നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

സംയുത്തനികായേ

സഗാഥാവഗ്ഗടീകാ

ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാവണ്ണനാ

൧. സംവണ്ണനാരമ്ഭേ രതനത്തയവന്ദനാ സംവണ്ണേതബ്ബസ്സ ധമ്മസ്സ പഭവനിസ്സയവിസുദ്ധിപടിവേദനത്ഥം, തം പന ധമ്മസംവണ്ണനാസു വിഞ്ഞൂനം ബഹുമാനുപ്പാദനത്ഥം, തം സമ്മദേവ തേസം ഉഗ്ഗഹണധാരണാദിക്കമലദ്ധബ്ബായ സമ്മാപടിപത്തിയാ സബ്ബഹിതസുഖനിപ്ഫാദനത്ഥന്തി. അഥ വാ മങ്ഗലഭാവതോ, സബ്ബകിരിയാസു പുബ്ബകിച്ചഭാവതോ, പണ്ഡിതേഹി സമാചരിതഭാവതോ, ആയതിം പരേസം ദിട്ഠാനുഗതിആപജ്ജനതോ ച സംവണ്ണനായം രതനത്തയപണാമകിരിയാതി. അഥ വാ രതനത്തയപണാമകരണം പൂജനീയപൂജാപുഞ്ഞവിസേസനിബ്ബത്തനത്ഥം, തം അത്തനോ യഥാലദ്ധസമ്പത്തിനിമിത്തകസ്സ കമ്മസ്സ ബലാനുപ്പദാനത്ഥം, അന്തരാ ച തസ്സ അസംകോചാപനത്ഥം, തദുഭയം അനന്തരായേന അട്ഠകഥായ പരിസമാപനത്ഥന്തി ഇദമേവ ച പയോജനം ആചരിയേന ഇധാധിപ്പേതം. തഥാ ഹി വക്ഖതി ''ഇതി മേ പസന്നമതിനോ…പേ॰… തസ്സാനുഭാവേനാ''തി. വത്ഥുത്തയപൂജാ ഹി നിരതിസയപുഞ്ഞക്ഖേത്തസംബുദ്ധിയാ അപരിമേയ്യപഭാവോ പുഞ്ഞാതിസയോതി ബഹുവിധന്തരായേപി ലോകസന്നിവാസേ അന്തരായനിബന്ധനസകലസംകിലേസവിദ്ധംസനായ പഹോതി, ഭയാദിഉപദ്ദവഞ്ച നിവാരേതി. യഥാഹ ''പൂജാരഹേ പൂജയതോ''തിആദി (ധ॰ പ॰ ൧൯൫; അപ॰ ഥേര ൧.൧൦.൧), തഥാ ''യേ, ഭിക്ഖവേ, ബുദ്ധേ പസന്നാ, അഗ്ഗേ തേ പസന്നാ, അഗ്ഗേ ഖോ പന പസന്നാനം അഗ്ഗോ വിപാകോ ഹോതീ''തിആദി (ഇതിവു॰ ൯൦).

> ''ബുദ്ധോതി കിത്തയന്തസ്സ, കായേ ഭവതി യാ പീതി;
> വരമേവ ഹി സാ പീതി, കസിണേനപി ജമ്ബുദീപസ്സ;
> ധമ്മോതി…പേ॰…, സങ്ഘോതി…പേ॰…, ജമ്ബുദീപസ്സാ''തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൩);

തഥാ ''യസ്മിം, മഹാനാമ, സമയേ അരിയസാവകോ തഥാഗതം അനുസ്സരതി, നേവസ്സ തസ്മിം സമയേ രാഗപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ന ദോസ…പേ॰… ന മോഹപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതീ''തിആദി (അ॰ നി॰ ൩.൧൦; ൬.൧൦). ''അരഞ്ഞേ രുക്ഖമൂലേ വാ…പേ॰… ഭയം വാ ഛമ്ഭിതത്തം വാ ലോമഹംസോ ന ഹേസ്സതീ''തി (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൯) ച.

തത്ഥ യസ്സ വത്ഥുത്തയസ്സ വന്ദനം കത്തുകാമോ, തസ്സ ഗുണാതിസയയോഗസന്ദസ്സനത്ഥം **''കരുണാസീതലഹദയ''**ന്തിആദിനാ ഗാഥത്തയമാഹ. ഗുണാതിസയയോഗേന ഹി വന്ദനാരഹഭാവോ, വന്ദനാരഹേ ച കതാ വന്ദനാ യഥാധിപ്പേതം പയോജനം സാധേതീതി. തത്ഥ യസ്സാ ദേസനായ സംവണ്ണനം കത്തുകാമോ, സാ ന വിനയദേസനാ വിയ കരുണാപ്പധാനാ, നാപി

അഭിധമ്മദേസനാ വിയ പഞ്ഞാപ്പധാനാ, അഥ ഖോ കരുണാപഞ്ഞാപ്പധാനാതി തദുഭയപ്പധാനമേവ താവ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ഥോമനം കാതും തമ്മൂലകത്താ സേസരതനാനം **“കരുണാസീതലഹദയ”**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ കിരതീതി **കരുണാ,** പരദുക്ഖം വിക്ഖിപതി അപനേതീതി അത്ഥോ. അഥ വാ കിണാതീതി **കരുണാ,** പരദുക്ഖേ സതി കാരുണികം ഹിംസതി വിബാധതീതി അത്ഥോ. പരദുക്ഖേ സതി സാധൂനം കമ്പനം ഹദയഖേദം കരോതീതി വാ **കരുണാ**. അഥ വാ കമിതി സുഖം, തം രുന്ധതീതി **കരുണാ**. ഏസാ ഹി പരദുക്ഖാപനയനകാമതാലക്ഖണാ അത്തസുഖനിരപേക്ഖതായ കാരുണികാനം സുഖം രുന്ധതി വിബന്ധതീതി അത്ഥോ. കരുണായ സീതലം **കരുണാസീതലം,** കരുണാസീതലം ഹദയം അസ്സാതി **കരുണാസീതലഹദയോ,** തം കരുണാസീതലഹദയം.

തത്ഥ കിഞ്ചാപി പരേസം ഹിതോപസംഹാരസുഖാദിഅപരിഹാനിച്ഛനസഭാവതായ, ബ്യാപാദാരതീനം ഉജുവിപച്ചനീകതായ ച സത്തസന്താനഗതസന്താപവിച്ഛേദനാകാരപവത്തിയാ മേത്താമുദിതാനമ്പി ചിത്തസീതലഭാവകാരണതാ ഉപലബ്ഭതി, തഥാപി പരദുക്ഖാപനയനാകാരപ്പവത്തിയാ പരൂപതാപാസഹനരസാ അവിഹിംസാഭൂതാ കരുണാവ വിസേസേന ഭഗവതോ ചിത്തസ്സ ചിത്തപസ്സദ്ധി വിയ സീതിഭാവനിമിത്തന്തി വുത്തം **“കരുണാസീതലഹദയ”**ന്തി. കരുണാമുഖേന വാ മേത്താമുദിതാനമ്പി ഹദയസീതലഭാവകാരണതാ വുത്താതി ദട്ഠബ്ബാ .

അഥ വാ ഛഅസാധാരണഞാണവിസേസനിബന്ധനഭൂതാ സാതിസയം നിരവസേസഞ്ച സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം വിയ സവിസയബ്യാപിതായ മഹാകരുണാഭാവമുപഗതാ കരുണാവ ഭഗവതോ അഭിസയേന ഹദയസീതലഭാവഹേതൂതി ആഹ **“കരുണാസീതലഹദയ”**ന്തി.

അഥ വാ സതിപി മേത്താമുദിതാനം സാതിസയേ ഹദയസീതിഭാവനിബന്ധനത്തേ സകലബുദ്ധഗുണവിസേസകാരണതായ താസമ്പി കാരണന്തി കരുണാവ ഭഗവതോ ‘‘ഹദയസീതലഭാവകാരണ’’ന്തി വുത്താ. കരുണാനിദാനാ ഹി സബ്ബേപി ബുദ്ധഗുണാ, കരുണാനുഭാവനിബ്ബാപിയമാനസംസാരദുക്ഖസന്താപസ്സ ഹി ഭഗവതോ പരദുക്ഖാപനയനകാമതായ അനേകാനിപി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി കപ്പാനം അകിലന്തരൂപസ്സേവ നിരവസേസബുദ്ധകരധമ്മസമ്ഭരണനിയതസ്സ സമധിഗതധമ്മാധിപതേയ്യസ്സ ച സന്നിഹിതേസുപി സത്തസങ്ഘാടസമുപനീതഹദയൂപതാപനിമിത്തേസു ന ഈസകമ്പി ചിത്തസീതിഭാവസ്സ അഞ്ഞഥത്തമഹോസീതി. ഏതസ്മിഞ്ച അത്ഥവികപ്പേ തീസുപി അവത്ഥാസു ഭഗവതോ കരുണാ സങ്ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

പജാനാതീതി **പഞ്ഞാ,** യഥാസഭാവം പകാരേഹി പടിവിജ്ഝതീതി അത്ഥോ. പഞ്ഞാവ ഞേയ്യാവരണപ്പഹാനതോ പകാരേഹി ധമ്മസഭാവജോതനട്ഠേന പജ്ജോതോതി **പഞ്ഞാപജ്ജോതോ**. സവാസനപ്പഹാനതോ വിസേസേന ഹതം സമുഗ്ഘാടിതം **വിഹതം**. പഞ്ഞാപജ്ജോതേന വിഹതം **പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതം**. മുയ്ഹന്തി തേന, സയം വാ മുയ്ഹതി, മോഹനമത്തമേവ വാ തന്തി **മോഹോ,** അവിജ്ജാ. സ്വേവ വിസയസഭാവപടിച്ഛാദനകരണതോ അന്ധകാരസരിക്ഖതായ തമോ വിയാതി **തമോ**. പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതോ മോഹതമോ ഏതസ്സാതി

പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമോ, തം പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമം. സബ്ബേസമ്പി ഹി ഖീണാസവാനം സതിപി പഞ്ഞാപജ്ജോതേന അവിജ്ജന്ധകാരസ്സ വിഹതഭാവേ സദ്ധാധിമുത്തേഹി വിയ ദിട്ഠിപ്പത്താനം സാവകേഹി പച്ചേകസമ്ബുദ്ധേഹി ച സവാസനപ്പഹാനേന സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം കിലേസപ്പഹാനസ്സ വിസേസോ വിജ്ജതീതി സാതിസയേന അവിജ്ജാപ്പഹാനേന ഭഗവന്തം ഥോമേന്തോ ആഹ **"പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ"**ന്തി.

അഥ വാ അന്തരേന പരോപദേസം അത്തനോ സന്താനേ അച്ചന്തം അവിജ്ജന്ധകാരവിഗമസ്സ നിബ്ബത്തിതത്താ, തഥാ സബ്ബഞ്ഞുതായ ബലേസു ച വസീഭാവസ്സ സമധിഗതത്താ, പരസന്തതിയഞ്ച ധമ്മദേസനാതിസയാനുഭാവേന സമ്മദേവ തസ്സ പവത്തിതത്താ ഭഗവാവ വിസേസതോ മോഹതമവിഗമേന ഥോമേതബ്ബോതി ആഹ **"പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ"**ന്തി. ഇമസ്മിഞ്ച അത്ഥവികപ്പേ "പഞ്ഞാപജ്ജോതോ"തി പദേന ഭഗവതോ പടിവേധപഞ്ഞാ വിയ ദേസനാപഞ്ഞാപി സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന, ഏകസേസനയേന വാ സങ്ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

അഥ വാ ഭഗവതോ ഞാണസ്സ ഞേയ്യപരിയന്തികത്താ സകലഞേയ്യധമ്മസഭാവാവബോധനസമത്ഥേന അനാവരണഞാണസങ്ഖാതേന പഞ്ഞാപജ്ജോതേന സബ്ബഞേയ്യധമ്മസഭാവച്ഛാദകസ്സ മോഹന്ധകാരസ്സ വിധമിതത്താ അനഞ്ഞസാധാരണോ ഭഗവതോ മോഹതമവിനാസോതി കത്വാ വുത്തം **"പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ"**ന്തി. ഏത്ഥ ച മോഹതമവിധമനന്തേ അധിഗതത്താ അനാവരണഞാണം കാരണൂപചാരേന സസന്താനേ മോഹതമവിധമനന്തി ദട്ഠബ്ബം. അഭിനീഹാരസമ്പത്തിയാ സവാസനപ്പഹാനമേവ ഹി കിലേസാനം ഞേയ്യാവരണപഹാനന്തി, പരസന്താനേ പന മോഹതമവിധമനസ്സ കാരണഭാവതോ ഫലൂപചാരേന അനാവരണഞാണം "മോഹതമവിധമന"ന്തി വുച്ചതീതി.

കിം പന കാരണം അവിജ്ജാസമുഗ്ഘാതോയേവേകോ പഹാനസമ്പത്തിവസേന ഭഗവതോ ഥോമനാനിമിത്തം ഗയ്ഹതി, ന പന സാതിസയം നിരവസേസകിലേസപഹാനന്തി? തപ്പഹാനവചനേനേവ തദേകട്ഠതായ സകലസംകിലേസഗണസമുഗ്ഘാതസ്സ ജോതിതഭാവതോ. ന ഹി സോ താദിസോ കിലേസോ അത്ഥി, യോ നിരവസേസഅവിജ്ജാപ്പഹാനേന ന പഹീയതീതി.

അഥ വാ വിജ്ജാ വിയ സകലകുസലധമ്മസമുപ്പത്തിയാ നിരവസേസാകുസലധമ്മനിബ്ബത്തിയാ സംസാരപ്പവത്തിയാ ച അവിജ്ജാ പധാനകാരണന്തി തബ്ബിഘാതവചനേന സകലസംകിലേസഗണസമുഗ്ഘാതോ വുത്തോ ഏവ ഹോതീതി വുത്തം **"പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ"**ന്തി.

നരാ ച അമരാ ച **നരാമരാ,** സഹ നരാമരേഹീതി **സനരാമരോ,** സനരാമരോ ച സോ ലോകോ ചാതി **സനരാമരലോകോ,** തസ്സ ഗരൂതി **സനരാമരലോകഗരു,** തം സനരാമരലോകഗരും. ഏതേന ദേവമനുസ്സാനം വിയ തദവസിട്ഠസത്താനമ്പി യഥാരഹം ഗുണവിസേസാവഹതായ ഭഗവതോ ഉപകാരതം ദസ്സേതി. ന ചേത്ഥ പധാനാപ്പധാനഭാവോ ചോദേതബ്ബോ. അഞ്ഞോ ഹി സദ്ദക്കമോ, അഞ്ഞോ അത്ഥക്കമോ. ഏദിസേസു ഹി സമാസപദേസു പധാനമ്പി അപ്പധാനം വിയ നിദ്ദിസീയതി യഥാ "സരാജികായ പരിസായാ"തി

(അപ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.വ്വ൨). കാമഞ്ചേത്ഥ സത്തസങ്ഖാരോകാസവസേന തിവിധോ ലോകോ, ഗരുഭാവസ്സ പന അധിപ്പേതത്താ ഗരുകരണസമത്ഥസ്സേവ സത്തലോകസ്സ വസേന അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. സോ ഹി ലോകീയന്തി എത്ഥ പുഞ്ഞപാപാനി തബ്ബിപാകോ ചാതി "ലോകോ"തി വുച്ചതി. അമരഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ ഉപപത്തിദേവാ അധിപ്പേതാ.

അഥ വാ സമൂഹത്ഥോ **ലോക**-സദ്ദോ സമുദായവസേന ലോകീയതി പഞ്ഞാപീയതീതി. സഹ നരേഹീതി **സനരാ,** സനരാ ച തേ അമരാ ചാതി **സനരാമരാ,** തേസം ലോകോതി **സനരാമരലോകോ**തി പുരിമനയേനേവ യോജേതബ്ബം. അമര-സദ്ദേന ചേത്ഥ വിസുദ്ധിദേവാപി സങ്ഗയ്ഹന്തി. തേ ഹി മരണാഭാവതോ പരമത്ഥതോ അമരാ, നരാമരാനംയേവ ഗഹണം ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസവസേന യഥാ "സത്ഥാ ദേവമനുസ്സാന"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൫൭). തഥാ ഹി സബ്ബാനത്ഥപരിഹരണപുബ്ബങ്ഗമായ നിരവസേസഹിതസുഖവിധാനതപ്പരായ നിരതിസയായ പയോഗസമ്പത്തിയാ സദേവമനുസ്സായ പജായ അച്ചന്തമുപകാരിതായ അപരിമിതനിരുപമപ്പഭാവഗുണവിസേസസമങ്ഗിതായ ച സബ്ബസത്തുത്തമോ ഭഗവാ അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു അപരിമാണാനം സത്താനം ഉത്തമം ഗാരവട്ഠാനം. തേന വുത്തം **"സനരാമരലോകഗരു"**ന്തി.

സോഭനം ഗതം ഗമനം ഏതസ്സാതി **സുഗതോ**. ഭഗവതോ ഹി വേനേയ്യജനുപസങ്കമനം ഏകന്തേന തേസം ഹിതസുഖനിപ്ഫാദനതോ സോഭനം, തഥാ ലക്ഖണാനുബ്യഞ്ജനപടിമണ്ഡിതരൂപകായതായ ദുതവിലമ്ബിതഖലിതാനുകഡ്ഢനനിപ്പീളനുക്കുടികകുടിലാകുലതാദി-ദോസരഹിതമവഹസിതരാജഹംസവസഭവാരണമിഗരാജഗമനം കായഗമനം ഞാണഗമനഞ്ച വിപുലനിമ്മലകരുണാസതിവീരിയാദിഗുണവിസേസസഹിതമഭിനീഹാരതോ യാവ മഹാബോധി നിരവജ്ജതായ സോഭനമേവാതി.

അഥ വാ സയമ്ഭൂഞാണേന സകലമപി ലോകം പരിഞ്ഞാഭിസമയവസേന പരിജാനന്തോ ഞാണേന സമ്മാ ഗതോ അവഗതോതി **സുഗതോ,** തഥാ ലോകസമുദയം പഹാനാഭിസമയവസേന പജഹന്തോ അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപാദേന്തോ സമ്മാ ഗതോ അതീതോതി **സുഗതോ,** ലോകനിരോധം നിബ്ബാനം സച്ഛികിരിയാഭിസമയവസേന സമ്മാ ഗതോ അധിഗതോതി **സുഗതോ,** ലോകനിരോധഗാമിനിം പടിപദം ഭാവനാഭിസമയവസേന സമ്മാ ഗതോ പടിപന്നോതി **സുഗതോ**. "സോതാപത്തിമഗ്ഗേന യേ കിലേസാ പഹീനാ, തേ കിലേസേ ന പുനേതി ന പച്ചേതി ന പച്ചാഗച്ഛതീതി സുഗതോ"തിആദിനാ നയേന (മഹാനി॰ ൩൮) അയമത്ഥോ വിഭാവേതബ്ബോതി.

അഥ വാ സുന്ദരം ഠാനം സമ്മാസമ്ബോധിം, നിബ്ബാനമേവ വാ ഗതോ അധിഗതോതി **സുഗതോ**. യസ്മാ വാ ഭൂതം തച്ഛം അത്ഥസംഹിതം വേനേയ്യാനം യഥാരഹം കാലയുത്തമേവ ച ധമ്മം ഭാസതി, തസ്മാ സമ്മാ ഗദതി വദതീതി **സുഗതോ** ദ-കാരസ്സ ത-കാരം കത്വാ. ഇതി സോഭനഗമനതാദീഹി **സുഗതോ,** തം സുഗതം.

പുഞ്ഞപാപകേഹി ഉപപജ്ജനവസേന ഗന്തബ്ബതോ **ഗതിയോ,** ഉപപത്തിഭവവിസേസാ. താ പന നിരയാദിവസേന പഞ്ചവിധാ. താ ഹി സകലസ്സപി ഭവഗാമികമ്മസ്സ അരിയമഗ്ഗാധിഗമേന അവിപാകാരഹഭാവകരണേന

നിവത്തിതത്താ ഭഗവാ പഞ്ചഹിപി ഗതീഹി സുട്ഠു മുത്തോ വിസംയുത്തോതി ആഹ **“ഗതിവിമുത്ത”**ന്തി. ഏതേന ഭഗവതോ കത്ഥചിപി അപരിയാപന്നതം ദസ്സേതി, യതോ ഭഗവാ “ദേവാതിദേവോ”തി വുച്ചതി. തേനാഹ -

> “യേന ദേവൂപപത്യസ്സ, ഗന്ധബ്ബോ വാ വിഹങ്ഗമോ;
> യക്ഖത്തം യേന ഗച്ഛേയ്യം, മനുസ്സത്തഞ്ച അബ്ബജേ;
> തേ മയ്ഹം ആസവാ ഖീണാ, വിദ്ധസ്താ വിനളീകതാ”തി. (അം॰ നി॰ ൪.൩൬);

തംതംഗതിസംവത്തനകാനഞ്ഹി കമ്മകിലേസാനം അഗ്ഗമഗ്ഗേന ബോധിമൂലേയേവ സുപ്പഹീനത്താ നത്ഥി ഭഗവതോ ഗതിപരിയാപന്നതാതി അച്ചന്തമേവ ഭഗവാ സബ്ബഭവയോനിഗതിവിഞ്ഞാണട്ഠിതിസത്താവാസസത്തനികായേഹി സുപരിമുത്തോ. തം ഗതിവിമുത്തം. **വന്ദേ**തി നമാമി, ഥോമേമീതി വാ അത്ഥോ.

അഥ വാ **ഗതിവിമുത്ത**ന്തി അനുപാദിസേസനിബ്ബാനധാതുപ്പത്തിയാ ഭഗവന്തം ഥോമേതി. ഏത്ഥ ഹി ദ്വീഹി ആകാരേഹി ഭഗവതോ ഥോമനാ വേദിതബ്ബാ അത്തഹിതസമ്പത്തിതോ പരഹിതപടിപത്തിതോ ച. തേസു **അത്തഹിതസമ്പത്തി** അനാവരണഞാണാധിഗമതോ, സവാസനാനം സബ്ബേസം കിലേസാനം അച്ചന്തപഹാനതോ, അനുപാദിസേസനിബ്ബാനപ്പത്തിതോ ച വേദിതബ്ബാ. **പരഹിതപടിപത്തി** ലാഭസക്കാരാദിനിരപേക്ഖചിത്തസ്സ സബ്ബദുക്ഖനിയ്യാനികധമ്മദേസനതോ, വിരുദ്ധേസുപി നിച്ചം ഹിതജ്ഝാസയവസേന ഞാണപരിപാകകാലാഗമനതോ ച. സാ പനേത്ഥ ആസയതോ പയോഗതോ ച ദുവിധാ പരഹിതപടിപത്തി, തിവിധാ ച അത്തഹിതസമ്പത്തി പകാസിതാ ഹോതി, കഥം? “കരുണാസീതലഹദയ”ന്തി ഏതേന ആസയതോ പരഹിതപടിപത്തി, സമ്മാഗദനത്ഥേന സുഗത-സദ്ദേന പയോഗതോ പരഹിതപടിപത്തി, “പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമം ഗതിവിമുത്ത”ന്തി ഏതേഹി ചതുസച്ചപടിവേധത്ഥേന ച സുഗത-സദ്ദേന തിവിധാപി അത്തഹിതസമ്പത്തി, അവസിട്ഠത്ഥേന തേന “പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ”ന്തി ഏതേന ച സബ്ബാപി അത്തഹിതസമ്പത്തി പരഹിതപടിപത്തി പകാസിതാ ഹോതീതി.

അഥ വാ തീഹി ആകാരേഹി ഭഗവതോ ഥോമനാ വേദിതബ്ബാ - ഹേതുതോ ഫലതോ ഉപകാരതോ ച. തത്ഥ **ഹേതു** മഹാകരുണാ, സാ പഠമപദേന ദസ്സിതാ. **ഫലം** ചതുബ്ബിധം ഞാണസമ്പദാ പഹാനസമ്പദാ ആനുഭാവസമ്പദാ രൂപകായസമ്പദാ ചാതി. താസു ഞാണപഹാനസമ്പദാ ദുതിയപദേന സച്ചപടിവേധത്ഥേന ച സുഗത-സദ്ദേന പകാസിതാ ഹോന്തി, ആനുഭാവസമ്പദാ പന തതിയപദേന, രൂപകായസമ്പദാ യഥാവുത്തകായഗമനസോഭനത്ഥേന സുഗത-സദ്ദേന ലക്ഖണാനുബ്യഞ്ജനപാരിപൂരിയാ വിനാ തദഭാവതോ . **ഉപകാരോ** അനന്തരം അബാഹിരം കരിത്വാ തിവിധയാനമുഖേന വിമുത്തിധമ്മദേസനാ. സോ സമ്മാഗദനത്ഥേന സുഗത-സദ്ദേന പകാസിതോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബം.

തത്ഥ “കരുണാസീതലഹദയ”ന്തി ഏതേന സമ്മാസമ്ബോധിയാ മൂലം ദസ്സേതി. മഹാകരുണായ സഞ്ചോദിതമാനസോ ഹി ഭഗവാ സംസാരപങ്കതോ സത്താനം സമുദ്ധരണത്ഥം കതാഭിനീഹാരോ അനുപുബ്ബേന പാരമിയോ പൂരേത്വാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അധിഗതോതി കരുണാ

സമ്മാസമ്ബോധിയാ മൂലം. “പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ”ന്തി ഏതേന സമ്മാസമ്ബോധിം ദസ്സേതി. അനാവരണഞാണപദട്ഠാനഞ്ഹി മഗ്ഗഞാണം, മഗ്ഗഞാണപദട്ഠാനഞ്ച അനാവരണഞാണം സമ്മാസമ്ബോധീതി വുച്ചതീതി. സമ്മാഗമനത്ഥേന സുഗത-സദ്ദേന സമ്മാസമ്ബോധിയാ പടിപത്തിം ദസ്സേതി ലീനുദ്ധച്ചപതിട്ഠാനായൂഹനകാമസുഖല്ലികത്തകിലമഥാനുയോഗ-സസ്സതുച്ഛേദാഭിനിവേസാദി-അന്തദ്വയരഹിതായ കരുണാപഞ്ഞാപരിഗ്ഗഹിതായ മജ്ഝിമായ പടിപത്തിയാ പകാസനതോ സുഗത-സദ്ദസ്സ. ഇതരേഹി സമ്മാസമ്ബോധിയാ പധാനാപ്പധാനഭേദം പയോജനം ദസ്സേതി. സംസാരമഹോഘതോ സത്തസന്താരണഞ്ഹേത്ഥ പധാനം പയോജനം, തദഞ്ഞമപ്പധാനം. തേസു പധാനേന പരഹിതപടിപത്തിം ദസ്സേതി, ഇതരേന അത്തഹിതസമ്പത്തിം, തദുഭയേന അത്തഹിതായ പടിപന്നാദീസു ചതൂസു പുഗ്ഗലേസു ഭഗവതോ ചതുത്ഥപുഗ്ഗലഭാവം ദസ്സേതി. തേന ച അനുത്തരദക്ഖിണേയ്യഭാവം, ഉത്തമവന്ദനീയഭാവം, അത്തനോ ച വന്ദനകിരിയായ ഖേത്തങ്ഗതഭാവം ദസ്സേതി.

ഏത്ഥ ച കരുണാഗഹണേന ലോകിയേസു മഹഗ്ഗതഭാവപ്പത്താസാധാരണഗുണദീപനതോ ഭഗവതോ സബ്ബലോകിയഗുണസമ്പത്തി ദസ്സിതാ ഹോതി, പഞ്ഞാഗഹണേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപദട്ഠാനമഗ്ഗഞാണദീപനതോ സബ്ബലോകുത്തരഗുണസമ്പത്തി. തദുഭയഗ്ഗഹണസിദ്ധോ ഹി അത്ഥോ “സനരാമരലോകഗരു”ന്തിആദിനാ വിപഞ്ചീയതീതി. കരുണാഗഹണേന ച ഉപഗമനം നിരുപക്കിലേസം ദസ്സേതി, പഞ്ഞാഗഹണേന അപഗമനം. തഥാ കരുണാഗഹണേന ലോകസമഞ്ഞാനുരൂപം ഭഗവതോ പവത്തിം ദസ്സേതി ലോകവോഹാരവിസയത്താ കരുണായ, പഞ്ഞാഗഹണേന സമഞ്ഞായ അനതിധാവനം. സഭാവാനവബോധേന ഹി ധമ്മാനം സമഞ്ഞം അതിധാവിത്വാ സത്താദിപരാമസനം ഹോതീതി. തഥാ കരുണാഗഹണേന മഹാകരുണാസമാപത്തിവിഹാരം ദസ്സേതി, പഞ്ഞാഗഹണേന തീസു കാലേസു അപ്പടിഹതഞാണം ചതുസച്ചഞാണം ചതുപടിസമ്ഭിദാഞാണം ചതുവേസാരജ്ജഞാണം, കരുണാഗഹണേന മഹാകരുണാസമാപത്തിഞാണസ്സ ഗഹിതത്താ സേസാസാധാരണഞാണാനി ഛ അഭിഞ്ഞാ അട്ഠസു പരിസാസു അകമ്പനഞാണാനി ദസ ബലാനി ചുദ്ദസ ബുദ്ധഞാണാനി സോളസ ഞാണചരിയാ അട്ഠാരസ ബുദ്ധധമ്മാ ചതുചത്താലീസ ഞാണവത്ഥൂനി സത്തസത്തതി ഞാണവത്ഥൂനീതി ഏവമാദീനം അനേകേസം പഞ്ഞാപഭേദാനം വസേന ഞാണചാരം ദസ്സേതി. തഥാ കരുണാഗഹണേന ചരണസമ്പത്തിം, പഞ്ഞാഗഹണേന വിജ്ജാസമ്പത്തിം. കരുണാഗഹണേന അത്താധിപതിതാ, പഞ്ഞാഗഹണേന ധമ്മാധിപതിതാ. കരുണാഗഹണേന ലോകനാഥഭാവോ, പഞ്ഞാഗഹണേന അത്തനാഥഭാവോ. തഥാ കരുണാഗഹണേന പുബ്ബകാരിഭാവോ, പഞ്ഞാഗഹണേന കതഞ്ഞുതാ. കരുണാഗഹണേന അപരന്തപതാ, പഞ്ഞാഗഹണേന അനത്തന്തപതാ. കരുണാഗഹണേന വാ ബുദ്ധകരധമ്മസിദ്ധി, പഞ്ഞാഗഹണേന ബുദ്ധഭാവസിദ്ധി. തഥാ കരുണാഗഹണേന പരേസം താരണം, പഞ്ഞാഗഹണേന സയം താരണം. തഥാ കരുണാഗഹണേന സബ്ബസത്തേസു അനുഗ്ഗഹചിത്തതാ, പഞ്ഞാഗഹണേന സബ്ബധമ്മേസു വിരത്തചിത്തതാ ദസ്സിതാ ഹോതി.

സബ്ബേസഞ്ച ബുദ്ധഗുണാനം കരുണാ ആദി തന്നിദാനഭാവതോ, പഞ്ഞാ പരിയോസാനം തതോ ഉത്തരി കരണീയാഭാവതോ. ഇതി

ആദിപരിയോസാനദസ്സനേന സബ്ബേ ബുദ്ധഗുണാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി. തഥാ കരുണാഗഹണേന സീലക്ഖന്ധപുബ്ബങ്ഗമോ സമാധിക്ഖന്ധോ ദസ്സിതോ ഹോതി. കരുണാനിദാനഞ്ഹി സീലം തതോ പാണാതിപാതാദിവിരതിപ്പവത്തിതോ, സാ ച ഝാനത്തയസമ്പയോഗിനീതി. പഞ്ഞാവചനേന പഞ്ഞാക്ഖന്ധോ. സീലഞ്ച സബ്ബബുദ്ധഗുണാനം ആദി, സമാധി മജ്ഝേ, പഞ്ഞാ പരിയോസാനന്തി ഏവമ്പി ആദിമജ്ഝപരിയോസാനകല്യാണദസ്സനേന സബ്ബേ ബുദ്ധഗുണാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി നയതോ ദസ്സിതത്താ. ഏസോ ഏവ ഹി നിരവസേസതോ ബുദ്ധഗുണാനം ദസ്സനുപായോ, യദിദം നയഗ്ഗഹണം, അഞ്ഞഥാ കോ നാമ സമത്ഥോ ഭഗവതോ ഗുണേ അനുപദം നിരവസേസതോ ദസ്സേതും. തേനേവാഹ -

"ബുദ്ധോപി ബുദ്ധസ്സ ഭണേയ്യ വണ്ണം,
കപ്പമ്പി ചേ അഞ്ഞമഭാസമാനോ;
ഖീയേഥ കപ്പോ ചിരദീഘമന്തരേ,
വണ്ണോ ന ഖീയേഥ തഥാഗതസ്സാ"തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൩൦൪; ൩.൧൪൧; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൪൨൫; ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൫൩; ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ ൪.൪; ചരിയാ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ, പകിണ്ണകകഥാ; അപ॰ ൨.൭.൨൦) -

തേനേവ ച ആയസ്മതാ സാരിപുത്തത്ഥേരേനപി ബുദ്ധഗുണപരിച്ഛേദനം പതി അനുയുത്തേന "നോ ഹേതം, ഭന്തേ"തി പടിക്ഖിപിത്വാ "അപി ച മേ, ഭന്തേ, ധമ്മന്വയോ വിദിതോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൪൬) വുത്തം.

൨. ഏവം സങ്ഖേപേന സകലസബ്ബഞ്ഞുഗുണേഹി ഭഗവന്തം അഭിത്ഥവിത്വാ ഇദാനി സദ്ധമ്മം ഥോമേതും **"ബുദ്ധോപീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ബുദ്ധോ**തി കത്തുനിദ്ദേസോ. **ബുദ്ധഭാവന്തി** കമ്മനിദ്ദേസോ. **ഭാവേത്വാ സച്ഛികത്വാ**തി ച പുബ്ബകാലകിരിയാനിദ്ദേസോ. **യന്തി** അനിയമതോ കമ്മനിദ്ദേസോ. **ഉപഗതോ**തി അപരകാലകിരിയാനിദ്ദേസോ. **വന്ദേ**തി കിരിയാനിദ്ദേസോ. **തന്തി** നിയമനം. **ധമ്മന്തി** വന്ദനകിരിയായ കമ്മനിദ്ദേസോ. **ഗതമലം അനുത്തരന്തി** ച തബ്ബിസേസനം.

തത്ഥ ബുദ്ധസദ്ദസ്സ താവ - "ബുജ്ഝിതാ സച്ചാനീതി ബുദ്ധോ, ബോധേതാ പജായാതി ബുദ്ധോ"തിആദിനാ നിദ്ദേസനയേന (മഹാനി॰ ൧൯൨; ചൂളനി॰ പാരായനത്ഥുതിഗാഥാനിദ്ദേസ ൯൭) അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അഥ വാ സവാസനായ അഞ്ഞാണനിദ്ദായ അച്ചന്തവിഗമതോ, ബുദ്ധിയാ വാ വികസിതഭാവതോ ബുദ്ധവാതി **ബുദ്ധോ** ജാഗരണവികസനത്ഥവസേന. അഥ വാ കസ്സചിപി ഞേയ്യധമ്മസ്സ അനവബുദ്ധസ്സ അഭാവേന ഞേയ്യവിസേസസ്സ കമ്മഭാവേന അഗ്ഗഹണതോ കമ്മവചനിച്ഛായ അഭാവേന അവഗമനത്ഥവസേനേവ കത്തുനിദ്ദേസോ ലബ്ഭതീതി ബുദ്ധവാതി **ബുദ്ധോ** യഥാ "ദിക്ഖിതോ ന ദദാതീ"തി. അത്ഥതോ പന പാരമിതാപരിഭാവിതോ സയമ്ഭൂഞാണേന സഹ വാസനായ വിഹതവിദ്ധസ്തനിരവസേസകിലേസോ മഹാകരുണാ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാദിഅപരിമേയ്യഗുണഗണാധാരോ ഖന്ധസന്താനോ ബുദ്ധോ. യഥാഹ - "ബുദ്ധോതി യോ സോ ഭഗവാ സയമ്ഭൂ അനാചരിയകോ പുബ്ബേ അനനുസ്സുതേസു ധമ്മേസു സാമം സച്ചാനി അഭിസമ്ബുജ്ഝി. തത്ഥ ച സബ്ബഞ്ഞുതം പത്തോ ബലേസു ച വസീഭാവ"ന്തി (മഹാനി॰ ൧൯൨). **അപി**-സദ്ദോ സമ്ഭാവനേ. തേന "ഏവം ഗുണവിസേസയുത്തോ സോപി നാമ ഭഗവാ"തി വക്ഖമാനഗുണേ ധമ്മേ

സമ്ഭാവനം ദീപേതി. **ബുദ്ധഭാവന്തി** സമ്മാസമ്ബോധിം. **ഭാവേത്വാതി** ഉപ്പാദേത്വാ വഡ്ഢേത്വാ ച. **സച്ഛികത്വാതി** പച്ചക്ഖം കത്വാ. **ഉപഗതോതി** പത്തോ, അധിഗതോതി അത്ഥോ. ഏതസ്സ "ബുദ്ധഭാവ"ന്തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ. **ഗതമലന്തി** വിഗതമലം, നിദ്ദോസന്തി അത്ഥോ. **വന്ദേതി** പണമാമി, ഥോമേമി വാ. **അനുത്തരന്തി** ഉത്തരരഹിതം, ലോകുത്തരന്തി അത്ഥോ. **ധമ്മന്തി** യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജമാനേ അപായതോ സംസാരതോ ച അപതമാനേ ധാരേതീതി **ധമ്മോ**.

അയഞ്ഹേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - ഏവം വിവിധഗുണഗണസമന്നാഗതോ ബുദ്ധോപി ഭഗവാ യം അരിയമഗ്ഗസങ്ഖാതം ധമ്മം ഭാവേത്വാ ഫലനിബ്ബാനസങ്ഖാതം പന ധമ്മം സച്ഛികത്വാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അധിഗതോ, തമേതം ബുദ്ധാനമ്പി ബുദ്ധഭാവഹേതുഭൂതം സബ്ബദോസമലരഹിതം അത്തനോ ഉത്തരിതരാഭാവേന അനുത്തരം പടിവേധസദ്ധമ്മം നമാമീതി. പരിയത്തിസദ്ധമ്മസ്സപി തപ്പകാസനത്താ ഇധ സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. അഥ വാ "അഭിധമ്മനയസമുദ്ദം അധിഗച്ഛി, തീണി പിടകാനി സമ്മസീ"തി ച അട്ഠകഥായം വുത്തത്താ പരിയത്തിധമ്മസ്സപി സച്ഛികിരിയസമ്മസനപരിയായോ ലബ്ഭതീതി സോപി ഇധ വുത്തോ ഏവാതി ദട്ഠബ്ബം.

തഥാ "യം ധമ്മം ഭാവേത്വാ സച്ഛികത്വാ"തി ച വുത്തത്താ ബുദ്ധകരധമ്മഭൂതാഹി പാരമിതാഹി സഹ പുബ്ബഭാഗേ അധിസീലസിക്ഖാദയോപി ഇധ ധമ്മ-സദ്ദേന സങ്ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബം. താപി ഹി മലപടിപക്ഖതായ ഗതമലാ അനഞ്ഞസാധാരണതായ അനുത്തരാ ചാതി. തഥാ ഹി സത്താനം സകലവട്ടദുക്ഖനിസ്സരണത്ഥായ കതമഹാഭിനീഹാരോ മഹാകരുണാധിവാസപേസലജ്ഝാസയോ പഞ്ഞാവിസേസപരിധോതനിമ്മലാനം ദാനദമസഞ്ഞമാദീനം ഉത്തമധമ്മാനം സതസഹസ്സാധികാനി കപ്പാനം ചത്താരി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി സക്കച്ചം നിരന്തരം നിരവസേസാനം ഭാവനാപച്ചക്ഖകരണേഹി കമ്മാദീസു അധിഗതവസിഭാവോ അച്ഛരിയാചിന്തേയ്യമഹാനുഭാവോ അധിസീലാധിചിത്താനം പരമുക്കംസപാരമിപ്പത്തോ ഭഗവാ പച്ചയാകാരേ ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സമുഖേന മഹാവജിരഞാണം പേസേത്വാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുദ്ധോതി.

ഏത്ഥ ച "ഭാവേത്വാ"തി ഏതേന വിജ്ജാസമ്പദായ ധമ്മം ഥോമേതി, "സച്ഛികത്വാ"തി ഏതേന വിമുത്തിസമ്പദായ. തഥാ പഠമേന ഝാനസമ്പദായ, ദുതിയേന വിമോക്ഖസമ്പദായ. പഠമേന വാ സമാധിസമ്പദായ, ദുതിയേന സമാപത്തിസമ്പദായ. അഥ വാ പഠമേന ഖയേഞാണഭാവേന, ദുതിയേന അനുപ്പാദേഞാണഭാവേന. പുരിമേന വാ വിജ്ജൂപമതായ, ദുതിയേന വജിരൂപമതായ. പുരിമേന വാ വിരാഗസമ്പത്തിയാ, ദുതിയേന നിരോധസമ്പത്തിയാ. തഥാ പഠമേന നിയ്യാനഭാവേന, ദുതിയേന നിസ്സരണഭാവേന. പഠമേന വാ ഹേതുഭാവേന, ദുതിയേന അസങ്ഖതഭാവേന. പഠമേന വാ ദസ്സനഭാവേന, ദുതിയേന വിവേകഭാവേന. പഠമേന വാ അധിപതിഭാവേന, ദുതിയേന അമതഭാവേന ധമ്മം ഥോമേതി. അഥ വാ "യം ധമ്മം ഭാവേത്വാ ബുദ്ധഭാവം ഉപഗതോ"തി ഏതേന സ്വാക്ഖാതതായ ധമ്മം ഥോമേതി, "സച്ഛികത്വാ"തി ഏതേന സന്ദിട്ഠികതായ. തഥാ പുരിമേന അകാലികതായ, പച്ഛിമേന ഏഹിപസ്സികതായ. പുരിമേന വാ ഓപനേയ്യികതായ, പച്ഛിമേന പച്ചത്തം വേദിതബ്ബതായ ധമ്മം ഥോമേതി.

‘‘ഗതമല’’ന്തി ഇമിനാ സംകിലേസാഭാവദീപനേന ധമ്മസ്സ പരിസുദ്ധതം ദസ്സേതി. ‘‘അനുത്തര’’ന്തി ഏതേന അഞ്ഞസ്സ വിസിട്ഠസ്സ അഭാവദീപനേന വിപുലപരിപുണ്ണതം. പഠമേന വാ പഹാനസമ്പദം ധമ്മസ്സ ദസ്സേതി, ദുതിയേന സഭാവസമ്പദം. ഭാവേതബ്ബതായ വാ ധമ്മസ്സ ഗതമലഭാവോ യോജേതബ്ബോ. ഭാവനാബലേന ഹി സോ ദോസാനം സമുഗ്ഘാതകോ ഹോതീതി. സച്ഛികാതബ്ബഭാവേന അനുത്തരഭാവോ യോജേതബ്ബോ. സച്ഛികിരിയാനിബ്ബത്തിതോ ഹി തതുത്തരികരണീയാഭാവതോ അനഞ്ഞസാധാരണതായ അനുത്തരോതി. തഥാ ‘‘ഭാവേത്വാ’’തി ഏതേന സഹ പുബ്ബഭാഗസീലാദീഹി സേക്ഖാ സീലസമാധിപഞ്ഞാക്ഖന്ധാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി. ‘‘സച്ഛികത്വാ’’തി ഏതേന സഹ അസങ്ഖതായ ധാതുയാ അസേക്ഖാ സീലസമാധിപഞ്ഞാക്ഖന്ധാ ദസ്സിതാ ഹോന്തീതി.

൩. ഏവം സങ്ഖേപേനേവ സബ്ബധമ്മഗുണേഹി സദ്ധമ്മം അഭിത്ഥവിത്വാ ഇദാനി അരിയസങ്ഘം ഥോമേതും **‘‘സുഗതസ്സാ’’**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സുഗതസ്സാതി** സമ്ബന്ധനിദ്ദേസോ . തസ്സ ‘‘പുത്താന’’ന്തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ . **ഓരസാന**ന്തി പുത്തവിസേസനം. **മാരസേനമഥനാന**ന്തി ഓരസപുത്തഭാവേ കാരണനിദ്ദേസോ. തേന കിലേസപഹാനമേവ ഭഗവതോ ഓരസപുത്തഭാവേ കാരണം അനുജാനാതീതി ദസ്സേതി. **അട്ഠന്ന**ന്തി ഗണനപരിച്ഛേദനിദ്ദേസോ. തേന ച സതിപി തേസം സത്തവിസേസഭാവേന അനേകസഹസ്സസങ്ഖാഭാവേ ഇമം ഗണനപരിച്ഛേദം നാതിവത്തന്തീതി ദസ്സേതി മഗ്ഗട്ഠഫലട്ഠഭാവാനതിവത്തനതോ. **സമൂഹ**ന്തി സമുദായനിദ്ദേസോ. **അരിയസങ്ഘ**ന്തി ഗുണവിസിട്ഠസങ്ഘാതഭാവനിദ്ദേസോ. തേന അസതിപി അരിയപുഗ്ഗലാനം കായസാമഗ്ഗിയം അരിയസങ്ഘഭാവം ദസ്സേതി ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞേന സംഹതഭാവതോ.

തത്ഥ ഉരസി ഭവാ ജാതാ സംബദ്ധാ ച ഓരസാ. യഥാ ഹി സത്താനം ഓരസപുത്താ അത്തജാതതായ പിതു സന്തകസ്സ ദായജ്ജസ്സ വിസേസേന ഭാഗിനോ ഹോന്തി, ഏവമേതേപി അരിയപുഗ്ഗലാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ധമ്മസ്സവനന്തേ അരിയായ ജാതിയാ ജാതതായ ഭഗവതോ സന്തകസ്സ വിമുത്തിസുഖസ്സ അരിയധമ്മരതനസ്സ ച ഏകന്തഭാഗിനോതി ഓരസാ വിയ **ഓരസാ**. അഥ വാ ഭഗവതോ ധമ്മദേസനാനുഭാവേനേവ അരിയഭൂമിം ഓക്കമമാനാ ഓക്കന്താ ച അരിയസാവകാ ഭഗവതോ ഉരേന വായാമജനിതാഭിജാതിതായ നിപ്പരിയായേന ഓരസാ പുത്താതി വത്തബ്ബതം അരഹന്തി. സാവകേഹി പവത്തിയമാനാപി ഹി ധമ്മദേസനാ ‘‘ഭഗവതോ ധമ്മദേസനാ’’ഇച്ചേവ വുച്ചതി തമ്മൂലികത്താ ലക്ഖണാദിവിസേസാഭാവതോ ച.

യദിപി അരിയസാവകാനം അരിയമഗ്ഗാധിഗമസമയേ ഭഗവതോ വിയ തദന്തരായകരണത്ഥം ദേവപുത്തമാരോ, മാരവാഹിനീ വാ ന ഏകന്തേന അപസാദേതി, തേഹി പന അപസാദേതബ്ബതായ കാരണേ വിമഥിതേ തേപി വിമഥിതാ ഏവ നാമ ഹോന്തീതി ആഹ **‘‘മാരസേനമഥനാന’’**ന്തി. ഇമസ്മിം പനത്ഥേ ‘‘മാരമാരസേനമഥനാന’’ന്തി വത്തബ്ബേ **മാരസേനമഥനാന**ന്തി ഏകദേസസരൂപേകസേസോ കതോതി ദട്ഠബ്ബം. അഥ വാ ഖന്ധാഭിസങ്ഖാരമാരാനം വിയ ദേവപുത്തമാരസ്സപി ഗുണമാരണേ സഹായഭാവൂപഗമനതോ കിലേസബലകായോ ‘‘സേനാ’’തി വുച്ചതി. യഥാഹ ‘‘കാമാ തേ പഠമാ സേനാ’’തിആദി (സു॰ നി॰ ൪൩൮). സാ ച തേഹി

ദിയഡ്ഢസഹസ്സഭേദാ, അനന്തഭേദാ വാ കിലേസവാഹിനീ സതിധമ്മവിചയവീരിയസമഥാദിഗുണപഹരണേഹി ഓധിസോ വിമഥിതാ വിഹതാ വിദ്ധസ്താ ചാതി **മാരസേനമഥനാ,** അരിയസാവകാ. ഏതേന തേസം ഭഗവതോ അനുജാതപുത്തതം ദസ്സേതി.

ആരകത്താ കിലേസേഹി, അനയേ ന ഇരിയനതോ, അയേ ച ഇരിയനതോ **അരിയാ** നിരുത്തിനയേന. അഥ വാ സദേവകേന ലോകേന സരണന്തി അരണീയതോ ഉപഗന്തബ്ബതോ, ഉപഗതാനഞ്ച തദത്ഥസിദ്ധിതോ **അരിയാ**. അരിയാനം സങ്ഘോതി **അരിയസങ്ഘോ**. അരിയോ ച സോ സങ്ഘോ ചാതി വാ **അരിയസങ്ഘോ**. ഭഗവതോ അപരഭാഗേ ബുദ്ധധമ്മരതനാനമ്പി സമധിഗമോ സങ്ഘരതനാധീനോതി അസ്സ അരിയസങ്ഘസ്സ ബഹൂപകാരതം ദസ്സേതും ഇധേവ **"സിരസാ വന്ദേ"**തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ഏത്ഥ ച "സുഗതസ്സ ഓരസാനം പുത്താന"ന്തി ഏതേന അരിയസങ്ഘസ്സ പഭവസമ്പദം ദസ്സേതി, "മാരസേനമഥനാന"ന്തി ഏതേന പഹാനസമ്പദം സകലസംകിലേസപഹാനദീപനതോ, "അട്ഠന്നമ്പി സമൂഹ"ന്തി ഏതേന ഞാണസമ്പദം മഗ്ഗട്ഠഫലട്ഠഭാവദീപനതോ. "അരിയസങ്ഘ"ന്തി ഏതേന പഭവസമ്പദം ദസ്സേതി സബ്ബസങ്ഘാനം അഗ്ഗഭാവദീപനതോ. അഥ വാ **സുഗതസ്സ ഓരസാനം പുത്താന**ന്തി അരിയസങ്ഘസ്സ വിസുദ്ധനിസ്സയഭാവദീപനം. **മാരസേനമഥനാന**ന്തി സമ്മാഉജുഞായസാമീചിപ്പടിപന്നഭാവദീപനം. **അട്ഠന്നമ്പി സമൂഹ**ന്തി ആഹുനേയ്യാദിഭാവദീപനം. **അരിയസങ്ഘ**ന്തി അനുത്തരപുഞ്ഞക്ഖേത്തഭാവദീപനം. തഥാ "സുഗതസ്സ ഓരസാനം പുത്താന"ന്തി ഏതേന അരിയസങ്ഘസ്സ ലോകുത്തരസരണഗമനസബ്ഭാവം ദീപേതി. ലോകുത്തരസരണഗമനേന ഹി തേ ഭഗവതോ ഓരസപുത്താ ജാതാ. "മാരസേനമഥനാന"ന്തി ഏതേന അഭിനീഹാരസമ്പദായ സിദ്ധം പുബ്ബഭാഗേ സമ്മാപടിപത്തിം ദസ്സേതി. കതാഭിനീഹാരാ ഹി സമ്മാപടിപന്നാ മാരം മാരപരിസം വാ അഭിവിജിനന്തി. "അട്ഠന്നമ്പി സമൂഹ"ന്തി ഏതേന പടിവിദ്ധസ്തവിപക്ഖേ സേക്ഖാസേക്ഖധമ്മേ ദസ്സേതി പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന മഗ്ഗഫലധമ്മാനം പകാസിതത്താ. "അരിയസങ്ഘ"ന്തി അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യഭാവം ദസ്സേതി. സരണഗമനഞ്ച സാവകാനം സബ്ബഗുണാനം ആദി, സപുബ്ബഭാഗപടിപദാ സേക്ഖാ സീലക്ഖന്ധാദയോ മജ്ഝേ, അസേക്ഖാ സീലക്ഖന്ധാദയോ പരിയോസാനന്തി ആദിമജ്ഝപരിയോസാനകല്യാണാ സങ്ഖേപതോ സബ്ബേ അരിയസങ്ഘഗുണാ പകാസിതാ ഹോന്തി.

൪. ഏവം ഗാഥാത്തയേന സങ്ഖേപതോ സകലഗുണസംകിത്തനമുഖേന രതനത്തയസ്സ പണാമം കത്വാ ഇദാനി തം നിപച്ചകാരം യഥാധിപ്പേതേ പയോജനേ പരിണാമേന്തോ **"ഇതി മേ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ രതിജനനട്ഠേന **രതനം,** ബുദ്ധധമ്മസങ്ഘാ. തേസഞ്ഹി "ഇതിപി സോ ഭഗവാ"തിആദിനാ യഥാഭൂതഗുണേ ആവജ്ജേന്തസ്സ അമതാധിഗമഹേതുഭൂതം അനപ്പകം പീതിപാമോജ്ജം ഉപ്പജ്ജതി. യഥാഹ -

> "യസ്മിം, മഹാനാമ, സമയേ അരിയസാവകോ തഥാഗതം അനുസ്സരതി, നേവസ്സ തസ്മിം സമയേ രാഗപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ന ദോസപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ന മോഹപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ഉജുഗതമേവസ്സ തസ്മിം സമയേ ചിത്തം ഹോതി തഥാഗതം ആരബ്ഭ. ഉജുഗതചിത്തോ ഖോ പന, മഹാനാമ, അരിയസാവകോ ലഭതി

അത്ഥവേദം, ലഭതി ധമ്മവേദം, ലഭതി ധമ്മൂപസംഹിതം പാമോജ്ജം, പമുദിതസ്സ പീതി ജായതീ''തിആദി (അം നിം ൬.൧൦; ൧൧.൧൧).

ചിത്തീകതാദിഭാവോ വാ രതനട്ഠോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

''ചിത്തീകതം മഹഗ്ഘഞ്ച, അതുലം ദുല്ലഭദസ്സനം;
അനോമസത്തപരിഭോഗം, രതനം തേന വുച്ചതീ''തി. (ദീം നിം അട്ഠം ൨.൩൩; ഖും പാം അട്ഠം ൬.൩; സും നിം അട്ഠം ൨.൨൬; മഹാനിം അട്ഠം ൫൦) -

ചിത്തീകതഭാവാദയോ ച അനഞ്ഞസാധാരണാ ബുദ്ധാദീസു ഏവ ലബ്ഭന്തീതി.

വന്ദനാവ **വന്ദനാമയം** യഥാ ''ദാനമയം സീലമയ''ന്തി. വന്ദനാ ചേത്ഥ കായവാചാചിത്തേഹി തിണ്ണം രതനാനം ഗുണനിന്നതാ, ഥോമനാ വാ. പുജ്ജഭവഫലനിബ്ബത്തനതോ **പുഞ്ഞം,** അത്തനോ സന്താനം പുനാതീതി വാ. **സുവിഹതന്തരായോ**തി. സുട്ഠു വിഹതന്തരായോ. ഏതേന അത്തനോ പസാദസമ്പത്തിയാ, രതനത്തയസ്സ ച ഖേത്തഭാവസമ്പത്തിയാ തം പുഞ്ഞം അത്ഥപ്പകാസനസ്സ ഉപഘാതകഉപദ്ദവാനം വിഹനനേ സമത്ഥന്തി ദസ്സേതി. **ഹുത്വാ**തി പുബ്ബകാലകിരിയാ. തസ്സ ''അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീ''തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ. **തസ്സാ**തി യം രതനത്തയവന്ദനാമയം പുഞ്ഞം, തസ്സ. **ആനുഭാവേനാ**തി ബലേന.

൫. ഏവം രതനത്തയസ്സ നിപച്ചകാരേ പയോജനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി യസ്സാ ധമ്മദേസനായ അത്ഥം സംവണ്ണേതുകാമോ, തസ്സാ താവ ഗുണാഭിത്ഥവനവസേന ഉപഞ്ഞാപനത്ഥം **''സംയുത്തവഗ്ഗപടിമണ്ഡിതസ്സാ''**തിആദി വുത്തം, ദേവതാസംയുത്താദിസംയുത്തേഹി ചേവ നളവഗ്ഗാദിവഗ്ഗേഹി ച വിഭൂസിതസ്സാതി അത്ഥോ. തത്ഥ ''സംയുത്ത''ന്തി ''സംയോഗോ''തി ച അത്ഥതോ ഏകം. കേസം സംയുത്തം? സുത്തവഗ്ഗാനം. യഥാ ഹി ബ്യഞ്ജനസമുദായോ പദം, ഏവം അത്ഥേസു ച കതാവധികോ പദസമുദായോ വാക്യം, വാക്യസമുദായോ സുത്തം, സുത്തസമുദായേ വഗ്ഗോതി സമഞ്ഞാ, തഥാ സുത്തവഗ്ഗസമുദായേ സംയുത്തസമഞ്ഞാ. സംയുജ്ജന്തീതി ഏത്ഥ സുത്തവഗ്ഗാതി **സംയുത്തം**. യദിപി അവയവവിനിമുത്തോ സമുദായോ നാമ പരമത്ഥതോ നത്ഥി, അവയവേ ഏവ തംതംസന്നിവേസവിസിട്ഠേ ഉപാദായ പദാദിസമഞ്ഞാ വിയ സുത്തവഗ്ഗസമഞ്ഞാ സംയുത്തസമഞ്ഞാ ആഗമസമഞ്ഞാ ച, തഥാപി പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനോപി സമുദായോ ബുദ്ധിപരികപ്പിതരൂപേന വിജ്ജമാനോ വിയ ഗയ്ഹമാനോ അവയവാനം അധിട്ഠാനഭാവേന വോഹരീയതി യഥാ ''രുക്ഖേ സാഖാ''തി, തസ്മാ വുത്തം **''സംയുത്തവഗ്ഗപടിമണ്ഡിതസ്സാ''**തി.

നനു സംയുത്തവഗ്ഗോ ഏവ ആഗമോ, തസ്സ പന കേഹി മണ്ഡനന്തി? ന ചോദേതബ്ബമേതം. ഭവതി ഹി അഭിന്നേപി വത്ഥുസ്മിം യഥാധിപ്പേതവിസേസാവബോധനതോ ഭേദകസമുദാചാരോ യഥാ ''സിലാപുത്തകസ്സ സരീര''ന്തി. ആഗമിസ്സന്തി ഏത്ഥ, ഏതേന, ഏതസ്മാ വാ അത്തത്ഥപരത്ഥാദയോതി **ആഗമോ,** ആദികല്യാണാദിഗുണസമ്പത്തിയാ ഉത്തമട്ഠേന തംതംഅഭിപത്ഥിതസമിദ്ധിഹേതുതായ പണ്ഡിതേഹി വരിതബ്ബതോ **വരോ,** ആഗമോ ച സോ വരോ ചാതി **ആഗമവരോ**. ആഗമസമ്മതേഹി വാ

വരോതി **ആഗമവരോ,** സംയുത്തോ ച സോ ആഗമവരോ ചാതി **സംയുത്താഗമവരോ,** തസ്സ. ബുദ്ധാനം അനുബുദ്ധാ **ബുദ്ധാനുബുദ്ധാ,** ബുദ്ധാനം സച്ചപടിവേധം അനുഗമ്മ പടിവിദ്ധസച്ചാ അഗ്ഗസാവകാദയോ അരിയാ. തേഹി അത്ഥസംവണ്ണനാഗുണസംവണ്ണനാനം വസേന **സംവണ്ണിതസ്സ.**

അഥ വാ ബുദ്ധാ ച അനുബുദ്ധാ ച **ബുദ്ധാനുബുദ്ധാ**തി യോജേതബ്ബം. സമ്മാസമ്ബുദ്ധേനേവ ഹി വിനയസുത്തഅഭിധമ്മാനം പകിണ്ണകദേസനാദിവസേന യോ പഠമം അത്ഥോ വിഭത്തോ, സോ ഏവ പച്ഛാ തേസം അത്ഥവണ്ണനാവസേന സങ്ഗീതികാരേഹി സങ്ഗഹം ആരോപിതോതി. ഏത്ഥ ച സംയുത്താനം വഗ്ഗാ സമൂഹാതി **സംയുത്തവഗ്ഗാ,** സഗാഥാവഗ്ഗാദയോ. തപ്പരിയാപന്നതായ സംയുത്തേസു വഗ്ഗാ **സംയുത്തവഗ്ഗാ,** നളവഗ്ഗാദയോ. സംയുത്താവ വഗ്ഗാ **സംയുത്തവഗ്ഗാ**. തിവിധേപി തേ ഏകസേസനയേന ഗഹേത്വാ വുത്തം **"സംയുത്തവഗ്ഗപടിമണ്ഡിതസ്സാ"**തി.

തത്ഥ സഗാഥാവഗ്ഗേ താവ ഏകാദസ സംയുത്താനി അട്ഠതിംസ വഗ്ഗാ. നിദാനവഗ്ഗേ നവ സംയുത്താനി ഏകൂനചത്താലീസ വഗ്ഗാ. ഖന്ധവഗ്ഗേ ഏകാദസ സംയുത്താനി ഏകൂനസട്ഠി വഗ്ഗാ. സളായതനവഗ്ഗേ നവ സംയുത്താനി അട്ഠതിംസ വഗ്ഗാ. മഹാവഗ്ഗേ ദ്വാദസ സംയുത്താനി അട്ഠചത്താലീസ വഗ്ഗാ. ഇദമേത്ഥ സംയുത്തന്തരവഗ്ഗാനം പരിമാണം.

ഞാണപ്പഭേദജനനസ്സാതി പടിച്ചസമുപ്പാദഖന്ധായതനാദികഥാബഹുലതായ ഗമ്ഭീരഞാണചരിയാവിഭാവനതോ പഞ്ഞാവിഭാഗസമുപ്പാദകസ്സ. ഇധ പന "പഞ്ഞാപ്പഭേദജനനസ്സാ"തി സ്വായമാഗമോ ഥോമിതോ, സംവണ്ണനാസു ചായം ആചരിയസ്സ പകതി, യദിദം തംതംസംവണ്ണനാനം ആദിതോ തസ്സ തസ്സ സംവണ്ണേതബ്ബസ്സ ധമ്മസ്സ വിസേസഗുണകിത്തനേന ഥോമനാ. തഥാ ഹി സുമങ്ഗലവിലാസിനീപപഞ്ചസൂദനീമനോരഥപൂരണീഅട്ഠസാലിനീആദീസു ച യഥാക്കമം "സദ്ധാവഹഗുണസ്സ, പരവാദമഥനസ്സ, ധമ്മകഥികപുങ്ഗവാനം വിചിത്തപടിഭാനജനനസ്സ, തസ്സ ഗമ്ഭീരഞാണേഹി ഓഗാള്ഹസ്സ അഭിണ്ഹസോ നാനാനയവിചിത്തസ്സ അഭിധമ്മസ്സാ"തിആദിനാ ഥോമനാ കതാ.

൩. അത്ഥോ കഥീയതി ഏതായാതി **അത്ഥകഥാ,** അത്ഥകഥാവ **അട്ഠകഥാ** ത്ഥ-കാരസ്സ ട്ഠ-കാരം കത്വാ യഥാ "ദുക്ഖസ്സ പീളനട്ഠോ"തി. **ആദിതോതി** ആദിമ്ഹി പഠമസങ്ഗീതിയം. ഛളഭിഞ്ഞതായ പരമേന ചിത്തവസിഭാവേന സമന്നാഗതത്താ ഝാനാദീസു പഞ്ചവിധവസിതാസമ്ഭാവതോ ച **വസിനോ,** ഥേരാ മഹാകസ്സപാദയോ . തേസം സതേഹി പഞ്ചഹി. **യാ**തി യാ അട്ഠകഥാ. **സങ്ഗീതാ**തി അത്ഥം കഥേതും യുത്തട്ഠാനേ "അയം ഏതസ്സ അത്ഥോ, അയം ഏതസ്സ അത്ഥോ"തി സങ്ഗഹേത്വാ വുത്താ. **അനുസങ്ഗീതാ ച** യസത്ഥേരാദീഹി **പച്ഛാപി** ദുതിയതതിയസങ്ഗീതീസു. ഇമിനാ അത്തനോ സംവണ്ണനായ ആഗമനവിസുദ്ധിം ദസ്സേതി.

൪. സീഹസ്സ ലാനതോ ഗഹണതോ **സീഹളോ,** സീഹകുമാരോ, തബ്ബംസജാതതായ തമ്ബപണ്ണിദീപേ ഖത്തിയാ, തേസം നിവാസതായ തമ്ബപണ്ണിദീപസ്സ ച സീഹളഭാവോ വേദിതബ്ബോ. **ആഭതാ**തി ജമ്ബുദീപതോ ആനീതാ. **അഥാ**തി പച്ഛാ. അപരഭാഗേ ഹി നികായന്തരലദ്ധീഹി അസങ്കരത്ഥം സീഹളഭാസായ അട്ഠകഥാ ഠപിതാതി. തേന മൂലട്ഠകഥാ സബ്ബസാധാരണാ ന ഹോതീതി ഇദം അത്ഥപ്പകാസനം ഏകന്തേന കരണീയന്തി ദസ്സേതി. തേനേവാഹ

“ദീപവാസീനമത്ഥായാ”തി. ഏത്ഥ **ദീപവാസീന**ന്തി ജമ്ബുദീപവാസീനം, സീഹളദീപവാസീനം വാ അത്ഥായ സീഹളഭാസായ ഠപിതാതി യോജനാ.

൮. അപനേത്വാതി കഞ്ചുകസദിസം സീഹളഭാസം അപനേത്വാ. **തതോ**തി അട്ഠകഥാതോ. **അഹ**ന്തി അത്താനം നിദ്ദിസതി. **മനോരമം ഭാസ**ന്തി മാഗധഭാസം. സാ ഹി സഭാവനിരുത്തിഭൂതാ പണ്ഡിതമനം രമയതി. തേനേവാഹ **“തന്തിനയാനുച്ഛവിക”**ന്തി, പാളിഗതിയാ അനുലോമികം പാളിഛായാനുവിധായിനിന്തി അത്ഥോ. **വിഗതദോസ**ന്തി അസഭാവനിരുത്തിഭാസന്തരരഹിതം.

൯. സമയം അവിലോമേന്തോതി സിദ്ധന്തം അവിരോധേന്തോ. ഏതേന അത്ഥദോസാഭാവമാഹ. അവിരുദ്ധത്താ ഏവ ഹി ഥേരവാദാപി ഇധ പകാസീയിസ്സന്തി. **ഥേരവംസദീപാന**ന്തി ഥിരേഹി സീലക്ഖന്ധാദീഹി സമന്നാഗതത്താ **ഥേരാ,** മഹാകസ്സപാദയോ. തേഹി ആഗതാ ആചരിയപരമ്പരാ **ഥേരവംസോ,** തപ്പരിയാപന്നാ ഹുത്വാ ആഗമാധിഗമസമ്പന്നത്താ പഞ്ഞാപജ്ജോതേന തസ്സ സമുജ്ജലനതോ **ഥേരവംസദീപാ,** മഹാവിഹാരവാസിനോ, തേസം. വിവിധേഹി ആകാരേഹി നിച്ഛീയതീതി **വിനിച്ഛയോ,** ഗണ്ഠിട്ഠാനേസു ഖിലമദ്ദനാകാരേന പവത്താ വിമതിച്ഛേദനീ കഥാ. സുട്ഠുനിപുണോ സണ്ഹോ വിനിച്ഛയോ ഏതേസന്തി **സുനിപുണവിനിച്ഛയാ**. അഥ വാ വിനിച്ഛിനോതീതി **വിനിച്ഛയോ** വുത്തപ്പകാരവിസയം ഞാണം. സുട്ഠു നിപുണോ ഛേകോ വിനിച്ഛയോ ഏതേസന്തി യോജേതബ്ബം. ഏതേന മഹാകസ്സപാദിഥേരപരമ്പരാഗതോ, തതോ ഏവ ച അവിപരീതോ സണ്ഹോ സുഖുമോ മഹാവിഹാരവാസീനം വിനിച്ഛയോ, തസ്സ പമാണഭൂതതം ദസ്സേതി.

൧൦. സുജനസ്സ ചാതി ച-സദ്ദോ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ. തേന “ന കേവലം ജമ്ബുദീപവാസീനമേവ അത്ഥായ , അഥ ഖോ സാധുജനതോസനത്ഥഞ്ചാ”തി ദസ്സേതി. തേന ച “തമ്ബപണ്ണിദീപവാസീനമ്പി അത്ഥായാ”തി അയമത്ഥോ സിദ്ധോ ഹോതി ഉഗ്ഗഹണാദിസുകരതായ തേസമ്പി ബഹുകാരത്താ. **ചിരട്ഠിതത്ഥ**ന്തി ചിരട്ഠിതിഅത്ഥം, ചിരകാലപ്പവത്തനായാതി അത്ഥോ. ഇദഞ്ഹി അത്ഥപ്പകാസനം അവിപരീതപദബ്യഞ്ജനസുനിക്ഖേപസ്സ അത്ഥസുനയസ്സ ച ഉപായഭാവതോ സദ്ധമ്മസ്സ ചിരട്ഠിതിയാ പവത്തതി. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ “ദ്വേമേ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ സദ്ധമ്മസ്സ ഠിതിയാ അസമ്മോസായ അനന്തരധാനായ സംവത്തന്തി. കതമേ ദ്വേ? സുനിക്ഖിത്തഞ്ച പദബ്യഞ്ജനം അത്ഥോ ച സുനീതോ”തി (അം॰ നി॰ ൨.൨൦).

൧൧-൧൨. യം അത്ഥവണ്ണനം കത്തുകാമോ, തസ്സാ മഹത്തം പരിഹരിതും **“സാവത്ഥിപഭൂതീന”**ന്തിആദി വുത്തം. തേനേവാഹ - **“ന ഇധ ഭിയ്യോ വിത്ഥാരകഥം കരിസ്സാമി, ന തം ഇധ വിചാരയിസ്സാമീ”**തി ച. **സങ്ഗീതീനം ദ്വിന്ന**ന്തി ദീഘമജ്ഝിമനികായാനം.

൧൩. “ന ഇധ ഭിയ്യോ വിത്ഥാരകഥം കരിസ്സാമീ”തി സാമഞ്ഞതോ വുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ അവസ്സയം ദസ്സേതും **“സുത്താനം പനാ”**തിആദി വുത്തം.

൧൪. യം അട്ഠകഥം കത്തുകാമോ, തദേകദേസഭാവേന വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ ഗഹേതബ്ബോതി കഥികാനം ഉപദേസം കരോന്തോ തത്ഥ വിചാരിതധമ്മേ ഉദ്ദേസവസേന ദസ്സേതി **“സീലകഥാ”**തിആദിനാ. തത്ഥ **സീലകഥാ**തി

ചാരിത്തവാരിത്താദിവസേന സീലസ്സ വിത്ഥാരകഥാ. **ധുതധമ്മാതി** പിണ്ഡപാതികങ്ഗാദയോ തേരസ കിലേസധുനനകധമ്മാ. **കമ്മട്ഠാനാനി സബ്ബാനീ**തി പാളിയം ആഗതാനി അട്ഠത്തിംസ, അട്ഠകഥായം ദ്വേതി നിരവസേസാനി യോഗകമ്മസ്സ ഭാവനായ പവത്തിട്ഠാനാനി. **ചരിയാവിധാനസഹിതോതി** രാഗചരിയാദീനം സഭാഗാദിവിധാനേന സഹിതോ. **ഝാനാനി** ചത്താരി രൂപാവചരജ്ഝാനാനി, **സമാപത്തിയോ** ചതസ്സോ അരൂപസമാപത്തിയോ. അട്ഠപി വാ പടിലദ്ധമത്താനി **ഝാനാനി,** സമാപജ്ജനവസിഭാവപ്പത്തിയാ **സമാപത്തിയോ. ഝാനാനി** വാ രൂപാരൂപാവചരജ്ഝാനാനി, **സമാപത്തിയോ** ഫലസമാപത്തിനിരോധസമാപത്തിയോ.

൧൭. ലോകിയലോകുത്തരഭേദാ ഛ അഭിഞ്ഞായോ **സബ്ബാ അഭിഞ്ഞായോ**. ഞാണവിഭങ്ഗാദീസു ആഗതനയേന ഏകവിധാദിനാ പഞ്ഞായ സങ്കലേത്വാ സമ്പിണ്ഡേത്വാ നിച്ഛയോ **പഞ്ഞാസങ്കലനനിച്ഛയോ**.

൧൮. പച്ചയധമ്മാനം ഹേതുആദീനം പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാനം ഹേതുപച്ചയാദിഭാവോ **പച്ചയാകാരോ,** തസ്സ ദേസനാ **പച്ചയാകാരദേസനാ,** പടിച്ചസമുപ്പാദകഥാതി അത്ഥോ. സാ പന നികായന്തരലദ്ധിസങ്കരരഹിതതായ സുട്ഠുപരിസുദ്ധാ, ഘനവിനിബ്ഭോഗസ്സ ച സുദുക്കരതായ നിപുണാ സണ്ഹസുഖുമാ, ഏകത്തനയാദിസഹിതാ ച തത്ഥ വിചാരിതാതി ആഹ **"സുപരിസുദ്ധനിപുണനയാ"**തി. പടിസമ്ഭിദാദീസു ആഗതനയം അവിസജ്ജേത്വാവ വിചാരിതത്താ **അവിമുത്തതന്തിമഗ്ഗാ**.

൧൯. **ഇതി പന സബ്ബന്തി ഇതി**-സദ്ദോ പരിസമാപനേ, **പന**-സദ്ദോ വചനാലങ്കാരേ, ഏതം സബ്ബന്തി അത്ഥോ. **ഇധാ**തി ഇമിസ്സാ അട്ഠകഥായ. **ന തം വിചാരയിസ്സാമി** പുനരുത്തിഭാവതോതി അധിപ്പായോ.

൨൦. ഇദാനി തസ്സേവ അവിചാരണസ്സ ഏകന്തകാരണം നിദ്ധാരേന്തോ **"മജ്ഝേ വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ "മജ്ഝേ ഠത്വാ"തി ഏതേന മജ്ഝട്ഠഭാവദീപനേന വിസേസതോ ചതുന്നം ആഗമാനം സാധാരണട്ഠകഥാ വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ, ന സുമങ്ഗലവിലാസിനിആദയോ വിയ അസാധാരണട്ഠകഥാതി ദസ്സേതി. "വിസേസതോ"തി ച ഇദം വിനയാഭിധമ്മാനമ്പി വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ യഥാരഹം അത്ഥവണ്ണനാ ഹോതി ഏവാതി കത്വാ വുത്തം.

൨൧. **ഇച്ചേവാതി** ഇതി ഏവ. **തമ്പീതി** വിസുദ്ധിമഗ്ഗമ്പി. **ഏതായാതി** സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ.

ഏത്ഥ ച "സീഹളദീപം ആഭതാ"തിആദിനാ അട്ഠകഥാകരണസ്സ നിമിത്തം ദസ്സേതി, "ദീപവാസീനമത്ഥായ സുജനസ്സ ച തുട്ഠത്ഥം ചിരട്ഠിതത്ഥഞ്ച ധമ്മസ്സാ"തി ഏതേഹി പയോജനം, "സംയുത്താഗമവരസ്സ അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീ"തി ഏതേന പിണ്ഡത്ഥം, "അപനേത്വാന തതോഹം സീഹളഭാസ"ന്തിആദിനാ "സാവത്ഥിപഭൂതീന"ന്തിആദിനാ "സീലകഥാ"തിആദിനാ ച കരണപ്പകാരം. ഹേട്ഠിമനികായേസു വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ ച വിചാരിതാനം അത്ഥാനം അവിചാരണമ്പി ഹി ഇധ കരണപ്പകാരോ ഏവാതി.

ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. ദേവതാസംയുത്തം

൧. നളവഗ്ഗോ

൧. ഓഘതരണസുത്തവണ്ണനാ

വിഭാഗവന്താനം സഭാവവിഭാവനം വിഭാഗദസ്സനവസേനേവ ഹോതീതി പഠമം താവ സംയുത്തവഗ്ഗസുത്താദിവസേന സംയുത്താഗമസ്സ വിഭാഗം ദസ്സേതും **"തത്ഥ സംയുത്താഗമോ നാമാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തത്ഥാ**തി യം വുത്തം - ''സംയുത്താഗമവരസ്സ അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീ''തി, തസ്മിം വചനേ. **തത്ഥാ**തി വാ ''ഏതായ അട്ഠകഥായ വിജാനാഥ സംയുത്തനിസ്സിതം അത്ഥ''ന്തി ഏത്ഥ യം സംയുത്തഗ്ഗഹണം കതം, തത്ഥ. പഞ്ച വഗ്ഗാ ഏതസ്സാതി **പഞ്ചവഗ്ഗോ**. അവയവേന വിഗ്ഗഹോ, സമുദായോ സമാസത്ഥോ.

ഇദാനി തം ആദിതോ പട്ഠായ സംവണ്ണേതുകാമോ അത്തനോ സംവണ്ണനായ തസ്സ പഠമമഹാസങ്ഗീതിയം നിക്ഖിത്താനുക്കമേനേവ പവത്തഭാവം ദസ്സേതും, **"തസ്സ വഗ്ഗേസു സഗാഥാവഗ്ഗോ ആദീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ യഥാപച്ചയം തത്ഥ തത്ഥ ദേസിതത്താ പഞ്ഞത്തത്താ ച വിപ്പകിണ്ണാനം ധമ്മവിനയാനം സങ്ഗഹേത്വാ ഗായനം കഥനം **സങ്ഗീതി,** മഹാവിസയത്താ പൂജനിയത്താ ച മഹതീ സങ്ഗീതി **മഹാസങ്ഗീതി**. പഠമാ മഹാസങ്ഗീതി **പഠമമഹാസങ്ഗീതി,** തസ്സാ പവത്തിതകാലോ **പഠമമഹാസങ്ഗീതികാലോ,** തസ്മിം പഠമമഹാസങ്ഗീതികാലേ.

നിദദാതി ദേസനം ദേസകാലാദിവസേന അവിദിതം വിദിതം കത്വാ നിദസ്സേതീതി **നിദാനം**. യോ ലോകേ ഗന്ഥസ്സ ഉപോഗ്ഘാതോതി വുച്ചതി, സ്വായമേത്ഥ ''ഏവം മേ സുത''ന്തി-ആദികോ ഗന്ഥോ വേദിതബ്ബോ, ന പന ''സനിദാനാഹം, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മം ദേസേമീ''തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൩.൧൨൬) വിയ അത്തജ്ഝാസയാദിദേസനുപ്പത്തിഹേതു. തേനേവാഹ - ''ഏവം മേ സുതന്തി-ആദികം ആയസ്മതാ ആനന്ദേന പഠമമഹാസങ്ഗീതികാലേ **വുത്തം നിദാനമാദീ"**തി. കാമഞ്ചേത്ഥ യസ്സം പഠമമഹാസങ്ഗീതിയം നിക്ഖിത്താനുക്കമേന സംവണ്ണനം കത്തുകാമോ, സാ വിത്ഥാരതോ വത്തബ്ബാ, സുമങ്ഗലവിലാസിനിയം പന അത്തനാ വിത്ഥാരിതത്താ തത്ഥേവ ഗഹേതബ്ബാതി ഇമിസ്സാ സംവണ്ണനായ മഹത്തം പരിഹരന്തോ **"സാ പനേസാ"**തിആദിമാഹ.

൧. ഏവം ബാഹിരനിദാനേ വത്തബ്ബം അതിദിസിത്വാ ഇദാനി അബ്ഭന്തരനിദാനം ആദിതോ പട്ഠായ സംവണ്ണേതും **"യം പനേത"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ യസ്മാ സംവണ്ണനം കരോന്തേന സംവണ്ണേതബ്ബേ ധമ്മേ പദവിഭാഗം പദത്ഥഞ്ച ദസ്സേത്വാ തതോ പരം പിണ്ഡത്ഥാദിദസ്സനവസേന സംവണ്ണനാ കാതബ്ബാ, തസ്മാ പദാനി താവ ദസ്സേന്തോ **"ഏവന്തി നിപാതപദ"**ന്തി-ആദിമാഹ. തത്ഥ **പദവിഭാഗോ**തി പദാനം വിസേസോ, ന പദവിഗ്ഗഹോ. അഥ വാ പദാനി ച പദവിഭാഗോ ച **പദവിഭാഗോ**. പദവിഗ്ഗഹോ ച പദവിഭാഗോ ച **പദവിഭാഗോ**തി വാ ഏകസേസവസേന പദപദവിഗ്ഗഹാ പദവിഭാഗസദ്ദേന വുത്താതി വേദിതബ്ബം. തത്ഥ പദവിഗ്ഗഹോ ''ജേതസ്സ വനം ജേതവന''ന്തിആദിനാ സമാസപദേസു ദട്ഠബ്ബോ.

അത്ഥതോതി പദത്ഥതോ. തം പന പദത്ഥം അത്ഥുദ്ധാരക്കമേന പഠമം ഏവംസദ്ദസ്സ ദസ്സേന്തോ **"ഏവംസദ്ദോ താവാ"**തിആദിമാഹ. **അവധാരണാദീ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന ഇദമത്ഥപുച്ഛാപരിമാണാദിഅത്ഥാനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. തഥാ ഹി "ഏവംഗതാനി പുഥുസിപ്പായതനാനി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൩, ൧൬൪), ഏവംവിധോ ഏവമാകാരോ"തി ച ആദീസു ഇദം-സദ്ദസ്സ അത്ഥേ ഏവം-സദ്ദോ. ഗത-സദ്ദോ ഹി പകാരപരിയായോ, തഥാ വിധാകാര-സദ്ദോ ച. തഥാ ഹി ഗതവിധആകാരസദ്ദേ ലോകിയാ പകാരത്ഥേ വദന്തി. "ഏവം സു തേ സുന്ഹാതാ സുവിലിത്താ കപ്പിതകേസമസ്സൂ ആമുത്തമാലാഭരണാ ഓദാതവത്ഥവസനാ പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹി സമപ്പിതാ സമങ്ഗീഭൂതാ പരിചാരേന്തി, സേയ്യഥാപി ത്വം ഏതരഹി സാചരിയകോതി. നോ ഹിദം, ഭോ ഗോതമാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൮൬) പുച്ഛായം, "ഏവം ലഹുപരിവത്തം (അ॰ നി॰ ൧.൪൮), ഏവമായുപരിയന്തോ"തി (പാരാ॰ ൧൨) ച ആദീസു പരിമാണേ.

നനു ച "ഏവം സു തേ സുന്ഹാതാ സുവിലിത്താ, ഏവമായുപരിയന്തോ"തി ഏത്ഥ ഏവം-സദ്ദേന പുച്ഛനാകാരപരിമാണാകാരാനം വുത്തത്താ ആകാരത്ഥോ ഏവ ഏവം-സദ്ദോതി? ന, വിസേസസബ്ഭാവതോ. ആകാരമത്തവാചകോ ഹി ഏവം-സദ്ദോ, ആകാരത്ഥോതി അധിപ്പേതോ യഥാ "ഏവം ബ്യാഖോ"തിആദീസു, ന പന ആകാരവിസേസവാചകോ. ഏവഞ്ച കത്വാ, "ഏവം ജാതേന മച്ചേനാ"തിആദീനി (ധ॰ പ॰ ൫൩) ഉപമാദീസു ഉദാഹരണാനി ഉപപന്നാനി ഹോന്തി. തഥാ ഹി "യഥാപി...പേ॰... ബഹു"ന്തി (ധ॰ പ॰ ൫൩)? ഏത്ഥ പുപ്ഫരാസിട്ഠാനിയതോ മനുസ്സൂപപത്തിസപ്പുരിസൂപനിസ്സയ-സദ്ധമ്മസ്സവന- യോനിസോമനസികാര-ഭോഗസമ്പത്തിആദിദാനാദിപുഞ്ഞകിരിയഹേതുസമുദായതോ സോഭാസുഗന്ധതാദിഗുണയോഗതോ മാലാഗുളസദിസിയോ പഹൂതാ പുഞ്ഞകിരിയാ മരിതബ്ബസഭാവതായ മച്ചേന സത്തേന കത്തബ്ബാതി ജോതിതത്താ പുപ്ഫരാസിമാലാഗുളാവ ഉപമാ, തേസം ഉപമാകാരോ യഥാ-സദ്ദേന അനിയമതോ വുത്തോതി "ഏവം-സദ്ദോ ഉപമാകാരനിഗമനത്ഥോ"തി വത്തും യുത്തം, സോ പന ഉപമാകാരോ നിയമിയമാനോ അത്ഥതോ ഉപമാവ ഹോതീതി ആഹ **"ഉപമായം ആഗതോ"**തി. തഥാ "ഏവം ഇമിനാ ആകാരേന അഭിക്കമിതബ്ബ"ന്തിആദിനാ ഉപദിസിയമാനായ സമണസാരുപ്പായ ആകപ്പസമ്പത്തിയാ യോ തത്ഥ ഉപദിസനാകാരോ, സോ അത്ഥതോ ഉപദേസോ ഏവാതി വുത്തം, **"ഏവം തേ...പേ॰... ഉപദേസേ"**തി. തഥാ "ഏവമേതം ഭഗവാ, ഏവമേതം സുഗതാ"തി ഏത്ഥ ച ഭഗവതാ യഥാവുത്തമത്ഥം അവിപരീതതോ ജാനന്തേഹി കതം തത്ഥ സംവിജ്ജമാനഗുണാനം പകാരേഹി ഹംസനം ഉദഗ്ഗതാകരണം സമ്പഹംസനം. യോ തത്ഥ സമ്പഹംസനാകാരോതി യോജേതബ്ബം.

ഏവമേവം പനായന്തി ഏത്ഥ ഗരഹണാകാരോതി യോജേതബ്ബം, സോ ച ഗരഹണാകാരോ വസലീതി-ആദിഖുംസനസദ്ദസന്നിധാനതോ ഇധ ഏവം-സദ്ദേന പകാസിതോതി വിഞ്ഞായതി. യഥാ ചേത്ഥ, ഏവം ഉപമാകാരാദയോപി ഉപമാദിവസേന വുത്താനം പുപ്ഫരാസിആദിസദ്ദാനം സന്നിധാനതോതി ദട്ഠബ്ബം. ഏവം, ഭന്തേതി പന ധമ്മസ്സ സാധുകം സവനമനസികാരേ സന്നിയോജിതേഹി ഭിക്ഖൂഹി അത്തനോ തത്ഥ ഠിതഭാവസ്സ പടിജാനനവസേന വുത്തത്താ ഏത്ഥ ഏവം-സദ്ദോ **"വചനസമ്പടിച്ഛനത്ഥോ"**തി വുത്തോ. തേന **ഏവം, ഭന്തേ**തി സാധു, ഭന്തേ, സുട്ഠു, ഭന്തേതി വുത്തം ഹോതി. **ഏവഞ്ച വദേഹീ**തി യഥാഹം വദാമി,

ഏവം സമണം ആനന്ദം വദേഹീതി യോ ഏവം വദനാകാരോ ഇദാനി വത്തബ്ബോ, സോ ഏവം-സദ്ദേന നിദസ്സീയതീതി **"നിദസ്സനത്ഥോ"**തി വുത്തോതി. **ഏവം നോതി** ഏത്ഥാപി നേസം യഥാവുത്തധമ്മാനം അഹിതദുക്ഖാവഹഭാവേ സന്നിട്ഠാനജനനത്ഥം അനുമതിഗഹണവസേന "സംവത്തന്തി വാ നോ വാ, കഥം വോ ഏത്ഥ ഹോതീ"തി പുച്ഛായ കതായ "ഏവം നോ ഏത്ഥ ഹോതീ"തി വുത്തത്താ തദാകാരസന്നിട്ഠാനം ഏവം-സദ്ദേന വിഭാവിതന്തി വിഞ്ഞായതി. സോ പന തേസം ധമ്മാനം അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തനാകാരോ നിയമിയമാനോ അവധാരണത്ഥോ ഹോതീതി ആഹ - **"ഏവം നോ ഏത്ഥ ഹോതീതിആദീസു അവധാരണേ"**തി.

നാനാനയനിപുണന്തി ഏകത്തനാനത്തഅബ്യാപാരഏവംധമ്മതാസങ്ഖാതാ, നന്ദിയാവട്ടതിപുക്ഖലസീഹവിക്കീളിതഅങ്കുസദിസാലോചനസങ്ഖാതാ വാ ആധാരാദിഭേദവസേന നാനാവിധാ നയാ **നാനാനയാ**. നയാ വാ പാളിഗതിയോ താ ച പഞ്ഞത്തിഅനുപഞ്ഞത്തിആദിവസേന സംകിലേസഭാഗിയാദിലോകിയാദിതദുഭയവോമിസ്സകാദിവസേന കുസലാദിവസേന ഖന്ധാദിവസേന സങ്ഗഹാദിവസേന സമയവിമുത്താദിവസേന ഠപനാദിവസേന കുസലമൂലാദിവസേന തികപ്പട്ഠാനാദിവസേന ച നാനപ്പകാരാതി **നാനാനയാ,** തേഹി നിപുണം സണ്ഹം സുഖുമന്തി **നാനാനയനിപുണം**. ആസയോവ **അജ്ഝാസയോ,** തേ ച സസ്സതാദിഭേദേന തത്ഥ ച അപ്പരജക്ഖതാദിഭേദേന **അനേകേ,** അത്തജ്ഝാസയാദയോ ഏവ വാ സമുട്ഠാനം ഉപ്പത്തിഹേതു ഏതസ്സാതി **അനേകജ്ഝാസയസമുട്ഠാനം** . **അത്ഥബ്യഞ്ജനസമ്പന്ന**ന്തി അത്ഥബ്യഞ്ജനപരിപുണ്ണം ഉപനേതബ്ബാഭാവതോ, സങ്കാസനപകാസനവിവരണവിഭജനഉത്താനീകരണപഞ്ഞത്തിവസേന ഛഹി അത്ഥപദേഹി അക്ഖരപദബ്യഞ്ജനാകാരനിരുത്തിനിദ്ദേസവസേന ഛഹി ബ്യഞ്ജനപദേഹി ച സമന്നാഗതന്തി വാ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

വിവിധപാടിഹാരിയന്തി ഏത്ഥ പാടിഹാരിയപദസ്സ വചനത്ഥം (ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൧; ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ നിദാനവണ്ണനാ; ധ॰ സ॰ മൂലടീ॰ ൨) "പടിപക്ഖഹരണതോ രാഗാദികിലേസാപനയനതോ **പാടിഹാരിയ"**ന്തി വദന്തി. ഭഗവതോ പന പടിപക്ഖാ രാഗാദയോ ന സന്തി യേ ഹരിതബ്ബാ, പുഥുജ്ജനാനമ്പി വിഗതൂപക്കിലേസേ അട്ഠഗുണസമന്നാഗതേ ചിത്തേ ഹതപടിപക്ഖേ ഇദ്ധിവിധം പവത്തതി, തസ്മാ തത്ഥ പവത്തവോഹാരേന ച ന സക്കാ ഇധ **"പാടിഹാരിയ"**ന്തി വത്തും. സചേ പന മഹാകാരുണികസ്സ ഭഗവതോ വേനേയ്യഗതാ ച കിലേസാ പടിപക്ഖാ, തേസം ഹരണതോ **"പാടിഹാരിയ"**ന്തി വുത്തം, ഏവം സതി യുത്തമേതം. അഥ വാ ഭഗവതോ ച സാസനസ്സ ച പടിപക്ഖാ തിത്ഥിയാ, തേസം ഹരണതോ **പാടിഹാരിയം**. തേ ഹി ദിട്ഠിഹരണവസേന ദിട്ഠിപ്പകാസനേ അസമത്ഥഭാവേന ച ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനീഹി ഹരിതാ അപനീതാ ഹോന്തീതി. **പടീതി** വാ അയം സദ്ദോ "പച്ഛാ"തി ഏതസ്സ അത്ഥം ബോധേതി "തസ്മിം പടിപവിട്ഠമ്ഹി, അഞ്ഞോ ആഗഞ്ഛി ബ്രാഹ്മണോ"തിആദീസു (സു॰ നി॰ ൯൮൧; ചൂളനി॰ വത്ഥുഗാഥാ ൪) വിയ, തസ്മാ സമാഹിതേ ചിത്തേ വിഗതൂപക്കിലേസേ കതകിച്ചേന പച്ഛാഹരിതബ്ബം പവത്തേതബ്ബന്തി പടിഹാരിയം, അത്തനോ വാ ഉപക്കിലേസേസു ചതുത്ഥജ്ഝാനമഗ്ഗേഹി ഹരിതേസു പച്ഛാ ഹരണം പടിഹാരിയം, ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനിയോ ച വിഗതൂപക്കിലേസേന കതകിച്ചേന ച സത്തഹിതത്ഥം പുന പവത്തേതബ്ബാ, ഹരിതേസു ച അത്തനോ ഉപത്തിലേസേസു പരസത്താനം ഉപക്കിലേസഹരണാനി ഹോന്തീതി

പടിഹാരിയാനി ഭവന്തി, പടിഹാരിയമേവ **പാടിഹാരിയം**. പടിഹാരിയേ വാ ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനിസമുദായേ ഭവം ഏകേകം **പാടിഹാരിയ**ന്തി വുച്ചതി. പടിഹാരിയം വാ ചതുത്ഥജ്ഝാനം മഗ്ഗോ ച പടിപക്ഖഹരണതോ, തത്ഥ ജാതം, തസ്മിം വാ നിമിത്തഭൂതേ, തതോ വാ ആഗതന്തി **പാടിഹാരിയം**. തസ്സ പന ഇദ്ധിആദിഭേദേന വിസയഭേദേന ച ബഹുവിധസ്സ ഭഗവതോ ദേസനായം ലബ്ഭമാനത്താ ആഹ "വിവിധപാടിഹാരിയ"ന്തി.

ന അഞ്ഞഥാതി ഭഗവതോ സമ്മുഖാ സുതാകാരതോ ന അഞ്ഞഥാതി അത്ഥോ, ന പന ഭഗവതോ ദേസിതാകാരതോ. അചിന്തേയ്യാനുഭാവാ ഹി ഭഗവതോ ദേസനാ. ഏവഞ്ച കത്വാ "സബ്ബപ്പകാരേന കോ സമത്ഥോ വിഞ്ഞാതു"ന്തി ഇദം വചനം സമത്ഥിതം ഭവതി, ധാരണബലദസ്സനഞ്ച ന വിരുജ്ഝതി സുതാകാരഅവിരജ്ഝനസ്സ അധിപ്പേതത്താ. ന ഹേത്ഥ അത്ഥന്തരതാപരിഹാരോ ദ്വിന്നമ്പി അത്ഥാനം ഏകവിസയത്താ. ഇതരഥാ ഥേരോ ഭഗവതോ ദേസനായ സബ്ബഥാ പടിഗ്ഗഹണേ സമത്ഥോ അസമത്ഥോ ചാതി ആപജ്ജേയ്യാതി.

"യോ പരോ ന ഹോതി, സോ അത്താ"തി ഏവം വുത്തായ നിയകജ്ഝത്തസങ്ഖാതായ സസന്തതിയാ വത്തനതോ തിവിധോപി മേ-സദ്ദോ കിഞ്ചാപി ഏകസ്മിം ഏവ അത്ഥേ ദിസ്സതി, കരണസമ്പദാനസാമിനിദ്ദേസവസേന പന വിജ്ജമാനം ഭേദം സന്ധായാഹ, **"മേ-സദ്ദോ തീസു അത്ഥേസു ദിസ്സതീ"**തി.

കിഞ്ചാപി ഉപസഗ്ഗോ കിരിയം വിസേസേതി, ജോതകഭാവതോ പന സതിപി തസ്മിം സുത-സദ്ദോ ഏവ തം തം അത്ഥം വദതീതി അനുപസഗ്ഗസ്സ സുത-സദ്ദസ്സ അത്ഥുദ്ധാരേ സഉപസഗ്ഗസ്സ ഗഹണം ന വിരുജ്ഝതീതി ദസ്സേന്തോ **"സഉപസഗ്ഗോ അനുപസഗ്ഗോ ചാ"**തിആദിമാഹ. **അസ്സാ**തി സുത-സദ്ദസ്സ. കമ്മഭാവസാധനാനി ഇധ സുതസദ്ദേ സമ്ഭവന്തീതി വുത്തം **"ഉപധാരിതന്തി വാ ഉപധാരണന്തി വാ അത്ഥോ"**തി. **മയാതി അത്ഥേ സതീ**തി യദാ മേ-സദ്ദസ്സ കത്തുവസേന കരണനിദ്ദേസോ, തദാതി അത്ഥോ. **മമാതി അത്ഥേ സതീ**തി യദാ സമ്ബന്ധവസേന സാമിനിദ്ദേസോ, തദാ.

സുത-സദ്ദസന്നിധാനേ പയുത്തേന ഏവം-സദ്ദേന സവനകിരിയാജോതകേന ഭവിതബ്ബന്തി വുത്തം **"ഏവന്തി സോതവിഞ്ഞാണാദിവിഞ്ഞാണകിച്ചനിദസ്സന"**ന്തി. **ആദി**-സദ്ദേന സമ്പടിച്ഛനാദീനം പഞ്ചദ്വാരികവിഞ്ഞാണാനം തദഭിനീഹടാനഞ്ച മനോദ്വാരികവിഞ്ഞാണാനം ഗഹണം വേദിതബ്ബം. സബ്ബേസമ്പി വാക്യാനം ഏവകാരത്ഥസഹിതത്താ "സുത"ന്തി ഏതസ്സ സുതമേവാതി അയമത്ഥോ ലബ്ഭതീതി ആഹ **"അസ്സവനഭാവപടിക്ഖേപതോ"**തി. ഏതേന അവധാരണേന നിരാസങ്കതം ദസ്സേതി. യഥാ ച സുതം സുതമേവാതി നിയമേതബ്ബം, തം സമ്മാ സുതം ഹോതീതി ആഹ **"അനൂനാനധികാവിപരീതഗ്ഗഹണനിദസ്സന"**ന്തി. അഥ വാ സദ്ദന്തരത്ഥാപോഹനവസേന സദ്ദോ അത്ഥം വദതീതി സുതന്തി അസുതം ന ഹോതീതി അയമേതസ്സ അത്ഥോതി വുത്തം **"അസ്സവനഭാവപടിക്ഖേപതോ"**തി. ഇമിനാ ദിട്ഠാദിവിനിവത്തനം കരോതി.

ഇദം വുത്തം ഹോതി - ന ഇദം മയാ ദിട്ഠം, ന സയമ്ഭുഞാണേന സച്ഛികതം, അഥ ഖോ സുതം, തഞ്ച ഖോ സമ്മദേവാതി. തേനേവാഹ **"അനൂനാനധികാവിപരീതഗ്ഗഹണനിദസ്സന"**ന്തി. അവധാരണത്ഥേ വാ ഏവം-സദ്ദേ അയമത്ഥയോജനാ കരീയതീതി തദപേക്ഖസ്സ സുത-സദ്ദസ്സ അയമത്ഥോ വുത്തോ **"അസ്സവനഭാവപടിക്ഖേപതോ"**തി. തേനേവാഹ

“അനൂനാനധികാവിപരീതഗ്ഗഹണനിദസ്സന”ന്തി. സവനസദ്ദോ ചേത്ഥ കമ്മത്ഥോ വേദിതബ്ബോ “സുയ്യതീ”തി.

ഏവം സവനഹേതുസവനവിസേസവസേന പദത്തയസ്സ ഏകേന പകാരേന അത്ഥയോജനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പകാരന്തരേഹി തം ദസ്സേതും **“തഥാ ഏവ”**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **തസ്സാ**തി യാ സാ ഭഗവതോ സമ്മുഖാ ധമ്മസ്സവനാകാരേന പവത്താ മനോദ്വാരവിഞ്ഞാണവീഥി, തസ്സാ. സാ ഹി നാനപ്പകാരേന ആരമ്മണേ പവത്തേതും സമത്ഥാ. തഥാ ച വുത്തം **“സോതദ്വാരാനുസാരേനാ”**തി. **നാനപ്പകാരേനാ**തി വക്ഖമാനാനം അനേകവിഹിതാനം ബ്യഞ്ജനത്ഥഗ്ഗഹണാനം നാനാകാരേന. ഏതേന ഇമിസ്സാ യോജനായ ആകാരത്ഥോ ഏവം-സദ്ദോ ഗഹിതോതി ദീപേതി. **പവത്തിഭാവപ്പകാസന**ന്തി പവത്തിയാ അത്ഥിതാപകാസനം. **സുതന്തി ധമ്മപ്പകാസന**ന്തി യസ്മിം ആരമ്മണേ വുത്തപ്പകാരാ വിഞ്ഞാണവീഥി നാനപ്പകാരേന പവത്താ, തസ്സ ധമ്മത്താ വുത്തം, ന സുത-സദ്ദസ്സ ധമ്മത്ഥത്താ. വുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ പാകടീകരണം **“അയം ഹേത്ഥാ”**തിആദി. തത്ഥ **വിഞ്ഞാണവീഥിയാ**തി കരണത്ഥേ കരണവചനം, **മയാ**തി കത്തുഅത്ഥേ.

ഏവന്തി നിദ്ദിസിതബ്ബപ്പകാസനന്തി നിദസ്സനത്ഥമേവം സദ്ദം ഗഹേത്വാ വുത്തം നിദസ്സേതബ്ബസ്സ നിദ്ദിസിതബ്ബത്താഭാവാഭാവതോ. തേന ഏവം-സദ്ദേന സകലമ്പി സുത്തം പച്ചാമട്ഠന്തി ദസ്സേതി. സുത-സദ്ദസ്സ കിരിയാസദ്ദത്താ സവനകിരിയായ ച സാധാരണവിഞ്ഞാണപ്പബന്ധപടിബദ്ധത്താ തത്ഥ ച പുഗ്ഗലവോഹാരോതി വുത്തം **“സുതന്തി പുഗ്ഗലകിച്ചപ്പകാസന”**ന്തി. ന ഹി പുഗ്ഗലവോഹാരരഹിതേ ധമ്മപ്പബന്ധേ സവനകിരിയാ ലബ്ഭതീതി.

യസ്സ ചിത്തസന്താനസ്സാതിആദിപി ആകാരത്ഥമേവ ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ പുരിമയോജനായ അഞ്ഞഥാ അത്ഥയോജനം ദസ്സേതും വുത്തം. തത്ഥ **ആകാരപഞ്ഞത്തീ**തി ഉപാദാപഞ്ഞത്തി ഏവ ധമ്മാനം പവത്തിആകാരുപാദാനവസേന തഥാ വുത്താ. **സുതന്തി വിസയനിദ്ദേസോ**തി സോതബ്ബഭൂതോ ധമ്മോ സവനകിരിയാകത്തുപുഗ്ഗലസ്സ സവനകിരിയാവസേന പവത്തിട്ഠാനന്തി കത്വാ വുത്തം. ചിത്തസന്താനവിനിമുത്തസ്സ പരമത്ഥതോ കസ്സചി കത്തു അഭാവേപി സദ്ദവോഹാരേന ബുദ്ധിപരികപ്പിതഭേദവചനിച്ഛായ ചിത്തസന്താനതോ അഞ്ഞം വിയ തംസമങ്ഗിം കത്വാ വുത്തം **“ചിത്തസന്താനേന തംസമങ്ഗീനോ”**തി. സവനകിരിയാവിസയോപി സോതബ്ബധമ്മോ സവനകിരിയാവസേന പവത്തചിത്തസന്താനസ്സ ഇധ പരമത്ഥതോ കത്തുഭാവതോ, സവനവസേന ചിത്തപ്പവത്തിയാ ഏവ വാ സവനകിരിയാഭാവതോ തംകിരിയാകത്തു ച വിസയോ ഹോതീതി വുത്തം **“തംസമങ്ഗീനോ കത്തുവിസയേ”**തി. സുതാകാരസ്സ ച ഥേരസ്സ സമ്മാനിച്ഛിതഭാവതോ ആഹ **“ഗഹണസന്നിട്ഠാന”**ന്തി. ഏതേന വാ അവധാരണത്ഥം ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ അയമത്ഥയോജനാ കതാതി ദട്ഠബ്ബം.

പുബ്ബേ സുതാനം നാനാവിഹിതാനം സുത്തസങ്ഖാതാനം അത്ഥബ്യഞ്ജനാനം ഉപധാരിതരൂപസ്സ ആകാരസ്സ നിദസ്സനസ്സ, അവധാരണസ്സ വാ പകാസനസഭാവോ ഏവം-സദ്ദോതി തദാകാരാദിഉപധാരണസ്സ പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിയാ ഉപാദാനഭൂതധമ്മപ്പബന്ധബ്യാപാരതായ വുത്തം **“ഏവന്തി പുഗ്ഗലകിച്ചനിദ്ദേസോ”**തി. സവനകിരിയാ പന പുഗ്ഗലവാദിനോപി വിഞ്ഞാണനിരപേക്ഖാ നത്ഥീതി വിസേസതോ വിഞ്ഞാണബ്യാപാരോതി ആഹ

“സുതന്തി വിഞ്ഞാണകിച്ചനിദ്ദേസോ”തി. **മേതി** സദ്ദപ്പവത്തിയാ ഏകന്തേനേവ സത്തവിസയത്താ വിഞ്ഞാണകിച്ചസ്സ ച തഥേവ സമോദഹിതബ്ബതോ **“മേതി ഉഭയകിച്ചയുത്തപുഗ്ഗലനിദ്ദേസോ”**തി വുത്തം.
അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിസഭാവാ യഥാക്കമം ഏവം-സദ്ദസുത-സദ്ദാനം അത്ഥാതി തേ തഥാരൂപ-പഞ്ഞത്തി-ഉപാദാനഭൂത-ധമ്മപ്പബന്ധബ്യാപാരഭാവേന ദസ്സേന്തോ ആഹ - **“ഏവന്തി പുഗ്ഗലകിച്ചനിദ്ദേസോ, സുതന്തി വിഞ്ഞാണകിച്ചനിദ്ദേസോ”**തി. ഏത്ഥ ച കരണകിരിയാകത്തുകമ്മ-വിസേസപ്പകാസനവസേന പുഗ്ഗലബ്യാപാരവിസയ-പുഗ്ഗലബ്യാപാരനിദസ്സനവസേന ഗഹണാകാരഗാഹകതബ്ബിസയവിസേസനിദ്ദേസവസേന കത്തുകരണബ്യാപാര-കത്തുനിദ്ദേസവസേന ച ദുതിയാദയോ ചതസ്സോ അത്ഥയോജനാ ദസ്സിതാതി ദട്ഠബ്ബം.

സബ്ബസ്സപി സദ്ദാധിഗമനീയസ്സ അത്ഥസ്സ പഞ്ഞത്തിമുഖേനേവ പടിപജ്ജിതബ്ബത്താ സബ്ബപഞ്ഞത്തീനഞ്ച വിജ്ജമാനാദിവസേന ഛസു പഞ്ഞത്തിഭേദേസു അന്തോഗധത്താ തേസു ‘‘ഏവ’’ന്തിആദീനം പഞ്ഞത്തീനം സരൂപം നിദ്ധാരേന്തോ ആഹ **“ഏവന്തി ച മേതി ചാ”**തിആദി. തത്ഥ ഏവന്തി ച മേതി ച വുച്ചമാനസ്സ അത്ഥസ്സ ആകാരാദിനോ ധമ്മാനം അസലക്ഖണഭാവതോ അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിഭാവോതി ആഹ **“സച്ചികട്ഠപരമത്ഥവസേന അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തീ”**തി. തത്ഥ **സച്ചികട്ഠപരമത്ഥവസേനാ**തി ഭൂതത്ഥഉത്തമത്ഥവസേന. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യോ മായാമരീചിആദയോ വിയ അഭൂതത്ഥോ, അനുസ്സവാദീഹി ഗഹേതബ്ബോ വിയ അനുത്തമത്ഥോ ച ന ഹോതി, സോ രൂപസദ്ദാദിസഭാവോ, രുപ്പനാനുഭവനാദിസഭാവോ വാ അത്ഥോ സച്ചികട്ഠോ പരമത്ഥോ ചാതി വുച്ചതി, ന തഥാ ഏവം മേതി പദാനം അത്ഥോതി. ഏതമേവത്ഥം പാകടതരം കാതും **“കിഞ്ഹേത്ഥത”**ന്തിആദി വുത്തം. സുതന്തി പന സദ്ദായതനം സന്ധായാഹ **“വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തീ”**തി. തേനേവ ഹി **“യഞ്ഹി തം ഏത്ഥ സോതേന ഉപലദ്ധ”**ന്തി വുത്തം. സോതദ്വാരാനുസാരേന ഉപലദ്ധന്തി പന വുത്തേ അത്ഥബ്യഞ്ജനാദി സബ്ബം ലബ്ഭതീതി. **തം തം ഉപാദായ വത്തബ്ബതോ**തി സോതപഥമാഗതേ ധമ്മേ ഉപാദായ തേസം ഉപധാരിതാകാരാദിനോ പച്ചാമസനവസേന ഏവന്തി, സസന്തതിപരിയാപന്നേ ഖന്ധേ ഉപാദായ മേതി വത്തബ്ബത്താതി അത്ഥോ. ദിട്ഠാദിസഭാവരഹിതേ സദ്ദായതനേ പവത്തമാനോപി സുതവോഹാരോ ‘‘ദുതിയം തതിയ’’ന്തിആദികോ വിയ പഠമാദീനി ദിട്ഠമുതവിഞ്ഞാതേ അപേക്ഖിത്വാ പവത്തോതി ആഹ **“ദിട്ഠാദീനി ഉപനിധായ വത്തബ്ബതോ”**തി. അസുതം ന ഹോതീതി ഹി സുതന്തി പകാസിതോയമത്ഥോതി.

അത്തനാ പടിവിദ്ധാ സുത്തസ്സ പകാരവിസേസാ ഏവന്തി ഥേരേന പച്ചാമട്ഠാതി ആഹ **“അസമ്മോഹം ദീപേതീ”**തി. **നാനപ്പകാരപടിവേധസമത്ഥോ ഹോതീ**തി ഏതേന വക്ഖമാനസ്സ സുത്തസ്സ നാനപ്പകാരതം ദുപ്പടിവിജ്ഝതഞ്ച ദസ്സേതി. **സുതസ്സ അസമ്മോസം ദീപേതീ**തി സുതാകാരസ്സ യാഥാവതോ ദസ്സിയമാനത്താ വുത്തം. **അസമ്മോഹേനാ**തി സമ്മോഹാഭാവേന, പഞ്ഞായ ഏവ വാ സവനകാലസമ്ഭൂതായ തദുത്തരകാലപഞ്ഞാസിദ്ധി . ഏവം **അസമ്മോസേനാ**തി ഏത്ഥാപി വത്തബ്ബം. ബ്യഞ്ജനാനം പടിവിജ്ഝിതബ്ബോ ആകാരോ നാതിഗമ്ഭീരോ യഥാസുതധാരണമേവ തത്ഥ കരണീയന്തി സതിയാ ബ്യാപാരോ അധികോ, പഞ്ഞാ തത്ഥ ഗുണീഭൂതാതി വുത്തം **“പഞ്ഞാപുബ്ബങ്ഗമായാ”**തിആദി പഞ്ഞായ പുബ്ബങ്ഗമാതി കത്വാ. പുബ്ബങ്ഗമതാ ചേത്ഥ പധാനതാ ‘‘മനോപുബ്ബങ്ഗമാ’’തിആദീസു വിയ. പുബ്ബങ്ഗമതായ വാ

ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീസു ആവജ്ജനാദീനം വിയ അപ്പധാനത്തേ പഞ്ഞാ പുബ്ബങ്ഗമാ ഏതിസ്സാതി അയമ്പി അത്ഥോ യുജ്ജതി, ഏവം സതി **പുബ്ബങ്ഗമായാ**തി ഏത്ഥാപി വുത്തവിപരിയായേന യഥാസമ്ഭവം അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **അത്ഥബ്യഞ്ജനസമ്പന്നസ്സാ**തി അത്ഥബ്യഞ്ജനപരിപുണ്ണസ്സ , സങ്കാസന-പകാസന-വിവരണ-വിഭജന-ഉത്താനീകരണപഞ്ഞത്തിവസേന ഛഹി അത്ഥപദേഹി, അക്ഖരപദബ്യഞ്ജനാകാരനിരുത്തിനിദ്ദേസവസേന ഛഹി ബ്യഞ്ജനപദേഹി ച സമന്നാഗതസ്സാതി വാ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

യോനിസോ മനസികാരം ദീപേതി ഏവം-സദ്ദേന വുച്ചമാനാനം ആകാരനിദസ്സനാവധാരണത്ഥാനം അവിപരീതസദ്ധമ്മവിസയത്താതി അധിപ്പായോ. **അവിക്ഖേപം ദീപേതീ**തി "ഓഘതരണസുത്തം കത്ഥ ഭാസിത"ന്തിആദിപുച്ഛാവസേന പകരണപ്പവത്തസ്സ വക്ഖമാനസ്സ സുത്തസ്സ സവനം സമാധാനമന്തരേന ന സമ്ഭവതീതി കത്വാ വുത്തം. **വിക്ഖിത്തചിത്തസ്സാ**തിആദി തസ്സേവത്ഥസ്സ സമത്ഥനവസേന വുത്തം. **സബ്ബസമ്പത്തിയാ**തി അത്ഥബ്യഞ്ജനദേസക-പയോജനാദിസമ്പത്തിയാ. അവിപരീതസദ്ധമ്മവിസയേഹി വിയ ആകാരനിദസ്സനാവധാരണത്ഥേഹി യോനിസോമനസികാരസ്സ, സദ്ധമ്മസ്സവനേന വിയ ച അവിക്ഖേപസ്സ യഥാ യോനിസോമനസികാരേന ഫലഭൂതേന അത്തസമ്മാപണിധിപുബ്ബേകതപുഞ്ഞതാനം സിദ്ധി വുത്താ തദവിനാഭാവതോ, ഏവം അവിക്ഖേപേനേവ ഫലഭൂതേന കാരണഭൂതാനം സദ്ധമ്മസ്സവനസപ്പുരിസൂപനിസ്സയാനം സിദ്ധി ദസ്സേതബ്ബാ സിയാ അസ്സുതവതോ സപ്പുരിസൂപനിസ്സയരഹിതസ്സ ച തദഭാവതോ. "ന ഹി വിക്ഖിത്തചിത്തോ"തിആദിനാ സമത്ഥനവചനേന പന അവിക്ഖേപേന കാരണഭൂതേന സപ്പുരിസൂപനിസ്സയേന ച ഫലഭൂതസ്സ സദ്ധമ്മസ്സവനസ്സ സിദ്ധി ദസ്സിതാ. അയം പനേത്ഥ അധിപ്പായോ യുത്തോ സിയാ, സദ്ധമ്മസ്സവനസപ്പുരിസൂപനിസ്സയാ ന ഏകന്തേന അവിക്ഖേപസ്സ കാരണം ബാഹിരങ്ഗത്താ. അവിക്ഖേപോ പന സപ്പുരിസൂപനിസ്സയോ വിയ സദ്ധമ്മസ്സവനസ്സ ഏകന്തകാരണന്തി, ഏവമ്പി അവിക്ഖേപേന സപ്പുരിസൂപനിസ്സയസിദ്ധിജോതനാ ന സമത്ഥിതാവ, നോ ന സമത്ഥിതാ വിക്ഖിത്തചിത്താനം സപ്പുരിസപയിരൂപാസനാഭാവസ്സ അത്ഥസിദ്ധിതോ. ഏത്ഥ ച പുരിമം ഫലേന കാരണസ്സ സിദ്ധിദസ്സനം നദീപൂരേന വിയ ഉപരി വുട്ഠിസബ്ഭാവസ്സ. ദുതിയം കാരണേന ഫലസ്സ സിദ്ധിദസ്സനം ദട്ഠബ്ബം ഏകന്തവസ്സിനാ വിയ മേഘവുട്ഠാനേന വുട്ഠിപ്പവത്തിയാ.

ഭഗവതോ വചനസ്സ അത്ഥബ്യഞ്ജനപഭേദ-പരിച്ഛേദവസേന സകലസാസനസമ്പത്തി-ഓഗാഹനാകാരോ നിരവസേസപരഹിത-പാരിപൂരികാരണന്തി വുത്തം **"ഏവം ഭദ്ദകോ ആകാരോ"**തി. യസ്മാ ന ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ . **പച്ഛിമചക്കദ്വയസമ്പത്തി**ന്തി അത്തസമ്മാപണിധി-പുബ്ബേകതപുഞ്ഞതാ-സങ്ഖാതം ഗുണദ്വയം. അപരാപരവുത്തിയാ ചേത്ഥ ചക്കഭാവോ, ചരന്തി ഏതേഹി സത്താ, സമ്പത്തിഭവേസൂതി വാ . യേ സന്ധായ വുത്തം "ചത്താരിമാനി, ഭിക്ഖവേ, ചക്കാനി, യേഹി സമന്നാഗതാനം ദേവമനുസ്സാനം ചതുചക്കം വത്തതീ"തിആദി (അം॰ നി॰ ര്.൩൧). പുരിമപച്ഛിമഭാവോ ചേത്ഥ ദേസനക്കമവസേന ദട്ഠബ്ബോ. **പച്ഛിമചക്കദ്വയസിദ്ധിയാ**തി പച്ഛിമചക്കദ്വയസ്സ ച അത്ഥിതായ. സമ്മാപണിഹിതത്തോ പുബ്ബേ ച കതപുഞ്ഞോ സുദ്ധാസയോ ഹോതി തദസുദ്ധിഹേതൂനം കിലേസാനം ദൂരീഭാവതോതി ആഹ **"ആസയസുദ്ധി സിദ്ധാ ഹോതീ"**തി. തഥാ ഹി വുത്തം - "സമ്മാപണിഹിതം ചിത്തം, സേയ്യസോ നം

തതോ കരേ"തി (ധം° പം° ൻ൩) "കതപുഞ്ഞോസി, ത്വം ആനന്ദ, പധാനമനുയുഞ്ജ, ഖിപ്പം ഹോഹിസി അനാസവോ"തി (ദീ° നി° ൨.൨൦൭) ച. തേനേവാഹ **"ആസയസുദ്ധിയാ അധിഗമബ്യത്തിസിദ്ധീ"**തി. **പയോഗസുദ്ധിയാ**തി യോനിസോമനസികാരപുബ്ബങ്ഗമസ്സ ധമ്മസ്സവനപയോഗസ്സ വിസദഭാവേന. തഥാ ചാഹ **"ആഗമബ്യത്തിസിദ്ധീ"**തി, സബ്ബസ്സ വാ കായവചീപയോഗസ്സ നിദ്ദോസഭാവേന. പരിസുദ്ധകായവചീപയോഗോ ഹി വിപ്പടിസാരാഭാവതോ അവിക്ഖിത്തചിത്തോ പരിയത്തിയം വിസാരദോ ഹോതീതി.

നാനപ്പകാരപടിവേധദീപകേനാതിആദിനാ അത്ഥബ്യഞ്ജനേസു ഥേരസ്സ ഏവം-സദ്ദസുത-സദ്ദാനം അസമ്മോഹാസമ്മോസദീപനതോ ചതുപടിസമ്ഭിദാവസേന അത്ഥയോജനം ദസ്സേതി. തത്ഥ **സോതബ്ബഭേദപടിവേധദീപകേനാ**തി ഏതേന അയം സുത-സദ്ദോ ഏവം-സദ്ദസന്നിധാനതോ, വക്ഖമാനാപേക്ഖായ വാ സാമഞ്ഞേനേവ സോതബ്ബധമ്മവിസേസം ആമസതീതി ദീപേതി. മനോദിട്ഠീഹി പരിയത്തിധമ്മാനം അനുപേക്ഖനസുപ്പടിവേധാ വിസേസതോ മനസികാരപടിബദ്ധാതി തേ വുത്തനയേന യോനിസോമനസികാരദീപകേന ഏവം സദ്ദേന യോജേത്വാ, സവനധാരണവചീപരിചയാ പരിയത്തിധമ്മാനം വിസേസേന സോതാവധാനപടിബദ്ധാതി തേ വുത്തനയേന അവിക്ഖേപദീപകേന സുത-സദ്ദേന യോജേത്വാ ദസ്സേന്തോ സാസനസമ്പത്തിയാ ധമ്മസ്സവനേ ഉസ്സാഹം ജനേതി. തത്ഥ **ധമ്മാ**തി പരിയത്തിധമ്മാ. **മനസാ അനുപേക്ഖിതാ**തി "ഇധ സീലം കഥിതം, ഇധ സമാധി, ഇധ പഞ്ഞാ, ഏത്തകാ ഏത്ഥ അനുസന്ധിയോ"തിആദിനാ നയേന മനസാ അനുപേക്ഖിതാ. **ദിട്ഠിയാ സുപ്പടിവിദ്ധാ**തി നിജ്ഝാനക്ഖന്തി ഭൂതായ, ഞാതപരിഞ്ഞാസങ്ഖാതായ വാ ദിട്ഠിയാ തത്ഥ തത്ഥ വുത്തരൂപാരൂപധമ്മേ "ഇതി രൂപം, ഏത്തകം രൂപ"ന്തിആദിനാ സുട്ഠു വവത്ഥപേത്വാ പടിവിദ്ധാ.

സകലേന വചനേനാതി പുബ്ബേ തീഹി പദേഹി വിസും വിസും യോജിതത്താ വുത്തം. **അത്തനോ അദഹന്തോ**തി "മമേദ"ന്തി അത്തനി അട്ഠപേന്തോ. ഭുമ്മത്ഥേ ചേതം സാമിവചനം. **അസപ്പുരിസഭൂമി**ന്തി അകതഞ്ഞുതം. "ഇധേകച്ചോ പാപഭിക്ഖു തഥാഗതപ്പവേദിതം ധമ്മവിനയം പരിയാപുണിത്വാ അത്തനോ ദഹതീ"തി (പാരാ° ൧൯൫) ഏവം വുത്തം അനരിയവോഹാരാവത്ഥം, സാ ഏവ അനരിയവോഹാരാവത്ഥാ അസദ്ധമ്മോ . നനു ച ആനന്ദത്ഥേരസ്സ "മമേദം വചന"ന്തി അധിമാനസ്സ, മഹാകസ്സപത്ഥേരാദീനഞ്ച തദാസങ്കായ അഭാവതോ അസപ്പുരിസഭൂമി-സമതിക്കമാദിവചനം നിരത്ഥകന്തി? നയിദമേവം. "ഏവം മേ സുത"ന്തി വദന്തേന അയമ്പി അത്ഥോ വിഭാവിതോതി ദസ്സനതോ. കേചി പന "ദേവതാനം പരിവിതക്കാപേക്ഖം തഥാവചനന്തി ഏദിസീ ചോദനാ അനവകാസാ"തി വദന്തി. തസ്മിം കിര ഖണേ ഏകച്ചാനം ദേവതാനം ഏവം ചേതസോ പരിവിതക്കോ ഉദപാദി "ഭഗവാ ച പരിനിബ്ബുതോ, അയഞ്ച ആയസ്മാ ദേസനാകുസലോ ഇദാനി ധമ്മം ദേസേതി, സക്യകുലപ്പസുതോ തഥാഗതസ്സ ഭാതാ ചൂളപിതുപുത്തോ. കിം നു ഖോ സയം സച്ഛികതം ധമ്മം ദേസേതി? ഉദാഹു ഭഗവതോ ഏവ വചനം യഥാസുത"ന്തി, ഏവം തദാസങ്കിതപ്പകാരതോ അസപ്പുരിസഭൂമിസമോക്കമാദിതോ അതിക്കമാദി വിഭാവിതന്തി. **അപ്പേതീ**തി നിദസ്സേതി. ദിട്ഠധമ്മിക-സമ്പരായിക-പരമത്ഥേസു യഥാരഹം സത്തേ നേതീതി നേത്തി, ധമ്മോ ഏവ നേത്തി **ധമ്മനേത്തി**.

ദള്ഹതരനിവിട്ഠാ വിചികിച്ഛാ **കങ്ഖാ,** നാതിസംസപ്പനാ മതിഭേദമത്താ **വിമതി. അസ്സദ്ധിയം വിനാസേതീ**തി ഭഗവതാ ഭാസിതത്താ സമ്മുഖാവസ്സ

പടിഗ്ഗഹിതത്താ ഖലിതദുരുത്താദിഗഹണദോസാഭാവതോ ച. ഏത്ഥ ച പഠമാദയോ തിസ്സോ അത്ഥയോജനാ ആകാരാദിഅത്ഥേസു അഗ്ഗഹിതവിസേസമേവ ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ ദസ്സിതാ, തതോ പരാ ചതസ്സോ ആകാരത്ഥമേവ ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ വിഭാവിതാ. പച്ഛിമാ പന തിസ്സോ യഥാക്കമം ആകാരത്ഥം നിദസ്സനത്ഥം അവധാരണത്ഥഞ്ച ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ യോജിതാതി ദട്ഠബ്ബം.

ഏക-സദ്ദോ അഞ്ഞസേട്ഠഅസഹായസങ്ഖയാദീസു ദിസ്സതി. തഥാ ഹേസ "സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ച, ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞന്തി ഇത്ഥേകേ അഭിവദന്തീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ന.൨൭) അഞ്ഞത്ഥേ ദിസ്സതി. "ചേതസോ ഏകോദിഭാവ"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൨൮; പാരാ॰ ൧൧) സേട്ഠേ, "ഏകോ വൂപകട്ഠോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.ർ൦൫) അസഹായേ, "ഏകോവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഖണോ ച സമയോ ച ബ്രഹ്മചരിയവാസായാ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൮.൨൯) സങ്ഖയായം. ഇധാപി സങ്ഖയായന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഏകന്തി ഗണനപരിച്ഛേദനിദ്ദേസോ"**തി. **കാലഞ്ച സമയഞ്ചാ**തി യുത്തകാലഞ്ച പച്ചയസാമഗ്ഗിഞ്ച. **ഖണോ**തി ഓകാസോ. തഥാഗതുപ്പാദാദികോ ഹി മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയസ്സ ഓകാസോ തപ്പച്ചയസ്സ പടിലാഭഹേതുത്താ. ഖണോ ഏവ ച സമയോ, യോ ഖണോതി ച സമയോതി ച വുച്ചതി, സോ ഏകോ ഏവാതി ഹി അത്ഥോ. **മഹാസമയോ**തി മഹാസമൂഹോ. **സമയോപി ഖോ**തി സിക്ഖാപദപൂരണസ്സ ഹേതുപി. **സമയപ്പവാദകേ**തി ദിട്ഠിപ്പവാദകേ. തത്ഥ ഹി നിസിന്നാ തിത്ഥിയാ അത്തനോ അത്തനോ സമയം പവദന്തി. **അത്ഥാഭിസമയാ**തി ഹിതപടിലാഭാ. അഭിസമേതബ്ബോതി അഭിസമയോ, അഭിസമയോ അത്ഥോ **അഭിസമയത്ഥോ**തി പീളനാദീനി അഭിസമേതബ്ബഭാവേന ഏകീഭാവം ഉപനേത്വാ വുത്താനി. അഭിസമയസ്സ വാ പടിവേധസ്സ വിസയഭൂതോ അത്ഥോ **അഭിസമയത്ഥോ**തി താനേവ തഥാ ഏകത്തേന വുത്താനി. തത്ഥ **പീളനം** ദുക്ഖസച്ചസ്സ തംസമങ്ഗിനോ ഹിംസനം അവിപ്ഫാരികതാകരണം, **സന്താപോ** ദുക്ഖദുക്ഖതാദിവസേന സന്താപനം പരിദഹനം.

തത്ഥ സഹകാരികാരണം സന്നിജ്ഝം സമേതി സമവേതീതി **സമയോ,** സമവായോ. സമേതി സമാഗച്ഛതി ഏത്ഥ മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയം തദാധാരപുഗ്ഗലേഹീതി **സമയോ,** ഖണോ. സമേതി ഏത്ഥ, ഏതേന വാ സംഗച്ഛതി സത്തോ, സഭാവധമ്മോ വാ സഹജാതാദീഹി, ഉപ്പാദാദീഹി വാതി **സമയോ,** കാലോ. ധമ്മപ്പവത്തിമത്തതായ അത്ഥതോ അഭൂതോപി ഹി കാലോ ധമ്മപ്പവത്തിയാ അധികരണം കരണം വിയ ച പരികപ്പനാമത്തസിദ്ധേന രൂപേന വോഹരീയതീതി. സമം, സഹ വാ അവയവാനം അയനം പവത്തി അവട്ഠാനന്തി **സമയോ,** സമൂഹോ യഥാ "സമുദായോ"തി. അവയവസഹാവട്ഠാനമേവ ഹി സമൂഹോതി. അവസേസപച്ചയാനം സമാഗമേ ഏതി ഫലം ഏതസ്മാ ഉപ്പജ്ജതി പവത്തതി ചാതി **സമയോ,** ഹേതു യഥാ "സമുദയോ"തി. സമേതി സംയോജനഭാവതോ സമ്ബന്ധോ ഏതി അത്തനോ വിസയേ പവത്തതി, ദള്ഹഗ്ഗഹണഭാവതോ വാ സംയുത്താ അയന്തി പവത്തന്തി സത്താ യഥാഭിനിവേസം ഏതേനാതി **സമയോ,** ദിട്ഠി. ദിട്ഠിസംയോജനേന ഹി സത്താ അതിവിയ ബജ്ഝന്തീതി. സമിതി സംഗതി സമോധാനന്തി **സമയോ,** പടിലാഭോ. സമസ്സ നിരോധസ്സ യാനം, സമ്മാ വാ യാനം അപഗമോ അപവത്തി **സമയോ,** പഹാനം. അഭിമുഖം ഞാണേന സമ്മാ ഏതബ്ബോ അധിഗന്തബ്ബോതി **അഭിസമയോ,** ധമ്മാനം അവിപരീതോ സഭാവോ.

അഭിമുഖഭാവേന സമ്മാ ഏതി ഗച്ഛതി ബുജ്ഝതീതി **അഭിസമയോ,** ധമ്മാനം അവിപരീതസഭാവാവബോധോ . ഏവം തസ്മിം തസ്മിം അത്ഥേ സമയസദ്ദപ്പവത്തി വേദിതബ്ബാ. സമയസദ്ദസ്സ അത്ഥുദ്ധാരേ അഭിസമയസദ്ദസ്സ ഉദാഹരണം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. **അസ്സാ**തി സമയസദ്ദസ്സ. **കാലോ അത്ഥോ** സമവായാദീനം അത്ഥാനം ഇധ അസമ്ഭവതോ ദേസദേസകപരിസാനം വിയ സുത്തസ്സ നിദാനഭാവേന കാലസ്സ അപദിസിതബ്ബതോ ച.

കസ്മാ പനേത്ഥ അനിയമിതവസേനേവ കാലോ നിദ്ദിട്ഠോ? ന ഉതുസംവച്ഛരാദിവസേന നിയമിതോതി ആഹ **"തത്ഥ കിഞ്ചാപീ"**തിആദി. ഉതുസംവച്ഛരാദിവസേന നിയമം അകത്വാ സമയസദ്ദസ്സ വചനേ അയമ്പി ഗുണോ ലദ്ധോ ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ **"യേ വാ ഇമേ"**തിആദിമാഹ. സാമഞ്ഞജോതനാ ഹി വിസേസേ അവതിട്ഠതീതി. തത്ഥ **ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരസമയോ** ദേവസികം ഝാനഫലസമാപത്തീഹി വീതിനാമനകാലോ, വിസേസതോ സത്തസത്താഹാനി. **സുപ്പകാസാ**തി ദസസഹസ്സിലോകധാതുപകമ്പന-ഓഭാസപാതുഭാവാദീഹി പാകടാ. യഥാവുത്തപ്പഭേദേസു ഏവ സമയേസു ഏകദേസം പകാരന്തരേഹി സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സേതും **"യോ ചായ"**ന്തിആദിമാഹ. തഥാ ഹി ഞാണകിച്ചസമയോ, അത്തഹിതപടിപത്തിസമയോ ച അഭിസമ്ബോധിസമയോ, അരിയതുണ്ഹീഭാവസമയോ, ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരസമയോ, കരുണാകിച്ചപരഹിതപടിപത്തിധമ്മീകഥാസമയാ, ദേസനാസമയോ ഏവ.

കരണവചനേന നിദ്ദേസോ കതോതി സമ്ബന്ധോ. **തത്ഥാ**തി അഭിധമ്മതദഞ്ഞസുത്തപദവിനയേസു. **തഥാ**തി ഭുമ്മകരണേഹി. **അധികരണത്ഥോ** ആധാരത്ഥോ. ഭാവോ നാമ കിരിയാ, തായ കിരിയന്തരലക്ഖണം **ഭാവേനഭാവലക്ഖണം**. തത്ഥ യഥാ കാലോ സഭാവധമ്മപരിച്ഛിന്നോ സയം പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനോപി ആധാരഭാവേന പഞ്ഞാതോ തങ്ഖണപ്പവത്താനം തതോ പുബ്ബേ പരതോ ച അഭാവതോ "പുബ്ബണ്ഹേ ജാതോ, സായന്ഹേ ഗച്ഛതീ"തി ച ആദീസു, സമൂഹോ ച അവയവവിനിമുത്തോ വിസും അവിജ്ജമാനോപി കപ്പനാമത്തസിദ്ധോ അവയവാനം ആധാരഭാവേന പഞ്ഞാപീയതി യഥാ "രുക്ഖേ സാഖാ, യവരാസിയം സമ്ഭൂതോ"തിആദീസു, ഏവം ഇധാപീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അധികരണഞ്ഹി...പേ... ധമ്മാന"**ന്തി. യസ്മിം കാലേ, ധമ്മപുഞ്ജേ വാ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി, തസ്മിം ഏവ കാലേ ധമ്മപുഞ്ജേ ച ഫസ്സാദയോപി ഹോന്തീതി അയം ഹി തത്ഥ അത്ഥോ. യഥാ ച "ഗാവീസു ദുയ്ഹമാനാസു ഗതോ, ദുദ്ധാസു ആഗതോ"തി ദോഹനകിരിയായ ഗമനകിരിയാ ലക്ഖീയതി, ഏവം ഇധാപി യസ്മിം സമയേ, തസ്മിം സമയേതി ച വുത്തേ "സതീ"തി അയമത്ഥോ വിഞ്ഞായമാനോ ഏവ ഹോതി പദത്ഥസ്സ സത്താവിരഹാഭാവതോതി സമയസ്സ സത്താകിരിയായ ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദകിരിയാ ഫസ്സാദിഭവനകിരിയാ ച ലക്ഖീയതി. **യസ്മിം സമയേ**തി യസ്മിം നവമേ ഖണേ, യസ്മിം യോനിസോമനസികാരാദിഹേതുമ്ഹി, പച്ചയസമവായേ വാ സതി കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി, തസ്മിംയേവ ഖണേ, ഹേതുമ്ഹി, പച്ചയസമവായേ വാ ഫസ്സാദയോപി ഹോന്തീതി ഉഭയത്ഥ സമയസദ്ദേ ഭുമ്മനിദ്ദേസോ കതോ ലക്ഖണഭൂതഭാവയുത്തോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഖണ...പേ... ലക്ഖീയതീ"**തി.

ഹേതുഅത്ഥോ കരണത്ഥോ ച സമ്ഭവതി ‘‘അന്നേന വസതി, വിജ്ജായ വസതി, ഫരസുനാ ഛിന്ദതി, കുദാലേന ഖണതീ’’തിആദീസു വിയ. വീതിക്കമഞ്ഹി സുത്വാ ഭിക്ഖുസങ്ഘം സന്നിപാതാപേത്വാ ഓതിണ്ണവത്ഥുകം പുഗ്ഗലം പടിപുച്ഛിത്വാ വിഗരഹിത്വാ ച തം തം വത്ഥുഓതിണ്ണകാലം അനതിക്കമിത്വാ തേനേവ കാലേന സിക്ഖാപദാനി പഞ്ഞപേന്തോ ഭഗവാ വിഹരതി സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിഹേതുഞ്ച അപേക്ഖമാനോ തതിയപാരാജികാദീസു വിയ.

അച്ചന്തമേവ ആരമ്ഭതോ പട്ഠായ യാവ ദേസനാനിട്ഠാനം. പരഹിതപടിപത്തിസങ്ഖാതേന **കരുണാവിഹാരേന. തദത്ഥജോതനത്ഥന്തി** അച്ചന്തസംയോഗത്ഥജോതനത്ഥം. **ഉപയോഗനിദ്ദേസോ കതോ** യഥാ ‘‘മാസം സജ്ഝായതീ’’തി . **പോരാണാതി** അട്ഠകഥാചരിയാ. **അഭിലാപമത്തഭേദോതി** വചനമത്തേന വിസേസോ. തേന സുത്തവിനയേസു വിഭത്തിബ്യത്തയോ കതോതി ദസ്സേതി.

സേട്ഠന്തി സേട്ഠവാചകം വചനം ‘‘സേട്ഠ’’ന്തി വുത്തം സേട്ഠഗുണസഹചരണതോ, തഥാ **‘‘ഉത്തമ’’**ന്തി ഏത്ഥാപി. **ഗാരവയുത്തോതി** ഗരുഭാവയുത്തോ ഗരുഗുണയോഗതോ, ഗരുകരണാരഹതായ വാ ഗാരവയുത്തോ. **വുത്തോയേവ,** ന പന ഇധ വത്തബ്ബോ വിസുദ്ധിമഗ്ഗസ്സ ഇമിസ്സാ അട്ഠകഥായ ഏകദേസഭാവതോതി അധിപ്പായോ.

അപരോ നയോ (ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ നിദാനവണ്ണനാ; സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ഫ.ഫ.വേരഞ്ജകണ്ഡവണ്ണനാ; വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ഫ.ഫർ) - ഭാഗവാതി ഭഗവാ, ഭതവാതി ഭഗവാ, ഭാഗേ വനീതി ഭഗവാ, ഭഗേ വനീതി ഭഗവാ, ഭത്തവാതി ഭഗവാ, ഭഗേ വമീതി ഭഗവാ, ഭാഗേ വമീതി ഭഗവാ.

> ‘‘ഭാഗവാ ഭതവാ ഭാഗേ, ഭഗേ ച വനി ഭത്തവാ;
> ഭഗേ വമി തഥാ ഭാഗേ, വമീതി ഭഗവാ ജിനോ’’.

തത്ഥ കഥം **ഭാഗവാതി ഭഗവാ?** യേ തേ സീലാദയോ ധമ്മക്ഖന്ധാ ഗുണഭാഗാ ഗുണകോട്ഠാസാ, തേ അനഞ്ഞസാധാരണാ നിരതിസയാ തഥാഗതേ അത്ഥി ഉപലബ്ഭന്തി. തഥാ ഹിസ്സ സീലം സമാധി പഞ്ഞാ വിമുത്തി വിമുത്തിഞാണദസ്സനം, ഹിരീ ഓത്തപ്പം, സദ്ധാ വീരിയം, സതി സമ്പജഞ്ഞം, സീലവിസുദ്ധി ദിട്ഠിവിസുദ്ധി, സമഥോ വിപസ്സനാ, തീണി കുസലമൂലാനി, തീണി സുചരിതാനി, തയോ സമ്മാവിതക്കാ, തിസ്സോ അനവജ്ജസഞ്ഞാ, തിസ്സോ ധാതുയോ, ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ, ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാ, ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ, ചത്താരോ അരിയമഗ്ഗാ, ചത്താരി അരിയഫലാനി, ചതസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ, ചതുയോനിപരിച്ഛേദകഞാണാനി, ചത്താരോ അരിയവംസാ, ചത്താരി വേസാരജ്ജഞാണാനി, പഞ്ച പധാനിയങ്ഗാനി, പഞ്ചങ്ഗികോ സമ്മാസമാധി, പഞ്ചഞാണികോ സമ്മാസമാധി, പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി, പഞ്ച ബലാനി, പഞ്ച നിസ്സാരണീയാ ധാതുയോ, പഞ്ച വിമുത്തായതനഞാണാനി, പഞ്ച വിമുത്തിപരിപാചനീയാ സഞ്ഞാ, ഛ അനുസ്സതിട്ഠാനാനി, ഛ ഗാരവാ, ഛ നിസ്സാരണീയാ ധാതുയോ, ഛ സതതവിഹാരാ, ഛ അനുത്തരിയാനി, ഛ നിബ്ബേധഭാഗിയാ സഞ്ഞാ, ഛ അഭിഞ്ഞാ, ഛ അസാധാരണഞാണാനി, സത്ത അപരിഹാനിയാ ധമ്മാ, സത്ത അരിയധമ്മാ, സത്ത അരിയധനാനി, സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ, സത്ത സപ്പുരിസധമ്മാ, സത്ത നിജ്ജരവത്ഥൂനി, സത്ത സഞ്ഞാ,

സത്തദക്ഖിണേയ്യപുഗ്ഗലദേസനാ, സത്തഖീണാസവബലദേസനാ, അട്ഠപഞ്ഞാപടിലാഭഹേതുദേസനാ അട്ഠ സമ്മത്താനി, അട്ഠലോകധമ്മാതിക്കമോ, അട്ഠ ആരമ്ഭവത്ഥൂനി, അട്ഠഅക്ഖണദേസനാ, അട്ഠ മഹാപുരിസവിതക്കാ, അട്ഠഅഭിഭായതനദേസനാ, അട്ഠ വിമോക്ഖാ, നവ യോനിസോമനസികാരമൂലകാ ധമ്മാ, നവ പാരിസുദ്ധിപധാനിയങ്ഗാനി, നവസത്താവാസദേസനാ, നവ ആഘാതപടിവിനയാ, നവ സഞ്ഞാ, നവനാനത്താ, നവ അനുപുബ്ബവിഹാരാ, ദസ നാഥകരണാ ധമ്മാ, ദസ കസിണായതനാനി, ദസ കുസലകമ്മപഥാ, ദസ സമ്മത്താനി, ദസ അരിയവാസാ, ദസ അസേക്ഖധമ്മാ, ദസ തഥാഗതബലാനി, ഏകാദസ മേത്താനിസംസാ, ദ്വാദസ ധമ്മചക്കാകാരാ, തേരസ ധുതഗുണാ, ചുദ്ദസ ബുദ്ധഞാണാനി, പഞ്ചദസ വിമുത്തിപരിപാചനീയാ ധമ്മാ, സോളസവിധാ ആനാപാനസ്സതി, സോളസ അപരന്തപനീയാ ധമ്മാ, അട്ഠാരസ ബുദ്ധധമ്മാ, ഏകൂനവീസതി പച്ചവേക്ഖണഞാണാനി, ചതുചത്താലീസ ഞാണവത്ഥൂനി, പഞ്ഞാസ ഉദയബ്ബയഞാണാനി, പരോപഞ്ഞാസ കുസലാ ധമ്മാ, സത്തസത്തതി ഞാണവത്ഥൂനി, ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസങ്ഖസമാപത്തിസഞ്ചാരിമഹാവജിരഞാണം , അനന്തനയസമന്തപട്ഠാന-പവിചയ-പച്ചവേക്ഖണദേസനാഞാണാനി, തഥാ അനന്താസു ലോകധാതൂസു അനന്താനം സത്താനം ആസയാദിവിഭാവനഞാണാനി ചാതി ഏവമാദയോ അനന്താപരിമാണഭേദാ അനഞ്ഞസാധാരണാ നിരതിസയാ ഗുണഭാഗാ ഗുണകോട്ഠാസാ സംവിജ്ജന്തി ഉപലബ്ഭന്തി, തസ്മാ യഥാവുത്തവിഭാഗാ ഗുണഭാഗാ അസ്സ അത്ഥീതി ''ഭാഗവാ''തി വത്തബ്ബേ ആകാരസ്സ രസ്സത്തം കത്വാ ''ഭഗവാ''തി വുത്തോ. ഏവം താവ ഭാഗവാതി **ഭഗവാ**.

''യസ്മാ സീലാദയോ സബ്ബേ, ഗുണഭാഗാ അസേസതോ;
വിജ്ജന്തി സുഗതേ തസ്മാ, ഭഗവാതി പവുച്ചതി''.

കഥം **ഭതവാതി ഭഗവാ**? യേ തേ സബ്ബലോകഹിതായ ഉസ്സുക്കമാപന്നേഹി മനുസ്സത്താദികേ അട്ഠ ധമ്മേ സമോധാനേത്വാ സമ്മാസമ്ബോധിയാ കതമഹാഭിനീഹാരേഹി മഹാബോധിസത്തേഹി പരിപൂരിതബ്ബാ ദാനപാരമീ, സീല, നേക്ഖമ്മ, പഞ്ഞാ, വീരിയ, ഖന്തി, സച്ച, അധിട്ഠാന, മേത്താ, ഉപേക്ഖാപാരമീതി ദസ പാരമിയോ, ദസ ഉപപാരമിയോ, ദസ പരമത്ഥപാരമിയോതി സമതിംസ പാരമിയോ, ദാനാദീനി ചത്താരി സങ്ഗഹവത്ഥൂനി, സച്ചാദീനി ചത്താരി അധിട്ഠാനാനി, അങ്ഗപരിച്ചാഗോ, ജീവിത, രജ്ജ, പുത്ത, ദാരപരിച്ചാഗോതി പഞ്ച മഹാപരിച്ചാഗാ, പുബ്ബയോഗോ, പുബ്ബചരിയാ, ധമ്മക്ഖാനം, ഞാതത്ഥചരിയാ, ലോകത്ഥചരിയാ, ബുദ്ധിചരിയാതി ഏവമാദയോ, സങ്ഖേപതോ വാ സബ്ബേ പുഞ്ഞഞാണസമ്ഭാരാ ബുദ്ധകരധമ്മാ, തേ മഹാഭിനീഹാരതോ പട്ഠായ കപ്പാനം സതസഹസ്സാധികാനി ചത്താരി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി യഥാ ഹാനഭാഗിയാ സംകിലേസഭാഗിയാ ഠിതിഭാഗിയാ വാ ന ഹോന്തി, അഥ ഖോ ഉത്തരുത്തരി വിസേസഭാഗിയാവ ഹോന്തി, ഏവം സക്കച്ചം നിരന്തരം അനവസേസതോ ഭതാ സമ്ഭതാ അസ്സ അത്ഥീതി ''ഭതവാ''തി വത്തബ്ബേ ''ഭഗവാ''തി വുത്തോ നിരുത്തിനയേന ത-കാരസ്സ ഗ-കാരം കത്വാ . അഥ വാ **ഭതവാതി** തേയേവ യഥാവുത്തേ ബുദ്ധകരധമ്മേ വുത്തനയേനേവ ഭരി, സമ്ഭരി, പരിപൂരേസീതി അത്ഥോ. ഏവമ്പി ഭതവാതി **ഭഗവാ**.

''സമ്മാസമ്ബോധിയാ സബ്ബേ, ദാനപാരമിആദികേ;

സമ്ഭാരേ ഭതവാ നാഥോ, തസ്മാപി ഭഗവാ മതോ''.

കഥം **ഭാഗേ വനീതി ഭഗവാ**? യേ തേ ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസങ്ഖാ ദേവസികം വളഞ്ജനകസമാപത്തിഭാഗാ, തേ അനവസേസതോ ലോകഹിതത്ഥം അത്തനോ ച ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരത്ഥം നിച്ചകപ്പം വനി, ഭജി, സേവി, ബഹുലമകാസീതി ഭാഗേ വനീതി **ഭഗവാ**. അഥ വാ അഭിഞ്ഞേയ്യധമ്മേസു കുസലാദീസു ഖന്ധാദീസു ച യേ തേ പരിഞ്ഞേയ്യാദിവസേന സങ്ഖേപതോ വാ ചതുബ്ബിധാ അഭിസമയഭാഗാ, വിത്ഥാരതോ പന ''ചക്ഖു പരിഞ്ഞേയ്യം സോതം... പേ॰... ജരാമരണം പരിഞ്ഞേയ്യ''ന്തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൧.൨൧) അനേകേ പരിഞ്ഞേയ്യഭാഗാ, ''ചക്ഖുസ്സ സമുദയോ പഹാതബ്ബോ...പേ॰... ജരാമരണസ്സ സമുദയോ പഹാതബ്ബോ''തിആദിനാ പഹാതബ്ബഭാഗാ, ''ചക്ഖുസ്സ നിരോധോ... പേ॰... ജരാമരണസ്സ നിരോധോ സച്ഛികാതബ്ബോ''തിആദിനാ സച്ഛികാതബ്ബഭാഗാ, ''ചക്ഖുനിരോധഗാമിനീപടിപദാ''തിആദിനാ, ''ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ''തിആദിനാ ച അനേകഭേദാ ഭാവേതബ്ബഭാഗാ ച ധമ്മാ, തേ സബ്ബേ വനി, ഭജി, യഥാരഹം ഗോചരഭാവനാസേവനാനം വസേന സേവി. ഏവമ്പി ഭാഗേ വനീതി **ഭഗവാ**. അഥ വാ ''യേ ഇമേ സീലാദയോ ധമ്മക്ഖന്ധാ സാവകേഹി സാധാരണാ ഗുണകോട്ഠാസാ ഗുണഭാഗാ, കിന്തി നു ഖോ തേ വിനേയ്യസന്താനേസു പതിട്ഠപേയ്യ''ന്തി മഹാകരുണായ വനി അഭിപത്ഥയി, സാ ചസ്സ അഭിപത്ഥനാ യഥാധിപ്പേതഫലാവഹാ അഹോസി. ഏവമ്പി ഭാഗേ വനീതി **ഭഗവാ**.

''യസ്മാ ഞേയ്യസമാപത്തി-ഗുണഭാഗേ തഥാഗതോ;
ഭജി പത്ഥയി സത്താനം, ഹിതായ ഭഗവാ തതോ''.

കഥം **ഭഗേ വനീതി ഭഗവാ**? സമാസതോ താവ കതപുഞ്ഞേഹി പയോഗസമ്പന്നേഹി യഥാവിഭവം ഭജീയന്തീതി ഭഗാ, ലോകിയലോകുത്തരസമ്പത്തിയോ. തത്ഥ ലോകിയേ താവ തഥാഗതോ സമ്മാസമ്ബോധിതോ പുബ്ബേ ബോധിസത്തഭൂതോ പരമുക്കംസഗതേ, വനി, ഭജി, സേവി, യത്ഥ പതിട്ഠായ നിരവസേസതോ ബുദ്ധകരധമ്മേ സമന്നാനേന്തോ ബുദ്ധധമ്മേ പരിപാചേസി, ബുദ്ധഭൂതോ പന തേ നിരവജ്ജേസു ഉപസംഹിതേ അനഞ്ഞസാധാരണേ ലോകുത്തരേപി, വനി, ഭജി, സേവി, വിത്ഥാരതോ പന പദേസരജ്ജ-ഇസ്സരിയചക്കവത്തിസമ്പത്തി-ദേവരജ്ജസമ്പത്തിആദിവസേന ഝാന-വിമോക്ഖ-സമാധിസമാപത്തി-ഞാണദസ്സന-മഗ്ഗഭാവനാ-ഫലസച്ഛി-കിരിയാദി-ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മവസേന ച അനേകവിഹിതേ അനഞ്ഞസാധാരണേ, ഭഗേ, വനി, ഭജി, സേവി. ഏവമ്പി ഭഗേ വനീതി **ഭഗവാ**.

''യാ താ സമ്പത്തിയോ ലോകേ, യാ ച ലോകുത്തരാ പുഥു;
സബ്ബാ താ ഭജി സമ്ബുദ്ധോ, തസ്മാപി ഭഗവാ മതോ''.

കഥം **സത്തവാതി ഭഗവാ**? ഭത്താ ദള്ഹഭത്തികാ അസ്സ ബഹൂ അത്ഥീതി ഭത്തവാ. തഥാഗതോ ഹി മഹാകരുണാസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാദി-അപരിമിതനിരുപമപ്പഭാവ-ഗുണവിസേസസമങ്ഗിഭാവതോ സബ്ബസത്തുത്തമോ, സബ്ബാനത്ഥപരിഹാരപുബ്ബങ്ഗമായ നിരവസേസഹിതസുഖവിധാനതപ്പരായ നിരതിസയായ പയോഗസമ്പത്തിയാ സദേവമനുസ്സായ പജായ അച്ചന്തുപകാരിതായ ദ്വത്തിംസമഹാപുരിസലക്ഖണഅസീതി അനുബ്യഞ്ജനബ്യാമപ്പഭാദി

അനഞ്ഞസാധാരണവിസേസപടിമണ്ഡിതരൂപകായതായ യഥാഭുച്ചഗുണാധിഗതേന "ഇതിപി സോ ഭഗവാ"തിആദിനയപ്പവത്തേന ലോകത്തയബ്യാപിനാ സുവിപുലേന സുവിസുദ്ധേന ച ഥുതിഘോസേന സമന്നാഗതത്താ ഉക്കംസപാരമിപ്പത്താസു അപ്പിച്ഛതാസന്തുട്ഠിആദീസു സുപ്പതിട്ഠിതഭാവതോ ദസബലചതുവേസാരജ്ജാദി-നിരതിസയഗുണവിസേസ-സമങ്ഗീഭാവതോ ച രൂപപ്പമാണോ രൂപപ്പസന്നോ, ഘോസപ്പമാണോ ഘോസപ്പസന്നോ, ലൂഖപ്പമാണോ ലൂഖപ്പസന്നോ, ധമ്മപ്പമാണോ ധമ്മപ്പസന്നോതി ഏവം ചതുപ്പമാണികേ ലോകസന്നിവാസേ സബ്ബഥാപി പസാദാവഹഭാവേന സമന്തപാസാദികത്താ അപരിമാണാനം സത്താനം സദേവമനുസ്സാനം ആദരബഹുമാനഗാരവായതനതായ പരമപേമസമ്ഭത്തിട്ഠാനം. യേ തസ്സ ഓവാദേ പതിട്ഠിതാ അവേച്ചപ്പസാദേന സമന്നാഗതാ ഹോന്തി, കേനചി അസംഹാരിയാ തേസം പസാദഭത്തി സമണേന വാ ബ്രാഹ്മണേന വാ ദേവേന വാ മാരേന വാ ബ്രഹ്മുനാ വാ. തഥാ ഹി തേ അത്തനോ ജീവിതപരിച്ചാഗേപി തത്ഥ പസാദം ന പരിച്ചജന്തി, തസ്സ വാ ആണം ദള്ഹഭത്തിഭാവതോ.

തേനേവാഹ -

"യോ വേ കതഞ്ഞൂ കതവേദി ധീരോ;
കല്യാണമിത്തോ ദള്ഹഭത്തി ച ഹോതീ"തി. (ജാ॰ ၂.၁၇.၇၈);

"സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, മഹാസമുദ്ദോ ഠിതധമ്മോ വേലം നാതിവത്തതി, ഏവമേവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, യം മയാ സാവകാനം സിക്ഖാപദം പഞ്ഞത്തം, തം മമ സാവകാ ജീവിതഹേതുപി നാതിക്കമന്തീ"തി (ഉദാ॰ ၄၅; ചൂളവ॰ ၃၈၅) ച. -

ഏവം ഭത്തവാതി **ഭഗവാ** നിരുത്തിനയേന ഏകസ്സ ത-കാരസ്സ ലോപം കത്വാ ഇതരസ്സ ഗ-കാരം കത്വാ.

"ഗുണാതിസയയുത്തസ്സ, യസ്മാ ലോകഹിതേസിനോ;
സമ്ഭത്താ ബഹവോ സത്ഥു, ഭഗവാ തേന വുച്ചതീ"തി.

കഥം **ഭഗേ വമീതി ഭഗവാ**? യസ്മാ തഥാഗതോ ബോധിസത്തഭൂതോപി അപരിമാണാസു ജാതീസു പാരമിയോ പരിപൂരേന്തോ ഭഗസങ്ഖാതം സിരിം ഇസ്സരിയം യസഞ്ച വമി ഉഗ്ഗിരി, ഖേളപിണ്ഡം വിയ അനപേക്ഖോ ഛഡ്ഡയി, ചരിമത്തഭാവേപി ഹത്ഥഗതം ചക്കവത്തിസിരിം ദേവലോകാധിപച്ചസദിസം ചതുദീപിസ്സരിയം ചക്കവത്തിസമ്പത്തിസന്നിസ്സയം സത്തരതനസമുജ്ജലം യസഞ്ച തിണായപി അമഞ്ഞമാനോ നിരപേക്ഖോ പഹായ അഭിനിക്ഖമിത്വാ സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുദ്ധോ, തസ്മാ ഇമേ സിരീആദികേ ഭഗേ വമീതി **ഭഗവാ**. അഥ വാ ഭാനി നാമ നക്ഖത്താനി, തേഹി സമം ഗച്ഛന്തി പവത്തന്തീതി ഭഗാ, സിനേരുയുഗന്ധരഉത്തരകുരുഹിമവന്താദിഭാജനലോകവിസേസസന്നിസ്സയാ സോഭാ കപ്പട്ഠിയഭാവതോ, തേപി ഭഗവാ വമി തന്നിവാസിസത്താവാസസമതിക്കമതോ തപ്പടിബദ്ധഛന്ദരാഗപ്പഹാനേന പജഹീതി. ഏവമ്പി ഭഗേ വമീതി **ഭഗവാ**.

"ചക്കവത്തിസിരിം യസ്മാ, യസം ഇസ്സരിയം സുഖം;
പഹാസി ലോകചിത്തഞ്ച, സുഗതോ ഭഗവാ തതോ".

കഥം **ഭാഗേ വമീതി ഭഗവാ**? ഭാഗാ നാമ സഭാഗധമ്മകോട്ഠാസാ, തേ ഖന്ധായതനധാതാദിവസേന, തത്ഥാപി രൂപവേദനാദിവസേന പഥവിയാദിവസേന അതീതാദിവസേന ച അനേകവിധാ, തേ ച ഭഗവാ സബ്ബം പപഞ്ചം സബ്ബം യോഗം സബ്ബം ഗന്ഥം സബ്ബം സംയോജനം സമുച്ഛിന്ദിത്വാ അമതധാതും സമധിഗച്ഛന്തോ വമി ഉഗ്ഗിരി, അനപേക്ഖോ ഛഡ്ഡയി ന പച്ചാവമി. തഥാ ഹേസ "സബ്ബത്ഥകമേവ പഥവിം ആപം തേജം വായം, ചക്ഖും സോതം ഘാനം ജിവ്ഹം കായം മനം, രൂപേ സദ്ദേ ഗന്ധേ രസേ ഫോട്ഠബ്ബേ ധമ്മേ, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം...പേ॰... മനോവിഞ്ഞാണം, ചക്ഖുസമ്ഫസ്സം...പേ॰... മനോസമ്ഫസ്സം, ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജം വേദനം...പേ॰... മനോസമ്ഫസ്സജം വേദനം, ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജം സഞ്ഞം...പേ॰... മനോസമ്ഫസ്സജം സഞ്ഞം, ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജം ചേതനം...പേ॰... മനോസമ്ഫസ്സജം ചേതനം, രൂപതണ്ഹം...പേ॰... ധമ്മതണ്ഹം, രൂപവിതക്കം...പേ॰... ധമ്മവിതക്കം, രൂപവിചാരം...പേ॰... ധമ്മവിചാര"ന്തിആദിനാ അനുപദധമ്മവിഭാഗവസേനപി സബ്ബേവ ധമ്മകോട്ഠാസേ അനവസേസതോ വമി ഉഗ്ഗിരി, അനപേക്ഖപരിച്ചാഗേന ഛഡ്ഡയി. വുത്തഞ്ഹേതം "യം തം, ആനന്ദ, ചത്തം വന്തം മുത്തം പഹീനം പടിനിസ്സട്ഠം, തം തഥാഗതോ പുന പച്ചാവമിസ്സതീതി നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൮൩). ഏവമ്പി ഭാഗേ വമീതി **ഭഗവാ**. അഥ വാ **ഭാഗേ വമീ**തി സബ്ബേപി കുസലാകുസലേ സാവജ്ജാനവജ്ജേ ഹീനപണീതേ കണ്ഹസുക്കസപ്പടിഭാഗേ ധമ്മേ അരിയമഗ്ഗഞാണമുഖേന വമി ഉഗ്ഗിരി, അനപേക്ഖോ പരിച്ചജി പജഹി, പരേസഞ്ച തഥത്തായ ധമ്മം ദേസേസി. വുത്തമ്പി ചേതം "ധമ്മാപി വോ, ഭിക്ഖവേ, പഹാതബ്ബാ, പഗേവ അധമ്മാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൦). കുല്ലൂപമം വോ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മം ദേസേസ്സാമി നിത്ഥരണത്ഥായ, നോ ഗഹണത്ഥായാ"തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൦). ഏവമ്പി ഭാഗേ വമീതി **ഭഗവാ**.

"ഖന്ധായതനധാതാദി-ധമ്മഭാഗാ-മഹേസിനാ;
കണ്ഹസുക്കാ യതോ വന്താ, തതോപി ഭഗവാ മതോ".

തേന വുത്തം -

"ഭാഗവാ ഭതവാ ഭാഗേ, ഭഗേ ച വനി ഭത്തവാ;
ഭഗേ വമി തഥാ ഭാഗേ, വമീതി ഭഗവാ ജിനോ"തി.

ധമ്മസരീരം പച്ചക്ഖം കരോതീതി "യോ വോ, ആനന്ദ, മയാ ധമ്മോ ച വിനയോ ച ദേസിതോ പഞ്ഞത്തോ, സോ വോ മമച്ചയേന സത്ഥാ"തി വചനതോ ധമ്മസ്സ സത്ഥുഭാവപരിയായോ വിജ്ജതീതി കത്വാ വുത്തം. **വജിരസങ്ഘാതസമാനകായോ** പരേഹി അഭേജ്ജസരീരത്താ. ന ഹി ഭഗവതോ രൂപകായേ കേനചി സക്കാ അന്തരായം കാതുന്തി. **ദേസനാസമ്പത്തിം നിദ്ദിസതി** വക്ഖമാനസ്സ സകലസ്സ സുത്തസ്സ **"ഏവ"**ന്തി നിദസ്സനതോ. **സാവകസമ്പത്തിം നിദ്ദിസതി** പടിസമ്ഭിദാപ്പത്തേന പഞ്ചസു ഠാനേസു ഭഗവതാ ഏതദഗ്ഗേ ഠപിതേന മയാ മഹാസാവകേന സുതം, തഞ്ച ഖോ മയാവ സുതം, ന അനുസ്സുതം ന പരംപരാഭതന്തി ഇമസ്സത്ഥസ്സ ദീപനതോ. **കാലസമ്പത്തിം നിദ്ദിസതി** ഭഗവാസദ്ദസന്നിധാനേ പയുത്തസ്സ സമയസദ്ദസ്സ ബുദ്ധുപ്പാദപടിമണ്ഡിതഭാവദീപനതോ. ബുദ്ധുപ്പാദപരമാ ഹി കാലസമ്പദാ. തേനേതം വുച്ചതി -

"കപ്പകസായേ കലിയുഗേ, ബുദ്ധുപ്പാദോ അഹോ മഹച്ഛരിയം;

ഹുതാവഹമജ്ഝേ ജാതം, സമുദിതമകരന്ദമരവിന്ദ"ന്തി.

ഭഗവാതി ദേസകസമ്പത്തിം നിദ്ദിസതി ഗുണവിസിട്ഠസത്തുത്തമഭാവദീപനതോ ഗരുഗാരവാധിവചനഭാവതോ.

അവിസേസേനാതി ന വിസേസേന, വിഹാരഭാവസാമഞ്ഞേനാതി അത്ഥോ. **ഇരിയാപഥ...പേ॰... വിഹാരേസൂ**തി ഇരിയാപഥവിഹാരോ, ദിബ്ബവിഹാരോ, ബ്രഹ്മവിഹാരോ, അരിയവിഹാരോതി ഏതേസു ചതൂസു വിഹാരേസു. **സമങ്ഗീപരിദീപന**ന്തി സമങ്ഗിഭാവപരിദീപനം. **ഏത**ന്തി "വിഹരതീ"തി ഏതം പദം. തഥാ ഹി തം "ഇധേകച്ചോ ഗിഹീഹി സംസട്ഠോ വിഹരതി സഹനന്ദീ സഹസോകീ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൪.൨൪൧) ഇരിയാപഥവിഹാരേ ആഗതം. "യസ്മിം, ഭിക്ഖവേ, സമയേ ഭിക്ഖു വിവിച്ചേവ കാമേഹി...പേ॰... പഠമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൬൦; വിഭ॰ ൬൨൪) ഏത്ഥ ദിബ്ബവിഹാരേ. "സോ മേത്താസഹഗതേന ചേതസാ ഏകം ദിസം ഫരിത്വാ വിഹരതീ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൫൫൬; ൩.൩൦൮; മ॰ നി॰ ൧.൭൭; ൨.൩൦൯; ൩.൨൩൦) ബ്രഹ്മവിഹാരേ. "സോ ഖോ അഹം, അഗ്ഗിവേസ്സന, തസ്സായേവ കഥായ പരിയോസാനേ തസ്മിം ഏവ പുരിമസ്മിം സമാധിനിമിത്തേ അജ്ഝത്തമേവ ചിത്തം സണ്ഠപേമി സന്നിസാദേമി ഏകോദിം കരോമി സമാദഹാമി, യേന സുദം നിച്ചകപ്പം വിഹരാമീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൮൭) അരിയവിഹാരേ.

തത്ഥ ഇരിയനം വത്തനം **ഇരിയാ,** കായപ്പയോഗോ. തസ്സാ പവത്തനുപായഭാവതോ ഠാനാദി **ഇരിയാപഥോ**. ഠാനസമങ്ഗീ വാ ഹി കായേന കിഞ്ചി കരേയ്യ ഗമനാദീസു അഞ്ഞതരസമങ്ഗീ വാ. അഥ വാ ഇരിയതി പവത്തതി ഏതേന അത്തഭാവോ കായകിച്ചം വാതി **ഇരിയാ,** തസ്സാ പവത്തിഉപായഭാവതോ ഇരിയാ ച സോ പഥോ ചാതി **ഇരിയാപഥോ,** ഠാനാദി ഏവ. സോ ച അത്ഥതോ ഗതിനിവത്തിആദിആകാരേന പവത്തോ ചതുസന്തതിരൂപപബന്ധോ ഏവ. വിഹരണം, വിഹരതി ഏതേനാതി വാ **വിഹാരോ,** ഇരിയാപഥോ ഏവ വിഹാരോ **ഇരിയാപഥവിഹാരോ**. ദിവി ഭവോ **ദിബ്ബോ,** തത്ഥ ബഹുലപ്പവത്തിയാ ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജാദിദേവലോകേ ഭവോതി അത്ഥോ. തത്ഥ യോ ദിബ്ബാനുഭാവോ, തദത്ഥായ സംവത്തതീതി വാ **ദിബ്ബോ,** അഭിഞ്ഞാഭിനീഹാരവസേന മഹാഗതികത്താ വാ **ദിബ്ബോ,** ദിബ്ബോ ച സോ വിഹാരോ ചാതി **ദിബ്ബവിഹാരോ,** ചതസ്സോ രൂപാവചരസമാപത്തിയോ. ആരുപ്പസമാപത്തിയോപി ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. ബ്രഹ്മൂനം, ബ്രഹ്മാനോ വാ വിഹാരാ **ബ്രഹ്മവിഹാരാ,** ചതസ്സോ അപ്പമഞ്ഞായോ. അരിയാനം, അരിയാ വാ വിഹാരാ **അരിയവിഹാരാ,** ചത്താരി സാമഞ്ഞഫലാനി. **സോ ഹി ഏകം ഇരിയാപഥബാധന**ന്തിആദി യദിപി ഭഗവാ ഏകേനപി ഇരിയാപഥേന ചിരതരം കാലം അത്തഭാവം പവത്തേതും സക്കോതി, തഥാപി ഉപാദിന്നകസരീരസ്സ നാമ അയം സഭാവോതി ദസ്സേതും വുത്തം . യസ്മാ വാ ഭഗവാ യത്ഥ കത്ഥചി വസന്തോ വിനേയ്യാനം ധമ്മം ദേസേന്തോ, നാനാസമാപത്തീഹി ച കാലം വീതിനാമേന്തോ വസതീതി സത്താനം അത്തനോ ച വിവിധം ഹിതസുഖം ഹരതി ഉപനേതി ഉപ്പാദേതി, തസ്മാ വിവിധം ഹരതീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

പച്ചത്ഥികേ ജിനാതീതി **ജേതോ**. ജേത-സദ്ദോ ഹി സോത-സദ്ദോ വിയ കത്തുസാധനോപി അത്ഥീതി. രഞ്ഞോ വാ പച്ചത്ഥികാനം ജിതകാലേ ജാതത്താ

ജേതോ. രഞ്ഞോ ഹി അത്തനോ ജയം തത്ഥ ആരോപേത്വാ ജിതവാതി ജേതോതി കുമാരോ വുത്തോ. മങ്ഗലകാമതായ വാ ജേതോതിസ്സ നാമം കതം, തസ്മാ "ജേയ്യോ"തി ഏതസ്മിം അത്ഥേ "ജേതോ"തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. തസ്സ ജേതസ്സ രാജകുമാരസ്സ. **വനേ**തിആദിതോ പട്ഠായേവ തം തസ്സ സന്തകന്തി ദസ്സേതും **"തം ഹീ"**തിആദി വുത്തം. സബ്ബകാമസമിദ്ധിതായ വിഗതമലമച്ഛേരതായ കരുണാദിഗുണസമങ്ഗിതായ ച നിച്ചകാലം ഉപട്ഠപിതോ അനാഥാനം പിണ്ഡോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **അനാഥപിണ്ഡികോ,** തസ്സ അനാഥപിണ്ഡികസ്സ. യദി ജേതവനം, കഥം അനാഥപിണ്ഡികസ്സ ആരാമോതി ആഹ **"അനാഥപിണ്ഡികേനാ"**തിആദി. പഞ്ചവിധസേനാസനങ്ഗസമ്പത്തിയാ ആരമന്തി ഏത്ഥ പബ്ബജിതാതി **ആരാമോ,** തസ്മിം ആരാമേ. യദിപി സോ ഭൂമിഭാഗോ കോടിസന്ഥരേന മഹാസേട്ഠിനാ കീതോ, രുക്ഖാ പന ജേതേന ന വിക്കീതാതി തം "ജേതവന"ന്തി വത്തബ്ബതം ലഭതീതി വദന്തി. ഉഭിന്നമ്പി വാ തത്ഥ പരിച്ചാഗവിസേസകിത്തനത്ഥം ഉഭയവചനം, ജേതേനപി ഹി ഭൂമിഭാഗവിക്കയേന ലദ്ധധനം തത്ഥ ദ്വാരകോട്ഠകകരണവസേന വിനിയുത്തം. സാവത്ഥിജേതവനാനം ഭൂമിഭാഗവസേന ഭിന്നത്താ വുത്തം **"ന ഹി സക്കാ ഉഭയത്ഥ ഏകം സമയം വിഹരിതു"**ന്തി.

അപാകടാതി സക്കോ സുയാമോതിആദിനാ അനഭിഞ്ഞാതാ. അഭിഞ്ഞാതാനമ്പി അഞ്ഞതരസദ്ദോ ദിസ്സതേവ ഏകസദിസായത്തത്താതി ദസ്സേതും **"അഭിജാനാതി നോ"**തിആദി വുത്തം. **അഹുനാ** ഇദാനേവ. **സാധാരണവചനം** ദിബ്ബതം അന്തോനീതം കത്വാ. ദേവോ ഏവ **ദേവതാ** പുരിസേപി വത്തനതോ. തേനേവാഹ **"ഇമസ്മിം പനത്ഥേ"**തിആദി. നനു ച രൂപാവചരസത്താനം പുരിസിന്ദ്രിയം നത്ഥി, യേന തേ പുരിസാതി വുച്ചേയ്യും? യദിപി പുരിസിന്ദ്രിയം നത്ഥി, പുരിസസണ്ഠാനസ്സ പന പുരിസവേസസ്സ ച വസേന പുരിസപുഗ്ഗലാത്വേവ വുച്ചന്തി പുരിസപകതിഭാവതോ.

അഭിക്കന്താതി അതിക്കന്താ, വിഗതാതി അത്ഥോതി ആഹ **"ഖയേ ദിസ്സതീ"**തി. തേനേവ ഹി **"നിക്ഖന്തോ പഠമോ യാമോ"**തി ഉപരി വുത്തം. **അഭിക്കന്തതരോ**തി അതിവിയ കന്തതരോ. താദിസോ ച സുന്ദരോ ഭദ്ദകോ നാമ ഹോതീതി ആഹ **"സുന്ദരേ ദിസ്സതീ"**തി. **കോ**തി ദേവനാഗയക്ഖഗന്ധബ്ബാദീസു കോ കതമോ? **മേ**തി മമ. **പാദാനീ**തി പാദേ. **ഇദ്ധിയാ**തി ഇമായ ഏവരൂപായ ദേവിദ്ധിയാ. **യസസാ**തി ഇമിനാ ഏദിസേന പരിവാരേന പരിച്ഛദേന ച. **ജല**ന്തി വിജ്ജോതമാനോ. **അഭിക്കന്തേനാ**തി അതിവിയ കന്തേന കമനിയേന അഭിരൂപേന. **വണ്ണേനാ**തി ഛവിവണ്ണേന സരീരവണ്ണനിഭായ. **സബ്ബാ ഓഭാസയം ദിസാ**തി സബ്ബാപി ദിസാ പഭാസേന്തോ ചന്ദോ വിയ സൂരിയോ വിയ ച ഏകോഭാസം ഏകാലോകം കരോന്തോതി ഗാഥായ അത്ഥോ. **അഭിരൂപേ**തി ഉളാരരൂപേ സമ്പന്നരൂപേ.

കഞ്ചനസന്നിഭത്തചതാ സുവണ്ണവണ്ണഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാതി അധിപ്പായേനാഹ **"ഛവിയ"**ന്തി. ഛവിഗതാ പന വണ്ണധാതു ഏവ "സുവണ്ണവണ്ണോ"തി ഏത്ഥ വണ്ണഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാതി അപരേ. വണ്ണനം കിത്തിയാ ഉഗ്ഘോസനന്തി **വണ്ണോ,** ഥുതി. വണ്ണീയതി അസങ്കരതോ വവത്ഥപീയതീതി **വണ്ണോ,** കുലവഗ്ഗോ. വണ്ണീയതി ഫലം ഏതേന യഥാസഭാവതോ വിഭാവീയതീതി **വണ്ണോ,** കാരണം. വണ്ണനം ദീഘരസ്സാദിവസേന സണ്ഠഹനന്തി **വണ്ണോ,** സണ്ഠാനം. വണ്ണീയതി അണുമഹന്താദിവസേന പമീയതീതി **വണ്ണോ,** പമാണം. വണ്ണേതി വികാരം ആപജ്ജമാനം ഹദയങ്ഗതഭാവം പകാസേതീതി **വണ്ണോ,** രൂപായതനം. ഏവം

തേന തേന പവത്തിനിമിത്തേന വണ്ണസദ്ദസ്സ തസ്മിം തസ്മിം അത്ഥേ പവത്തി വേദിതബ്ബാ. **ഇദ്ധിം മാപേത്വാ**തി വത്ഥാലങ്കാരകായാദീഹി ഓഭാസമുഞ്ചനാദിവസേന ദിബ്ബം ഇദ്ധാനുഭാവം നിമ്മിനിത്വാ. **കാമാവചരാ അനഭിസങ്ഖതേനപി ആഗന്തും സക്കോന്തി** ഓളാരികരൂപത്താ. തഥാ ഹി തേ കബളീകാരഭക്ഖാ. **രൂപാവചരാ ന സക്കോന്തി** തതോ സുഖുമതരരൂപത്താ. തേനാഹ **"തേസം ഹീ"**തിആദി. തത്ഥ "അതിസുഖുമോ"തി മൂലപടിസന്ധിരൂപം സന്ധായ വദതി. **ന തേന ഇരിയാപഥകപ്പനം ഹോതീ**തി ഏതേന ബ്രഹ്മലോകേപി ബ്രഹ്മാനോ യേഭുയ്യേന നിമ്മിതരൂപേനേവ പവത്തന്തീതി ദസ്സേതി. ഇതരഞ്ഹി അതിവിയ സുഖുമം രൂപം കേവലം ചിത്തുപ്പാദസ്സ നിസ്സയാധിട്ഠാനഭൂതം സണ്ഠാനവന്തം ഹുത്വാ തിട്ഠതി.

അനവസേസത്തം സകലതാ. **യേഭുയ്യതാ** ബഹുലഭാവോ. **അബ്യാമിസ്സതാ** വിജാതിയേന അസങ്കരോ. സുഖേന ഹി അവോകിണ്ണതാ തത്ഥ അധിപ്പേതാ . **അനതിരേകതാ** തംപരമതാ വിസേസാഭാവോ. **കേവലകപ്പ**ന്തി കേവലം ദള്ഹം കത്വാതി അത്ഥോ. **സങ്ഘഭേദായാ**തി സങ്ഘേ വിവാദായ, വിവാദുപ്പാദായാതി അത്ഥോ. കേവലം വുച്ചതി നിബ്ബാനം സബ്ബസങ്ഖതവിവിത്തത്താ, ഏതസ്സ തം അത്ഥീതി **കേവലീ,** സച്ഛികതനിരോധോ ഖീണാസവോ. തേനാഹ **"വിസംയോഗോ അത്ഥോ"**തി.

കപ്പസദ്ദോ പനായം സഉപസഗ്ഗോ അനുപസഗ്ഗോ ചാതി അധിപ്പായേന ഓകപ്പനിയപദേ ലബ്ഭമാനം കപ്പസദ്ദമത്തം ദസ്സേതി, അഞ്ഞഥാ കപ്പപദം അനിദസ്സനമേവ സിയാ. **സമണകപ്പേഹീ**തി വിനയസിദ്ധേഹി സമണവോഹാരേഹി. **നിച്ചകപ്പ**ന്തി നിച്ചകാലം. **പഞ്ഞത്തീ**തി നാമം. നാമഞ്ഹേതം തസ്സ ആയസ്മതോ, യദിദം കപ്പോതി. **കപ്പിതകേസമസ്സൂ**തി കത്തരികായ ഛേദിതകേസമസ്സു. **ദ്വങ്ഗുലകപ്പോ**തി മജ്ഝന്ഹികവേലായ വീതിക്കന്തായ ദ്വങ്ഗുലതാവികപ്പോ. **ലേസോ**തി അപദേസോ. അനവസേസം ഫരിതും സമത്ഥസ്സപി ഓഭാസസ്സ കേനചിപി കാരണേന ഏകദേസഫരണമ്പി സിയാ, അയം പന സബ്ബസോവ ഫരതീതി ദസ്സേതും സമന്തത്ഥോ കപ്പ-സദ്ദോ ഗഹിതോതി ആഹ **"അനവസേസം സമന്തതോ"**തി. ഈസം അസമത്തം, കേവലം വാ **കേവലകപ്പം**. ഭഗവതോ ആഭായ അനോഭാസിതമേവ ഹി പദേസം ദേവതാ അത്തനോ പഭായ ഓഭാസേന്തി. ന ഹി ഭഗവതോ പഭാ കായചി പഭായ അഭിഭുയ്യതി, സൂരിയാദീനമ്പി പഭം സാ അഭിഭുയ്യ തിട്ഠതീതി.

യേന വാ കാരണേനാതി ഹേതുമ്ഹി ഇദം കരണവചനം. ഹേതുഅത്ഥോ ഹി കിരിയായ കാരണം, ന കരണം വിയ കിരിയത്ഥോ, തസ്മാ നാനപ്പകാര-ഗുണവിസേസാധിഗമനത്ഥാ ഇധ ഉപസങ്കമനകിരിയാതി "അന്നേന വസതി, വിജ്ജായ വസതീ"തിആദീസു വിയ ഹേതുഅത്ഥമേവ തം കരണവചനം യുത്തം ന കരണത്ഥം തസ്സ അയുജ്ജമാനത്താതി വുത്തം "യേന വാ കാരണേനാ"തിആദി. ഭഗവതോ സതതപ്പവത്തനിരതിസയ-സാദുവിപുലമതരസ-സദ്ധമ്മഫലതായ സാദുഫലനിച്ചഫലിതമഹാരുക്ഖേന ഭഗവാ ഉപമിതോ. സാദുഫലൂപഭോഗാധിപ്പായഗ്ഗഹണേനേവ ഹി മഹാകാരുണികസ്സ സാദുഫലതാ ഗഹിതാതി. **ഉപസങ്കമീ**തി ഉപസങ്കന്താ. സമ്പത്തകാമതായ ഹി കിഞ്ചി ഠാനം ഗച്ഛന്തോ തംതംപദേസാതിക്കമനേന ഉപസങ്കമി, ഉപസങ്കന്തോതി വത്തബ്ബതം ലഭതി. തേനാഹ **"ഗതാതി വുത്തം ഹോതീ"**തി, ഉപഗതാതി അത്ഥോ. **ഉപസങ്കമിത്വാ**തി പുബ്ബകാലകിരിയാനിദ്ദേസോതി ആഹ

“ഉപസങ്കമനപരിയോസാനദീപന”ന്തി. **തതോ**തി യം ഠാനം പത്താ “ഉപസങ്കമീ”തി വുത്താ, തതോ ഉപഗതട്ഠാനതോ.

ഗതിനിവത്തിഅത്ഥതോ സാമഞ്ഞതോ ആസനമ്പി ഠാനഗ്ഗഹണേന ഗയ്ഹതീതി വുത്തം **“ആസനകുസലതായ ഏകമന്തം തിട്ഠന്തീ”**തി. നിസിന്നാപി ഹി ഗമനതോ നിവത്താ നാമ ഹോന്തി ഠത്വാ നിസീദിതബ്ബത്താ, യഥാവുത്തട്ഠാനാദയോപി ആസനേനേവ സങ്ഗഹിതാതി. അതിദൂരഅച്ചാസന്നപടിക്ഖേപേന നാതിദൂരനച്ചാസന്നം നാമ ഗഹിതം. തം പന അവകംസതോ ഉഭിന്നം പസാരിതഹത്ഥസങ്ഘട്ടനേന ദട്ഠബ്ബം. **ഗീവം പസാരേത്വാ**തി ഗീവം പരിവത്തനവസേന പസാരേത്വാ.

കാമം “കഥ”ന്തി അയമാകാരപുച്ഛാ, തരണാകാരോ ഇധ പുച്ഛിതോ. സോ പന തരണാകാരോ അത്ഥതോ കാരണമേവാതി ആഹ **“കഥം നൂതി കാരണപുച്ഛാ”**തി? **പാകടോ** അഭിസമ്ബോധിയം മഹാപഥവീകമ്പനാദിഅനേകച്ഛരിയപാതുഭാവാദിനാ.

മരിസനട്ഠേന പാപാനം രോഗാദിഅനത്ഥാനം അഭിഭവനട്ഠേന **മാരിസോ,** ദുക്ഖരഹിതോ. തേനാഹ **“നിദ്ദുക്ഖാതി വുത്തം ഹോതീ”**തി. നിരയപക്ഖേ പിയാലപനവചനവസേന ഉപചാരവചനഞ്ചേതം യഥാ “ദേവാനം പിയാ”തി. തേനേവാഹ **“യദി ഏവ”**ന്തിആദി. **സങ്കുനാ സങ്കൂ**തി മത്ഥകതോ സമകോട്ടിതേന യാവ ഹദയപദേസാ നിബ്ബിജ്ഝിത്വാ ഓതിണ്ണേന സങ്കുനാ പാദതലതോ സമകോട്ടിതോ സങ്കു നിബ്ബിജ്ഝിത്വാ ആരോഹന്തോ **ഹദയേ** ഹദയസ്സ പദേസേ സമാഗച്ഛേയ്യ, അഥ നേസം സങ്കൂനം സമാഗമസമകാലേ **നം** യഥാതിക്കന്തസങ്കുകരണകാലം ജാനേയ്യാസി. കിഞ്ചി നിമിത്തം ഉപാദായ കിസ്മിഞ്ചി അത്ഥേ പവത്തസ്സ സദ്ദസ്സ തന്നിമിത്തരഹിതേ പവത്തി രുള്ഹീ നാമ ഗമനകിരിയാരഹിതേ സാസനാദിമതി പടിപിണ്ഡേ യഥാ ഗോസദ്ദസ്സ.

ഓഘമതരീതി യേസം ഓഘാനം തരണം പുച്ഛിതം, തേ ഗണനപരിച്ഛേദതോ സരൂപതോ ച ദസ്സേതും **“ചത്താരോ”**തിആദി വുത്തം. കസ്മാ പനേത്ഥ ചത്താരോ ഏവ ഓഘാ വുത്താ, തേ ച കാമാദയോ ഏവാതി? ന ചോദേതബ്ബമേതം, യസ്മാ ധമ്മാനം സഭാവകിച്ചവിസേസഞ്ഞുനാ ഭഗവതാ സബ്ബം ഞേയ്യം യാഥാവതോ അഭിസമ്ബുജ്ഝിത്വാ ഏത്തകാവ ഓഘാ ദേസിതാ, ഇമേ ഏവ ച ദേസിതാതി. വട്ടസ്മിം ഓഹനന്തി ഓസീദാപേന്തീതി ഓഘാ, ഓഹനന്തി ഹേട്ഠാ കത്വാ ഹനന്തി ഗാമേന്തി, തഥാഭൂതാ സത്തേ അധോ ഗാമേന്തി നാമ. അയഞ്ച അത്ഥോ “സബ്ബോപി ചേസാ”തിആദിനാ പരതോ അട്ഠകഥായമേവ ആഗമിസ്സതി. കാമനട്ഠേന **കാമോ,** കാമോ ച സോ യഥാവുത്തേനത്ഥേന ഓഘോ ചാതി, കാമേസു ഓഘോതി വാ **കാമോഘോ.** ഭവോഘോ നാമ ഭവരാഗോതി ദസ്സേതും **“രൂപാരൂപഭവേസു ഛന്ദരാഗോ ഝാനനികന്തി ചാ”**തി വുത്തം. **സുമങ്ഗലവിലാസിനീ**ആദീസു (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൩൧൨) പന “സസ്സതദിട്ഠിസഹഗതരാഗോ ചാ”തി വുത്തം. തത്ഥ പഠമോ ഉപപത്തിഭവേസു രാഗോ, ദുതിയോ കമ്മഭവേ. ഭവദിട്ഠിവിനിമുത്തസ്സ ദിട്ഠിഗതസ്സ അഭാവതോ. **“ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിയോ ദിട്ഠോഘോ”**തി വുത്തം, ചതുസച്ചന്തോഗധത്താ സബ്ബസ്സ ഞേയ്യസ്സ **“ചതൂസു സച്ചേസു അഞ്ഞാണം അവിജ്ജോഘോ”**തി ആഹ.

ഇദാനി തേസം ഓഘസങ്ഖാതാനം പാപധമ്മാനം ഉപ്പത്തിട്ഠാനം ദസ്സേതും **"തത്ഥാ"**തിആദി വുത്തം, പവത്തിട്ഠാനം പന കാമഗുണാദയോ ദസ്സിതാ ഏവ. "പഞ്ചസു കാമഗുണേസു ഛന്ദരാഗോ കാമോഘോ"തി ഏത്ഥ ഭവോഘം ഠപേത്വാ സബ്ബോ ലോഭോ കാമോഘോതി യുത്തം സിയാ. സസ്സതദിട്ഠിസഹഗതോ രാഗോ ഭവദിട്ഠിസമ്പയുത്തത്താ ഭവോഘോതി അട്ഠകഥാസു വുത്തോ, ഭവോഘോ പന ദിട്ഠിഗതവിപ്പയുത്തേസു ഏവ ഉപ്പജ്ജതീതി പാളിയം വുത്തോ. തേനേവാഹ - **"ഭവോഘോ ചതൂസു ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തലോഭസഹഗതചിത്തുപ്പാദേസു ഉപ്പജ്ജതീ"**തി. തസ്മാ ദിട്ഠിസഹഗതലോഭോപി കാമോഘോതി യുത്തം സിയാ. ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികദുക്ഖാനഞ്ഹി കാരണഭൂതാ കാമാസവാദയോപി ദ്വിധാ വുത്താ, ആസവാ ഏവ ച ഓഘാ. കാമാസവനിദ്ദേസേ ച കാമേസൂതി കാമരാഗദിട്ഠിരാഗാദീനം ആരമ്മണഭൂതേസു തേഭൂമകേസു വത്ഥുകാമേസൂതി അത്ഥോ സമ്ഭവതി. തത്ഥ ഹി ഉപ്പജ്ജമാനാ സായം തണ്ഹാ സബ്ബാപി ന കാമച്ഛന്ദാദിനാമം ന ലഭതീതി.

യദി പന പഞ്ചകാമഗുണികോ ച രാഗോ കാമോഘോതി വുത്തോതി കത്വാ ബ്രഹ്മാനം വിമാനാദീസു രാഗസ്സ ദിട്ഠിരാഗസ്സ ച കാമോഘഭാവോ പടിസേധിതബ്ബോ സിയാ, ഏവം സതി കാമോഘഭവോഘവിനിമുത്തേന നാമ ലോഭേന ഭവിതബ്ബം . സോ യദാ ദിട്ഠിഗതവിപ്പയുത്തേസു ഉപ്പജ്ജതി, തദാ തേന സമ്പയുത്തോ അവിജ്ജോഘോ ഓഘവിപ്പയുത്തോതി ദോമനസ്സവിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസമ്പയുത്തസ്സ വിയ തസ്സപി ഓഘവിപ്പയുത്തതാ വത്തബ്ബാ സിയാ "ചതൂസുപി ദിട്ഠിഗതവിപ്പയുത്തലോഭസഹഗതേസു ചിത്തുപ്പാദേസു ഉപ്പന്നോ മോഹോ സിയാ ഓഘസമ്പയുത്തോ സിയാ ഓഘവിപ്പയുത്തോ"തി. "കാമോഘോ അട്ഠസു ലോഭസഹഗതേസു ചിത്തുപ്പാദേസു ഉപ്പജ്ജതീ"തി, "കാമോഘം പടിച്ച ദിട്ഠോഘോ അവിജ്ജോഘോ"തി ച വചനതോ ദിട്ഠിസഹഗതോ കാമോഘോ ന ഹോതീതി ന സക്കാ വത്തും. തഥാ ഹേത്ഥ "രൂപാരൂപഭവേസു ഛന്ദരാഗോ ഝാനനികന്തി ച ഭവോഘോ നാമാതി ഏത്തകമേവ വുത്തം, ന വുത്തം സസ്സതദിട്ഠിസഹഗതോ രാഗോ"തി.

അധോഗമനട്ഠേനാതി ഹേട്ഠാപവത്തനട്ഠേന. ഹേട്ഠാപവത്തനഞ്ചേത്ഥ ന കേവലം അപായഗമനിയഭാവേന, അഥ ഖോ സംസാരതരകാവരോധനേനപീതി ദസ്സേതും **"ഉപരിഭവഞ്ചാ"**തിആദി വുത്തം. കാമം നിബ്ബാനം അരൂപിഭാവാ അദേസം, ന തസ്സ ഠാനവസേന ഉപരിഗഹണം, സബ്ബസങ്ഖതവിനിസ്സടത്താ പന സബ്ബസ്സപി ഭവസ്സ ഉപരീതി വത്തബ്ബതം അരഹതീതി കത്വാ വുത്തം **"ഉപരിഭവം നിബ്ബാന"**ന്തി. "മഹാഉദകോഘോ"തിആദീസു രാസട്ഠോ ഓഘ-സദ്ദോതി "മഹാ ഹേസോ കിലേസരാസീ"തി വുത്തം **സേസേസുപീ**തി ഭവോഘാദീസുപി.

അപ്പതിട്ഠഹന്തോതി കിലേസാദീനം വസേന അസന്തിട്ഠന്തോ, അസംസീദന്തോതി അത്ഥോ. **അനായൂഹന്തോ**തി അഭിസങ്ഖാരാദിവസേന ന ആയൂഹന്തോ മജ്ഝിമം പടിപദം വിലങ്ഘിത്വാ നിബ്ബുയ്ഹന്തോ. തേനാഹ - **"അവായമന്തോ"**തി, മിച്ഛാവായാമവസേന അവായമന്തോതി അധിപ്പായോ. ഗൂള്ഹന്തി സംവുതം. **പടിച്ഛന്ന**ന്തി തസ്സേവ വേവചനം. അത്ഥവസേന വാ സംവുത്തം **ഗൂള്ഹം,** സദ്ദവസേനപി അപാകടം **പടിച്ഛന്നം** അന്തരദീപാദികേ ഠാതബ്ബട്ഠാനേ. **ആയൂഹന്താ**തി ഹത്ഥേഹി ച പാദേഹി ച വായമന്താ. **ഏതം** അത്ഥജാതം, **ഏതം** വാ വിസ്സജ്ജനം.

ഇദാനി യേനാധിപ്പായേന ഭഗവതാ തഥാഗൂള്ഹം കത്വാ പഞ്ഹോ കഥിതോ, തം ദസ്സേതും **"കിം പനാ**തിആദി വുത്തം. **നിഗ്ഗഹമുഖേനാ**തി വേനേയ്യാനം വിനയഉപായഭൂതനിഗ്ഗഹവസേന. തേനാഹ **യേ പണ്ഡിതമാനിനോ"**തിആദി. **പവയ്ഹ പവയ്ഹാ**തി ഓഫുണിത്വാ ഓഫുണിത്വാ.

സോതി ദേവപുത്തോ **നിഹതമാനോ** അഹോസി യഥാവിസ്സജ്ജിതസ്സ അത്ഥസ്സ അജാനന്തോ. **യഥാ**തി അനിയമവചനം നിയമനിദ്ദിട്ഠം ഹോതി, തംസമ്ബന്ധഞ്ച കഥന്തി പുച്ഛാവചനന്തി തദുഭയസ്സ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"യഥാഹം ജാനാമി, ഏവം മേ കഥേഹീ"**തി ആഹ.

യദാസ്വാഹന്തി യദാ സു അഹം, സു-കാരോ നിപാതമത്തം "യദിദം കഥം സൂ"തിആദീസു വിയ. **സബ്ബപദേസൂ**തി "തദാസ്സു സംസീദാമീ"തിആദീസു തീസുപി പദേസു. **അതരന്തോ**തി ഓഘാനം അതിക്കമനത്ഥം തരണപ്പയോഗം അകരോന്തോ. **തത്ഥേവാ**തി ഓഘനിയഓഘേസു ഏവ. **ഓസീദാമീ**തി നിമുജ്ജാമി ഓഘേഹി അജ്ഝോത്ഥടോ ഹോമി. **നിബ്ബുയ്ഹാമീ**തി ഓഘേഹി നിബ്ബൂള്ഹോ ഹോമി. **ഠാതും അസക്കോന്തോ** അസംസീദന്തോ. **അതിവത്താമീ**തി അനുപയോഗം അതിക്കമാമി, അപനിധാനവസേന സമ്മാപടിപത്തിം വിരാധേമീതി അത്ഥോ. **ഠാനേ ച വായാമേ ചാ**തി വക്ഖമാനവിഭാഗേ പതിട്ഠഹനേ വായാമേ ച **ദോസം ദിസ്വാ**തി പതിട്ഠാനായൂഹനേസു സംസീദനനിബ്ബുയ്ഹനസങ്ഖാതം തരണസ്സ വിബന്ധനഭൂതം ആദീനവം ദിസ്വാന. ഇദം ഭഗവതാ ബോധിമൂലേ അത്തനാ പവത്തിത-പുബ്ബഭാഗ-മനസികാരവസേന വുത്തം. **അതിട്ഠന്തോ അവായമന്തോ**തി പതിട്ഠാനായൂഹനകരണകിലേസാദീനം പരിവജ്ജനേന അസംസീദന്തോ അനിബ്ബുയ്ഹന്തോ. **ദേവതായപി പടിവിദ്ധോ** തദത്ഥോ ഉപനിസ്സയസമ്പന്നതായ വിമുത്തിപരിപാചനിയധമ്മാനം പരിപക്കത്താ. **ന പന പാകടോ** വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂആദീനം, ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂനം പന യഥാ തസ്സാ ദേവതായ, തഥാ പാകടോ ഏവാതി. **സത്ത ദുകാ** ഇദാനി വുച്ചമാനരൂപാ **ദസ്സിതാ** പോരാണട്ഠകഥായം. **കിലേസവസേന സന്തിട്ഠന്തോ**തി ലോഭാദീഹി അഭിഭൂതതായ സംസാരേ പതിട്ഠഹന്തോ സമ്മാ അപ്പടിപജ്ജനേന തത്ഥേവ സംസീദതി നാമ. **അഭിസങ്ഖാരവസേനാ**തി തത്ഥേവാഭിസങ്ഖാരചേതനായ ചേതേന്തോ സമ്മാപടിപത്തിയോഗ്യസ്സ ഖണസ്സ അതിവത്തനേന നിബ്ബുയ്ഹതി നാമ. ഇമിനാ നയേന സേസദുകേസുപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഏത്ഥ ച വട്ടമൂലകാ കിലേസാതി തേസം വസേന സംസാരേ അവട്ഠാനം തംതംകമ്മുനാ തത്ഥ തത്ഥ ഭവേ അഭിനിബ്ബത്തി, കിലേസാ പന തേസം പച്ചയമത്തം. തത്ഥ തത്ഥ ഭവേ അപരാപരം നിബ്ബത്തേന്തോ സംസാരേ നിബ്ബുയ്ഹതി നാമാതി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ ദസ്സനവസേന **പഠമദുകോ** വുത്തോ. ഇമേ സത്താ സംസാരേ പരിബ്ഭമന്താ ദുവിധാ തണ്ഹാചരിതാ ദിട്ഠിചരിതാ ചാതി തേസം സംസാരനായികഭൂതാനം ധമ്മാനം വസേന സന്തിട്ഠനം, തദഞ്ഞേസം പവത്തിപച്ചയാനം വസേന ആയൂഹനന്തി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ ദസ്സനവസേന **ദുതിയദുകോ** വുത്തോ. സംയോജനിയേസു ധമ്മേസു അസ്സാദദസ്സനസഭാവായ തണ്ഹായ വസേന വിസേസതോ പതിട്ഠാനം, അമുത്തിമഗ്ഗേ മുത്തിമഗ്ഗപരാമാസതോ തഥാ ആയൂഹനമ്പി ദിട്ഠിയാ വസേന ഹോതീതി ദസ്സേതും **തതിയദുകോ** വുത്തോ. **ചതുത്ഥദുകേ** പന അധിപ്പായോ അട്ഠകഥായ ഏവ വിഭാവിതോ. യസ്മാ "സസ്സതോ അത്താ"തി അഭിനിവിസന്തോ അരൂപരാഗം, അസഞ്ഞൂപഗം വാ അവിമോക്ഖംയേവ വിമോക്ഖോതി ഗഹേത്വാ സംസാരേ ഏവ ഓലീയതി. തേനാഹ

“ഓലീയനാഭിനിവേസാ ഹി ഭവദിട്ഠീ”തി. യസ്മാ പന കാമഭവാദീസു യം വാ തം വാ ഭവം പത്വാ അത്താ ഉച്ഛിജ്ജതി വിനസ്സതി, ന ഹോതി പരം മരണാതി അഭിനിവിസന്തോ ഭവവിപ്പമോക്ഖാവഹായ സമ്മാപടിപത്തിയാ അപ്പടിപജ്ജനേന തം അതിവത്തതി. തേന വുത്തം **“അതിധാവനാഭിനിവേസാ വിഭവദിട്ഠീ”**തി.

ലീനവസേന സന്തിട്ഠന്തോതി കോസജ്ജാദിവസേന സംകോചാപജ്ജനേന സമ്മാ അപ്പടിപജ്ജന്തോ. **ഉദ്ധച്ചവസേന ആയൂഹന്തോ**തി സമ്മാസമാധിനോ അഭാവേന വിക്ഖേപവസേന **പഞ്ചമോ ദുകോ** വുത്തോ. യഥാ കാമസുഖം പവിട്ഠസ്സ സമാധാനം നത്ഥി ചിത്തസ്സ ഉപക്കിലിട്ഠത്താ, ഏവം അത്തപരിതാപനമനുയുത്തസ്സ കായസ്സ ഉപക്കിലിട്ഠത്താ. ഇതി ചിത്തകായപരിക്കിലേസകരാ ദ്വേ അന്താ തണ്ഹാദിട്ഠിനിസ്സയതായ സംസീദനനിബ്ബുയ്ഹനനിമിത്താ വുത്താ **ഛട്ഠദുകേ**. പുബ്ബേ സപ്പദേസതോവ സംകിലേസധമ്മാ “സംസീദനനിമിത്ത”ന്തി ദസ്സിതാതി ഇദാനി നിപ്പദേസതോ ദസ്സനവസേന, പുബ്ബേ ച സാധാരണതോ അഭിസങ്ഖാരധമ്മാ “നിബ്ബുയ്ഹനനിമിത്ത”ന്തി ദസ്സിതാതി ഇദാനി പുഞ്ഞാനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരേ ഏവ “ആയൂഹനനിമിത്ത”ന്തി ദസ്സനവസേന **സത്തമദുകോ** വുത്തോ. ഏവഞ്ഹി ദുഗ്ഗതിസുഗതൂപപത്തിവസേന സംസീദനനിബ്ബുയ്ഹനാനി വിഭജ്ജ ദസ്സിതാനി ഹോന്തീതി. തേനേവാഹ **“വുത്തമ്പി ചേത”**ന്തിആദി. അധോഭാഗം ദുഗ്ഗതിം ഗമേന്തീതി **അധോഭാഗങ്ഗമനീയാ** അനുനാസികലോപം അകത്വാ. തഥാ ഉപരിഭാഗം ഗമേന്തീതി **ഉപരിഭാഗങ്ഗമനീയാ**.

ഏത്ഥ ച ഓഘതരണം പുച്ഛിതേന ഭഗവതാ **“അപ്പതിട്ഠം അനായൂഹ”**ന്തി തസ്സ പഹാനങ്ഗമേവ ദസ്സിതം, ന സമ്പയോഗങ്ഗന്തി? ന ഏവം ദട്ഠബ്ബം, യാവതാ യേന പതിട്ഠാനം ഹോതി, യേന ച ആയൂഹനം, തദുഭയപടിക്ഖേപമുഖേന തപ്പടിപക്ഖധമ്മദസ്സനമേതന്തി. ന ഹേസ അ-കാരോ കേവലം പടിസേധേ, അഥ ഖോ പടിപക്ഖേ “അകുസലാ ധമ്മാ, അഹിതോ, അധമ്മോ”തിആദീസു വിയ, തസ്മാ **അപ്പതിട്ഠം അനായൂഹ**ന്തി പതിട്ഠാനായൂഹനാനം പടിപക്ഖവസേന പവത്തമാനോ തഥാപവത്തിഹേതൂവാതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ. **ഖോ**തി ച അവധാരണത്ഥേ നിപാതോ “അസ്സോസി ഖോ”തിആദീസു (പാരാ॰ ൧) വിയ. തേന അപ്പതിട്ഠാനസ്സ ഏകംസികതം ദസ്സേതി. സോയം ഖോ-സദ്ദോ “അനായൂഹ”ന്തി ഏത്ഥാപി ആനേത്വാ വത്തബ്ബോ. അനായൂഹനമ്പി ഹി ഏകംസികമേവാതി തസ്സ പടിപക്ഖോ സഹ വിപസ്സനായ അരിയമഗ്ഗോ. തേന ഹി ഓഘതരണം ഹോതി, ന അഞ്ഞഥാ. ഏവമയം യഥാനുസന്ധിദേസനാ കതാ, ദേവതാ ച സഹവിപസ്സനം മഗ്ഗം പടിവിജ്ഝീതി പഠമഫലേ പതിട്ഠാസി. തേന വുത്തം **“ഇമം പഞ്ഹവിസ്സജ്ജന”**ന്തിആദി.

“ചിരസ്സാ”തി ഇമിനാ സമാനത്ഥം പദന്തരമേതന്തി ആഹ **“ചിരസ്സ കാലസ്സാ”**തി യഥാ “മമം വാ, ഭിക്ഖവേ”തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൫-൬) ഏത്ഥ “മമാ”തി ഇമിനാ സമാനത്ഥം പദന്തരം മമന്തി. **ന ദിട്ഠപുബ്ബാ**തി അദസ്സാവീ. അദസ്സാവിതാ ച ദിസ്വാ കത്തബ്ബകിച്ചസ്സ അസിദ്ധതായ വേദിതബ്ബാ. അഞ്ഞഥാ കാ നാമ സാ ദേവതാ, യാ ഭഗവന്തം ന ദിട്ഠവതീ? തേനാഹ **“കിം പനിമായാ”**തിആദി. **ദസ്സനം ഉപാദായ ഏവം വത്തും വത്തതീ**തി യദാ കദാചി കഞ്ചി പിയജാതികം ദിസ്വാ തം ദസ്സനം ഉപാദായ “ചിരേന വത മയം ആയസ്മന്തം പസ്സാമാ”തി അദിട്ഠപുബ്ബം ദിട്ഠപുബ്ബം വാ ഏവം വത്തും യുജ്ജതി, അയം ലോകേ

നിരുള്ഹേ സമുദാചാരോതി ദസ്സേതി. ബ്രഹ്മം വാ വുച്ചതി അരിയമഗ്ഗോ, തസ്സ അണനതോ ജാനനതോ പടിവിജ്ഝനതോ **ബ്രാഹ്മണോ**. **കിലേസനിബ്ബാനേനാതി** കിലേസാനം അച്ചന്തസമുച്ഛേദസങ്ഖാതേന നിബ്ബാനേന **നിബ്ബുതം** സമ്മദേവ വൂപസന്ത-സബ്ബകിലേസദരഥ-പരിളാഹം. **ആസത്തവിസത്താദീഹി**തി **ആദി**-സദ്ദേന വിസതാദിആകാരേ സങ്ഗണ്ഹാതി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "വിസതാതി വിസത്തികാ, വിസടാതി വിസത്തികാ, വിസാലാതി വിസത്തികാ, വിസക്കതീതി വിസത്തികാ, വിസംവാദികാതി വിസത്തികാ, വിസം ഹരതീതി വിസത്തികാ, വിസമൂലാതി വിസത്തികാ, വിസഫലാതി വിസത്തികാ, വിസപരിഭോഗോതി വിസത്തികാ, വിസാലാ വാ പന സാ തണ്ഹാ രൂപേ സദ്ദേ ഗന്ധേ രസേ ഫോട്ഠബ്ബേ ധമ്മേ കുലേ ഗണേ വിസതാ വിത്ഥതാതി വിസത്തികാ"തി (മഹാനി॰ ൩).

തത്ഥ **വിസതാ**തി വിത്ഥതാ രൂപാദീസു തേഭൂമകധമ്മേസു അഭിബ്യാപനവസേന **വിസടാ**തി പുരിമവചനമേവ ത-കാരസ്സ ട-കാരം കത്വാ വുത്തം. **വിസാലാ**തി വിപുലാ. **വിസക്കതീ**തി പരിസക്കതി, സഹതി വാ. രത്തോ ഹി രാഗവത്ഥുനാ പാദേന താളിയമാനോപി സഹതീതി. ഓസക്കനം വിപ്ഫന്ദനം വാ **"വിസക്കന"**ന്തിപി വദന്തി. അനിച്ചാദിം നിച്ചാദിതോ. ഗണ്ഹാതീതി **വിസംവാദികാ** ഹോതി. **വിസം ഹരതീ**തി തഥാ തഥാ കാമേസു ആനിസംസം പസ്സന്തീ വിവിധേഹി ആകാരേഹി നേക്ഖമ്മാഭിമുഖപ്പവത്തിതോ ചിത്തം സംഹരതി സംഖിപതി, വിസം വാ ദുക്ഖം, തം ഹരതി, വഹതീതി അത്ഥോ. ദുക്ഖനിബ്ബത്തകകമ്മസ്സ ഹേതുഭാവതോ **വിസമൂലാ**. വിസം വാ ദുക്ഖാഭിഭൂതാ വേദനാ മൂലം ഏതിസ്സാതി **വിസമൂലാ**. ദുക്ഖസമുദയത്താ വിസം ഫലം ഏതിസ്സാതി **വിസഫലാ**. തണ്ഹായ രൂപാദികസ്സ ദുക്ഖസ്സേവ പരിഭോഗോ ഹോതി, ന അമതസ്സാതി **വിസപരിഭോഗോ**തി വുത്താ, സബ്ബത്ഥ നിരുത്തിവസേന പദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ. യോ പനേത്ഥ പധാനോ അത്ഥോ, തം ദസ്സേതും പുന "വിസാലാ വാ പനാ"തിആദി വുത്തന്തി ഏവമേത്ഥ വിസത്തികാപദസ്സ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **തിണ്ണം** പഠമദുതിയമഗ്ഗേഹി. **നിത്തിണ്ണം** തതിയമഗ്ഗേന. **ഉത്തിണ്ണം** ചതുത്ഥമഗ്ഗേന.

സമനുഞ്ഞോതി സമ്മദേവ കതാനുഞ്ഞോ. തേനാഹ **"ഏകജ്ഝാസയോ അഹോസീ"**തി. **അന്തരധായീ**തി അദസ്സനം അഗമാസി. യഥാ പന അന്തരധായി, തം ദസ്സേതും **"അഭിസങ്ഖതകായ"**ന്തിആദി വുത്തം. **മാലേഹീ**തി ലിങ്ഗവിപല്ലാസേന വുത്തം, "മാലാഹീ"തി കേചി പഠന്തി, "മല്യേഹീ"തി വത്തബ്ബേ യ-കാരലോപം കത്വാ നിദ്ദേസോ. അയം താവ അട്ഠകഥായ ലീനത്ഥവണ്ണനാ.

നേത്തിനയവണ്ണനാ

ഇദാനി പകരണനയേന പാളിയാ അത്ഥവണ്ണനം കരിസ്സാമ. സാ പന അത്ഥവണ്ണനാ യസ്മാ ദേസനായ സമുട്ഠാനപ്പയോജനഭാജനേസു പിണ്ഡത്ഥേസു ച നിദ്ധാരിതേസു സുകരാ ഹോതി സുവിഞ്ഞേയ്യാ ച, തസ്മാ സുത്തദേസനായ സമുട്ഠാനാദീനി പഠമം നിദ്ധാരയിസ്സാമ. തത്ഥ **സമുട്ഠാനം** താവ ദേസനാനിദാനം, തം സാധാരണം അസാധാരണന്തി ദുവിധം. തത്ഥ സാധാരണമ്പി അബ്ഭന്തരബാഹിരഭേദതോ ദുവിധം. തത്ഥ **സാധാരണം അബ്ഭന്തരസമുട്ഠാനം** നാമ ലോകനാഥസ്സ മഹാകരുണാ. തായ ഹി സമുസ്സാഹിതസ്സ ഭഗവതോ

വേനേയ്യാനം ധമ്മദേസനായ ചിത്തം ഉദപാദി, യം സന്ധായ വുത്തം - "സത്തേസു ച കാരുഞ്ഞതം പടിച്ച ബുദ്ധചക്ഖുനാ ലോകം വോലോകേസീ"തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൨൮൩; സം॰ നി॰ ൧.൧൭൨; മഹാവ॰ ൯). ഏത്ഥ ച ഹേതുഅവത്ഥായപി മഹാകരുണായ സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ യാവദേവ സംസാരമഹോഘതോ സദ്ധമ്മദേസനാഹത്ഥദാനേഹി സത്തസന്താരണത്ഥം തദുപ്പത്തിതോ. യഥാ ച മഹാകരുണാ, ഏവം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ദസബലഞാണാദീനി ച ദേസനായ അബ്ഭന്തരസമുട്ഠാനഭാവേന വത്തബ്ബാനി. സബ്ബഞ്ഹി ഞേയ്യധമ്മം തേസം ദേസേതബ്ബപ്പകാരം സത്താനഞ്ച ആസയാനുസയാദിം യാഥാവതോ ജാനന്തോ ഭഗവാ ഠാനാട്ഠാനാദീസു കോസല്ലേന വേനേയ്യജ്ഝാസയാനുരൂപം വിചിത്തനയദേസനം പവത്തേസീതി. **ബാഹിരം** പന **സാധാരണം സമുട്ഠാനം** ദസസഹസ്സമഹാബ്രഹ്മപരിവാര-സഹമ്പതിമഹാബ്രഹ്മുനോ അജ്ഝേസനം. തദജ്ഝേസനുത്തരകാലഞ്ഹി ധമ്മഗമ്ഭീരതാപച്ചവേക്ഖണാജനിതം അപ്പോസ്സുക്കതം പടിപ്പസ്സമ്ഭേത്വാ ധമ്മസ്സാമീ ധമ്മദേസനായ ഉസ്സാഹജാതോ അഹോസി. അസാധാരണമ്പി അബ്ഭന്തരബാഹിരഭേദതോ ദുവിധമേവ. തത്ഥ **അബ്ഭന്തരം** യായ മഹാകരുണായ യേന ച ദേസനാഞാണേന ഇദം സുത്തം പവത്തിതം, തദുഭയം വേദിതബ്ബം **ബാഹിരം** പന തസ്സാ ദേവതായ പുച്ഛാ, പുച്ഛാവസികോ ഹേസ സുത്തനിക്ഖേപോ. തയിദം പാളിയം ആഗതമേവ.

പയോജനമ്പി സാധാരണാസാധാരണതോ ദുവിധം. തത്ഥ **സാധാരണം** അനുക്കമേന യാവ അനുപാദാപരിനിബ്ബാനം വിമുത്തിരസത്താ ഭഗവതോ ദേസനായ. തേനേവാഹ "ഏതദത്ഥാ കഥാ, ഏതദത്ഥാ മന്തനാ"തിആദി (പരി॰ ൩൬൬). **അസാധാരണം** പന തസ്സാ ദേവതായ ദസ്സനമഗ്ഗസമധിഗമോ, ഉഭയമ്പേതം ബാഹിരമേവ. സചേ പന വേനേയ്യസന്താനഗതമ്പി ദേസനാബലസിദ്ധിസങ്ഖാതം പയോജനം അധിപ്പായസമിജ്ഝനഭാവതോ യഥാധിപ്പേതത്ഥസിദ്ധിയാ മഹാകാരുണികസ്സ ഭഗവതോപി പയോജനമേവാതി ഗണ്ഹേയ്യ, ഇമിനാ പരിയായേനസ്സ അബ്ഭന്തരതാപി സിയാ.

അപിച തസ്സാ ദേവതായ ഓഘതരണാകാരസ്സ യാഥാവതോ അനവബോധോ ഇമിസ്സാ ദേസനായ സമുട്ഠാനം, തദവബോധോ പയോജനം. സോ ഹി ഇമായ ദേസനായ ഭഗവന്തം പയോജേതി തന്നിപ്ഫാദനപരായം ദേസനാതി കത്വാ. യഞ്ഹി ദേസനായ സാധേതബ്ബം ഫലം, തം ആകങ്ഖിതബ്ബത്താ ദേസകം ദേസനായ പയോജേതീതി പയോജനന്തി വുച്ചതി. തഥാ ദേവതായ തദഞ്ഞേസഞ്ച വിനേയ്യാനം പതിട്ഠാനായൂഹനവിസ്സജ്ജനഞ്ചേത്ഥ പയോജനം . തഥാ സംസാരചക്കനിവത്തി-സദ്ധമ്മചക്കപ്പവത്തിസസ്സതാദിമിച്ഛാചാര-നിരാകരണം സമ്മാവാദപുരേക്ഖാരോ അകുസലമൂലസമൂഹനനം കുസലമൂലസമാരോപനം അപായദ്വാരപിദഹനം സഗ്ഗമോക്ഖദ്വാരവിവരണം പരിയുട്ഠാനവൂപസമനം അനുസയസമുഗ്ഘാതനം "മുത്തോ മോചേസ്സാമീ"തി പുരിമപടിഞ്ഞാഅവിസംവാദനം തപ്പടിപക്ഖമാരമനോരഥവിസംവാദനം തിത്ഥിയസമയനിമ്മഥനം ബുദ്ധധമ്മപതിട്ഠാപനന്തി ഏവമാദീനിപി പയോജനാനി ഇധ വേദിതബ്ബാനി.

യഥാ ദേവതാ ഓഘതരണേ സംസയപക്ഖന്ദാ, താദിസാ അഞ്ഞേ ച സങ്ഖാതധമ്മാനം സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ച പടിപത്തിം അജാനന്താ അസദ്ധമ്മസ്സവന-ധാരണ-പരിചയ-മനസികാരവിപല്ലത്ഥബുദ്ധികാ സദ്ധമ്മസ്സവന-

ധാരണ-പരിചയവിമുഖാ ച ഭവവിമോക്ഖേസിനോ വിനേയ്യാ ഇമിസ്സാ ദേസനായ **ഭാജനം**.

പിണ്ഡത്ഥോ പന "അപ്പതിട്ഠം അനായൂഹ"ന്തി പദദ്വയേ ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനാനുയോഗവസേന യോനിസോമനസികാരബഹുലീകാരോ കുസലമൂലസമായോഗോ ഓലീയനാതിധാവനാവിസ്സജ്ജനം ഉപായവിനിബന്ധവിധമനം മിച്ഛാഭിനിവേസദൂരീഭാവോ തണ്ഹാവിജ്ജാവിസോധനം വട്ടത്തയവിച്ഛേദനുപായോ ആസവോഘ-യോഗ-ഗന്ഥാഗതി-തണ്ഹുപ്പാദുപാദാനവിയോഗോ ചേതോഖിലവിവേചനം അഭിനന്ദനനിവാരണം സംസഗ്ഗാതിക്കമോ വിവാദമൂലപരിച്ചാഗോ അകുസലകമ്മപഥവിദ്ധംസനം മിച്ഛത്താതിവത്തനം അനുസയമൂലച്ഛേദോ. സബ്ബകിലേസ-ദരഥപരിളാഹ-സാരമ്ഭപടിപ്പസ്സമ്ഭനം ദസ്സനസവനനിദ്ദേസോ വിജ്ജൂപമവജിരൂപമധമ്മാപദേസോ അപചയഗാമിധമ്മവിഭാവനാ പഹാനത്തയദീപനാ സിക്ഖത്തയാനുയോഗോ സമഥവിപസ്സനാനുട്ഠാനം ഭാവനാസച്ഛികിരിയാസിദ്ധി സീലക്ഖന്ധാദിപാരിസുദ്ധീതി ഏവമാദയോ വേദിതബ്ബാ.

തത്ഥ യേസം കിലേസാദീനം വസേന പതിട്ഠാതി സംസീദതി, യേസഞ്ച അഭിസങ്ഖാരാദീനം വസേന ആയൂഹതി നിബ്ബുയ്ഹതി, ഉഭയമേതം സമുദയസച്ചം, തപ്പഭാവിതാ തദുഭയനിസ്സിതാ ച ഖന്ധാ ദുക്ഖസച്ചം, തദുഭയമത്ഥോ, "അപ്പതിട്ഠം അനായൂഹ"ന്തി അധിപ്പേതസ്സ അത്ഥസ്സ പടിച്ഛന്നം കത്വാ ദേസനാ ഉപായോ മാനനിഗ്ഗണ്ഹനവസേന തസ്സാ ദേവതായ സച്ചാഭിസമയകാരണഭാവതോ പതിട്ഠാനായൂഹനപടിക്ഖേപോപദേസേന ചതുരോഘനിരത്ഥരണത്ഥികേഹി അന്തദ്വയരഹിതാ മജ്ഝിമാ പടിപത്തി പടിപജ്ജിതബ്ബാതി അയമേത്ഥ ഭഗവതോ ആണത്തീതി അയം **ദേസനാഹാരോ**.

പരസംസയപക്ഖന്ദനതായ ഞാതുകാമതായ ച **കഥം നൂ**തി പുച്ഛാവസേന വുത്തം? അഭിമുഖഭാവതോ ഏകപുഗ്ഗലഭാവതോ ച "ത്വ"ന്തി വുത്തം. പരമുക്കംസഗതസ്സ ഗരുഭാവസ്സ അനഞ്ഞയോഗ്യസ്സ സദ്ധമ്മധുരസ്സ പരിദീപനതോ സാധൂതി മരിസസീലാദിഗുണതായ **"മാരിസാ"**തി വുത്തം . അവഹനനതോ രാസിഭാവതോ ച **"ഓഘ"**ന്തി വുത്തം. ഞാതും ഇച്ഛിതസ്സ അത്ഥസ്സ കതത്താ പരിയോസാപിതത്താ **"ഇതീ"**തി വുത്തം. സംസീദനലക്ഖണസ്സ പതിട്ഠാനസ്സ അകാതബ്ബതോ സബ്ബസോ ച അകതത്താ. **"അപ്പതിട്ഠ"**ന്തി വുത്തം. തയിദം അകരണം ഏകംസികന്തി **ഖോ**തി അവധാരണവസേന വുത്തം. തസ്സ ച അപ്പതിട്ഠാനസ്സ സസന്തതിഗതത്താ "ത്വ"ന്തി ച പുച്ഛിതത്താ **"അഹ"**ന്തി വുത്തം. ദേവതായ സമ്ബോധനതോ പിയാലപനതോ ച, **"ആവുസോ"**തി വുത്തം. നിബ്ബുയ്ഹനലക്ഖണസ്സ ആയൂഹനസ്സ അകാതബ്ബതോ സബ്ബസോ ച അകതത്താ **അനായൂഹ**ന്തി വുത്തം. തിണ്ണാകാരസ്സ ഓഘാനം അനിച്ഛിതഭാവതോ ഏവ തത്ഥ സംസയസ്സ അനപഗതത്താ ഓഘതരണസ്സ ച അവിസേസത്താ **"യഥാ കഥം പനാ"**തി വുത്തം. തഥാ സംസീദനലക്ഖണം പതിട്ഠാനം സംസാരേ ച സണ്ഠാനന്തി അനത്ഥന്തരത്താ അഭിന്നകാലികം. തഥാ നിബ്ബുയ്ഹനലക്ഖണം ആയൂഹനം സമ്മാപടിപത്തിയാ അതിവത്തനന്തി അനത്ഥന്തരത്താ അഭിന്നകാലികന്തി വുത്തം **"യദാ സ്വാഹം…പേ… തദാസ്സു നിബ്ബുയ്ഹാമീ"**തി. തദുഭയസ്സ പടിപക്ഖഭാവതോ പടിബാഹനതോ ച ഓഘാതിണ്ണാതി വുത്തം **"ഏവം ഖ്വാഹം…പേ… ഓഘമതരി"**ന്തി.

ഏകബുദ്ധന്തരന്തരികത്താ സുദൂരകാലികതായ **“ചിരസ്സ”**ന്തി വുത്തം. അന്തരാ അദിട്ഠപുബ്ബതായ വിമ്ഹയനീയതായ ച **“വതാ”**തി വുത്തം. തദാ ഉപലബ്ഭമാനതായ അത്തപച്ചക്ഖതായ ച **“പസ്സാമീ”**തി വുത്തം. ബാഹിതപാപതോ ബ്രഹ്മസ്സ ച അരിയമഗ്ഗസ്സ അണനതോ പടിവിജ്ഝനതോ **“ബ്രാഹ്മണ”**ന്തി വുത്തം. കിലേസസന്താപവൂപസമനതോ ദുക്ഖസന്താപവൂപസമനതോ ച സബ്ബസോ നിബ്ബുതത്താ **“പരിനിബ്ബുത”**ന്തി വുത്തം. തരണപയോഗസ്സ നിബ്ബത്തിതത്താ ഉപരി തരിതബ്ബാഭാവതോ ച **“തിണ്ണ”**ന്തി വുത്തം. ഞാണചക്ഖുനാ ഓലോകേതബ്ബതോ ലുജ്ജനതോ പലുജ്ജനതോ ച “ലോകേ”തി വുത്തം. വിസയേസു സഞ്ജനതോ ജാതഭാവതോ **“വിസത്തിക”**ന്തി വുത്തം. ഞാണസ്സ പച്ചക്ഖഭാവതോ നിഗമനതോ ച **“ഇദ”**ന്തി വുത്തം. ഭാസിതത്താ പരിസമത്തത്താ ച **“അവോചാ”**തി വുത്തം. പഠമം ഗഹിതത്താ പച്ഛാമസനതോ ച “സാ ദേവതാ”തി വുത്തം. പടിക്ഖേപസ്സ അഭാവതോ അത്ഥസ്സ അനുമോദിതബ്ബതോ **“സമനുഞ്ഞോ”**തി വുത്തം. വിനേയ്യാനം സാസനതോ പരമത്ഥസമ്പത്തിതോ ച **“സത്ഥാ”**തി വുത്തം. ചക്ഖുപഥാതിക്കമേന തിരോഭാവൂപഗമനതോ **“അന്തരധായീ”**തി വുത്തന്തി അയം അനുപദവിചയതോ **വിചയഹാരോ**.

അപ്പതിട്ഠാനായൂഹനേഹി ഓഘതരണം യുജ്ജതി കിലേസാഭിസങ്ഖാരവിജഹനേന പാരസമ്പത്തിസമിജ്ഝനതോ. സബ്ബകിലേസ-തണ്ഹാദിട്ഠി-തണ്ഹായതന-സസ്സതാദിവസേന സന്തിട്ഠതോ സംസാരേ സംസീദനം ഹോതീതി യുജ്ജതി കാരണസ്സ സുപ്പതിട്ഠിതഭാവതോ. അഭിസങ്ഖരണകിച്ചേ കിലേസാഭിസങ്ഖാരേ വിജ്ജമാനേ സബ്ബദിട്ഠാഭിനിവേസ-അതിധാവനാഭിനിവേസാദീനം വസേന ആയൂഹന്തസ്സ സംസാരമഹോഘേന നിബ്ബുയ്ഹനം ഹോതീതി യുജ്ജതി സമ്മാപടിപത്തിയാ അതിവത്തനതോ. ബ്രഹ്മസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ അണനതോ പടിവിജ്ഝനതോ ബ്രാഹ്മണഭാവോ യുജ്ജ്ജതി ബാഹിതപാപത്താ. സമ്മദേവ സന്തധമ്മസമധിഗമതോ പരിനിബ്ബുതഭാവോ യുജ്ജതി സബ്ബസോ സവാസനപഹീനകിലേസത്താ. തഥാ ച വിസത്തികായ തിണ്ണഭാവോ യുജ്ജതി യഥാ യായ ലേസോപി ന ദിസ്സതി, ഏവം അഗ്ഗമഗ്ഗേന തസ്സാ സമുച്ഛിന്നത്താതി അയം **യുത്തിഹാരോ**.

കിലേസവട്ടവസേന പതിട്ഠാനം വിസേസതോ കമ്മവട്ടസ്സ പദട്ഠാനം. അഭിസങ്ഖാരവസേന ആയൂഹനഞ്ച വിപാകവട്ടസ്സ പദട്ഠാനം. അപ്പതിട്ഠാനായൂഹനാനി ഓഘതരണസ്സ പദട്ഠാനം, ഓഘതരണം അനുപാദിസേസനിബ്ബാനസ്സ. തണ്ഹാവസേന പതിട്ഠാനസ്സ അസ്സാദാനുപസ്സിതാ പദട്ഠാനം. തേനാഹ ഭഗവാ - “സംയോജനിയേസു, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മേസു അസ്സാദാനുപസ്സിനോ തണ്ഹാ പവഡ്ഢതീ”തി (സം॰ നി॰ ൨.൫൨, ൫൭).

ഖന്ധാവിജ്ജാ-ഫസ്സ-സഞ്ഞാ-വിതക്കായോനിസോമനസികാര-പാപമിത്തപരതോഘോസാ ദിട്ഠിവസേന പതിട്ഠാനസ്സ പദട്ഠാനം. യഥാഹ - **പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ** (പടി॰ മ॰ ൧.൧൨൪) “ഖന്ധാപി ദിട്ഠിട്ഠാനം, അവിജ്ജാപി ദിട്ഠിട്ഠാന”ന്തിആദി. തണ്ഹാദിട്ഠാഭിനന്ദനഅവസേസകിലേസാഭിസങ്ഖാരവസേന ആയൂഹനസ്സ പദട്ഠാനം. ഇമിനാ നയേന യഥാരഹം തണ്ഹാദിട്ഠാദിവസേന പതിട്ഠാനായൂഹനാനം പദട്ഠാനഭാവോ വത്തബ്ബോ. സേസമേത്ഥ പാളിതോ ഏവ സുനിദ്ധാരിയം. അയം **പദട്ഠാനഹാരോ**.

അപ്പതിട്ഠം അനായൂഹന്തി പതിട്ഠാനായൂഹനപടിക്ഖേപേന വിസ്സജ്ജേന്തേന നിയ്യാനാവഹാ സമ്മാപടിപത്തി ഗഹിതാ ഏകന്തതോ ഓഘനിത്ഥരണൂപായഭാവതോ. തഗ്ഗഹണേന ച സബ്ബേപി സത്തതിംസ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ ഗഹിതാ ഹോന്തി നിയ്യാനലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണത്താതി അയം **ലക്ഖണഹാരോ**.

നിദാനമസ്സാ ദേവതായ ഓഘതരണാകാരസ്സ യാഥാവതോ അനവബോധോതി വുത്തോവായമത്ഥോ. അഞ്ഞേപി യേ ഇമം ദേസനം നിസ്സായ ഓഘതരണൂപായം പടിവിജ്ഝന്തി, തേപി ഇമിസ്സാ ദേസനായ നിദാനന്തി ദട്ഠബ്ബാ. "കഥം നു ഖോ ഇമം ദേസനം നിസ്സായ സമ്മദേവ പടിവിജ്ഝന്താ ചതുബ്ബിധമ്പി ഓഘം തരന്താ സകലസംസാരമഹോഘതോ നിത്ഥരേയ്യും, പരേ ച തത്ഥ പതിട്ഠപേയ്യു"ന്തി അയമേത്ഥ ഭഗവതോ **അധിപ്പായോ**. പദനിബ്ബചനം **നിരുത്തം,** തം "ഏവ"ന്തിആദിനിദാനപദാനം "കഥ"ന്തിആദിപാളിപദാനഞ്ച അട്ഠകഥായ തസ്സാ ലീനത്ഥവണ്ണനായ ച വുത്തനയാനുസാരേന സുകരത്താ അതിവിത്ഥാരഭയേന ന വിത്ഥാരയിമ്ഹ.

പദ-പദത്ഥ-ദേസനാ-നിക്ഖേപ-സുത്തസന്ധി-വസേന പഞ്ചവിധാ **സന്ധി**. തത്ഥ പദസ്സ പദന്തരേന സമ്ബന്ധോ **പദസന്ധി**. തഥാ പദത്ഥസ്സ പദത്ഥന്തരേന സമ്ബന്ധോ **പദത്ഥസന്ധി,** യോ "കിരിയാകാരകസമ്ബന്ധോ"തി വുത്തോ. നാനാനുസന്ധികസ്സ തംതംഅനുസന്ധീതി സമ്ബന്ധോ, ഏകാനുസന്ധികസ്സ പന പുബ്ബാപരസമ്ബന്ധോ **ദേസനാസന്ധി,** യാ അട്ഠകഥായം "പുച്ഛാനുസന്ധി അജ്ഝാസയാനുസന്ധി യഥാനുസന്ധീ"തി തിധാ വിഭത്താ. അജ്ഝാസയോ ചേത്ഥ അത്തജ്ഝാസയോ പരജ്ഝാസയോതി ദ്വിധാ വേദിതബ്ബോ. **നിക്ഖേപസന്ധി** ചതുന്നം സുത്തനിക്ഖേപാനം വസേന വേദിതബ്ബാ. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം **പപഞ്ചസൂദനീടീകായം** വുത്തനയേന ഗഹേതബ്ബം. **സുത്തസന്ധി** ഇധ പഠമനിക്ഖേപവസേന വേദിതബ്ബാ.

"കസ്മാ പനേത്ഥ ഓഘതരണസുത്തമേവ പഠമം നിക്ഖിത്ത"ന്തി നായമനുയോഗോ കത്ഥചി ന പവത്തതി? അപിച "അപ്പതിട്ഠം അനായൂഹം ഓഘമതരി"ന്തി പതിട്ഠാനായൂഹനപടിക്ഖേപവസേന അന്തദ്വയവിവജ്ജനമുഖേന വാ മജ്ഝിമായ പടിപദായ വിഭാവനതോ സബ്ബപഠമമിദം സുത്തം ഇധ നിക്ഖിത്തം. അന്തദ്വയം അനുപഗമ്മ മജ്ഝിമായ പടിപത്തിയാ സങ്കാസനപരഞ്ഹി ബുദ്ധാനം സാസനന്തി. യം പന ഏകിസ്സാ ദേസനായ ദേസനന്തരേന സദ്ധിം സംസന്ദനം, അയമ്പി ദേസനാസന്ധി. സാ ഇധ ഏവം വേദിതബ്ബാ -

"അപ്പതിട്ഠം...പേ॰... അനായൂഹം ഓഘമതരി"ന്തി അയം ദേസനാ -

"സബ്ബദാ സീലസമ്പന്നോ, പഞ്ഞവാ സുസമാഹിതോ;
ആരദ്ധവീരിയോ പഹിതത്തോ, ഓഘം തരതി ദുത്തരം.

"വിരതോ കാമസഞ്ഞായ, രൂപസംയോജനാതിഗോ;
നന്ദീരാഗപരിക്ഖീണോ, സോ ഗമ്ഭീരേ ന സീദതി; (സം॰ നി॰ ൧.൯൬);
സദ്ധായ തരതി ഓഘം, അപ്പമാദേന അണ്ണവം. (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൬; സു॰ നി॰ ൧൮൬);

‘‘പഞ്ച ഛിന്ദേ പഞ്ച ജഹേ, പഞ്ച ചുത്തരി ഭാവയേ;
പഞ്ചസങ്ഗാതിഗോ ഭിക്ഖു, ഓഘതിണ്ണോതി വുച്ചതി. (സം॰ നി॰ ൧.൫; ധ॰ പ॰ ൩൭൦);

‘‘തസ്മാ ജന്തു സദാ സതോ, കാമാനി പരിവജ്ജയേ;
തേ പഹായ തരേ ഓഘം, നാവം സിത്വാവ പാരഗൂ. (സു॰ നി॰ ൭൭൭; മഹാനി॰ ൩; നേത്തി॰ ൫);

‘‘ഏകായനം ജാതിഖയന്തദസ്സീ, മഗ്ഗം പജാനാതി ഹിതാനുകമ്പീ;
ഏതേന മഗ്ഗേന തരിംസു പുബ്ബേ, തരിസ്സന്തി യേ ച തരന്തി ഓഘ’’ന്തി. (സം॰ നി॰ ൫.൩൮൪, ൪൦൯; മഹാനി॰ ൧൯൧; ചൂളനി॰ പാരായനാനുഗീതിഗാഥാനിദ്ദേസ ൧൦൭; പഠമവഗ്ഗ ൧൩൧; നേത്തി॰ ൧൭൦) -

ഏവമാദീഹി ദേസനാഹി സംസന്ദതീതി അയം **ചതുബ്യൂഹോ ഹാരോ**.

അപ്പതിട്ഠം അനായൂഹന്തി ഏത്ഥ സംകിലേസവസേന പതിട്ഠാനം ആയൂഹനഞ്ച. തേന അയോനിസോമനസികാരോ ദീപിതോ, സന്തകിലേസവസേന അനായൂഹനേന യോനിസോമനസികാരോ. തത്ഥ അയോനിസോമനസികരോതോ തണ്ഹാവിജ്ജാ പവഡ്ഢതി. തേസു തണ്ഹാഗഹണേന ച തണ്ഹാമൂലകാ ധമ്മാ ആവത്തന്തി. അവിജ്ജാഗഹണേന അവിജ്ജാമൂലകം സബ്ബം ഭവചക്കം ആവത്തതി. യോനിസോമനസികാരഗ്ഗഹണേന ച യോനിസോമനസികാരമൂലകാ ധമ്മാ ആവത്തന്തി ചതുബ്ബിധഞ്ച സമ്പത്തിചക്കം.
പതിട്ഠാനായൂഹനപടിക്ഖേപേന പന സമ്മാപടിപത്തി ദീപിതാ, സാ ച സങ്ഖേപതോ സീലാദിസങ്ഗഹാ. തത്ഥ സീലഗ്ഗഹണേന ഏകാദസ സീലാനിസംസാ ആവത്തന്തി, സമാധിഗ്ഗഹണേന പഞ്ചങ്ഗികോ സമ്മാസമാധി പഞ്ചഞ്ഞാണികോ സമ്മാസമാധി സമാധിപരിക്ഖാരാ ച ആവത്തന്തി. പഞ്ഞാഗഹണേന പഞ്ഞാ ച സമ്മാദിട്ഠീതി സമ്മാദിട്ഠിസുദസ്സനാ സബ്ബേപി അരിയമഗ്ഗധമ്മാ ആവത്തന്തീതി അയം **ആവത്തോ ഹാരോ**.

പതിട്ഠാനം കിലേസാദിവസേന സത്തവിധം. ആയൂഹനം അഭിസങ്ഖാരാദിവസേന സത്തവിധം. തഥാ തപ്പടിപക്ഖതോ അപ്പതിട്ഠാനം അനായൂഹനഞ്ച. അയമേത്ഥ ധമ്മവിഭത്തി. പദട്ഠാനഭൂമിവിഭത്തിയോ പന ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബാ. അയം **വിഭത്തിഹാരോ**.

പുബ്ബഭാഗപ്പടിപദം സമ്മദേവ സമ്പാദേത്വാ സമഥവിപസ്സനം യുഗനദ്ധം കത്വാ ഭാവനം ഉസ്സക്കേന്തോ കിലേസാദീനം ദൂരീകരണതോ തേസം വസേന അസംസീദന്തോ അനിബ്ബുയ്ഹന്തോ അപ്പതിട്ഠം അനായൂഹം ഓഘം തരതി. കിലേസാദീനം വസേന പന സംസീദന്തോ നിബ്ബുയ്ഹന്തോ സംസാരേ പതിട്ഠാനതോ ആയതിം പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തിയാ ആയൂഹനതോ ഓഘം ന തരതീതി അയം **പരിവത്തോ ഹാരോ**.

അപ്പതിട്ഠം അസന്തിട്ഠന്തോ അസംസീദന്തോ അനിബ്ബിസം അനവിനിബ്ബിസന്തി പരിയായവചനം, അനായൂഹം അനിബ്ബുയ്ഹന്തോ അചേതേന്തോ അപകപ്പേന്തോതി പരിയായവചനം, ഓഘം കിലേസസമുദ്ദന്തി പരിയായവചനം, അതരി അതിക്കമി അച്ചവായീതി പരിയായവചനം. ഇമിനാ നയേന സേസപദേസുപി പരിയായവചനം വേദിതബ്ബന്തി അയം **വേവചനോ ഹാരോ**.

അപ്പതിട്ഠം അനായൂഹന്തി ഏത്ഥ പതിട്ഠം ആയൂഹന്തി കിലേസാനം കിച്ചകരണപഞ്ഞത്തി. പരിയുട്ഠാനാനം വിഭാവനപഞ്ഞത്തി. അഭിസങ്ഖാരാനം വിരുഹനപഞ്ഞത്തി. തണ്ഹായ അസ്സാദപഞ്ഞത്തി. ദിട്ഠിയാ പരിനിപ്ഫന്ദനപഞ്ഞത്തി. ഭവദിട്ഠിയാ ഭവാഭിനിവേസപഞ്ഞത്തി. വിഭവദിട്ഠിയാ വിപല്ലാസപഞ്ഞത്തി. കാമസുഖാനുയോഗസ്സ കാമേസു അനുഗിജ്ഝനപഞ്ഞത്തി. അത്തകിലമഥാനുയോഗസ്സ അത്തപരിതാപനപഞ്ഞത്തി. അപ്പതിട്ഠം അനായൂഹന്തി പന അഭിഞ്ഞേയ്യധമ്മാനം അഭിഞ്ഞാപഞ്ഞത്തി. പരിഞ്ഞേയ്യധമ്മാനം പരിഞ്ഞാപഞ്ഞത്തി. ഓഘമതരിന്തി പഹാതബ്ബധമ്മാനം പഹാനപഞ്ഞത്തി. മഗ്ഗസ്സ ഭാവനാപഞ്ഞത്തി. നിരോധസ്സ സച്ഛികിരിയാപഞ്ഞത്തീതി അയം **പഞ്ഞത്തിഹാരോ**.

അപ്പതിട്ഠം അനായൂഹന്തി ഏത്ഥ പതിട്ഠാനായൂഹനഗ്ഗഹണേന ഓഘഗ്ഗഹണേന ച സമുദയസച്ചം ഗഹിതം. അപ്പതിട്ഠം അനായൂഹം അതരിന്തി പന പദത്തയേന മഗ്ഗസച്ചം ഗഹിതം, ഹേതുഗഹണേന ച ഹേതുമതോ ഗഹണം സിദ്ധമേവാതി ദുക്ഖനിരോധസച്ചാനി അത്ഥതോ ഗഹിതാനേവാതി അയം സച്ചേഹി ഓതരണാ. തത്ഥ യേ ലോകിയാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ, യേസം വസേന പതിട്ഠാനായൂഹനസിദ്ധി. യേ ലോകുത്തരാ ചത്താരോ ഖന്ധാ, യേസം വസേന ഓഘതരണസിദ്ധി. അയം ഖന്ധമുഖേന ഓതരണാ. യേ ഏവ പഞ്ചക്ഖന്ധാ ദ്വാദസായതനാനി അട്ഠാരസ ധാതുയോ, തേ ചത്താരോ ഖന്ധാ ദ്വായതനാനി ദ്വേ ധാതുയോതി അയം ആയതനമുഖേന ധാതുമുഖേന ച ഓതരണാ. തഥാ അപ്പതിട്ഠം അനായൂഹന്തി ഏത്ഥ പതിട്ഠാനായൂഹനഗ്ഗഹണേന കിലേസാഭിസങ്ഖാരാദീനം ഗഹണം. കിലേസാഭിസങ്ഖാരാദയോ ഓഘാ ച സങ്ഖാരക്ഖന്ധാ ധമ്മായതനം ധമ്മധാതു ച, അപ്പതിട്ഠാനാനായൂഹനഗ്ഗഹണേന ഓഘതരണവചനേന ച സഹ വിപസ്സനായ മഗ്ഗോ കഥിതോ. ഏവഞ്ച സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ ധമ്മായതനം ധമ്മധാതു ച ഗഹിതാതി ഏവമ്പി ഖന്ധമുഖേന ആയതനമുഖേന ധാതുമുഖേന ഓതരണാ. വിപസ്സനാ ചേ അനിച്ചാനുപസ്സനാ, അനിമിത്തമുഖേന വിമോക്ഖമുഖം, ദുക്ഖാനുപസ്സനാ ചേ, അപ്പണിഹിതവിമോക്ഖമുഖം, അനത്താനുപസ്സനാ ചേ, സുഞ്ഞതവിമോക്ഖമുഖന്തി ഏവം വിമോക്ഖമുഖേന ഓതരണം. മഗ്ഗേ സേക്ഖാ സീലക്ഖന്ധാദയോ ധമ്മായതനധമ്മധാതൂ അനാസവാ ച ഏവമ്പി ഖോ ഖന്ധാദിമുഖേന ഓതരണാതി അയം **ഓതരണോ ഹാരോ**.

അപ്പതിട്ഠന്തി ആരമ്ഭോ. **അനായൂഹ**ന്തി പദസുദ്ധി, നോ ആരമ്ഭസുദ്ധി, തഥാ **ഓഘ**ന്തി. **അതരി**ന്തി പന പദസുദ്ധി ചേവ ആരമ്ഭസുദ്ധി ചാതി അയം **സോധനോ ഹാരോ**.

അപ്പതിട്ഠം അനായൂഹന്തി സാമഞ്ഞതോ അധിട്ഠാനം തണ്ഹാദിട്ഠിആദിവസേന പതിട്ഠാനായൂഹനാനം സാധാരണതോ പടിക്ഖേപചോദനാതി കത്വാ **ഓഘമതരി**ന്തി തം വികപ്പേത്വാ വിസേസവചനം. ഓഘതരണഞ്ഹി ചത്താരോ അരിയമഗ്ഗാ. തത്ഥ പഠമദുതിയമഗ്ഗാ അവിസേസേന ദിട്ഠോഘതരണം, തതിയമഗ്ഗോ കാമോഘതരണം, അഗ്ഗമഗ്ഗോ സേസോഘതരണന്തി അയം **അധിട്ഠാനോ ഹാരോ**.

കിലേസവസേന പതിട്ഠാനസ്സ അയോനിസോമനസികാരോ ഹേതു. അഭിസങ്ഖാരവസേന ആയൂഹനസ്സ കിലേസാ ഹേതൂ. അപ്പതിട്ഠാനാനായൂഹനാനം പന യഥാക്കമം യോനിസോമനസികാരപഹാനാനി

ഹേതൂ. സംയോജനിയേസു ധമ്മേസു അസ്സാദാനുപസ്സനാ തണ്ഹാവസേന യഥാരഹം തസ്സ ഹേതൂ. തേനാഹ ഭഗവാ - "സംയോജനിയേസു, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മേസു അസ്സാദാനുപസ്സിനോ തണ്ഹാ പവഡ്ഢതീ"തി. ഖന്ധാവിജ്ജാഫസ്സസഞ്ഞാവിതക്കായോനിസോമനസികാരപാപമിത്തപരതോഘോസാദിട്ഠിവസേന പതിട്ഠാനസ്സ ഹേതൂ. തേനാഹ - **പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ** "ഖന്ധാപി ദിട്ഠിട്ഠാനം, അവിജ്ജാപി ദിട്ഠിട്ഠാന"ന്തിആദി. തണ്ഹാഭിനന്ദനാ അവസേസകിലേസാഭിസങ്ഖാരവസേന ആയൂഹനസ്സ ഹേതൂ. ഇമിനാ നയേന യഥാരഹം തണ്ഹാദിട്ഠിവസേന പതിട്ഠാനായൂഹനാനം ഹേതുവിഭാഗോ നിദ്ധാരേതബ്ബോ, തബ്ബിപരിയായേന അപ്പതിട്ഠാനാനായൂഹനാനം. കിലേസുപ്പാദനേ ഹി സമ്മദേവ ആദീനവദസ്സനം അപ്പതിട്ഠാനസ്സ ഹേതൂ, അഭിസങ്ഖരണേ ആദീനവദസ്സനം അനായൂഹനസ്സ ഹേതൂ, വിപസ്സനായ ഉസ്സുക്കാപനം ഓഘതരണസ്സ ഹേതൂതി അയം **പരിക്ഖാരോ ഹാരോ**.

യഥാവുത്തവിഭാഗേഹി പതിട്ഠാനായൂഹനേഹി ചതുബ്ബിധസ്സപി ഓഘസ്സ പരിസുദ്ധി. അപ്പതിട്ഠാനാനായൂഹനേഹി പന സോതാനം സംവരോ സബ്ബസോ പിധാനഞ്ചാതി ചതുബ്ബിധസ്സപി ഓഘസ്സ വിസേസതോ പിധാനം അപ്പവത്തികരണം. അരിയമഗ്ഗസ്സ ഭാവനായ ഹി കിലേസവസേന പതിട്ഠാനം അഭിസങ്ഖാരവസേന ആയൂഹനം ഉപച്ഛിന്നം, തസ്സ സബ്ബേപി ഓഘാ തിണ്ണാ സമ്മതിണ്ണാ പഹീനാ ഹോന്തീതി അയം **സമാരോപനോ ഹാരോ**.

അപ്പതിട്ഠം അനായൂഹന്തി എത്ഥ പതിട്ഠാഗഹണേന തണ്ഹാവിജ്ജാ ഗഹിതാ. താസം ഹി വസേന സത്തോ തത്ഥ തത്ഥ ഭവേ പതിട്ഠാതി. ആയൂഹനഗ്ഗഹണേന തപ്പച്ചയാ അഭിസങ്ഖാരധമ്മാ ഗഹിതാ. തത്ഥ തണ്ഹായ വിസേസതോ രൂപധമ്മാ അധിട്ഠാനം, അവിജ്ജായ അരൂപധമ്മാ. തേസം യഥാക്കമം സമഥോ ച വിപസ്സനാ ച പടിപക്ഖാ, തേ "അപ്പതിട്ഠം അനായൂഹം ഓഘമതരി"ന്തി പദേഹി പകാസിതാ ഹോന്തി, തേസു സമഥസ്സ ചേതോവിമുത്തി ഫലം, വിപസ്സനായ പഞ്ഞാവിമുത്തി. തഥാ ഹി സാ "രാഗവിരാഗാ അവിജ്ജാവിരാഗാ"തി വിസേസേത്വാ വുച്ചതി. തത്ഥ തണ്ഹാവിജ്ജാ അഭിസങ്ഖാരോ ച സമുദയസച്ചം, തേസം അധിട്ഠാനഭൂതാ രൂപാരൂപധമ്മാ ദുക്ഖസച്ചം, തേസം അപ്പവത്തി നിരോധസച്ചം, നിരോധപജാനനാ പടിപദാ ഓഘതരണപരിയായേന വുത്താ മഗ്ഗസച്ചം. തണ്ഹാഗഹണേന ചേത്ഥ മായാ-സാഠേയ്യമാനാതിമാന-മദപ്പമാദ-പാപിച്ഛതാ-പാപമിത്തതാ-അഹിരികാനോത്തപ്പാദിവസേന അകുസലപക്ഖോ നേതബ്ബോ. അവിജ്ജാഗഹണേന വിപരീതമനസികാര-കോധൂപനാഹ-മക്ഖപളാസ-ഇസ്സാമച്ഛരിയ-സാരമ്ഭ- ദോവചസ്സതാ-ഭവദിട്ഠിആദിവസേന അകുസലപക്ഖോ നേതബ്ബോ. വുത്തവിപരിയായേന അമായാഅസാഠേയ്യാദിഅവിപരീതമനസികാരാദിവസേന. തഥാ സമഥപക്ഖിയാനം സദ്ധിന്ദ്രിയാനം വിപസ്സനാപക്ഖിയാനം അനിച്ചസഞ്ഞാദീനഞ്ച വസേന വോദാനപക്ഖോ നേതബ്ബോതി അയം **നന്ദിയാവത്തസ്സ നയസ്സ ഭൂമി**.

തഥാ വുത്തനയേന ഗഹിതേസു തണ്ഹാവിജ്ജാതപ്പക്ഖിയധമ്മേസു തണ്ഹാ ലോഭോ, അവിജ്ജാ മോഹോ, അവിജ്ജായ സമ്പയുത്തോ ലോഹിതേ സതി പുബ്ബോ വിയ തണ്ഹായ സതി സിജ്ഝമാനോ ആഘാതോ ദോസോ ഇതി തീഹി അകുസലമൂലേഹി ഗഹിതേഹി, തപ്പടിപക്ഖതോ "അപ്പതിട്ഠ"ന്തിആദിവചനേഹി ച തീണി അകുസലമൂലാനി തീണി

കുസലമൂലാനി ച സിദ്ധാനി ഏവ ഹോന്തി. ഇധാപി ലോഭോ സബ്ബാനി സാസവകുസലമൂലാനി ആയൂഹനധമ്മാ ച സമുദയസച്ചം, തന്നിബ്ബത്താ തേസം അധിട്ഠാനഗോചരഭൂതാ ച ഉപാദാനക്ഖന്ധാ ദുക്ഖസച്ചന്തിആദിനാ സച്ചയോജനാ യോജേതബ്ബാ. ഫലം പനേത്ഥ വിമോക്ഖത്തയവസേന നിദ്ധാരേതബ്ബം, തീഹി അകുസലമൂലേഹി തിവിധദുച്ചരിത-സംകിലേസമലവിസമഅകുസലസഞ്ഞാ-വിതക്കാദിവസേന അകുസലപക്ഖോ നേതബ്ബോ, തഥാ തീഹി കുസലമൂലേഹി തിവിധസുചരിത-സമകുസലസഞ്ഞാ-വിതക്ക-സമാധി-വിമോക്ഖമുഖാദിവസേന വോദാനപക്ഖോ നേതബ്ബോതി അയം **തിപുക്ഖലസ്സ നയസ്സ ഭൂമി**.

തഥാ വുത്തനയേന ഗഹിതേസു തണ്ഹാവിജ്ജാതപ്പക്ഖിയധമ്മേസു വിസേസതോ തണ്ഹാദിട്ഠീനം വസേന അസുഭേ "സുഭ"ന്തി, ദുക്ഖേ "സുഖ"ന്തി ച വിപല്ലാസാ, അവിജ്ജാദിട്ഠീനം വസേന "അനിച്ചേ നിച്ച"ന്തി അനത്തനി "അത്താ"തി വിപല്ലാസാ വേദിതബ്ബാ. തേസം പടിപക്ഖതോ "അപ്പതിട്ഠ"ന്തിആദിവചനേഹി ച ലദ്ധേഹി സതിവീരിയസമാധിപഞ്ഞിന്ദ്രിയേഹി ചത്താരി സതിപട്ഠാനാനി സിദ്ധാനേവ ഹോന്തി.

തത്ഥ ചതൂഹി ഇന്ദ്രിയേഹി ചത്താരോ പുഗ്ഗലാ നിദ്ദിസിതബ്ബാ. കഥം? ദുവിധോ ഹി തണ്ഹാചരിതോ മുദിന്ദ്രിയോ തിക്ഖിന്ദ്രിയോതി, തഥാ ദിട്ഠിചരിതോ. തേസു പഠമോ അസുഭേ "സുഭ"ന്തി വിപരിയേസഗ്ഗാഹീ സതിബലേന യഥാഭൂതം കായസഭാവം സല്ലക്ഖേന്തോ ഭാവനാബലേന തം വിപല്ലാസം സമുഗ്ഘാതേത്വാ സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമതി. ദുതിയോ അസുഖേ "സുഖ"ന്തി വിപരിയേസഗ്ഗാഹീ "ഉപ്പന്നം കാമവിതക്കം നാധിവാസേതീ"തിആദിനാ വുത്തേന വീരിയസംവരഭൂതേന വീരിയബലേന പടിപക്ഖം വിനോദേന്തോ ഭാവനാബലേന തം വിപല്ലാസം വിദ്ധംസേത്വാ സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമതി. തതിയോ അനിച്ചേ "നിച്ച"ന്തി അയാഥാവഗ്ഗാഹീ സമഥബലേന സമാഹിതചിത്തോ സങ്ഖാരാനം തങ്ഖണികഭാവം സല്ലക്ഖേന്തോ ഭാവനാബലേന തം വിപല്ലാസം സമുഗ്ഘാതേത്വാ സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമതി. ചതുത്ഥോ സന്തതി-സമൂഹ-കിച്ചാരമ്മണ-ഘനവഞ്ചിതതായ ഫസ്സാദിധമ്മപുഞ്ജമത്തേ അനത്തനി "അത്താ"തി മിച്ഛാഭിനിവേസീ ചതുകോടികസുഞ്ഞതാമനസികാരേന തം മിച്ഛാഭിനിവേസം വിദ്ധംസേത്വാ സാമഞ്ഞഫലം സച്ഛികരോതി. സുഭസഞ്ഞാസുഖസഞ്ഞാദീഹി ചതൂഹി വാ വിപല്ലാസേഹി സമുദയസച്ചം, തേസമധിട്ഠാനാരമ്മണഭൂതാ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ദുക്ഖസച്ചന്തിആദിനാ സച്ചയോജനാ വേദിതബ്ബാ. ഫലം പനേത്ഥ ചത്താരി സാമഞ്ഞഫലാനി, ചതൂഹി ചേത്ഥ വിപല്ലാസേഹി ചതുരാസവോഘയോഗ-കായഗന്ഥ-അഗതി-തണ്ഹുപ്പാദുപാദാന-സത്തവിഞ്ഞാണട്ഠിതി-അപരിഞ്ഞാദിവസേന അകുസലപക്ഖോ നേതബ്ബോ, തഥാ ചതൂഹി സതിപട്ഠാനേഹി ചതുബ്ബിധഝാന-വിഹാരാധിട്ഠാന-സുഖഭാഗിയധമ്മ-അപ്പമഞ്ഞാസമ്മപ്പധാനിദ്ധിപാദാദിവസേന വോദാനപക്ഖോ നേതബ്ബോതി അയം **സീഹവിക്കീളിതസ്സ നയസ്സ ഭൂമി**.

ഇമേസം പന തിണ്ണം അത്ഥനയാനം സിദ്ധിയാ വോഹാരനയദ്വയം സിദ്ധമേവ ഹോതി. തഥാ ഹി അത്ഥനയാനം ദിസാഭൂതധമ്മാലോചനം **ദിസാലോചനം,** തേസം സമാനയനം **അങ്കുസോ**തി പഞ്ചപി നയാ ഇധ നിയുത്താതി വേദിതബ്ബാ. ഇദഞ്ച സുത്തം സോളസവിധേ സുത്തന്തപട്ഠാനേ

നിബ്ബേധസേക്ഖഭാഗിയം ബ്യതിരേകമുഖേന പതിട്ഠാനായൂഹനാനി ഗഹിതാനീതി സംകിലേസനിബ്ബേധസേക്ഖഭാഗിയം ചാതി ദട്ഠബ്ബം. അട്ഠവീസതിവിധേ പന സുത്തന്തപട്ഠാനേ ലോകിയലോകുത്തരം സത്താധിട്ഠാനം ഞാണഞേയ്യം ദസ്സനഭാവനം സകവചനം വിസ്സജ്ജനീയം കുസലം അനുഞ്ഞാതന്തി വേദിതബ്ബം.

ഓഘതരണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. നിമോക്ഖസുത്തവണ്ണനാ

൨. **പഠമമാഗത**ന്തി സംവണ്ണനാവസേന പഠമസുത്താദീസു പഠമം ആഗതപദം. **ഉത്താനത്ഥ**ന്തി പാകടത്ഥം. അപുബ്ബംയേവ ഹി ദുവിഞ്ഞേയ്യത്ഥഞ്ച പദം സംവണ്ണേതബ്ബം. **നോ**തി പുച്ഛായം **നു**-സദ്ദേന സമാനത്ഥോ നിപാതോതി ആഹ **"ജാനാസി നോതി ജാനാസി നൂ"**തി. വട്ടതോ നിമുച്ചന്തി തേന സത്താതി **നിമോക്ഖോ,** മഗ്ഗോ. സോ ച പമുച്ചന്തി തേനാതി **പമോക്ഖോ,** പമുച്ചനന്തേ പന അധിഗന്തബ്ബത്താഫലം "പമോക്ഖോ"തി വുത്തം, യഥാ അരഹത്തം "രാഗക്ഖയോ ദോസക്ഖയോ മോഹക്ഖയോ"തി വുത്തം. **തേ**തി സത്താ. **വിവിച്ചതീ**തി വിസും അസമ്മിസ്സോ ഹോതി, വിഗച്ഛതീതി അത്ഥോ. വിവിച്ചതി ദുക്ഖം ഏതസ്മാതി **വിവേകോ**. ദുതിയവികപ്പേ പന സകലവട്ടദുക്ഖതോ സത്താ നിമുച്ചന്തി ഏത്ഥ പമുച്ചന്തി വിവിച്ചന്തി ചാതി **നിമോക്ഖോ പമോക്ഖോ വിവേകോ,** നിബ്ബാനന്തി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ഏത്ഥാ**തി ച നിമിത്തത്ഥേ ഭുമ്മവചനം ദട്ഠബ്ബം. അവധാരണത്ഥോ **ഖോ**-കാരോ "അസ്സോസി ഖോ"തിആദീസു വിയ.

നന്ദീമൂലകോ ഭവോ **നന്ദീഭവോ** പുരിമപദേ ഉത്തരപദലോപേന "സാകഭക്ഖോ പത്ഥവോ സാകപത്ഥവോ"തി യഥാ. പഠമം കമ്മവട്ടപധാനം അത്ഥം വത്വാ പുന കിലേസകമ്മാനം വസേന ഉഭയപ്പധാനം അത്ഥം വദന്തോ **"നന്ദിയാ ചാ"**തിആദിമാഹ. **പുരിമനയേ**തി നന്ദീമൂലകോ കമ്മഭവോ നന്ദീഭവോതി ഏതസ്മിം പക്ഖേ. **നന്ദീഭവേനാ**തി നന്ദീഭവപദേന. **തിവിധകമ്മാഭിസങ്ഖാരവസേനാ**തി പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദിവസേന കായസങ്ഖാരാദിവസേന ച തിപ്പകാരസ്സ കമ്മാഭിസങ്ഖാരസ്സ വസേന. **സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ ഗഹിതോ** ചേതനാപധാനത്താ സങ്ഖാരക്ഖന്ധസ്സ. **സഞ്ഞാവിഞ്ഞാണേഹീ**തി "സഞ്ഞാവിഞ്ഞാണസങ്ഖയാ"തി ഏവം വുത്തസഞ്ഞാവിഞ്ഞാണപദേഹി. **തംസമ്പയുത്താ ചാ**തി തേന യഥാവുത്തസങ്ഖാരക്ഖന്ധേന സമം യുത്താ ഏവ. **ദ്വേ ഖന്ധാ**തി സഞ്ഞാവിഞ്ഞാണക്ഖന്ധാ.

നനു ഏത്ഥ വേദനാക്ഖന്ധോ ന ഗഹിതോതി? നോ ന ഗഹിതോതി ദസ്സേന്തോ **"തേഹി പനാ"**തിആദിമാഹ. **തീഹി ഖന്ധേഹീ**തി സഞ്ഞാസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണക്ഖന്ധേഹി. **ഗഹിതാവ** അവിനാഭാവതോ. ന ഹി വേദനാരഹിതോ കോചി ചിത്തുപ്പാദോ അത്ഥി. **അനുപാദിണ്ണകാന**ന്തി കുസലാകുസലാനം. ന ഹേത്ഥ കിരിയാഖന്ധാനം അപ്പവത്തി അധിപ്പേതാ. **അപ്പവത്തിവസേനാ**തി അനുപ്പത്തിധമ്മതാപത്തിവസേന. നിബ്ബത്തനവസേന കമ്മകിലേസേഹി ഉപാദീയതീതി **ഉപാദി,** പഞ്ചക്ഖന്ധാ. ഉപാദിനോ സേസോ **ഉപാദിസേസോ,** സഹ ഉപാദിസേസേനാതി **സഉപാദിസേസം. നിബ്ബാനം കഥിതം** സകലകമ്മകിലേസവൂപസമത്ഥസ്സ ജോതിതത്താ. ഹേട്ഠാ ദ്വീഹി പദേഹി അനുപാദിണ്ണകക്ഖന്ധാ ഗഹിതാതി "വേദനാന"ന്തി ഏത്ഥ ഉപാദിണ്ണകഗ്ഗഹണം

യുത്തന്തി ആഹ **“ഉപാദിണ്ണകവേദനാന”**ന്തി. **നിരോധേനാതി** തപ്പടിബദ്ധഛന്ദരാഗനിരോധവസേന നിരുജ്ഝനേന. **ഉപസമേനാതി** അച്ചന്തൂപസമേന അപ്പവത്തനേന. ഏവഞ്ച കത്വാ ച-സദ്ദഗ്ഗഹണം സമത്ഥിതം ഹോതി. **തേസന്തി** തസ്സാ വേദനായ തംസമ്പയുത്താനഞ്ച തിണ്ണം ഖന്ധാനം. **വത്ഥാരമ്മണവസേനാതി** വത്ഥുഭൂതാനം ഛന്നം ആരമ്മണഭൂതാനഞ്ച സബ്ബേസമ്പി ഉപാദിണ്ണകരൂപധമ്മാനം വസേന.

കസ്മാ പന ഹേട്ഠാ ചത്താരോ അരൂപക്ഖന്ധായേവ വുത്താ, രൂപക്ഖന്ധോ ന ഗഹിതോതി? വിസേസഭാവതോ. സഉപാദിസേസനിബ്ബാനപ്പത്തിയഞ്ഹി ഉപാദിണ്ണകരൂപധമ്മാനം വിയ അനുപാദിണ്ണകരൂപധമ്മാനം അപ്പവത്തിയേവ നത്ഥി. **ദുതിയനയേ**തി നന്ദിയാ ച ഭവസ്സ ചാതി ഏതമ്ഹി പക്ഖേ. നന്ദിഗ്ഗഹണേന സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ ഗഹിതോ തംസഹചരണതോ. **ഉപപത്തിഭവസങ്ഖാതോ രൂപക്ഖന്ധോതി** ഉപാദിണ്ണകരൂപധമ്മമേവ വദതി. തഗ്ഗഹണേനേവ ച തന്നിമിത്തകാനി ഉതുആഹാരജാനി, വിഞ്ഞാണഗ്ഗഹണേന ചിത്തജാനീതി ചതുസന്തതിരൂപസ്സപേത്ഥ ഗഹിതതാ വേദിതബ്ബാ. **സഞ്ഞാദീഹീ**തി സഞ്ഞാവിഞ്ഞാണവേദനാഗഹണേഹി തയോ ഖന്ധാ ഗഹിതാ, തഞ്ച ഖോ ഉപാദിണ്ണാ അനുപാദിണ്ണാതി വിഭാഗം അകത്വാ അവിസേസതോ. അവിസേസേന ഹി പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം അപ്പവത്തി നിബ്ബാനം. തേനാഹ **“ഏവം…പേ… നിബ്ബാനം കഥിതം ഹോതീ”**തി. ‘‘നിബ്ബാന’’ന്തി ഹി ഇധ അമതമഹാനിബ്ബാനം അധിപ്പേതം. **ഇമമേവ ച നയ**ന്തി ഇദം യഥാവുത്തം ദുതിയമേവ. ചത്താരോ മഹാനികായേ ധാരേതീതി **ചതുനികായികോ**. ഭണ്ഡികനാമകോ ഥേരോ **ഭണ്ഡികത്ഥേരോ. ഇതീ**തി വുത്തപ്പകാരപരാമസനം. **നിബ്ബാനവസേനേവാതി** പഠമനയേ സഉപാദിസേസനിബ്ബാനസ്സ അനുപാദിസേസനിബ്ബാനസ്സ ച, ദുതിയേ പന ‘‘അമതമഹാനിബ്ബാനസ്സാ’’തി സബ്ബഥാപി നിബ്ബാനസ്സേവ വസേന ഭഗവാ ദേസനം നിട്ഠപേസി സമാപേസീതി.

നിമോക്ഖസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ഉപനീയസുത്തവണ്ണനാ

൩. അനേകത്ഥത്താ ധാതുസദ്ദാനം ഉപസഗ്ഗവസേന അത്ഥവിസേസവാചകോ ഹോതീതി ആഹ **“ഉപനീയതീതി പരിക്ഖീയതി നിരുജ്ഝതീ”**തി. വിനസ്സതീതി അത്ഥോ. ഉപനീയതീതി വാ സരസേനേവ ജീവിതസ്സ മരണൂപഗമനം വുത്തന്തി ആഹ - **“ഉപഗച്ഛതി വാ, അനുപുബ്ബേന മരണം ഉപേതീതി അത്ഥോ”**തി. കാമഞ്ചേത്ഥ ‘‘ഉപനീയതീ’’തി പദം അപാകടകമ്മവിസേസം വുത്തം. യഥാ പന ‘‘സബ്ബം ആരോഗ്യം ബ്യാധിപരിയോസാനം, സബ്ബം യോബ്ബനം ജരാപരിയോസാനം, സബ്ബം ജീവിതം മരണപരിയോസാന’’ന്തി, ‘‘ഉപനീയതി ജീവിത’’ന്തി വുത്തത്താ **“മരണം ഉപേതീ”**തി വുത്തം. കമ്മകത്തുവസേന ഹേതം വുത്തം.

ഇദാനി കമ്മസാധനവസേന അത്ഥം ദസ്സേതും **“യഥാ വാ”**തിആദി വുത്തം. **ഗോപാലേന ഗോഗണോ നീയതി** യഥിച്ഛിതം ഠാനം. ജീവന്തി തേന സത്താ, സഹജാതധമ്മാ വാതി **ജീവിതം,** തദേവ തേസം അനുപാലനേ ആധിപച്ചസബ്ഭാവതോ **ഇന്ദ്രിയന്തി** ആഹ **“ജീവിതന്തി ജീവിതിന്ദ്രിയ”**ന്തി **പരിത്തന്തി** ഇത്തരം. തേനാഹ **“ഥോക”**ന്തി. പബന്ധാനുപച്ഛേദസ്സ പച്ചയഭാവോ ഇധ ജീവിതസ്സ മരണകിച്ചന്തി അധിപ്പേതന്തി ആഹ **“സരസപരിത്തതായ**

ചാ"തിആദി. **ആയൂ**തി ച പരമായു ഇധാധിപ്പേതം, തഞ്ച അജ്ജകാലവസേന വേദിതബ്ബം.

ഇമസ്മിഞ്ഹി ബുദ്ധുപ്പാദേ അയം കഥാതി ജീവിതസ്സ അതിഇത്തരഭാവദീപനപരാ അയം ദേസനാ. ജീവിതിന്ദ്രിയവസേന ജീവിതക്ഖയം നിയമേന്തോ **"ഏകചിത്തപ്പവത്തിമത്തോയേവാ"**തി ആഹ, ഏകസ്സ ചിത്തുപ്പാദസ്സ പവത്തിക്ഖണമത്തോ ഏവാതി അത്ഥോ. ഇദാനി തമത്ഥം ഉപമായ വിഭാവേതും **"യഥാ നാമാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **പവത്തമാന**ന്തി നേമിരഥീസാ വത്തന്തീ ഏകേനേവ നേമിപ്പദേസേന പവത്തതി ഏകസ്മിം ഖണേതി അധിപ്പായോ. **"ഏകേനേവ തിട്ഠതീ"**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **ഏകചിത്തക്ഖണിക**ന്തി ഏകചിത്തക്ഖണമത്തവന്തം. **തസ്മിം ചിത്തേ**തി തസ്മിം യസ്മിം കിസ്മിഞ്ചി ഏകസ്മിം ചിത്തേ. **നിരുദ്ധമത്തേ**തി നിരുദ്ധഭാവപ്പത്തമത്തേ. **നിരുദ്ധോതി വുച്ചതീ**തി മതോതി വുച്ചതി തംസമങ്ഗീ സത്തോ പരമത്ഥതോ. അവിസേസവിദുനോ പന അവിഞ്ഞായമാനന്തരേന അനുസന്ധാനസ്സ നിരുദ്ധനം നിരോധം സല്ലക്ഖേന്തി. യഥാവുത്തമത്ഥം സുത്തേന വിഭാവേതും **"യഥാഹാ"**തിആദി വുത്തം. തേന തീസുപി കാലേസു സത്താനം പരമത്ഥതോ ജീവനം മരണം ചിത്തക്ഖണവസേനേവാതി ദസ്സേതി.

ജീവിതന്തി ജീവിതിന്ദ്രിയം. **അത്തഭാവോ**തി ജീവിതവേദനാവിഞ്ഞാണാനി ഠപേത്വാ അവസിട്ഠധമ്മാ അധിപ്പേതാ. **സുഖദുക്ഖാ**തി സുഖദുക്ഖാ വേദനാ, ഉപേക്ഖാപി ഇധ സുഖദുക്ഖാസ്വേവ അന്തോഗധാ ഇട്ഠാനിട്ഠഭാവതോ. **കേവലാ**തി അത്തനാ, നിച്ചഭാവേന വാ അവോമിസ്സാ. **ഏകചിത്തസമായുത്താ**തി ഏകകേന ചിത്തേന സഹിതാ. **ലഹുസോ വത്തതേ ഖണോ**തി വുത്തനയേന ഏകചിത്തക്ഖണികതായ ലഹുകോ അതിഇത്തരോ ജീവിതാദീനം ഖണോ വത്തതി.

യേ നിരുദ്ധാ മരന്തസ്സാതി ചവന്തസ്സ സത്തസ്സ ചുതിതോ ഉദ്ധം നിരുദ്ധാതി വത്തബ്ബാ യേ ഖന്ധാ. **തിട്ഠമാനസ്സ വാ ഇധാ**തി യേ വാ ഇധ പവത്തിയം തിട്ഠമാനസ്സ ധരന്തസ്സ ഭങ്ഗപ്പത്തിയാ നിരുദ്ധാ ഖന്ധാ, **സബ്ബേപി സദിസാ** തേ സബ്ബേപി ഏകസദിസാ **ഗതാ** അത്ഥങ്ഗതാ **അപ്പടിസന്ധിയാ** പുന ആഗന്ത്വാ പടിസന്ധാനാഭാവേന വിഗതാ. യഥാ ഹി ചുതിഖന്ധാ ന നിബ്ബത്തന്തി, ഏവം തതോ പുബ്ബേപി ഖന്ധാ. തസ്മാ ഏകചിത്തക്ഖണികം സത്താനം ജീവിതന്തി അധിപ്പായോ.

അനിബ്ബത്തേന ന ജാതോതി അനുപ്പന്നേന ചിത്തേന ജാതോ ന ഹോതി "അനാഗതേ ചിത്തക്ഖണേ ന ജീവിത്ഥ ന ജീവതി ജീവിസ്സതീ"തി വത്തബ്ബതോ. **പച്ചുപ്പന്നേന** വത്തമാനേന ചിത്തേന **ജീവതി** ജീവമാനോ നാമ ഹോതി, ന ജീവിത്ഥ ന ജീവിസ്സതി. **ചിത്തഭങ്ഗാ മതോ ലോകോ**തി ചുതിചിത്തസ്സ വിയ സബ്ബസ്സപി തസ്സ തസ്സ ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗപ്പത്തിയാ അയം ലോകോ പരമത്ഥതോ മതോ നാമ ഹോതി "അതീതേ ചിത്തക്ഖണേ ജീവിത്ഥ ന ജീവതി ന ജീവിസ്സതീ"തി വത്തബ്ബതോ, നിരുദ്ധസ്സ അപ്പടിസന്ധികത്താ. ഏവം സന്തേപി **പഞ്ഞത്തി പരമത്ഥിയാ,** യായം തം തം പവത്തം ചിത്തം ഉപാദായ "തിസ്സോ ജീവതി, ഫുസ്സോ ജീവതീ"തി വചനപ്പവത്തിയാ വിസയഭൂതാ സന്താനപഞ്ഞത്തി, സാ ഏത്ഥ പരമത്ഥിയാ പരമത്ഥഭൂതാ. തഥാ ഹി വുത്തം "നാമഗോത്തം ന ജീരതീ"തി (സം॰ നി॰ ൧.൭൬).

ന സന്തി താണാതി ജരം ഉപഗതസ്സ തതോ തംനിമിത്തം യം വാ പാപകാരിനോ പാപകമ്മാനം ഉപട്ഠാനവസേന പുഞ്ഞകാരിനോ പിയവിപ്പയോഗവസേന ചിത്തദുക്ഖം ഉഭയേസമ്പി ബന്ധനച്ഛേദനാദിവസേന വിതുജ്ജമാനം അനപ്പകം സരീരദുക്ഖം സമ്മോഹപ്പത്തി ച ഹോതി, തതോ തായന്താ ന സന്തി. തേനാഹ - **"താണം ലേണം സരണം ഭവിതും സമത്ഥാ നാമ കേചി നത്ഥീ"**തി. ഭായതി ഏതസ്മാതി **ഭയം,** ഭയനിമിത്തന്തി ആഹ **"ഭയവത്ഥൂ"**തി. തഗ്ഗഹണേന ച ചിത്തുത്രാസലക്ഖണം ഭയം ഗഹിതമേവ, സതി നിമിത്തേ നേമിത്തം സന്തമേവാതി. **പുബ്ബചേതന**ന്തി ഏകാവജ്ജനവീഥിയം നാനാവജ്ജനവീഥിയം സമ്പവത്തം ഉപചാരജ്ഝാനചേതനം. **അപരചേതന**ന്തി വസീഭാവാപാദനവസേന പരതോ സമാപജ്ജനവസേന ച പവത്തം സമാപത്തിചേതനം. **മുഞ്ചചേതന**ന്തി വിക്ഖമ്ഭനവസേന പവത്തം പഠമപ്പനാചേതനം. കുസലജ്ഝാനസ്സ വിപാകജ്ഝാനേവ ലബ്ഭമാനം സുഖം **ഝാനസുഖം**. ഇട്ഠപരിയായോ ചേത്ഥ സുഖ-സദ്ദോ. ഝാനേ അപേക്ഖാ **ഝാനനികന്തി**. ഝാനസ്സ അസ്സാദവസേന പവത്തോ ലോഭോ **ഝാനസ്സാദോ**. യേന തേ തേ ബ്രഹ്മാനോ ഝാനതോ വുട്ഠായ "അഹോ സുഖം അഹോ സുഖ"ന്തി വാചം നിച്ഛാരേസുന്തി. യഥാ ദേവാ സുഖബഹുലാ തിഹേതുപടിസന്ധികാവാതി പടിപജ്ജന്താ ഝാനം അധിഗന്തും ഭബ്ബാ, ന ഇതരേതി **"കാമാവചരദേവേസൂ"**തി വുത്തം. കാമാവചരാ ച ഉപരിദേവാ ച **കാമാവചരദേവാ**തി ഏകദേസസരൂപേകസേസോ ദട്ഠബ്ബോ. തേന മനുസ്സാനമ്പി ഏകച്ചാനം സബ്ബേസമ്പി വാ സങ്ഗഹോ സിദ്ധോ ഹോതി പത്ഥനാപരികപ്പനായ വിസയഭാവതോ. തേനാഹ **"അഹോ വതിമേ ച...പേ॰... തിട്ഠേയ്യു"**ന്തി. ഥുല്ലാനി ഫുസിതാനി വിപ്ഫുരാനി ഏത്ഥാതി ഥുല്ലഫുസിതകോ, കാലോ, ദേസോ വാ. തസ്മിം **ഥുല്ലഫുസിതകേ**.

"പുഞ്ഞാനി കയിരാഥ സുഖാവഹാനീ"തി വുത്തത്താ **"അനിയ്യാനികം വട്ടകഥം കഥേതീ"**തി വുത്തം. ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന ലോകോ, കിലേസേഹി ആമസിതബ്ബതോ ആമിസഞ്ചാതി **ലോകാമിസം**. നിപ്പരിയായാമിസം പന ലോകേ ആമിസന്തിപി **ലോകാമിസം**. പരിയായേതി സഭാവതോ പരിവത്തേത്വാ ഞാപേതി ഏതേനാതി പരിയായോ, ലേസോ, കാരണം വാതി ആഹ **"നിപ്പരിയായേന ചത്താരോ പച്ചയാ"**തി, വട്ടസ്സ ഏകന്തതോ ബാലലോകേഹേവ ആമസിതബ്ബഭാവതോ പരിയായാമിസതാ വുത്താ. **ഇധ പരി..പേ॰... അധിപ്പേതം** വിവട്ടപടിയോഗിനോ ഇച്ഛിതത്താ. ചതുപച്ചയാപേക്ഖഞ്ഹി പഹാനം. ഏകച്ചസ്സ സകലവട്ടാപേക്ഖപ്പഹാനസ്സപി പച്ചയോ ഹോതീതി **"വട്ടതിയേവാ"**തി സാസങ്കം വദതി. വൂപസമതി ഏത്ഥ സകലവട്ടദുക്ഖന്തി **സന്തി,** അസങ്ഖതധാതൂതി ആഹ **"നിബ്ബാനസങ്ഖാത"**ന്തി.

ഉപനീയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. അച്ചേന്തിസുത്തവണ്ണനാ

൪. കാലയന്തി ഖേപേന്തീതി **കാലാ**. പുരേഭത്താദയോ ഹി കാലാ ധമ്മപ്പവത്തിമത്തതായ പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനാപി ലോകസങ്കേതമത്തസിദ്ധാ തസ്സായേവ ധമ്മപ്പവത്തിയാ ഗതഗതായ അനിവത്തനതോ തം തം ധമ്മപ്പവത്തിം ഖേപേന്താ വിനാസയന്താ വിയ സയഞ്ച താഹി സദ്ധിം അച്ചേന്താ വിയ ഹോന്തി. തേനാഹ - "കാലോ ഘസതി ഭൂതാനി, സബ്ബാനേവ സഹത്തനാ"തി (ജാ॰ ൧.൨.൧൯൦). **"തരയന്തി രത്തിയോ"**തി ഏത്ഥാപി വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ

വേദിതബ്ബോ. ‘‘ഏതം ഭയം മരണേ പേക്ഖമാനോ’’തി വുച്ചമാനത്താ പുഗ്ഗലം മരണൂപഗമനായ തരയന്തീതി അത്ഥോ വുത്തോ. **വയോഗുണാ**തി ഏത്ഥ കോട്ഠാസാ ഗുണാ. തിത്ഥിയാനം ഹി ചരിമചിത്തേന സകലചിത്തേ വയസമൂഹേ വയസമഞ്ഞാതി ആഹ - **‘‘പഠമമജ്ഝിമപച്ഛിമവയാനം ഗുണാ, രാസയോതി അത്ഥോ’’**തി. **ആനിസംസട്ഠോ ഗുണട്ഠോ** ‘‘വാകചിരം നിവാസേസിം, ദ്വാദസഗുണമുപാഗത’’ന്തിആദീസു (ബു॰ വം॰ ൨.൩൦) വിയ. ‘‘തന്ദിഗുണാഹം കരിസ്സാമി, ദിഗുണം ദിഗുണം വഡ്ഢേയ്യാ’’തി ച ഏവമാദീസു പന **തബ്ഭാവവുത്തിഅത്ഥോ ഗുണട്ഠോ**.

> ‘‘അസങ്ഖ്യേയ്യാനി നാമാനി, സഗുണേന മഹേസിനോ;
> ഗുണേന നാമമുദ്ധേയ്യം, അപി നാമ സഹസ്സതോ’’തി. (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧൩൧൩; ഉദാ॰ ൫൩; പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൭൬) -

ആദീസു **പസംസട്ഠോ ഗുണട്ഠോ** ദട്ഠബ്ബോ. ‘‘വയോഗുണാ അനുപുബ്ബം ജഹന്തീ’’തി ഏത്ഥ അത്ഥോ ‘‘അച്ചേന്തി കാലാ’’തി ഏത്ഥ വുത്തനയോ ഏവ. **പഠമമജ്ഝിമവയാ**തി പഠമഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ വയസ്സ ഗതസ്സ അപുനരാവത്തിദസ്സനത്ഥം കതം. തേനേവാഹ - **‘‘മരണക്ഖണേ പന തയോപി വയാ ജഹന്തേവാ’’**തി.

ഏത്ഥ ച പാളിയം ‘‘അച്ചേന്തി കാലാ’’തി സാമഞ്ഞതോ കാലസ്സ അപഗമനം ദസ്സിതം, പുന തം വിസേസതോപി ദസ്സേതും ഇതരദ്വയം വുത്തം. അട്ഠകഥായം പന മുദിന്ദ്രിയസ്സ വസേന ‘‘വയോഗുണാ അനുപുബ്ബം ജഹന്തീ’’തി വുത്തം, മജ്ഝിമിന്ദ്രിയസ്സ വസേന ‘‘തരയന്തി രത്തിയോ’’തി വുത്തന്തി അധിപ്പായേന **‘‘കാലാതി പുരേഭത്താദയോ കാലാ’’**തി വുത്തം. തസ്മാ തത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന പച്ഛാഭത്തപഠമയാമ-മുഹുത്തകാലാദി-കാലകോട്ഠാസോ ഏവ അണുപഭേദോ കാലവിഭാഗോ ഗഹിതോതി വേദിതബ്ബോ. **സേസ**ന്തി ഇധ ദ്വീസു ഗാഥാസു പച്ഛിമദ്ധോ. സോ ഹി ഇധ അത്ഥതോ അധിഗതത്താ അനന്തരസുത്തേ ച വുത്തത്താ അതിദിസിതോ.

അച്ചേന്തിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. കതിഛിന്ദസുത്തവണ്ണനാ

൫. **ഛിന്ദന്തോ**തി സമുച്ഛിന്ദന്തോ. **കതി ഛിന്ദേയ്യാ**തി കിത്തകേ പാപധമ്മേ സമുച്ഛിന്ദേയ്യ, അനുപ്പത്തിധമ്മതം പാപേയ്യ. **സേസപദേസുപീ**തി സേസേസുപി ദ്വീസു പദേസു. ജഹന്തോ കതി ജഹേയ്യ, ഭാവേന്തോ കതി ഉത്തരി ഭാവേയ്യാതി ഇമമത്ഥം **‘‘ഏസേവ നയോ’’**തി ഇമിനാ അതിദിസതി. ചതുത്ഥപദസ്സ പന അത്ഥോ സരൂപേനേവ ദസ്സിതോ. **അത്ഥതോ ഏക**ന്തി ഭാവത്ഥതോ ഏകം. യദി ഏവം കിമത്ഥം പരിയായന്തരം ഗഹിതന്തി ആഹ **‘‘ഗാഥാബന്ധസ്സ പനാ’’**തിആദി. അത്ഥതോ ഏത്ഥ പുനരുത്തി അത്ഥേവാതി ആഹ **‘‘സദ്ദപുനരുത്തിം വജ്ജയന്തീ’’**തി. സങ്ഗം അതിക്കമയതീതി **സങ്ഗാതിഗോ**തി ആഹ **‘‘അയമേവത്ഥോ’’**തി.

ഓരം വുച്ചതി കാമധാതു, പടിസന്ധിയാ പച്ചയഭാവേന തഞ്ച ഭജന്തീതി **ഓരമ്ഭാഗിയാനി**. തത്ഥ ച കമ്മം തബ്ബിപാകം സത്തേ ദുക്ഖം, കമ്മുനാ വിപാകം, സത്തേന ദുക്ഖം സംയോജേന്തീതി **സംയോജനാനി,** സക്കായദിട്ഠി-

വിചികിച്ഛാ-സീലബ്ബതപരാമാസ-കാമരാഗ-പടിഘാ. ഉദ്ധം വുച്ചതി ചതസ്സോ അരൂപധാതുയോ, വുത്തനയേന തം ഭജന്തീതി **ഉദ്ധമ്ഭാഗിയാനി, സംയോജനാനി** രൂപാരൂപരാഗമാനുദ്ധച്ചാവിജ്ജാ. **ആരോപിതവചനാനുരൂപേനേവ ഏവമാഹാ**തി "പഞ്ച ഛിന്ദേ പഞ്ച ജഹേ"തി ഏവം കഥേസി തസ്സാ ദേവതായ സുഖഗ്ഗഹണത്ഥം. ന കേവലം തായ ദേവതായ വുത്തവചനാനുരൂപതോ ഏവ, അഥ ഖോ തേസു സംയോജനേസു വത്തബ്ബാകാരതോപീതി ദസ്സേതും **"അഥ വാ"**തിആദി വുത്തം. തേന ഓരമ്ഭാഗിയസംയോജനാനി നാമ ഗരൂനി ദുച്ഛേദാനി ഗാള്ഹബന്ധനഭാവതോ, തസ്മാ താനി സന്ധായ **"പഞ്ച ഛിന്ദേ"**തി വുത്തം.

ഉദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനാനി പന ലഹൂനി സുച്ഛേദാനി ഹേട്ഠാ പവത്തിതാനുക്കമേന ഭാവനാനയേന പഹാതബ്ബതോ, തസ്മാ താനി സന്ധായ **"പഞ്ച ജഹേ"**തി വുത്തം. തേനാഹ **"പാദേസു ബദ്ധപാസസകുണോ വിയാ"**തിആദി. **വിസേസ**ന്തി ഭാവനാനം വിസേസം വിപസ്സനാഭാവനം **ഭാവേന്തോ** ഉപ്പാദേന്തോ വിപച്ചേന്തോ വഡ്ഢേന്തോ ച. സംസാരപങ്കേ സഞ്ജനട്ഠേന രാഗോ ഏവ സങ്ഗോ **"രാഗസങ്ഗോ"**. ഏസ നയോ സേസേസുപി. യസ്മാ ഏത്ഥ രാഗ-മോഹ-ദിട്ഠി-തബ്ഭാഗിയസക്കായദിട്ഠി-സീലബ്ബതപരാമാസ-കാമരാഗാവിജ്ജാ അത്ഥതോ ഓഘാ ഏവ, ഇതരേ തദേകട്ഠാ, തസ്മാ ഭഗവാ സംയോജനപ്പഹാനസങ്ഗാതിക്കമേഹി ഓഘതരണം കഥേസി. **ലോകിയലോകുത്തരാനി കഥിതാനി** "ഭാവയേ"തി പുബ്ബഭാഗായ മഗ്ഗഭാവനായ അധിപ്പേതത്താ.

കതിഛിന്ദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ജാഗരസുത്തവണ്ണനാ

൬. **ജാഗരത**ന്തി അനാദരേ സാമിവചനം. തേനാഹ **"ഇന്ദ്രിയേസു ജാഗരന്തേസൂ"**തി. "വിസ്സജ്ജനഗാഥായം പനാ"തി ഇമസ്സ പദസ്സ "അയമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ"തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധോ. പുച്ഛാഗാഥായ പന അത്ഥോ ഇമിനാവ നയേന വിഞ്ഞായതീതി അധിപ്പായോ. **പഞ്ച ജാഗരതം സുത്താ**തി ഏത്ഥ "സുത്താ"തി പദം അപേക്ഖിത്വാ **പഞ്ചാ**തി പച്ചത്തവചനം "ജാഗരത"ന്തി പദം അപേക്ഖിത്വാ സാമിവസേന പരിണാമേതബ്ബം "പഞ്ചന്നം ജാഗരത"ന്തി. തേനാഹ - **"പഞ്ചസു ഇന്ദ്രിയേസു ജാഗരന്തേസൂ"**തി, ജാഗരന്തേസു ബദ്ധാഭാവേന സകിച്ചപ്പസുതതായ സകിച്ചസമത്ഥതായ ചാതി അത്ഥോ. സോത്തംവ **സുത്താ** പമാദനിദ്ദാഭാവതോ. തമേവ സുത്തഭാവം പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ കഥായ ദസ്സേതും **"കസ്മാ"**തിആദി വുത്തം. പമജ്ജതി, പമാദോ വാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി പമാദോ, തസ്സ ഭാവോ **പമാദതാ,** തായ, പമത്തഭാവേനാതി അത്ഥോ.

ഏവം ഗാഥായ പഠമസ്സ പാദസ്സ അത്ഥം വത്വാ ദുതിയസ്സ വത്തും **"ഏവം സുത്തേസൂ"**തിആദി വുത്തം. തസ്സത്ഥോ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ. യസ്മാ അപ്പഹീനസുപനകിരിയാവസേന സനീവരണസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ അനുപ്പന്നരാഗരജാദയോ ഉപ്പജ്ജന്തി, ഉപ്പന്നാ പവഡ്ഢന്തി, തസ്മാ വുത്തം **"നീവരണേഹേവ കിലേസരജം ആദിയതീ"**തി. തേനേവാഹ **"പുരിമാ"**തിആദി. പുരിമാനം പച്ഛിമാനം അപരാപരുപ്പത്തിയാ പച്ചയഭാവോ ഹേത്ഥ ആദിയനം. **പഞ്ചഹി ഇന്ദ്രിയേഹി പരിസുജ്ഝതീ**തി മഗ്ഗപരിയാപന്നേഹി സദ്ധാദീഹി പഞ്ചഹി ഇന്ദ്രിയേഹി സകലസംകിലേസതോ വിസുജ്ഝതി. പഞ്ചിന്ദ്രിയമേവ ഹി അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയാദീനി, ഇതരാനി ച അന്വയാനീതി.

ജാഗരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അപ്പടിവിദിതസുത്തവണ്ണനാ

൭. പവത്തിനിവത്തിതദുഭയഹേതുവിഭാഗസ്സ ധമ്മസ്സപി ചതുസച്ചന്തോഗധത്താ ആഹ **“ധമ്മാതി ചതുസച്ചധമ്മാ”**തി. ചത്താരിപി ഹി അരിയസച്ചാനി ചതുസച്ചന്തോഗധാനി. **അപ്പടിവിദ്ധാ**തി പരിഞ്ഞാഭിസമയാദിവസേന അനഭിസമിതാ. **ദിട്ഠിഗതവാദേസൂ**തി ദിട്ഠിഗതസഞ്ഞിതേസു വാദേസു. ദിട്ഠിഗതേഹി തേ പവത്തിതാ. **ഇതോ പരേസ**ന്തി ഇതോ സാസനികേഹി പരേസം അഞ്ഞേസം. **ധമ്മതായാ**തി സഭാവേന, സയമേവാതി അത്ഥോ. **ഗച്ഛന്തീ**തി പവത്തന്തി ദിട്ഠിവാദം പഗ്ഗയ്ഹ തിട്ഠന്തി. **പരേനാ**തി ദിട്ഠിഗതികേന. **നീയന്തീ**തി ദിട്ഠിവാദസങ്ഗണ്ഹനേ ഉയ്യോജീയന്തി. തേനാഹ **“തഥാ”**തിആദി. **പബുജ്ഝിതു**ന്തി പമാദനിദ്ദായ പടിബുജ്ഝിതും. **പടിപദാ** യഥാദേസിതസ്സ ധമ്മസ്സ കഥിതതായ, പടിബുജ്ഝിതും യോനിസോ പവത്തിയമാനത്താ **ഭദ്ദികാ**.

ഹേതുനാതി ഞായേന. **കാരണേനാ**തി ചതുസച്ചാനം സമ്ബോധയുത്തിയാ. ഹത്ഥതലേ ആമലകം വിയ സബ്ബം ഞേയ്യം ജാനാതീതി സബ്ബഞ്ഞൂ, തേനേവ സബ്ബഞ്ഞുതാഭിസമ്ബോധേന ബുദ്ധോതി **സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധോ**. പച്ചേകം പരേഹി അസാധാരണതായ വിസും സയമ്ഭുഞാണേന സച്ചാനി ബുദ്ധവാതി **പച്ചേകബുദ്ധോ**. പരോപദേസേന ചതുസച്ചം ബുജ്ഝതീതി **ചതുസച്ചബുദ്ധോ**. തഥാ ഹി സോ സയമ്ഭുതായ അഭാവതോ കേവലം ചതുസച്ചബുദ്ധോതി വുച്ചതി. സുതേന സുതമയഞാണേന ഖന്ധാദിഭേദം ഞേയ്യം ബുദ്ധവാതി **സുതബുദ്ധോ**. സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധപച്ചേകബുദ്ധേ ഠപേത്വാ അവസേസാ അഗ്ഗസാവകമഹാസാവകാപി പകതിസാവകാപി വീതരാഗാ **അവസേസാ ഖീണാസവാ. തയോപി പുരിമാ വട്ടന്തി** സമ്ബുദ്ധാതിആദിവചനതോ. സന്നിവസതി ഏത്ഥേനാതി സന്നിവാസോ, ചരിതം. ലോകസ്സ സന്നിവാസോ **ലോകസന്നിവാസോ,** തസ്മിം. കായദുച്ചരിതാദിഭേദേ **വിസമേ**. സതിസമ്മോസേന **വിസമേ വാ സത്തനികായേ**. സോ ഹി വിസമയോഗതോ വിസമോ. രാഗവിസമാദികേ **വിസമേ വാ കിലേസജാതേ**. തം വിസമം പഹായ തം വിസമം അജ്ഝുപേക്ഖിത്വാ **സമം** സദിസം യുത്തരൂപം, പുരിമകേഹി വാ സമ്ബുദ്ധേഹി **സമം** സദിസം **ചരന്തി** വത്തന്തി.

അപ്പടിവിദിതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. സുസമ്മുട്ഠസുത്തവണ്ണനാ

൮. **സുസമ്മുട്ഠാ**തി സുട്ഠു അതിവിയ സമ്മുട്ഠാ. സത്ത സേക്ഖാ ഹി സുസമ്മുസിതാ വിനട്ഠാ. കഥം പന തേ അനധിഗതാ നട്ഠാ നാമ ഹോന്തീതി ആഹ **“യഥാ ഹീ”**തിആദി. **അധിഗതസ്സാ**തി അധിഗതോ അസ്സ. സോ വദന്തോതി സമ്ബന്ധോ. **സേസ**ന്തി ‘‘ധമ്മാ’’തിആദി. **പുരിമസദിസമേവാ**തി അനന്തരഗാഥായ വുത്തസദിസമേവ.

സുസമ്മുട്ഠസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. മാനകാമസുത്തവണ്ണനാ

ൻ. സേയ്യാദിഭേദം മാനം അപ്പഹായ തം പഗ്ഗയ്ഹ വിചരന്തോ കാമേന്തോ നാമ ഹോതീതി ആഹ **"മാനം കാമേന്തസ്സ ഇച്ഛന്തസ്സാ"**തി. ദമതി ചിത്തം ഏതേനാതി **ദമോ,** സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാദികോ സമാധിപക്ഖികോ ദമോ. മനച്ഛട്ഠാനി ഇന്ദ്രിയാനി ദമേതീതി **ദമോ,** ഇന്ദ്രിയസംവരോ. കിലേസേ ദമേതി പജഹതീതി **ദമോ,** പഞ്ഞാ. ഉപവസനവസേന കായകമ്മാദിം ദമേതീതി **ദമോ,** ഉപോസഥകമ്മം. കോധൂപനാഹമക്ഖമാനാദികേ ദമേതി വിനേതീതി **ദമോ,** അധിവാസനഖന്തി. **തേനേവാതി** "ദമോ"തി സമാധിപക്ഖികധമ്മാനം ഏവ അധിപ്പേതത്താ . "ന മോനം അത്ഥീ"തി ച പാഠോ. **അസമാഹിതസ്സാതി** സമാധിപടിക്ഖേപോ ജോതിതോ.

മച്ചുധേയ്യസ്സ പാരതരണസ്സ വുച്ചമാനത്താ **"മോനന്തി ചതുമഗ്ഗഞാണ"**ന്തി വുത്തം. ന ഹി തതോ അഞ്ഞേന തം സമ്ഭവതി. **ജാനാതി** അസമ്മോഹപടിവേധവസേന പടിവിജ്ഝതീതി അത്ഥോ. മച്ചു ധീയതി ഏത്ഥാതി **മച്ചുധേയ്യം,** ഖന്ധപഞ്ചകം മരണധമ്മത്താ. **തസ്സേവാതി** മച്ചുധേയ്യസ്സേവ. **പാരം** പരതീരഭൂതം നിബ്ബാനം. **തരേയ്യാതി** ഏത്ഥ തരണം നാമ അരിയമഗ്ഗബ്യാപാരോതി ആഹ **"പടിവിജ്ഝേയ്യ പാപുണേയ്യാ"**തി. തഥാ ഹി വക്ഖതി "പടിവേധതരണം നാമ വുത്ത"ന്തി. "ന തരേയ്യ ന പടിവിജ്ഝേയ്യ ന പാപുണേയ്യ വാ"തി അയമേത്ഥ പാഠോ യുത്തോ. അഞ്ഞഥാ "ഇദം വുത്തം ഹോതീ"തിആദിവചനം വിരുജ്ഝേയ്യ. **ഏകോ അരഞ്ഞേ വിഹരന്തോതി** ഏകാകീ ഹുത്വാ അരഞ്ഞേ വിഹരന്തോതി അത്ഥോ.

കാമം ഹേട്ഠിമമഗ്ഗേഹിപി ഏകച്ചസ്സ മാനസ്സ പഹാനം ലബ്ഭതി. അഗ്ഗമഗ്ഗേനേവ പന തസ്സ അനവസേസതോ പഹാനന്തി ആഹ - **"അരഹത്തമഗ്ഗേന നവവിധമാനം പജഹിത്വാ"**തി. ഉപചാരസമാധിപുബ്ബകോ അപ്പനാസമാധീതി വുത്തം **"ഉപചാരപ്പനാസമാധീഹീ"**തി, ന ഉപചാരസമാധിമത്തേന സമാധിമത്തം സന്ധായ പച്ചേകം വാക്യപരിസമാപനസ്സ അയുജ്ജനതോ. ന ഹി അപ്പനം അപ്പത്തം ലോകുത്തരജ്ഝാനം അത്ഥി. **"സുചേതസോ"**തി ചിത്തസ്സ ഞാണസഹിതതായ ലക്ഖണവചനന്തി ആഹ **"ഞാണസമ്പയുത്തതായാ"**തിആദി. തഥാ ഹി വക്ഖതി "സുചേതസോതി ഏത്ഥ ചിത്തേന പഞ്ഞാ ദസ്സിതാ"തി. **"സബ്ബധി വിപ്പമുത്തോ"**തി സബ്ബേസു ഭവാദീസു വിസംസട്ഠചിത്തോ സബ്ബസോ ഖന്ധാദീഹി വിസംയുത്തോ ഹോതീതി വുത്തം **"സബ്ബേസു ഖന്ധായതനാദീസു വിപ്പമുത്തോ ഹുത്വാ"**തി. പരിഞ്ഞാപടിവേധോ സച്ഛികിരിയപടിവേധേന വിനാ നത്ഥീതി ആഹ **"തേഭൂമക…പേ॰… വുത്ത"**ന്തി.

മാനം നിസ്സായ ദുച്ചരിതചരണതോ **മാനോ നാമായം സീലഭേദനോ**. **തസ്മാതി** മാനസ്സ സീലപടിപക്ഖഭാവതോ. **ഇമിനാ** പടിപക്ഖപ്പഹാനകിത്തനേന. **അധിചിത്തസിക്ഖാ കഥിതാ** സരൂപതോ ഏവാതി അധിപ്പായോ. ഏത്ഥ **ചിത്തേനാതി** സു-സദ്ദേന വിസേസിതചിത്തേന. **തസ്മാതി** പഞ്ഞായ ദസ്സിതത്താ. **ഇമിനാതി** "സുചേതസോ"തി ഇമിനാ പദേന. അധിസീലസിക്ഖാ അധിചിത്തസിക്ഖാ അധിപഞ്ഞാസിക്ഖാതി സീലാദീനിപി വിസേസേത്വാ വുത്താനി. സമ്ഭവേ ബ്യഭിചാരേ ച വിസേസനവിസേസിതബ്ബതാതി തം ദസ്സേന്തോ **"അധിസീലഞ്ച നാമ സീലേ സതി ഹോതീ"**തിആദിം വത്വാ തദുഭയം വിഭാഗേന ദസ്സേതും **"തസ്മാ"**തിആദി വുത്തം. പഠമനയോ സങ്കരവസേന പവത്തോതി അസങ്കരവസേന ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദിനാ ദുതിയനയോ വുത്തോ. **"സമാപന്നാ"**തി ഏത്ഥാപി "നിബ്ബാനം പത്ഥയന്തേനാ"തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. വിപസ്സനായ പാദകഭാവം അനുപഗതാപി തദത്ഥം

നിബ്ബത്തനാദിവസേന സമാപന്നാതി അയമത്ഥോ പുരിമനയതോ വിസേസോ. അധിപഞ്ഞായ പനേത്ഥ പുരിമനയതോ വിസേസോ നത്ഥീതി സാ അനുദ്ധടാ. **സമോധാനേത്വാ**തി പരിയായതോ സരൂപതോ ച സങ്ഗഹേത്വാ. **സകലസാസന**ന്തി തിസ്സന്നം കഥിതത്താ ഏവ സിക്ഖത്തയസങ്ഗഹം സകലസാസനം കഥിതം ഹോതീതി.

മാനകാമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. അരഞ്ഞസുത്തവണ്ണനാ

൧൦. സന്തകിലേസാനന്തി വൂപസന്തകിലേസപരിളാഹാനം. യസ്മാ സീലാദിഗുണസമ്ഭവം തതോ ഏവ ഭയസന്തഞ്ച ഉപാദായ പണ്ഡിതാ ''സന്തോ''തി വുച്ചന്തി, തസ്മാ വുത്തം **"പണ്ഡിതാനം വാ"**തി. തേനാഹ **"സന്തോ ഹവേ"**തിആദി. **സേട്ഠചാരീന**ന്തി സേട്ഠചരിയം ചരന്താനം. യസ്മാ പുഥുജ്ജനകല്യാണതോ പട്ഠായ ഭിക്ഖു മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയവാസം വസതി നാമ, തസ്മാ ആഹ **"മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയവാസം വസന്താന"**ന്തി. അരിയാനം പന മുഖവണ്ണസ്സ പസീദനേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. **മൂലകമ്മട്ഠാന**ന്തി പാരിഹാരിയകമ്മട്ഠാനം. **വിസഭാഗസന്തതീ**തി നാനാരമ്മണേസു പവത്തചിത്തസന്തതി. സാ ഹി വിക്ഖേപബ്യാകുലതായ അപ്പസന്നാ സമാഹിതചിത്തസന്തതിയാ വിസഭാഗസന്തതി. **ഓക്കമതീ**തി സമാധിസഭാഗാ ചിത്തസന്തതി സമഥവീഥിം അനുപവിസതി. **ചിത്തം പസീദതീ**തി കമ്മട്ഠാനനിരതം ഭാവനാചിത്തം സന്ധായാഹ, തം പസന്നം ഹുത്വാ പവത്തതി. **ലോഹിതം പസീദതീ**തി ചിത്തകാലുസ്സിയസ്സാഭാവതോ ലോഹിതം അനാവിലം ഹോതി. **പരിസുദ്ധാനി ഹോന്തി** കാരണസ്സ പരിസുദ്ധഭാവതോ. **താലഫലമുഖസ്സ വിയ മുഖസ്സ വണ്ണോ ഹോതീ**തി മുഖ-സദ്ദസ്സ ആദിമ്ഹി പമുത്തപദേന യോജേതബ്ബോ. ഏവഞ്ഹി ചസ്സ പമുത്തഗ്ഗഹണം സമത്ഥിതം ഹോതി താലഫലമുഖസ്സ വണ്ണസമ്പദാസദിസത്താ. തിഭൂമകോ **ഏവ തേഭൂമകോ**.

അതീതം നാനുസോചന്തി അതീതം പച്ചയലാഭം ലക്ഖണം കത്വാ ന സോചന്തി ന അനുത്ഥുനന്തി. ജപ്പനതണ്ഹായ വസേന ന പരികപ്പന്തീതി ആഹ **"ന പത്ഥേന്തീ"**തി . **യേന കേനചീ**തി ഇതരീതരേന. **തങ്ഖണേ ലദ്ധേനാ**തി സന്നിധികാരപരിഭോഗാഭാവമാഹ. **തിവിധേനപി കാരണേനാ**തി തിപ്പകാരേന ഹേതുനാ, തിലക്ഖണസന്തോസനിമിത്തന്തി അത്ഥോ.

വിനാസന്തി വിനാസനഹേതും. വിനസ്സന്തി ഏതേഹീതി **വിനാസോ,** ലോഭദോസാ തദേകട്ഠാ ച പാപധമ്മാ . അരൂപകായസ്സ വിയ രൂപകായസ്സപി വിസേസതോ സുക്ഖഭാവകാരണന്തി ആഹ **"ഏതേന കാരണദ്വയേനാ"**തി. **ലുതോ**തി ലൂനോ.

അരഞ്ഞസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നളവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. നന്ദനവഗ്ഗോ

൧. നന്ദനസുത്തവണ്ണനാ

ഏഏ. "തത്ര ഭഗവാ"തി വുത്തേ ന തഥാ ബ്യഞ്ജനാനം സിലിട്ഠതാ, യഥാ "തത്ര ഖോ ഭഗവാ"തി വുത്തേതി ആഹ **"ബ്യഞ്ജനസിലിട്ഠതാവസേനാ"**തി. **പരിസജേട്ഠകേ**തി പരിസായ ജേട്ഠകേ, യേ തസ്സാ ദേസനായ വിസേസതോ ഭാജനഭൂതാ. **പരിസജേട്ഠകേ ഭിക്ഖൂ**തി ചതുപരിസജേട്ഠകേ ഭിക്ഖൂ. ചതുന്നം ഹി പരിസാനം ജേട്ഠാ ഭിക്ഖുപരിസാ പഠമുപ്പന്നത്താ. **ആമന്തേസീ**തി സമ്ബോധേസി, സമ്ബോധനഞ്ച ജാനാപനന്തി ആഹ **"ജാനാപേസീ"**തി. **ഭദന്തേ**തി ഗരുഗാരവസപ്പതിസ്സവവചനമേതം, അത്ഥതോ പന **ഭദന്തേ**തി ഭദ്ദം തവ ഹോതു അത്തനോ നിട്ഠാനപരിയോസാനത്താ പരേസഞ്ച സന്തതാവഹത്താ. **ഭഗവതോ പച്ചസ്സോസു**ന്തി ഏത്ഥ **ഭഗവതോ**തി സാമിവചനം ആമന്തനമേവ സമ്ബന്ധിഅത്ഥപദം അപേക്ഖതീതി അധിപ്പായേനാഹ **"ഭഗവതോ വചനം പതിഅസ്സോസു"**ന്തി. **ഭഗവതോ**തി പന ഇദം പതിസ്സവനസമ്ബന്ധേന സമ്പദാനവചനം യഥാ "ദേവദത്തസ്സ പടിസ്സുണാതീ"തി. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം നിദാനവഗ്ഗസ്സ ആദിസുത്തവണ്ണനായം ആഗമിസ്സതി.

താവതിംസകായോതി താവതിംസസഞ്ഞിതോ ദേവനികായോ. **ദുതിയദേവലോകോ**തി ഛസു കാമലോകേസു ദുതിയോ ദേവലോകോ. തേത്തിംസ ജനാ സഹപുഞ്ഞകാരിനോ തത്ഥ ഉപ്പന്നാ, തംസഹചരിതട്ഠാനം **താവതിംസം** , തന്നിവാസിനോപി താവതിംസനാമകാ സഹചരണഞായേനാതി ആഹ **"മഘേന മാണവേനാ"**തിആദി. അയം പന കേചിവാദോ ബ്യാപന്നോ ഹോതീതി തം അരോചേന്തേന **"വദന്തീ"**തി വുത്തം. ബ്യാപന്നതം ദസ്സേന്തോ **"യസ്മാ പനാ"**തിആദിമാഹ. തഥാ ഹി വക്ഖതി "ഏവം ഹി നിദ്ദോസം പദം ഹോതീ"തി. **നാമപണ്ണത്തിയേവാ**തി അത്ഥനിരപേക്ഖത്താ നിരുള്ഹസമഞ്ഞാ ഏവ.

തം വനന്തി തം ഉപവനം. പവിട്ഠേ പവിട്ഠേ ദുക്ഖപ്പത്തേപി അത്തനോ സമ്പത്തിയാ നന്ദയതി, പഗേവ അദുക്ഖപ്പത്തേതി ദസ്സേതും **"പഞ്ചസു ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **പവേസിതാന**ന്തി പകോട്ഠവാരേന പവേസിതാനമ്പീതി അധിപ്പായോ. ചവനകാലേയേവ ഥോകം ദിസ്സമാനവികാരാ ഹുത്വാ ചവന്തി, തേ സന്ധായ **"ഹിമപിണ്ഡോ വിയ വിലീയന്തീ"**തി വുത്തം. യേ പന അദിസ്സമാനവികാരാ സഹസാ അന്തരധായന്തി, തേ സന്ധായ **"ദീപസിഖാ വിയ വിജ്ഝായന്തീ"**തി വുത്തന്തി വദന്തി. **നന്ദയതി** പകതിയാ സോമനസ്സിതം ദോമനസ്സിതഞ്ച. **നന്ദനേ**തി ഏവംഅന്വത്ഥനാമകേ ഉയ്യാനേ. **പരിവുതാ**തി "ദേവതാ"തി വചനം ഉപാദായ ഇത്ഥിലിങ്ഗവസേന വുത്തം. ദേവപുത്തോ ഹി സോ.

ദിവി ഭവത്താ ദിബ്ബാതി ആഹ **"ദേവലോകേ നിബ്ബത്തേഹീ"**തി. കാമേതബ്ബതായ **കാമബന്ധനേഹി,** തഥാ അഞ്ഞമഞ്ഞം അസംകിണ്ണസഭാവതായ **കാമകോട്ഠാസേഹി. ഉപേതാ**തി ഉപഗതാ സമന്നാഗതാ. **പരിചാരയമാനാ**തി പരിരമമാനാ. ഇദഞ്ഹി പദം അപേക്ഖിത്വാ "കാമഗുണേഹീ"തി കത്തരി കരണവചനം, പുരിമാനി അപേക്ഖിത്വാ സഹയോഗേ. രമമാനാ ചരന്തീതി കത്വാ വുത്തം **"രമമാനാ"**തി. **പരിചാരയമാനാ**തി വാ പരിതോ സമന്തതോ ചാരയമാനാതി അത്ഥോതി ആഹ **"ഇന്ദ്രിയാനി സഞ്ചാരയമാനാ"**തി. പഠമനയേ ഹി അനുഭവനത്ഥോ പരിചരണസദ്ദോ, ദുതിയനയേ പരിവത്തനത്ഥോ. **സോ പനാ**തി "തായം വേലായ"ന്തി വുത്തകാലോ. **അധുനാ**തി സമ്പതി. സോ വിചരീതി സമ്ബന്ധോ. **കാമഗുണേഹീ**തി ഹേതുമ്ഹി കരണവചനം. **ഓവുതോ**തി യഥാ തം ന ഞായതി, ഏവം പിഹിതചിത്തോ. **നിവുതോ**

പരിയോനദ്ധോതി തസ്സേവ വേവചനം. തേനാഹ **“ലോകാഭിഭൂതോ”**തി. **ആസഭി**ന്തി സേട്ഠം ‘‘അഗ്ഗോഹമസ്മി ലോകസ്സാ’’തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൧; മ॰ നി॰ ൩.൨൦൭) **ഭാസന്തോ** ബോധിസത്തോ വിയ.

കേവലം ദസ്സനം കിമത്ഥിയന്തി ആഹ - **“യേ…പേ॰… വസേനാ”**തി, തസ്മിം നന്ദനവനേ അവട്ഠിതകാമഭാഗാനുഭവനവസേനാതി അത്ഥോ. **നരദേവാന**ന്തി പുരിസഭൂതദേവതാനം. തേനാഹ **“ദേവപുരിസാന”**ന്തി. അപ്പകം അധികം ഊനം വാ ഗണനൂപഗം നാമ ന ഹോതീതി **“തിക്ഖത്തും ദസന്ന”**ന്തി വുത്തം. ‘‘തേത്തിംസാന’’ന്തി ഹി വത്തബ്ബേ അയം രുള്ഹീ. **പരിവാരസങ്ഖാതേന,** ന കിത്തിസങ്ഖാതേനാതി അധിപ്പായോ. സീലാചാരാദിഗുണനേമിത്തികാ ഹി കിത്തി. ‘‘താവതിംസാ ദേവാ ദീഘായുകാ വണ്ണവന്തോ സുഖബഹുലാ’’തി ഏവമാദിവചനേന യസേ ഇച്ഛിതേ അവിസേസേത്വാവ **“യസേന സമ്പന്നാന”**ന്തി സക്കാ വത്തും.

അരിയസാവികാതി സോതാപന്നാ. ‘‘സകദാഗാമിനീ’’തി കേചി. **അധിപ്പായം വിവട്ടേത്വാ**തി യഥാ ത്വം അന്ധബാലേ മഞ്ഞസി, ധമ്മസഭാവോ ഏവം ന ഹോതീതി തസ്സാ ദേവതായ അധിപ്പായം വിപരിവത്തേത്വാ. ഏകന്തതോ സുഖം നാമ നിബ്ബാനമേവ. കാമാ ഹി ദുക്ഖാ വിപരിണാമധമ്മാതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന **തസ്സാ അധിപ്പായം പടിക്ഖിപിത്വാ**. കാമം ചതുത്ഥഭൂമകാപി സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ ഏവ, തേ പന സമ്മസനൂപഗാ ന ഹോന്തീതി **തേഭൂമക**ഗ്ഗഹണം സമ്മസനയോഗ്ഗേന. **ഹുത്വാ**തി പുബ്ബേ അവിജ്ജമാനാ പച്ചയസമവായേന ഭവിത്വാ ഉപ്പജ്ജിത്വാ. ഏതേന നേസം ഭാവഭാഗോ ദസ്സിതോ. **അഭാവത്ഥേനാ**തി സരസനിരോധഭൂതേന വിദ്ധംസനഭാവേന.

അനിച്ചാ അദ്ധുവാ, തതോ ഏവ ‘‘മയ്ഹം ഇമേ സുഖാ’’തി വാ ന ഇച്ചാതി **അനിച്ചാ. ഉപ്പാദവയസഭാവാ**തി ഖണേ ഖണേ ഉപ്പജ്ജനനിരുജ്ഝനസഭാവാ. തേനാഹ **“ഉപ്പ…പേ॰… വേവചന”**ന്തി. പുരിമസ്സ വാ പച്ഛിമം കാരണവേവചനന്തി ആഹ **“യസ്മാ വാ”**തിആദി. **തദനന്തരാ**തി തേസം ഉപ്പാദവയാനം അന്തരേ. **വേമജ്ഝട്ഠാന**ന്തി ഠിതിക്ഖണം വദതി. യേ പന ‘‘സങ്ഖാരാനം ഠിതി നത്ഥീ’’തി വദന്തി, തേസം തം മിച്ഛാ. യഥാ ഹി തസ്സേവ ധമ്മസ്സ ഉപ്പാദാവത്ഥായ ഭിന്നാ ഭങ്ഗാവത്ഥാ ഇച്ഛിതാ, അഞ്ഞഥാ അഞ്ഞം ഉപ്പജ്ജതി, അഞ്ഞം നിരുജ്ഝതീതി ആപജ്ജതി, ഏവം ഉപ്പന്നസ്സ ഭങ്ഗാഭിമുഖാവത്ഥാ ഇച്ഛിതബ്ബാ, സാവ ഠിതിക്ഖണോ. ന ഹി ഉപ്പജ്ജമാനോ ഭിജ്ജതീതി സക്കാ വിഞ്ഞാതുന്തി. **വൂപസമസങ്ഖാത**ന്തി അച്ചന്തം വൂപസമസങ്ഖാതം **നിബ്ബാനമേവ സുഖം,** ന തയാ അധിപ്പേതാ കാമാതി അധിപ്പായോ.

നന്ദനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. നന്ദതിസുത്തവണ്ണനാ

൧൨. **നന്ദതീ**തി ഏത്ഥ നന്ദനം സപ്പീതികകാമതണ്ഹാകിച്ചന്തി ആഹ - **“തുസ്സതീ”**തി, തസ്മാ കാമപരിതോസേന ഹട്ഠതുട്ഠോ ഹോതീതി അത്ഥോ. **പുത്തിമാ**തി പുത്തവാ. പഹൂതേ ചായം മാ-സദ്ദോതി ആഹ **“ബഹുപുത്തോ”**തി. ബഹുപുത്തതാഗഹണേന ഇദം പയോജനന്തി ദസ്സേന്തോ **“തസ്സ ഹീ”**തിആദിമാഹ. **പൂരേന്തീ**തി പദം അപേക്ഖിത്വാ **ധഞ്ഞസ്സാ**തി സാമിവചനം. **ഇതി ആഹാ**തി ഇമമത്ഥം സന്ധായാഹ, ഏവംഅധിപ്പായോ

ഹുത്വാതി അത്ഥോ. **ഗോസാമികോ**തി ഗോമാ. ഇധാപി പഹൂതേ മാ-സദ്ദോ. **ഗോരസസമ്പത്തി**ന്തി ഗോരസേഹി നിപ്ഫജ്ജനസമ്പത്തിം. **ഉപധീ**തി പച്ചത്തബഹുവചനം. **ഹീ**തി ഹേതുഅത്ഥേ നിപാതോ. നന്ദയന്തി പീതിസോമനസ്സം ജനയന്തീതി **നന്ദനാ**. കാമം ദുക്ഖസ്സ അധിട്ഠാനഭാവതോ നിപ്പരിയായതോ കാമാ ''ഉപധീ''തി വത്തബ്ബതം അരഹന്തി, തസ്സാ പന ദേവതായ അധിപ്പായവസേനാഹ **"സുഖസ്സ അധിട്ഠാനഭാവതോ"**തി. കിലേസവത്ഥുഹേതുകത്താ സേസപദദ്വയസ്സ കിഞ്ചാപി സബ്ബം സംസാരദുക്ഖം കിലേസഹേതുകം, വിസേസതോ പന പാപധമ്മാ അപായൂപപത്തിം നിബ്ബത്തേന്തീതി ആഹ - **"കിലേസാപി അപായദുക്ഖസ്സ അധിട്ഠാനഭാവതോ"**തി. **ഉപസംഹരമാനാ**തി ഉപനേന്താ ഉപ്പാദേന്താ. മനുസ്സജാതികോപി ദുല്ലഭഘാസച്ഛാദനതായ ദുക്ഖബഹുലോ പേതോ വിയാതി **മനുസ്സപേതോ**. മനുസ്സജാതികോപി വുത്തരൂപോ അനത്ഥപാതിതോ പരേഹി ഹിംസിതോ സമാനോ നേരയികോ വിയാതി **മനുസ്സനേരയികോ**.

ഫലേന രുക്ഖതോ **ഫലം** പാതേന്തോ വിയ. **തഥേവ നവഹാകാരേഹീ**തി യഥാ തീസു കാലേസു നാസമരണഭേദനവസേന പുത്തിമാ പുത്തനിമിത്തം, തഥേവ ഗോമാ ഗോനിമിത്തം സോചതി നവപ്പകാരേഹി. പഞ്ച കാമഗുണോപധീപി നരം സോചേന്തീതി യോജനാ. **തസ്സാ**തി യോ ഉത്തരി അനുഗിജ്ഝതി തസ്സ. **കാമയാനസ്സാ**തി ജാതകാമച്ഛന്ദസ്സ. **ജന്തുനോ**തി സത്തസ്സ. **പരിഹായന്തി ചേ** വിനസ്സന്തി ചേ. **സല്ലവിദ്ധോവാ**തി സല്ലേന വിദ്ധോ വിയ. **രുപ്പതീ**തി വികാരം ആപജ്ജതി, സോചതീതി അത്ഥോ. **നരസ്സ സോചനാ** സോകഘട്ടനപച്ചയോ. **ഉപധയോ നത്ഥീ**തി കാമം കിലേസാഭിസങ്ഖാരൂപധയോ താവ ഖീണാസവസ്സ നത്ഥേവ മഗ്ഗാധിഗമേന നിരോധിതത്താ, ഖന്ധൂപധയോ പന കഥന്തി? തേപി തസ്സ സഉപാദിസേസകാലേപി അട്ഠുപ്പത്തിഹേതുഭൂതാ ന സന്തേവ, അയഞ്ച അനുപാദിസേസകാലേ. തേനാഹ **"സോ നിരുപധി മഹാഖീണാസവോ"**തി.

നന്ദതിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. നത്ഥിപുത്തസമസുത്തവണ്ണനാ

൧൩. പുത്തപേമം പുത്തഗ്ഗഹണേന ഗഹിതം ഉത്തരപദലോപേനാതി ആഹ **"പുത്തപേമസമ"**ന്തി. **ഗോസമിത**ന്തി ഗോഹി സമം കതം. തേനാഹ **"ഗോഹി സമ"**ന്തി. സൂരിയസ്സ സമാതി **സൂരിയസമാ**. അവയവസമ്ബന്ധേ ചേതം സാമിവചനം. അവയവോ ചേത്ഥ ആഭാ ഏവ്വാതി വിഞ്ഞായതി ''അനന്തരം ആഭാ''തി വുച്ചമാനത്താതി ആഹ **"സൂരിയാഭായ സമാ"**തിആദി. മഹോഘഭാവേന സരന്തി സവന്തീതി **സരാ,** മഹന്താ ജലാസയാ. **സബ്ബേ തേ സമുദ്ദപരമാ** ഓരിമജനേഹി അദിട്ഠപരതീരത്താ തസ്സ.

നത്ഥി അത്തസമം പേമന്തി ഗാഥായ പഠമഗാഥായം വുത്തനയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അത്തപേമേന സമം പേമം നാമ നത്ഥീതി അയമത്ഥോ. അനുദകകന്താരേ ഘമ്മസന്താപം അസഹന്തിയാ അങ്കേ ഠപിതപുത്തകം കന്ദന്തം ഭൂമിയം നിപജ്ജാപേത്വാ തസ്സ ഉപരി ഠത്വാ മതഇത്ഥിവത്ഥുനാ ദീപേതബ്ബം. തേനാഹ - **"മാതാപിതാദയോ ഹി ഛഡ്ഡേത്വാപി പുത്തധീതാദയോ"**തി. തഥാ ചാഹ -

‘‘സബ്ബാ ദിസാ അനുപരിഗമ്മ ചേതസാ,
നേവജ്ഝഗാ പിയതരമത്തനാ ക്വചി;
ഏവം പിയോ പുഥു അത്താ പരേസം,
തസ്മാ ന ഹിംസേ പരമത്തകാമോ’’തി. (സം॰ നി॰ ൧.൧൧൯; ഉദാ॰ ൪൧;
നേത്തി॰ ൧൧൩);

ധഞ്ഞേന സമം ധനം നാമ നത്ഥി, യസ്മാ തപ്പടിബദ്ധാ ആഹാരൂപജീവീനം സത്താനം ജീവിതവുത്തി. **തഥാരൂപേ കാലേ**തി ദുബ്ഭിക്ഖകാലേ. **ഏകദേസംയേവ ഓഭാസന്തീ**തി ഏകസ്മിം ഖണേ ചതൂസു മഹാദീപേസു ഓഭാസം ഫരിതും അസമത്ഥത്താ സൂരിയസ്സപി, പഗേവ ഇതരേസം. ബോധിസത്തസ്സ ഉദയബ്ബയസ്സ ഞാണാനുഭാവേന സകലജാതിഖേത്തം ഏകാലോകം അഹോസീതി ആഹ **‘‘പഞ്ഞാ…പേ॰… സക്കോതീ’’**തി. **തമം വിധമതീ**തി പുബ്ബേനിവാസഞാണാദയോ പഞ്ഞാ യത്ഥ പവത്തന്തി, തമനവസേസം ബ്യാപേത്വാ ഏകപ്പഹാരേന പവത്തനതോ. **‘‘വുട്ഠിയാ പന പവത്തമാനായ യാവ ആഭസ്സരഭവനാ’’**തി പചുരവസേന വുത്തം.

നത്ഥിപുത്തസമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ഖത്തിയസുത്തവണ്ണനാ

൧൪. ഖേത്തതോ വിവാദാ സത്തേ തായതീതി **ഖത്തിയോ. വദതി** ദേവതാ അത്തനോ അജ്ഝാസയവസേന. **ദ്വിപദാദീനന്തി ആദി**-സദ്ദേന ചതുപ്പദഭരിയപുത്താ ഗഹിതാ. **ബുദ്ധാദയോതി ആദി**-സദ്ദേന ആജാനീയസുസ്സൂസഭരിയസ്സവപുത്താ. **ദ്വിപദാനം സേട്ഠോ**തി ഏത്ഥ ദ്വിപദാനം ഏവ സേട്ഠോതി നായം നിയമോ ഇച്ഛിതോ, സേട്ഠോ ഏവാതി പന ഇച്ഛിതോ, തസ്മാ സമ്ബുദ്ധോ ദ്വിപദേസു അഞ്ഞേസു തത്ഥ ച ഉപ്പജ്ജനതോ സേട്ഠോ ഏവ സബ്ബേസമ്പി ഉത്തരിതരസ്സ അഭാവതോതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ. തേനാഹ **‘‘ഉപ്പജ്ജമാനോ പനേസോ’’**തിആദി. കാരണാകാരണം ആജാനാതീതി **ആജാനീയോ. ഗണ്ഹാപേഥാ**തി യഥാ ഉദകോ ന തേമിസ്സതി, ഏവം വാളം ഗണ്ഹാപേഥ. ‘‘അസുസ്സൂസാ’’തി കേചി പഠന്തി. **ആസുണമാനോ**തി സപ്പടിസ്സവോ ഹുത്വാ വചനസമ്പടിച്ഛകോ.

ഖത്തിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. സണമാനസുത്തവണ്ണനാ

൧൫. ഠിതേ മജ്ഝന്ഹികേതി പുബ്ബണ്ഹം നിക്ഖമിത്വാ അപരണ്ഹം അപ്പത്വാ ഠിതമജ്ഝന്ഹേ. **സന്നിസീവേസൂ**തി പരിസ്സമവിനോദനത്ഥം സബ്ബസോ സന്നിസീദന്തേസു. ദ-കാരസ്സ ഹി വ-കാരം കത്വാ നിദ്ദേസോ. തേനാഹ **‘‘സന്നിസിന്നേസു വിസ്സമമാനേസൂ’’**തി. **സബ്ബസത്താനന്തി** സബ്ബേസഞ്ച ആഹാരൂപജീവിതസത്താനം ഘമ്മതാപനേ സന്തത്തകായാനം **ഇരിയാപഥദുബ്ബല്യകാലോ**തി ഠാനാദിഇരിയാപഥസ്സ അസമത്ഥകാലോ. **സണതി വിയാ**തി സദ്ദം കരോതി വിയ, യഥാ തം അഞ്ഞമ്പി മഹാവനം വക്ഖമാനനയേന. തേനാഹ **‘‘തപ്പടിഭാഗം നാമേത’’**ന്തി **ഛിദ്ദവേണുപബ്ബാനന്തി** രന്ധജാതകീചകമഹാവേളുപബ്ബാനം. **ദുതിയകം** സഹായം അലഭന്തീ

അനഭിരതിപരിതസ്സനായ ഏവമാഹ. **അനപ്പകം സുഖന്തി** വിപുലം ഉളാരം വിവേകസുഖം.

ഏകവിഹാരതായ **സുഞ്ഞാഗാരം പവിട്ഠസ്സ**. തേന കായവിവേകം ദസ്സേതി. അനിച്ചാനുപസ്സനാദീഹി നിച്ചസഞ്ഞാദിപ്പഹാനേന **സന്തചിത്തസ്സ**. തേന ചിത്തവിവേകം ദസ്സേതി. സംസാരേ ഭയം ഇക്ഖനതോ **ഭിക്ഖുനോ** ഉഭയവിവേകസമ്പന്നസ്സ, തതോ ഏവ ഉത്തരിം മനുസ്സധമ്മതോ രതിം ലാഭിനോ. **അമാനുസീ രതീ**തി ഭാവനാരതി. **പുരതോ**തി പുരിമഭാഗേ. **പച്ഛതോ**തി പച്ഛിമഭാഗേ. **അപരോ**തി അഞ്ഞോ. **പുരതോ**തി വാ അനാഗതേ, അനാഗതം ആരബ്ഭാതി അത്ഥോ. **പച്ഛതോ**തി അതീതേ അതീതം ആരബ്ഭ പടിപത്തിയാ വിബാധനതോ. **പരോ**തി കോധോ ചിത്തപടിദുസ്സനതായ. ന പരോതി **അപരോ,** ലോഭോ, സോ **ചേ ന വിജ്ജതി**. ഏതേന അനാഗതപ്പജപ്പനായ അതീതാനുസോചനായ ച അഭാവം ദസ്സേതി. **അതീവ ഫാസു ഭവതീ**തി നീവരണജേട്ഠകസ്സ കാമച്ഛന്ദസ്സ വിഗമേന വിക്ഖമ്ഭിതനീവരണസ്സ ഝാനസ്സ വസേന അതിവിയ ഫാസുവിഹാരോ ഹോതി. **ഏകസ്സ വസതോ വനേ**തി തണ്ഹാദുതിയികാഭാവേന ഏകസ്സ അരഞ്ഞേ വിവേകവാസം വസതോ. **സേസം താദിസമേവാ**തി സേസമേത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം പഠമഗാഥായം വുത്തസദിസമേവ.

സണമാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൱. നിദ്ദാതന്ദീസുത്തവണ്ണനാ

൱൱. പച്ഛിമേ മാസേ പച്ഛാഭത്തം പിണ്ഡപാതപ്പടിക്കന്തോ ചതുഗ്ഗുണം സങ്ഘാടിം പഞ്ഞപേത്വാ ദക്ഖിണേന പസ്സേന സതോ സമ്പജാനോതി ഏത്തകം പാഠം സങ്ഖിപിത്വാ **"നിദ്ദം ഓക്കമിത്വാ"**തി വുത്തം. കിരിയാമയചിത്തേഹി അവോമിസ്സോ ഭവങ്ഗസോതോ **അബ്യാകതനിദ്ദാ**. സാ ഹി ഖീണാസവാനം ഉപ്പജ്ജനാരഹാ, തസ്സാ പുബ്ബഭാഗാപരഭാഗേസു...പേ॰... ഉപ്പന്നം ഥിനമിദ്ധം ഇധാധിപ്പേതാ നിദ്ദാ, സാ അഖീണാസവാനം യേഭുയ്യേന അനിയതകാലാ, തബ്ബിധുരനിയതസബ്ഭാവം ദസ്സേന്തോ **"അതിച്ഛാത...പേ॰... ആഗന്തുകം ആലസിയ"**ന്തി ആഹ. കായാലസിയപച്ചയാ വീരിയസ്സ പടിപക്ഖഭൂതാ ചത്താരോ അകുസലക്ഖന്ധാ **തന്ദീ** നാമ. **തന്ദീ**തി സഭാവനിദ്ദേസോ. **തന്ദിയനാ**തി ആകാരനിംദ്ദേസോ. **തന്ദീമനതാ**തി തന്ദീഭൂതചിത്തതാ. **ആലസ്യ**ന്തി അലസഭാവാഹരണം. **ആലസ്യായിതത്ത**ന്തി അലസഭാവപ്പത്തി. **കായവിജമ്ഭനാ**തി കായസ്സ വിനാമനാ. **അകുസലപക്ഖാ ഉക്കണ്ഠിതതാ**തി അകുസലപക്ഖിയാ അനഭിരതി. **ഭത്തകിലമഥോ**തി യഥാവുത്തസ്സ ഭത്തവത്ഥുകസ്സ ആഹാരസ്സ വസേന സരീരേ ഉപ്പജ്ജനകഖേദോ. **ഉപക്കിലിട്ഠോ**തി പഞ്ഞായ ദുബ്ബലീകരണേന ഉപക്കിലിട്ഠചിത്തോ. ചിത്തസ്സ അസമാഹിതത്താ **നിവാരിതപാതുഭാവോ**. അരിയമഗ്ഗസ്സ ജോതനം നാമ ഉപ്പജ്ജനമേവാതി ആഹ **"ന ജോതതി , ന പാതുഭവതീതി അത്ഥോ"**തി. ന ഹി അരിയമഗ്ഗോ ജോതിഅജോതിനാമോ പവത്തതി.

മഗ്ഗസഹജാതവീരിയേനാതി ലോകിയലോകുത്തരമഗ്ഗസഹജാതവീരിയേന. മിസ്സകമഗ്ഗോ ഹി ഇധ അധിപ്പേതോ. **നീഹരിത്വാ**തി നീഹരണഹേതു. ഹേതുഅത്ഥോ ഹി അയം **ത്വാ**-സദ്ദോ ''പഞ്ഞായ ചസ്സ ദിസ്വാ''തിആദീസു (മ॰

നിം ൧.൨൭൧) വിയ. തേന "മഗ്ഗോ വിസുജ്ഝതീ"തി വചനം സമത്ഥിതം ഹോതി. "അരിയമഗ്ഗം വിസുജ്ഝതീ"തി കേചി പഠന്തി.

നിദ്ദാതന്ദീസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ദുക്കരസുത്തവണ്ണനാ

൧൭. ദുക്ഖം തിതിക്ഖന്തി **ദുത്തിതിക്ഖം**. തഞ്ച ദുക്ഖമം ദുസ്സഹനം ആരമ്ഭവസേന ദുക്കരം, അനുയുഞ്ജനവസേന ദുത്തിതിക്ഖന്തി. **അബ്യത്തേനാ**തി സാമഞ്ഞസ്സ ഉപകാരാനുപകാരേ ധമ്മേ ജാനനസമത്ഥായ വേയ്യത്തിയസങ്ഖാതായ പഞ്ഞായ അഭാവതോ ന ബ്യത്തേന. തേനാഹ **"ബാലേനാ"**തി. യസ്മിം ധമ്മേ സതി സമണോതി വുച്ചതി, തം സാമഞ്ഞന്തി ആഹ **"സമണധമ്മോ"**തി. **ഇമിനാ**തി "ദുക്കരം ദുത്തിതിക്ഖഞ്ച, അബ്യത്തേന ച സാമഞ്ഞ"ന്തി ഇമിനാ ഗാഥദ്ധേന **ഇദം ദസ്സേതീ**തി ഇദം ഇദാനി വുച്ചമാനം അത്ഥജാതം ദസ്സേതി. **അഭിദന്ത**ന്തി അഭിഭവനദന്തം, ഉപരിദന്തന്തി അത്ഥോ. സോ ഹി ഇതരം മുസലം വിയ ഉദുക്ഖലം വിസേസതോ കസ്സചി ഖാദനകാലേ അഭിഭുയ്യ വത്തതി. **ആധായാ**തി നിപ്പീളനവസേനേവ ഠപേത്വാ. **താലും ആഹച്ചാ**തി താലുപദേസമാഹനിത്വാ വിയ. **ചേതസാ**തി കുസലചിത്തേന. **ചിത്ത**ന്തി അകുസലചിത്തം. **അഭിനിഗ്ഗണ്ഹിത്വാ**തി യഥാ അതിസമുദാചാരോ ന ഹോതി, ഏവം വിബാധനവസേന നിഗ്ഗഹേത്വാ. **ആപാണകോടിക**ന്തി പാണകോടിപരിയോസാനം, പരിജീവന്തി അത്ഥോ. സമ്ബാധേതീതി **സമ്ബാധോ,** അന്തരായികോ. **ബഹൂ പരിസ്സയാ**തി അയോനിസോ കാമവിതക്കാദിവസേന.

പജ്ജതി ചിത്തമേത്ഥാതി പദം, ആരമ്മണം. ഇരിയാപഥം ഏവ പദം **ഇരിയാപഥപദം**.

ഗീവാ ചത്താരോ പാദാതി **ഗീവപഞ്ചമാനി. സമോദഹ**ന്തി വാ സമോധാനഹേതൂതി അയമേത്ഥ അത്ഥോതി ആഹ - **"സമോദഹിത്വാ വാ"**തി, സമ്മാ ഓധായ അന്തോ പവേസേത്വാതി അത്ഥോ. **സകേ ആരമ്മണകപാലേ**തി ഗോചരജ്ഝത്തം വദതി. **സമോദഹ**ന്തി സമോദഹന്തോ. **അനിസ്സിതോ**തി തേഭൂമകധമ്മേസു കഞ്ചിപി ധമ്മം തണ്ഹാദിട്ഠാഭിനിവേസവസേന അനിസ്സിതോ. **അവിഹിംസമാനോ** വിഹിംസാനിമിത്താനം പജഹനേന. **ഉല്ലുമ്പനസഭാവസണ്ഠിതേനാ**തി സീലബ്യസനതോ ഉദ്ധരണരൂപേ സണ്ഠിതേന, കരുണായുത്തേനാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"കാരുഞ്ഞതം പടിച്ചാ"**തി.

ദുക്കരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ഹിരീസുത്തവണ്ണനാ

൧൮. **നിസേധേതീ**തി നിവാരേതി പവത്തിതും ന ദേതി. **പുച്ഛതി** ദേവതാ. **അപഹരന്തോ**തി അപനേന്തോ, യഥാ സബ്ബേന സബ്ബം അക്കോസവത്ഥു ന ഹോതി, ഏവം പരിഹരന്തോതി അത്ഥോ. **ബുജ്ഝതി** സാരഥിവിധം. **അത്തനി നിപാതം ന ദേതി,** ആജാനീയോ ഹി യുത്തം പജാനാതി. അഭൂതേന **അഭൂതക്കോസേന പരിമുത്തോ നാമ നത്ഥി** ബാലാനഞ്ച ജനാനം പരാപവാദേ യുത്തപയുത്തഭാവതോ. തേനാഹ ഭഗവാ -

"നിന്ദന്തി തുണ്ഹിമാസീനം, നിന്ദന്തി ബഹുഭാണിനം;

മിതഭാണിമ്പി നിന്ദന്തി, നത്ഥി ലോകേ അനിന്ദിതോ''തി. (ധം॰ പ॰ ൨൨൭);

തനുയാതി വാ കതിപയാ. തേനാഹ **"അപ്പകാ"**തി. **സദാ സതാ**തി ഹിരിനിസേധഭാവേ കാരണവചനം. **പപ്പുയ്യാ**തി പത്വാ അധിഗന്ത്വാ. വാനതോ നിക്ഖന്തത്താ **നിബ്ബാനം,** അസങ്ഖതധാതു.

ഹിരീസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. കുടികാസുത്തവണ്ണനാ

൧൯. അന്തോതി കുച്ഛിഅബ്ഭന്തരേ. **വസനട്ഠാനട്ഠേനാ**തി വസനഭാവേന. **കുലപവേണി**ന്തി കുലാചാരം കുലതന്തിം. **സന്താനകട്ഠേനാ**തി കുലസന്തതിയാ ബന്ധനഭാവേന . ഏവം സബ്ബപദേഹി പുച്ഛിതത്ഥസ്സ അനുജാനനവസേന **"ഏകംസവചനേ നിപാതോ"**തി വുത്തം. ആപാദികാ പോസികാ മാതുച്ഛാ മഹാപജാപതി മാതാ ഏവാതി കത്വാ **"പഹായ പബ്ബജിതത്താ"**തി അവിസേസതോ വുത്തം. പഹായ പബ്ബജിതത്താ നത്ഥീതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. പുന മാതുകുച്ഛിവാസാദീനം അഭാവവചനേനേവ വട്ടമ്ഹി ബന്ധനസ്സ അഭാവോ ദീപിതോ ഹോതീതി ന ഗഹിതോ. അയം കിര ദേവതാ യഥാ പുഥുജ്ജനാ ബുദ്ധാനം ഗുണേ ന ജാനന്തി, ഏവം ന ജാനാതി, തസ്മാ **"മയാ സന്നാഹം ബന്ധിത്വാ"**തിആദിമാഹ.

കുടികാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. സമിദ്ധിസുത്തവണ്ണനാ

൨൦. തപനഭാവേന തപനോദകത്താ **തപോദാ**തി തസ്സ രഹദസ്സ നാമം. തേനാഹ **"തത്തോദകസ്സ രഹദസ്സാ"**തി. **തതോ**തി നാഗഭവനേ ഉദകരഹദതോ തപോദാ നാമ നദീ സന്ദതി. സാ ഹി നദീ ഭൂമിതലം ആരോഹതി. ''ഏദിസാ ജാതാ''തി വചനസേസോ. **പേതലോകോ**തി ലോഹകുമ്ഭിനിരയാ ഇധാധിപ്പേതാതി വദന്തി. രഹദസ്സ പന ആദിതോ പബ്ബതപാദവനന്തരേസു ബഹൂ പേതാ വിഹരന്തി, സ്വായമത്ഥോ **പേതവത്ഥുപാളിയാ ലക്ഖണസംയുത്തേന** ച ദീപേതബ്ബോ. **യതായ**ന്തി യതോ രഹദതോ അയം. **സാതോദകോ**തി മധുരോദകോ. **സേതോദകോ**തി പരിസുദ്ധോദകോ, അനാവിലോദകോതി അത്ഥോ. **തതോ**തി തപോദാനദിതോ.

സമിദ്ധോതി അവയവാനം സമ്പുണ്ണതായ സംസിദ്ധിയാവ സമ്മാ ഇദ്ധോ. തേനാഹ **"അഭിരൂപോ"**തിആദി. പധാനേ സമ്മസനധമ്മേ നിയുത്തോ, തം വാ ഏത്ഥ അത്ഥീതി **പധാനികോ**. സേനാസനം സുട്ഠപിതദ്വാരവാതപാനം, തേസം പിദഹനേന **ഉതും ഗാഹാപേത്വാ**.

പുബ്ബാപയമാനോതി ന്ഹാനതോ പുബ്ബഭാഗേ വിയ വോദകഭാവം ആപജ്ജമാനോ ഗമേന്തോ. അവത്തം പടിക്ഖിപിത്വാ വത്തം ദസ്സേതും **"തത്ഥ... പേ॰... ന ഓതരിതബ്ബ"**ന്തി പഠമം വുത്തം. **സബ്ബദിസാപലോകനം** യഥാ ന്ഹായനട്ഠാനസ്സ മനുസ്സേഹി വിവിത്തഭാവജാനനത്ഥം. **ഖാണുആദിവവത്ഥാപനം** ചീവരാദീനം ഠപനത്ഥം ഉദകസമീപേതി അധിപ്പായോ. **ഉക്കാസനം** അമനുസ്സാനം അപഗമനത്ഥം. **അവകുജ്ജട്ഠാനം** തങ്ഖണേപി ഉപരിമകായസ്സ ഉജുകം അവിവടകരണത്ഥം. **ചീവരപിട്ഠേയേവ ഠപേതബ്ബം** യത്ഥ

വാ തഥ വാ അട്ഠപേത്വാ. **ഉദകന്തേ**തി ഉദകസമീപേ. **സിന്നട്ഠാന**ന്തി സേദഗതപദേസോ. **പസാരേതബ്ബം** തസ്സ സുക്ഖാപനത്ഥം. **സംഹരിത്വാ ഠപനം** പുന സുഖേന ഗഹേത്വാ നിവാസനത്ഥം. **നാഭിപ്പമാണമത്തം ഓതരണം** താവതാ ഉദകപടിച്ഛാദിലക്ഖണപ്പത്തതോ. **വീചിം അനുട്ഠാപേന്തേനാ**തിആദി സംയതകാരിതാദസ്സനം. **നിവാസനം പരിക്ഖിപിത്വാ**തി അന്തരവാസകം കടിപ്പദേസസ്സ യഥാ പരിതോ ഹോതി, ഏവം ഖിപിത്വാ പരിവസിത്വാ.

സരീരവണ്ണോപി വിപ്പസീദി സമ്മദേവ ഭാവനാനുസ്സതിമ്പി വിന്ദന്തസ്സാതി അധിപ്പായോ. **സമനം നിഗ്ഗഹേതു**ന്തി കിലേസവസം ഗതം അത്തനോ ചിത്തം നിഗ്ഗണ്ഹിതും. **കാമൂപനീതാ**തി കാമം ഉപഗതചിത്താ. അഥ വാ കിലേസകാമേന ഥേരേ ഉപനീതചിത്താ.

അപരിഭുഞ്ജിത്വാതി അനനുഭോത്വാ. അനുഭവിതബ്ബന്തി അത്ഥതോ ആപന്നമേവാതി ആഹ **"പഞ്ചകാമഗുണേ"**തി . **ഭിക്ഖസീ**തി യാചസി. തഞ്ച ഭിക്ഖാചരിയവസേനാതി ആഹ **"പിണ്ഡായ ചരസീ"**തി. കാമപരിഭോഗഗരുഗമനകാലോ നാമ വിസേസതോ പഠമയോബ്ബനാവത്ഥാതി ആഹ **"ദഹരയോബ്ബനകാലോ"**തി. **ഓഭഗ്ഗേനാ**തി മജ്ഝേ സംഭഗ്ഗകായേന. ജിണ്ണകാലേ ഹി സത്താനം കടിയം കായോ ഓഭഗ്ഗോ ഹോതി.

വോതി നിപാതമത്തം ''യേ ഹി വോ അരിയാ''തിആദീസു വിയ. **സത്താന**ന്തി സാമഞ്ഞവചനം, ന മനുസ്സാനം ഏവ. **ദേഹനിക്ഖേപന**ന്തി കളേവരട്ഠപിതട്ഠാനം. നത്ഥി ഏതേസം നിമിത്തന്തി **അനിമിത്താ,** ''ഏത്തകം അയം ജീവതീ''തിആദിനാ സഞ്ജാനനനിമിത്തരഹിതാതി അത്ഥോ. **ന നായരേ**തി ന ഞായന്തി. **ഇതോ പര**ന്തി ഏത്ഥ **പര**ന്തി അഞ്ഞം കാലം. തേന ഓരകാലസ്സപി സങ്ഗഹോ സിദ്ധോ ഹോതി. പരമായുനോ ഓരകാലേ ഏവ ചേത്ഥ പരന്തി അധിപ്പേതം തതോ പരം സത്താനം ജീവിതസ്സ അഭാവതോ. **വവത്ഥാനാഭാവതോ**തി കാലവസേന വവത്ഥാനാഭാവതോ. **വവത്ഥാന**ന്തി ചേത്ഥ പരിച്ഛേദോ വേദിതബ്ബോ, ന അസങ്കരതോ വവത്ഥാനം, നിച്ഛയോ വാ. **അബ്ബുദപേസീ**തിആദീസു അബ്ബുദകാലോ പേസികാലോതിആദിനാ കാല-സദ്ദോ പച്ചേകം യോജേതബ്ബോ. **കാലോ**തി ഇധ പുബ്ബണ്ഹാദിവേലാ അധിപ്പേതാ. തേനാഹ **പുബ്ബണ്ഹേപി ഹീ**തിആദി . ഇധേവ ദേഹേന പതിതബ്ബന്തി സമ്ബന്ധോ. **അനേകപ്പകാരതോ**തി നഗരേ ജാതാനം ഗാമേ, ഗാമേ ജാതാനം നഗരേ, വനേ ജാതാനം ജനപദേ, ജനപദേ ജാതാനം വനേതിആദിനാ അനേകപ്പകാരതോ. **ഇതോ ചുതേനാ**തി ഇതോ ഗതിതോ ചുതേന. **ഇധ** ഇമിസ്സം ഗതിയം. **യന്തേ യുത്തഗോണോ വിയാ**തി യഥാ യന്തേ യുത്തഗോണോ യന്തം നാതിവത്തതി, ഏവം കാലോ ഗതിപഞ്ചകന്തി ഏവം ഉപമാസംസന്ദനം വേദിതബ്ബം.

അയം കാലോതി അയം മരണകാലോ. **പച്ഛിമേ കാലേ**തി പച്ഛിമേ വയേ. **തിസ്സോ വയോസീമാ**തി. പഠമാദികാ തിസ്സോ വയസ്സ സീമാ അതിക്കന്തേന. പുരിമാനം ഹി ദ്വിന്നം വയാനം സബ്ബസോ സീമാ അതിക്കമിത്വാ പച്ഛിമസ്സ ആദിസീമം അതിക്കന്തോ തഥാ വുത്തോ. **"അയഞ്ഹി സമണധമ്മോ…പേ॰… ന സക്കാ കാതു"**ന്തി വത്വാ തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"തദാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ഗണ്ഹിതു**ന്തി പാളിതോ അത്ഥതോ ച ഹദയേ ഠപനവസേന ഗണ്ഹിതും. **പരിഭുഞ്ജിതു**ന്തി വുത്തധമ്മപരിഹരണസുഖം അനുഭവിതും. ഏകസ്സ കഥനതോ പഠമം ഗാഥം സുത്തം വാ ഉസ്സാരേതി, തസ്മിം നിട്ഠിതേ

ഇതരോ ധമ്മകഥികോ തംയേവ വിത്ഥാരേന്തോ ധമ്മം കഥേതി, അയം **സരഭാണധമ്മകഥാ**. സുത്തഗേയ്യാനുസാരേന യാവ പരിയോസാനാ ഉസ്സാരണം **സരഭഞ്ഞധമ്മകഥാ**. **"മാ മം കാലോ ഉപച്ചഗാ"**തി വദന്തോ "സമണധമ്മസ്സ കരണസ്സ അയം മേ കാലോ"തി കഥേതി, തതോ പരോ "പച്ഛിമവയോ അഞ്ഞോ കാലോ"തി കഥേതി. **"കാലം വോഹം...പേ॰... തസ്മാ അഭുത്വാ ഭിക്ഖാമീ"**തി വദന്തോ അത്തനാ കതം പടിപത്തിഞ്ച സഹേതുകം സാനിസംസം കഥേതി.

തം ഗാരവകാരണം സന്ധായ. **ഏതന്തി** "അഥ ഖോ സാ ദേവതാ പഥവിയം പതിട്ഠഹിത്വാ"തി ഏതം വുത്തം. **ദഹരോ തന്തിആദിമാഹ** ലോഭാഭിഭൂതതായ അധിഗതത്താ. **സബ്ബസമ്പത്തിയുത്തോ**തി ഭോഗസമ്പദാ പരിവാരസമ്പദാതി സബ്ബസമ്പത്തീഹി യുത്തോ. **അലങ്കാരപരിഹാരന്തി** അലങ്കാരകരണം. **അനിക്കീളിതാവീതി** അകീളിതപുബ്ബോ. കീളനഞ്ചേത്ഥ കാമാനം പരിഭോഗോതി ആഹ **"അഭുത്താവീ"**തി. **അകതകാമകീളോ**തി അകതകാമാനുഭവനപ്പയോഗോ. സയം അത്തനാ ഏവ ദിസ്സന്തീതി സന്ദിട്ഠാ, സന്ദിട്ഠാ **ഏവ സന്ദിട്ഠികാ,** അത്തപച്ചക്ഖതോ സന്ദിട്ഠികാ. പകട്ഠോ കാലോ പത്തോ ഏതേസന്തി കാലികാ, തേ **കാലികേ.**

ചിത്താനന്തരന്തി ഇച്ഛിതചിത്താനന്തരം, ഇച്ഛിതിച്ഛിതാരമ്മണാകാരേതി അത്ഥോ. തേനേവാഹ **"ചിത്താനന്തരം ഇച്ഛിതിച്ഛിതാരമ്മണാനുഭവനം ന സമ്പജ്ജതീ"**തിആദി. **ചിത്താനന്തരം ലദ്ധബ്ബതായാ**തി അനന്തരിതസമാധിചിത്താനന്തരം ലദ്ധബ്ബഫലതായ. **സമോഹിതേസുപീ**തി സമ്ഭതേസുപി. **സമ്പന്നകാമസ്സാ**തി സമിദ്ധകാമസ്സ. **ചിത്തകാരാ** രൂപലാഭേന, **പോത്ഥകാരാ** പടിമാകാരകാ, **രൂപകാരാ** ദന്തരൂപകട്ഠരൂപ-ലോഹരൂപാദികാരകാ. **ആദി**സദ്ദേന നാനാരൂപവേസധാരീനം നടാദീനം സങ്ഗഹോ. **സേസദ്വാരേസൂ**തി ഏത്ഥ ഗന്ധബ്ബമാലാകാരസൂപകാരാദയോ വത്തബ്ബാ.

സോതി സമിദ്ധിത്ഥേരോ. **സമോഹിതസമ്പത്തിനാ**തി സങ്ഗാഹഭോഗൂപകരണസമ്പത്തിനാ. **പത്തബ്ബദുക്ഖസ്സാ**തി കാമാനം ആപജ്ജനരക്ഖണവസേന ലദ്ധബ്ബസ്സ കായികചേതസികദുക്ഖസ്സ. **ഉപായാസസ്സാ**തി ദള്ഹപരിസ്സമസ്സ വിരതസ്സ. "വിസ്സാതസ്സാ"തി കേചി. **"പച്ചവേക്ഖണഞാണേനാ"**തി കേചി പഠന്തി. അസുകസ്മിം നാമ കാലേ ഫലം ഹോതീതി ഏവം ഉദിക്ഖിതബ്ബോ നസ്സ കാലോതി **അകാലോ. ഏത്ഥാ**തി ഏതേസു നവസു ലോകുത്തരധമ്മേസു. **ഏഹിപസ്സവിധിന്തി** "ഏഹി പസ്സാ"തി ഏവം പവത്തവിധിവചനം. ഉപനേതബ്ബോതി വാ ഉപനേയ്യോ, സോ ഏവ **ഓപനേയ്യികോ. വിഞ്ഞൂഹീ**തി വിദൂഹി പടിവിദ്ധസച്ചേഹി. തേ ഏകംസതോ ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂആദയോ ഹോന്തീതി ആഹ **"ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂആദീഹീ"**തി. "പച്ചത്ത"ന്തി ഏതസ്സ പതിഅത്തനീതി ഭുമ്മവസേന അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോതി ആഹ **"അത്തനി അത്തനീ"**തി.

സബ്ബപദേഹി സമ്ബന്ധോതി "കഥം ആദീനവോ ഏത്ഥ ഭിയ്യോ, കഥം അകാലികോ"തിആദിനാ സബ്ബേഹി പച്ചേകം സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ.

നവോതി തരുണോ ന ചിരവസ്സോ. യേ ഭിക്ഖുനോവാദകലക്ഖണപ്പത്താ, തേ സന്ധായ **"വീസതിവസ്സതോ പട്ഠായ ഥേരോ"**തി വുത്തം. ഇധ സാസനം നാമ സിക്ഖത്തയസങ്ഗഹം പിടകത്തയന്തി ആഹ **"ധമ്മേന ഹീ"**തിആദി. തത്ഥ

ധമ്മേന വിനയോ ഏത്ഥ വിനാ ദണ്ഡസത്ഥേഹീതി **ധമ്മവിനയോ**. ധമ്മായ വിനയോ ഏത്ഥ ന ആമിസത്ഥന്തി ധമ്മവിനയോ. ധമ്മതോ വിനയോ ന അധമ്മതോതി ധമ്മവിനയോ. ധമ്മോ വാ ഭഗവാ ധമ്മസ്സാമീ ധമ്മകായത്താ, തസ്സ ധമ്മസഞ്ഞിതസ്സ സത്ഥു വിനയോ, ന തക്കികാനന്തി ധമ്മവിനയോ. ധമ്മേ വിനയോ ന അധമ്മേ വിനയോ. ധമ്മോ ച സോ യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജമാനേ സത്തേ അപായേസു അപതമാനേ ധാരേതീതി, സബ്ബേ സംകിലേസതോ വിനേതീതി വിനയോ ചാതി ധമ്മവിനയോ. തേനാഹ **"ഉഭയമ്പേതം സാസനസ്സേവ നാമ"**ന്തി.

ധമ്മവിനയോതി ധമ്മേന യുത്തോ വിനയോതി ധമ്മവിനയോ ആജഞ്ഞരഥോ വിയ. ധമ്മോ ച വിനയോ ചാതി വാ ധമ്മവിനയോ, തം **ധമ്മവിനയം**. ധമ്മവിനയാനഞ്ഹി സത്ഥുഭാവവചനതോ ധമ്മവിനയത്തസംസിദ്ധി ധമ്മവിനയാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം വിസേസനതോ. അഭിധമ്മേപി വിനയവചനന്തി ധമ്മവിനയദ്വയസിദ്ധി, ദേസിതപഞ്ഞത്തവചനതോ ധമ്മവിനയസിദ്ധി. ധമ്മോ ചതുധാ ദേസിതോ സന്ദസ്സന-സമാദാപന-സമുത്തേജന-സമ്പഹംസനവസേന, വിനയോ ചതുധാ പഞ്ഞത്തോ സീലാചാരതോ പരാജിതവസേന. ധമ്മചരിയാ സകവിസയോ, വിനയപഞ്ഞത്തി ബുദ്ധവിസയോ. പരിയായേന ദേസിതോ ധമ്മോ, നിപ്പരിയായേന പഞ്ഞത്തോ വിനയോ. ധമ്മദേസനാ അധിപ്പായത്ഥപ്പധാനാ, വിനയപഞ്ഞത്തി വചനത്ഥപ്പധാനാ. പരമത്ഥസച്ചപ്പധാനോ ധമ്മോ, സമ്മുതിസച്ചപ്പധാനോ വിനയോ. ആസയസുദ്ധിപധാനോ ധമ്മോ, പയോഗസുദ്ധിപധാനോ വിനയോ.

കിരിയദ്വയസിദ്ധിയാ ധമ്മവിനയസിദ്ധി. ധമ്മേന ഹി അനുസാസനസിദ്ധി, വിനയേന ഓവാദസിദ്ധി. ധമ്മേന ധമ്മകഥാസിദ്ധി, വിനയേന അരിയതുണ്ഹീഭാവസിദ്ധി. സാവജ്ജദ്വയപരിവജ്ജനതോ ധമ്മവിനയസിദ്ധി. ധമ്മേന ഹി വിസേസതോ പകതിസാവജ്ജപരിച്ചാഗസിദ്ധി, വിനയേന പഞ്ഞത്തിസാവജ്ജപരിച്ചാഗസിദ്ധി. ഗഹട്ഠപബ്ബജിതാനം സാധാരണാസാധാരണഗുണദ്വയസിദ്ധി. ബഹുസ്സുതസുതപസന്നദ്വയതോ പരിയത്തി-പരിയാപുണന-ധമ്മവിഹാര-വിഭാഗതോ ധമ്മധരവിനയധരവിഭാഗതോ ച ധമ്മവിനയദ്വയസിദ്ധി, സരണദ്വയസിദ്ധിയാ ധമ്മവിനയദ്വയസിദ്ധി. ഇധ സത്താനം ദുവിധം സരണം ധമ്മോ അത്താ ച. തത്ഥ ധമ്മോ സുചിണ്ണോ സരണം. "ധമ്മോ ഹവേ രക്ഖതി ധമ്മചാരി"ന്തി (ഥേരഗാ॰ ൩൦൩; ജാ॰ ൧.൧൦.൧൦൨; ൧.൧൫.൩൮൫) ഹി വുത്തം. സുദന്തോ അത്താപി സരണം "അത്താ ഹി അത്തനോ നാഥോ"തി (ധ॰ പ॰ ൧൬൦, ൩൮൦) വചനതോ. തേന വുത്തം "സരണദ്വയസിദ്ധിയാ ധമ്മവിനയസിദ്ധീ"തി. തത്ഥ യതസ്സ ധമ്മസിദ്ധി, യതോ ച വിനയസിദ്ധി, തദുഭയം ദസ്സേന്തോ ആഹ - **"ധമ്മേന ഹേത്ഥ ദ്വേ പിടകാനി വുത്താനി, വിനയേന വിനയപിടക"**ന്തി. **അധുനാ ആഗതോ** ഇദാനേവ ന ചിരസ്സേവ ഉപഗതോ.

മഹന്തേ ഠാനേ ഠപേത്വാതി മഹേസക്ഖതാദസ്സനത്ഥം അത്തനോ പരിവാരേന മഹന്തട്ഠാനേ ഠപിതഭാവം പവേദേത്വാ. **മഹതിയാ**തി ഉപസങ്കമനവന്ദനാദിവചനാപജ്ജനവസേന സമാചിണ്ണായ. സബ്ബേപി കിര നിസീദന്താ തം ഠാനം ഠപേത്വാവ നിസീദന്തി. **ഥിരകരണവസേനാ**തി ദള്ഹീകരണവസേന. അയം കിര ദേവതാ ഞാണസമ്പന്നാ മാനജാതികാ, തസ്മാ നായം മാനം അപ്പഹായ മമ ദേസനം പടിവിജ്ഝിതും സക്കോതീതി മാനനിഗ്ഗണ്ഹനത്ഥം ആദിതോ ദുവിഞ്ഞേയ്യം കഥേന്തോ ഭഗവാ

“അക്ഖേയ്യസഞ്ഞിനോ”തിആദിനാ തായ ഞാതുമിച്ഛിതകാമാനം കാലികാദിഭാവം, ധമ്മസ്സ ച സന്ദിട്ഠികാദിഭാവം വിഭാവേന്തോ ദ്വേ ഗാഥാ അഭാസി.

അക്ഖേയ്യതോതി ഗിഹിലിങ്ഗപരിയായനാമവിസേസാദിവസേന തഥാ തഥാ അക്ഖാതബ്ബതോ. തേനാഹ **“കഥാനം വത്ഥുഭൂതതോ”**തി. **ഏതേസ**ന്തി സത്താനം. **പതിട്ഠിതാ**തി പവത്തിതാ ആസത്താ. പഞ്ചന്നം കാമസങ്ഗാദീനം വസേന ആസത്താ ഹോന്തു, ഇതരേസം പന കഥന്തി? അനിട്ഠങ്ഗതോപി ഹി “ഇദം നു ഖോ”തിആദിനാ കങ്ഖതോ തത്ഥ ആസത്തോ ഏവ നാമ അവിജഹനതോ, തഥാ വിക്ഖേപഗതോ വിക്ഖേപവത്ഥുസ്മിം, അനുസയാനം പന ആസത്തഭാവേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. **മച്ചുനോ യോഗ**ന്തി, മച്ചുബന്ധനം, മരണധമ്മതന്തി അത്ഥോ. യസ്മാ അപരിഞ്ഞാതവത്ഥുകാ അനതീതമരണത്താ മച്ചുനാ യഥാരുചി പയോജേതബ്ബാ, തത്ഥ തത്ഥ ഉപരൂപരി ച ഖിപിതായ ആണായ അബ്ഭന്തരേ ഏവ ഹോന്തി, തസ്മാ വുത്തം **“പയോഗം...പേ॰... ആഗച്ഛന്തീ”**തി. യസ്മാ തേഭൂമകാ ധമ്മാ കമനീയട്ഠേന കാമാ, നേസമ്പി കാലസ്സ ലദ്ധബ്ബതായ കാലികതാ ഇധ അക്ഖേയ്യവചനേന പവേദിതാ. തേനാഹ - **“ഏവമിമായ ഗാഥായ കാലികാ കാമാ കഥിതാ”**തി. സബ്ബേപി തേഭൂമകാ ധമ്മാ കമനീയാ, യസ്മാ ച കാലികാനം കാമാനം തഥാസഭാവതാ കഥിതാ. അയമ്പി ഗാഥാ തദത്ഥമേവ ദീപേതീതി ഇമായ തേ കഥിതാ ഏവ ഹോന്തി. യേ ച സത്താ പഞ്ചസു ഖന്ധേസു ദിട്ഠിതണ്ഹാദിവസേന പതിട്ഠിതാ “ഇത്ഥീ, പുരിസോ, അഹം, മമാ”തി ച അഭിനിവിസിയ കാമേ പരിഭുഞ്ജന്തി, തേ മരണം നാതിവത്തന്തി. ഏവമ്പേത്ഥ കാമാനം കാലികത്ഥോ കഥിതോതി ആഹ **“കാലികാ കാമാ കഥിതാ”**തി.

അയം ഞാതപരിഞ്ഞാതി രൂപാരൂപധമ്മേ ലക്ഖണാദിതോ ഞാതേ കത്വാ പരിച്ഛിന്ദനപഞ്ഞാ. തേനാഹ **“ഏവം ഞാതം കത്വാ”**തിആദി. പദട്ഠാനഗ്ഗഹണേനേവ ചേത്ഥ തേസം രൂപാരൂപധമ്മാനം പച്ചയോ ഗഹിതോതി പച്ചയപരിഗ്ഗഹസ്സപി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **തീരേതി** തുലേതി വീമംസതി. **ദ്വാചത്താലീസായ ആകാരേഹീ**തി ഇമിനാ മത്ഥകപ്പത്തം മഹാവിപസ്സനം ദസ്സേതി. തേ പന ആകാരാ വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനായ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബാ. “അനിച്ചാനുപസ്സനായ നിച്ചസഞ്ഞം പജഹതീ”തിആദിനാ വിപസ്സനാക്ഖണേപി ഏകദേസേന പഹാനം ലബ്ഭതേവ, അനവസേസതോ പന പഹാനവസേന പഹാനപരിഞ്ഞം ദസ്സേന്തോ ആഹ **“അഗ്ഗമഗ്ഗേന ...പേ॰... അയം പഹാനപരിഞ്ഞാ”**തി. തഥാ ച ആഹ **“ഏവം തീഹി പരിഞ്ഞാഹീ”**തിആദി.

അക്ഖാതാരന്തി അക്ഖാതബ്ബം, ന അക്ഖേയ്യകം. തേനാഹ **“കമ്മവസേന കാരക”**ന്തിആദി. **കാരക**ന്തി ച സാധനമാഹ. **ന മഞ്ഞതീ**തി വാ മഞ്ഞനം നപ്പവത്തേതി **അക്ഖാതാര**ന്തി ഖീണാസവം. അഥ വാ **തഞ്ഹി തസ്സ ന ഹോതീ**തി തം കാരണം തസ്സ ഖീണാസവസ്സ ന ഹോതി ന വിജ്ജതി, **യേന** ദിട്ഠിതണ്ഹാദികാരണേന **അക്ഖേയ്യം** ഖന്ധപഞ്ചകം “തിസ്സോ”തി വാ “ഫുസ്സോ”തി വാ “ഇത്ഥീ”തി വാ “പുരിസോ”തി വാ അഭിനിവിസ്സ വദേയ്യാതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. മനുസ്സനാഗാദീഹി പൂജനീയത്താ “യക്ഖോ”തി സബ്ബദേവാനം സാധാരണവചനന്തി ദേവധീതാപി “യക്ഖീ”തി വുത്താ. **അക്ഖേയ്യ**ന്തി പഹാനപരിഞ്ഞായ പഹാനമഗ്ഗോ, തസ്സ ആരമ്മണഭൂതം നിബ്ബാനമ്പി ഗഹിതം. **ന മഞ്ഞതീ**തി ഖീണാസവസ്സ അസ്സ ഫലപ്പത്തീതി ആഹ **“നവവിധോ ലോകുത്തരധമ്മോ കഥിതോ”**തി.

വിസേസീതി വിസേസജാതിആദിവസേന സേയ്യോതി അത്ഥോ. **തേസു ഗഹിതേസൂ**തി തേസു സേയ്യമാനാദീസു തീസു മാനേസു ഗഹിതേസു. തയോ സേയ്യമാനാ, തയോ സദിസമാനാ, തയോ ഹീനമാനാ ഗഹിതാവ ഹോന്തി. **സോ പുഗ്ഗലോ**തി സോ അപ്പഹീനമഞ്ഞനപുഗ്ഗലോ. **തേനേവ മാനേന** ഹേതുഭൂതേന. **ഉപഡ്ഢഗാഥായാ**തി പുരിമദ്ധേന പന വത്ഥുകാമാ വുത്താതി ആഹ **"കാലികാ കാമാ കഥിതാ"**തി.

വിധീയതി വിസദിസാകാരേന ഠപീയതീതി **വിധാ,** കോട്ഠാസോ. **കഥംവിധ**ന്തി കഥം പതിട്ഠിതം, കേന പകാരേന പവത്തിതന്തി അത്ഥോ. വിദഹനതോ ഹീനാദിവസേന വിവിധേനാകാരേന ദഹനതോ ഉപധാരണതോ **വിധാ,** മാനോ. **മാനേസൂ**തി നിമിത്തത്ഥേ ഭുമ്മം, മാനഹേതൂതി അത്ഥോ. **ന ചലതീ**തി ന വേധതി അത്തനോ പരിസുദ്ധപകതിം അവിജഹനതോ.

പഞ്ഞാ "സങ്ഖാ"തി ആഗതാ, പഞ്ഞാതി യോനിസോ പടിസങ്ഖാനം. **സങ്ഖായകോ**തി സങ്കലനപദുപ്പാദനാദി-പിണ്ഡഗണനാവസേന ഗണകോ **പപഞ്ചസങ്ഖാ**തി മാനാദിപപഞ്ചഭാഗാ. തേ തേ ധമ്മാ സമ്മാ യാഥാവതോ സങ്ഖായന്തി ഉപതിട്ഠന്തി ഏതായാതി **സങ്ഖാ,** പഞ്ഞാ. ഏകം ദ്വേതിആദിനാ സങ്ഖാനം ഗണനം പരിച്ഛിന്ദനന്തി **സങ്ഖാ,** ഗണനാ. സങ്ഖായതി ഭാഗസോ കഥീയതീതി **സങ്ഖാ** , കോട്ഠാസോ. സങ്ഖാനം സത്തോ പുഗ്ഗലോതിആദിനാ സഞ്ഞാപനന്തി **സങ്ഖാ,** രത്തോതിആദി പണ്ണത്തി. **ഖീണാസവോ ജഹി പജഹി** രാഗാദീനം സുപ്പഹീനത്താ. **നവഭേദം** പഭേദതോ, സങ്ഖേപതോ **തിവിധമാന**ന്തി അത്ഥോ. **നവവിധ**ന്തി വാ പാഠോ നവഭേദത്താ അന്തരഭേദവസേന നവവിധന്തി അത്ഥോ. പച്ചയവിസേസേഹി ഇത്ഥിഭാവാദിവിസേസേഹി വിസേസേന മാനീയതി ഗബ്ഭോ ഏത്ഥാതി **വിമാനം,** ഗബ്ഭാസയോ. **ന ഉപഗച്ഛീ**തി ന ഉപഗമിസ്സതി. തേനാഹ **"അനാഗതത്ഥേ അതീതവചന"**ന്തി. "നാജ്ഝഗാ"തി ഹി അതീതം "ന ഗമിസ്സതീ"തി ഏതസ്മിം അത്ഥേ. **ഛിന്ദി** അരിയമഗ്ഗസത്ഥേന. **ഓലോകയമാനാ** ഉപപത്തീസു. **സത്തനിവേസനേസൂ**തി സത്താനം ഉപപജ്ജട്ഠാനേസു. **ലോകുത്തരധമ്മമേവ കഥേസി** അരഹത്തസ്സ പവേദിതത്താ.

"ഗാഥായ അത്ഥം കഥേതും വട്ടതീ"തി അത്ഥ-സദ്ദോ ആഹരിത്വാ വത്തബ്ബോ. **അട്ഠങ്ഗികമഗ്ഗവസേനപീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. സതിസമ്പജഞ്ഞം നാമ കുസലധമ്മാനുയോഗേ കാരണന്തി ആഹ **"ദസകുസലകമ്മപഥകാരണ"**ന്തി.

അട്ഠങ്ഗികമഗ്ഗവസേന ച ഗാഥാഅത്ഥവചനേ **അയം** ഇദാനി വുച്ചമാനോ വിത്ഥാര-**നയോ. തസ്മിം കിര ഠാനേ**തി തസ്മിം കിര ദേവതായ പുച്ഛിതം പഞ്ഹം വിസ്സജ്ജനട്ഠാനേ. ദേവതായ ഞാണപരിപാകം ഓലോകേത്വാ അനുപുബ്ബിയാ കഥായ സദ്ധിം സാമുക്കംസികദേസനാ മഹതീ **ധമ്മദേസനാ അഹോസി. ഞാണം പേസേത്വാ**തി സത്ഥുദേസനായ അനുസ്സരണവസേന പത്തവിസുദ്ധിപടിപാടിപവത്തം ഭാവനാഞാണം ബന്ധിത്വാ. **സോതാപത്തിഫലേ പതിട്ഠായാ**തി സത്ഥുദേസനാവിലാസേന അത്തനോ ച പരിപക്കഞാണത്താ പഠമം ഫലം പത്വാ. **ഏവമാഹാ**തി ഏവം "പാപം ന കയിരാ"തിആദിപ്പകാരേന ഗാഥമാഹ. **അങ്ഗം ന ഹോതി,** ആജീവോ യഥാ കുപ്പമാനോ വാചാകമ്മന്തവസേന കുപ്പതി, തഥാ സമ്പജ്ജമാനോപീതി. സോ വാചാകമ്മന്തപക്ഖികോ, തസ്മാ തഗ്ഗഹണേന **ഗഹിതോവ ഹോതി. വായാമസതിസമാധയോ ഗഹിതാ** സമാധിക്ഖന്ധസങ്ഗഹതോ. **സമ്മാദിട്ഠിസമ്മാസങ്കപ്പാ ഗഹിതാ** പഞ്ഞാക്ഖന്ധസങ്ഗഹതോ.

അന്തദ്വയവിവജ്ജനം ഗഹിതം സരൂപേനേവാതി അധിപ്പായോ. **ഇതീ**തിആദി നിഗമനം.

സമിദ്ധിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നന്ദനവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സത്തിവഗ്ഗോ

൧.സത്തിസുത്തവണ്ണനാ

൨൧. **ദേസനാസീസ**ന്തി ദേസനാപദേസലക്ഖണവചനന്തി അധിപ്പായോ. **ഓമട്ഠോ**തി അധോമുഖം കത്വാ ദിന്നപ്പഹാരോ. ഇമിനാ ഏവ പസങ്ഗേന പഹാരേ വിഭാഗതോ ദസ്സേതും **"ചത്താരോ ഹീ"**തിആദി വുത്തം . **ഉപരി ഠത്വാ**തി ഹത്ഥിആദീനം ഉപരി ഠത്വാ. **അധോമുഖം ദിന്നപ്പഹാരോ**തി ഖഗ്ഗകരവാലാദീനം അധോമുഖം കത്വാ പഹതപഹാരോ. **ഉമ്മട്ഠോ** വുത്തവിപരിയായേന വേദിതബ്ബോ. വിവിധപ്പഹാരോ **വിമട്ഠോ. "ഓമട്ഠോ ഗഹിതോ"**തി വത്വാ തസ്സേവ ഗഹണേ കാരണം ദസ്സേതും **"സോ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. ദുഗ്ഗന്ധകിമിആദീനം വസേന **അന്തോദോസോ. മഞ്ചേന സദ്ധിം ബന്ധിത്വാ**തി യസ്മിം മഞ്ചേ വണികപുഗ്ഗലോ നിപന്നോ, തത്ഥ തം സുബന്ധം കത്വാ പാദട്ഠാനം ഉദ്ധം കരോന്തേഹി സീസട്ഠാനം അധോ കാതബ്ബം. തേനാഹ **"അധോസിരോ കാതബ്ബോ"**തി. **പരിബ്ബജേ**തി പവത്തേയ്യ. സാ പന പവത്തി ഭാവനാവിഹാരേന യുത്താതി ആഹ **"വിഹരേയ്യാ"**തി.

സല്ലസ്സ ഉബ്ബഹനം **സല്ലുബ്ബഹനം. അത്ഥം പരിത്തകം ഗഹേത്വാ ഠിതാ** ഉപമാകാരസ്സ വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനസ്സ അധിപ്പേതത്താ. തേനാഹ **"പുനപ്പുന"**ന്തിആദി. **അനുബന്ധോവ ഹോതി** സതി പച്ചയേ ഉപ്പജ്ജനാരഹതോ ദേവതായ കാമരാഗപ്പഹാനസ്സ ജോതിതത്താ. നനു ഭഗവതാ അനാഗാമിമഗ്ഗേന ദേസനാ നിട്ഠാപേതബ്ബാതി? ന, ഇതരിസ്സാ ഞാണബലാനുരൂപദേസനായ പവത്തേതബ്ബതോ. വേനേയ്യജ്ഝാസയാനുകൂലഞ്ഹി ധമ്മം ധമ്മസ്സാമീ ദേസേതീതി.

സത്തിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഫുസതിസുത്തവണ്ണനാ

൨൨. **കമ്മം അഫുസന്ത**ന്തി കമ്മഫസ്സം അഫുസന്തം, കമ്മം അകരോന്തന്തി അത്ഥോ. **വിപാകോ ന ഫുസതീ**തി വിപാകഫസ്സോ ന ഫുസതി, വിപാകോ ന ഉപ്പജ്ജതേവ കാരണസ്സ അഭാവതോ. ഏവം ബ്യതിരേകമുഖേന കമ്മവട്ടേന വിപാകവട്ടം സമ്ബന്ധം കത്വാ അത്ഥം വത്വാ ഇദാനി കേവലം കമ്മവട്ടവസേന അത്ഥം വദന്തോ **"കമ്മമേവാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **നാകരോതോ കരിയതീ**തി കമ്മം അകുബ്ബതോ ന കയിരതി, അനഭിസന്ധികതകമ്മം നാമ നത്ഥീതി അത്ഥോ. ഇദാനി തമേവത്ഥം അന്വയതോ ദസ്സേതും **"ഫുസന്തഞ്ചാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **തതോ**തി ഫുസനഹേതു. സേസം വുത്തനയമേവ. വുത്തമേവത്ഥം സകാരണം കത്വാ പരിവേഠിതവസേന വിഭൂതം കത്വാ ദസ്സേതും **"തസ്മാ ഫുസന്ത"**ന്തിആദി വുത്തം. **ധമ്മതാ**തി കാരകസ്സേവ കമ്മവിപാകാനുബന്ധോ, നാകാരകസ്സാതി അയം കമ്മവിപാകാനം സഭാവോ.

പച്ചേതി ഉപഗച്ഛതി അനുബന്ധതി. **പാപന്തി** പാപകം കമ്മം ഫലഞ്ച. അയഞ്ച അത്ഥോ അരഞ്ഞേ ലുദ്ദകസ്സ ഉയ്യോജനായ സുനഖേഹി പരിവാരിയമാനസ്സ ഭിക്ഖുനോ ഭയേന രുക്ഖം ആരുള്ഹസ്സ ചീവരേ ലുദ്ദസ്സ ഉപരി പതിതേ തസ്സ സുനഖേഹി ഖാദിത്വാ മാരിതവത്ഥുനാ ദീപേതബ്ബോതി.

ഫുസതിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ജടാസുത്തവണ്ണനാ

൨൩. യേന അത്ഥേന തണ്ഹാ "ജടാ"തി വുത്താ, തമേവത്ഥം ദസ്സേതും **"ജാലിനിയാ"**തി വുത്തം. സാ ഹി അട്ഠസതതണ്ഹാവിചരിതപഭേദാ അത്തനോ അവയവഭൂതാ ഏവ ജാലാ ഏതിസ്സാ അത്ഥീതി **ജാലിനീ**തി വുച്ചതി. ഇദാനിസ്സാ ജടാകാരേന പവത്തിം ദസ്സേതും **"സാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **രൂപാദീസു ആരമ്മണേസൂ**തി തസ്സാ പവത്തിട്ഠാനമാഹ രൂപാദിഛളാരമ്മണവിനിമുത്തസ്സ തണ്ഹാവിസയസ്സ അഭാവതോ. **ഹേട്ഠുപരിയവസേനാ**തി കദാചി രൂപാരമ്മണേ കദാചി യാവ ധമ്മാരമ്മണാ, കദാചി ധമ്മാരമ്മണേ കദാചി യാവ രൂപാരമ്മണാതി ഏവം ഹേട്ഠാ ച ഉപരി ച പവത്തിവസേന. ദേസനാക്കമേന ചേത്ഥ ഹേട്ഠുപരിയതാ വേദിതബ്ബാ, കാമരാഗാദിവസേനപി അയമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. സങ്ഖാരാനം ഖണികഭാവതോ അപരാപരുപ്പത്തി ഏത്ഥ സംസിബ്ബനന്തി ആഹ **"പുനപ്പുനം ഉപ്പജ്ജനതോ സംസിബ്ബനട്ഠേനാ"**തി. ഇദം യേന സമ്ബന്ധേന **ജടാ വിയാതി ജടാ**തി ജടാതണ്ഹാനം ഉപമൂപമേയ്യതാ, തം ദസ്സനം. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - യഥാ ജാലിനീ വേളുഗുമ്ബസ്സ സാഖാ, താസം സഞ്ചയാദയോ ച അത്തനോ അവയവേഹി സംസിബ്ബിതാ വിനദ്ധാ "ജടാ"തി വുച്ചന്തി, ഏവം തണ്ഹാപി സംസിബ്ബനസഭാവേനാതി.

ഇമേ സത്താ "മമ ഇദ"ന്തി പരിഗ്ഗഹിതം അത്തനിബ്ബിസേസം മഞ്ഞമാനാ അബ്ഭന്തരിമം കരോന്തി. അബ്ഭന്തരട്ഠോ ച അന്തോ-സദ്ദോതി സകപരിക്ഖാരേസു ഉപ്പജ്ജനമാനാപി തണ്ഹാ "അന്തോജടാ"തി വുത്താ. പബ്ബജിതസ്സ പത്താദി, ഗഹട്ഠസ്സ ഹത്ഥിആദി **സകപരിക്ഖാരോ**. അത്താതി ഭവതി ഏത്ഥ അഭിമാനോതി **അത്തഭാവോ,** ഉപാദാനക്ഖന്ധപഞ്ചകം. സരീരന്തി കേചി. "മമ അത്തഭാവോ സുന്ദരോ, അസുകസ്സ വിയ മമ അത്തഭാവോ ഭവേയ്യാ"തിആദിനാ സകഅത്തഭാവാദീസു തണ്ഹായ ഉപ്പജ്ജനാകാരോ വേദിതബ്ബോ. അത്തനോ ചക്ഖാദീനി **അജ്ഝത്തികായതനാനി,** അത്തനോ ച പരേസഞ്ച രൂപാദീനി **ബാഹിരായതനാനി,** പരേസം സബ്ബാനി വാ. സപരസന്തതിപരിയാപന്നാനി വാ ചക്ഖാദീനി **അജ്ഝത്തികായതനാനി,** തഥാ രൂപാദീനി **ബാഹിരായതനാനി**. പരിത്തമഹഗ്ഗതഭവേസു പവത്തിയാപി തണ്ഹായ അന്തോജടാബഹിജടാഭാവോ വേദിതബ്ബോ. കാമഭവോ ഹി കസ്സചിപി കിലേസസ്സ അവിക്ഖമ്ഭിതത്താ കത്ഥചിപി അവിമുത്തോ അജ്ഝത്തഗ്ഗഹണസ്സ വിസേസപച്ചയോതി "അജ്ഝത്തം അന്തോ"തി ച വുച്ചതി, തബ്ബിപരിയായതോ രൂപാരൂപഭവോ "ബഹിദ്ധാ ബഹീ"തി ച. തേനാഹ ഭഗവാ - "അജ്ഝത്തസംയോജനോ പുഗ്ഗലോ, ബഹിദ്ധാസംയോജനോ പുഗ്ഗലോ"തി (അം॰ നി॰ ൨.൩൭).

വിസയഭേദേന പവത്തിആകാരഭേദേന അനേകഭേദഭിന്നമ്പി തണ്ഹം ജടാഭാവസാമഞ്ഞേന ഏകന്തി ഗഹേത്വാ **"തായ ഏവം ഉപ്പജ്ജമാനായ ജടായാ"**തി വുത്തം. സാ പന പജാതി വുത്തസത്തസന്താനപരിയാപന്നാ ഏവ ഹുത്വാ

പുനപ്പുനം തം ജടേന്തീ വിനന്ധന്തീ പവത്തതീതി ആഹ **“ജടായ ജടിതാ പജാ”**തി. തഥാ ഹി പരമത്ഥതോ യദിപി അവയവബ്യതിരേകേന സമുദായോ നത്ഥി, ഏകദേസോ പന സമുദായോ നാമ ന ഹോതീതി അവയവതോ സമുദായം ഭിന്നം കത്വാ ഉപമൂപമേയ്യം ദസ്സേന്തോ **“യഥാ നാമ വേളുജടാദീഹി...പേ...സംസിബ്ബിതാ”**തി ആഹ. ഇമം ജടന്തി സമ്ബന്ധോ. തീസു ധാതൂസു ഏകമ്പി അസേസേത്വാ സംസിബ്ബനേന **തേധാതുകം ജടേത്വാ ഠിതം**. തേനസ്സാ മഹാവിസയതം വിജടനസ്സ ച സുദുക്കരഭാവമാഹ. **വിജടേതും കോ സമത്ഥോതി** ഇമിനാ ‘‘വിജടയേ’’തി പദം സത്തിഅത്ഥം, ന വിധിഅത്ഥന്തി ദസ്സേതി.

ഏവം ‘‘അന്തോജടാ’’തിആദിനാ പുട്ഠോ അഥസ്സ ഭഗവാ തമത്ഥം വിസ്സജ്ജേന്തോ **“സീലേ പതിട്ഠായാ”**തിആദിമാഹ. ഏത്ഥ **സീലേ**തി കുസലസീലേ. തം പന പാതിമോക്ഖസംവരാദിഭേദേസു പരിസുദ്ധമേവ ഇച്ഛിതബ്ബന്തി ആഹ **“ചതുപാരിസുദ്ധിസീലേ”**തി.

നരതി നേതീതി **നരോ,** പുരിസോ. കാമം ഇത്ഥീപി തണ്ഹാജടാവിജടനേ സമത്ഥാ അത്ഥി, പധാനമേവ പന സത്തം ദസ്സേന്തോ ‘‘നരോ’’തി ആഹ യഥാ ‘‘സത്ഥാ ദേവമനുസ്സാന’’ന്തി, അട്ഠകഥായം പന അവിഭാഗേന പുഗ്ഗലപരിയായോ അയന്തി ദസ്സേതും **“നരോതി സത്തോ”**തി വുത്തം. വിപാകഭൂതായ സഹ പഞ്ഞായ ഭവതീതി **സപഞ്ഞോ**. തായ ഹി ആദിതോ പട്ഠായ സന്താനവസേന ബഹുലം പവത്തമാനായ അയം സത്തോ സവിസേസം സപഞ്ഞോതി വത്തബ്ബതം അരഹതി. വിപാകപഞ്ഞാപി ഹി സന്താനവിസേസേന ഭാവനാപഞ്ഞുപ്പത്തിയാ ഉപനിസ്സയപച്ചയോ ഹോതി അഹേതുകദ്വിഹേതുകാനം തദഭാവതോ. **കമ്മജതിഹേതുകപടിസന്ധിപഞ്ഞായാ**തി കമ്മജായ തിഹേതുകപടിസന്ധിയം പഞ്ഞായാതി ഏവം തിഹേതുകസദ്ദോ പടിസന്ധിസദ്ദേന സമ്ബന്ധിതബ്ബോ, ന പഞ്ഞാസദ്ദേന. ന ഹി പഞ്ഞാ തിഹേതുകാ അത്ഥി. പടിസന്ധിതോ പഭുതി പവത്തമാനാ പഞ്ഞാ ‘‘പടിസന്ധിയം പഞ്ഞാ’’തി വുത്താ തംമൂലകത്താ, ന പടിസന്ധിക്ഖണേ പവത്താ ഏവ.

ചിന്തേതി ആരമ്മണം ഉപനിജ്ഝായതീതി **ചിത്തം,** സമാധി. സോ ഹി സാതിസയം ഉപനിജ്ഝാനകിച്ചോ. ന ഹി വിതക്കാദയോ വിനാ സമാധിനാ തമത്ഥം സാധേന്തി, സമാധി പന തേഹി വിനാപി സാധേതീതി. പഗുണബലവഭാവാപാദനേന പച്ചയേഹി ചിത്തം, അത്തസന്താനം ചിനോതീതിപി **ചിത്തം,** സമാധി. പഠമജ്ഝാനാദിവസേന ചിത്തവിചിത്തതായ ഇദ്ധിവിധാദിചിത്തകരണേന ച സമാധി ചിത്തന്തി വിനാപി പരോപദേസേനസ്സ ചിത്തപരിയായോ ലബ്ഭതേവ. അട്ഠകഥായം പന ചിത്ത-സദ്ദോ വിഞ്ഞാണേ നിരുള്ഹോതി കത്വാ വുത്തം **“ചിത്തസീസേന ഹേത്ഥ അട്ഠ സമാപത്തിയോ കഥിതാ”**തി. യഥാസഭാവം പകാരേഹി ജാനാതീതി **പഞ്ഞാ**. സാ യദിപി കുസലാദിഭേദതോ ബഹുവിധാ, ‘‘ഭാവയ’’ന്തി പന വചനതോ ഭാവേതബ്ബാ ഇധാധിപ്പേതാതി തം ദസ്സേന്തോ **“പഞ്ഞാനാമേന വിപസ്സനാ കഥിതാ”**തി. യദിപി കിലേസാനം പഹാനം ആതാപനം, തം സമ്മാദിട്ഠിആദീനമ്പി അത്ഥേവ, ആതപ്പസദ്ദോ വിയ പന ആതാപ-സദ്ദോ വീരിയേ ഏവ നിരുള്ഹോതി ആഹ **“ആതാപീതി വീരിയവാ”**തി. യഥാ കമ്മട്ഠാനം തായ പഞ്ഞായ പരിതോ ഹരീയതി പവത്തീയതി, ഏവം സാപി തദത്ഥം യോഗിനാതി ആഹ **“പാരിഹാരിയപഞ്ഞാ”**തി. അഭിക്കമാദീനി സബ്ബകിച്ചാനി സാത്ഥകസമ്പജഞ്ഞാദിവസേന പരിച്ഛിജ്ജ നേതീതി **സബ്ബകിച്ചപരിണായികാ**.

യസ്മാ പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന ഗാഥാ ഭാസിതാ, തസ്മാ പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനമേവ ഉപമം ദസ്സേന്തോ ''യഥാ നാമ പുരിസോ''തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സുനിസിത**ന്തി സുട്ഠു നിസിതം, അതിവിയ തിഖിണന്തി അത്ഥോ. സത്ഥസ്സ നിസിതതരഭാവകരണം നിസാനസിലായം, ബാഹുബലേന ചസ്സ ഉക്ഖിപനന്തി ഉഭയമ്പേതം അത്ഥാപന്നം കത്വാ ഉപമാ വുത്താതി തദുഭയം ഉപമേയ്യം ദസ്സേന്തോ **''സമാധിസിലായം സുനിസിതം…പേ॰… പഞ്ഞാഹത്ഥേന ഉക്ഖിപിത്വാ''**തി ആഹ. സമാധിഗുണേന ഹി പഞ്ഞായ തിക്ഖഭാവോ. യഥാഹ ''സമാഹിതോ യഥാഭൂതം പജാനാതീ''തി (സം॰ നി॰ ൩.൫; ൪.൯൯; ൫.൧൦൭൧). വീരിയഞ്ചസ്സാ ഉപത്ഥമ്ഭകം പഗ്ഗണ്ഹനതോ. **വിജടേയ്യാ**തി വിജടേതും സക്കുണേയ്യ. വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനായ ഹി വത്തമാനായ യോഗാവചരോ തണ്ഹാജടം വിജടേതും സമത്ഥോ നാമ. വിജടനഞ്ചേത്ഥ സമുച്ഛേദവസേന പഹാനന്തി ആഹ - ''സഞ്ഛിന്ദേയ്യ സമ്പദാലേയ്യാ''തി.

മഗ്ഗക്ഖണേ പനേസ **വിജടേതി** നാമ, അഗ്ഗഫലക്ഖണേ സബ്ബസോ **വിജടിതജടോ** നാമ. തേനാഹ ''ഇദാനീ''തിആദി. യസ്മാ ജടായ വിജടനം അരിയമഗ്ഗേന, തഞ്ച ഖോ നിബ്ബാനം ആഗമ്മ, തസ്മാ തം സന്ധായാഹ **''ജടായ വിജടനോകാസ''**ന്തി. യത്ഥ പന സാ വിജടീയതി, തം ദസ്സേതും **''യത്ഥ നാമഞ്ചാ''**തിആദി വുത്തം. **''പടിഘം രൂപസഞ്ഞാ ചാ''**തി ഗാഥാസുഖത്ഥം സാനുനാസികം കത്വാ നിദ്ദേസോ, ''പടിഘരൂപസഞ്ഞാ''തി വുത്തം ഹോതി. **പടിഘസഞ്ഞാവസേന കാമഭവോ ഗഹിതോ** കാമഭവപരിയാപന്നത്താ തായ. പഥവീകസിണാദിരൂപേ സഞ്ഞാ രൂപസഞ്ഞാ. ഉഭയത്ഥാപി സഞ്ഞാസീസേന ചിത്തുപ്പാദസ്സേവ ഗഹണം. **ഭവസങ്ഖേപേനാതി** ഭവഭാവേന സങ്ഖിപിതബ്ബതായ, ഭവലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണത്താതി അത്ഥോ. രൂപേ വാ വിരജ്ജനവസേന ച വത്തും സക്കുണേയ്യാ ഇധ **രൂപസഞ്ഞാതി** വുത്താ , ഏവമ്പേത്ഥ അരൂപഭവസ്സ ച ഗഹിതതാ വേദിതബ്ബാ. **''നാമഞ്ച രൂപഞ്ചാ''**തി അനവസേസതോ നാമരൂപം ഗഹിതന്തി അരൂപഭവ-അസഞ്ഞഭവാനമ്പേത്ഥ ഗഹണം സിദ്ധന്തി അപരേ. **പരിയാദിയനട്ഠാനേതി** പരിയാദിയനകാരണേ സബ്ബസോ ഖേപനനിമിത്തേ നിബ്ബാനേ. തേനാഹ **''നിബ്ബാനം…പേ॰… ദസ്സിതോ ഹോതീ''**തി.

ജടാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. മനോനിവാരണസുത്തവണ്ണനാ

൨൪. ഏവംലദ്ധികാതി സബ്ബഥാപി ചിത്തുപ്പത്തി സദുക്ഖാ, സബ്ബഥാപി അചിത്തകഭാവോ സേയ്യോ, തസ്മാ യതോ കുതോചി ചിത്തം നിവാരേതബ്ബന്തി ഏവംദിട്ഠികാ . **സോതി** സത്ഥോ. **അനിയ്യാനികകഥം കഥേതി** അയോനിസോ ചിത്തനിവാരണം വദന്തി. **സംയതഭാവം ആഗത**ന്തി രാഗവിസേവനാദിതോ സമ്മദേവ സംയതഭാവം ഓതരഭാവം. ധമ്മചരിയാവസേന ഹി പവത്തമാനേ ചിത്തേ നത്ഥി ഈസകമ്പി രാഗാദിവിസേവനം, ന തസ്സ സമ്പതി ആയതിഞ്ച കോചി അനത്ഥോ സിയാ, തസ്മാ തം മനോ സബ്ബതോ അനവജ്ജവുത്തിതോ ന നിവാരേതബ്ബം. തേനാഹ **''ദാനം ദസ്സാമീ''**തിആദി. **യതോ യതോതി** യതോ യതോ സാവജ്ജവുത്തിതോ അയോനിസോമനസികാരതോ. **ത**ന്തി മനോ **നിവാരേതബ്ബം** അനത്ഥാവഹത്താ.

മനോനിവാരണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. അരഹന്തസുത്തവണ്ണനാ

൨൫. **കതാവീ**തി കതവാ, പരിഞ്ഞാദികിച്ചം കത്വാ നിട്ഠപേത്വാ ഠിതോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി കതകിച്ചോ"**തി. സ്വായമത്ഥോ അരഹന്തിആദിസദ്ദസന്നിധാനതോ വിഞ്ഞായതി. **ഏവം** "അഹം വദാമീ"തിആദിആകാരേന **പുച്ഛതി**.

ഖന്ധാദീസു കുസലോതി ഖന്ധായതനാദീസു സലക്ഖണാദീസു ച സമൂഹാദിവസേന പവത്തിയഞ്ച ഛേകോ യഥാഭൂതവേദീ. **ഉപലദ്ധിനിസ്സിതകഥ**ന്തി അത്തുപലദ്ധിനിസ്സിതകഥം ഹിത്വാ. **വോഹാരഭേദം അകരോന്തോ**തി "അഹം പരമത്ഥം ജാനാമീ"തി ലോകവോഹാരം ഭിന്ദന്തോ അവിനാസേന്തോ ലോകേ ലോകസമഞ്ഞമേവ നിസ്സായ **"അഹം, മമാ"തി വദേയ്യ. ഖന്ധാ ഭുഞ്ജന്തീ**തിആദിനാ വോഹാരഭേദം, തത്ഥ ച ആദീനവം ദസ്സേതി.

മാനോ നാമ ദിട്ഠിയാ സമധുരോ. തഥാ ഹി ദുതിയമഗ്ഗാദീസു സമ്മാദിട്ഠിയാ പഹാനാഭിസമയസ്സ പടിവിപച്ചനീകേ പടിപത്തിസിദ്ധി. തേനാഹ **"യദി ദിട്ഠിയാ വസേന ന വദതി, മാനവസേന നു ഖോ വദതീതി ചിന്തേത്വാ"**തി. **വിധൂപിതാ**തി സന്താപിതാ ഞാണഗ്ഗിനാ ദഡ്ഢാ. തേ പന വിദ്ധംസിതാ നാമ ഹോന്തീതി ആഹ **"വിധമിതാ"**തി. മമങ്കാരാദയോ മയന്തി സത്തസന്താനേ സതി പവത്തന്തി ഏതേനാതി മയോ, മഞ്ഞനാ. മയോ ഏവ **മയതാ**തി ആഹ **"മയതന്തി മഞ്ഞന"**ന്തി.

അരഹന്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. പജ്ജോതസുത്തവണ്ണനാ

൨൬. **ദിവാരത്തി**ന്തി ന ആദിച്ചോ വിയ ദിവാ ഏവ, ന ചന്ദിമാ വിയ രത്തിം ഏവ, അഥ ഖോ ദിവാ ച രത്തിഞ്ച. **തത്ഥ തത്ഥാ**തി യത്ഥ യത്ഥ സമ്പജ്ജലിതോ, തത്ഥ തത്ഥേവ പദേസേ, ന ആദിച്ചോ വിയ ചന്ദിമാ വിയ സകലം മഹാദിസം ദിസന്തരാളഞ്ച. ഞാണാനുഭാവേന ഉപ്പന്നാലോകോ **ഞാണാലോകോ**തി വദന്തി. "ഇദം ദുക്ഖം അരിയസച്ചന്തി പുബ്ബേ മേ, ഭിക്ഖവേ, അനനുസ്സുതേസു ധമ്മേസു ചക്ഖും ഉദപാദി ഞാണം ഉദപാദി പഞ്ഞാ ഉദപാദി വിജ്ജാ ഉദപാദി ആലോകോ ഉദപാദീ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; മഹാവ॰ ൧൫; പടി॰ മ॰ ൨.൩൦) പന വചനതോ മഗ്ഗോ **ഞാണാലോകോ**. "തമോ വിഹതോ, ആലോകോ ഉപ്പന്നോ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൩൮൪; പാരാ॰ ൧൨) വാ വചനതോ വിജ്ജത്തയാലോകോ **ഞാണാലോകോ**. പഠമാഭിസമ്ബോധിയം വിയ സഞ്ജാതപീതിവിപ്ഫാരോ, വിസേസതോ രതനഘരേ സമന്തപട്ഠാനവിചിനനേ സഞ്ജാതപീതിവസേന ഉപ്പന്നസരീരോഭാസോ വാ **പീതിആലോകോ**. തഥേവ ഉപ്പന്നപസാദവസേന സഞ്ജാതആലോകോവ **പസാദാലോകോ**. ധമ്മചക്കപവത്തനേ "അഞ്ഞാസി വത, ഭോ, കോണ്ഡഞ്ഞോ"തി ഉപ്പന്നപസാദാലോകോതി ച വദന്തി. സബ്ബത്ഥേവ സത്ഥു ധമ്മദേസനാ സത്താനം ഹദയതമം വിധമന്തീ **ധമ്മകഥാആലോകോ. സബ്ബോപി ബുദ്ധാനം പാതുഭാവാ ഉപ്പന്നോ ആലോകോ**തി ഇമിനാ സാവകാനം ദേസനായ സഞ്ജാതധമ്മാലോകോപി ബുദ്ധാനുഭാവോതി ദസ്സേതി.

പജ്ജോതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സരസുത്തവണ്ണനാ

൨൭. സരണതോ അവിച്ഛേദവസേന പവത്തനതോ ഖന്ധാദീനം പടിപാടി **സരാ**. തേനാഹ **"ഇമേ സംസാരസരാ"**തി. **കുതോതി** കേന കാരണേന, കിമ്ഹി വാ? തേനാഹ **"കിം ആഗമ്മാ"**തി? **ന പതിട്ഠാതി** പച്ചയാഭാവതോ. **ആപോതി**ആദിനാ പാളിയം ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം അപ്പതിട്ഠാനാപദേസേന തത്ഥ കാമരൂപഭവാനം അഭാവോ ദസ്സിതോ. തദുഭയാഭാവദസ്സനേന ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ അരൂപഭവസ്സപി അഭാവോ ദസ്സിതോവ ഹോതി, യഥാരുതവസേന വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. യസ്മാ പുരിമാ ദ്വേ ഗഹിതാ, ഗഹിതഞ്ച അത്ഥം പരിഗ്ഗഹേത്വാവ പച്ഛിമത്ഥോ പവത്തോതി.

സരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. മഹദ്ധനസുത്തവണ്ണനാ

൨൮. നിധീയതീതി **നിധാനം**. നിധാതബ്ബന്തം ഗതം നിഹിതന്തി അത്ഥോ. **മുത്തസാരാദീ**തി മുത്താമണിവേളുരിയപവാളരജതജാതരൂപാദി. **സുവണ്ണരജതഭാജനാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന കഹാപണ-ധഞ്ഞകോട്ഠഭണ്ഡാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. തമ്പി ഹി നിച്ചപരിബ്ബയവസേന ഭുഞ്ജീയതീതി **"ഭോഗോ"**തി വുച്ചതി. **അഞ്ഞമഞ്ഞം അഭിഗിജ്ഝന്തീ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ സന്തകം അഭിഗിജ്ഝന്തി. തേനാഹ **"പത്ഥേന്തീ"**തി. **അനലങ്കതാ**തി ന അലം പരിയത്തന്തി ഏവം കതചിത്താ, അത്രിച്ഛതാമഹിച്ഛതാഹി അഭിഭൂതാ. തേനാഹ **"അതിത്താ അപരിയത്തജാതാ"**തി. **ഉസ്സുക്കജാതേസൂ**തി തംതംകിച്ചേ സഞ്ജാതഉസ്സുക്കേസു. **നാനാകിച്ചജാതേസൂ**തി നാനാവിധകിച്ചേസു, സഞ്ജാതനാനാകിച്ചേസു വാ. വട്ടഗാമികപസുതേന **വട്ടസോതം അനുസരന്തേസു**. തണ്ഹാനിവാസതായ ഗേഹന്തിപി അഗാരന്തിപി വുച്ചതീതി ആഹ **"മാതുഗാമേന സദ്ധിം ഗേഹ"**ന്തി. **വിരാജിയാ**തി ഹേതുഅത്ഥദീപകം പദന്തി ആഹ **"വിരാജേത്വാ"**തി, **ത്വാ**-സദ്ദോപി ചായം ഹേതുഅത്ഥോതി.

മഹദ്ധനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ചതുചക്കസുത്തവണ്ണനാ

൨൯. ഇരിയാ വുച്ചതി കായേന കത്തബ്ബകിരിയാ, തസ്സാ പവത്തിട്ഠാനഭാവതോ **ഇരിയാപഥോ,** ഗമനാദി. തം അപരാപരപ്പവത്തിയാ ചക്കം. തേനാഹ **"ചതുചക്കന്തി ചതുഇരിയാപഥ"**ന്തി. **നവദ്വാര**ന്തി കരജകായോ അധിപ്പേതോ. സോ ച കേസാദിഅസുചിപരിപൂരോതി ആഹ **"പുണ്ണന്തി അസുചിപൂര"**ന്തി. **തണ്ഹായ സംയുത്ത**ന്തി തണ്ഹാസഹിതം. തേന ന കേവലം സഭാവതോ **ഏവ,** അഥ ഖോ നിസ്സിതധമ്മോ ച അസുചിം ദസ്സേതി. മാതുകുച്ഛിസങ്ഖാതേ അസുചിപങ്കേ ജാതത്താ **പങ്കജാതം,** കേസാദിഅസുചിപങ്കജാതത്താ ച **പങ്കജാതം. യാത്രാ**തി അപഗമോ. തേന സഭാവതോ നിസ്സിതധമ്മതോ ച അസുചിസഭാവതോ കായതോ കഥം അപഗമോ സിയാതി പുച്ഛതി. തേനാഹ **"ഏതസ്സാ"**തിആദി.

നഹനട്ഠേന ബന്ധനട്ഠേന നദ്ധീതി ഉപനാഹോ ഇധാധിപ്പേതോതി ആഹ ''നദ്ധിന്തി ഉപനാഹ''ന്തി. സോ പന ഇതോ പുബ്ബകാലേ കോധോതി ആഹ **"പുബ്ബകാലേ"**തിആദി . **പാളിനിദ്ദിട്ഠേ**തി ഉപനാഹഇച്ഛാദികേ ഇധ പാളിയം

നിട്ടിട്ഠേ **കിലേസേ ഠപേത്വാ അവസേസാ** ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാദയോ സത്ത കിലേസാ ദുമ്മോചയതായ വരത്താ വിയാതി **വരത്താതി വേദിതബ്ബാ.**
ആരമ്മണഗ്ഗഹണസഭാവതോ **ഏകോ** ഏവേസ ധമ്മോ, പവത്തി-ആകാരഭേദേന പന **ഇച്ഛനട്ഠേന** പത്ഥനട്ഠേന **ഇച്ഛാ, ലുബ്ഭനട്ഠേന** ഗിജ്ഝനട്ഠേന **ലോഭോതി** വുത്തോ. **പഠമുപ്പത്തികാതി** ഏകസ്മിം ആരമ്മണേ, വാരേ വാ പഠമം ഉപ്പന്നാ. **അപരാപരുപ്പത്തികോതി** പുനപ്പുനം ഉപ്പജ്ജമാനകോ. **അലദ്ധപത്ഥനാ** അപ്പടിലദ്ധവത്ഥുമ്ഹി ആസത്തി ലോഭോ. **ഉപ്പാടേത്വാതി** സസന്താനതോ ഉദ്ധരിത്വാ.

ചതുചക്കസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ഏണിജങ്ഘസുത്തവണ്ണനാ

൩൦. ഏണിമിഗസ്സ വിയാതി ഏണിമിഗസ്സ ജങ്ഘാ വിയ. അവയവീസമ്ബന്ധേ ഹി ഇദം സാമിവചനം. പിണ്ഡിമംസസ്സ പരിതോ സമസണ്ഠിതത്താ **സുവട്ടിതജങ്ഘോ. കിസന്തി** ഥൂലഭാവപടിക്ഖേപപരാജോതനാ, ന സുട്ഠു കിസഭാവദീപനപരാതി ആഹ **"അഥൂലം സമസരീര"ന്തി. ആതപേന മിലാതന്തി** തപസാ മിലാതകായം ഇന്ദ്രിയസന്താപനഭാവതോ. തേനേവാഹ - **"തപോ മിലാത"**ന്തിആദി, തഥാ ചാഹ പാളിയം **"അപ്പാഹാരം അലോലുപ"**ന്തി. യഥാ "വീരസ്സ ഭാവോ വീരിയ"ന്തി വീരഭാവേന വീരിയം ലക്ഖീയതി, ഏവം വീരിയസമ്ഭവേന വീരഭാവോതി ആഹ **"വീരന്തി വീരിയവന്ത"**ന്തി. "ചത്താരോ പഞ്ച ആലോപേ, അഭുത്വാ ഉദകം പിവേ"തി (ഥേരഗാ॰ ൯൮൩; മി॰ പ॰ ൬.൫.൫) ധമ്മസേനാപതിവുത്തനിയാമേന പരിമിതഭോജിതായ അപ്പാഹാരതാ **ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുതാ. "മിതാഹാര"**ന്തി വത്വാ പുന പരിച്ഛിന്നകാലഭോജിതായപി അപ്പാഹാരതം ദസ്സേന്തോ **"വികാല...പേ॰... പരിത്താഹാര"**ന്തി ആഹ. **ചതൂസു പച്ചയേസു ലോലുപ്പവിരഹിതം** ബോധിമൂലേ **ഏവ** സബ്ബസോ ലോലുപ്പസ്സ പഹീനത്താ. "ചതൂസു പച്ചയേസൂ"തി ഹി ഇമിനാവ സബ്ബത്ഥ ലോലുപ്പവിഗമോ ദീപിതോവാതി. **രസതണ്ഹാപടിക്ഖേപോ വാ ഏസ** "അപ്പാഹാര"ന്തി വത്വാ "അലോലുപ"ന്തി വുത്തത്താ. "സീഹം വാ"തി ഏത്ഥ ഏകചരസദ്ദോ വിയ ഇവ-സദ്ദോ അത്ഥതോ "നാഗ"ന്തി ഏത്ഥാപി ആനേത്വാ, സമ്ബന്ധിതബ്ബോതി ആഹ - **"ഏകചരം സീഹം വിയ, ഏകചരം നാഗം വിയാ"**തി. **ഏകചരാ അപ്പമത്താ** ഏകീകതായ.

പഞ്ചകാമഗുണവസേന രൂപം ഗഹിതം തേസം രൂപസഭാവത്താ. **മനേന നാമം ഗഹിതം** മനസ്സ നാമസഭാവത്താ. **അവിനിഭുത്തധമ്മേ**തി അവിനാഭാവധമ്മേ ഗഹേത്വാ. **ആദി**-സദ്ദേന ആയതനധാതുആദയോ ഗഹിതാ. കാമഗുണഗ്ഗഹണേന ഹേത്ഥ രൂപഭാവസാമഞ്ഞേന പഞ്ച വത്ഥൂനി ഗഹിതാനേവ ഹോന്തി, മനോഗഹണേന ധമ്മായതനം, ഏവം ദ്വാദസായതനാനി ഗഹിതാനി ഹോന്തി. ഇമിനാ നയേന ധാതുആദീനമ്പി ഗഹിതതാ യോജേതബ്ബാ. തേനാഹ **"പഞ്ചക്ഖന്ധാദിവസേനപേത്ഥ ഭുമ്മം യോജേതബ്ബ"**ന്തി. **ഏത്ഥാതി** പാളിയം. കാമവത്ഥു **ഭുമ്മം.**

ഏണിജങ്ഘസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സത്തിവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. സതുല്ലപകായികവഗ്ഗോ

൧. സബ്ഭിസുത്തവണ്ണനാ

൩൧. സതം സാധൂനം സരണഗമനസീലാദിഭേദസ്സ ധമ്മസ്സ ഉല്ലപനതോ, അത്തനോ വാ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിയാ തസ്സ ധമ്മസ്സ ഉല്ലപനതോ കഥനതോ സതുല്ലപാ, ദേവതാ, താസം കായോ സമൂഹോ, തത്ഥ ഭവാതി **സതുല്ലപകായികാ**. തേനാഹ **"സതം ധമ്മ"**ന്തിആദി. **സമാദാനവസേന ഉല്ലപേത്വാ,** ന വണ്ണനാകഥനമത്തേന **തത്രാതി** തസ്മിം താസം ദേവതാനം സതുല്ലപകായികഭാവേ. **ഇദം വത്ഥൂ**തി ഇദം കാരണം. **സമുദ്ദവാണിജാതി** സംയത്തികാ. **ഖിത്തസരവേഗേനാതി** ജിയാമുത്തസരസദിസവേഗേന, സീഘഗാമിനാതി അത്ഥോ. ഉപ്പതതീതി ഉപ്പാതോ. ഉപ്പാതേ ഭവം ബ്യസനം **ഉപ്പാതികം. പതിട്ഠാതി** ഹിതപതിട്ഠാ. പരലോകേ ഹിതസുഖാവഹം **അഭയകാരണം. ജങ്ഘസത**ന്തി മനുസ്സസതം. ജങ്ഘാസീസേന ഹി മനുസ്സേ വദതി സഹചാരിഭാവതോ. **അഗ്ഗഹേസി** പഞ്ചസീലാനി. ആസന്നാനാസന്നേസു ആസന്നസ്സേവ പഠമം വിപച്ചനതോ **"ആസന്നകാലേ ഗഹിതസീലം നിസ്സായാ"**തി വുത്തം. **ഘടാവസേനാതി** സമൂഹവസേന.

സബ്ഭീതി സാധൂഹി. തേ ഹി സപരഹിതസാധനതോ പാസംസതായ സന്തഗുണതായ ച സന്തോതി വുച്ചതി. തേ പന യസ്മാ പണ്ഡിതലക്ഖണേഹി സമന്നാഗതാ ഹോന്തി, തസ്മാ **"പണ്ഡിതേഹീ"**തി ആഹ. **സമാസേഥാതി** സംവസേഥാതി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോതി ആഹ **"സബ്ബഇരിയാപഥേ"**തിആദി. **മിത്തസന്ഥവ**ന്തി മേത്തിസന്ധാനം. സത്താനം ഹിതേസിതാലക്ഖണാ ഹി മേത്തി, സാ ച ഞാണസഹിതാ ഞാണപുബ്ബങ്ഗമാവാതി മിത്തസന്ഥവോ അസംകിലിട്ഠോ, ഇതരോ സംകിലിട്ഠോതി ആഹ **"ന കേനചി സദ്ധിം കാതബ്ബോ"**തി. **സദ്ധമ്മ**ന്തി ദിട്ഠധമ്മികാദിഹിതാവഹം സുന്ദരധമ്മം. **സേയ്യോതി** ഹിതവഡ്ഢനതാദി വുത്തന്തി ആഹ **"വഡ്ഢീ"**തി.

സതം സാധൂനം, പണ്ഡിതാനന്തി അയമേത്ഥ അത്ഥോ. തപ്പടിയോഗവിസയത്താ അഞ്ഞ-സദ്ദസ്സ വുത്തം **"അഞ്ഞതോ അന്ധബാലതോ"**തി. സോകനിമിത്തം സോകകാരണം ഉത്തരപദലോപേന ഇധ സോകസദ്ദേന ഗഹിതന്തി ആഹ **"സോകവത്ഥൂന"**ന്തിആദി. **സോകവത്ഥൂനി** നാമ ചോരാദയോ അച്ഛിന്ദനാദിവസേന പരേസം സോകകരണതോ. **സോകാനുഗതാ** സോകപ്പത്താ.

ഥേരസ്സാതി സംകിച്ചത്ഥേരസ്സ. അത്തനോ ഭഗിനിയാ ജേട്ഠത്താ **"തുമ്ഹേ"**തി ആഹ. അയം ''ഇധ ചോരാ പടിപജ്ജിംസൂ''തി അമ്ഹേ തിണായപി ന മഞ്ഞതീതി ചിന്തേത്വാ **ഏകച്ചേ "മാരേമ ന"ന്തി ആഹംസു.** കരുണായ **ഏകച്ചേ "വിസ്സജ്ജേമാ"**തി ആഹംസു. **മന്തേത്വാതി** ഭാസേത്വാ.

അഹു അഹോസി, ഭൂതപുബ്ബന്തി അത്ഥോ. **അരഞ്ഞസ്മിം ബ്രഹാവനേതി** താദിസേ ബ്രഹാവനേ, മഹാരഞ്ഞേ നിവാസീതി അത്ഥോ **ചേതോതി** ബ്യാധോ. **കൂടാനീ**തി വാകുരാദയോ. **ഓഡ്ഡേത്വാതി** സജ്ജേത്വാ. **സസക**ന്തി പേലകം **ഉബ്ബിഗ്ഗാതി** ഭീതതസിതാ. **ഏകരത്തി**ന്തി ഏകരത്തേനേവ. **ധനജാനീതി** പരിബ്ബയവസേന അദ്ധികേഹി ലദ്ധബ്ബധനതോ ഹാനി, ''സമണമ്പി നാമ ഹന്തി, കിം അമ്ഹേസു ലജ്ജിസ്സതീ''തി അദ്ധികാനം അനാഗമനതോ ഏകദിവസം ലദ്ധബ്ബപരിബ്ബയമ്പി ന ലഭിസ്സന്തീതി അധിപ്പായോ.

ഞാതയോപി മാതാപിതുഭാതുഭഗിനിആദികേ ഞാതകേ. തേ കിര അധിമുത്തസ്സ ഭഗിനിയാ സന്തികം ഉപഗച്ഛന്താ അന്തരാമഗ്ഗേ തേന സമാഗതാ, അധിമുത്തോ സച്ചവാചം അനുരക്ഖന്തോ ചോരഭയം തേസം നാരോചേസി. തേന വുത്തം **"തേസമ്പീ"**തിആദി. തം നിസ്സായ പബ്ബജിതത്താ **"അധിമുത്തസാമണേരസ്സ സന്തികേ"**തി വുത്തം, ന ഉപസമ്പദാചരിയോ ഹുത്വാ. തേനാഹ **"അത്തനോ അന്തേവാസികേ കത്വാ"**തി. സച്ചാനുരക്ഖണേന അനുത്തരഗുണാധിഗമേന ച **ഞാതിമജ്ഝേ വിരോചതി**.

സാതതന്തി സതതം. സ-സദ്ദസ്സ ഹി ഇധ സാഭാവോ യഥാ ''സാരാഗോ''തിആദീസു. സാതഭാവോ വാ **സാതതന്തി** ആഹ **"സുഖം വാ"**തി. **കാരണേനാ**തി തേന തേന കാരണേന. സബ്ബാസം താസം വചനം സുഭാസിതം, ഭഗവതോ പന ഉക്കംസഗതം സുഭാസിതമേവ. സ്വായമത്ഥോ തംതംഗാഥാപദേനേവ വിഞ്ഞായതീതി തം നീഹരിത്വാ ദസ്സേതും **"ന കേവല"**ന്തിആദി വുത്തം. തേന സപ്പുരിസൂപസംസേവസദ്ധമ്മാഭിയോഗോ യഥാ സത്താനം വഡ്ഢിയാ പഞ്ഞാപടിലാഭസ്സ ഏകന്തികം കാരണം, ഏവം സോകപച്ചയേ സതി വിസോകഭാവസ്സ, ഞാതിമജ്ഝേ സോഭായ, സുഗതിഗമനസ്സ, ചിരം സുഖട്ഠാനസ്സ, വട്ടദുക്ഖമോചനസ്സപി അഞ്ഞാസാധാരണം ഹോതീതി വുത്തമേവാതി ദട്ഠബ്ബം.

സബ്ഭിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. മച്ഛരിസുത്തവണ്ണനാ

൩൨. പമജ്ജനാകാരേന പവത്താ അനുപലദ്ധി **പമാദോ**. തേന ഏകന്തതോ സതിരഹിതാ ഹോന്തീതി വുത്തം **"സതിവിപ്പവാസലക്ഖണേനാ"**തി. ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാദയോ ചേത്ഥ പമാദേനേവ സങ്ഗഹിതാ. ഇദാനി യഥാ മച്ഛരിയനിമിത്തഞ്ച പമാദനിമിത്തഞ്ച ദാനം ന ദീയതി, തം ദസ്സേതും **"ഏകച്ചോ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **പരിക്ഖയം ഗമിസ്സതീ**തി ഭോഗപരിഹാനിം ഗമിസ്സതി. **ഖിഡ്ഡാദീതി ആദി**-സദ്ദേന മണ്ഡനവിഭൂസനഛണനക്ഖത്തകിച്ചബ്യസനാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **യസദായക**ന്തി കിത്തിയസസ്സ പരിവാരയസസ്സ ച ദായകം. **സിരീദായക**ന്തി സോഭഗ്ഗദായകം. **സമ്പത്തിദായക**ന്തി കുലഭോഗരൂപഭോഗസമ്പദാഹി സമ്പത്തിദായകം. **പുഞ്ഞ**ന്തി വാ ഇധ പുഞ്ഞഫലം ദട്ഠബ്ബം ''ഏവമിദം പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീ''തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൩.൮൦) വിയ. **അത്ഥി ദാനസ്സ ഫല**ന്തി ഏത്ഥ ദേയ്യധമ്മസ്സ അനവട്ഠിതതം ബഹുലസാധാരണതം, തം പഹായ ഗമനീയതം , തബ്ബിസയായ പീതിയാ സാവജ്ജതം, ദാനധമ്മസ്സ അനഞ്ഞസാധാരണതം അനുഗാമികതം, തബ്ബിസയായ പീതിയാ അനവജ്ജതം, ലോഭാദിപാപധമ്മാനം വിനോദനം, സേസപുഞ്ഞാനം ഉപനിസ്സയഞ്ച ജാനന്തേനാതി വത്തബ്ബം.

തംയേവ ബാലന്തി യോ മച്ഛരീ, തമേവ. അദാനസീലാ **ബാലാ**. ഏകച്ചോ ധനസ്സ പരിഭോഗപരിക്ഖയഭയേന അത്തനാപി ന പരിഭുഞ്ജതി അതിലോഭസേട്ഠി വിയാതി ആഹ **"ഇധലോകപരലോകേസൂ"**തി.

യസ്മാ ഏകച്ചോ അദാനസീലോ പുരിസോ അദ്ധികേ ദിസ്വാ പസ്സന്തോപി ന പസ്സതി, തേസം കഥം സുണന്തോപി ന സുണോതി, സയം കിഞ്ചി ന കഥേതി, അദാതുകമ്യതാഥമ്ഭേ ബദ്ധോ ഹോതി, തസ്മാ തത്ഥ മതലിങ്ഗാനി

ഉപലബ്ഭന്തിയേവാതി ആഹ **“അദാനസീലതായ മരണേന മതേസൂ”**തി. അട്ഠകഥായം പന ദാനമത്തമേവ ഗഹേത്വാ മതേനസ്സ സമതം ദസ്സേതും **“യഥാ ഹീ”**തിആദി വുത്തം. ദാനസീലസ്സ പന അമതലിങ്ഗാനി വുത്തവിപരിയായതോ വേദിതബ്ബാനി. **വജന്തി** പുഥുത്തേ ഏകവചനം, തസ്മാ വചനവിപല്ലാസേന വുത്തന്തി ആഹ **“സഹ വജന്താ”**തി. ദാനസീലാദിധമ്മോ പുരാതനോ, ന അജ്ജതനോതി സനന്തനോ, സോ ഏതേസു അത്ഥീതി **സനന്തനാ,** പണ്ഡിതാ, തേസം ധമ്മാതി തേസം വസേനപി ധമ്മോ **സനന്തനോ**തി ആഹ **“സനന്തനാനം വാ പണ്ഡിതാനം ഏസ ധമ്മോ”**തി. **അപ്പസ്മിമ്പി ദേയ്യധമ്മേ** സതി **ഏകേ** ദാനം ദദന്തി, **ഏകേ** ന ദദന്തി മച്ഛരിഭാവാ. **സഹസ്സദാനസദിസാ**തി ഏകാപി ദക്ഖിണാ പരിച്ചാഗചേതനായ ഉളാരഭാവതോ സഹസ്സദാനസദിസാ ഹോതി.

ദുരനുഗമനോതി അസമങ്ഗിനാ അനുഗന്തും ദുക്കരോ. അനനുഗമനഞ്ചസ്സ ധമ്മസ്സ അപൂരണമേവാതി ആഹ **“ദുപ്പൂരോ”**തി. ‘‘ധമ്മം ചരേ’’തി അയം ധമ്മചരിയാ ഗഹട്ഠസ്സ വസേന ആരദ്ധാതി ആഹ **“ദസകുസലകമ്മപഥധമ്മം ചരതീ”**തി. തേനാഹ **“ദാരഞ്ച പോസ”**ന്തി. **സമുഞ്ജക**ന്തി കസ്സകേഹി അത്തനാ കാതബ്ബം കത്വാ വിസട്ഠധഞ്ഞകരണതോ ഖലേ ഉഞ്ഛാചരിയവസേന സമുഞ്ജനിആദിനാ ഛഡ്ഡിതധഞ്ഞസംഹരണം. തേനാഹ **“യോ അപി…പേ॰… സമുഞ്ജകം ചരതീ”**തി. **ഏതേനാ**തി സതസഹസ്സസഹസ്സയാഗിഗ്ഗഹണേന ദസന്നമ്പി ഭിക്ഖുകോടീനം പിണ്ഡപാതോ ദസ്സിതോ ഹോതി. ‘‘ദിന്നോ’’തി പദം ആനേത്വാ യോജനാ. **ദസന്നം വാ കഹാപണകോടീനം പിണ്ഡപാതോ**തി ദസന്നം കഹാപണകോടീനം വിനിയുഞ്ജനവസേന സമ്പാദിതപിണ്ഡപാതോ. തയിദം സതസഹസ്സം സഹസ്സയാഗീനം ദാനം ഏത്തകം ഹോതീതി കത്വാ വുത്തം. **സമുഞ്ജകം ചരന്തോപീ**തി സമുഞ്ജകം ചരിത്വാപി, സമുഞ്ജകചരണഹേതൂതി അത്ഥോ. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. ദാരം പോസേന്തോപി ധമ്മം ചരതി, അപ്പകസ്മിം ദദന്തോപി ധമ്മം ചരതീതി യോജനാ. **തഥാവിധസ്സാ**തി താദിസസ്സ തഥാധമ്മചാരിനോ യാ ധമ്മചരിയാ, തസ്സാ കലമ്പി നഗ്ഘന്തി **ഏതേ സഹസ്സയാഗിനോ** അത്തനോ സഹസ്സയാഗിതായ. **യം തേന ദലിദ്ദേനാ**തിആദി തസ്സേവത്ഥസ്സ വിവരണം. **സബ്ബേസമ്പി തേസ**ന്തി ‘‘സതംസഹസ്സാനം സഹസ്സയാഗിന’’ന്തി വുത്താനം തേസം സബ്ബേസമ്പി. **ഇതരേസ**ന്തി ‘‘തഥാവിധസ്സാ’’തി വുത്തപുരിസതോ അഞ്ഞേസം. **ദസകോടിസഹസ്സദാന**ന്തി ദസകോടിസങ്ഖാതം തതോ അനേകസഹസ്സഭേദതായ സഹസ്സദാനം.

‘‘കലം നഗ്ഘതീ’’തി ഇദം തേസം ദാനതോ ഇമസ്സ ദാനസ്സ ഉളാരതരഭാവേന വിപുലതരഭാവേന വിപുലതരഫലതായ വുത്തന്തി ആഹ **“കഥം നു ഖോ ഏതം മഹപ്ഫലതരന്തി ജാനനത്ഥ”**ന്തി. പച്ചയവിസേസേന മഹത്തം ഗതോതി **മഹഗ്ഗതോ,** ഉളാരോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **“വിപുലസ്സേതം വേവചന”**ന്തി. **സമേനാ**തി ഞായേന, ധമ്മേനാതി അത്ഥോ. **വിസമേ**തി ന സമേ മച്ഛരിയലക്ഖണപ്പത്തേ. **ഛേത്വാ**തി പീളേത്വാ. തം പന പീളനം പോഥനന്തി ദസ്സേന്തോ **“പോഥേത്വാ”**തി ആഹ. **അസ്സുമുഖാ**തി തിന്തഅസ്സുമുഖസമ്മിസ്സാ പരം രോദാപേത്വാ. **മഹാദാന**ന്തി യഥാവുത്തം ബഹുദേയ്യധമ്മസ്സ പരിച്ചജനേന മഹന്തദാനം. **ഉപ്പത്തിയാ അപരിസുദ്ധതായാ**തി അജ്ഝാസയസ്സ ദേയ്യധമ്മഗവേസനായ ച സുദ്ധതായ മലീനത്താ. **ഇതരം** ധമ്മചരിയായ നിബ്ബത്തിതദാനം. **പരിത്തദാന**ന്തി പരിത്തസ്സ ദേയ്യധമ്മസ്സ വസേന പരിത്തദാനം. **അത്തനോ ഉപ്പത്തിയാ പരിസുദ്ധതായാ**തി അജ്ഝാസയസ്സ ദേയ്യധമ്മഗവേസനായ ച വിസുദ്ധതായ. **ഏവന്തിആദിമാഹാ**തി ‘‘ഏവം സഹസ്സാനം

സഹസ്സയാഗിന''ന്തി അവോച. തത്ഥ **സഹസ്സാനന്തി** സതംസഹസ്സാനം. ഗാഥാബന്ധസുഖത്ഥം സതഗ്ഗഹണം ന കതം. സേസം വുത്തനയമേവ.

മച്ഛരിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സാധുസുത്തവണ്ണനാ

൩൩. ഉദാനം ഉദാനേസീതി പീതിവേഗേന ഉഗ്ഗിരിതബ്ബതായ ഉദാനം ഉഗ്ഗിരി ഉച്ചാരേസി. തയിദം യസ്മാ പീതിസമുട്ഠാപിതം വചനം, തസ്മാ വുത്തം **"ഉദാഹാരം ഉദാഹരീ"**തി . യഥാ പന തം വചനം ''ഉദാന''ന്തി വുച്ചതി, തം ദസ്സേതും **"യഥാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **സദ്ധായാ**തി എത്ഥ **യ**-കാരോ ഹേതുഅത്ഥോ. പരിച്ചാഗചേതനായ ഹി സദ്ധാ വിസേസപച്ചയോ അസ്സദ്ധസ്സ തദഭാവതോ. **പി**-സദ്ദോ വുത്തത്ഥസമ്പിണ്ഡനത്ഥോ. **"സാഹൂ"**തി പദം സാധുസദ്ദേന സമാനത്ഥം ദട്ഠബ്ബം. **കഥ**ന്തി ദാനയുദ്ധാനം വിപക്ഖസഭാവാതി അധിപ്പായോ. **ഏതം ഉഭയ**ന്തി ദാനം യുദ്ധന്തി ഇദം ദ്വയം. **ജീവിതഭീരുകോ**തി ജീവിതവിനാസഭീരുകോ. **ഖയഭീരുകോ**തി ഭോഗക്ഖയസ്സ ഭീരുകോ. **വദന്തോ**തി ജീവിതേ സാലയതം, തതോ ഏവ യുജ്ഝനേ അസമത്ഥതം പവേദേന്തോ. **ഛേജ്ജ**ന്തി ഹത്ഥപാദാദിഛേദോ. **ഉസ്സഹന്തോ**തി വീരിയം കരോന്തോ. **ഏവം ഭോഗേ രക്ഖിസ്സാമീ**തി തഥാ ഭോഗേ അപരിക്ഖീണേ കരിസ്സാമീതി. **വദന്തോ**തി ഇധ ഭോഗേസു ലോഭം, തതോ ഏവ ദാതും അസമത്ഥതം പവേദേന്തോ. **ഏവ**ന്തി ഏവം ജീവിതഭോഗനിരപേക്ഖതായ ദാനഞ്ച യുദ്ധഞ്ച സമം ഹോതി. **സദ്ധാദിസമ്പന്നോ**തി സദ്ധാധമ്മജീവിതാവീമംസാസീലാദിഗുണസമന്നാഗതോ. സോ ഹി ദേയ്യവത്ഥുനോ പരിത്തകത്താ അപ്പകമ്പി ദദന്തോ അത്തനോ പന ചിത്തസമ്പത്തിയാ ഖേത്തസമ്പത്തിയാ ച ബഹും ഉളാരപുഞ്ഞം പവഡ്ഢേന്തോ ബഹുവിധം ലോഭ-ദോസ-ഇസ്സാ-മച്ഛരിയ-ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാദിഭേദം തപ്പടിപക്ഖം അഭിഭവതി, തതോ ഏവ ച തം മഹപ്ഫലം ഹോതി മഹാനിസംസം. അട്ഠകഥായം പന **"മച്ഛേരം മദ്ദതി"**ച്ചേവ വുത്തം, തസ്സ പന ഉജുവിപച്ചനീകഭാവതോ.

പരത്ഥാതി പരലോകേ. **ഏകസാടകബ്രാഹ്മണവത്ഥു** അന്വയവസേന, അങ്കുരവത്ഥു ബ്യതിരേകവസേന വിത്ഥാരേതബ്ബം.

ധമ്മോ ലദ്ധോ ഏതേനാതി **ധമ്മലദ്ധോ,** പുഗ്ഗലോ. അഗ്ഗിആഹിതപദസ്സ വിയ സദ്ദസിദ്ധി ദട്ഠബ്ബാ. **"ഉട്ഠാന**ന്തി കായികം വീരിയം, **വീരിയ**ന്തി ചേതസിക''ന്തി വദന്തി. **ഉട്ഠാന**ന്തി ഭോഗുപ്പാദേ യുത്തപയുത്തതാ. **വീരിയ**ന്തി തജ്ജോ ഉസ്സാഹോ. **യമസ്സ** ആണാപവത്തിട്ഠാനം. **വേതരണിമ്പി** ഇതരേ നിരയേ ച അതിക്കമ്മ. തേ പന അബ്ബുദാദീനം വസേന അവീചിം ദസധാ കത്വാ അവസേസമഹാനിരയേ സത്തപി ആയുപ്പമാണഭേദേന തയോ തയോ കത്വാ ഏകതിംസാതി വദന്തി. സഞ്ജീവാദിനിരയസംവത്തനസ്സ കമ്മസ്സ തിക്ഖമജ്ഝമുദുഭാവേന തസ്സ ആയുപ്പമാണസ്സ തിവിധതാ വിഭാവേതബ്ബാ. അപരേ പന ''അട്ഠ മഹാനിരയാ സോളസ ഉസ്സദനിരയാ ആദിതോ ചത്താരോ സിതനിരയേ ഏകം കത്വാ സത്ത സിതനിരയാതി ഏവം ഏകതിംസ മഹാനിരയാ''തി വദന്തി. മഹാനിരയഗ്ഗഹണതോ ആദിതോ ചത്താരോ സിതനിരയാ ഏകോ നിരയോ കതോതി.

തേസന്തി വിചിനിത്വാ ഗഹിതപച്ചയാനം. **പഞ്ചനവുതിപാസണ്ഡഭേദാ** പപഞ്ചസൂദനിസംവണ്ണനായം വുത്തനയേന വേദിതബ്ബാ. **തത്ഥാതി** തേസു ദ്വീസു വിചിനനേസു. **ദക്ഖിണാവിചിനനം ആഹ,** ഉപമാനാനി ഹി നാമ യാവദേവ ഉപമേയ്യത്ഥവിഭാവനത്ഥാനി. ഏതേന സുഖേത്തഗഹണതോപി ദക്ഖിണേയ്യവിചിനനം ദട്ഠബ്ബം.

പാണേസു സംയമോതി ഇമിനാ ദസവിധമ്പി കുസലകമ്മപഥധമ്മം ദസ്സേതി. യഥാ ഹി "പാണേസു സംയമോ"തി ഇമിനാ സത്താനം ജീവിതാവോരോപനതോ സംയമോ വുത്തോ, ഏവം തേസം സാപതേയ്യാവഹാരതോ പരദാരാമസനതോ വിസംവാദനതോ അഞ്ഞമഞ്ഞഭേദനതോ ഫരുസവചനേന സങ്ഘട്ടനതോ നിരത്ഥകവിപ്പലപനതോ പരസന്തകാഭിജ്ഝാനതോ ഉച്ഛേദചിന്തനതോ മിച്ഛാഭിനിവേസനതോ ച സംയമോ ഹോതീതി. തേനാഹ **"സീലാനിസംസം കഥേതുമാരദ്ധാ"**തി. ഫരുസവചനസംയമോ പനേത്ഥ സരൂപേനേവ വുത്തോ.

പരസ്സ ഉപവാദഭയേനാതി പാപകിരിയഹേതു പരേന അത്തനോ വത്തബ്ബഉപവാദഭയേന. **ഉപവാദഭയാതി** ഉപവാദഭയനിമിത്തം. "കഥം നു ഖോ അമ്ഹേ പരേ ന ഉപവദേയ്യു"ന്തി ആസീസന്താ **പാപം ന കരോന്തി. ധമ്മപദമേവാതി** അസങ്ഖതധമ്മകോട്ഠാസോ ഏവ **സേയ്യോ** സേട്ഠോ. യസ്മാ സബ്ബസങ്ഖതം അനിച്ചം ഖയധമ്മം വയധമ്മം വിരാഗധമ്മം നിരോധധമ്മം, തസ്മാ തദധിഗമായ ഉസ്സാഹോ കരണീയോതി ദസ്സേതി. പുബ്ബസദ്ദോ കാലവിസേസവിസയോതി ആഹ **"പുബ്ബേ ച കസ്സപബുദ്ധാദികാലേപീ"**തിആദി. പുന അകാലവിസേസോ അപാടിയേക്കോ ഭുമ്മത്ഥവിസയോവാതി ആഹ **"സബ്ബേപി വാ"**തിആദി. തത്ഥ **സബ്ബേപി വാതി** ഏതേ സബ്ബേപി കസ്സപബുദ്ധാദയോ ലോകനാഥാ **സന്തോ നാമ** വൂപസന്തസബ്ബകിലേസസന്താപാ സന്തസബ്ഭൂതഗുണത്താ.

സാധുസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. നസന്തിസുത്തവണ്ണനാ

൩൪. കമനീയാനീതി കന്താനി. തതോ ഏവ ഏതാനി **ഇട്ഠാരമ്മണാനി** സുഖാരമ്മണാനി **രൂപാദീനി,** തേ പന വത്ഥുകാമാ, തദാരമ്മണകിലേസകാമാ വാ. **"ന സന്തി കാമാ മനുജേസൂ"**തി ദേസനാസീസമേതം, നിച്ഛയേന കാമാ അനിച്ചായേവ. മച്ചു ധീയതി ഏത്ഥാതി **മച്ചുധേയ്യം**. ന പുന ആഗച്ഛതി ഏത്ഥ തം **അപുനാഗമനം. അപുനാഗമനസങ്ഖാതം നിബ്ബാനം** അനുപഗച്ഛനതോ. **നിബ്ബാനം ഹീതി**ആദി വുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ വിവരണം. **ബദ്ധോതി** പടിബദ്ധചിത്തോ. **പമത്തോതി** വോസ്സഗ്ഗപമാദം ആപന്നോ.

തണ്ഹാഛന്ദതോ ജാതം തസ്സ വിസേസപച്ചയത്താ. ഇച്ഛിതം ഹനതീതി **അഘം,** ദുക്ഖം. ഇധ പന അനവസേസപരിയാദാനവസേന പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ദുക്ഖന്തി. **ഛന്ദവിനയാ അഘവിനയോതി** ഹേതുനിരോധേന ഹി ഫലനിരോധോ, ഏവം സഉപാദിസേസനിബ്ബാനം വത്വാ **അഘവിനയാ ദുക്ഖവിനയോതി** അനുപാദിസേസനിബ്ബാനം വദതി.

ചിത്രാനീതി കിലേസകാമാപി വേദനാദിട്ഠിസമ്പയോഗഭേദേന ഹോന്തി, ആകാരഭേദേന ച അത്ഥി സവിഘാതാവിഘാതാതി തതോ വിസേസേതും **"ആരമ്മണചിത്താനീ"**തി വുത്തം. **സങ്കപ്പിതരാഗോതി** സുഭാദിവസേന

സങ്കപ്പിതവത്ഥുമ്ഹി രാഗോ. **കിലേസകാമോ കാമോതി വുത്തോ** തസ്സേവിധ വിസേസതോ കാമഭാവസിദ്ധിതോ. **പസൂരസുത്തേന വിഭാവേതബ്ബോ** "ന തേ കാമാ"തിആദിനാ തസ്സ വത്ഥുമ്ഹി ആഗതത്താ. ഇദാനി തമത്ഥം സങ്ഖേപേനേവ വിഭാവേന്തോ **"പസൂരപരിബ്ബാജകോ ഹീ"**തിആദിമാഹ. **ന തേ കാമാ യാനി ചിത്രാനി ലോകേ**തി തേ ചേ കാമാ ന ഹോന്തി, യാനി ലോകേ ചിത്രാനി രൂപാദിആരമ്മണാനി. **വേദേസീ**തി കേവലം സങ്കപ്പരാഗഞ്ച കാമം കത്വാ വദേസി ചേ. **ഹേഹിന്തീ**തി ഭവേയ്യുന്തി അത്ഥോ. സുണന്തോ സദ്ദാനി മനോരമാനി, സത്ഥാപി തേ ഹേഹിതി കാമഭോഗീതി പച്ചേകം ഗാഥാ, ഇധ പന സംഖിപിത്വാ ദസ്സിതാ. ധീരാ നാമ ധിതിസമ്പന്നാതി ആഹ **"പണ്ഡിതാ"**തി.

തസ്സാതി യോ പഹീനകോധമാനോ സബ്ബസോ സംയോജനാതിഗോ നാമരൂപസ്മിം അസജ്ജന്തോ രാഗാദികിഞ്ചനരഹിതോ, തസ്സ. **മോഘരാജാ നാമ ഥേരോ** ബാവരീബ്രാഹ്മണസ്സ പരിചാരകാനം സോളസന്നം അഞ്ഞതരോ. **യഥാനുസന്ധിം** അപ്പത്തോ സാവസേസ-**അത്ഥോ,** കിഞ്ചി വത്തബ്ബം അത്ഥീതി അധിപ്പായോ . സബ്ബസോ വിമുത്തത്താവ ദേവമനുസ്സാ നമസ്സന്തി, യേ തം പടിപജ്ജന്തി. തേസം കിം ഹോതി? കിഞ്ചിപി ന സിയാതി അയമേത്ഥ അത്ഥവിസേസോ? **ദസബലം സന്ധായേവമാഹ** ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന. **അനുപടിപത്തിയാതി** പടിപത്തിം അനുഗന്ത്വാ പടിപജ്ജനേന. **നമസ്സന്തി** തം പൂജേന്തി.

ചതുസച്ചധമ്മം ജാനിത്വാതി തേന പടിവിദ്ധം ചതുസച്ചധമ്മം പടിവിജ്ഝിത്വാ. തഥാ ച ബുദ്ധസുബുദ്ധതായ നിബ്ബേമതികാ ഹോന്തീതി ആഹ **"വിചികിച്ഛം പഹായാ"**തി. തതോ പരം പന അനുക്കമേന അഗ്ഗമഗ്ഗാധിഗമേന **സങ്ഗാതിഗാപി** ഹോന്തി. അസേക്ഖധമ്മപാരിപൂരിയാ **പസംസിയാ** വിഞ്ഞൂനം പസംസാപി ഹോന്തീതി.

നസന്തിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ഉജ്ഝാനസഞ്ഞിസുത്തവണ്ണനാ

൩൫. ഉജ്ഝാനവസേന പവത്താ സഞ്ഞാ ഏതേസം അത്ഥി, ഉജ്ഝാനവസേന വാ സഞ്ജാനന്തീതി **ഉജ്ഝാനസഞ്ഞീ. കാരയേ**തി കതാനം പരിയന്തം കാരയേതി അത്ഥോ. **പരിയന്തകാരിത**ന്തി പരിച്ഛിന്നകാരിതം പരിമിതവചനന്തി അത്ഥോ. പംസുകൂലാദിപടിപക്ഖനയേന **പത്തുണ്ണദുകുലാദി** വുത്തം. **നാമം ഗഹിത**ന്തി ഏതേന "ഉജ്ഝാനസഞ്ഞികാ"തി ഏത്ഥ ക-സദ്ദോ സഞ്ഞായന്തി ദസ്സേതി.

അഞ്ഞേനാകാരേന ഭൂതന്തി അത്തനാ പവേദിയമാനാകാരതോ അഞ്ഞേന അസുദ്ധേന ആകാരേന വിജ്ജമാനം ഉപലബ്ഭമാനം അത്താനം. **വഞ്ചേത്വാ**തി പലമ്ഭേത്വാ. **തസ്സ** കുഹകസ്സ. **തം** ചതുന്നം പച്ചയാനം പരിഭുഞ്ജനം. **പരിജാനന്തീ**തി തസ്സ പടിപത്തിം പരിച്ഛിജ്ജ ജാനന്തി. **കാരകോ**തി സമ്മാപടിപത്തിയാ കത്താ, സമ്മാപടിപജ്ജിതാതി അത്ഥോ.

ഇദന്തി ലിങ്ഗവിപല്ലാസേന വുത്തം, അയന്തി അത്ഥോ. **ധമ്മാനുധമ്മപടിപദാ**തി നിബ്ബാനധമ്മസ്സ അനുച്ഛവികതായ അനുധമ്മഭൂതാ പടിപദാ. പടിപക്ഖവിധമനേ അസിഥിലതായ **ദള്ഹാ. ഭാസിതമത്തേന ച സവനമത്തേന ചാ**തി ഏത്ഥ **ച**-സദ്ദോ വിസേസനിവത്തിഅത്ഥോ. തേന ഭാസിതസ്സ സുതസ്സ ച സമ്മാപടിപത്തിവിസേസം നിവത്തേതി. **ലോകപരിയായ**ന്തി ലോകസ്സ

പരിവിധമനം ഉപ്പാദനിരോധവസേന സങ്ഖാരാനം പരാവുത്തിം. തേനാഹ **"സങ്ഖാരലോകസ്സ ഉദയബ്ബയ"**ന്തി. സ്വായമത്ഥോ സച്ചപടിവേധേനേവ ഹോതീതി ആഹ **"ചതുസച്ചധമ്മേഞ്ച അഞ്ഞായാ"**തി . **ഏവം ന കുബ്ബന്തീ**തി അത്തനി വിജ്ജമാനമ്പി ഗുണം അനാവീകരോന്തോ "യഥാ തുമ്ഹേ വദഥ, ഏവം ന കുബ്ബന്തീ"തി അവിജ്ജമാനതം ബ്യാകരോതീതി അത്ഥോ.

അകാരകമേവാതി ദോസം അകാരകമേവ. അച്ചയസ്സ പടിഗ്ഗണ്ഹനം നാമ അധിവാസനം, ഏവം സോ ദേസകേന ദേസിയമാനോ തതോ വിഗതോ നാമ ഹോതി. തേനാഹ **"പടിഗ്ഗണ്ഹാതൂതി ഖമതൂ"**തി.

സഭാവേനാതി സഭാവതോ. **ഏകസദിസ**ന്തി പരേസം ചിത്താചാരം ജാനന്തമ്പി അജാനന്തേഹി സഹ ഏകസദിസം കരോന്താ. **പരതോ**തി പച്ഛാ. **കഥായ ഉപ്പന്നായാ**തി "കസ്സച്ചയാ ന വിജ്ജന്തീ"തിആദികഥായ പവത്തമാനായ "തഥാഗതസ്സ ബുദ്ധസ്സാ"തിആദിനാ **ബുദ്ധബലം** ബുദ്ധാനുഭാവം ദീപേത്വാ. **ഖമിസ്സാമീ**തി അച്ചയദേസനം പടിഗ്ഗണ്ഹിസ്സാമി. തപ്പടിഗ്ഗഹോ ഹി ഇധ ഖമനന്തി അധിപ്പേതം, സത്ഥാ പന സബ്ബകാലം ഖമോ ഏവ.

കോപോ അന്തരേ ചിത്തേ ഏതസ്സാതി **കോപന്തരോ**. ദോസോ ഗരു ഗരുകാതബ്ബോ അസ്സാതി **ദോസഗരു**. "പടിമുച്ചതീ"തി വാ പാഠോ, അയമേവ അത്ഥോ. **അച്ചായികകമ്മ**ന്തി സഹസാ അനുപധാരേത്വാ കിരിയാ. **നോ ചിധാ**തി നോ ചേ ഇധ. **ഇധാ**തി നിപാതമത്തം. **അപഗതം** അപനീതം. ദോസോ നോ ചേ സിയാ, തേന പരിയായേന യദി അപരാധോ നാമ ന ഭവേയ്യാതി. **ന സമ്മേയ്യും** ന വൂപസമേയ്യും. **കുസലോ**തി അനവജ്ജോ.

ധീരോ സതോതി പദദ്വയേന വട്ടഛരിന്ദം ആഹ. **കോ നിച്ചമേവ പണ്ഡിതോ നാമാതി അത്ഥോ**തി "കസ്സച്ചയാ"തിആദികായ പുച്ഛാഗാഥായ അത്ഥോ. ദീഘമജ്ഝിമസംവണ്ണനാസു തഥാഗത-സദ്ദോ വിത്ഥാരതോ സംവണ്ണിതോതി ആഹ **"ഏവമാദീഹി കാരണേഹി തഥാഗതസ്സാ"**തി. **ബുദ്ധത്താദീഹീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന "ബോധേതാ പജായാ"തിആദിനാ (മഹാനി॰ ൧൯൨; ചൂളനി॰ പാരായനത്ഥുതിഗാഥാനിദ്ദേസ ൻ൭) നിദ്ദേസേ ആഗതകാരണാനി സങ്ഗയ്ഹന്തി. **വിമോക്ഖം** വുച്ചതി അരിയമഗ്ഗോ, തസ്സ **അന്തോ** അഗ്ഗഫലം, തത്ഥ ഭവാ **പണ്ണത്തി,** തസ്സാ വസേന. ഏവം ബുദ്ധബലം ദീപേതി. ഇദാനി ഖിത്തം സങ്ഖേപേന സംഹരാപിതം ഹോതീതി ദസ്സേതി.

ഉജ്ഝാനസഞ്ഞിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സദ്ധാസുത്തവണ്ണനാ

൩൩. തത്വസ്സാതി ഓ-കാരസ്സ വ-കാരാദേസം അ-കാരസ്സ ച ലോപം കത്വാ നിദ്ദേസോതി ആഹ **"തതോ അസ്സാ"**തി. "തതസ്സാ"തി വാ പാഠോ, **തതോ**തി ച സദ്ധാഹേതൂതി അത്ഥോ. **നാനുപതന്തീ**തി ന വത്തന്തി. **പമാദം കരോന്തീ**തി പമജ്ജന്തി, മിച്ഛാ പടിപജ്ജന്തീതി അത്ഥോ. **ലക്ഖണാനീ**തി അനിച്ചാദിലക്ഖണാനി. **ഉപനിജ്ഝായതീ**തി ഉപേച്ച ഞാണചക്ഖുനാ പേക്ഖതി, അനുപസ്സതീതി അത്ഥോ. **ആഗതകിച്ച**ന്തി ആഹതകിച്ചം, അയമേവ വാ പാഠോ. **സാധേതീ**തി അസമ്മോഹപടിവേധവസേന നിപ്ഫാദേതി, തഥലക്ഖണം നിരോധസച്ചം ഉപനിജ്ഝായതീതി അയമത്ഥോ മഗ്ഗേപി വത്തബ്ബോ തേന വിനാ

അസമ്മോഹപടിവേധസ്സ അസമ്ഭവതോ. **കസിണാരമ്മണസ്സാ**തി ഇദം ലക്ഖണവചനം. അകസിണാരമ്മണസമാപത്തിയോപി ഹി സന്തീതി. യഥാ ച കസിണാരമ്മണാനി അട്ഠന്നം സമാപത്തീനം അവസേസാനഞ്ച തദാരമ്മണാനം പച്ചവേക്ഖണവസേന ചിത്താനം, ഏവം തേന താനി ആരമ്മണാനി ഗഹിതാനീതി ''കസിണാരമ്മണസ്സ''ഇച്ചേവ വുത്തം. പരമം ഉത്തമം സുഖന്തി വത്തബ്ബതോ **പരമസുഖം അരഹത്തം**.

സദ്ധാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സമയസുത്തവണ്ണനാ

൩൭. ഉദാനം പടിച്ചാതി ഉക്കാകരഞ്ഞാ ജാതിസമ്ഭേദപരിഹാരനിമിത്തം അത്തനോ വംസപരിസുദ്ധം നിസ്സായ വുത്തം പീതിഉദാഹാരം പടിച്ച ഗോത്തവസേന **''സക്കാ''തി ലദ്ധനാമാനം**. യദി ഏകോപി ജനപദോ, കഥം ബഹുവചനന്തി ആഹ **''രുള്ഹീസദ്ദേനാ''**തി. അക്ഖരചിന്തികാ ഹി ഈദിസേസു ഠാനേസു യുത്തേ വിയ സലിങ്ഗവചനാനി ഇച്ഛന്തി, അയമേത്ഥ രുള്ഹീ യഥാ ''അവന്തീ കുരൂ''തി, തബ്ബിസേസനേ പന ജനപദസദ്ദേ ജാതിസദ്ദതായ ഏകവചനമേവ. **അരോപിമേ**തി കേനചി ന രോപിമേ.

ആവരണേനാതി സേതുനാ. **ബന്ധാപേത്വാ**തി പണ്ഡുപലാസപാസാണമത്തികഖണ്ഡാദീഹി ആലിം ഥിരം കാരാപേത്വാ. **സസ്സാനി കാരേന്തീ**തി ജേട്ഠമാസേ കിര ഘമ്മസ്സ ബലവഭാവേന ഹിമവന്തേ ഹിമം വിലീയിത്വാ സന്ദിത്വാ അനുക്കമേന രോഹിണിം നദിം പവിസതി, തം ബന്ധിത്വാ സസ്സാനി കാരേന്തി. **''ജാതിം ഘട്ടേത്വാ കലഹം വഡ്ഢയിംസൂ''**തി സങ്ഖേപേന വുത്തമത്ഥം പാകടതരം കാതും **''കോലിയകമ്മകരാ വദന്തീ''**തി ആഹ. **നിയുത്തഅമച്ചാനന്തി** തസ്മിം സസ്സപരിപാലനകമ്മേ നിയോജിതമഹാമത്താനം.

തീണി ജാതകാനീതി ''കുഠാരിഹത്ഥോ പുരിസോ''തിആദിനാ **ഫന്ദനജാതകം** (ജാ॰ ൧.൧൩.൧൪ ആദയോ) ''ദുദ്ദുഭായതി ഭദ്ദന്തേ''തിആദിനാ **ദുദ്ദുഭജാതകം,** (ജാ॰ ൧.൪.൮൫ ആദയോ) ''വന്ദാമി തം കുഞ്ജരാ''തിആദിനാ **ലടുകികജാതക**ന്തി (ജാ॰ ൧.൫.൩൯ ആദയോ) ഇമാനി തീണി ജാതകാനി. **ദ്വേ ജാതകാനീ**തി -

''സാധു സമ്ബഹുലാ ഞാതീ, അപി രുക്ഖാ അരഞ്ഞജാ;
വാതോ വഹതി ഏകട്ഠം, ബ്രഹന്തമ്പി വനപ്പതി''ന്തി. -

ആദിനാ **രുക്ഖധമ്മജാതകം** (ജാ॰ ൧.൧.൭൪).

''സമ്മോദമാനാ ഗച്ഛന്തി, ജാലമാദായ പക്ഖിനോ;
യദാ തേ വിവദിസ്സന്തി, തദാ ഏഹിന്തി മേ വസ''ന്തി. (ജാ॰ ൧.൧.൩൩) -

ആദിനാ **സമ്മോദമാനജാതക**ന്തി ഇമാനി ദ്വേ ജാതകാനി.

''അത്തദണ്ഡാ ഭയം ജാതം, ജനം പസ്സഥ മേധഗം;
സംവേഗം കിത്തയിസ്സാമി, യഥാ സംവിജിതം മയാ''തി. (സു॰ നി॰ ൯൪൧)
-

ആദിനാ **അത്തദണ്ഡസുത്തം**.

തേനാതി ഭഗവതാ. **കലഹകരണഭാവോ**തി കലഹകരണസ്സ അത്ഥിഭാവോ. മഹാപഥവിയാ മഹഗ്ഘേ ഖത്തിയേ കസ്മാ നാസേഥാതി ദസ്സേത്വാ കലഹം വൂപസമേതുകാമോ ഭഗവാ പഥവിം നിദസ്സനഭാവേന ഗണ്ഹിതി ദസ്സേന്തോ **"പഥവീ നാമ കിം അഗ്ഘതീ"**തിആദിമാഹ. **അട്ഠാനേ**തി അകാരണേ. **വേരം കത്വാ**തി വിരോധം ഉപ്പാദേത്വാ. തംതംപലോഭനകിരിയായ പരക്കമന്തിയോ **"ഉക്കണ്ഠന്തൂ"തി സാസനം പേസേന്തി. കുണാലദഹേ**തി കുണാലദഹതീരേ പതിട്ഠായ. **പുച്ഛിതം കഥേസി** അനുക്കമേന കുണാലസകുണരാജസ്സ പുച്ഛാപസങ്ഗേന **കുണാലജാതകം** (ജാ॰ ൨.൨൧.കുണാലജാതക) കഥേസ്സാമീതി. **അനഭിരതിം വിനോദേസി** ഇത്ഥീനം ദോസദസ്സനമുഖേന കാമാനം ആദീനവോകാരസംകിലേസവിഭാവനവസേന. **പുരിസപുരിസേഹീ**തി കോസജ്ജം വിദ്ധംസേത്വാ പുരിസഥാമബ്രൂഹനേന ഉത്തമപുരിസേഹി നോ ഭവിതും വട്ടതീതി ഉപ്പന്നചിത്താ . **അവിസ്സട്ഠസമണകമ്മന്താ** അപരിച്ചത്തകമ്മട്ഠാനാഭിയോഗാതി അത്ഥോ. **നിസീദിതും വട്ടതീ**തി ഭഗവാ ചിന്തേസീതി യോജനാ.

പദുമിനിയന്തി പദുമവനേ. **വികസിംസു** ഗുണഗണവിബോധേന. **അയം ഇമസ്സ...പേ॰... ന കഥേസീ**തി ഇമിനാ സബ്ബേപി തേ ഭിക്ഖൂ താവദേവ പടിപാടിയാ ആഗതത്താ അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ ലജ്ജമാനാ അത്തനാ പടിലദ്ധവിസേസം ഭഗവതോ നാരോചേസുന്തി ദസ്സേതി. **ഖീണാസവാനന്തി**ആദിനാ തത്ഥ കാരണമാഹ.

ഓസടമത്തേതി ഭഗവതോ സന്തികം ഉപഗതമത്തേ. **അരിയമണ്ഡലേ**തി അരിയപുഗ്ഗലസമൂഹേ. **പാചീനയുഗന്ധരപരിക്ഖേപതോ**തി യുഗന്ധരപബ്ബതസ്സ പാചീനപരിക്ഖേപതോ, ന ബാഹിരകേഹി വുച്ചമാനഉദയപബ്ബതതോ. **രാമണേയ്യകദസ്സനത്ഥ**ന്തി ബുദ്ധുപ്പാദപടിമണ്ഡിതത്താ വിസേസതോ രമണീയസ്സ ലോകസ്സ രമണീയഭാവദസ്സനത്ഥം. **ഉല്ലങ്ഘിത്വാ**തി ഉട്ഠഹിത്വാ. **ഏവരൂപേ ഖണേ ലയേ മുഹുത്തേ**തി യഥാവുത്തേ ചന്ദമണ്ഡലസ്സ ഉട്ഠിതക്ഖണേ ഉട്ഠിതവേലായം ഉട്ഠിതമുഹുത്തേതി ഉപരൂപരികാലസ്സ വഡ്ഢിതഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തം.

തേസം ഭിക്ഖൂനം ജാതിആദിവസേന ഭഗവതോ അനുരൂപപരിവാരഭാവം ദസ്സേന്തോ **"തത്ഥാ"**തിആദിമാഹ. **മഹാസമ്മതസ്സ വംസേ ഉപ്പന്നോ**തിആദി കുലവംസസുദ്ധിദസ്സനം. **ഖത്തിയഗബ്ഭേ ജാതോ**തി ഇദം സതിപി ജാതിവിസുദ്ധിയം മാതാപിതൂനം വസേന അവിസുദ്ധതാ സിയാതി തേസമ്പി "അവിസുദ്ധതാ നത്ഥി ഇമേസ"ന്തി വിസുദ്ധിദസ്സനത്ഥം വുത്തം. സതിപി ച ഗബ്ഭവിസുദ്ധിയം കതദോസേന മിസ്സകത്താ അരജ്ജാരഹതാപി സിയാതി "തമ്പി നത്ഥി ഇമേസ"ന്തി ദസ്സനത്ഥം **"രാജപബ്ബജിതാ"**തിആദി വുത്തം.

സാമന്താതി സമീപേ. **ചലിംസൂ**തി ഉട്ഠഹിംസു. കോസമത്തം ഠാനം **സദ്ദന്തരം,** "സദ്ദസവനട്ഠാനമേവ സദ്ദന്തര"ന്തി അപരേ. **തിക്ഖത്തും തേസട്ഠിയാ നഗരസഹസ്സേസൂ**തി ജമ്ബുദീപേ കിര ആദിതോ മഹന്താനി തേസട്ഠി നഗരസഹസ്സാനി ഉപ്പന്നാനി, തഥാ ദുതിയം, തഥാ തതിയം. തം സന്ധായാഹ "തിക്ഖത്തും തേസട്ഠിയാ നഗരസഹസ്സേസൂ"തി. താനി പന സമ്പിണ്ഡേത്വാ സതസഹസ്സതോ പരം നവസഹസ്സാധികാനി അസീതിസഹസ്സാനി. **നവനവുതിയാ ദോണമുഖസതസഹസ്സേസൂ**തി നവസതസഹസ്സാധികേസു നവുതിസതസഹസ്സേസു

ദോണമുഖേസു. **ദോണമുഖന്തി** ച മഹാനഗരസ്സ ആയുപ്പത്തിട്ഠാനഭൂതം പാദനഗരം വുച്ചതി. **ഛനവുതിയാ പട്ടനകോടിസതസഹസ്സേസൂ**തി ഛകോടിസതസഹസ്സഅധികേസു നവുതികോടിസതസഹസ്സപട്ടനേസു. തമ്ബപണ്ണിദീപാദി**ഛപണ്ണാസായ രതനാകരേസു**. ഏവം പന നഗര-ദോണമുഖപട്ടന-രതനാകരാദിഭാവേന കഥനം തംതംഅധിവത്ഥായ വസന്തീനം താസം ദേവതാനം ബഹുഭാവദസ്സനത്ഥം. യദി ദസസഹസ്സചക്കവാളേസു ദേവതാ സന്നിപതിതാ. അഥ കസ്മാ പാളിയം ''ദസഹി ച ലോകധാതൂഹീ''തി? വുത്തന്തി ആഹ **"ദസസഹസ്സ...പേ॰... അധിപ്പേത"**ന്തി. തേന സഹസ്സിലോകധാതു ഇധ ''ഏകാ ലോകധാതൂ''തി വേദിതബ്ബാ.

ലോഹപാസാദേതി സബ്ബപഠമകതേ ലോഹപാസാദേ. **ബ്രഹ്മലോകേ**തി ഹേട്ഠിമേ ബ്രഹ്മലോകേ. യദി താ ദേവതാ ഏവം നിരന്തരാ ഹുത്വാ സന്നിപതിതാ, പച്ഛാ ആഗതാനം ഓകാസോ ഏവ ന ഭവേയ്യാതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"യഥാ ഖോ പനാ"**തിആദി.

സുദ്ധാവാസകായേ ഉപ്പന്നാ **സുദ്ധാവാസകായികാ**. താസം പന യസ്മാ സുദ്ധാവാസഭൂമി നിവാസട്ഠാനം, തസ്മാ വുത്തം **"സുദ്ധാവാസവാസീന"**ന്തി. **ആവാസാ**തി ആവാസട്ഠാനഭൂതാ. ദേവതാ പന ഓരമ്ഭാഗിയാനം ഇതരേസഞ്ച സംയോജനാനം സമുച്ഛിന്നട്ഠേന സുദ്ധോ ആവാസോ വിഹാരോ ഏതേസന്തി **സുദ്ധാവാസാ**. **മഹാസമാഗമം ഞത്വാ**തി മഹാസമാഗമം ഗതാതി ഞത്വാ.

പുരത്ഥിമചക്കവാളമുഖവട്ടിയം ഓതരി അഞ്ഞത്ഥ ഓകാസം അലഭമാനോ. ഏവം സേസാപി. **മണിവമ്മ**ന്തി ഇന്ദനീലമണിമയം കവചം. ബുദ്ധാനം അഭിമുഖഭാഗോ **ബുദ്ധവീഥി,** സാ യാവ ചക്കവാളാ **ഉത്തരിതും ന സക്കാ. മഹതിയാ ബുദ്ധവീഥിയാവാ**തി ബുദ്ധാനം സന്തികം ഉപസങ്കമന്തേഹി തേഹി ദേവബ്രഹ്മേഹി വലഞ്ജിതബുദ്ധവീഥിയാവ.

സമിതി സങ്ഗതി സന്നിപാതോ സമയോ, മഹന്തോ സമയോ **മഹാസമയോ**തി ആഹ **"മഹാസമൂഹോ"**തി. പവദ്ധം വനം **പവന**ന്തി ആഹ **"വനസണ്ഡോ"**തി. **ദേവഘടാ**തി ദേവസമൂഹാ. **സമാദഹംസൂ**തി സമാഹിതം ലോകുത്തരസമാധിം സുട്ഠു അപ്പിതം അകംസു. തഥാ സമാഹിതം പന സമാധിനാ നിയോജിതം നാമ ഹോതീതി വുത്തം **"സമാധിനാ യോജേസു"**ന്തി. സബ്ബേസം ഗോമുത്തവങ്കാദീനം ദൂരസമുസ്സാരിതത്താ **അത്തനോ...പേ॰... അകരിംസു**. വിനയതി അസ്സേ ഏതേഹീതി **നേത്താനി,** യോത്താനി. അവീഥിപടിപന്നാനം അസ്സാനം വീഥിപടിപാദനം രസ്മിഗ്ഗഹണേന ഹോതീതി **"യോത്താനി ഗഹേത്വാ അചോദേന്തോ"**തി വത്വാ തം പന അചോദനം അവാരണമേവാതി ആഹ **"അചോദേന്തോ അവാരേന്തോ"**തി.

യഥാ ഖീലം ഭിത്തിയം, ഭൂമിയം വാ ആകോടിതം ദുന്നീഹരണം, യഥാ ച പലിഘം നഗരപ്പവേസനിവാരണം, യഥാ ച ഇന്ദഖീലം ഗമ്ഭീരനേമി സുനിഖാതം ദുന്നീഹരണം, ഏവം രാഗാദയോ സത്തസന്താനതോ ദുന്നീഹരണാ നിബ്ബാനനഗരപ്പവേസനിവാരണാ ചാതി തേ **"ഖീലം പലിഘം ഇന്ദഖീല"**ന്തി ച വുത്താ. **ഊഹച്ചാ**തി ഉദ്ധരിത്വാ. തണ്ഹാഏജായ അഭാവേന **അനേജാ**. പരമസന്തുട്ഠഭാവേന ചാതുദ്ദിസത്താ **അപ്പടിഹതചാരികം ചരന്തി**. ബുദ്ധചക്ഖു-ധമ്മചക്ഖു-ദിബ്ബചക്ഖു-സമന്തചക്ഖു-പകതിചക്ഖൂനം വസേന **പഞ്ചഹി ചക്ഖൂഹി**. സുദന്താ കുതോതി ആഹ **"ചക്ഖുതോപീ"**തി. **ഛന്ദാദീഹീ**തി

ഛന്ദാദീനം വസേന **ന ഗച്ഛന്തി** ന വത്തന്തി. **ന ആഗച്ഛന്തി** അനുപ്പാദനതോ. **ആഗു**ന്തി അപരാധം.

സബ്ബസംയോഗാതി വിഭത്തിലോപേന നിദ്ദേസോ, സബ്ബേ സംയോഗേതി അത്ഥോ. **വിസജ്ജാതി** വിസജ്ജിത്വാ. **ഏവമ്പീ**തി ഇമായപി ഗാഥായ വസേന "ആഗും ന കരോതീ"തി പദേ.

ഗതാസേതി ഗതാ ഏവ. **ന ഗമിസ്സന്തി** പരിനിട്ഠിതസരണഗമനത്താ. ലോകുത്തരസരണഗമനഞ്ഹേത്ഥ അധിപ്പേതം. തേനാഹ **"നിബ്ബേമതികസരണഗമനേന ഗതാ"**തി. തേ ഹി നിയമേന അപായം ന ഗമിസ്സന്തി, ദേവകായഞ്ച പരിപൂരേസ്സന്തി. യേ പന ലോകിയേന സരണഗമനേന ബുദ്ധം സരണം ഗതാ, ന തേ ഗമിസ്സന്തി അപായം, സതി ച പച്ചയന്തരസമവായേ പഹായ മാനുസം ദേഹം ദേവകായം പരിപൂരേസ്സന്തീതി. തേനാഹ സോ ബ്രഹ്മാ **"യേ കേചി ബുദ്ധം…പേ॰… പരിപൂരേസ്സന്തീ"**തി.

സമയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. സകലികസുത്തവണ്ണനാ

൩൮. തന്തി ഉയ്യാനം സങ്ഖം ഗതന്തി സമ്ബന്ധോ. ധനുനാ സരേന ഗഹന്തി പോഥയന്തി ബാധേന്തീതി **ധനുഗ്ഗഹാ. തം സമ്പടിച്ഛീ**തി തസ്സാ സിലായ ഹേട്ഠാഭാഗേന ഉഗ്ഗന്ത്വാ സമ്പടിച്ഛി. സത്ഥു പുഞ്ഞാനുഭാവേന ഉപഹതത്താ സയമ്പി പരിപതന്തീ വാതം ഉപത്ഥമ്ഭേതി. **അഭിഹനി** സത്ഥാരാ അനാവജ്ജിതത്താ. തഞ്ച ഖോ കമ്മഫലവസേനാതി ദട്ഠബ്ബം. തതോ ഏവ **തതോ പട്ഠായ ഭഗവതോ അഫാസു ജാത**ന്തി ഏതേനപി ഉപാദിണ്ണകസരീരേ നാമ അനിട്ഠാപി സമ്ഫസ്സകാ പതന്തി ഏവ തഥാരൂപേന കമ്മുനാ കതോകാസേതി ദസ്സേതി. **അയം വിഹാരോ**തി ഗിജ്ഝകൂടവിഹാരോ. **ഉജ്ജങ്ഗലോ** ന കത്തബ്ബപരോ. **വിസമോ**തി ഭൂമിഭാഗവസേന വിസമോ. സിവികാകാരേന സജ്ജിതോ മഞ്ചോ ഏവ **മഞ്ചസിവികാ**.

ഭുസാതി ദള്ഹാ. **ദുക്ഖാ**തി ദുക്ഖമാ ദുത്തിതിക്ഖാ. **ഖരാ**തി കക്കസാ. **കടുകാ**തി അനിട്ഠാ. **അസാതാ**തി ന സാതാ അപ്പിയാ. **ന അപ്പേതീ**തി ന ഉപേതി. **ന അപ്പായന്തീ**തി ന ഖമന്തി. വേദനാധിവാസനഖന്തിയാ സതിസമ്പജഞ്ഞയുത്തത്താ സബ്ബസത്തട്ഠിതാഹാരസമുദയവത്ഥുജാതസ്സ ആദീനവനിസ്സരണാനം പഗേവ സുപ്പടിവിദിതത്താ യഥാ സമുദാചാരോ ചിത്തം നാഭിഭവതി, ഏവം സമ്മദേവ ഉപട്ഠാപിതസതിസമ്പജഞ്ഞത്താ വുത്തം **"വേദനാധിവാസന…പേ॰… ഹുത്വാ"**തി. **അപീളിയമാനോ**തി അബാധിയമാനോ. കാമം അനിട്ഠായ വേദനായ ഫുട്ഠോ തായ അപീളിയമാനോ നാമ നത്ഥി, പരിഞ്ഞാതവത്ഥുകത്താ പന തസ്സാ വസേ അവത്തമാനോ "അവിഹഞ്ഞമാനോ"തി വുത്തോ. തേനാഹ **"സമ്പരിവത്തസായിതായ വേദനാനം വസം അഗച്ഛന്തോ"**തി.

സീഹസേയ്യന്തി ഏത്ഥ സയനം സേയ്യാ, സീഹസ്സ വിയ സേയ്യാ സീഹസേയ്യാ, തം സീഹസേയ്യം. അഥ വാ **സീഹസേയ്യ**ന്തി സേട്ഠസേയ്യം ഉത്തമസേയ്യം. സ്വായമത്ഥോ അട്ഠകഥായമേവ ആഗമിസ്സതി. "വാമേന പസ്സേന സേന്തീ"തി ഏവം വുത്താ **കാമഭോഗിസേയ്യാ. ദക്ഖിണപസ്സേന സയാനോ നാമ നത്ഥി** ദക്ഖിണഹത്ഥസ്സ സരീരഗ്ഗഹണാദിയോഗക്ഖമതോ. പുരിസവസേന ചേതം

വുത്തം. **ഏകേന പസ്സേന സയിതും ന സക്കോന്തി** ദുക്ഖുപ്പത്തിതോ. **അയം സീഹസേയ്യാ**തി അയം യഥാവുത്താ സീഹസേയ്യാ. **തേജുസ്സദത്താ**തി ഇമിനാ സീഹസ്സ അഭീതഭാവം ദസ്സേതി. ഭീരുകജാതികാ ഹി സേസമിഗാ അത്തനോ ആസയം പവിസിത്വാ ഉത്രാസബഹുലാ സന്താസപുബ്ബകം യഥാ തഥാ സയന്തി, സീഹോ പന അഭിരുകഭാവതോ സതോകാരീ ഭിക്ഖു വിയ സതിം ഉപട്ഠപേത്വാവ സയതി. തേനാഹ **"ദ്വേ പുരിമപാദേ"**തിആദി. **പുരിമപാദേ**തി ദക്ഖിണപുരിമപാദേ വാമസ്സ പുരിമപാദസ്സ ഠപനവസേന ദ്വേ പുരിമപാദേ ഏകസ്മിം ഠാനേ ഠപേത്വാ. **പച്ഛിമപാദേ**തി ദ്വേ പച്ഛിമപാദേ. വുത്തനയേനേവ ഇധാപി ഏകസ്മിം ഠാനേ ഠപനം വേദിതബ്ബം. **ഠിതോകാസസല്ലക്ഖണം** അഭീരുകഭാവേനേവ. **സീസം പന ഉക്ഖിപിത്വാ**തിആദിനാ വുത്തസീഹകിരിയാ അനുത്രാസപബുജ്ഝനം വിയ അഭീരുകഭാവസിദ്ധാ ധമ്മതാവസേനേവാതി വേദിതബ്ബാ. **സീഹവിജമ്ഭിതവിജമ്ഭനം** അതിവേലം ഏകാകാരേന ഠപിതാനം സരീരാവയവാനം ഗമനാദികിരിയാസു യോഗ്ഗഭാവാപാദനത്ഥം. **തിക്ഖത്തും സീഹനാദനദനം** അപ്പേസക്ഖമിഗജാതപരിഹരണത്ഥം.

സേതി അബ്യാവടഭാവേന പവത്തതി ഏത്ഥാതി സേയ്യാ, ചതുത്ഥജ്ഝാനമേവ സേയ്യാ **ചതുത്ഥജ്ഝാനസേയ്യാ**. കിം പനേത്ഥ തം ചതുത്ഥജ്ഝാനന്തി? ആനാപാനചതുത്ഥജ്ഝാനം. തതോ ഹി വുട്ഠഹിത്വാ വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ അനുക്കമേന അഗ്ഗമഗ്ഗം അധിഗന്ത്വാ തഥാഗതോ ജാതോതി. "തയിദം പദട്ഠാനം നാമ, ന സേയ്യാ, തഥാപി യസ്മാ 'ചതുത്ഥജ്ഝാനാ വുട്ഠഹിത്വാ സമനന്തരം ഭഗവാ പരിനിബ്ബായീ'തി **മഹാപരിനിബ്ബാനേ** (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൧൯) ആഗതം. തസ്മാ ലോകിയചതുത്ഥജ്ഝാനസമാപത്തി ഏവ **തഥാഗതസേയ്യാ"**തി കേചി. ഏവം സതി പരിനിബ്ബാനകാലികാവ തഥാഗതസേയ്യാതി ആപജ്ജതി; ന ച തഥാഗതോ ലോകിയചതുത്ഥജ്ഝാനസമാപജ്ജനബഹുലോ വിഹാസി. അഗ്ഗഫലവസേന പവത്തം പനേത്ഥ ചതുത്ഥജ്ഝാനം വേദിതബ്ബം. തത്ഥ യഥാ സത്താനം നിദ്ദുപഗമലക്ഖണാ സേയ്യാ ഭവങ്ഗചിത്തവസേന ഹോതി, സാ ച നേസം പഠമം ജാതിസമന്വയാ യേഭുയ്യവുത്തികാ, ഏവം ഭഗവതോ അരിയജാതിസമന്വയം യേഭുയ്യവുത്തികം അഗ്ഗഫലഭൂതം ചതുത്ഥജ്ഝാനം **തഥാഗതസേയ്യാ**തി വേദിതബ്ബാ. **സീഹസേയ്യാ** നാമ സേട്ഠസേയ്യാതി ആഹ **"ഉത്തമസേയ്യാ"**തി.

"കാലപരിച്ഛേദം കത്വാ യഥാപരിച്ഛേദം ഉട്ഠഹിസ്സാമീ"തി ഏവം തദാ മനസികാരസ്സ അകതത്താ പാളിയം "ഉട്ഠാനസഞ്ഞം മനസികരിത്വാ"തി ന വുത്തന്തി ആഹ **"ഉട്ഠാനസഞ്ഞന്തി പനേത്ഥ ന വുത്ത"**ന്തി. തത്ഥ കാരണമാഹ **"ഗിലാനസേയ്യാ ഹേസാ"**തി. സാ ഹി ചിരകാലപ്പവത്തികാ ഹോതി.

വിസും വിസും രാസിവസേന അനാഗന്ത്വാ ഏകജ്ഝം പുഞ്ജവസേന ആഗതത്താ വുത്തം **"സബ്ബാപി താ"**തി. തേനാഹ **"സത്തസതാ"**തി. **വികാരമത്തമ്പീ**തി വേദനായ അസഹനവസേന പവത്തനാകാരമത്തമ്പി. **സുസമ്മട്ഠകഞ്ചനം വിയാ**തി സമ്മട്ഠസുസജ്ജിതസുവണ്ണം വിയ.

ധമ്മാലപനന്തി അസങ്ഖാരികസമുപ്പന്നസഭാവാലപനം. സമുല്ലപിതഞ്ഹി ആകാരസമാനവചനമേതം. നാഗോ വിയ വാതി പവത്തതീതി നാഗവോ. തസ്സ ഭാവോ **നാഗവതാ**. വിഭത്തിലോപേന ഹേസ നിദ്ദേസോ, മഹാനാഗഹത്ഥിസദിസതായാതി അത്ഥോ. **ബ്യത്തുപരിചരണട്ഠേനാ**തി ബ്യത്തം ഉപരൂപരി അത്തനോ കിരിയാചരണേന. **ആജാനീയോ**തി സമ്മാപതിതം **ദുക്ഖം**

സഹന്തോ അത്തനാ കാതബ്ബകിരിയം ധീരോ ഹുത്വാ നിത്ഥാരകോ. കാരണാകാരണജാനനേനാതി നിയ്യാനികാനിയ്യാനികകരണഞാതതായ. **തേനേവട്ഠേനാ**തി അപ്പടിസമട്ഠേനേവ. "മുത്തോ മോചേയ്യ"ന്തിആദി **ധുരവാഹട്ഠേന. നിബ്ബിസേവനട്ഠേനാ**തി രാഗാദിവിസവിഗതഭാവേന.

അനിയമിതാണത്തീതി അനുദ്ദേസികം ആണാപനം. സാമഞ്ഞകതോപി സമാധിസദ്ദോ പകരണതോ ഇധ വിസേസത്ഥോതി ആഹ **"സമാധിന്തി അരഹത്തഫലസമാധി"**ന്തി. പടിപ്പസ്സദ്ധിവസേന സബ്ബകിലേസേഹി സുട്ഠു വിമുത്തന്തി **സുവിമുത്തം. അഭിനതം നാമ** ആരമ്മണേ അഭിമുഖഭാവേന പവത്തിയാ. **അപനതം** അപഗമനവസേന പവത്തിയാ, വിമുഖതായാതി അത്ഥോ. ലോകിയജ്ഝാനചിത്തം വിയ വിപസ്സനാ വിയ ച സസങ്ഖാരേന സപ്പയോഗേന തദങ്ഗപ്പഹാനവിക്ഖമ്ഭനപഹാനവസേന ച വിക്ഖമ്ഭേത്വാ ന അധിഗതം ന ഠപിതം, കിഞ്ചരഹി കിലേസാനം സബ്ബസോ ഛിന്നതായാതി ആഹ **"ഛിന്നത്താ വതം ഫലസമാധിനാ സമാഹിത"**ന്തി. **അതിക്കമിതബ്ബ**ന്തി ആചാരാതിക്കമവസേന ലങ്ഘിതബ്ബം. സാ പന ലങ്ഘനാ ആസാദനാ ഘട്ടനാതി ആഹ **"ഘട്ടേതബ്ബ"**ന്തി.

പഞ്ചവേദാ നാമ - ഇരുവേദോ, യജുവേദോ, സാമവേദോ, ആഥബ്ബണവേദോ, ഇതിഹാസോ ചാതി ഏവം ഇതിഹാസപഞ്ചമാനം വേദാനം. "ചര"ന്തി വചനവിപല്ലാസേന വുത്തന്തി ആഹ **"ചരന്താ"**തി, തപന്താതി അത്ഥോ. **ഹീനത്തരൂപാ**തി ഹീനാധിമുത്തികതായ നിഹീനചിത്തസഭാവാ. വിമുത്തികതായ അഭാവതോ **നിബ്ബാനങ്ഗമാ ന ഹോന്തി.** അരഹത്താധിഗമകമ്മസ്സ അഭബ്ബതായ **പരിഹീനത്ഥാ. അജ്ഝോത്ഥടാ**തി അഭിഭൂതാ. **താദിസേഹേവ സീലേഹീ**തി ഗോസീലാദീഹി. **ബദ്ധാ**തി സമാദപേത്വാ പവത്തനവസേന അനുബദ്ധാ. **ലൂഖം തപ**ന്തി അത്തകിലമഥാനുയോഗം. തം പന ഏകദേസേന ദസ്സേന്തോ **"പഞ്ചാതപതാപന"**ന്തിആദിമാഹ. "ഏവം പടിപന്നസ്സ മോക്ഖോ നത്ഥി, ഏവം പടിപന്നസ്സ വട്ടതോ മുത്തി അത്ഥീ"തി വദന്തി സാ അത്തതോ സാസനസ്സ നിയ്യാനഭാവോ കഥിതോ നാമ ഹോതീതി ആഹ **"സാസനസ്സ നിയ്യാനികഭാവം കഥേന്തീ"**തി. **ആദി**ന്തി ഗാഥാദ്വയം.

സകലികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പഠമപജ്ജുന്നധീതുസുത്തവണ്ണനാ

൩൯. ചാതുമഹാരാജികസ്സാതി ചാതുമഹാരാജികകായികസ്സ. **ധമ്മോ അനുബുദ്ധോ**തി ചതുസച്ചധമ്മോ പരിഞ്ഞേയ്യാദിഭാവസ്സ അനുരൂപതോ ബുദ്ധോ. **പച്ചക്ഖമേവാ**തി പരപത്തിയാ അഹുത്വാ അത്തപച്ചക്ഖമേവ കത്വാ ജാനാമി. ധമ്മം ഗരഹന്താ നാമ സദ്ദദോസവസേന വാ അത്ഥദോസവസേന വാ ഗരഹേയ്യുന്തി തം ദസ്സേന്തോ **"ഹീനക്ഖര...പേ॰... കോതിവാ"**തി ആഹ. സാ പന "തേസം വിഗരഹാ ദുമ്മേധതായ മഹാനത്ഥാവഹാവാ"തി ദസ്സേന്തീ ദേവതാ ആഹ **"ദുമ്മേധാ ഉപേന്തി രോരുവ"**ന്തി. **വിസും ഹോതീ**തി അവീചിമഹാനിരയതോ വിസും ഏവ ഹോതി. **ഖന്തിയാ**തി ഞാണഖന്തിയാ. **ഉപസമേനാ**തി രാഗാദീനം സബ്ബസോ വൂപസമേന. തേനാഹ **"രുച്ചിത്വാ"**തിആദി.

പഠമപജ്ജുന്നധീതുസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ദുതിയപജ്ജുന്നധീതുസുത്തവണ്ണനാ

൪൦. **ബുദ്ധഞ്ച ധമ്മഞ്ച നമസ്സമാനാ**തി ബുദ്ധസുബുദ്ധതം ധമ്മസുധമ്മതഞ്ച ഞത്വാ തദുഭയം നമസ്സമാനാ. യസ്മാ ബുദ്ധേ ച ധമ്മേ ച പസന്നോ സങ്ഘേ ച പസന്നോ ഏവ ഹോതി തസ്സ സുപ്പടിപത്തിയാ വിജാനനതോ, തസ്മാ സോ അത്ഥോ ഗാഥായ ച-സദ്ദസങ്ഗഹിതോതി ദസ്സേന്തോ **"ച-സദ്ദേന സങ്ഘഞ്ചാ"**തി ആഹ **അത്ഥവതിയോ**തി ലോകിയലോകുത്തരഅത്ഥസങ്ഗഹിതാ ലോകിയകുസലലോകുത്തരമഗ്ഗസങ്ഗണ്ഹനതോ. **യം ധമ്മം സാ അഭാസീ**തി യം തുമ്ഹാകം ധമ്മം പടിവിജ്ഝിത്വാ ഠിതാ, സാ മഹാകോകനദാ അത്തനോ ബലാനുരൂപം അഭാസി. **ബഹുനാ**തി നാനപ്പകാരേന. **പരിയായേനാ**തി കാരണേന. **താദിസോ**തി തഥാരൂപോ തഥാപടിവിദ്ധസച്ചോ അത്ഥധമ്മാദീസു കുസലോ ഏകേകം പദമ്പി ഉദാഹരണഹേതുനിഗമനാനി നീഹരന്തോ ആചിക്ഖതി ദേസേതി പഞ്ഞപേതി പഠപേതി വിവരതി വിഭജതി ഉത്താനീകരോതി. തേനാഹ **"അയം ഭഗവാ"**തിആദി. ഏതേന അതിവിയ വിത്ഥാരക്ഖമോ സുഗതധമ്മോതി ദസ്സേതി. **പരിയാപുട**ന്തി പരിവത്തിതം. ഏവം വിത്ഥാരക്ഖമം ധമ്മം യസ്മാ ദേവധീതാ ''സംഖിത്തമത്ഥം ലപയിസ്സാമീ''തി അവോച, തസ്മാ വുത്തം **"തസ്സത്ഥ"**ന്തിആദി.

ദുതിയപജ്ജുന്നധീതുസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സതുല്ലപകായികവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ആദിത്തവഗ്ഗോ

൧. ആദിത്തസുത്തവണ്ണനാ

൪൧. **സീസ**ന്തി ദേസനാപദേസോ, ദേസനായ അഞ്ഞേസുപി വത്ഥബ്ബേസു കസ്സചിദേവ സീസഭാഗേന അപദിസനം. തേനാഹ **"രാഗാദീഹീ"**തിആദി. **ദാനേനാ**തി അത്തനോ സന്തകസ്സ പരേസം പരിച്ചജനേന. തം പന പരിച്ചജനം ചേതനായ ഹോതീതി ആഹ **"ദാനചേതനായാ"**തി **ദാനപുഞ്ഞചേതനാ**തി ദാനമയാ പുഞ്ഞചേതനാ **ദായകസ്സേവ ഹോതി** തംസന്തതിപരിയാപന്നത്താ. **നീഹതഭണ്ഡക**ന്തി ആദിത്തഗേഹതോ ബഹി നിക്ഖാമിതം ഭണ്ഡകം. **ഏത**ന്തി ''ദിന്നം ഹോതീ''തിആദിവചനം. **അദിന്നേ**തി ദാനമുഖേ അനിയുഞ്ജിതേ ഭോഗേ. ''അന്തേനാ''തി ജീവിതസ്സ അന്തോ അധിപ്പേതോതി ആഹ **"മരണേനാ"**തി. മമാതി പരിഗ്ഗഹിതത്താ **പരിഗ്ഗഹാ,** ഭോഗാ. തേപി കേനചി ആകാരേന വിനാസം അനുപഗതാ മരണേന പഹീയന്തി നാമാതി വുത്തം **"ചോരാദീനം വസേന അവിനട്ഠഭോഗേ"**തി. സോഭനാ അഗ്ഗഭൂതാ രൂപാദയോ ഏത്ഥാതി സഗ്ഗോ, തം **സഗ്ഗം**.

ആദിത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. കിംദദസുത്തവണ്ണനാ

൪൨. **ദ്വേ തീണി ഭത്താനി അഭുത്വാ**തി ദ്വേ തയോ വാരേ ഭത്താനി അഭുഞ്ജിത്വാ. **ഉട്ഠാതും ന സക്കോതീ**തി ഉട്ഠാതുമ്പി ന സക്കോതീ, പഗേവ അഞ്ഞം സരീരേന കാതബ്ബകിച്ചം ദുബ്ബലഭാവതോ. **ദുബ്ബലോപി ഹുത്വാ**തി ഭുഞ്ജനതോ പുബ്ബേ ദുബ്ബലോ ഹുത്വാ ബലസമ്പന്നോ ഹോതി. ഏവം

ബ്യതിരേകതോ അന്വയതോ ച ആഹാരസ്സ സരീരേ ബലവതം ആഹ. യസ്മാ അന്നദോ ദായകോ പടിഗ്ഗാഹകസ്സ ബലദോ ഹോതി, തസ്മാ സോ ആയതിം അത്തനോ സരീരേ ബലദോ അവിനാസവസേന ബലസ്സ രക്ഖകോ ച ഹോതി. തേനാഹ ഭഗവാ - “ബലം ഖോ പന ദത്വാ ബലസ്സ ഭാഗീ ഹോതീ”തി (അം॰ നി॰ ൫.൩൭) സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. **സുരൂപോപീ**തി അഭിരൂപോപി. **വിരൂപോ ഹോതീ**തി ബീഭച്ഛരൂപോ കോപീനസ്സ അച്ഛന്നത്താ. **ഇദഞ്ച യാന**ന്തി സാമഞ്ഞതോ വുത്തം. **ഉപാഹനാ**തി സരൂപതോ ദസ്സേതി. അദുക്ഖപ്പത്തോ ഹുത്വാ യാതി വത്തതി ഏതേനാതി **യാന**ന്തി ഛത്താദീനമ്പി യാനഭാവോ വുത്തോ. തേനാഹ **“യാനദോ സുഖദോ ഹോതീ”**തി. **ചക്ഖുദോ നാമ** ഹോതി ചക്ഖുനാ കാതബ്ബകിച്ചേ സഹകാരീകാരണഭാവതോ ദീപസ്സ.

“സബ്ബേസംയേവ ബലാദീനം ദായകോ ഹോതീ”തി സങ്ഖേപതോ വുത്തം അത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **“ദ്വേ തയോ ഗാമേ”**തിആദി വുത്തം. നിസജ്ജാദിവസേന പതിസ്സയിതബ്ബതോ **പതിസ്സയോ,** വിഹാരോ. **പക്ഖിത്തം വിയ ഹോതി** പരിസ്സമസ്സ വിനോദിതത്താ. **ബഹി വിചരന്തസ്സാ**തി പതിസ്സയം അലഭിത്വാ ബഹി വിവടങ്ഗണേ വിചരന്തസ്സ. **ഝായതീ**തി ഝായന്തം ഹോതി, കിലമതീതി അത്ഥോ. സീതുണ്ഹാദിവിരോധിപച്ചയവസേന സസന്താനേ **വിസഭാഗസന്തതി,** തബ്ബിപരിയായതോ **സഭാഗസന്തതി** വേദിതബ്ബാ. സുഖം നാമ ദുക്ഖപച്ചയപരിഹാരതോ സുഖപച്ചയുപ്പന്നതോ ച ഹോതി, തദുഭയം പതിസ്സയവസേന ലഭതീതി ദസ്സേന്തോ **“ബഹി വിചരന്തസ്സ പാദേ”**തിആദിമാഹ. **ധമ്മപീതിസുഖ**ന്തി ധമ്മപച്ചവേക്ഖണേന ഉപ്പന്നപീതിസുഖം. **ഉപസമസുഖ**ന്തി കിലേസാനം വൂപസമേന പവത്തസുഖം. നിവാതം പിഹിതവാതപാനം പതിസ്സയം പവിസിത്വാ ദ്വാരം പിധായ ഠിതസ്സ അന്ധകാരോ ഹോതീതി വുത്തം **“കൂപേ ഓതിണ്ണോ വിയ ഹോതീ”**തി. തേനാഹ **“മഞ്ചപീഠാദീനി ന പഞ്ഞായന്തീ”**തി. തയിദം ബഹിസമാപന്നപരിസ്സമദോസേന, ന ച പതിസ്സയദോസേന. തേനാഹ **“മുഹുത്ത”**ന്തിആദി.

ന മരതി ഏതേനാതി **അമരണം,** നിബ്ബാനാധിഗമാദയോ. തസ്സ ദാനം ധമ്മൂപദേസോ, തം ദേതി. തേനാഹ **“യോ ധമ്മം അനുസാസതീ”**തി. തയിദം ധമ്മാനുസാസനം കഥം ഹോതീതി ആഹ **“അട്ഠകഥ”**ന്തിആദി. **അട്ഠകഥം കഥേതീ**തി അവിവടപാഠസ്സ പാളിയാ അത്ഥസംവണ്ണനം കരോതീതി അത്ഥോ. അനധീതിനോ പന **പാളിം വാചേതി**. തത്ഥ തത്ഥ ഗതട്ഠാനേ **പുച്ഛിതപഞ്ഹം വിസ്സജ്ജേതി,** അയം താവ ഗന്ഥധുരോ, പടിപത്തിവാസധുരേ പന **കമ്മട്ഠാനം ആചിക്ഖതി,** ഉഭയേസമ്പി **ധമ്മസ്സവനം കരോതി. സബ്ബദാന**ന്തി യഥാവുത്തആമിസദാനം അഭയദാനം. **ധമ്മദാന**ന്തി ധമ്മദേസനാ. **ധമ്മരതീ**തി സമഥവിപസ്സനാധമ്മേ അഭിരതി. **ധമ്മരസോ**തി സദ്ധമ്മസന്നിസ്സയം പീതിപാമോജ്ജം.

കിംദദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. അന്നസുത്തവണ്ണനാ

൪൩. പത്ഥേന്തീതി പിഹേന്തി. യത്ഥസ്സ ഉപഗമനം ലോകേ പാകടതരം അഹോസി, തേ ഉദാഹരണവസേന ദസ്സേന്തോ **“ചിത്തഗഹപതിസീവലിത്ഥേരാദികേ വിയാ”**തി ആഹ. **അന്ന**ന്തി അന്നസഞ്ഞിതോ ചതുബ്ബിധോപി പച്ചയോ. സബ്ബേപി ദായകേ ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ സാമഞ്ഞതോ

ഏകവസേന **“ദായകമേവാ”**തി വുത്തം, യഥാ ചാഹ **“കോ നാമ സോ യക്ഖോ, യം അന്നം നാഭിനന്ദതീ”**തി? തത്ഥ **യക്ഖോ**തി സത്തോ. സാമഞ്ഞജോതനാ ച നാമ യസ്മാ പുഥുഅത്ഥവിസയാ, തസ്മാ **“യേ നം ദദന്തി സദ്ധായ, വിപ്പസന്നേന ചേതസാ. തമേവ അന്നം ഭജതീ”**തി വുത്തം. തത്ഥ **മ**-കാരോ പദസന്ധികരോ, തേ ഏവാതി അത്ഥോ. **ദായകം** അപരിച്ചജനമേവ **അനുഗച്ഛതി** ചക്കം വിയ കുബ്ബരം.

അന്നസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ഏകമൂലസുത്തവണ്ണനാ

൪൪. പതിട്ഠട്ഠേന അവിജ്ജാസങ്ഖാതം ഏകം മൂലം ഏതിസ്സാതി ഏകമൂലാ. തം **ഏകമൂലം**. യഥാ സംയോജനീയേസു അസ്സാദാനുപസ്സനാവസേന തണ്ഹാസമുപ്പാദോ, ഏവം തണ്ഹാഭിഭവവസേന അനവബോധോതി **അവിജ്ജാ തണ്ഹായ മൂലം, തണ്ഹാ ച അവിജ്ജായ മൂലം**. അയഞ്ഹി നയോ ഉപനിസ്സയതാവസേന വുത്തോ, സഹജാതവസേന ചായം അഞ്ഞമഞ്ഞം മൂലഭാവോ പാകടോയേവ. **ഇധ പന** ഇമിസ്സം ഗാഥായം **അധിപ്പേതാ** “ഏകമൂല”ന്തി സാ തണ്ഹാ. തത്ഥ യാ ഭവതണ്ഹാ, സാ സസ്സതദിട്ഠിവസേന ആവട്ടതി പരിവത്തതി, വിഭവതണ്ഹാ ഉച്ഛേദദിട്ഠിവസേന, ഏവം **ദ്വിരാവട്ടം. സഹജാതകോടിയാ**തി സഹജാതകോടിയാപി, പഗേവ സമ്മുയ്ഹം ആപന്നസ്സ പന വത്തമാനായ തണ്ഹായ ബലവഭാവേന മലീനതാ സിയാ. **ഉപനിസ്സയകോടിയാ**തി ഉപനിസ്സയകോടിയാവ സഹജാതകോടിയാ അസമ്ഭവതോ. **പത്ഥരണട്ഠാനാ**തി വിത്ഥതാ ഹുത്വാ പവത്തിട്ഠാനഭൂമി . തേനാഹ **“തേസു സാ പത്ഥരതീ”**തി. സമുദ്ദനട്ഠേന **സമുദ്ദോ**. ഉത്തരിതും അസക്കുണേയ്യതായ പതായ അലം പരിയത്തോതി പാതാലോ, അയം പന പാതാലോ വിയാതി **പാതാലോ**. തേനാഹ **“അപ്പതിട്ഠട്ഠേനാ”**തി. അഗാധഗമ്ഭീരതായാതി അത്ഥോ.

ഏകമൂലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. അനോമസുത്തവണ്ണനാ

൪൫. അനോമനാമന്തി അനൂനനാമം. ഗുണനേമിത്തികാനി ഏവ ഹി ഭഗവതോ നാമാനി. ഗുണാനഞ്ചസ്സ പരിപുണ്ണതായ അനൂനനാമന്തി ആഹ **“സബ്ബഗുണസമന്നാഗതത്താ”**തിആദി. അപിച തഥാ തേവിജ്ജോ, ഛളഭിഞ്ഞോതിആദീനി നാമാനി അനോമനാമാനി ന ഹോന്തി പരിച്ഛിന്നവിസയത്താ, ഭഗവതോ പന സത്ഥാ, സബ്ബഞ്ഞൂ, സമ്മാസമ്ബുദ്ധോതിആദീനി നാമാനി അനോമനാമാനി നാമ മഹാവിസയത്താ അനൂനഭാവതോ. തേനാഹ **“അവേകല്ലനാമ”**ന്തി. **ഖന്ധന്തരാദയോ**തി ഖന്ധവിസേസാദികേ. ഞാണേന യാഥാവതോ അരണീയട്ഠേന **അത്ഥേ. അന്വയപഞ്ഞാധിഗമായാ**തി ലോകുത്തരപഞ്ഞാപടിലാഭായ. **പടിപദ**ന്തി സമഥവിപസ്സനാപടിപദം. കിലേസകാമാനം വസേന അല്ലീയിതബ്ബട്ഠേന കാമാ ഏവ **ആലയോ**. അതീതകാലേയേവ കമനതം ഗഹേത്വാ വുത്തം **“കമമാന”**ന്തി. ന ഏതരഹി തദഭാവതോതി ആഹ **“അതീതം പന ഉപാദായ ഇദം വുത്ത”**ന്തി. മഹാനുഭാവതാദിനാ **മഹന്താനം**.

അനോമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൹. അച്ഛരാസുത്തവണ്ണനാ

൪൹. "അച്ഛരാഗണസങ്ഘുട്ഠ"ന്തി ഗാഥാ ദേവപുത്തേന യേനാധിപ്പായേന ഗായിതാ, സോ അനുപുബ്ബികഥായ വിനാ ന പഞ്ഞായതീതി തം ആഗമനതോ പട്ഠായ കഥേന്തോ **"അയം കിര ദേവപുത്തോ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സാസനേ**തി ഇമസ്സേവ സത്ഥുസാസനേ. **കമ്മാകമ്മ**ന്തി കമ്മവിനിച്ഛയം. അത്ഥപുരേക്ഖാരതായ അപ്പകിച്ചതായ ച **സല്ലഹുകവുത്തികോ. സയനസ്സ കോട്ഠാസോ**തി ദിവസം പുരിമയാമഞ്ച ഭാവനാനുയോഗവസേന കിലന്തകായസ്സ സമസ്സാസനത്ഥം സേയ്യായ ഉപഗമനഭാഗോ അനുഞ്ഞാതോ.

അബ്ഭന്തരേതി കുച്ഛിയം ഭത്തസ്സ പരിത്തതായ **സത്ഥകവാതാ**തി തിക്ഖഭാവേന സത്ഥകാ വിയ കന്തനകാ വാതാ. **ധുരസ്മിംയേവാ**തി കിലേസമാരേന യുദ്ധേ ഏവ. വിമുത്തായതനസീസേ ഠത്വാ **ധമ്മം ദേസേന്തോ വാ. ഉപനിസ്സയമന്ദതായ** അപരിപക്കഞാണതായ ആസവക്ഖയം അപ്പത്തോ കാലം കത്വാതി യോജനാ. **ഉപരി ഠിത**ന്തി പരിക്ഖാരഭാവേന ദിബ്ബദുസ്സൂപരി ഠിതം. **തഥേവ അട്ഠാസീ**തി താഹി തഥാ വുത്തേപി യഥാ തതോ പുബ്ബേ, തഥേവ അട്ഠാസി. **സുവണ്ണപട്ട**ന്തി നിബ്ബുദ്ധേ പടിജിനിത്വാ ലദ്ധബ്ബസുവണ്ണപട്ടം. വീതിക്കമസ്സ അകതത്താ **അസമ്ഭിന്നേനേവ സീലേന**. യസ്മാ തസ്മിം സത്ഥു സന്തികം ആഗച്ഛന്തേ താപി തേന സദ്ധിം ആഗമംസു തസ്മാ **"അച്ഛരാസങ്ഘപരിവുതോ"**തി വുത്തം.

സങ്ഘോസിതന്തി സങ്ഗമ്മ ഘോസിതം, തത്ഥ തത്ഥ അച്ഛരാനം ഗീതസദ്ദവസേന ഘോസിതം. **പിസാചഗണം കത്വാ വദതി** അച്ഛന്ദരാഗതായ. **നിയാമചിത്തതായാ**തി സമ്മത്തനിയാമേ നിന്നചിത്തതായ. **ഗരുഭാവേനാ**തി താസം വസേ അവത്തനതോ ഗരുട്ഠാനഭാവേന. **യാത്രാ**തി നിബ്ബാനം പതി യാത്രാ. തം പന വട്ടതോ നിഗ്ഗമനം ഹോതീതി ആഹ **"കഥം നിഗ്ഗമനം ഭവിസ്സതീ"**തി.

അതിസല്ലേഖതേവാതി അതിവിയ കിലേസാനം സല്ലേഖിതവുത്തികോ. **അകതാഭിനിവേസസ്സാ**തി ഭാവനമനനുയുത്തസ്സ അനാരദ്ധവിപസ്സകസ്സ. **കാരകസ്സാ**തി സുഗതോവാദകാരകസ്സ സമ്മാപടിപജ്ജതോ. **സുഞ്ഞതാവിപസ്സന**ന്തി സുഞ്ഞതാദീപനം വിപസ്സനം ദുച്ചരിതതണ്ഹായ ദൂരീകരണേന ഏകവിഹാരിതായ. **ഏകോ മഗ്ഗോ അസ്സാ**തി ലോകുത്തരമഗ്ഗോ ഏവ അസ്സ അനാഗതോ, പുബ്ബഭാഗമഗ്ഗോ പന കതപരിചയോതി അത്ഥോ.

കായവങ്കാദീനന്തി കായദുച്ചരിതാദീനം അഭാവതോ സമുച്ഛിന്ദനേന അനുപലബ്ഭനതോ. നത്ഥി ഏത്ഥ ഭയം, അസ്മിം വാ അധിഗതേ പുഗ്ഗലസ്സ നത്ഥി ഭയന്തി **അഭയം നാമ**. സംസാരകന്താരം അതിക്കമിത്വാ നിബ്ബാനസങ്ഖാതം ഖേമം അമതട്ഠാനം ഗമനേ സുഗതസാരഥിനാ സുസജ്ജിതയാനഭാവതോ **രഥോ അകൂജനോതി അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോവ അധിപ്പേതോ**. ധമ്മതോ അനപേതതായ അപരാപരുപ്പത്തിയാ ച **ധമ്മചക്കേഹി**.

ഓത്തപ്പമ്പി ഗഹിതമേവ അവിനാഭാവാ. **അപാലമ്ബോ**തി അവസ്സയോ. **പരിവാരോ**തി പരിക്ഖാരോ അഭിസങ്ഖരണതോ. മഗ്ഗസ്സ കരണട്ഠാനേ ധമ്മോ തപ്പരിയാപന്നാ **സമ്മാദിട്ഠി. അനിച്ചാദിവസേനാ**തി അനിച്ചാനുപസ്സനാദിവസേന. **സോധിതേസു** വജ്ഝമാനേസു. **ഭൂമിലദ്ധവട്ട**ന്തി ഭൂമിലദ്ധസങ്ഖാതം വട്ടം. തത്ഥ

വിപസ്സനായ പവത്തിട്ഠാനഭാവതോ പഞ്ചക്ഖന്ധാ ഭൂമി നാമ, വട്ടമയകമ്മഭാവതോ തത്ഥ ഉപ്പജ്ജനാരഹം കിലേസജാതം ഭൂമിലദ്ധവട്ടം. **പരിജാനമാനാ**തി പരിച്ഛിന്ദനവസേന സമതിക്കമവസേന ജാനമാനാ പടിവിജ്ഝന്തീ.

കസ്മാ ദേവപുത്തോ സോതാപത്തിഫലേയേവ പതിട്ഠാസി, നനു ച സാ ദേസനാ ഭഗവതാ ചതുമഗ്ഗപ്പധാനഭാവേന പവത്തിതാതി ആഹ **"യഥാ ഹീ"**തിആദി.

അച്ഛരാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. വനരോപസുത്തവണ്ണനാ

൪൭. **കേസ**ന്തി സാമിവസേന വുത്തകസദ്ദോ "ധമ്മട്ഠാ സീലസമ്പന്നാ"തി ഏത്ഥ പച്ചത്തബഹുവചനവസേന പരിണാമേതബ്ബോ. അത്ഥവസേന ഹി വിഭത്തിവിപരിണാമോ. **കേ ജനാ**തി ഏത്ഥ വാ വുത്തകേസദ്ദോ സീഹവിലോകനനയേന ആനേത്വാ യോജേതബ്ബോതി ആഹ **"കേ ധമ്മട്ഠാ, കേ സീലസമ്പന്നാ"**തി? **പുച്ഛതീ**തി ഇമിനാ തത്ഥ കാരണമാഹ. ഫലാദിസമ്പത്തിയാ ആരമന്തി ഏത്ഥ സത്താതി ആരാമോ. ആരാമേ രോപേന്തി നിപ്ഫാദേന്തീതി **ആരാമരോപാ**. വനീയതി ഛായാസമ്പത്തിയാ ഭജീയതീതി **വനം**. തത്ഥ യം ഉപവനലക്ഖണം വനം, തം ആരാമഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതന്തി തപോവനലക്ഖണം, തം ദസ്സേന്തോ **"സീമം പരിക്ഖിപിത്വാ"**തിആദിമാഹ. **വിസമേ**തി ഉദകചിക്ഖല്ലേന വിസമേ പദേസേ. പാനീയം പിവന്തി ഏത്ഥാതി പപാ, തം **പപം**. ഉദകം പീയതി ഏത്ഥാതി വാ പപാ. **തളാകാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന മാതികം സങ്ഗണ്ഹാതി.

ഇമമത്ഥം സന്ധായാതി ഇമിനാ കമ്മപ്പഥപ്പത്തം പടിക്ഖിപതി. അത്തനാ കതഞ്ഹി പുഞ്ഞം അനുസ്സരതോ തം ആരബ്ഭ ബഹും പുഞ്ഞം പസവതി, ന പന യഥാ കതം പുഞ്ഞം സയമേവ പവഡ്ഢതി. **തസ്മിം ധമ്മേ ഠിതത്താ**തി തസ്മിം ആരാമരോപനാദിധമ്മേ പതിട്ഠിതത്താ. **തേനപി സീലേന സമ്പന്നത്താ**തി തേന യഥാവുത്തധമ്മേ കതസീലേ ഠത്വാ ചിണ്ണേന തദഞ്ഞേനപി കായവാചസികസംവരലക്ഖണേന സീലേന സമന്നാഗതത്താ. **ദസ കുസലാ ധമ്മാ പൂരേന്തി** ദുച്ചരിതപരിവജ്ജനതോ. സേസം വുത്തനയമേവ.

വനരോപസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ജേതവനസുത്തവണ്ണനാ

൪൮. ഏസിതഗുണത്താ ഏസിയമാനഗുണത്താ ച ഇസീ, അസേക്ഖാ സേക്ഖകല്യാണപുഥുജ്ജനാ ച. ഇസീനം സങ്ഘോ **ഇസിസങ്ഘോ**. ഇസിസങ്ഘേന നിസേവിതം. തേനാഹ **"ഭിക്ഖുസങ്ഘനിസേവിത"**ന്തി.

തം കാരേന്തസ്സ ഗന്ധകുടിപാസാദകൂടാഗാരാദിവസേന സിനിദ്ധസന്ദച്ഛായരുക്ഖലതാവസേന ഭൂമിഭാഗസമ്പത്തിയാ ച അനഞ്ഞസാധാരണം അതിരമണീയം തം ജേതവനം ചിത്തം തോസേതി, തഥാ അരിയാനം നിവാസഭാവേനപീതി ആഹ **"ഏവം പഠമഗാഥായ ജേതവനസ്സ വണ്ണം കഥേത്വാ"**തി. തേനാഹ ഭഗവാ - "യത്ഥ അരഹന്തോ വിഹരന്തി, തം

ഭൂമിരാമണേയ്യക''ന്തി (ധ॰ പ॰ ൻവ്വ; ഥേരഗാ॰ ൻൻ൱). അപചയഗാമിചേതനാ സത്താനം വിസുദ്ധിം ആവഹതി കമ്മക്ഖയായ സംവത്തനതോതി ആഹ **"കമ്മന്തി മഗ്ഗചേതനാ"**തി. ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം വിദിതകരണട്ഠേന കിലേസാനം വിജ്ഝനട്ഠേന ച **വിജ്ജാ** . മഗ്ഗപഞ്ഞാ സമ്മാദിട്ഠീതി ആഹ **"വിജ്ജാതി മഗ്ഗപഞ്ഞാ"**തി. **സമാധിപക്ഖികാ ധമ്മാ** സമ്മാവായാമസതിസമാധയോ. യഥാ ഹി വിജ്ജാപി വിജ്ജാഭാഗിയാ, ഏവം സമാധിപി സമാധിപക്ഖികോ. സീലം ഏതസ്സ അത്ഥീതി **സീലന്തി** ആഹ **"സീലേ പതിട്ഠിതസ്സ ജീവിതം ഉത്തമ"**ന്തി. **ദിട്ഠിസങ്കപ്പാ**തി സമ്മാദിട്ഠിസങ്കപ്പാ. തത്ഥ സമ്മാസങ്കപ്പസ്സ സമ്മാദിട്ഠിയാ ഉപകാരഭാവേന വിജ്ജാഭാവോ വുത്തോ. തഥാ ഹി സോ പഞ്ഞാക്ഖന്ധസങ്ഗഹിതോതി വുച്ചതി. യഥാ ച സമ്മാസങ്കപ്പാദയോ പഞ്ഞാക്ഖന്ധസങ്ഗഹിതാ, ഏവം വായാമസതിയോ സമാധിക്ഖന്ധസങ്ഗഹിതാതി ആഹ **"വായാമസതിസമാധയോ"**തി. ധമ്മോതി ഹി ഇധ സമാധി അധിപ്പേതോ ''ഏവംധമ്മാ തേ ഭഗവന്തോ അഹേസു''ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൩; മ॰ നി॰ ൩.൧൯൭; സം॰ നി॰ ൫.൩൭൮) വിയ. **വാചാകമ്മന്താജീവാ**തി സമ്മാവാചാകമ്മന്താജീവാ. മഗ്ഗപരിയാപന്നാ ഏവ ഹേതേ സങ്ഗഹിതാ. തേനാഹ **"ഏതേന അട്ഠങ്ഗികമഗ്ഗേനാ"**തി.

ഉപായേന വിധിനാ അരിയമഗ്ഗോ ഭാവേതബ്ബോ. തേനാഹ **"സമാധിപക്ഖിയധമ്മ"**ന്തി. സമ്മാസമാധിപക്ഖിയം വിപസ്സനാധമ്മഞ്ചേവ മഗ്ഗധമ്മഞ്ച. ''അരിയം വോ, ഭിക്ഖവേ, സമ്മാസമാധിം ദേസേസ്സാമി സഉപനിസം സപരിക്ഖാര''ന്തി (മ॰ നി॰ ൩.൧൩൬) ഹി വചനതോ സമ്മാദിട്ഠിആദയോ മഗ്ഗധമ്മാ സമ്മാസമാധിപരിക്ഖാരാ. **വിചിനേയ്യാ**തി വീമംസേയ്യ, ഭാവേയ്യാതി അത്ഥോ. **തത്ഥാ**തി ഹേതുമ്ഹി ഭുമ്മവചനം. അരിയമഗ്ഗഹേതുകാ ഹി സത്താനം വിസുദ്ധി. തേനാഹ **"തസ്മിം അരിയമഗ്ഗേ വിസുജ്ഝതീ"**തി. **പഞ്ചക്ഖന്ധധമ്മം വിചിനേയ്യാ**തി പച്ചുപ്പന്നേ പഞ്ചക്ഖന്ധേ വിപസ്സേയ്യ. തേസു വിപസ്സിയമാനേസു വിപസ്സനായ ഉക്കംസഗതായ യദഗ്ഗേന ദുക്ഖസച്ചം പരിഞ്ഞാപടിവേധേന പടിവിജ്ഝീയതി, തദഗ്ഗേന സമുദയസച്ചം പഹാനപടിവേധേന പടിവിജ്ഝീയതി, നിരോധസച്ചം സച്ഛികിരിയാപടിവേധേന, മഗ്ഗസച്ചം ഭാവനാപടിവേധേന പടിവിജ്ഝീയതീതി ഏവം തേസു ചതൂസു സച്ചേസു വിസുജ്ഝതീതി ഇമസ്മിം പക്ഖേ നിമിത്തത്ഥേ ഏവ ഭുമ്മം, തേസു സച്ചേസു പടിവിജ്ഝിയമാനേസൂതി അത്ഥോ.

അവധാരണവചനന്തി വവത്ഥാപനവചനം, അവധാരണന്തി അത്ഥോ. ''സാരിപുത്തോവാ''തി ച അവധാരണം സാവകേസു **സാരിപുത്തോവ സേയ്യോ**തി ഇമമത്ഥം ദീപേതി തസ്സേവുക്കംസഭാവതോ. **കിലേസഉപസമേനാ**തി ഇമിനാ മഹാഥേരസ്സ താദിസോ കിലേസവൂപസമോതി ദസ്സേതി. തസ്സ സാവകവിസയേ പഞ്ഞായ പാരമിപ്പത്തി അഹോസി. യദി ഏവം ''യോപി പാരങ്ഗതോ ഭിക്ഖു, ഏതാവപരമോ സിയാ''തി ഇദം തേസം ബുദ്ധാനം ഞാണവിസയേ പഞ്ഞാപാരമിപ്പത്താനം വസേനേവ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. അവധാരണമ്പി വിമുത്തിയാ നാനത്താ തീഹി വിമുത്തീഹി പാരങ്ഗതേ സന്ധായേതം വുത്തം. തേനാഹ - **"പാരം ഗതോതി നിബ്ബാനം ഗതോ"**തിആദി. **ന ഥേരേന ഉത്തരിതരോ നാമ അത്ഥി** ലബ്ഭതി, ലബ്ഭതി ചേ, ഏവമേവ ലബ്ഭേയ്യാതി അധിപ്പായോ.

ജേതവനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. മച്ഛരിസുത്തവണ്ണനാ

൪൯. മച്ഛരിനോതി മച്ഛേരവന്തോ മച്ഛേരസമങ്ഗിനോതി ആഹ **"മച്ഛേരേന സമന്നാഗതാ"**തി. മച്ഛേരം മച്ഛരിയന്തി അത്ഥതോ ഏകം. **ന വന്ദതീ**തി വന്ദനമത്തമ്പി ന കരോതി, കുതോ ദാനന്തി അധിപ്പായോ. **ഉപട്ഠാനം കാതു**ന്തി മധുരപടിസന്ഥാരം കരോതീതി യോജനാ. **ഇദം താവ മുദുമച്ഛരിയം** ന ഹദയം വിയ അത്താനം ദസ്സേന്തസ്സ മച്ഛരിയന്തി കത്വാ. **കിം തുയ്ഹം പാദാ രുജ്ജന്തി** നനു തുയ്ഹംയേവ ആഗതഗമനേസു പാദാ രുജ്ജന്തി, കിന്തേ ഇമേ ഛിന്ദന്തീതി അധിപ്പായോ. **സാമീചിമ്പി ന കരോതി** കുതോ ദാനന്തി അധിപ്പായോ. യഥാകമ്മം തംതംഗതിയോ അരന്തി ഉപഗച്ഛന്തീതി അരിയാ, സത്താ. ഇമേ പന കുച്ഛിതാ അരിയാതി **കദരിയാ,** ഥദ്ധമച്ഛരിനോ. മച്ഛരിയസദിസഞ്ഹി കുച്ഛിതം സബ്ബഹീനം നത്ഥി സബ്ബഗുണാഭിഭൂതത്താ ഭോഗസമ്പത്തിആദിസബ്ബസമ്പത്തീനം മൂലഭൂതസ്സ ദാനസ്സ നിസേധതോ. **ഇതിആദീഹി** വചനേഹി. **അത്തനോ ഉപഘാതകോ**തി മച്ഛരിയാനുയോഗേന കുസലധമ്മാനം ഗതിസമ്പത്തിയാ ച വിനാസകോ.

പുഞ്ഞപാപവസേന സമ്പരേതബ്ബതോ ഉപഗന്തബ്ബതോ **സമ്പരായോ,** പരലോകോ. **കാമഗുണരതീ**തി കാമഗുണസന്നിസ്സയോ അസ്സാദോ. **ഖിഡ്ഡാ**തി കായികഖിഡ്ഡാ വാചസികഖിഡ്ഡാ ചേതസികഖിഡ്ഡാതി ഏവം തിവിധാ. **ഏസ വിപാകോ**തി ചോളാദീനം കിച്ഛലാഭോതി ഏസ ഏവരൂപോ വിപാകോ. **യമലോക**ന്തി പരലോകം. **ഉപപജ്ജരേ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ പകാരത്ഥോ. തേന പാളിയം വുത്തം നിരയം തിരച്ഛാനയോനിഞ്ച സങ്ഗണ്ഹാതി.

യാചന്തി നാമ അരിയയാചനായ. വുത്തഞ്ഹേതം "ഉദ്ദിസ്സ അരിയാ തിട്ഠന്തി, ഏസാ അരിയാന യാചനാ"തി (ജാ॰ ൧.൭.൫൯). യേ സംവിഭജന്തി, തേ **വദഞ്ഞൂ** നാമ ഞത്വാ കത്തബ്ബകരണതോ. **വിമാനപ്പഭായാ**തി നിദസ്സനമത്തം, ഉയ്യാനകപ്പരുക്ഖപ്പഭാഹി ദേവതാനം വത്ഥാഭരണസരീരപ്പഭാഹിപി സഗ്ഗേ പകാസേന്തിയേവ. **പകാസന്തീ**തി വാ പാകടാ ഹോന്തി, ന അപായലോകേ വിയ അപാകടാതി അത്ഥോ. **പരസമ്ഭതേസൂ**തി സയം സമ്ഭതം അനാപജ്ജിത്വാ പരേഹേവ സമ്ഭരിതേസു സുഖൂപകരണേസു. തേനാഹ പാളിയം **"വസവത്തീവ മോദരേ"**തി, പരനിമ്മിതഭോഗേസു വസവത്തീ ദേവപുത്താ വിയ സുഖസമങ്ഗിതായ മോദന്തീതി അത്ഥോ. **ഏവം വുത്തസമ്പരായോ**തി ഏതേ സഗ്ഗാതി ഏവം ഹേട്ഠാ വുത്തസമ്പരായോ. **ഉഭിന്ന**ന്തി ഏതേസം യഥാവുത്താനം ഉഭിന്നം ദുക്കടസുകടകമ്മകാരീനം. **തതോ ചവിത്വാ** തതോ നിരയസഗ്ഗാദിതോ ചവിത്വാ മനുസ്സേസു നിബ്ബത്തതി. തേസു യോ മച്ഛരീ മനുസ്സേസു നിബ്ബത്തോ, സോ ദലിദ്ദോ ഹുത്വാ പുബ്ബചരിയവസേന മച്ഛരീയേവ ഹോന്തോ ദാരാദിഭരണത്ഥം മച്ഛകച്ഛപാദീനി ഹന്ത്വാ പുനപി നിരയേ നിബ്ബത്തോ. ഇതരോ സുദ്ധാസയോ സമിദ്ധോ ഹുത്വാ പുബ്ബചരിയാവസേന പുനപി പുഞ്ഞാനി കത്വാ സഗ്ഗേ നിബ്ബത്തേയ്യ. തേനാഹ **"പുന സമ്പരായേപി ദുഗ്ഗതിസുഗതിയേവ ഹോതീ"**തി.

മച്ഛരിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ഘടീകാരസുത്തവണ്ണനാ

൫൦. "ഉപപന്നാസേ"തി സേ-കാരാഗമം കത്വാ നിദ്ദേസോ, "ഉപപന്നാ"ഇച്ചേവ അത്ഥോതി ആഹ **"നിബ്ബത്തിവസേന ഉപഗതാ"**തി. അത്തനോ സമ്പത്തിതോ അവിഹാനതോ അവിഹാ, തേസം ബ്രഹ്മലോകോ **അവിഹാബ്രഹ്മലോകോ,** തസ്മിം. **ഉപപത്തിസമനന്തരമേവാ**തി പഠമകോട്ഠാസേ ഏവ. **അരഹത്തഫലവിമുത്തിയാ**തി അസേക്ഖവിമുത്തിയാ. സേക്ഖവിമുത്തിയാ പന

അവിഹൂപപത്തിതോ പഗേവ വിമുത്താ. മാനുസം ദേഹം സമതിക്കമന്തി ചിത്തുപക്കിലേസപഹാനവസേനാതി ഫലേന ഹേതുദസ്സനമിദന്തി ആഹ **“മാനുസം ദേഹന്തി ഇധ…പേ॰… വുത്താനീ”**തി. ദിവി ഭവം ദിബ്ബം, ബ്രഹ്മത്തഭാവസങ്ഖാതം ഖന്ധപഞ്ചകം. തഥ സംയോജനകോതി വുത്തം **“ദിബ്ബം യോഗന്തി പഞ്ച ഉദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനാനീ”**തി. **ഇമസ്സാ**തി ദേവപുത്തസ്സ. **“ഹിത്വാ മാനുസം ദേഹം, ദിബ്ബയോഗം ഉപച്ചഗു”**ന്തി തേസം ത്വം കുസലം സബ്ബാവജ്ജപ്പഹാനേന അനവജ്ജതം ഭാസതീതി കുസലീ വദേസി. അത്ഥേന സദ്ദസ്സ അഭേദോപചാരം കത്വാ ഗമ്ഭീരവചനം വുത്തന്തി ആഹ **“ഗമ്ഭീരത്ഥ”**ന്തി അത്ഥസ്സേവ ഗമ്ഭീരതോ, ന സദ്ദസ്സ. സമുച്ഛിന്നകാമരാഗതായ സബ്ബസോ കാമവിസയപ്പഹാനേന **നിരാമിസബ്രഹ്മചാരീ നാമ അനാഗാമീ**. നിവാസനട്ഠാനഭൂതോ സമാനോ ഏകോ ഗാമോ ഏതസ്സാതി ആഹ **“ഏകഗാമവാസീ”**തി.

ഘടീകാരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ആദിത്തവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ജരാവഗ്ഗോ

൧. ജരാസുത്തവണ്ണനാ

൫൧. ഹിതസ്സ സാധനതോ **സാധു,** യം കിഞ്ചി അത്ഥജാതം. തം പന അത്ഥകാമേന ലഭിതബ്ബതോ ഉപസേവിതബ്ബതോ ലദ്ധകം, കല്യാണട്ഠേന ഭദ്ദകന്തി വുച്ചതീതി ആഹ **“സാധൂതി ലദ്ധകം ഭദ്ദക”**ന്തി. **“സീലം യാവ ജരാ സാധൂ”**തി വുത്തമത്ഥം ബ്യതിരേകതോ വിഭാവേതും **“ഇമിനാ ഇദം ദസ്സേതീ”**തി വുത്തം. **ഇദ**ന്തി ഇദം അത്ഥജാതം.

പതിട്ഠിതാതി ചിത്തസന്താനേ ലദ്ധപതിട്ഠാ, കേനചി അസംഹാരിയാ. തേനാഹ **“മഗ്ഗേന ആഗതാ”**തി. **ചിത്തീകതട്ഠാദീഹീ**തി പൂജനീയഭാവാദീഹി. **വുത്തം ഹേതം** പോരാണട്ഠകഥായം. **ചിത്തീകതന്തി രതന**ന്തി ഇദം രതനം നാമ ലോകേ ചിത്തീകതം വത്ഥൂനം സഹസ്സഗ്ഘനതാദിവസേന. **യേപി ലോകേ ചിത്തീകതാ** ഖത്തിയപണ്ഡിത-ചതുമഹാരാജ-സക്ക-സുയാമ-മഹാബ്രഹ്മാദയോ, **തേസം ചിത്തീകതോ** തേഹി സരണന്തി ഉപഗന്തബ്ബതാദിവസേന. **രതികര**ന്തി പീതിസുഖാവഹം. **ഝാനരതിസുഖേനാ**തി ദുവിധേനപി ഝാനരതിസുഖേന. **തുലേതു**ന്തി പരിച്ഛിന്ദിതും. **ഗുണപാരമി**ന്തി ഗുണാനം ഉക്കംസപാരമിം. **ദുല്ലഭോ** അനേകാനി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി അതിധാവിത്വാപി ലദ്ധും അസക്കുണേയ്യത്താ. **അനോമോ**തി അനൂനോ പരിപുണ്ണോ. തഥ വിസേസതോ അനോമസത്തപരിഭോഗതോ തേഹി ‘‘സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഭഗവാ’’തി അനുസ്സരിതബ്ബതോതി ആഹ **“ഭഗവാ അനോമോ സീലേനാ”**തിആദി.

അരിയമഗ്ഗപഞ്ഞായേവ ഇധ അധിപ്പേതാതി **“ഇധ പന ദുല്ലഭപാതുഭാവട്ഠേന പഞ്ഞാ ‘രതന’ന്തി വുത്താ”**ന്തി ആഹ. പുഞ്ഞഫലനിബ്ബത്തനതോ, അത്തനോ സന്താനം പുനാതീതി ച പുഞ്ഞചേതനാ **പുഞ്ഞം,** സാ പന യസ്സ ഉപ്പന്നാ, തസ്സേവ ആവേണികതായ അനഞ്ഞസാധാരണത്താ കേനചിപി അനാഹടാ, അട്ഠകഥായം പന **“അരൂപത്താ”**തി വുത്തം.

ജരാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അജരസാസുത്തവണ്ണനാ

൭൨. **അജീരണേനാ**തി ജിണ്ണഭാവാനാപജ്ജനേന. ലക്ഖണവചനഞ്ചേതം അവിനാസപ്പത്തിയാ. തേനാഹ **"അവിപത്തിയാതി അത്ഥോ"**തി. **നിദ്ധമിതബ്ബോ**തി നീഹരിതബ്ബോ.

അജരസാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. മിത്തസുത്തവണ്ണനാ

൫൩. സഹ അത്ഥേന വത്തതീതി **സത്ഥോ,** ഭണ്ഡമൂലം ഗഹേത്വാ വാണിജ്ജവസേന ദേസന്തരാദീസു വിചരണകജനസമൂഹോ. തേനാഹ **"സദ്ധിംചരോ"**തി, സഹചരണകോതി അത്ഥോ. **മിത്ത**ന്തി സിനേഹയോഗേന മിത്തകിച്ചയുത്തം . ഇധാധിപ്പേതപ്പകാരം ദസ്സേതും **"രോഗേ ഉപ്പന്നേ"**തിആദി വുത്തം. **തഥാരൂപേ**തി ജിഗുച്ഛനീയേ, ദുത്തികിച്ഛേ വാ. യഥാ അസണ്ഠിതാനം സണ്ഠാപനവസേന പവസതോ പുരിസസ്സ ഭോഗബ്യസനേ നാഥതാ, ഏവം പുത്തസിനേഹവസേന പുത്തസ്സ മാതുയാ അന്തോഗേഹേ നാഥതാതി വുത്തം **"മാതാ മിത്തം സകേ ഘരേ"**തി. **അത്ഥജാതസ്സാ**തി ഉപട്ഠിതപയോജനസ്സാതി അത്ഥോതി ആഹ **"ഉപ്പന്നകിച്ചസ്സാ"**തി. **സമ്പരായഹിത**ന്തി സമ്പരായേ ഹിതാവഹം.

മിത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. വത്ഥുസുത്തവണ്ണനാ

൫൪. **പതിട്ഠാ**തി അവസ്സയോ. **ഗുയ്ഹസ്സാ**തി ഗുഹിതബ്ബസ്സ രഹസ്സസ്സ. **പരമോ സഖാ നാമ** അതിപിയട്ഠാനതായ.

വത്ഥുസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പഠമജനസുത്തവണ്ണനാ

൫൫. **വിധാവതീ**തി വിവിധം രൂപം പധാവതി, യഥാകാമം പവത്തതീതി അത്ഥോ.

പഠമജനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ദുതിയജനസുത്തവണ്ണനാ

൫൬. **വട്ടദുക്ഖതോ**തി സംസാരദുക്ഖതോ. സംസാരോ ഹി കിലേസകമ്മവിപാകാനം അപരാപരുപ്പത്തിതായ വിധാവതി. തഞ്ച ദുക്ഖം ദുക്ഖമത്തായ നാനാവിധദുക്ഖരാസിഭാവതോ.

ദുതിയജനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. തതിയജനസുത്തവണ്ണനാ

൭. **നിപ്ഫത്തീ**തി ഇട്ഠാനിട്ഠവിപാകാനം നിപ്ഫജ്ജനതോ നിപ്ഫത്തി. തതോ ഏവ **അവസ്സയോ,** നിപ്ഫത്തിതവിപാകസ്സ അവസ്സയോ അധിട്ഠാനം കാരണന്തി അത്ഥോ.

തതിയജനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ഉപ്പഥസുത്തവണ്ണനാ

൮. **അമഗ്ഗോ**തി ന മഗ്ഗോ അനുപായോ. **രത്തിന്ദിവക്ഖയോ**തി തത്ഥ വയക്ഖണസ്സ പാകടഭാവതോ. വുത്തക്ഖണോപി ഹി സയം ഖീയതേവ. **സേസം ബാഹിരമലം** വത്ഥസരീരാദിഭൂതം. തഥാ ഹി **"ഭസ്മഖാരാദീഹി ധോവിത്വാ സക്കാ സോധേതു"**ന്തി വുത്തം. **ദുട്ഠോ**തി ദൂസിതോ സത്തസന്താനോ **ന സക്കാ സുദ്ധോ നാമ കാതും** അബ്ഭന്തരമലീനഭാവാപാദനതോ. **ഇത്ഥിയ**ന്തി ബ്രഹ്മചരിയസ്സ അന്തരായകരായപി. **പജാ**തി സത്തകായോ **സജ്ജതി** സങ്ഗം കരോതി യാഥാവതോ ആദീനവം അപസ്സന്തോ. ഇന്ദ്രിയസംവരാദി കിലേസാനം താപനതോ **തപോ,** തേനാഹ **"സബ്ബാപീ"**തിആദി.

ഉപ്പഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ദുതിയസുത്തവണ്ണനാ

൯. **കിസ്സാ**തി ഭുമ്മത്ഥേ സാമിവചനന്തി ആഹ **"കിസ്മിം അഭിരതോ"**തി. സദ്ധാ നാമ അനവജ്ജസഭാവാ, തസ്മാ ലോകിയലോകുത്തരഹിതസുഖാവഹാതി ആഹ **"സുഗതിഞ്ചേവ നിബ്ബാനഞ്ച ഗച്ഛന്തസ്സ ദുതിയികാ"**തി. **അനുസാസതി** ഹിതചരിയായ പരിണായികഭാവതോ.

ദുതിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. കവിസുത്തവണ്ണനാ

൧൦. **ഗായത്തിആദികോ**തി ഛബ്ബീസതിയാ ഛന്ദേസു ഗായത്തിആദികോ ഉക്കതിപരിയോസാനോ **ഛന്ദോ ഗാഥാനം നിദാനം** സമുട്ഠാനം ''സമുട്ഠഹതി ഏതേനാ''തി കത്വാ. തേഹി പന അനുട്ഠുഭാദികോ ഹോതീതി ആഹ **"ഛന്ദോ ഗാഥാനം നിദാന"**ന്തി. **പുബ്ബപട്ഠാപനഗാഥാ**തി ധമ്മകഥായ ആദിതോ ആരോചനഭാവജാനനത്ഥം സതിജനനം വിയ പവത്തിതഗാഥാ. **അക്ഖരഞ്ഹി പദം ജനേതീ**തി യസ്മാ അക്ഖരസമുദായോ പദം, പദസമുദായോ ഗാഥാ, സമുദായോ ച സമുദായീഹി ബ്യഞ്ജീയതി തംപവത്തനതോ, തസ്മാ ബ്യഞ്ജനഭാവേ ഠിതം അക്ഖരം, തംസമുദായോ പദം, പദം തം വിയഞ്ജേതോ ജനേതാ വിയ ഹോതീതി ''അക്ഖരഞ്ഹി പദം ജനേതീ''തി വുത്തം. അക്ഖരം ഹി ഉച്ചാരിതവിദ്ധംസിതായ തംതംഖണമത്താവട്ഠായീപി പരതോ പവത്തിയാ മനോവിഞ്ഞാണവീഥിയാ സങ്കലനവസേന ഏകജ്ഝം കത്വാ പദഭാവേന ഗയ്ഹമാനം യഥാസങ്കേതമത്ഥം ബ്യഞ്ജേതി. **പദം ഗാഥം ജനേതീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **ഗാഥാ അത്ഥം പകാസേതീ**തി ഗാഥാസഞ്ഞിതോ പദസമുദായോ കിരിയാകാരകസമ്ബന്ധവസേന സമ്ബന്ധിതോ കത്തുഅധിപ്പായാനുരൂപം ആലോചിതവിലോചിതം സംഹിതം അത്ഥം വിഭാവേതി.
സമുദ്ദാദിപണ്ണത്തിനിസ്സിതാ വോഹാരസന്നിസ്സയേനേവ പവത്തതീതി കത്വാ.

തേനാഹ **“ഗാഥാ ആരഭന്തോ”**തിആദി. **ആസയോ**തി അവസ്സയോതി ആഹ **“പതിട്ഠാ”**തി **കവിതോ**തി വിചിത്തകഥീആദിതോ.

കവിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ജരാവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അദ്ധവഗ്ഗോ

൧. നാമസുത്തവണ്ണനാ

൬൧. നാമന്തി സാമഞ്ഞനാമാദിഭേദം നാമം. **സബ്ബ**ന്തി സബ്ബം പഞ്ഞത്തിപഥം സബ്ബം ഞേയ്യപവത്തിപഥം. **അദ്ധഭവീ**തി കാമം പാളിയം അതീതകാലനിദ്ദേസോ കതോ, തം പന ലക്ഖണമത്തം. **അഭിഭവതി അനുപതതീ**തി ഏതേന അഭിഭവോ അനുപതനം പവത്തി ഏവാതി ദസ്സേതി. തം പനസ്സ അഭിഭവനം അപ്പവിസയേ അനാമസിത്വാ മഹാവിസയാനം വസേന ദസ്സേന്തോ **“ഓപപാതികേന വാ”**തിആദിമാഹ. **തസ്സ നാമം ഹോതീ**തി തസ്സ രുക്ഖപാസാണാദികസ്സ അനാമകോഇച്ചേവ സമഞ്ഞാ ഹോതി, തഥാ നം സഞ്ജാനന്തീതി അത്ഥോ.

നാമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ചിത്തസുത്തവണ്ണനാ

൬൨. യേ ചിത്തസ്സ വസം ഗച്ഛന്തീതി യേ അപരിഞ്ഞാതവത്ഥുകാ, തേസംയേവ. **അനവസേസപരിയാദാന**ന്തി അനവസേസഗ്ഗഹണം. ന ഹി പരിഞ്ഞാതക്ഖന്ധാ പഹീനകിലേസാ ചിത്തസ്സ വസം ഗച്ഛന്തി, തം അത്തനോ വസേ വത്തേന്തി.

ചിത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. തണ്ഹാസുത്തവണ്ണനാ

൬൩. തതിയേ **“സബ്ബേവ വസമന്വഗൂ”**തി യേ തണ്ഹായ വസം ഗച്ഛന്തി, തേസം ഏവ അനവസേസപരിയാദാനന്തി ഇമമത്ഥം **“ഏസേവ നയോ”**തി ഇമിനാ അതിദിസ്സതി.

തണ്ഹാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. സംയോജനസുത്തവണ്ണനാ

൬൪. കിം സു സംയോജനോതി സൂതി നിപാതമത്തന്തി ആഹ **“കിം-സംയോജനോ”**തി? വിചരന്തി ഏതേഹീതി **വിചാരണാ,** പാദാ. ബഹുവചനേ ഹി വത്തബ്ബേ ഏകവചനം കതം. **തസ്സാ**തി ലോകസ്സ.

സംയോജനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ബന്ധനസുത്തവണ്ണനാ

൬൫. ചതുത്ഥേ ആഗതഅത്ഥോ ഏവ അനന്തരേപി വുത്തോ, ബ്യഞ്ജനമേവ നാനന്തി ആഹ **“പഞ്ചമേപി ഏസേവ നയോ”**തി.

ബന്ധനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. അത്തഹതസുത്തവണ്ണനാ

൬൬. “കേനസ്സുബ്ഭാഹതോ”തി പാഠോതി അധിപ്പായേന **“സു-കാരോ നിപാതമത്ത”**ന്തി ആഹ, “കേനസ്സുബ്ഭാഹതോ”തി പന പാഠേ ഉ-കാരലോപേന പദസന്ധി. **ഇച്ഛാധൂപായിതോ**തി അസമ്പത്തവിസയിച്ഛാലക്ഖണായ തണ്ഹായ സന്താപിതോ ദഡ്ഢോ. തേനാഹ **“ഇച്ഛായ ആദിത്തോ”**തി.

അത്തഹതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ഉഡ്ഡിതസുത്തവണ്ണനാ

൬൭. **ഉല്ലങ്ഘിതോ**തി ഉബ്ബന്ധിത്വാ ലങ്ഘിതോ. **സദ്ദാദീസൂ**തി സദ്ദാദിനാഗഗദന്തേസു **സോതാദീനി** ഉഡ്ഡിതാനി **തണ്ഹാരജ്ജുനാ** ദള്ഹബന്ധനേന ബദ്ധത്താ തദനതിവത്തനതോ. **ലോകോ**തി ആയതനലോകോ. തഥാ അത്ഥയോജനായ കതത്താ ഖന്ധാദിലോകവസേനപി യോജനാ കാതബ്ബാ. ന **ദൂരം** അനന്തരഭവകത്താ. ചുതിചിത്തഅന്തരിതത്താ ഏകചിത്തന്തരഭവസ്സ കമ്മസ്സ അബുജ്ഝനം, ഏവം സന്തേ കസ്മാ സത്താ ന ബുജ്ഝന്തീതി ആഹ **“ബലവതിയാ”**തിആദി.

ഉഡ്ഡിതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. പിഹിതസുത്തവണ്ണനാ

൬൮. **പഞ്ഹോ**തി ഞാതും ഇച്ഛിതോ അത്ഥോ. **പുച്ഛിതോ**തി സത്തമസുത്തേ ഗാഥായ പുരിമദ്ധം പച്ഛിമദ്ധം, പച്ഛിമം പുരിമം കത്വാ അട്ഠമസുത്തേ ദേവതായ പുച്ഛിതത്താ വുത്തം **“ഹേട്ഠുപരിയായവസേന പുച്ഛിതോ”**തി. പുച്ഛാനുരൂപം വിസ്സജ്ജനന്തി അവുത്തമ്പി സിദ്ധമേതന്തി അനാഹടം.

പിഹിതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഇച്ഛാസുത്തവണ്ണനാ

൬൯. നവമേ **വിനയായാ**തി വിനയേന. കരണത്ഥേ ഹി ഇദം സമ്പദാനവചനം. **കിസ്സസ്സൂ**തി കിസ്സ, **സു**-കാരോ നിപാതമത്തം. **സബ്ബം ഛിന്ദതി ബന്ധന**ന്തി സബ്ബം ദസവിധമ്പി സംയോജനം സമുച്ഛിന്ദതി. ന ഹി തം കിഞ്ചി കിലേസബന്ധനം അത്ഥി, യം അസമുച്ഛിന്നം ഹുത്വാ ഠിതം അസ്സാ തണ്ഹായ സമുച്ഛിന്നായ. സ്വായമത്ഥോ സുവിഞ്ഞേയ്യോതി ആഹ **“സബ്ബം ഉത്താനമേവാ”**തി.

ഇച്ഛാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ലോകസുത്തവണ്ണനാ

൭൦. **കിസ്മിന്തി** കിസ്മിം സതി? തസ്സ പന സന്തഭാവോ ഉപ്പത്തിവസേനേവാതി ആഹ **"കിസ്മിം ഉപ്പന്നേ"**തി? **ലോകോ ഉപ്പന്നോതി വുച്ചതി** അനുപാദാനത്താ ലോകസമഞ്ഞായ. **ഛസൂ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ **സന്ഥവന്തി** അധികസിനേഹം **കരോതി** അധികസിനേഹവത്ഥുഭാവതോ അജ്ഝത്തികായതനാനം. **ഉപാദായാ**തി പുബ്ബകാലകിരിയാ അപരകാലകിരിയം അപേക്ഖതീതി വചനസേസവസേന കിരിയാപദം ഗഹിതം **"പവത്തതീ"**തി. കിം പന പവത്തതി? ലോകോ, ലോകസമഞ്ഞാതി അത്ഥോ. **ഛസൂ**തി ഇദം നിമിത്തത്ഥേ ഭുമ്മം. ഛളായതനനിമിത്തഞ്ഹി സബ്ബദുക്ഖം. **അയ**ന്തി സത്തലോകോ. **ഉപ്പന്നോ നാമ ഹോതി** ഛളായതനം നാമ മൂലം സബ്ബദുക്ഖാനന്തി കത്വാ. **ബാഹിരേസു** ആയതനേസു **സന്ഥവം കരോതി** വിസേസതോ രൂപാദീനം തണ്ഹാവത്ഥുകത്താ. യസ്മാ ചക്ഖാദീനം സന്തപ്പനവസേന രൂപാദീനം പരിഗ്ഗഹിതത്താ ലോകസ്സ നിസേവിതായ സംവത്തതി, തസ്മാ വുത്തം **"ഛന്നം... പേ॰... വിഹഞ്ഞതീ"**തി.

ലോകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അദ്ധവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ഛേത്വാവഗ്ഗോ

൧. ഛേത്വാസുത്തവണ്ണനാ

൭൧. **വധിത്വാ**തി ഹന്ത്വാ വിനാസേത്വാ. **അപരിദയ്ഹമാനത്താ**തി അപീളിയമാനത്താ. **വിനട്ഠദോമനസ്സത്താ ന സോചതി** ചേതോദുക്ഖദുക്ഖാഭാവതോ. വിസം നാമ ദുക്ഖം അനിട്ഠഭാവതോ, തസ്സ മൂലകാരണം കോധോ അനിട്ഠഫലത്താതി ആഹ **"വിസമൂലസ്സാതി ദുക്ഖവിപാകസ്സാ"**തി. **അക്കുട്ഠസ്സാ**തി അക്കോസാപരാധസ്സ. അക്കോസപഹാരത്ഥസമ്ബന്ധേന ഹി ''കുദ്ധസ്സാ''തി ഉപയോഗത്ഥേ സമ്പദാനവചനം. **സുഖം ഉപ്പജ്ജതി** കോധം നസ്സതി. സുഖുപ്പത്തിം സന്ധായ ഏസ കോധോ **"മധുരഗ്ഗോ"തി വുത്തോ,** സുഖാവസാനോതി അത്ഥോ.

ഛേത്വാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. രഥസുത്തവണ്ണനാ

൭൨. **പഞ്ഞാണ**ന്തി ലക്ഖണം സല്ലക്ഖണൂപായോ. **ദിസ്വാ**തി ദസ്സനഹേതു. ''ചോളരഞ്ഞോ രട്ഠം ചോളരട്ഠ''ന്തി ഏവം **രട്ഠം രഞ്ഞോ പഞ്ഞായതി**.

രഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. വിത്തസുത്തവണ്ണനാ

൭൩. **സദ്ധായാ**തി സദ്ധാഹേതു. **കുലസമ്പദാ**തി ഖത്തിയാദിസമ്പത്തിയോ. സബ്ബലോകിയലോകുത്തരവിത്തപടിലാഭഹേതുതോ **സദ്ധാവിത്തമേവ**. ഹേട്ഠാ തിണ്ണം ദ്വാരാനം വസേന ഉപ്പന്നകസ്സ സബ്ബസ്സപി അനവജ്ജധമ്മസ്സ സങ്ഗണ്ഹനതോ **"ധമ്മോതി ദസകുസലകമ്മപഥോ"**തി വുത്തം. **അസംകിലിട്ഠസുഖ**ന്തി. നിരാമിസം സുഖം. തമേവ സാമിസം ഉപനിധായ

സമ്ഭാവേന്തോ ആഹ **“അസംകിലിട്ഠ”**ന്തി. അസേചനകഭാവേന അഭിരുചിജനനതോ പിയാകിച്ചകരണതോ ബഹും സുചിരമ്പി കാലം ആസേവന്തസ്സ അദോസാവഹതോ **സച്ചമേവ മധുരതരം**. ന ഹി തം പിവിതബ്ബതോ സാദിതബ്ബതോ അനുഭവിതബ്ബതോ രസോതി വത്തബ്ബതം അരഹതി. ഇദാനി തസ്സ കിച്ചസമ്പത്തിഅത്ഥേഹിപി മഹാരഹതം ദസ്സേതും **“സച്ചസ്മിം ഹീ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ നദീനിവത്തനം **മഹാകപ്പിനവത്ഥുആദീഹി** (ധ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൧.മഹാകപ്പിനത്ഥേരവത്ഥു; അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൨൩൧; ഥേരഗാ॰ അട്ഠ॰ ൨.മഹാകപ്പിനത്ഥേരഗാഥാവണ്ണനാ) ദീപേതബ്ബം, ഇതരാനി **കണ്ഹദീപായനജാതക-** (ജാ॰ ൧.൧൦.൬൦ ആദയോ) **സുതസോമ-** (ജാ॰ ൨.൨൧.൩൭൧ ആദയോ) **മച്ഛജാതകേഹി** (ജാ॰ ൧.൧.൩൪, ൭൫; ൧.൨.൧൩൧ ആദയോ) ദീപേതബ്ബാനി. **നിമ്മദ്ദേന്തി** അഭിഭവന്തി. **മധുരതര**ന്തി സുന്ദരതരം സേട്ഠന്തി അത്ഥോ. **പഞ്ഞാജീവീ**തി പഞ്ഞായ ജീവനസീലോതി പഞ്ഞാജീവീ, പഞ്ഞാപുബ്ബങ്ഗമചരിയോതി അത്ഥോ. **പഞ്ഞാജീവീ**തി ച പഞ്ഞാവസേന ഇരിയതി വത്തതി ജീവിതം പവത്തേതീതി അത്ഥോതി ദസ്സേന്തോ **“യോ പഞ്ഞാജീവീ”**തിആദിമാഹ. ‘‘ജീവത’’ന്തി കേചി പഠന്തി, ജീവന്താനം പഞ്ഞാജീവിം സേട്ഠമാഹൂതി അത്ഥോ.

വിത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. വുട്ഠിസുത്തവണ്ണനാ

൭൪. ഉപ്പതന്താനന്തി പഥവിം ഭിന്ദിത്വാ ഉട്ഠഹന്താനം. ‘‘സേട്ഠ’’ന്തി വുച്ചമാനത്താ **“സത്തവിധ”**ന്തി വുത്തം, ഇതരേസം വാ തദനുലോമതോ. **ഖേമോ ഹോതി** ദുബ്ഭിക്ഖുപദ്ദവാഭാവതോ. തേനാഹ **“സുഭിക്ഖോ”**തി. **നിപതന്താന**ന്തി അധോമുഖം പവത്തന്താനം. **പവജമാനാന**ന്തി വജനസീലാനം. തേ പന യസ്മാ ജങ്ഗമാ നാമ ഹോന്തി, ന രുക്ഖാദയോ വിയ ഥാവരാ, തസ്മാ ആഹ **“ജങ്ഗമാന”**ന്തി. **ഗാവോ**തി ധേനുയോ. തേന മഹിംസാദികാനമ്പി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **വദന്താന**ന്തി ഉപ്പന്നം അത്ഥം വദന്താനം.

അത്തനോ ഖന്തിയാതി അത്തനോ ഖന്തിയാ രുചിയാ ഗഹിതഭാവേന. **ഇതരാ ദേവതാ** തസ്സാ വിസ്സജ്ജനേ അപരിതുസ്സമാനാ **ആഹ. യാവ പധംസീ**തി ഗുണധംസീ സത്ഥുദേസനായ ലദ്ധബ്ബഗുണനാസനതോ. **പഗബ്ബാ**തി പാഗബ്ബിയേന സമന്നാഗതാ, യഥാ വചീപാഗബ്ബിയേന അഖരാ, തഥാ വാചായ ഭവിതബ്ബം. **മുഖരാ**തി മുഖഖരാ. **ദസബലം പുച്ഛി** സണ്ഹം സുഖുമം രതനത്തയസംഹിതം അത്ഥം സോതുകാമാ. **അസ്സാ** ദേവതായ **വിസ്സജ്ജേന്തോ** അജ്ഝാസയാനുരൂപം. **ഉപ്പതമാനാ**തി ഉപ്പതന്തീ **സമുഗ്ഘാടേതി** ഓധിസോ. **വട്ടമൂലകമഹാഅവിജ്ജാ**തി തസ്സാ ആദീനവദസ്സനത്ഥം ഭൂതകഥനവിസേസനം. **ഓസീദന്താന**ന്തി പടിപക്ഖവസേന അധോ സീദന്താനം, ഉസ്സാദയമാനാനന്തി അത്ഥോ. **പുഞ്ഞക്ഖേത്തഭൂതോ**തി ഇദം ‘‘പദസാ ചരമാനാന’’ന്തി പദസ്സ അത്ഥവിവരണവസേന ഭൂതകഥനവിസേസനം. **യാദിസോ പുത്തോ വാ ഹോതൂ**തി ഇദം പുരിമപദേ ദേവതായ പുത്തഗഹണസ്സ കതത്താ വുത്തം.

വുട്ഠിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ഭീതാസുത്തവണ്ണനാ

൭൫. **കിം സൂധ ഭീതാ**തി ഏത്ഥ **സു-ഇധാ**തി നിപാതമത്തന്തി ആഹ **“കിം ഭീതാ”**തി? **മഗ്ഗോ ച നേകായതനപ്പവുത്തോ**തി അനേകകാരണം നാനാവിധാധിഗമോകാസം കത്വാ പവുത്തോ കഥിതോ. തേനാഹ **“അട്ഠതിംസാരമ്മണവസേനാ”**തിആദി. **ഏവം സന്തേ**തി ഏവം സബ്ബസാധാരണാനേകായതനേഹി നിബ്ബാനഗാമിമഗ്ഗസ്സ തുമ്ഹേഹി പവേദിതത്താ ലബ്ഭമാനേ ഖേമേ മഗ്ഗേ കിം ഭീതായം ജനതാ ഉപ്പഥഭൂതാ വിപരീതദിട്ഠിതോ ഗണ്ഹീതി അത്ഥോ? ഏവം ദേവതാ യഥിച്ഛായ പുരിമദ്ധേന അത്തനാ യഥാചിന്തിതമത്ഥം സത്ഥു പവേദിതാ, പച്ഛിമദ്ധേന അത്തനോ സംസയം പുച്ഛതി. **ബഹുപഞ്ഞാ**തി പുഥുപഞ്ഞ. **ഉസ്സന്നപഞ്ഞാ**തി അധികപഞ്ഞാ. **ഠപേത്വാ**തി സംയമേത്വാ. **സംവിഭാഗീ**തി ആഹാരപരിഭോഗേ സമ്മദേവ വിഭജനസീലോ. തേനാഹ **“അച്ഛരായാ”**തിആദി. **വുത്തത്ഥമേവ** ഹേട്ഠാ.

മനേനാതി മനോഗഹണേന. **പുബ്ബസുദ്ധിഅങ്ഗ**ന്തി പുബ്ബഭാഗസുദ്ധിഭൂതം അങ്ഗം. **ചതൂസൂ**തി വുത്തഅങ്ഗപരിയാപന്നം. **യഞ്ഞഉപക്ഖരോ**തി ദാനസ്സ സാധനം. **ഏതേസു ധമ്മേസൂ**തി ഏതേസു സദ്ധാദിഗുണേസു. യഥാ ഹി സദ്ധോ പച്ചയം പച്ചുപട്ഠപേത്വാ വത്ഥുപരിച്ചാഗസ്സ വിസേസപച്ചയോ കമ്മഫലസ്സ പരലോകസ്സ ച പച്ചക്ഖതോ വിയ പത്തിയായനതോ, ഏവം മുദുഹദയോ. മുദുഹദയോ ഹി അനുദയം പത്വാ യം കിഞ്ചി അത്തനോ സന്തകം പരേസം ദേതി. യോ ച സംവിഭാഗസീലോ, സോ അപ്പകസ്മിമ്പി അത്തനോ സന്തകേ പരേഹി സാധാരണഭോഗീ ഹോതി. വദഞ്ഞൂ വദാനിയതായ യാഗിനോവ യുത്തം യുത്തകാലം ഞത്വാ അത്ഥികാനം മനോരഥം പൂരേതീതി വുത്തം **“ഇതി… പേ॰… ചതൂസൂതി ആഹാ”**തി.

വാചന്തിആദീനി തീണി അങ്ഗാനി തിവിധസീലസമ്പത്തിദീപനതോ. സമ്പന്നസീലോ ഹി പരലോകം ന ഭാസേയ്യ. **സദ്ധോ ഏകം അങ്ഗം** പയോഗാസയസുദ്ധിദീപനതോ. സുദ്ധാസയസ്സ സമ്മാപയോഗേ ഠിതസ്സ കഥം പരലോകതോ ഭയന്തി. ദുകവസേന ചതുരങ്ഗയോജനാ **ദുകനയോ. ഏതേസു ചതൂസു ധമ്മേസു ഠിതോ**തി ഏതേസു യഥാവുത്തദുകസങ്ഗഹേസു ചതൂസു ഗുണേസു പതിട്ഠിതോ.

ഭീതാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. നജീരതിസുത്തവണ്ണനാ

൭൬. **നാമഗോത്ത**ന്തി തിസ്സോ കസ്സപോ ഗോതമോതി ഏവരൂപം നാമഞ്ച ഗോത്തഞ്ച. നിദസ്സനമത്തമേതം, തസ്മാ സബ്ബസ്സ പഞ്ഞത്തിയാ ലക്ഖണവചനന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ന ജീരതീ**തി അസഭാവധമ്മത്താ ഉപ്പാദവയാഭാവതോ ജരം ന പാപുണാതി. തേനാഹ **“ജീരണസഭാവോ ന ഹോതീ”**തി. യസ്മാ സമഞ്ഞാഭാവതോ കാലന്തരേപി തം സമഞ്ഞായതേവ, തസ്മാ **“അതീതബുദ്ധാനം…പേ॰… ന ജീരതീതി വുച്ചതീ”**തി ആഹ.

ആലസിയന്തി അലസഭാവോ ദള്ഹകോസജ്ജം. തേനാഹ **“യേനാ”**തിആദി. **ഠിതി**ന്തി ബ്യാപാരം. **നിദ്ദാവസേന പമജ്ജനം** കത്തബ്ബസ്സ അകരണം. **കിലേസവസേന പമജ്ജനം** അകത്തബ്ബസ്സ കരണമ്പി. **കമ്മസമയേ**തി കമ്മം കാതും യുത്തകാലേ. **കമ്മകരണവീരിയാഭാവോ**തി തംകമ്മകിരിയസമുട്ഠാപകവീരിയാഭാവോ. സോ പന അത്ഥതോ

വീരിയപടിപക്ഖോ അകുസലചിത്തുപ്പാദോ, ന വീരിയസ്സ അഭാവമത്തം. **സീലസഞ്ഞമാഭാവോ** ദുസ്സില്യം. **വിസ്സട്ഠാചാരതാ** നാമ അനാചാരോ. **സോപ്പബഹുലതാ**തി നിദ്ദാലുതാ . യതോ ഗഹണഹത്ഥോപി ന കിലാസുപി പുരിസോ നിദ്ദായ അഭിഭുയ്യതി. തേനാഹ **"തായാ"**തിആദി. **അതിച്ഛാതാദീനീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന അഭിഭുയ്യതാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **ആഗന്തുകാലസിയം** ന പുബ്ബേ വുത്തആലസ്യം വിയ പകതിസിദ്ധം. "തേ ഛിദ്ദേ"തി പാളിയം ലിങ്ഗവിപല്ലാസേന വുത്തന്തി ആഹ **"താനി ഛ ഛിദ്ദാനീ"**തി. കുസലചിത്തപ്പവത്തിയാ അനോകാസഭാവതോ **ഛിദ്ദാനി**. തേനാഹ ഭഗവാ - **"യത്ഥ വിത്തം ന തിട്ഠതീ"**തി. **സബ്ബാകാരേന** ലേസമത്തം അസേസേത്വാതി അധിപ്പായോ.

നജീരതിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ഇസ്സരിയസുത്തവണ്ണനാ

൭൭. സത്ഥസ്സ മലന്തി **സത്ഥമലം,** യേന സത്ഥം മലീനം ഹോതി, സത്ഥമലഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ മലീനം സത്ഥമേവ ഗഹിതന്തി ആഹ **"മലഗ്ഗഹിതസത്ഥ"**ന്തി. **ആണാപവത്തന**ന്തി അപ്പകേ വാ മഹന്തേ വാ യത്ഥ കത്ഥചി അത്തനോ ആണായ പവത്തനവസേന വസനം ഇസ്സരിയത്തമിച്ഛന്തി. മണിരതനമ്പി വിസ്സജ്ജനീയപക്ഖികത്താ ഉത്തമം ഭണ്ഡം നാമ ന ഹോതി, ഇത്ഥീ പന പരിച്ചത്തകുലാചാരിത്ഥികായപി അനിസ്സജ്ജനീയതായ ഉത്തമഭണ്ഡം നാമ. തേനാഹ **"ഇത്ഥീ ഭണ്ഡാനമുത്തമ"**ന്തി. തേസം തേസഞ്ഹി പുരിസാജാനീയാനം ഉപ്പത്തിട്ഠാനതായ ഉത്തമരതനാകരത്താ ഇത്ഥീ ഭണ്ഡാനമുത്തമം. **മലഗ്ഗഹിതസത്ഥസദിസോ** അവബോധകിച്ചവിബന്ധനതോ. സത്ഥമലം വിയ സത്ഥസ്സ പഞ്ഞാസത്ഥസ്സ ഗുണാഭാവകരണതോ **പഞ്ഞാസത്ഥമലം** . അബ്ബു വുച്ചതി ഉപദ്ദവം, തം ദേതീതി **അബ്ബുദം,** വിനാസകാരണം. നനു ഹരണം സമണസ്സ അയുത്തന്തി? യുത്തം. തസ്സ അന്വയതോ ബ്യതിരേകതോ ച യുത്തതം ദസ്സേന്തോ **"സലാകഭത്താദീനീ"**തിആദിമാഹ.

ഇസ്സരിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. കാമസുത്തവണ്ണനാ

൭൮. "അത്തകാമോ"തി പാളിയം വുത്തത്താ ആഹ **"ഠപേത്വാ സബ്ബബോധിസത്തേ"**തി. തേ ഹി സബ്ബസോ പരത്ഥായ ഏവ പടിപജ്ജമാനാ മഹാകാരുണികാ പരത്ഥകാമാ, അത്ഥകാമാ നാമ ന ഹോന്തി, യാ ച തേസം അത്തത്ഥാവഹാ പടിപത്തി, സാപി യാവദേവ പരത്ഥാ ഏവാതി. **വുത്തം** പോരാണട്ഠകഥായം. യസ്മാ ബോധിസത്താ പരഹിതപടിപത്തിയാ പാരമിയോ പൂരേന്താ തഥാരൂപം കാരണം പത്വാ അത്താനം പരേസം പരിച്ചജന്തി പഞ്ഞാപാരമിയാ പരിപൂരണതോ, തസ്മാ ഇധാപി **"സബ്ബബോധിസത്തേ ഠപേത്വായേവാതി വുത്ത"**ന്തി ആഹ. **കല്യാണ**ന്തി ഭദ്ദകം. വാചായ അധിപ്പേതത്താ ആഹ **"സണ്ഹം മുദുക"**ന്തി. **പാപിക**ന്തി ലാമകം നിഹീനം. തം പന **ഫരുസം വാചാ**ന്തി സരൂപതോ ദസ്സേതി.

കാമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പാഥേയ്യസുത്തവണ്ണനാ

൭൯. **സദ്ധാ ബന്ധതി പാഥേയ്യ**ന്തി സദ്ധാ നാമ സത്തസ്സ മരണവസേന മഹാപഥം സംവജതോ മഹാകന്താരം പടിപജ്ജതോ മഹാവിദുഗ്ഗം പക്ഖന്ദതോ പാഥേയ്യപുടം ബന്ധതി സമ്ബലം സജ്ജേതി. കഥന്തി ആഹ **"സദ്ധം ഉപ്പാദേത്വാ"**തിആദി. **ഏതം വുത്ത**ന്തി ''സദ്ധാ ബന്ധതി പാഥേയ്യ''ന്തി ഏതം ഗാഥാപദം വുത്തം ഭഗവതാ. **സിരീ**തി കതപുഞ്ഞേഹി സേവീയതി തേഹി പടിലഭീയതീതി സിരീ. **ഇസ്സരിയം** വിഭവോ. ആസയിതബ്ബതോ **ആസയോ, വസനട്ഠാനം** നികേതന്തി അത്ഥോ. **പരികഡ്ഢതീ**തി ഇച്ഛാവസികം പുഗ്ഗലം തത്ഥ തത്ഥ ഉപകഡ്ഢതി.

പാഥേയ്യസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. പജ്ജോതസുത്തവണ്ണനാ

൮൦. തം തം സമവിസമം പജ്ജോതതീതി **പജ്ജോതോ**. പദീപോ അന്ധകാരം വിധമിത്വാ പച്ചക്ഖതോ രൂപഗതം ദസ്സേതി, ഏവം പഞ്ഞാപജ്ജോതോ അവിജ്ജന്ധകാരം വിധമിത്വാ ധമ്മാനം പരമത്ഥഭൂതം രൂപം ദസ്സേതി. **ജാഗരബ്രാഹ്മണോ വിയാ**തി ജാഗരഖീണാസവബ്രാഹ്മണോ വിയ. സോ ഹി സതിപഞ്ഞാവേപുല്ലപ്പത്തിയാ സബ്ബദാപി ജാഗരോ ഹോതി. **ഗാവോ**തി ഗോജാതിയോ. ഇദം ഗുന്നം ഗോണാനഞ്ച സാമഞ്ഞതോ ഗഹണം. **കമ്മേ**തി കരണത്ഥേ ഭുമ്മവചനം. ജീവനം ജീവോ, സഹ ജീവേനാതി **സജീവിനോ**. തേനാഹ **"കമ്മേന സഹ ജീവന്താന"**ന്തി, കസിവാണിജ്ജാദികമ്മം കത്വാ ജീവന്താനന്തി അത്ഥോ. **ഗോമണ്ഡലേഹി സദ്ധി**ന്തി ഗോഗണേന സഹ. ന തേന വിനാ കസികമ്മാദീനി ഉപ്പജ്ജന്തി, ഗോരസസിദ്ധിയാ ചേവ കസനഭാരവഹനസിദ്ധിയാ ച കസികമ്മഏകച്ചവാണിജ്ജകമ്മാദീനി ഇജ്ഝന്തി. **സത്തകായസ്സാ**തി ആഹാരുപജീവിനോ സത്തകായസ്സ കസിതോ അഞ്ഞഥാ ജീവികം കപ്പേന്തസ്സപി കസിജീവിതവുത്തിയാ മൂലകാരണം ഫലനിപ്ഫത്തിനിമിത്തത്താ തസ്സ. **ഇരിയാപഥോ** ച ഇരിയനകിരിയാനം പവത്തനുപായോ. **"സീത**ന്തി നങ്ഗലസീതകമ്മ''ന്തി വദന്തി.

പജ്ജോതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. അരണസുത്തവണ്ണനാ

൮൧. രണന്തി കന്ദന്തി ഏതേഹീതി രണാ, രാഗാദയോ. തേഹി അഭിഭൂതതായ ഹി സത്താ നാനപ്പകാരം കന്ദന്തി പരിദേവന്തി. തേ പന സബ്ബസോ നത്ഥി ഏതേസം രണാതി **അരണാ. നിക്കിലേസാ** ഖീണാസവാ. **വുസിതവാസോ**തി വുസിതബ്രഹ്മചരിയവാസോ. **ഭോജിസ്സിയ**ന്തി ഭുജിസ്സഭാവോ. തേനാഹ **"അദാസഭാവോ"**തി. **സമണാ**തി സമിതപാപസമണാതി ആഹ **"ഖീണാസവസമണാ"**തി. പുഥുജ്ജനകല്യാണകാലേ ലോകിയപരിഞ്ഞായ, **സേക്ഖാ** പുബ്ബഭാഗേ ലോകിയപരിഞ്ഞായ, പച്ചവേക്ഖണേ **ലോകിയലോകുത്തരായ പരിഞ്ഞായ** പരിഞ്ഞേയ്യം തേഭൂമകം ഖന്ധപഞ്ചകം **പരിജാനന്തി** പരിച്ഛിജ്ജന്തി. ഖീണാസവാ പന പരിഞ്ഞാതപരിഞ്ഞേയ്യാ ഹോന്തി. തഥാ ഹി തേ സാമീ ഹുത്വാ പരിഭുഞ്ജന്തി. **വന്ദന്തി നം പതിട്ഠിത**ന്തി വുത്തം, വന്ദനീയഭാവോ ച സീലസമ്പന്നതായാതി ആഹ **"പതിട്ഠിതന്തി സീലേ പതിട്ഠിത"**ന്തി. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം ലോകേ. **ഖത്തിയാ**തി ലക്ഖണവചനന്തി ആഹ **"ന കേവലം ഖത്തിയാവാ"**തിആദി.

അരണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഛേത്വാവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ

ദേവതാസംയുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

၉. ദേവപുത്തസംയുത്തം

၁. പഠമവഗ്ഗോ

၁. പഠമകസ്സപസുത്തവണ്ണനാ

၇၉. ദേവസ്സ പുത്തോ **ദേവപുത്തോ**. ദേവാനം ജനകജനേതബ്ബസമ്ബന്ധാഭാവതോ കഥമയം ദേവപുത്തോതി വുച്ചതീതി ആഹ **"ദേവാനം ഹീ"**തിആദി. "അപാകടോ അഞ്ഞതരോതി വുച്ചതീ"തി ഇദം യേഭുയ്യവസേന വുത്തം. പാകടോപി ഹി കത്ഥചി "അഞ്ഞതരോ"തി വുച്ചതി. ഹേട്ഠാ ദേവതാസംയുത്തേ "അപാകടാ അഞ്ഞതരാ ദേവതാ"തി വത്വാ ഇധ "പാകടോ ദേവപുത്തോ"തി വുത്തം. തഥാ ഹിസ്സ **കസ്സപോ**തി ഗോത്തനാമം ഗഹിതം, തഞ്ച ഖോ പുരിമജാതിസിദ്ധസമഞ്ഞാവസേന. അനുസാസനം അനുസാസോ, തം **അനുസാസം. ഭിക്ഖുനിദ്ദേസ**ന്തി ഭിക്ഖുസദ്ദസ്സ നിദ്ദേസം. **ഭിക്ഖുഓവാദ**ന്തി ഭിക്ഖുഭാവാവഹം ഓവാദം. യദി പന ന അസ്സോസി, കഥമയം പഞ്ഹം കഥേസീതി? അഞ്ഞതോ സുതം നിസ്സായ പഞ്ഹം കഥേസി, ന പന ഭഗവതോ സമ്മുഖാ സുതഭാവേന.

തേസന്തി യഥാവുത്താനം തിണ്ണം പുഗ്ഗലാനം. **"കഥേതുകാമോ ചേവാ"**തിആദിനാ ഹി ചതുത്ഥം ഇധ ഉദ്ധടം. തത്ഥ ആദിതോ തിണ്ണം ഭഗവാ പഞ്ഹം ഭാരം ന കരോതി ഏകേകങ്ഗവേകല്ലതോ ചേവ അങ്ഗദ്വയവേകല്ലതോ ച, ചതുത്ഥസ്സ പന ഉഭയങ്ഗപാരിപൂരത്താ ഭാരം കരോതീതി ആഹ **"അയം പനാ"**തിആദി.

ഗാഥായം **"സുഭാസിതസ്സാ"**തി ഉപയോഗത്ഥേ സാമിവചനന്തി ആഹ **"സുഭാസിതം സിക്ഖേയ്യാ"**തി. ചതുസച്ചാദിനിസ്സിതം ബുദ്ധവചനം സിക്ഖന്തോ ചതുബ്ബിധം വചീസുചരിതം സിക്ഖതി നാമാതി ആഹ **"ചതുസച്ചനിസ്സിതം…പേ॰… സിക്ഖേയ്യാ"**തി. അവധാരണേന തപ്പടിപക്ഖം പടിനിവത്തേതി. **ഉപാസിതബ്ബ**ന്തി ആസേവിതബ്ബം ഭാവേതബ്ബം ബഹുലീകാതബ്ബം. **അട്ഠതിംസഭേദം കമ്മട്ഠാന**ന്തി ഇദം തസ്സ വിപസ്സനാപദട്ഠാനതം ഹദയേ ഠപേത്വാ വുത്തം. തഥാ ഹി വുത്തം **"ദുതിയപദേന അധിപഞ്ഞാസിക്ഖാ കഥിതാ"**തി. യേ പന "ദുതിയപദേന അധിചിത്തസിക്ഖാ ചിത്തവൂപസമേന അധിപഞ്ഞാസിക്ഖാ"തി പഠന്തി, തേസം പദേന അട്ഠതിംസപ്പഭേദകമ്മട്ഠാനം സുദ്ധസമഥകമ്മട്ഠാനസ്സേവ ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. യദി ഏവം "അട്ഠസമാപത്തിവസേനാ"തി ഇദം കഥന്തി? "തം വിപസ്സനാധിട്ഠാനാനം സമാപത്തീനം വസേന കഥിത"ന്തി വദന്തി. ഏവഞ്ച കത്വാ "ദുതിയപദേന അധിപഞ്ഞാസിക്ഖാ"തി ഇദം വചനം സമത്ഥിതം ഹോതി. സിക്ഖനം നാമ ആസേവനന്തി ആഹ **"ഭാവേയ്യാതി അത്ഥോ"**തി. **ഉപാസന**ന്തി പയിരുപാസനം. തഞ്ച ഖോ അസ്സുതപരിയാപുണനകമ്മട്ഠാനുഗ്ഗഹാദിവസേന ദസ്സേന്തോ **"തമ്പീ"**തിആദിമാഹ. **അധിസീലസിക്ഖാ കഥിതാ** ലക്ഖണഹാരനയേന. വചീസുചരിതസ്സ ഹി സീലസഭാവത്താ തഗ്ഗഹണേനേവ തദേകലക്ഖണം കായസുചരിതമ്പി ഇതരമ്പി ഗഹിതമേവാതി. ഏത്ഥ ച അധിസീലസിക്ഖായ ചിത്തവിവേകോ, അധിപഞ്ഞാസിക്ഖായ ഉപധിവിവേകോ, അധിചിത്തസിക്ഖായ കായവിവേകോ കഥിതോ, കായവിവേകോ പന സരൂപേനേവ പാളിയം

ഗഹിതോതി തിവിധസ്സപി വിവേകസ്സ പകാസിതത്തം ദട്ഠബ്ബം. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

പഠമകസ്സപസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയകസ്സപസുത്തവണ്ണനാ

൮൩. ദീഹി ഝാനേഹീതി ആരമ്മണലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനലക്ഖണേഹി ദ്വീഹി ഝാനേഹി. **കമ്മട്ഠാനവിമുത്തിയാ**തി കമ്മട്ഠാനാനുയോഗലദ്ധായ വിമുത്തിയാ. തേന തദങ്ഗവിക്ഖമ്ഭനവിമുത്തിയോ വദതി. സത്ഥുസാസനസ്സ ഹദയത്താ അബ്ഭന്തരത്താ **ഹദയസ്സ** മാനസസ്സ, **അനുപത്തിം** പടിലാഭമാനസം. തം പന അത്ഥതോ അഞ്ഞാ ഏവാതി ആഹ **"അരഹത്ത"**ന്തി. തം പത്തുകാമേന ഏകന്തതോ വജ്ജേതബ്ബതണ്ഹാദിട്ഠീനം ഭാവേ തസ്സ അനിജ്ഝനതോ, തദഭാവേ ഇജ്ഝനതോ ച തേ ഉപ്പാദനവസേന യദഗ്ഗേന നിസ്സിതോ, തദഗ്ഗേന പനായമ്പി തേഹി നിസ്സിതോ നാമ ഹോതീതി ആഹ **"അനിസ്സിതോ"**തിആദി. അരഹത്തം ആനിസംസിതബ്ബട്ഠേന ആനിസംസം ഏതസ്സാതി **അരഹത്താനിസംസോ**. അരഹത്തം പത്തുകാമസ്സ പുബ്ബഭാഗപടിപദാ ഇച്ഛിതബ്ബാ. തത്ഥ ച സബ്ബപഠമോ കമ്മട്ഠാനഅത്താനുയോഗോ, സോ ഇധ ന ഗഹിതോതി ആഹ **"തന്തിധമ്മോ പുബ്ബഭാഗോ"**തി. തത്ഥ **തന്തിധമ്മോ**തി പരിയത്തിധമ്മോ.

ദുതിയകസ്സപസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. മഘസുത്തവണ്ണനാ

൮൪. മഘോതി സക്കസ്സേതം നാമം പുരിമജാതിഅനുഗതം. **സ്വേവാ**തി സക്കോ ഏവ. **വതേനാ**തി മാതാപിതുഉപട്ഠാനാദിചാരിത്തധമ്മേന . **അഞ്ഞേ**തി ഉപധിവേപക്കപാപധമ്മേ അഭിഭവിത്വാ. **അസുര**ന്തി ഇന്ദസത്തുഭൂതം അസുരം.

മഘസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. മാഗധസുത്തവണ്ണനാ

൮൫. ചതുത്ഥസുത്തം വുത്തത്ഥമേവാതി ദേവതാസംയുത്തേ സംവണ്ണിതത്ഥമേവ, തസ്മാ ഇധ ന വത്തബ്ബോ അത്ഥോതി അധിപ്പായോ.

മാഗധസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ

൫. ദാമലിസുത്തവണ്ണനാ

൮൬. തേന കാരണേനാതി തേന പധാനേന കാരണഭൂതേന, പധാനകരണനിമിത്തന്തി അത്ഥോ. **യം കിഞ്ചി** ഖുദ്ദകമ്പി മഹന്തമ്പി ഹീനമ്പി പണീതമ്പി **ഭവം. ആയതപഗ്ഗഹോ**തി ദീഘരത്തസ്സ വീരിയാരമ്ഭോ. **കിച്ചവോസാന**ന്തി കിച്ചനിട്ഠാനം. **തഥേവാ**തി യഥാ അരഹത്തുപ്പത്തിതോ പുബ്ബേ, തതോ പച്ഛാപി തഥേവ ''ബുദ്ധിപഗ്ഗഹോ''തി വീരിയം ദള്ഹം കരോതൂതി കുപ്പധമ്മം വിയ മഞ്ഞമാനോ വദതി. ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരാദിഅത്ഥം പന വീരിയകരണം ഇച്ഛിതബ്ബമേവ.

അസംകിണ്ണാതി അവോമിസ്സാ ഏവം അഞ്ഞഥ അനാഗതത്താ. തേനാഹ **“ഭഗവതാ ഹീ”**തിആദി. യദി ഏവം ഇധേവ കസ്മാ ഏതം വുത്തന്തി ആഹ **“ഇധ പനാ”**തിആദി. **പതിട്ഠ**ന്തി നദീ നാമ അനവട്ഠിതതീരാ, തത്ഥ പതിട്ഠാതബ്ബട്ഠാനം.

ദാമലിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. കാമദസുത്തവണ്ണനാ

൮൭. പുബ്ബയോഗാവചരോതി പുബ്ബേ യോഗാവചരോ പുരിമത്തഭാവേ ഭാവനമനുയുത്തോ. അയം കിര കസ്സപസ്സ ഭഗവതോ സാസനേ പബ്ബജിത്വാവ ബഹൂനി വസ്സസഹസ്സാനി സമണധമ്മം അകാസി, ന പന വിസേസം നിബ്ബത്തേസി. തമത്ഥം കാരണേന സദ്ധിം ദസ്സേതും **“ബഹലകിലേസതായാ”**തിആദി വുത്തം. **ഏകന്തപരിസുദ്ധസ്സാ**തി യഥാ വിസേസാവഹോ ഹോതി , ഏവം ഏകന്തേന പരിസുദ്ധസ്സ സബ്ബസോ അനുപക്കിലിട്ഠസ്സ. **സീലേന സമാഹിതാ**തി യഥാ സീലം ഉപരൂപരി വിസേസാവഹം നിബ്ബേധഭാഗിയഞ്ച ഹോതി, ഏവം സമ്മദേവ ആഹിതചിത്താ സുട്ഠു സമ്പന്നചിത്താ. തഥാഭൂതാ തേന സമന്നാഗതാ ഹോന്തീതി ആഹ **“സമുപേതാ”**തി. **പതിട്ഠിതസഭാവാ**തി സേക്ഖത്താ ഏവ യഥാധിഗതധമ്മേന നിച്ചലഭാവേന അധിട്ഠിതസഭാവാ. മയാ തുട്ഠിയാ ഗഹിതായ ദേവപുത്തോ “ദുല്ലഭാ തുട്ഠീ”തി വക്ഖതീതി ഭഗവാ “തുട്ഠി ഹോതി സുഖാവഹാ”തി അവോചാതി ആഹ **“ഉപരി പഞ്ഹസമുട്ഠാപനത്ഥ”**ന്തി. പബ്ബജിതോ രുക്ഖമൂലികോ അബ്ഭോകാസികോ വാ അനഗാരിയുപേതോ നാമ ഹോതി, സേനാസനേ പന വസന്തോ കഥന്തി ആഹ **“സത്തഭൂമികേ”**തിആദി. **ചതുപച്ചയസന്തോസോ**തി ഭാവനാഭിയോഗസിദ്ധോ ചതൂസു പച്ചയേസു സന്തോസോ. തേന ചിത്തവൂപസമേന തുട്ഠി ലദ്ധാതി ദസ്സേതി. **ചിത്തവൂപസമഭാവനായാ**തി ചിത്തകിലേസാനം വൂപസമകരഭാവനായ, മനച്ഛട്ഠാനം ഇന്ദ്രിയാനം നിബ്ബിസേവനഭാവകരണേന സവിസേസം ചിത്തസ്സ വൂപസമകരഭാവനായ രതോ മനോതി യോജനാ.

ഏത്ഥ ച ഇന്ദ്രിയൂപസമേന ചിത്തസമാധാനം പരിപുണ്ണം ഹോതി ഇന്ദ്രിയഭാവനായ ചിത്തസമാധാനസ്സ അകാരകാനം ദൂരീകരണതോ. അധിചിത്തസമാധാനേന ചതുപച്ചയസന്തോസോ സവിസേസം പരിസുദ്ധോ പരിപുണ്ണോ ച ഹോതി പച്ചയാനം അലാഭലാഭേസു പരിച്ചാഗസഭാവതോ. വുത്തനയേന പന സന്തുട്ഠസ്സ യഥാസമാദിന്നം സീലം വിസുജ്ഝതി പാരിപൂരിഞ്ച ഉപഗച്ഛതി, തഥാഭൂതോ ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനേ യുത്തോ മഗ്ഗപടിപാടിയാ സബ്ബസോ കിലേസേ സമുച്ഛിന്ദന്തോ നിബ്ബാനദിട്ഠോ ഹോതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **“യേ രത്തിന്ദിവ”**ന്തിആദിനാ. **കിം ന ഗച്ഛിസ്സന്തി?** ഗമിസ്സന്തേവാതി അരിയമഗ്ഗഭാവനം പഹായ സമ്മാപടിപത്തിയാ ദുക്കരഭാവം സന്ധായ സാസങ്കം വദതി. തേനാഹ **“അയം പന ദുഗ്ഗമോ ഭഗവാ വിസമോ മഗ്ഗോ”**തി.

തത്ഥ കേചി “അയം പനാതി ദേവപുത്തോ. സോ ഹി ഭഗവതോ ‘അരിയാ ഗച്ഛന്തീ’തി വചനം സുത്വാ ‘ദുഗ്ഗമോ ഭഗവാ’തിആദിമാഹാ”തി വദന്തി, തം ന യുജ്ജതി. യസ്മാ “സച്ചമേത”ന്തി ഏവമാദിപി തസ്സേവ വേവചനം കത്വാ ദസ്സിതം, തസ്മാ “യേന മഗ്ഗേന അരിയാ ഗച്ഛന്തീ”തി തുമ്ഹേഹി വുത്തം,

അയം പന “ദുഗ്ഗമോ ഭഗവാ വിസമോ മഗ്ഗോ”തി ആഹ ദേവപുത്തോ. അരിയമഗ്ഗോ കാമം കദാചി അതിദുക്ഖാ പടിപദാതിപി വുച്ചതി, തഞ്ച ഖോ പുബ്ബഭാഗപടിപദാവസേന, അയം പന അതീവ സുഗമോ സബ്ബകിലേസദുഗ്ഗവിവജ്ജനതോ കായദുച്ചരിതാദിവിസമസ്സ രാഗാദിവിസമസ്സ ച ദൂരീകരണതോ ന വിസമോ. തേനാഹ **“പുബ്ബഭാഗപടിപദായാ”**തിആദി. **അസ്സാ**തി അരിയമഗ്ഗസ്സ. അരിയമഗ്ഗസ്സ ഹി അധിസീലസിക്ഖാദീനം പരിബുന്ധിതബ്ബഭാഗേന ബഹൂ പരിസ്സയാ ഹോന്തീതി. **ഏവം വുത്തോ**തി “ദുഗ്ഗമോ വിസമോ”തി ച ഏവം വുത്തോ.

അവംസിരാതി അനുട്ഠഹനേന അധോഭൂതഉത്തമങ്ഗാ. കുസലങ്ഗേസു ഹി സമ്മാദിട്ഠി ഉത്തമങ്ഗാ സബ്ബസേട്ഠത്താ , തഞ്ച അനരിയാ പതന്തി ന ഉട്ഠഹന്തി മിച്ഛാപടിപജ്ജനതോ. തേനാഹ **“ഞാണസിരേനാ”**തിആദി. **അനരിയമഗ്ഗേ**തി മിച്ഛാമഗ്ഗേ. തേനാഹ **“വിസമേ മഗ്ഗേ”**തി. തം മഗ്ഗനതോ അനരിയാ അരിയാനം മഗ്ഗതോ അപാപുണനേന പരിച്ചത്താ ഹുത്വാ അപായേ സകലവട്ടദുക്ഖേ ച പതന്തി. **സോവാ**തി സ്വായം അനരിയേഹി കദാചിപി ഗന്തും അസക്കുണേയ്യോ മഗ്ഗോ അരിയാനം വിസുദ്ധസത്താനം സബ്ബസോ സമധിഗമേന **സമോ ഹോതി**. കായവിസമാദീഹി സമന്നാഗതത്താ **വിസമേ സത്തകായേ** തേസം സബ്ബസോവ പഹാനേന സബ്ബത്ഥ **സമായേവ**.

കാമദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. പഞ്ചാലചണ്ഡസുത്തവണ്ണനാ

൮൭. സമ്ബാധേതി സമ്പീളിതതണ്ഹാകിലേസാദിനാ സളപ്പീളതായ പരമസമ്ബാധേ. അതിവിയ സങ്കാരട്ഠാനഭൂതോ ഹി നീവരണസമ്ബാധോ അധിപ്പേതോ. സോ ഹി ദുഗ്ഗഹനോ തസ്മിം അസതി കാമഗുണസമ്ബാധോ അനവസരോ ഏവ സേയ്യഥാപി മഹാകസ്സപാദീനം. **ഓകാസന്തി ഝാനസ്സേതം നാമം** നീവരണസമ്ബാധാഭാവതോ. അസമ്ബാധഭാവേന ഹി ഝാനം ഇധ “ഓകാസോ”തി വുത്തം, തഞ്ച ഖോ അച്ചന്താസമ്ബാധട്ഠാനതായ വിപസ്സനാപാദകതായ . തഥാ ഹി പാളിയം “അവിന്ദീ”തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അവിന്ദീ**തി വിന്ദി പടിലഭി. **ഭൂരിമേധസോ**തി മഹാപഞ്ഞോ, സപഞ്ഞോതി അത്ഥോ. **അബുജ്ഝീ**തി ബുജ്ഝി പടിവിജ്ഝി. പടിലീനോ ഹുത്വാ സേട്ഠോ, പടിലീനാനം വാ സേട്ഠോതി **പടിലീനസേട്ഠോ**. മാനുസ്സയവസേന ഉന്നതഭാവതോ **പടിലീനോ നാമ പഹീനമാനോ. പടിലഭിംസൂ**തി കാമഗുണസമ്ബാധേപി “ഇമേ കാമഗുണാ മാദിസാനം കിം കരിസ്സന്തീ”തി? തേ അഭിഭുയ്യ നിബ്ബാനപ്പത്തിയാ സമ്മാസതിം പടിലഭിംസു. തേന സമ്പയുത്തേന ലോകുത്തരസമാധിനാപി സുട്ഠു സമാഹിതാ.

അയം കിര ദേവപുത്തോ ഇതോ പുരിമവാരേ അത്തഭാവേ പഠമജ്ഝാനലാഭീ ഹുത്വാ തതോ ചവിത്വാ ബ്രഹ്മകായികാസു നിബ്ബത്തിത്വാ തത്ഥ ഝാനസുഖം അനുഭവിത്വാ തതോ ചുതോ ഇദാനി കാമഭവേ നിബ്ബത്തോ, തസ്മാ തം ഝാനം സമ്ഭാവേന്തോ “താദിസസ്സ നാമ ഝാനസുഖസ്സ ലാഭീ ഭഗവാ”തി തേന ഗുണേന ഭഗവന്തം അഭിത്ഥവന്തോ **“സമ്ബാധേ വതാ”**തി ഗാഥം അഭാസി. അഥസ്സ ഭഗവാ യഥാ നാമ അട്ഠസട്ഠിയോജനസതസഹസ്സുബ്ബേധസിനേരുപബ്ബതരാജം ഉപാദായ സാസപോ ന കിഞ്ചി ഹോതി, ഏവം അനന്താപരിമേയ്യബുദ്ധഗുണേ ഉപാദായ

രൂപാവചരപഠമജ്ഝാനം ന കിഞ്ചി ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ **“യേ സതി”**ന്തിആദിനാ അനുത്തരഗുണാധിഗമം പവേദേസി. തത്ഥ **സതി**ന്തി വിപസ്സനാസതിയാ സദ്ധിം അരിയമഗ്ഗസതിം. **സുസമാഹിതാ**തി ലോകിയസമാധിനാ ചേവ ലോകുത്തരസമാധിനാ ച സുട്ഠു സമാഹിതാ. തേ ഹി അച്ചന്തം സുസമാഹിതാ, ന ഝാനമത്തലാഭിനോ അകുപ്പധമ്മത്താ. കേചി “കമ്മന്തേ സുസമാഹിതാ”തി പാഠം വത്വാ “മഗ്ഗസമാഹിതാ”തി അത്ഥം വദന്തി.

പഞ്ചാലചണ്ഡസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. തായനസുത്തവണ്ണനാ

൮൯. അതീതജാതിയം സയംകാരവസേന തായ ദിട്ഠിയാ ഉപ്പാദിതത്താ **പുബ്ബേ തിത്ഥകരോ**. തേനാഹ **“ദിട്ഠി ഉപ്പാദേത്വാ”**തി. അപരേ ആഹു “അയം മേ സത്ഥാതി ഗഹണവസേന തിത്ഥകരോ അസ്സ അത്ഥീതി **പുബ്ബേ തിത്ഥകരോ,** അതീതത്തഭാവേ തിത്ഥകരസാവകോ”തി. തേ **“ദിട്ഠിം ഉപ്പാദേത്വാ**തി തസ്സ സത്ഥുനോ ദിട്ഠിം ആദായ ഗഹേത്വാതി അത്ഥോ”തി വദന്തി. **തിത്ഥം നാമ ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിയോ** തബ്ബിനിമുത്തസ്സ മിച്ഛാവാദസ്സ അഭാവതോ. തിത്ഥേ നിയുത്താതി തിത്ഥികാ, തേ ഏവ **തിത്ഥിയാ**തി വുത്താ ക-കാരസ്സ യ-കാരം കത്വാ. **തസ്സാ**തി യഥാവുത്തസ്സ കല്യാണകമ്മസ്സ. **നിസ്സന്ദേനാ**തി ഫലഭാവേന. **വീരിയപ്പടിസംയുത്താ**തി വീരിയദീപനാതി അത്ഥോ.

അനിയമിതആണത്തീതി അനിയമവിധാനം അനിയമവസേന വിധിവചനം. **തണ്ഹാസോത**ന്തി തണ്ഹാപ്പബന്ധനം. **നീഹരാ**തി സമേഹി പജഹ. **ഏകത്ത**ന്തി ഏകഗ്ഗം. തേനാഹ **“ഝാന”**ന്തി. **ഉപപജ്ജതീ**തി ന ഉപ്പജ്ജതി ന പാപുണാതീതി ആഹ **“ന പടിലഭതീ”**തി. **ന ഓസക്കേയ്യാ**തി ന സങ്കോചം ആപജ്ജേയ്യ. ഘരാവാസതോ പരിബ്ബജനം പരിതോ അപഗമോതി **പരിബ്ബജോ**. പബ്ബജിതവതസമാദാനസ്സ അദള്ഹതായ ച തത്ഥ ച അസക്കച്ചകിരിയായ **സിഥിലഗഹിതാ. അതിരേക**ന്തി പബ്ബജ്ജായ പുരിമകാലതോപി അധികം. **ഉപരീ**തി ഉപരൂപരി. **ദുക്കടം അകതമേവ സേയ്യോ**തി ദുച്ചരിതം നാമ സബ്ബേന സബ്ബം അകതമേവ ഹിതാവഹം.

യം കിഞ്ചീതി യം കിഞ്ചി കമ്മം. **സിഥിലം കത**ന്തി അസക്കച്ചകാരിതായ സിഥിലം കത്വാ പവത്തിതം. **ഏവരൂപമേവാ**തി ഏവരൂപം പരാമട്ഠസാമഞ്ഞസദിസമേവ പച്ഛാനുതാപചരിയാദിപടിഭാഗതോ. **സംകിലിട്ഠമേവ** തണ്ഹാസംകിലേസഉപക്കിലിട്ഠത്താ. **ആസങ്കിതപരിസങ്കിത**ന്തിആദിതോ സമന്തതോപി പരേഹി സങ്കിതം. ബ്രഹ്മചരിയസ്സ ആദി ആദിബ്രഹ്മചരിയം, തത്ഥ നിയുത്താതി **ആദിബ്രഹ്മചരിയികാ,** മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയസ്സ പുബ്ബഭാഗപടിപദാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **“മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയസ്സ ആദിഭൂതാ”**തി. **പുബ്ബപധാനഭൂതാ**തി പഠമാരമ്ഭഭൂതാ.

തായനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ചന്ദിമസുത്തവണ്ണനാ

൯൦. വിമാനേ ഗഹിതേ തംനിവാസീപി ഗഹിതോ ഹോതീതി വുത്തം **"ചന്ദവിമാനവാസീ ദേവപുത്തോ"**തി. **സബ്ബധീ**തി സബ്ബസ്മാ ദുഗ്ഗട്ഠാനാ **വിപ്പമുത്തോസി** ഭഗവാ ത്വം, തസ്മാ മയ്ഹമ്പി ഇതോ സമ്ബാധട്ഠാനതോ വിപ്പമോക്ഖം കരോഹീതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **"തസ്സ മേ സരണം ഭവാ"**തി. **ലോകാനുകമ്പകാ**തി സബ്ബസ്സ ലോകസ്സ അനുഗ്ഗഹാ, തസ്മാ തുയ്ഹമ്പി ഏതസ്സപി ചന്ദസ്സ. **താദിസാ ഏവാ**തി സമാനാ ഏവ. പമുഞ്ചസീതി പമുഞ്ചിത്ഥ. തേനാഹ **"അതീതത്ഥേ വത്തമാനവചന"**ന്തി.

ചന്ദിമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. സൂരിയസുത്തവണ്ണനാ

൯൧. **അന്ധഭാവകരണേ**തി ലോകസ്സ അന്ധകരണേതിപി അപരേ. തേനാഹ **"തമസീ"**തി. **വിരോചതീ**തി വിജ്ജോതതി. കാമം ദേവപുത്തവസേന പഠമം ദേവതാ ഉദ്ധടാ, രാഹുനോ പന പയോഗോ തസ്സ വിമാനേതി ആഹ **"മണ്ഡലീതി മണ്ഡലസണ്ഠാനോ"**തി. **വദതി** തദാ മുഖേന ഗഹിതത്താ. മുഖേന ഗഹണഞ്ചേത്ഥ ''ഗിലീ''തി അധിപ്പേതം, ന ച അജ്ഝോഹരണന്തി ആഹ **"ഗിലീതി വദതീ"**തി. ഇദാനി തസ്സ മുഖേന ഗഹണസമത്ഥതം ദസ്സേതും **"രാഹുസ്സ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **സോ**തിആദി തസ്സ ചന്ദിമസൂരിയാനം ഗഹണകാരണദസ്സനം. **അധിവത്ഥാ ദേവതാ**തി ചന്ദിമസൂരിയാനം പരിചാരകദേവതാ. **വേഗ**ന്തി ജവം. സോ ഹി കേനചി അഭിമുഖം അതിദുന്നിവാരോ കമ്മനിയാമസിദ്ധോ. **മത്ഥക**ന്തി കണ്ഠസ്സ ഉപരിമദേസം. കേചി ''സീസമത്ഥകമേവാ''തി വദന്തി. **നിക്ഖമേയ്യ** വേഗസ്സ തിക്ഖസീഘതാമഭാവതോ. **ആകഡ്ഢിത്വാ**തി അത്തനോ ഗമനദിസാഭിമുഖം ആകഡ്ഢിത്വാ. **ന**ന്തി രാഹും. ഉദ്ധം ഉല്ലങ്ഘേതുകാമമ്പി **ഓനമേയ്യ**. പദദ്വയേനപി സോ മഹാസരീരോ മഹാബലോ, ചന്ദിമസൂരിയാനം പന ഗമനവേഗോ തേന സബ്ബഥാപി ദുന്നിവാരിയോവാതി ദസ്സേതി. **വിമാനേനാ**തി ചന്ദഗ്ഗഹേ ചന്ദവിമാനേന, സൂരിയഗ്ഗഹേ സൂരിയവിമാനേന ഉഭിന്നമ്പി വിമാനേന സഹേവ. അമാവാസിയഞ്ഹി ദ്വേ വിമാനാനി യോജനമത്തന്തരിതാനി ഹുത്വാ സഹേവ പവത്തന്തി. യദി ദ്വേപി ദേവപുത്താ സോതാപത്തിഫലം പത്താ, അഥ കസ്മാ സൂരിയസുത്തേ ഏവ ''പജം മമ''ന്തി വുത്തം, ന ചന്ദസുത്തേതി? ''സോ ച കിര ന ചിരസ്സേവ തതോ ചവിത്വാ അഞ്ഞത്ഥ നിബ്ബത്തോ, അഞ്ഞാ ഏവ ച ദേവതാ തത്ഥ വസി, യസ്മിം ചന്ദഗ്ഗഹേ ഭഗവാ തം ഗാഥം അഭാസി, ന തഥാ സൂരിയോ, അപരഭാഗേ പന തത്ഥപി കാലേന കാലം രാഹുഗ്ഗഹോ ഹോതീ''തി വദന്തി.

സൂരിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഠമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അനാഥപിണ്ഡികവഗ്ഗോ

൧. ചന്ദിമസസുത്തവണ്ണനാ

൯൨. പബ്ബതതടാ സന്ദമാനോ തഥാരൂപോ നദീനിവത്തനപദേസോപി സമ്ബാധട്ഠാനതായ കച്ഛോ വിയാതി ആഹ **"പബ്ബതകച്ഛേപീ"**തി.

പടിപക്ഖദൂരീഭാവേന സേട്ഠട്ഠേന ച ഏകോ ഉദേതീതി ഏകോദി, ഏകഗ്ഗതാ. തസ്മിം യോഗതോ ഏകഗ്ഗചിത്താ ഇധ **ഏകോദീ**. പടിപക്ഖതോ അത്താനം നിപയന്തി വിസോധേന്തീതി **നിപകാ,** പഞ്ഞവന്തോ. തേനാഹ **"ഏകഗ്ഗചിത്താ ചേവാ"**തിആദി. കായാദിഭേദം ആരമ്മണം സാതിസയായ സതിയാ സരന്തീതി **സതാ**. തേനാഹ **"സതിമന്തോ"**തി. **സോത്ഥിം ഗമിസ്സന്തീ**തി യഥാവുത്തപദേസേ മഗാ സോത്ഥിമനുപദ്ദവേന വത്തിസ്സന്തി, ഏവം ഝാനലാഭിനോ സോത്ഥിം കിലേസേഹി അനുപദ്ദുതാ വത്തിസ്സന്തി. അയം കിര ദേവപുത്തോ ബ്രഹ്മലോകേ നിബ്ബാനസഞ്ഞീ, തസ്മാ ഏവമാഹ. ഭഗവാ "അയം ദേവപുത്തോ അനിബ്ബാനഗാമീ സമാനോ നിബ്ബാനഗാമിസഞ്ഞീ, ഹന്ദസ്സ നിബ്ബാനഗാമിനോ ദസ്സേമീ"തി ദുതിയം ഗാഥമാഹ. ചതുന്നം ഓഘാനം, സംസാരമഹോഘസ്സേവ വാ പരതീരഭാവതോ പരതീരന്തി **നിബ്ബാനം**. അമ്ബുനി ജാതോ **അമ്ബുജോ,** മച്ഛോ. സുത്തജാലം ഛിന്ദിത്വാ മച്ഛോ വിയ കിലേസജാലം ഭിന്ദിത്വാ ഗമിസ്സന്തീതി.

ചന്ദിമസസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. വേണ്ഡുസുത്തവണ്ണനാ

൯൩. പയിരുപാസിയാതി പയിരുപാസഹേതു. **സിക്ഖന്തീ**തി തിസ്സോപി സിക്ഖാ സിക്ഖന്തി. **സിട്ഠിപദേ**തി കിലേസാനം സാസനതോ വട്ടദുക്ഖപരിത്താസനതോ ച സിട്ഠിസഞ്ഞിതേ യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജിതബ്ബതോ പദേ, സദ്ധമ്മേതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"അനുസിട്ഠിപദേ"**തി. തത്ഥ **അനുസിട്ഠീ**തി സദ്ധമ്മോ. **കാലേ**തി യുത്തപത്തകാലേ. **അപ്പമാദോ**നാമ സമഥവിപസ്സനാഭാവനാ.

വേണ്ഡുസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ദീഘലട്ഠിസുത്തവണ്ണനാ

൯൪. തഥേവ പഞ്ഞായീതി ദീഘലട്ഠിത്വേവ പഞ്ഞായി, തഥാസമഞ്ഞാ ഏവ അഹോസി.

ദീഘലട്ഠിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. നന്ദനസുത്തവണ്ണനാ

൯൫. നത്ഥി ഏതസ്സ ആവട്ടം ആവരണന്തി **അനാവടം. രുക്ഖോ വാ പബ്ബതോ വാ**തി സത്താനം പകതിചക്ഖുസ്സ ആവരണഭൂതോ രുക്ഖോ വിയ പബ്ബതോ വിയ ച അഭിഭവിതും സമത്ഥോ ഞേയ്യാവരണോ നത്ഥി. **കഥംവിധ**ന്തി കഥംസണ്ഠിതം, കഥംപകാരം വാ. **ദുക്ഖ**ന്തി വട്ടദുക്ഖം.

നന്ദനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ചന്ദനസുത്തവണ്ണനാ

൯൬. ഹേട്ഠാതി കാമഭവേ. തത്ഥ ഹി പരിബ്ഭമന്തസ്സ പതിട്ഠാ ദുല്ലഭാ യേഭുയ്യേന തത്ഥ സത്താ നിമുഗ്ഗാ ഏവ ഹോന്തി, തസ്മാ ഹേട്ഠാ അപ്പതിട്ഠോ സംസാരോ. **ഉപരീ**തി മഹഗ്ഗതഭവേ. തത്ഥ ഹി നിബ്ബത്തസ്സ നിബ്ബാനം

ആരുഹിതും ആലമ്ബനാ ദുല്ലഭാ, ഝാനാഭിരതിയാ തഥേവ നികന്തി തേസം ബലവതീ ഹോതി, തസ്മാ ഉപരി അനാലമ്ബനോ സംസാരോ. **പേസിതത്തോതി** നിബ്ബാനം പതി പേസിതചിത്തോ. **തയോ കമ്മാഭിസങ്ഖാരാതി** പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദയോ തയോ അഭിസങ്ഖാരാ. തേന ''നന്ദീപുബ്ബകോ കമ്മഭവോ''തി വത്വാ ''നന്ദിം ജനേത്വാ''തി വുത്തോ. കാമസഞ്ഞാസീസേന കാമച്ഛന്ദസ്സ ഗഹണം, കാമച്ഛന്ദപമുഖാനി ച ഓരമ്ഭാഗിയസംയോജനാനി ഗഹിതാനീതി ആഹ **''കാമസഞ്ഞാഗഹണേന പഞ്ചോരമ്ഭാഗിയസംയോജനാനീ''**തി. രൂപഭവോ രൂപം ഭവപദലോപേന. രൂപഭവഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ സേസഭവസ്സപി ഗഹണം. തസ്സ സംയോജനഗ്ഗഹണേന പഞ്ച ഉദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനാനി ഗഹിതാനി. **മഹോഘേ**തി സംസാരമഹോഘേ. **തേസന്തി** കാമഭവാദീനം **ഗഹണേന** ഭവഭാവേന തദേകലക്ഖണതായ. **അരൂപഭവോ ഗഹിതോ** ലക്ഖണഹാരനയേന. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ചന്ദനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. വാസുദത്തസുത്തവണ്ണനാ

൯൭. ഛട്ഠം ഹേട്ഠാ ദേവതാസംയുത്തവണ്ണനായം **വുത്തത്ഥമേവ**.

വാസുദത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സുബ്രഹ്മസുത്തവണ്ണനാ

൯൮. സുബ്രഹ്മാതി തസ്സ ദേവപുത്തസ്സ നാമം. തസ്സ സത്ഥു സന്തികൂപസങ്കമനസ്സ കാരണം ദസ്സേന്തോ **''സോ കിരാ''**തിആദിമാഹ. തദേവ സോകം തസ്സ ദേവപുത്തസ്സ അട്ഠുപ്പത്തി. **അച്ഛരാസങ്ഘപരിവുതോതി** സഹസ്സമത്തേന അച്ഛരാസങ്ഘേന പരിവുതോ. **നന്ദനകീളികന്തി** നന്ദനവനകീളികം. **ഹത്ഥം ആഗച്ഛതീ**തി ഹത്ഥഗയ്ഹുപഗോ ഹോതി. **ഗന്ഥേന്തീതി** ഏത്ഥ മാലാവേഠനമ്പി ഖിഡ്ഡാപസുതതായാതി ദട്ഠബ്ബം. അഞ്ഞഥാ പുപ്ഫാനിയേവ തായ തായ ചിത്തസ്സ വസേന മാലാഭാവേന ഹത്ഥം ഉപഗച്ഛന്തീതി. **ഉപച്ഛേദകകമ്മവസേനാതി** തസ്മിം ദേവലോകേ ആയുസേസേ സതി ഏവ തസ്സ പന ഉപഘാതകസ്സ ലദ്ധോകാസസ്സ പാപകമ്മസ്സ വസേന. ''പഹാരോ''തി ദിവസസ്സ തതിയോ ഭാഗോ വുച്ചതി, തസ്മാ **ഏകപ്പഹാരേനേവാതി** ഏകവേലായമേവാതി അത്ഥോ.

പിയവത്ഥുകസോകേനാതി പിയവത്ഥുനിമിത്തകേന സോകേന. **രുപ്പമാനോതി** പീളിയമാനോ. **സത്തമേ ദിവസേതി** മനുസ്സഗണനായ സത്തമേ ദിവസേ. **തത്ഥേവാതി** തസ്മിംയേവ നിരയേ **നിബ്ബത്തിതബ്ബം** ഇമിനാ താഹി ച സഹേവ പുബ്ബേ തസ്സ പാപകമ്മസ്സ കതത്താ. **രുപ്പീ**തി ചിത്തസന്താസം ആപജ്ജി. **നിദ്ധമിതു**ന്തി നീഹരിതും അപനേതും. **സത്ഥു സന്തികം ഗന്ത്വാ**തി താഹി പഞ്ചസതാഹി അച്ഛരാഹി സദ്ധിം ഭഗവതോ സന്തികം ഗന്ത്വാ.

ഇദന്തി അത്തനോ ചിത്തം ദസ്സേതി ആസന്നപച്ചക്ഖഭാവതോ. **നിച്ച**ന്തി സദാ. സ്വായം നിച്ചത്ഥോ അധിപ്പായവസേന ഗഹേതബ്ബോതി തത്ഥ പഹാതബ്ബം ഗഹേതബ്ബഞ്ച ദസ്സേന്തോ **''ദേവലോകേ''**തിആദിമാഹ. **ന ഗഹേതബ്ബോ** ഹേതുപവത്തിതോ പുബ്ബേ തസ്സ ഉത്രാസസ്സ അഭാവതോ. **തേസൂ**തി ദുക്ഖേസു.

താനി ഹി ഹേതുപച്ചയേഹി കത്തബ്ബതോ ഗാഥായം **“കിച്ഛേസൂ”**തി വുത്താനി. **കിച്ഛേസൂ**തി വാ കിച്ഛനിമിത്തം. യാസഞ്ഹി പയോഗവിപത്തീനം വസേനസ്സ താനി ദുക്ഖാനി ഉപ്പജ്ജേയ്യും, തംനിമിത്തന്തി അത്ഥോ. താ ഹി അസ്സ പയോഗവിപത്തിയോ ഗതിവിപത്തിയോ സത്ഥു സന്തികം ഉപഗമനേന ഹായേയ്യും. **നിബ്ബത്താനം ദിട്ഠാനീ**തി നിബ്ബത്താനം വസേന ദിട്ഠാനി ദുക്ഖാനി. **തേസു** ച ദുക്ഖേസു. സബ്ബത്ഥ നിമിത്തത്ഥേ ഭുമ്മം. **ഡയ്ഹമാനോ വിയ** ചിത്തസന്താപേന.

ചത്താരിപി സച്ചാനി ബുജ്ഝതി പടിവിജ്ഝതീതി ബോധി, സതിആദിധമ്മസാമഗ്ഗീ, തസ്മാ **ബോജ്ഝാ** ബോധിതോ. സാ പന ബോധി ഭാവനാകാരേനേവ പവത്തതി, അഞ്ഞത്രസദ്ദയോഗേന ച “ബോജ്ഝാ”തി നിസ്സക്കവചനന്തി തദത്ഥം ദസ്സേന്തോ മുഞ്ചിത്വാപദം അപേക്ഖിത്വാ **“ബോജ്ഝങ്ഗഭാവന”**ന്തി ആഹ. **തപോഗുണ**ന്തി ധുതധമ്മമാഹ. സോ ഹി തണ്ഹാലോലുപ്പസ്സ തപനതോ **തപോ,** സയം ഗുണസഭാവത്താ ഗുണസന്നിസ്സയതോ ച **ഗുണ**ന്തി. തേനാഹ **“ധുതങ്ഗസങ്ഖാതം തപോഗുണ”**ന്തി. സബ്ബേ സങ്ഖാരഗതാ നിസ്സജ്ജീയന്തി ഏത്ഥാതി **സബ്ബനിസ്സഗ്ഗോ,** അസങ്ഖതധാതൂതി ആഹ **“സബ്ബനിസ്സഗ്ഗാതി നിബ്ബാനതോ”**തി.

ഇന്ദ്രിയസംവരോവ പഠമം വേദിതബ്ബോ പടിപത്തിക്കമവസേന തസ്സേവ പഠമത്താ. തം പന പടിപത്തിക്കമം ദസ്സേതും **“ഇന്ദ്രിയസംവരേ ഹീ”**തിആദിമാഹ. നിപ്പരിയായതോ മഗ്ഗപരിയാപന്നാ ഏവ ബോജ്ഝങ്ഗാതി ആഹ **“സഹവിപസ്സനായ ബോജ്ഝങ്ഗേ”**തി. **തസ്സാ**തി തഥാഭാവേന തസ്സ യോഗിനോ. യസ്മാ ദേവപുത്തസ്സ സത്ഥാ തം ഗാഥം വത്വാ ഉപരി ച സച്ചാനി പകാസേസി, തസ്മാ വുത്തം **“ഭഗവാ ചതുസച്ചവസേന ദേസനം വിനിവത്തേസീ”**തി. **ദേവപുത്തോ സോതാപത്തിഫലേ പതിട്ഠഹീ**തി കാമം തസ്സേവ വിസേസാധിഗമോ ഇധാഗതോ, പഞ്ചസതമത്താഹി പന അച്ഛരാഹി സദ്ധിം സോതാപത്തിഫലേ പതിട്ഠഹീതി വേദിതബ്ബം. തേനാഹ **മഹാസതിപട്ഠാനസുത്തവണ്ണനായം** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൭൩; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൦൬) “സോ ദേസനാപരിയോസാനേ പഞ്ചഹി അച്ഛരാസതേഹി സദ്ധിം സോതാപത്തിഫലേ പതിട്ഠായ തം സമ്പത്തിം ഥാവരം കത്വാ ദേവലോകമേവ അഗമാസീ”തി.

സുബ്രഹ്മസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. കകുധസുത്തവണ്ണനാ

൯൮. “നന്ദാമീ”തി വുത്തേ നന്ദീ നാമ പബ്ബജിതസ്സ മലന്തി ചോദേതുകാമോ ദേവപുത്തോ **“നന്ദസീ”**തി പുച്ഛി. അഥസ്സ ഭഗവാ തം പടിക്ഖിപന്തോ **“കിം ലദ്ധാ”**തി? ആഹ. തേന “തയാ മമ അധിപ്പേതനന്ദിയാ ഇധ പച്ചയോ ഏവ നത്ഥി, കുതോ സാ നന്ദീ”തി ദസ്സേതി. തേനാഹ **“തുട്ഠി നാമാ”**തിആദി. അഥ ദേവപുത്തോ നന്ദിയാ അസതി സോകേന ഭവിതബ്ബം, സോകോ ച പബ്ബജിതസ്സ മലന്തി ചോദേന്തോ ആഹ **“തേന ഹി, സമണ, സോചസീ”**തി. ഭഗവാ തമ്പി പടിക്ഖിപന്തോ **“കിം ജീയിത്ഥാ”**തിആദിമാഹ. കിം മം ജിനാതീതി അത്ഥോ?

യദി തേ നന്ദിസോകാ ന സന്തി ഹാസവത്ഥുനോ ലാഭസ്സ ജാനിയാ ച അഭാവതോ, ഏകവിഹാരിനോ പന അരതിയാ ഭവിതബ്ബന്തി ആഹ - **“കച്ചി തം

ഏകമാസീനം, അരതീ നാഭികീരതീ”തി. തസ്മിമ്പി ഭഗവതാ പടിക്ഖിത്തേ അഥ നേസമ്പി നന്ദിസോകാരതീനം അഭാവേ കാരണം പുച്ഛന്തോ **“കഥം ത്വ**”ന്തി ഗാഥമാഹ? അഥസ്സ ഭഗവാ തം കാരണം പവേദേന്തോ **“അഘജാതസ്സാ**”തി ഗാഥമാഹ. തത്ഥ **അഘജാതസ്സാ**തി അഘേ ജാതസ്സ. തേനാഹ **“വട്ടദുക്ഖേ ഠിതസ്സാ**”തി. **ജാതതണ്ഹസ്സ** അപ്പഹീനതണ്ഹസ്സ **വട്ടദുക്ഖം ആഗതമേവ** കാരണസ്സ അപ്പഹീനത്താ. തസ്സേവ ഹി കാരണസ്സ അപ്പഹീനതം ദസ്സേന്തോ **“ദുക്ഖീ സുഖം പത്ഥയതീതി ഹി വുത്ത**”ന്തി ആഹ. ദുക്ഖപ്പവത്തിയാ സാപി തണ്ഹാപ്പവത്തി തേന ദസ്സിതാ. **ഇതീ**തിആദിനാ വുത്തമേവത്ഥം നിഗമനവസേന ദസ്സേതി.

കകുധസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഉത്തരസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൦. നവമന്തി ഉത്തരസുത്തം ഹേട്ഠാ ദേവതാസംയുത്തവണ്ണനായം വുത്തത്ഥമേവ.

ഉത്തരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. അനാഥപിണ്ഡികസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൧. ദസമേ കാമം ദേവതാസംയുത്തേപി “ഇദം ഹി തം ജേതവന”ന്തിആദിനാ ഇമാ ഏവ ഗാഥാ ആഗതാ. തത്ഥ “അഞ്ഞതരാ ദേവതാ”തി നിദാനം ആരോപിതം. ഹേട്ഠാ ആഗതനയത്താ ഏവ ഹി പോത്ഥകേസു ന ലിഖിതം, ഇധ പന ദേവപുത്തസംയുത്തേ **“അനാഥപിണ്ഡികോ ദേവപുത്തോ”**തി നിദാനേ നിഗമേ ച ആഗതം, തത്ഥ ദേവപുത്തേന സത്ഥു വുത്തപ്പകാരഗുണപവേദനവസേന വുത്തം. സത്ഥാ പന ഭിക്ഖൂനം തമത്ഥം പവേദേന്തോ **“അഞ്ഞതരോ ദേവപുത്തോ”**തി ആഹ. തഥാ പവേദനേ പന കാരണം ദസ്സേന്തോ **“ആനന്ദത്ഥേരസ്സാ”**തിആദിമാഹ. **അനുമാനബുദ്ധിയാ**തി അനുമാനഞാണസ്സ. **ആനുഭാവപ്പകാസനത്ഥ**ന്തി ബലദീപനത്ഥം.

അനാഥപിണ്ഡികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. നാനാതിത്ഥിയവഗ്ഗോ

൧. സിവസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൨. തതിയവഗ്ഗസ്സ പഠമന്തി തതിയവഗ്ഗേ പഠമസുത്തം. **വുത്തത്ഥമേവ** ഹേട്ഠാ സതുല്ലപകായികവഗ്ഗേ പഠമസുത്തേ.

സിവസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഖേമസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൩. പഠമംയേവാതി ജരാമരണാദിഭാവതോ പഗേവ. **ബലവചിന്തനം ചിന്തേതീ**തി യഥാ സാകടികോ അജാനിത്വാ വിസമേ മഗ്ഗേ സകടം പാജേന്തോ അക്ഖേ ഛിന്നേ പതികാതും അവിസഹന്തോ ദുക്ഖീ ദുമ്മനോ ബലവചിന്തനം ചിന്തേതി, മഹന്തം ചിത്തസന്താപം പാപുണാതി, ഏവം അധമ്മവാദീ മച്ചുമുഖം പത്തോ ബലവചിത്തസന്താപം പാപുണാതി, തസ്മാ ധമ്മചരിയായ നപ്പമജ്ജിതബ്ബന്തി.

ഖേമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സേരീസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൪. യം ദാനം ദേമീതി യം ദേയ്യധമ്മം പരസ്സ ദേമി. **തസ്സ പതി ഹുത്വാ**തി തബ്ബിസയം ലോഭം സുട്ഠു അഭിഭവന്തോ തസ്സ അധിപതി ഹുത്വാ ദേമി തേന അനാകഡ്ഢനീയത്താ. **"ന ദാസോ ന സഹായോ"**തി വത്വാ തദുഭയം അന്വയതോ ബ്യതിരേകതോ ദസ്സേതും **"യോ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ദാസോ ഹുത്വാ ദേതി** തണ്ഹായ ദാസബ്യസ്സ ഉപഗതത്താ. **സഹായോ ഹുത്വാ ദേതി** തസ്സ പിയഭാവാവിസ്സജ്ജനതോ. **സാമീ ഹുത്വാ ദേതി** തണ്ഹാദാസബ്യതോ അത്താനം മോചേത്വാ അഭിഭുയ്യ പവത്തനതോ. സാമിപരിഭോഗസദിസാ ഹേതസ്സായം പവത്തതീതി.

അഥ വാ യോ ദാനസീലതായ ദായകോ പുഗ്ഗലോ, സോ ദാനേ പവത്തിഭേദേന ദാനദാസോ ദാനസഹായോ ദാനപതീതി തിപ്പകാരോ ഹോതീതി ദസ്സേതി. തദസ്സ തിപ്പകാരതം വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **"യോ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. ദാതബ്ബട്ഠേന **ദാനം,** അന്നപാനാദി. തത്ഥ യം അത്തനാ പരിഭുഞ്ജതി തണ്ഹാധിപന്നതായ, തസ്സ വസേ വത്തനതോ ദാസോ വിയ ഹോതി. യം പരേസം ദീയതി, തത്ഥപി അന്നപാനസാമഞ്ഞേന ഇദം വുത്തം **"ദാനസങ്ഖാതസ്സ ദേയ്യധമ്മസ്സ ദാസോ ഹുത്വാ ദേതീ"**തി. **സഹായോ ഹുത്വാ ദേതി** അത്തനാ പരിഭുഞ്ജിതബ്ബസ്സ പരേസം ദാതബ്ബസ്സ ച സമസമട്ഠപനേന. **പതി ഹുത്വാ ദേതി** സയം ദേയ്യധമ്മസ്സ വസേ അവത്തിത്വാ തസ്സ അത്തനോ വസേ വത്താപനതോ.

അപരോ നയോ - യോ അത്തനാ പണീതം പരിഭുഞ്ജിത്വാ പരേസം നിഹീനം ദേതി, സോ **ദാനദാസോ** നാമ തന്നിമിത്തനിഹീനഭാവാപത്തിതോ. യോ യാദിസം അത്തനാ പരിഭുഞ്ജതി, താദിസമേവ പരേസം ദേതി, സോ **ദാനസഹായോ** നാമ തന്നിമിത്തനിഹീനാധികഭാവവിസ്സജ്ജനേന സദിസഭാവാപത്തിതോ. യോ അത്തനാ നിഹീനം പരിഭുഞ്ജിത്വാ പരേസം പണീതം ദേതി, സോ **ദാനപതി** നാമ തന്നിമിത്തസേട്ഠഭാവപ്പത്തിതോ. കമ്മസരിക്ഖകോ ഹി വിപാകോ, തസ്മാ ദേവപുത്തോ **"ദാനപതീ"**തി വദന്തോ **"അഹം താദിസോ അഹോസി"**ന്തി ദസ്സേതി.

"ചതൂസു ദ്വാരേസു ദാനം ദീയിത്ഥാ"തി പാളിയം സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരേത്വാ ദസ്സേതും **"തസ്സ കിരാ"**തിആദി വുത്തം. ദാനന്തി യിട്ഠം, തഞ്ച ഖോ സബ്ബസാധാരണവസേന കതന്തി ആഹ **"സമണ ...പേ॰... യാചകാന"**ന്തി. **പബ്ബജ്ജൂപഗതാ**തി യം കിഞ്ചി പബ്ബജ്ജം ഉപഗതാ. **ഭോവാദിനോ**തി ജാതിമത്തബ്രാഹ്മണേ വദതി. **നാലത്ഥ** ബുദ്ധസുഞ്ഞത്താ തദാ ലോകസ്സ. **ദുഗ്ഗതാ**തി ദുക്ഖജീവികകപ്പകാ കസിരവുത്തികാ. തേനാഹ **"ദലിദ്ദമനുസ്സാ"**തി.

കസിവാണിജ്ജാദിജീവികം അനുട്ഠാതും അസമത്ഥാ ഇധ “കപണാ”തി അധിപ്പേതാതി ആഹ **“കാണകുണിആദയോ”**തി. **പഥാവിനോ**തി അദ്ധികാ. **വനിബ്ബകാ**തി ദായകാനം ഗുണകിത്തനകമ്മഫലകിത്തനവസേന യാചകാ സേയ്യഥാപി നഗ്ഗാദയോ. തേനാഹ **“ഇട്ഠം ദിന്ന”**ന്തിആദി. **പസതമത്ത**ന്തി വീഹിതണ്ഡുലാദിവസേന വുത്തം. **സരാവമത്ത**ന്തി യാഗുഭത്താദിവസേന. യഥാ ഗാമലാഭോ ഗാമേ ഉപ്പജ്ജനകോ ആയലാഭോ, ഏവം തത്ഥ ദ്വാരലാഭോതി ആഹ **“തത്ഥ ഉപ്പജ്ജനകസതസഹസ്സേ”**തി. **മഹന്തതരം ദാനം അദംസു** അഞ്ഞേസ്സപി ധനസ്സ വിനിയോഗം ഗതത്താ. **തം സന്ധായാ**തി തം മഹന്തതരം ദാനം കതം സന്ധായ. രഞ്ഞോ ഹി തത്ഥ ദാനം ഇത്ഥാഗാരസ്സ ദാനേന മഹതാ അഭിഭൂതം വിയ പടിനിവത്തം ഹോതീതി ആഹ **“പടിനിവത്തീ”**തി. **കോചീ**തി ഭുമ്മത്ഥേ പച്ചത്തവചനം. തേനാഹ **“കത്ഥചീ”**തി. അനേകവസ്സസഹസ്സായുകകാലേ തസ്സ ഉപ്പന്നത്താ **അസീതിവസ്സസഹസ്സാനി** സോ രാജാ ദാനമദാസീതി.

സേരീസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ഘടീകാരസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൪. ചതുത്ഥം ഹേട്ഠാ ദേവതാസംയുത്തവണ്ണനായം **വുത്തത്ഥമേവ.**

ഘടീകാരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ജന്തുസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൫. യേ വിനയേ അപകതഞ്ഞുനോ സംകിലേസികേസു വോദാനിയേസു ധമ്മേസു ന കുസലാ യം കിഞ്ചി ന കാരിനോ വിപ്പടിസാരബഹുലാ. തേസം അനുപ്പന്നഞ്ച ഉദ്ധച്ചം ഉപ്പജ്ജതി, ഉപ്പന്നഞ്ച ഭിയ്യോഭാവം വേപുല്ലം ആപജ്ജതീതി ആഹ **“അകപ്പിയേ കപ്പിയസഞ്ഞിതായ…പേ॰… ഉദ്ധച്ചപകതികാ”**തി. സാരാഭാവേന തുച്ഛത്താ ച നളോ വിയാതി നളോ, മാനോതി ആഹ **“ഉന്നളാതി ഉഗ്ഗതനളാ”**തി. തേനാഹ **“ഉട്ഠിതതുച്ഛമാനാ”**തി. മാനോ ഹി സേയ്യസ്സ സേയ്യോതി സദിസോതി ച പവത്തിയാ വിസേസതോ **തുച്ഛോ. ചാപല്ലേനാ**തി ചപലഭാവേന, തണ്ഹാലോലുപ്പേനാതി അത്ഥോ. **മുഖരാ**തി മുഖേന ഫരുസാ, ഫരുസവാദിനോതി അത്ഥോ. **വികിണ്ണവാചാ**തി വിസടവചനാ, സമ്ഫപ്പലാപതായ അപരിയന്തവചനാ. തേനാഹ **“അസംയതവചനാ”**തിആദി. **ചണ്ഡസോതേ ബദ്ധനാവാസദിസാ**തി ഏതേന അനവട്ഠിതകിരിയതം ദസ്സേതി. യേന സമന്നാഗതാ സത്താ ഏകസ്മിം ഠാനേ ഠാതും വാ നിസീദിതും വാ ന സക്കോന്തി, ഇതോ ചിതോ ച വിചരന്തി. **അനവട്ഠിതചിത്താ**തി ഏകസ്മിം ആരമ്മണേ ന അവട്ഠിതചിത്താ. **വിവടഇന്ദ്രിയാ**തി അസംവുതചക്ഖാദിഇന്ദ്രിയാ.

ഗുണകഥായ സദ്ധിം കഥിയമാനോ നിഗ്ഗുണസ്സ അഗുണോ പാകടോ ഹോതി ജാതിമണിസമീപേ ഠിതസ്സ വിയ കാചമണിനോ ദോസോ. **സുഖജീവിനോ**തി സുഖേ ഠിതാ. യഥാ ദായകാനം സുഭരം ഹോതി, ഏവം സുഖേന അകിച്ഛേന പവത്തജീവികാ. തേനാഹ **“പുബ്ബേ ഭിക്ഖൂ”**തിആദി.

അത്തനോ രുചിവസേന ഗാമകിച്ചം നേതീതി ഗാമണി, തേ പന ഹീളേന്തോ വദതി **“ഗാമണികാ”**തി. **വിസ്സജ്ജേത്വാ**തി സതിവോസ്സഗ്ഗവസേന വിസ്സജ്ജേത്വാ

കിലേസമുച്ഛായാതി മഹിച്ഛാസങ്ഖാതായ തണ്ഹാമുച്ഛായ. സീലവന്താനംയേവ ഹി ദുപ്പടിപത്തിം സന്ധായ ദേവപുത്തോ വദതി. **വത്തബ്ബയുത്തകേയേവാ**തി ഓവാദേന മയാ അനുഗ്ഗഹേതബ്ബേമേവ. **ഛഡ്ഡിതകാ**തി പരിച്ചത്താ ആചരിയുപജ്ഝായാദീഹി. തതോ ഏവ **അനാഥാ അപ്പതിട്ഠാ. പേതാ**തി വിഗതജീവിതാ മതാ. യഥാ പേതാ, **തഥേവ ഹോന്തി** അത്തഹിതാസമത്ഥതായ വിഞ്ഞൂനം ജിഗുച്ഛിതബ്ബതായ ച.

ജന്തുസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. രോഹിതസ്സസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൭. ഏകോകാസേതി ചക്കവാളസ്സ പരിയന്തസഞ്ഞിതേ ഏകസ്മിം ഓകാസേ. **ഭുമ്മ**ന്തി "യത്ഥാ"തി ഇദം ഭുമ്മവചനം, സാമഞ്ഞതോ വുത്തമ്പി "സോ ലോകസ്സ അന്തോ"തി വചനതോ വിസിട്ഠവിസയമേവ ഹോതി. "ന ജായതി ന മീയതീ"തി വത്വാ പുന "ന ചവതി ന ഉപപജ്ജതീ"തി കസ്മാ വുത്തന്തി ആഹ **"ഇദം അപരാപരം…പേ… ഗഹിത"**ന്തി. **പദഗമനേനാ**തി പദസാ ഗമനേന. **സങ്ഖാരലോകസ്സ അന്തം സന്ധായ വദതി** ഉപരി സച്ചാനി പകാസേതുകാമോ. സങ്ഖാരലോകസ്സ ഹി അന്തോ നിബ്ബാനം.

ദള്ഹം ഥിരം ധനു ഏതസ്സാതി ദള്ഹധന്വാ. സോ ഏവ **ദള്ഹധമ്മോ**തി വുത്തോ. തേനാഹ **"ദള്ഹധനൂ"**തി. **ഉത്തമപ്പമാണേനാ**തി സഹസ്സഥാമപ്പമാണേന. ധനുസിപ്പസിക്ഖിതതായ ധനുഗ്ഗഹോ, ന ധനുഗ്ഗഹമത്തേനാതി ആഹ **"ധനുഗ്ഗഹോതി ധനുആചരിയോ"**തി. "ധനുഗ്ഗഹോ"തി വത്വാ "സിക്ഖിതോ"തി വുത്തേ ധനുസിക്ഖായ സിക്ഖിതോതി വിഞ്ഞായതി, സിക്ഖാ ച ഏത്തകേ കാലേ സമത്ഥസ്സ ഉക്കംസഗതോ ഹോതീതി ആഹ **"ദസ ദ്വാദസ വസ്സാനി ധനുസിപ്പം സിക്ഖിതോ"**തി. **ഉസഭപ്പമാണേപീ**തി വീസതിയട്ഠിയോ ഉസഭം, തസ്മിം ഉസഭപ്പമാണേ പദേസേ. **വാലഗ്ഗ**ന്തി വാളകോടിം. **കതഹത്ഥോ**തി പരിചിതഹത്ഥോ. **കതസരക്ഖേപോ**തി വിവടസരക്ഖേപപദേസദസ്സനവസേന സരക്ഖേപകതാവീ. തേനാഹ **"ദസ്സിതസിപ്പോ"**തി. "കതസിപ്പോ"തി കേചി. അസന്തി ഏതേനാതി **അസനം,** കണ്ഡോ. **താലച്ഛായ**ന്തി താലച്ഛാദിം, സാ പന രതനമത്താ, വിദത്ഥിചതുരങ്ഗുലാ വാ.

പുരത്ഥിമസമുദ്ദാതി ഏകസ്മിം ചക്കവാളേ പുരത്ഥിമസമുദ്ദാ. സമുദ്ദസീസേന പുരത്ഥിമചക്കവാളമുഖവട്ടിം വദതി. **പച്ഛിമസമുദ്ദോ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **നിപ്പപഞ്ചത**ന്തി അദന്ധകാരിതം. **സമ്പത്തേ**തി താദിസേന ജവേന ഗച്ഛന്തേന സമ്പത്തേ. **അനോതത്തേ**തി ഏത്ഥാപി "സമ്പത്തേ"തി പദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ, തഥാ "നാഗലതാദന്തകട്ഠം ഖാദിത്വാ"തി ഏത്ഥാപി. **തദാ**തി യദാ സോ ലോകന്തഗവേസകോ അഹോസി, തദാ. **ദീഘായുകകാലോ**തി അനേകവസ്സസഹസ്സായുകകാലോ. **ചക്കവാളലോകസ്സാ**തി സാമഞ്ഞവസേന ഏകവചനം, ചക്കവാളലോകന്തി അത്ഥോ. **ഇമസ്മിംയേവ ചക്കവാളേ നിബ്ബത്തി** പുബ്ബപരിചരിയസിദ്ധായ നികന്തിയാ. **സസഞ്ഞിമ്ഹി സമനകേ**തി ന രൂപധമ്മമത്തകേ, അഥ ഖോ പഞ്ചക്ഖന്ധസമുദായേതി ദസ്സേതി. **സമിതപാപോ**തി സമുച്ഛിന്നസംകിലേസധമ്മോ.

രോഹിതസ്സസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭-൮. നന്ദസുത്തനന്ദിവിസാലസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൭-൧൦൮. നന്ദസുത്തവിസാലസുത്താനി **സത്തമഅട്ഠമാനി** ഹേട്ഠാ സംവണ്ണിതരൂപത്താ **വുത്തത്ഥാനേവ**.

നന്ദസുത്തനന്ദിവിസാലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. സുസിമസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൯. **തുയ്ഹമ്പി നോതി** തുയ്ഹമ്പി നു, നു-സദ്ദോ പുച്ഛായം, തസ്മാ വണ്ണം കഥേതുകാമോ പുച്ഛതീതി അധിപ്പായോ. **ന വട്ടതീതി** ന യുജ്ജതി, **കഥിതോതി** കഥേതും ആരദ്ധോ, തേനാഹ **"മത്ഥകം ന പാപുണാതീ"**തി. തമേവ മത്ഥകാപാപുണനം ദസ്സേതും **"സോ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. സതിസമ്പജഞ്ഞായോഗതോ ഗോരൂപസീലോ, മൂള്ഹോ ഖലിതപഞ്ഞോ, ഗോരൂപസ്സ വിയ സീലം ഏതസ്സാതി ഹി **ഗോരൂപസീലോ. സഭാഗോ** ഏകരൂപചിത്തതായ. അരിയാനം സഭാഗതാ നാമ ഗുണവന്തവസേനാതി ആഹ **"അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ ഗുണേസു പസീദിത്വാ"**തി. **സോളസവിധം പഞ്ഞന്തി** മഹാപഞ്ഞാദികാ ഛ, നവ അനുപുബ്ബവിഹാരസമാപത്തിപഞ്ഞാ, ആസവക്ഖയപഞ്ഞാതി ഇമം സോളസവിധം പഞ്ഞം. തേസട്ഠി സാവകസാധാരണഞാണാനിപി ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹം സമോസരണം ഗച്ഛന്തി.

ആനന്ദാതി ഥേരം ആഹ. **ആചാരോതി** ചാരിത്തസീലമാഹ. **ഗോചരോതി** ഗോചരസമ്പത്തി. **വിഹാരോതി** സമാപത്തിവിഹാരോ. **അഭിക്കമോതി**ആദിനാ ഇരിയാപഥവിഹാരം. **തുയ്ഹമ്പീതി പി**-സദ്ദേന ഭഗവതാ അത്താനം ആദിം കത്വാ തദഞ്ഞേസം വിഞ്ഞൂനം സബ്ബേസം ഥേരസ്സ രുച്ചനസഭാവോ ദീപിതോതി ദസ്സേന്തോ **"മയ്ഹം രുച്ചതീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ സതിപി ആനന്ദത്ഥേരസ്സപി അസീതിയാ മഹാഥേരാനം അന്തോഗധഭാവേ "അസീതിയാ മഹാഥേരാനം രുച്ചതീ"തി വത്വാ "തുയ്ഹമ്പി രുച്ചതീ"തി വചനം തേന ധമ്മസേനാപതിനോ വണ്ണം കഥാപേതുകാമതായാതി ദട്ഠബ്ബം.

സാടകന്തരേതി നിവത്ഥവത്ഥന്തരേ. **ലദ്ധോകാസോതി** നിബ്ബുദ്ധം കരോന്തോ സാടകന്തരേ ലദ്ധം ഗഹേതും ലദ്ധാവസരോ. **ലഭിസ്സാമിനോതി** ലഭിസ്സാമി വത. **ദീപധജഭൂതന്തി** സതയോജനവിത്ഥിണ്ണം ജമ്ബുദീപസ്സ ധജഭൂതം. **പുഗ്ഗലപലാപേതി** അന്തോസാരാഭാവതോ പലാപഭൂതേ പുഗ്ഗലേ ഹരന്തോ. **ബാലതായാതി** രുചിഖന്തിആദിഅഭാവതായ. **ദോസതായാതി** ദുസ്സകഭാവേന. **മോഹേനാതി** മഹാമൂള്ഹതായ. കേചി പന **"ബാലോ ബാലതായാ**തി മൂള്ഹതായ പകതിബാലഭാവേന ന ജാനാതി. **മൂള്ഹോ മോഹേനാ**തി സയം അബാലോ സമാനോപി യദാ മോഹേന പരിയുട്ഠിതോ ഹോതി, തദാ മോഹേന ന ജാനാതി, അയം പദദ്വയസ്സ വിസേസോ"തി വദന്തി. **വിപല്ലത്ഥചിത്തോതി** യക്ഖുമ്മാദേന പിത്തുമ്മാദേന വാ വിപരീതചിത്തോ.

"ചതൂസു കോസല്ലേസൂ"തി വുത്തം ചതുബ്ബിധം കോസല്ലം പാളിയാ ഏവ ദസ്സേതും **"വുത്തം ഹേത"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ യോ അട്ഠാരസ ധാതുയോ സമുദയതോ അത്ഥങ്ഗമതോ അസ്സാദതോ ആദീനവതോ നിസ്സരണതോ ച യഥാഭൂതം പജാനാതി, അയം **ധാതുകുസലോ**. വുത്തനയേന ആയതനേസു കുസലോ **ആയതനകുസലോ**. അവിജ്ജാദീസു ദ്വാദസപടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗേസു

കുസലോ **പടിച്ചസമുപ്പാദകുസലോ**. "ഇദം ഇമസ്സ ഫലസ്സ ഠാനം കാരണം, ഇദം അട്ഠാനം അകാരണ"ന്തി ഏവം ഠാനഞ്ച ഠാനതോ, അട്ഠാനഞ്ച അട്ഠാനതോ യഥാഭൂതം പജാനതോ **ഠാനാട്ഠാനകുസലോ**. യോ പന ഇമേസു ധാതുആദീസു പരിഞ്ഞാഭിസമയാദിവസേന നിസ്സങ്ഗഗതിയാ പണ്ഡാതി ലദ്ധനാമേന ഞാണേന ഇതോ ഗതോ പവത്തോ, അയം **പണ്ഡിതോ** നാമ.

മഹന്താനം അത്ഥാനം പരിഗ്ഗണ്ഹനതോ മഹതീ പഞ്ഞാ ഏതസ്സാതി **മഹാപഞ്ഞോ**. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോതി ആഹ **"മഹാപഞ്ഞാദീഹി സമന്നാഗതോതി അത്ഥോ"**തി. **നാനത്ത**ന്തി യാഹി മഹാപഞ്ഞാദീഹി സമന്നാഗതത്താ ഥേരോ "മഹാപഞ്ഞോ"തിആദിനാ കിത്തിതോ, താസം മഹാപഞ്ഞാദീനം ഇദം നാനത്തം അയം വേമത്തതാ. യസ്സ കസ്സചി വിസേസതോ അരൂപധമ്മസ്സ മഹത്തം നാമ കിച്ചസിദ്ധിയാ വേദിതബ്ബന്തി തദസ്സ കിച്ചസിദ്ധിയാ ദസ്സേന്തോ **"മഹന്തേ സീലക്ഖന്ധേ പരിഗ്ഗണ്ഹാതീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ഹേതുമഹന്തതായ പച്ചയമഹന്തതായ നിസ്സയമഹന്തതായ പഭേദമഹന്തതായ കിച്ചമഹന്തതായ ഫലമഹന്തതായ ആനിസംസമഹന്തതായ ച സീലക്ഖന്ധസ്സ മഹന്തഭാവോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ **ഹേതൂ** അലോഭാദയോ. **പച്ചയാ** ഹിരോത്തപ്പസദ്ധാസതിവീരിയാദയോ. **നിസ്സയാ** സാവകബോധിപച്ചേകബോധിസമ്മാസമ്ബോധിനിയതതാ, തംസമങ്ഗിനോ ച പുരിസവിസേസാ. **പഭേദോ** ചാരിത്താദിവിഭാഗോ. **കിച്ചം** തദങ്ഗാദിവസേന പടിപക്ഖസ്സ വിധമനം. **ഫലം** സഗ്ഗസമ്പദാ നിബ്ബാനസമ്പദാ ച. **ആനിസംസോ** പിയമനാപതാദി. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൮-൯) **ആകങ്ഖേയ്യസുത്താദീസു** (മ॰ നി॰ ൧.൬൪ ആദയോ) ച ആഗതനയേന വേദിതബ്ബോ. ഇമിനാ നയേന **സമാധിക്ഖന്ധാ**ദീനമ്പി മഹന്തതാ യഥാരഹം നിദ്ധാരേത്വാ വേദിതബ്ബാ. **ഠാനാട്ഠാനാ**ദീനം പന മഹന്തഭാവോ മഹാവിസയതായ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ ഠാനാട്ഠാനാനം മഹാവിസയതാ ബഹുധാതുകസുത്താദീസു ആഗതനയേന, **വിഹാരസമാപത്തീനം** സമാധിക്ഖന്ധേ നിദ്ധാരിതനയേന വേദിതബ്ബാ. **അരിയസച്ചാനം** സകലസാസനസങ്ഗണ്ഹനതോ സച്ചവിഭങ്ഗേ (വിഭ॰ ൧൮൯ ആദയോ) തംസംവണ്ണനാസു (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൧൮൯ ആദയോ) ആഗതനയേന; **സതിപട്ഠാനാ**ദീനം സതിപട്ഠാനവിഭങ്ഗാദീസു (വിഭ॰ ൩൫൫ ആദയോ) തംസംവണ്ണനാദീസു (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൩൫൫ ആദയോ) ച ആഗതനയേന; **സാമഞ്ഞഫലാനം** മഹതോ ഹിതസ്സ മഹതോ സുഖസ്സ മഹതോ അത്ഥസ്സ മഹതോ യോഗക്ഖേമസ്സ നിപ്ഫത്തിഭാവതോ സന്തപണീതനിപുണഅതക്കാവചരപണ്ഡിതവേദനീയഭാവതോ ച; **അഭിഞ്ഞാനം** മഹാസമ്ഭാരതോ മഹാവിസയതോ മഹാകിച്ചതോ മഹാനുഭാവതോ മഹാനിപ്ഫത്തിതോ ച; **നിബ്ബാനസ്സ** മദനിമ്മദനാദിമഹത്ഥസിദ്ധിതോ മഹന്തതാ വേദിതബ്ബാ. **പരിഗ്ഗണ്ഹാതീ**തി സഭാവാദിതോ പരിച്ഛിജ്ജ ഗണ്ഹാതി ജാനാതി പടിവിജ്ഝതീതി അത്ഥോ. **സാ പനാതി** മഹാപഞ്ഞതാ.

പുഥുപഞ്ഞാതി ഏത്ഥ **നാനാഖന്ധേസു ഞാണം പവത്തതീ**തി അയം രൂപക്ഖന്ധോ നാമ…പേ॰… അയം വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ നാമാതി ഏവം പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം നാനാകരണം പടിച്ച ഞാണം പവത്തതി. തേസു ഏകവിധേന രൂപക്ഖന്ധോ, ഏകാദസവിധേന രൂപക്ഖന്ധോ, ഏകവിധേന വേദനാക്ഖന്ധോ, ബഹുവിധേന വേദനാക്ഖന്ധോ, ഏകവിധേന സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ, സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ, വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോതി ഏവം ഏകേകസ്സ ഖന്ധസ്സ ഏകവിധാദിവസേന അതീതാദിവസേനപി നാനാകരണം പടിച്ച ഞാണം

പവത്തതി. തഥാ ഇദം ചക്ഖായതനം നാമ...പേ॰... ഇദം ധമ്മായതനം നാമം. തത്ഥ ദസായതനാ കാമാവചരാ, ദ്വേ ചതുഭൂമകാതി ഏവം ആയതനാനം നാനാകരണം പടിച്ച ഞാണം പവത്തതി. **നാനാധാതൂസൂ**തി അയം ചക്ഖുധാതു നാമ...പേ॰... അയം മനോവിഞ്ഞാണധാതു നാമ. തത്ഥ സോളസ ധാതുയോ കാമാവചരാ, ദ്വേ ചതുഭൂമകാതി ഏവം ധാതുനാനാകരണം പടിച്ച ഞാണം പവത്തതി, തം ഉപാദിണ്ണധാതുവസേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം പച്ചേകബുദ്ധാനഞ്ഹി ദ്വിന്നം അഗ്ഗസാവകാനഞ്ച ഉപാദിണ്ണധാതൂസു ഏവ നാനാകരണം പടിച്ച ഞാണം പവത്തതി. തഞ്ച ഖോ ഏകദേസമത്തതോ, ന നിപ്പദേസതോ, അനുപാദിണ്ണകധാതൂനം പന നാനാകരണം ന ജാനന്തി ഏവ. ഇതരസാവകേസു വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി, സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധാനംയേവ പന ഇമായ നാമ ധാതുയാ ഉസ്സന്നത്താവ ഇമസ്സ രുക്ഖസ്സ ഖന്ധോ സേതോ ഹോതി, ഇമസ്സ കാളോ, ഇമസ്സ മട്ഠോ, ഇമസ്സ ബഹലത്തചോ, ഇമസ്സ തനുത്തചോ, ഇമസ്സ പത്തം വണ്ണസണ്ഠാനാദിവസേന ഏവരൂപം; ഇമസ്സ പുപ്ഫം നീലം പീതകം ലോഹിതകം ഓദാതം, സുഗന്ധം ദുഗ്ഗന്ധം; ഫലം ഖുദ്ദകം മഹന്തം ദീഘം വട്ടം സുസണ്ഠാനം മട്ഠം ഫരുസം സുഗന്ധം മധുരം തിത്തകം അമ്ബിലം കടുകം കസാവം; കണ്ടകോ തിഖിണോ അതിഖിണോ ഉജുകോ കുടിലോ തമ്ബോ ലോഹിതോ ഓദാതോ ഹോതീതി ധാതുനാനത്തം പടിച്ച ഞാണം പവത്തതി.

അത്ഥേസൂതി രൂപാദീസു ആരമ്മണേസു. **നാനാപടിച്ചസമുപ്പാദേസൂ**തി അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാഭേദതോ ച സണ്ഠാനഭേദതോ ച നാനപ്പഭേദേസു പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗേസു. അവിജ്ജാദിഅങ്ഗാനഞ്ഹി പച്ചേകം പടിച്ചസമുപ്പാദസഞ്ഞിതാതി. തേനാഹ സങ്ഖാരപിടകേ "ദ്വാദസ പച്ചയാ ദ്വാദസ പടിച്ചസമുപ്പാദാ"തി. **നാനാസുഞ്ഞതമനുപലബ്ഭേസൂ**തി നാനാസഭാവേസു നിച്ചസാരാദിവിരഹതോ സുഞ്ഞസഭാവേസു, തതോ ഏവ ഇത്ഥിപുരിസഅത്തഅത്തനിയാദിവസേന അനുപലബ്ഭേസു സഭാവേസു. മ-കാരോ ഹേത്ഥ പദസന്ധികരോ. **നാനാഅത്ഥേസൂ**തി അത്ഥപടിസമ്ഭിദാവിസയേസു പച്ചയുപ്പന്നാദിഭേദേസു നാനാവിധേസു അത്ഥേസു. **ധമ്മേസൂ**തി ധമ്മപടിസമ്ഭിദാവിസയേസു പച്ചയാദിനാനാധമ്മേസു. **നിരുത്തീസൂ**തി തേസംയേവ അത്ഥധമ്മാനം നിദ്ധാരണവചനസങ്ഖാതാസു നിരുത്തീസു. **പടിഭാനേസൂ**തി അത്ഥപടിസമ്ഭിദാദീസു വിസയഭൂതേസു "ഇമാനി ഇദമത്ഥജോതകാനീ"തി തഥാ തഥാ പടിഭാനതോ പതിട്ഠാനതോ പടിഭാനാനീതി ലദ്ധനാമേസു ഞാണേസു. **പുഥു നാനാസീലക്ഖന്ധേസൂ**തിആദീസു സീലസ്സ പുഥുത്തം നാനത്തഞ്ച വുത്തമേവ. ഇതരേസം പന വുത്തനയാനുസാരേന സുവിഞ്ഞേയ്യത്താ പാകടമേവ. യം പന അഭിന്നം ഏകമേവ നിബ്ബാനം, തത്ഥ ഉപചാരവസേന പുഥുത്തം ഗഹേതബ്ബന്തി ആഹ **"പുഥു ജനസാധാരണേ ധമ്മേ സമതിക്കമ്മാ"**തി. തേനസ്സ ഇധ മദനിമ്മദനാദിപരിയായേന പുഥുത്തം ദീപിതം ഹോതി.

ഏവം വിസയവസേന പഞ്ഞായ മഹത്തം പുഥുത്തഞ്ച ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സമ്പയുത്തധമ്മവസേന ഹാസഭാവം, പവത്തിആകാരവസേന ജവനഭാവം, കിച്ചവസേന തിക്ഖാദിഭാവഞ്ച ദസ്സേതും **"കതമാ ഹാസപഞ്ഞാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഹാസബഹുലോ**തി പീതിബഹുലോ. സേസപദാനി തസ്സ വേവചനാനി. **സീലം പരിപൂരേതീ**തി ഹട്ഠപഹട്ഠോ ഉദഗ്ഗുദഗ്ഗോ ഹുത്വാ പീതിസഹഗതായ പഞ്ഞായ പാതിമോക്ഖസീലം ഠപേത്വാ ഹാസനീയതരസ്സേവ വിസും ഗഹിതത്താ ഇതരം തിവിധം സീലം പരിപൂരേതി.

പീതിസോമനസ്സസഹഗതാ ഹി പഞ്ഞാ അഭിരതിവസേന തദാരമ്മണേ ഫുല്ലിതാ വികസിതാ വിയ വത്തതി, ന ഉപേക്ഖാസഹഗതാ. **സീലക്ഖന്ധം സമാധിക്ഖന്ധ**ന്തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **ഥേരോ**തിആദിനാ അഭിനീഹാരസിദ്ധാ ഥേരസ്സ ഹാസപഞ്ഞതാതി ദസ്സേതി.

സബ്ബം രൂപം അനിച്ചലക്ഖണതോ ഖിപ്പം ജവതീതി രൂപക്ഖന്ധം അനിച്ചന്തി സീഘവേഗേന പവത്തിയാ പടിപക്ഖദൂരീഭാവേന പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരസ്സ സാതിസയത്താ ഇന്ദേന വിസട്ഠവജിരം വിയ ലക്ഖണം പടിവിജ്ഝന്തീ അദന്ധായന്തീ രൂപക്ഖന്ധേ അനിച്ചലക്ഖണം വേഗേന പടിവിജ്ഝതി, തസ്മാ സാ **ജവനപഞ്ഞാ** നാമാതി അത്ഥോ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. ഏവം ലക്ഖണാരമ്മണികവിപസ്സനാവസേന ജവനപഞ്ഞം ദസ്സേത്വാ ബലവവിപസ്സനാവസേന ദസ്സേതും **"രൂപ"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഖയട്ഠേനാ**തി യത്ഥ യത്ഥ ഉപ്പജ്ജതി, തത്ഥ തത്ഥേവ ഖണേനേവ ഭിജ്ജനതോ ഖയസഭാവതോ. **ഭയട്ഠേനാ**തി ഭയാനകതോ. **അസാരകട്ഠേനാ**തി അത്തസാരവിരഹതോ നിച്ചസാരാദിവിരഹതോ ച. **തുലയിത്വാ**തി തുലാഭൂതായ വിപസ്സനായ തുലയിത്വാ. **തീരയിത്വാ**തി തായ ഏവ തീരണഭൂതായ തീരേത്വാ. **വിഭാവയിത്വാ**തി യാഥാവതോ പകാസേത്വാ പഞ്ചക്ഖന്ധം **വിഭൂതം കത്വാ** പാകടം കത്വാ. **രൂപനിരോധേ**തി രൂപക്ഖന്ധസ്സ നിരോധഭൂതേ നിബ്ബാനേ നിന്നപോണപബ്ഭാരഭാവേന. ഇദാനി സിഖാപ്പത്തവിപസ്സനാവസേന ജവനപഞ്ഞം ദസ്സേതും പുന **"രൂപ"**ന്തിആദി വുത്തം. "വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാവസേനാ"തി കേചി.

ഞാണതിക്ഖഭാവോ നാമ സവിസേസം പടിപക്ഖസമുച്ഛിന്ദനേ വേദിതബ്ബോതി **"ഖിപ്പം കിലേസേ ഛിന്ദതീതി തിക്ഖപഞ്ഞോ"**തി വത്വാ തേ പന കിലേസേ വിഭാഗേന ദസ്സേന്തോ **"ഉപ്പന്നം കാമവിതക്ക"**ന്തിആദിമാഹ. തിക്ഖപഞ്ഞോ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞോ ഹോതി, പടിപദാ ചസ്സ ന ചലതീതി ആഹ **"ഏകസ്മിം ആസനേ ചത്താരോ ച അരിയമഗ്ഗാ അധിഗതാ ഹോന്തീ"**തിആദി. **ഥേരോ ചാ**തിആദിനാ ധമ്മസേനാപതിനോ തിക്ഖപഞ്ഞതാ സിഖാപ്പത്താതി ദസ്സേതി.

"സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ ദുക്ഖാ വിപരിണാമധമ്മാ സങ്ഖതാ പടിച്ചസമുപ്പന്നാ ഖയധമ്മാ വയധമ്മാ വിരാഗധമ്മാ നിരോധധമ്മാ"തി യാഥാവതോ ദസ്സനേന സച്ചസമ്പടിവേധോ ഇജ്ഝതി, ന അഞ്ഞഥാതി കാരണമുഖേന നിബ്ബേധികപഞ്ഞം ദസ്സേതും **"സബ്ബസങ്ഖാരേസു ഉബ്ബേഗബഹുലോ ഹോതീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഉബ്ബേഗബഹുലോ**തി വുത്തനയേന സബ്ബസങ്ഖാരേസു അഭിണ്ഹപ്പവത്തസംവേഗോ. **ഉത്താസബഹുലോ**തി ഞാണുത്താസവസേന സബ്ബസങ്ഖാരേസു ബഹുസോ ഉത്രസ്തമാനസോ. തേന ആദീനവാനുപസ്സനമാഹ. **ഉക്കണ്ഠനബഹുലോ**തി ഇമിനാ പന നിബ്ബിദാനുപസ്സനമാഹ, **അരതിബഹുലോ**തിആദിനാ തസ്സാ ഏവ അപരാപരുപ്പത്തിം. **ബഹിമുഖോ** സബ്ബസങ്ഖാരതോ ബഹിഭൂതം നിബ്ബാനം ഉദ്ദിസ്സ പവത്തഞാണമുഖോ, തഥാ വാ പവത്തിതവിമോക്ഖമുഖോ. നിബ്ബിജ്ഝനം നിബ്ബേധോ, സോ ഏതിസ്സാ അത്ഥി, നിബ്ബിജ്ഝതീതി വാ നിബ്ബേധാ, സാ ഏവ പഞ്ഞാ **നിബ്ബേധികാ**. യം പനേത്ഥ അത്ഥതോ ന വിഭത്തം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

അപ്പിച്ഛോതി സന്തഗുണനിഗുഹനതാതി അത്തനി വിജ്ജമാനാനം ബാഹുസച്ചധുതധമ്മസീലാദിഗുണാനഞ്ചേവ പടിവേധഗുണസ്സ ച നിഗുഹനം, **പടിഗ്ഗഹണേ ച മത്തഞ്ഞുതാ**തി ഏതേനേവ പരിയേസനപരിഭോഗമത്തഞ്ഞുതാപി വുത്താ ഹോതി. തീഹി **സന്തോസേഹീ**തി ചതൂസു പച്ചയേസു പച്ചേകം തീഹി സന്തോസേഹി , സബ്ബേ പന ദ്വാദസ. പടിസല്ലീനേന **വിവേകട്ഠകായാനം** ന സങ്ഗണികാരാമാനം. **നേക്ഖമ്മാഭിരതാനന്തി** പബ്ബജ്ജം ഉപഗതാനം. **പരിസുദ്ധചിത്താനം** വിഗതചിത്തസംകിലേസാനം. **പരമവോദാനപ്പത്താനം** അട്ഠസമാപത്തിസമധിഗമേന അതിവിയ വോദാനം വിസുദ്ധിം പത്താനം. കിലേസുപധിആദീനം അഭാവതോ **നിരുപധീനം**. ഫലസമാപത്തിവസേന സബ്ബസങ്ഖാരവിനിസ്സടത്താ **വിസങ്ഖാരം** നിബ്ബാനം. **ഉപഗതാനം, ഇമേസം തിണ്ണം വിവേകാനം ലാഭീ** പവിവിത്തോ "പകാരേഹി വിവിത്തോ"തി കത്വാ. സമാസജ്ജനം പരിസിനേഹുപ്പാദോ സംസഗ്ഗോ, സവനവസേന ഉപ്പജ്ജനകസംസഗ്ഗോ **സവനസംസഗ്ഗോ**. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **സമുല്ലപനം** ആലാപസല്ലപനം. സംസഗ്ഗവത്ഥുനാ ഇമിനാ തസ്സ പരിഭോഗോ **പരിഭോഗസംസഗ്ഗോ**.

ആരദ്ധവീരിയോതി ഏത്ഥ വീരിയാരമ്ഭോ നാമ വീരിയസ്സ പഗ്ഗണ്ഹനം പരിപുണ്ണകരണം. തം പന സബ്ബസോ കിലേസാനം നിഗ്ഗണ്ഹനന്തി ദസ്സേന്തോ **"തത്ഥാ"**തിആദിമാഹ. **ഓധുനനവത്താ**തി കിലേസാനം യസ്സ കസ്സചി സാവജ്ജസ്സ ഓധുനനവസേന വത്താ. തേനാഹ **"ഭിക്ഖൂന"**ന്തിആദി. **ഓതിണ്ണം** നാമ വജ്ജം അജ്ഝാചരിതന്തി ആരോചിതം. **അനോതിണ്ണം** അനാരോചിതം. **തന്തിവസേനാ**തി പാളിധമ്മവസേന, യുത്തസദ്ദസ്സ വസേനാതി അത്ഥോ. പാപേ ലാമകേ പുഗ്ഗലേ ധമ്മേ ച ഗരഹതി ജിഗുച്ഛതീതി **പാപഗരഹീ**. തേനാഹ **"പാപപുഗ്ഗലേ"**തിആദി. **ഏകദസ്സീ**തി ഏകഭവദസ്സീ, ഇധലോകമത്തദസ്സീ ദിട്ഠധമ്മികസുഖമത്താപേക്ഖീ. **സമന്താ**തി സമന്തതോ, പരിതോ മേ കത്ഥചി മാ അഹൂതി യോജനാ.

സോളസഹി പദേഹീതി സോളസഹി കോട്ഠാസേഹി. **അകുപ്പന്തി** കേനചി അകോപനീയം. അയം ധമ്മസേനാപതിനോ ഗുണകഥാ സത്ഥു വചനാനുസാരേന ദസസഹസ്സചക്കവാളബ്യാപിനീ അഹോസി, തം ദസ്സേതും **"ഏവ"**ന്തിആദി വുത്തം. **ചതുബ്ബിധാ വണ്ണനിഭാ പാതുഭവി** ഉളാരപീതിസോമനസ്സസമുട്ഠാനത്താ. സുട്ഠു ഓഭാസതീതി **സുഭോ**. ഓഭാസസമ്പത്തിയാ മണിനോ ഭദ്ദകതാതി ആഹ **"സുഭോതി സുന്ദരോ"**തി. **ജാതിമാ** പരിസുദ്ധആകരസമുട്ഠിതത്താ. കുരുവിന്ദജാതിആദിജാതിവിസേസോപി മണി ആകരപരിസുദ്ധമൂലകോ ഏവാതി ആഹ **"ജാതിസമ്പന്നോ"**തി. **ധോവനാദിപരികമ്മേനാ**തി ചതൂസു പാസാണേസു ധോവനദോസനീഹരണതാപനസണ്ഹകരണാദിപരികമ്മേന. രത്തകമ്ബലസ്സ വസേന സഭാവവണ്ണസിദ്ധിയാ വേളുരിയമണി അതിവിയ സോഭതീതി ആഹ **"പണ്ഡുകമ്ബലേ നിക്ഖിത്തോ"**തി. **നിക്ഖന്തി** ഭണ്ഡമാഹ. തഞ്ച അപ്പകേന സുവണ്ണേന കതം ഭണ്ഡം ന സോഭതി സോഭാവിപുലേനാതി ആഹ **"അതിരേകപഞ്ചസുവണ്ണേന കതപിളന്ധന"**ന്തി. **സുവണ്ണന്തി** പഞ്ചധരണസ്സ സമഞ്ഞാ, തസ്മാ പഞ്ചവീസതിസുവണ്ണസാരിയാ വിചിത്തആഭരണം ഇധ **"നിക്ഖ"**ന്തി അധിപ്പേതം. തഞ്ഹി വിപുലം ന പരിത്തകം. **മഹാജമ്ബുസാഖായ പവത്തനദിയന്തി** മഹാജമ്ബുസാഖായ ഹേട്ഠാ സഞ്ജാതനദിയം. തം കിര രതനം രത്തം. **സുകുസലേന...പേ... സമ്പഹട്ഠന്തി** സുട്ഠു കുസലേന സുവണ്ണകാരേന ഉക്കായ താപേത്വാ സമ്മാ പഹട്ഠം

മജ്ജനാദിവസേന സുകതപരികമ്മം. **ധാതുവിഭങ്ഗേ**തി ധാതുവിഭങ്ഗസുത്തേ. **കതഭണ്ഡ**ന്തി ആഭരണഭാവേന കതം ഭണ്ഡം.

നാതിഉച്ചോ നാതിനീചോ **തരുണസൂരിയോ** നാമ. **സത്ഥാരാ ആഭതവണ്ണോ** ഉബ്ഭതഗുണോതി അത്ഥോ. നേവ **മരണം അഭിനന്ദതീ**തി അത്തനോപി മരണം നേവ അഭിനന്ദതി അത്തവിനിപാതസ്സ സാവജ്ജഭാവതോ. ബോധിസത്തോ പന പരേസം അത്ഥായ അത്തനോ അത്തഭാവം പരിച്ചജതി കരുണാവസേന, ഏവം വോസജ്ജനം പരമത്ഥപാരമീപാരിപൂരിം ഗച്ഛതീതി സാവകാ ന തഥാ കാതും സക്കാ സിക്ഖാപദതോ. **ന ജീവിതം പത്ഥേതി** ജീവിതാസായ സമുച്ഛിന്നത്താ. **ദിവസസങ്ഖേപ**ന്തി അജ്ജ ത്വം ഇദം നാമ കമ്മം കരോഹി, ഇദം തേ വേതനന്തി ദിവസഭാഗേന പരിച്ഛിന്നം വേതനം. താദിസോ ഹി ഭതകോ ദിവസക്ഖയമേവ ഉദിക്ഖതി, ന കമ്മനിട്ഠാനം. നിബ്ബിസം **ഭതകോ യഥാ**തി വേതനം ഭതിം ഇച്ഛന്തോ കാലക്ഖയം ഉദിക്ഖന്തോ ഭതകപുരിസോ വിയ.

സുസിമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. നാനാതിത്ഥിയസാവകസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൧. നാനാതിത്ഥിയസാവകാതി പുഥുതിത്ഥിയാനം സാവകാ. **ഛിന്ദിതേ**തി ഹത്ഥച്ഛേദാദിവസേന ഛേദേ. **മാരിതേ**തി മാരണേ. **ന പാപം സമനുപസ്സതീ**തി കിഞ്ചി പാപം അത്ഥീതി ന പസ്സതി, പരേസഞ്ച തഥാ പവേദേതി. **വിസ്സാസ**ന്തി വിസ്സത്ഥഭാവം. ''കതകമ്മാനമ്പി വിപാകോ നത്ഥീ''തി വദന്തോ കതപാപാനം അകതപുഞ്ഞാനഞ്ച വിസ്സത്ഥതം നിരാസങ്കതം ജനേതി.

തപോജിഗുച്ഛായാതി തപസാ അചേലവതാദിനാ പാപതോ ജിഗുച്ഛനേന, ''പാപം വിരാജയാമാ''തി അചേലവതാദിസമാദാനേനാതി അത്ഥോ. തസ്മിഞ്ഹി സമാദാനേ ഠിതേന സംവരേന സംവുതചിത്തോ സമന്നാഗതോ പിഹിതോ ച നാമ ഹോതീതി **''സുസംവുതത്തോ''**തിആദി വുത്തം. ചത്താരോ യാമാ ഭാഗാ ചതുയാമാ, ചതുയാമാ ഏവ **ചാതുയാമാ**. ഭാഗത്ഥോ ഹി ഇധ യാമ-സദ്ദോ യഥാ ''രത്തിയം പഠമോ യാമോ''തി. സോ പനേത്ഥ ഭാഗോ സംവരലക്ഖണോതി ആഹ **''ചാതുയാമേന സുസംവുതോ''**തി, ചതുകോട്ഠാസേന സംവരേന സുട്ഠു സംവുതോതി അത്ഥോ. **പടിക്ഖിത്തസബ്ബസീതോദകോ**തി പടിക്ഖിത്തസബ്ബസീതുദകപരിഭോഗോ. **സബ്ബേന പാപവാരണേന യുത്തോ**തി സബ്ബപ്പകാരേന സംവരലക്ഖണേന പാപവാരണേന സമന്നാഗതോ. **ധുതപാപോ**തി സബ്ബേന നിജ്ജരലക്ഖണേന പാപവാരണേനപി ധുതപാപോ. **ഫുട്ഠോ**തി അട്ഠന്നമ്പി കമ്മാനം ഖേപനേന വിക്ഖേപപ്പത്തിയാ കമ്മക്ഖയലക്ഖണേന സബ്ബേന പാപവാരണേന ഫുട്ഠോ, തം ഫുസിത്വാ ഠിതോ. **ന നിഗുഹന്തോ**തി ന നിഗുഹനഹേതു ദിട്ഠസുതേ തഥേവ കഥേന്തോ.

നാനാതിത്ഥിയാനംയേവ ഉപട്ഠാകോതി പരവാദീനം സബ്ബേസംയേവ തിത്ഥിയാനം ഉപട്ഠാകോ, തേസു സാധാരണവസേന അഭിപ്പസന്നോ. **കോടിപ്പത്താ**തി മോക്ഖാധിഗമേന സമണധമ്മേ പത്തബ്ബമരിയാദപ്പത്താ.

സഹചരിതമത്തേനാതി സീഹനാദേന സഹ വസ്സകരണമത്തേന. സീഹേന സീഹനാദം നദന്തേന സഹേവ സിങ്ഗാലേന അത്തനോ സിങ്ഗാലരവകരണമത്തേന. **കോത്ഥുകോ**തി ഖുദ്ദകകോത്ഥു.

ആസങ്കിതസമാചാരോതി അത്തനാ ച പരേഹി ച ആസങ്കിതബ്ബസമാചാരോ. **സപ്പുരിസാന**ന്തി ബുദ്ധാദീനം.

തസ്സാതി വേഗബ്ഭരിസ്സ ദേവപുത്തസ്സ. **സരീരേ അനുആവിസീ**തി സരീരേ അനുപവിസിത്വാ വിയ ആവിസി. **അധിമുച്ചീ**തി യഥാ ഗഹിതസ്സ വസേന ചിത്തം ന വത്തതി, അത്തനോ ഏവ വസേ വത്തതി, ഏവം അധിട്ഠഹി. **ആയുത്താ**തി ദസ്സനേന സംയുത്താ . **പവിവേകിയ**ന്തി കപ്പകവത്ഥഭുഞ്ജനസേനാസനേഹി പവിവിത്തഭാവം. തേനാഹ **"തേ കിരാ"**തിആദി. **രൂപേ നിവിട്ഠാ**തി ചക്ഖുരൂപധമ്മേ അഭിനിവിട്ഠാ. തേനാഹ **"തണ്ഹാദിട്ഠീഹി പതിട്ഠിതാ"**തി. **ദേവലോകപത്ഥനകാമാ**തി ദേവലോകസ്സേവ അഭിപത്ഥനകാമാ. മരണധമ്മതായ **മാതിയാ**. തേനാഹ **"മാതിയാതി മച്ചാ"**തി. **പരലോകത്ഥായാ**തി പരസമ്പത്തിഭാവായ ലോകസ്സ അത്ഥായ.

പഭാസവണ്ണാതി പഭായ സമാനവണ്ണാ. കേസം പഭായാതി ആഹ **"ചന്ദോഭാസാ"**തിആദി. സജ്ഝാരാഗപഭാസവണ്ണാ ഇന്ദധനുപഭാസവണ്ണാതി പച്ചേകം യോജനാ. ആമോ ആമഗന്ധോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **ആമിസം. വധായാ**തി വിദ്ധംസിതും. **രൂപാ**തി രൂപായതനാദിരൂപിധമ്മാ.

രാജഗഹസമീപപ്പവത്തീനം **രാജഗഹിയാനം**. ''സേതോ''തി കേലാസകൂടോ അധിപ്പേതോതി ആഹ **"സേതോതി കേലാസോ"**തി. കേനചി ന ഘട്ടേതീതി **അഘം,** അന്തലിക്ഖന്തി ആഹ **"അഘഗാമീനന്തി ആകാസഗാമീന"**ന്തി. ഉദകം ധീയതി ഏത്ഥാതി **ഉദധി,** മഹോദധി. **വിപുലോ**തി വേപുല്ലപബ്ബതോ. **ഹിമവന്തപബ്ബതാന**ന്തി ഹിമവന്തപബ്ബതഭാഗാനം. **ബുദ്ധോ സേട്ഠോ** സീലസമാധിപഞ്ഞാവിമുത്തിവിമുത്തിഞാണദസ്സനാദീഹി സബ്ബഗുണേഹി.

നാനാതിത്ഥിയസാവകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ

ദേവപുത്തസംയുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൩. കോസലസംയുത്തം

൧. പഠമവഗ്ഗോ

൧. ദഹരസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൨. ഭഗവതാ സദ്ധിം സമ്മോദീതി ഭഗവതോ ഗുണേ അജാനന്തോ കോസലരാജാ അത്തനോ ഖത്തിയമാനേന കേവലം ഭഗവതാ സദ്ധിം സമ്മോദി. പഠമാഗതേ ഹി സത്ഥരി തസ്സ സമ്മോദിതാകാരം ദസ്സേതും **"യഥാ"**തിആദി വുത്തം. **യഥാ ഖമനീയാദീനി പുച്ഛന്തോ**തി യഥാ ഭഗവാ "കച്ചി തേ, മഹാരാജ, ഖമനീയം, കച്ചി യാപനീയ"ന്തിആദിനാ തേന രഞ്ഞാ സദ്ധിം പഠമം പവത്തമോദോ അഹോസി പുബ്ബഭാസിതായ, തദനുകരണേന ഏവം സോപി രാജാ ഭഗവതാ സദ്ധിം സമപ്പവത്തമോദോ അഹോസീതി യോജനാ. തം പന സമപ്പവത്തമോദനം ഉപമായ ദസ്സേതും **"സീതോദകം വിയാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സമ്മോദിത**ന്തി സംസന്ദിതം **ഏകീഭാവ**ന്തി സമ്മോദനകിരിയായ സമാനതം ഏകരൂപതം, **ഖമനീയ**ന്തി "ഇദം ചതുചക്കം നവദ്വാരം സരീരയന്തം ദുക്ഖബഹുലതായ സഭാവതോ ദുസ്സഹം, കച്ചി ഖമിതും സക്കുണേയ്യ"ന്തി പുച്ഛതി. **യാപനീയ**ന്തി പച്ചയായത്തവുത്തികം ചിരപബന്ധസങ്ഖാതായ യാപനായ കച്ചി യാപേതും സക്കുണേയ്യം. സീസരോഗാദിആബാധാഭാവേന **കച്ചി അപ്പാബാധം**. ദുക്ഖജീവികാഭാവേന **കച്ചി അപ്പാതങ്കം**. തംതംകിച്ചകരണേ ഉട്ഠാനസുഖതായ **കച്ചി ലഹുട്ഠാനം**. തദനുരൂപബലയോഗതോ **കച്ചി ബലം**. സുഖവിഹാരസമ്ഭവേന **കച്ചി ഫാസുവിഹാരോ അത്ഥീ**തി തത്ഥ തത്ഥ കച്ചി-സദ്ദം യോജേത്വാ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ബലവപ്പത്താ പീതി **പീതി**യേവ. തരുണപീതി **പാമോജ്ജം**. സമ്മോദനം ജനേതി കരോതീതി **സമ്മോദനീയം**. സമ്മോദിതബ്ബതോ **സമ്മോദനീയ**ന്തി ഇമം പന അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"സമ്മോദിതും യുത്തഭാവതോ"**തി ആഹ. **സരിതബ്ബഭാവതോ**തി അനുസ്സരിതബ്ബഭാവതോ. "സരണീയ"ന്തി വത്തബ്ബേ ദീഘം കത്വാ **"സാരണീയ"**ന്തി വുത്തം.

സുയ്യമാനസുഖതോതി ആപാഥമധുരതം ആഹ, **അനുസ്സരിയമാനസുഖതോ**തി വിമദ്ദരമണീയതം. **ബ്യഞ്ജനപരിസുദ്ധതായാ**തി സഭാവനിരുത്തിഭാവേന തസ്സാ കഥായ വചനചാതുരിയമാഹ, **അത്ഥപരിസുദ്ധതായാ**തി അത്ഥസ്സ നിരുപക്കിലേസതം. **അനേകേഹി പരിയായേഹീ**തി അനേകേഹി കാരണേഹി. **അദിട്ഠത്താ**തി ഉപസങ്കമനവസേന അദിട്ഠത്താ. **ഗുണാഗുണവസേനാ**തി ഗുണവസേന ഗമ്ഭീരഭാവം വാ അഗുണവസേന ഉത്താനഭാവം വാ. **ഓവട്ടികസാരം കത്വാ**തി ഓവട്ടികായ ഗഹേതബ്ബസാരവത്ഥും കത്വാ. **ലോകനിസ്സരണഭവോക്കന്തിപഞ്ഹ**ന്തി ലോകതോ നിസ്സടഭാവപഞ്ഹഞ്ചേവ ആദിതോ ഭവോക്കമനപഞ്ഹഞ്ച. സത്ഥു സമ്മാസമ്ബുദ്ധതം പുച്ഛന്തോ ഹി "കിം ഭവം ഗോതമോ സബ്ബലോകതോ നിസ്സടോ, സബ്ബസത്തേഹി ച ജേട്ഠോ"തി? പുച്ഛതി നാമ. യഥാ ഹി സത്ഥു സമ്മാസമ്ബുദ്ധതായ ലോകതോ നിസ്സടതാ വിഞ്ഞായതി, ഏവം സബ്ബസത്തേഹി ജേട്ഠഭാവതോ സേട്ഠഭാവതോ. സ്വായമത്ഥോ **അഗ്ഗപസാദസുത്താദീഹി** (ഇതിവു॰ ൯൦; അ॰ നി॰ ൪.൩൪) വിഭാവേതബ്ബോ. കഥം പന സമ്ബുദ്ധതാ വിഞ്ഞായതീതി? അവിപരീതധമ്മദേസനതോ. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന **വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനാദീസു** (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൧.൧൨൩) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ.

രാജാ സത്ഥു അവിപരീതധമ്മദേസനം അജാനന്തോ തതോ ഏവസ്സ സമ്മാസമ്ബോധിം അസദ്ദഹന്തോ ''വുഡ്ഢതരേസുപി ചിരപബ്ബജിതേസു സമ്മാസമ്ബുദ്ധഭാവേ അലബ്ഭമാനേ തബ്ബിപരീതേ കഥം ലബ്ഭേയ്യാ''തി മഞ്ഞമാനോ ''കിം പന ഭവം ഗോതമോ''തിആദിം വക്ഖതി. **രാജാ അത്തനോ ലദ്ധിയാ ന പുച്ഛതി** അത്തനോ സമ്മുഖാ തേഹി അസമ്മാസമ്ബുദ്ധഭാവസ്സേവ പടിഞ്ഞാതത്താ. യസ്മാ തേ മുസാവാദിതായ അത്തനോ ഉപട്ഠാകാദീനം ''ബുദ്ധാ മയ''ന്തി പടിജാനിംസു, തസ്മാ വുത്തം **''ലോകേ മഹാജനേന ഗഹിതപടിഞ്ഞാവസേന പുച്ഛതീ''**തി. സ്വായമത്ഥോ ആഗമിസ്സതി. **ബുദ്ധസീഹനാദ**ന്തി ബുദ്ധാനം ഏവ ആവേണികം സീഹനാദം. കാമം മഗ്ഗഞാണപദട്ഠാനം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം, സമ്ബോധിഞാണേ പന ഗഹിതേ തം അത്ഥതോ ഗഹിതമേവ ഹോതീതി വുത്തം **''സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസങ്ഖാതം സമ്മാസമ്ബോധി''**ന്തി.

പബ്ബജ്ജൂപഗമനേനാതി യായ കായചി പബ്ബജ്ജായ ഉപഗമനമത്തേന സമണാ, ന സമിതപാപതായ. **ജാതിവസേനാ**തി ജാതിമത്തേന ബ്രാഹ്മണാ, ന ബാഹിതപാപതായ. **പബ്ബജിതസമൂഹസങ്ഖാതോ സങ്ഘോ**തി പബ്ബജിതസമൂഹതാമത്തേന സങ്ഘോ, ന നിയ്യാനികദിട്ഠിവിസുദ്ധസീലസാമഞ്ഞവസേന സംഹതത്താതി അധിപ്പായോ. **ഏതേസം അത്ഥീ**തി ഏതേസം സബ്ബഞ്ഞുപടിഞ്ഞാതാനം പരിവാരഭൂതോ അത്ഥി. **സ്വേവാ**തി പബ്ബജിതസമൂഹസങ്ഖാതോ ഏവ. കേചി പന ''പബ്ബജിതസമൂഹവസേന. സങ്ഘിനോ, ഗഹട്ഠസമൂഹവസേന ഗണിനോ''തി വദന്തി, തം തേസം മതിമത്തം ഗണേ ഏവ ലോകേ സങ്ഘസദ്ദസ്സ നിരുള്ഹത്താ. **ആചാരസിക്ഖാപനവസേനാ**തി അചേലകവതചരിയാദി-ആചാരസിക്ഖാപനവസേന. **പാകടാ**തി സങ്ഘീആദിഭാവേന പകാസിതാ. **''അപ്പിച്ഛാ''**തി വത്വാ തത്ഥ ലബ്ഭമാനം അപ്പിച്ഛതം ദസ്സേതും **''അപിച്ഛതായ വത്ഥമ്പി ന നിവാസേന്തീ''**തി വുത്തം. ന ഹി തേസു സാസനികേസു വിയ സന്തഗുണനിഗുഹനാ അപ്പിച്ഛാ ലബ്ഭതീതി. **യസോ**തി കിത്തിസദ്ദോ. തരന്തി ഏതേന സംസാരോഘന്തി ഏവം സമ്മതത്താ തിത്ഥം വുച്ചതി ലദ്ധീതി ആഹ **''തിത്ഥകരാതി ലദ്ധികരാ''**തി. **സാധുസമ്മതാ**തി ''സാധൂ''തി സമ്മതാ, ന സാധൂഹി സമ്മതാതി ആഹ **''സന്തോ...പേ॰... പുഥുജ്ജനസ്സാ''**തി.

കപ്പകോലാഹലന്തി കപ്പതോ കോലാഹലം, ''കപ്പുട്ഠാനം ഭവിസ്സതീ''തി ദേവപുത്തേഹി ഉഗ്ഘോസിതമഹാസദ്ദോ. **ഇമേ**തി പൂരണാദയോ. **ബുദ്ധകോലാഹല**ന്തി ദേവതാഹി ഘോസിതം ബുദ്ധകോലാഹലം. **പയിരുപാസിതാ**തി പുരിസസുതിപരമ്പരായ സുതാ. **ചിന്താമണിവിജ്ജാ** നാമ പരചിത്തജാനാപനവിജ്ജാ. സാ **കേവട്ടസുത്തേ** ''മണികാ''തി ആഗതാ, **ആദി**-സദ്ദേന ഗന്ധാരിസമ്ഭവവിജ്ജാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. തത്ഥ ഗന്ധാരിയാ വികുബ്ബനം ദസ്സേതി. **അത്തഭാവേ**തി സരീരേ. **രാജുസ്മാ**തി രാജതേജോ.

സുക്കധമ്മോതി അനവജ്ജധമ്മോ നിക്കിലേസതാ. **ഇദം ഗഹേത്വാ**തി ഇദം പരമ്മുഖാ ''മയം ബുദ്ധാ''തി വത്വാ അത്തനോ സമ്മുഖാ ''ന മയം ബുദ്ധാ''തി തേഹി വുത്തവചനം ഗഹേത്വാ. **ഏവമാഹാ**തി ''യേപി തേ, ഭോ ഗോതമ...പേ॰... നവോ ച പബ്ബജ്ജായാ''തി ഏവം അവോച. **അത്തനോ പടിഞ്ഞം ഗഹേത്വാ**തി ''ന മയം ബുദ്ധാ''തി തേസം അത്തനോ പുരതോ പവത്തിതം പടിഞ്ഞം

ഗഹേത്വാ. ഈദിസേ ഠാനേ കിം-സദ്ദോ പടിസേധവാചകോ ഹോതീതി വുത്തം **“കിന്തി പടിക്ഖേപവചന”**ന്തി, കസ്മാ പടിജാനാതീതി അത്ഥോ?

ന ഉഞ്ഞാതബ്ബാതി ന ഗരഹിതബ്ബാ. ഗരഹത്ഥോ ഹി അയം ഉ-സദ്ദോ. “ദഹരോ”തി അധികതത്താ വക്ഖമാനത്താ ച **“ഖത്തിയോതി രാജകുമാരോ”**തി വുത്തം. ഉരസാ ഗച്ഛതീതി **ഉരഗോ,** യോ കോചി സപ്പോ, ഇധ പന അധിപ്പേതം ദസ്സേതും **“ആസീവിസോ”**തി ആഹ. **സീലവന്തം പബ്ബജിതം ദസ്സേതി** സാമഞ്ഞതോ “ഭിക്ഖൂ”തി വദന്തോ. ഇധ പന യസ്മാ “ഭവമ്പി നോ ഗോതമോ”തിആദിനാ ഭഗവന്തം ഉദ്ദിസ്സ കഥം സമുട്ഠാപേസി, തസ്മാ ഭഗവാ അത്താനം അബ്ഭന്തരം അകാസി. യദിപി വിസേസോ സാമഞ്ഞജോതനായ വിഭാവിതോ ഹോതി, സംസയുപ്പത്തിദീപകം നോതി വുത്തഗ്ഗഹണം പന തം പരിച്ഛിജ്ജതീതി. തേനാഹ **“ദേസനാകുസലതായാ”**തിആദി. ഇദാനി അവഞ്ഞാപരിഭവേ പയോഗതോ വിഭാവേതും **“ഏത്ഥ ചാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ അചിത്തീകതാകാരവസേന അവഞ്ഞായ പാകടഭാവോ, വമ്ഭനവസേന പരിഭവസ്സാതി അധിപ്പായേന കായപയോഗവസേന അവഞ്ഞാ ദസ്സിതാ, വചീപയോഗവസേന പരിഭവോ, ഉഭയം പന ഉഭയത്ഥാപി പഭേദതോ ഗഹിതം, അവഞ്ഞപരിഭവാനം ഭിന്നമ്പി ഉഭയത്ഥ പരിഗ്ഗഹോ. **തം സബ്ബമ്പീ**തി തം അവഞ്ഞാദി സബ്ബമ്പി. ചതൂസുപി തം **ന കാതബ്ബമേവ** സമ്പതി ആയതിഞ്ച അനത്ഥാവഹത്താ.

തദത്ഥദീപനാതി തസ്സ ആദിതോ വുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ ദീപനാ. **വിസേസത്ഥദീപനാ**തി തതോ വിസിട്ഠത്ഥദീപനാ . ഖേത്താനം അധിപതീതി **ഖത്തിയോ**തി നിരുത്തിനയേന സദ്ദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ. ഖേത്തതോ വിവാദാ സത്തേ തായതീതി **ഖത്തിയോ**തി ലോകിയാ കഥയന്തി. “മഹാസമ്മതോ, ഖത്തിയോ, രാജാ”തി ഏവമാഗതേസു ഇമേസു **ദുതിയം. അക്ഖര**ന്തി സമഞ്ഞാ. സാ ഹി ഉദയബ്ബയാഭാവതോ “ന കദാചി ഖരതീതി അക്ഖര”ന്തി വുത്താ. തേനാഹ **“നാമഗോത്തം ന ജീരതീ”**തി. **ജാതിസമ്പന്ന**ന്തി സമ്പന്നജാതിം അതിവിസുദ്ധജാതിം. **തീണി കുലാനീ**തി ബ്രാഹ്മണവേസ്സസുദ്ദകുലാനി. **അതിക്കമിത്വാ**തി അത്തനോ ജാതിസമ്പത്തിയാ അഭിഭവിത്വാ.

കേവലം നാമപദം വുത്തം ആഖ്യാതപദം അപേക്ഖതേവാതി ആഹ **“ഠാനം ഹീതി കാരണം വിജ്ജതീ”**തി. **ഉദ്ധടദണ്ഡേനാ**തി സമന്തതോ ഉബ്ഭതേന ദണ്ഡേന സാസനേന, **ബലവം ഉപക്കമം** ഗരുകം രാജാനമ്പി. **തം ഖത്തിയം പരിവജ്ജേയ്യാ**തി ഖത്തിയം അവഞ്ഞാപരിഭവകരണതോ വജ്ജേയ്യ. തേനാഹ **“ന ഘട്ടേയ്യാ”**തി.

ഉരഗസ്സ ച നാനാവിധവണ്ണഗ്ഗഹണേ കാരണം വദതി **“യേന യേന ഹീ”**തിആദിനാ. **ബഹുഭക്ഖ**ന്തി മഹാഭക്ഖം സബ്ബഭക്ഖഖാദകം. **പാവകം** സോധനത്ഥേന അസുദ്ധസ്സപി ദഹനേന. **സോ**തി മഗ്ഗോ. കണ്ഹോ വത്തനീ ഇമസ്സാതി **കണ്ഹവത്തനീ. മഹന്തോ** അഗ്ഗിക്ഖന്ധോ ഹുത്വാ. **യാവബ്രഹ്മലോകപ്പമാണോ**തി കപ്പവുട്ഠാനകാലേ അരഞ്ഞേ അഗ്ഗിനാ ഗഹിതേ കാലന്തരേ ഏവ കട്ഠതിണരുക്ഖാദിസമ്ഭവോതി ദസ്സേതും “ജായന്തി തത്ഥ പാരോഹാ”തി പാളിയം വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **“തത്ഥാ”**തിആദിമാഹ.

ഡഹിതും ന സക്കോതി പച്ചക്കോസനാദിനാ. **വിനസ്സന്തി** സമണതേജസാ വിനാസിതത്താ. “ന തസ്സാ”തി ഏത്ഥ ന-കാരം “വിന്ദരേ”തി ഏത്ഥ ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബന്തി ആഹ **“ന വിന്ദന്തീ”**തി. **വത്ഥുമത്താവസിട്ഠോ**തി ഠാനമേവ

നേസം അവസിസ്സതി, സയം പന സബ്ബസോ സഹ ധനേന വിനസ്സന്തീതി അത്ഥോ.

“സമ്മദേവ സമാചരേ”തി ഏത്ഥ യഥാ രാജാദീസു സമ്മാ സമാചരേയ്യ, തം വിഭാഗേന ദസ്സേന്തോ **“ഖത്തിയം താവാ”**തിആദിമാഹ. തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. **തിസ്സോ കുലസമ്പത്തിയോ**തി ഖത്തിയ-ബ്രാഹ്മണഗഹപതി-മഹാസാലകുലാനി വദതി. പഞ്ച രൂപിബ്രഹ്മലോകേ, ചത്താരോ അരൂപീബ്രഹ്മലോകേതി ഏവം **നവ ബ്രഹ്മലോകേ** കമ്മഭവവിഭാഗേന, സേസാനം ഗണനാനം ഉപപത്തിഭവവിഭാഗേന.

അഭിക്കന്തന്തി അതിവിയ കമനീയം. സാ പനസ്സാ കന്തതാ അതിവിയ ഇട്ഠതായ മനവഡ്ഢനതായ സോഭനതായാതി ആഹ **“അതിഇട്ഠം അതിമനാപം അതിസുന്ദരന്തി അത്ഥോ”**തി. “അഭിക്കന്ത”ന്തി വചനം അപേക്ഖിത്വാ നപുംസകനിദ്ദേസോ, വചനം പന ഭഗവതോ ധമ്മദേസനാതി തഥാ വുത്തം. അത്ഥമത്തദസ്സനം വാ ഏതം, തസ്മാ അത്ഥവസേന ലിങ്ഗവിഭത്തിവിപരിണാമോ വേദിതബ്ബോ. ദുതിയപദേപി ഏസേവ നയോ.

അധോമുഖഠപിതന്തി കേനചി അധോമുഖം ഠപിതം. **ഹേട്ഠാമുഖജാത**ന്തി സഭാവേനേവ ഹേട്ഠാമുഖം ജാതം. **ഉഗ്ഘാടേയ്യാ**തി വിവടം കരേയ്യ. **ഹത്ഥേ ഗഹേത്വാ**തി “പുരത്ഥാഭിമുഖോ ഉത്തരാഭിമുഖോ വാ ഗച്ഛാ”തിആദീനി അവത്വാ ഹത്ഥേ ഗഹേത്വാ നിസ്സന്ദേഹം കത്വാ “ഏസ മഗ്ഗോ”തി ഏവം വത്വാ “ഗച്ഛാ”തി വദേയ്യ. **കാളപക്ഖചാതുദ്ദസീ**തി കാളപക്ഖേ ചാതുദ്ദസീ. **നിക്കുജ്ജിതം ഉക്കുജ്ജേയ്യാ**തി ആധേയ്യസ്സ അനാധാരഭൂതം ഭാജനം തസ്സ ആധാരഭാവാപാദനവസേന ഉക്കുജ്ജേയ്യ. അഞ്ഞാണസ്സ അഭിമുഖത്താ ഹേട്ഠാമുഖജാതതായ **സദ്ധമ്മവിമുഖം,** തതോ ഏവ അധോമുഖഭാവേന **അസദ്ധമ്മേ പതിത**ന്തി ഏവം പദദ്വയം യഥാരഹം യോജേതബ്ബം, ന യഥാസങ്ഖ്യം. കാമം കാമച്ഛന്ദാദയോപി പടിച്ഛാദകാ, മിച്ഛാദിട്ഠി പന സവിസേസം പടിച്ഛാദികാതി ആഹ **“മിച്ഛാദിട്ഠിഗഹനപടിച്ഛന്ന”**ന്തി. തേനാഹ ഭഗവാ - “മിച്ഛാദിട്ഠിപരമാഹം, ഭിക്ഖവേ, വജ്ജം വദാമീ”തി (അം॰ നി॰ ൧.൩൧൦). സബ്ബാപായഗാമിമഗ്ഗോ **കുമ്മഗ്ഗോ** “കുച്ഛിതോ മഗ്ഗോ”തി കത്വാ. സമ്മാദിട്ഠിആദീനം ഉജുപടിപക്ഖതായ മിച്ഛാദിട്ഠിആദയോ അട്ഠ മിച്ഛത്തധമ്മാ **മിച്ഛാമഗ്ഗോ.** തേനേവ ഹി തദുഭയപടിപക്ഖതം സന്ധായ **“സഗ്ഗമോക്ഖമഗ്ഗം ആവികരോന്തേനാ”**തി വുത്തം. സപ്പിആദിസന്നിസ്സയോ പദീപോ ന തഥാ ഉജ്ജലോ, യഥാ തേലസന്നിസ്സയോതി **തേലപജ്ജോത**ഗ്ഗഹണം. **ഏതേഹി പരിയായേഹീ**തി ഏതേഹി നിക്കുജ്ജിതുക്കുജ്ജനപടിച്ഛന്നവിവരണാദിഉപമോപമിതബ്ബപ്പകാരേഹി.

പസന്നാകാരന്തി പസന്നേഹി കാതബ്ബം സക്കാരം. **സരണ**ന്തി പടിസരണം പരായണം. **അജ്ജതാ**തി **അജ്ജാ**തി പദസ്സ വഡ്ഢനമത്തം ഹേത്ഥ **താ**-സദ്ദോ യഥാ “ദേവതാ”തി. **പാണേഹി ഉപേത**ന്തി പാണേഹി സഹ സരണം ഉപേതം. “യാവ മേ പാണാ ധരന്തി, താവ സരണം ഗതമേവ മം ധാരേതൂ”തി ആപാണകോടികം അത്തനോ സരണഗമനം പവേദേതി. തേനാഹ **“യാവ മേ”**തിആദി. യം പനേത്ഥ അത്ഥതോ അവിഭത്തം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ദഹരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

၉. പുരിസസുത്തവണ്ണനാ

၁၃၈. പുരിമസുത്തേതി പുരിമസുത്തദേസനായം. തത്ഥ ഹി ഉപസങ്കമന്തവേലായ സത്ഥു ഗുണേ അജാനന്തോ കേവലം സമ്മോദനം കരോതി. ദേസനം സുത്വാ പന സത്ഥു ഗുണേ ഞത്വാ സരണങ്ഗതത്താ **ഇധ** ഇമസ്മിം സമാഗമേ **അഭിവാദേസി** പഞ്ചപതിട്ഠിതേന വന്ദി. അത്താനം അധി **അജ്ഝത്തം,** അവിജഹേന അത്താനം അധികിച്ച ഉദ്ദിസ്സ പവത്തധമ്മാ അജ്ഝത്തം ഏകജ്ഝം ഗഹണവസേന, ഭുമ്മത്ഥേ ചേതം പച്ചത്തവചനം. കാമഞ്ചായം അജ്ഝത്തസദ്ദോ ഗോചരജ്ഝത്തവിസയജ്ഝത്തഅജ്ഝത്തജ്ഝത്തേസു പവത്തതി. തേ പനേത്ഥ ന യുജ്ജന്തീതി വുത്തം **"നിയകജ്ഝത്ത"**ന്തി, നിയകസങ്ഖാതഅജ്ഝത്തധമ്മേസൂതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"അത്തനോ സന്താനേ"**തി. **ലുബ്ഭനലക്ഖണോ**തി ഗിജ്ഝനലക്ഖണോ, ആരമ്മണേ ദള്ഹഗ്ഗഹണസഭാവോതി അത്ഥോ. **ദുസ്സനലക്ഖണോ**തി കുജ്ഝനലക്ഖണോ, ബ്യാപജ്ജനസഭാവോതി അത്ഥോ. **മുയ്ഹനലക്ഖണോ**തി അഞ്ഞാണലക്ഖണോ, ആരമ്മണേ സഭാവസമ്മോഹഭാവോതി അത്ഥോ. **വിഹേഠേന്തീ**തി അത്ഥനാസനഅനത്ഥുപ്പാദനേഹി വിബാധേന്തി. തതോ ഏവ യഥാ സഗ്ഗമഗ്ഗേസു ന ദിസ്സതി, ഏവം കരോന്തീതി ആഹ **"നാസേന്തി വിനാസേന്തീ"**തി. **അത്തനി സമ്ഭൂതാ**തി സന്താനേ നിബ്ബത്താ.

പുരിസസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

၁၀. ജരാമരണസുത്തവണ്ണനാ

၁၃၉. അഞ്ഞത്ര ജരാമരണാതി ജരാമരണേന വിനാ. ജരാമരണവിരഹിതോ ജാതോ നാമ അത്ഥി നു ഖോതി പുച്ഛതി. പാളിയം **ജാതസ്സാ**തി പച്ചത്തേ സാമിവചനം. **മഹാസാലാ**തി ഇമിനാ **ര**-കാരസ്സ **ല**-കാരം കത്വാ ''മഹാസാലാ''തി വുത്തന്തി ദസ്സേതി യഥാ ''പുരത്ഥിയോതി പുലത്ഥിയോ''തി. **മഹാസാരപ്പത്താ**തി മഹന്തം വിഭവസാരം പത്താ. **കോടിസതം** ധനം, അയമേവ വാ പാഠോ. ''കുമ്ഭം നാമ ദസ അമ്ബണാനീ''തി വദന്തി. **ഇസ്സരാ**തി വിഭവിസ്സരിയേന ഇസ്സരാ. **സുവണ്ണരജതഭാജനാദീന**ന്തി **ആദി**-സദ്ദേന വത്ഥസേയ്യാവസഥാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. അസാധാരണധനാനം നിധാനഗതത്താ **"അനിധാനഗതസ്സാ"**തി വുത്തം. **തുട്ഠികരണസ്സാ**തി പാസാദസിവികാദിസുഖസാധനസ്സ.

ആരകാ കിലേസേഹീതി നിരുത്തിനയേന സദ്ദസിദ്ധിമാഹ. **ആരകാ**തി ച സബ്ബസോ സമുച്ഛിന്നത്താ തേഹി ദൂരേതി അത്ഥോ. രാഗാദീനം ഹതത്താ, പാപകരണേ രഹാഭാവതോ, അനുത്തരദക്ഖിണേയ്യതാദിപച്ചയാ ച **അരഹം.** കാമഞ്ചായം സംയുത്തവണ്ണനാ, അഭിധമ്മനയോ ഏവ പന നിപ്പരിയായോതി ആഹ **"ചത്താരോ ആസവാ"**തി **ബ്രഹ്മചരിയവാസ**ന്തി മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയവാസം. **വുട്ഠാ**തി വുട്ഠവന്തോ. **ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി കരണീയ**ന്തി പച്ചേകം ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി കത്തബ്ബം പരിഞ്ഞാപഹാനസച്ഛികിരിയഭാവനാഭിസമയം. ഏവം ഗതം സോളസവിധം ഹോതി. ഓസീദാപനട്ഠേന ഭാരാ വിയാതി **ഭാരാ.** തേനാഹ **"ഭാരാ ഹവേ പഞ്ചക്ഖന്ധാ"**തിആദി (സം॰ നി॰ ၃.၂၂). അത്തപടിബദ്ധതായ അത്തനോ അവിജഹനതോ പരമത്ഥദേസനായ ച പരമത്ഥോ അരഹത്തം. കാമഞ്ചായമത്ഥോ സബ്ബസമിദ്ധിസസന്തതിപരിയാപന്നോ അനവജ്ജധമ്മോ

സമ്ഭവതി അകുപ്പസഭാവാ, അപരിഹാനധമ്മേസു പന അഗ്ഗഭൂതേ അരഹത്തേ സാതിസയോ, ന ഇതരേസൂതി **"അരഹത്തസങ്ഖാതോ"**തിആദി വുത്തം. ഓരമ്ഭാഗിയുദ്ധമ്ഭാഗിയവിഭാഗം **ദസവിധമ്പി** ഭവേസു സംയോജനം കിലേസകമ്മവിപാകവട്ടപച്ചയോ ഹുത്വാ നിസ്സരിതും അപ്പദാനവസേന ബന്ധതീതി **ഭവസംയോജനം**. സതിപി ഹി അഞ്ഞേസം തപ്പക്ഖിയഭാവേന വിനാ സംയോജനാനി തേസം തപ്പച്ചയഭാവോ അത്ഥി, ഭവനിയാമോ ഓരമ്ഭാഗിയുദ്ധമ്ഭാഗിയസങ്ഗഹിതോതി തംതംഭവനിബ്ബത്തകകമ്മനിയാമോ ച ഹോതി, ന ച ഉപച്ഛിന്നസംയോജനസ്സ കതാനിപി കമ്മാനി ഭവം നിബ്ബത്തേന്തീതി തേസംയേവ സംയോജനട്ഠോ ദട്ഠബ്ബോ. **സമ്മാ കാരണേഹി ജാനിത്വാ**തി ഞായേന ദുക്ഖാദീസു സോ യഥാ ജാനിതബ്ബോ; തഥാ ജാനിത്വാ, പുബ്ബകാലകിരിയാവിമുത്താ ഹി അപരകാലകിരിയാ ച യഥാ സമ്ഭവതി, തം ദസ്സേതും **"മഗ്ഗപഞ്ഞായാ"**തിആദി വുത്തം.

ഭിജ്ജനസഭാവോ ഖണായത്തത്താ. **നിക്ഖിപിതബ്ബസഭാവോ** മരണധമ്മത്താ. അയം കായോ ഉസ്മായുവിഞ്ഞാണാപഗമോ ഛഡ്ഡനീയധമ്മോ, യസ്മിം യം പതിട്ഠിതം, തം തസ്സ സന്താനഗതവിപ്പയുത്തന്തി കത്വാ വത്തബ്ബതം അരഹതീതി ആഹ **"ഖീണാസവസ്സ ഹി അജീരണധമ്മോപി അത്ഥീ"**തിആദി. തേനാഹ ഭഗവാ "ഇമസ്മിംയേവ ബ്യാമമത്തേ കളേവരേ സസഞ്ഞിമ്ഹി സമനകേ ലോകഞ്ച പഞ്ഞപേമി ലോകസമുദയഞ്ച ലോകനിരോധഞ്ചാ"തിആദി (സം॰ നി॰ ൧.൧൦൭; അ॰ നി॰ ൪.൪൫). **അസ്സ** ഖീണാസവസ്സ, "ജീരണധമ്മ"ന്തി യഥാവുത്തം അജീരണധമ്മം ഠപേത്വാ ജീരണധമ്മം ദസ്സേന്തോ **"തേസംപായം കായോ ഭേദനധമ്മോ"**തി ഏവമാഹ. ജരം പത്തസ്സേവ ഹിസ്സ ഭേദനനിക്ഖിപിതബ്ബതാനിയതേ അത്ഥേ സുത്തദേസനാ പവത്താ. അത്ഥസ്സ ഉപ്പത്തി അട്ഠുപ്പത്തി, സാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **അട്ഠുപ്പത്തികോ. കിര**-സദ്ദോ അനുസ്സവത്ഥോ, തേന അനുസ്സവാഗതോയമത്ഥോ, ന അട്ഠകഥാഗതോതി ദീപേതി. തേനാഹ **"വദന്തീ"**തി. യേനായം അത്ഥോ ഹേതുനാ അട്ഠുപ്പത്തികോ, തം ദസ്സേതും **"സിവികസാലായം നിസീദിത്വാ കഥിത"**ന്തി വുത്തം. "വിഹരതി ജേതവനേ"തി നിദാനവചനേന യഥാ ന വിരുജ്ഝതി, തഥാ വേദിതബ്ബം. നനു ഇമസ്സ സുത്തസ്സ പുച്ഛാവസികോ നിക്ഖേപോതി? സച്ചമേതം, സുത്തേകദേസം പന സന്ധായ അട്ഠുപ്പത്തികതാവചനം. കേചി പന "യാനം ആരുഹിത്വാ രാജാ ആഗതോ, രഞ്ഞോ ആരോഹനീയരഥം ദസ്സേത്വാ വുത്ത"ന്തിപി വദന്തി.

സരീരേ ഫേണപിണ്ഡസമേ **കിം വത്തബ്ബം? സബ്ഭി സദ്ധി**ന്തി സാധൂഹി സഹ പവേദയന്തി. ന ഹി കദാചി സാധൂനം സാധൂഹി സഹ കത്തബ്ബാ ഹോന്തി, തസ്മാ സീദനസഭാവാനം കിലേസാനം ഭിജ്ജനപ്പത്തത്താ നിബ്ബാനം സബ്ഭീതി വുച്ചതി. **പുരിമപദസ്സാ**തി "സതഞ്ച ധമ്മോ ന ജരം ഉപേതീ"തി പദസ്സ. **കാരണം ദസ്സേന്തോ** ബ്യതിരേകവസേന. **സതം ധമ്മോ** നിബ്ബാനം കിലേസേഹി സംസീദനഭിജ്ജനസഭാവോ ന ഹോതി, തസ്മാ തം ആഗമ്മ **ജരം ന ഉപേതി**. കിലേസാ പന തന്നിമിത്തകാ, ഏവമയം വുത്തകാരണതോ ജരം ന ഉപേതീതി. തേനാഹ **"ഇദ"**ന്തിആദി. **സുന്ദരാധിവചനം വാ ഏതം "സബ്ഭീ"**തി പദം അപാപതാദീപനതോ, സബ്ഭിധമ്മഭൂതന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ "വിരാഗോ തേസം അഗ്ഗമക്ഖായതി (ഇതിവു॰ ൯൦; അ॰ നി॰ ൪.൩൪), ന തേന ധമ്മേന സമത്ഥി കിഞ്ചീ"തി (ഖു॰ പാ॰ ൬.൪; സു॰ നി॰ ൨൨൭) ച.

ജരാമരണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

૪. പിയസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൫. രഹസി ഗതസ്സാതി ജനസമ്ബാധതോ അപക്കന്തസ്സ. **നിലീനസ്സ** തേനേവ ജനവിവേകേന ഏകമന്തം നിസജ്ജായ ഏകീഭാവേന പടിസല്ലീനസ്സ വിയ. തേനാഹ **"ഏകീഭൂതസ്സാ"**തി. **സബ്ബഞ്ഞുഭാസിതം കരോന്തോ ആഹ** തസ്സ വചനം "ഏവമേത"ന്തി സമ്പടിച്ഛിത്വാ തസ്സ വചനം തഥാപച്ചനുഭാസന്തോ. അന്തകേനാധിപന്നത്താ ഏവ ഖേത്തവത്ഥുഹിരഞ്ഞസുവണ്ണാദി **മാനുസം ഭവം ജഹതോ. അനുഗ**ന്തി അനുഗതം, തമേവ അനുഗാമീതി അത്ഥോ. **നിചയ**ന്തി ഉപരൂപരി വഡ്ഢിയാ നിചിതഭൂതം. **സമ്പരായിക**ന്തി സമ്പരായ ഹിതം.

പിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. അത്തരക്ഖിതസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൬. പീദഹനന്തി സംയമനം. **കമ്മപഥഭേദം അപ്പത്തസ്സാ**തി സുപിനകാലോ വിയ പവത്തിമത്തതായ കമ്മപഥവിസേസം അഗതസ്സ. **കമ്മസ്സാ**തി അകുസലകമ്മസ്സ. **സംവര**ന്തി സംവരഭാവം ദസ്സേതി, ഇതരസ്സ പന സംവരഭാവോ പുരിമേഹി തീഹി പദേഹി ദസ്സിതോവാതി. **ഓത്തപ്പമ്പി ഗഹിതമേവ** തദവിനാഭാവതോ. ന ഹി പാപജിഗുച്ഛനം പാപഉത്രാസരഹിതം, ഉത്രാസോ വാ പാപജിഗുച്ഛനരഹിതോ അത്ഥീതി.

അത്തരക്ഖിതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. അപ്പകസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൭. ഉളാരസദ്ദോ സേട്ഠേ ബഹുകേ ച ദിസ്സതീതി ആഹ **"പണീതേ ച ബഹുകേ ചാ"**തി. **മാനമജ്ജനേനാ**തി മാനവസേന മദപ്പത്തിയാ. **അതിക്കമ**ന്തി സാധുമരിയാദവീതിക്കമലക്ഖണം ദോസം. **കൂടോ** പാസോ.

അപ്പകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അഡ്ഡകരണസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൮. യസ്മാ കാമനിമിത്തം സന്തോ സമ്പജാനമുസാ ഭാസതി, തസ്മാ കാമാ തസ്സ പതിട്ഠാ പച്ചയോ കാരണന്തി ആഹ **"കാമഹേതൂ"**തിആദി. **ഭദ്രമുഖ**സീസേന **വിടടുഭം** ഭദ്രോപചാരേന ഉപചരതീതി അത്ഥോ, വിനിച്ഛയോ കരീയതി ഏത്ഥാതി **അഡ്ഡകരണം,** വിനിച്ഛയട്ഠാനം. **ഖിപ്പ**ന്തി കൂടം, മച്ഛഖിപ്പന്തിപി വട്ടതി. **ഓഡ്ഡിത**ന്തി ഓഡ്ഡനവസേന ഫലം പാപിതം.

അഡ്ഡകരണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. മല്ലികാസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൯. "കസ്മാ പുച്ഛതീ"തി? പുച്ഛാകാരണം ചോദേത്വാ സമുദയതോ പട്ഠായ ദസ്സേതും **"അയം കിര മല്ലികാ"**തിആദി വുത്തം. **മാലാരാമം ഗന്ത്വാ**തി അത്തനോ പിതു മാലാരാമം രക്ഖണത്ഥഞ്ചേവ അവസേസപുപ്ഫഗ്ഗഹണത്ഥഞ്ച ഗന്ത്വാ. **കാസിഗാമേ**തി കാസിരട്ഠസ്സ ഗാമേ. സോ കിര ഗാമോ

മഹാകോസലരാജേന അത്തനോ ധീതുയാ പതിഘരം ഗച്ഛന്തിയാ പുപ്ഫമൂലത്ഥായ ദിന്നോ, തംനിമിത്തം. **ഭാഗിനേയ്യേന** അജാതസത്തുനാ. **തസ്സാതി** രഞ്ഞോ പസേനദിസ്സ. **സാതി** മല്ലികാ. **നിവത്തിതുന്തി** തസ്സാ ധമ്മതായ നിവത്തിതും തസ്സാ വചനം പടിക്ഖിപിതും. **നേവജ്ഝഗാതി** വത്തമാനത്ഥേ അതീതവചനന്തി ആഹ **"നാധിഗച്ഛതീ"**തി. **പുഥു അത്താതി** തേസം സത്താനം അത്താ.

മല്ലികാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. യഞ്ഞസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൦. ഥൂണന്തി യഞ്ഞൂപത്ഥമ്ഭം. **ഉപനീതാനി** യഞ്ഞം യജിതും ആരമ്ഭായ. **ഏത്താവതാതി** "ഇധ, ഭന്തേ...പേ... രുദമാനാ പരികമ്മാനി കരോന്തീ"തി ഏത്തകേന പാഠേന. **സന്നിട്ഠാനന്തി** "നം ഇത്ഥിം ലഭിസ്സാമി നു ഖോ, ന നു ഖോ ലഭിസ്സാമീ"തി നിച്ഛയം അവിന്ദന്തോ ന ഞായന്തോ. **ഫേണുദ്ദേഹകന്തി** യഥാ യത്ഥ കുഥിതേ ഫേണം ഉദ്ദേഹതി ന ഉപധീയതി, ഏവം അനേകവാരം ഫേണം ഉട്ഠാപേത്വാ. **തം ദിവസന്തി** തസ്മിം രഞ്ഞാ നിദ്ദം അലഭിത്വാ ദുക്ഖസേയ്യദിവസേ. **ആലോകം ഓലോകേത്വാതി** ലോഹകുമ്ഭിമുഖവട്ടിസീസേ പത്തേ തത്ഥ മഹന്തം ആലോകം ഓലോകേത്വാ. അത്താനോ വചനം രഞ്ഞോ പവത്തിഞാപനത്ഥം. **മഹാസദ്ദോ ഉദപാദീ** "ഏവരൂപം യഞ്ഞം രാജാ കാരാപേതീ"തി. **വത്തുകാമോ അഹോസി,** വത്തുഞ്ച പന അവിസഹന്തോ "സ" ഇതി വത്വാ ലോഹകുമ്ഭിയം നിമുഗ്ഗോ. ഇമം ഗാഥം വത്തുകാമോ അഹോസീതി അയം പനേത്ഥ സമ്ബന്ധോ. ഏസ നയോ സേസപദദ്വയേപി. **ധമ്മഭേരിം ചരാപേസും** "കോചി കഞ്ചി പാണം മാ ഹനതൂ"തി. **സോ ഇത്ഥിസാമികോ പുരിസോ സോതാപത്തിഫലേ പതിട്ഠഹി** അത്തനോ ഉപനിസ്സയസമ്പത്തിയാ സത്ഥു ച ദേസനാവിലാസസമ്പത്തിയാ, രാജാ പന മഹാബോധിനിരുജ്ഝനസഭാവത്താ കിഞ്ചി വിസേസം നാധിഗച്ഛി.

സങ്ഗഹവത്ഥൂനീതി ലോകസ്സ സങ്ഗഹകാരണാനി. നിപ്ഫന്നസസ്സതോ നവഭാഗേ കസ്സകസ്സ ദത്വാ രഞ്ഞം ഏകഭാഗഗ്ഗഹണം **ദസമഭാഗഗ്ഗഹണം**. ഏവം കസ്സകാ ഹട്ഠതുട്ഠാ സസ്സാനി സമ്പാദേന്തീതി ആഹ **"സസ്സസമ്പാദനേ മേധാവിതാതി അത്ഥോ"**തി. തതോ ഓരഭാഗേ കിര ഛഭാഗഗ്ഗഹണം ജാതം. **ഛമാസികന്തി** ഛന്നം ഛന്നം മാസാനം പഹോനകം. **പാസേതീതി** പാസഗതേ വിയ കരോതി. വാചായ പിയസ്സ പിയകരസ്സ കമ്മം **വാചാപേയ്യം**. സബ്ബസോ രട്ഠസ്സ ഇദ്ധാദിഭാവതോ **ഖേമം. നിരബ്ബുദം** ചോരിയാഭാവതോ. ഇദഞ്ഹി രട്ഠം അചോരിയം **നിരഗ്ഗളന്തി വുച്ചതി** അപാരുതഘരഭാവതോ.

ഉദ്ധംമൂലകം കത്വാതി ഉമ്മൂലം കത്വാ. **ദ്വീഹി പരിയഞ്ഞേഹീതി** മഹായഞ്ഞസ്സ പുബ്ബഭാഗേ പച്ഛാ ച പവത്തേതബ്ബേഹി ദ്വീഹി പരിവാരയഞ്ഞേഹി. **സത്തവീസതി...പേ... നസ്സാതി** സത്തവീസാധികാനം തിണ്ണം പസുസതാനം ദ്വാവീസതിയാ അസ്സാദീഹി ച സട്ഠിഅധികദ്വിസതആരഞ്ഞകപസൂഹി ച സദ്ധിം സമ്പിണ്ഡിതാനം പന നവാധികഛസതപസൂനം മാരണേന ഭേരവസ്സ പാപഭീരുകാനം ഭയാവഹസ്സ. തഥാ ഹി വദന്തി -

"ഛസതാനി നിയുജ്ജന്തി, പസൂനം മജ്ഝിമേ ഹനി,

അസ്സമേധസ്സ യഞ്ഞസ്സ, അധികാനി നവാപി ചാ''തി.

സമ്മന്തി യുഗച്ഛിദ്ദേ പക്ഖിപിതബ്ബദണ്ഡകം. **പാസേന്തീ**തി ഖിപന്തി. **സംഹാരിമേഹീ**തി സകടേഹി വഹിതബ്ബേഹി യൂപേഹി. പുബ്ബേ കിര ഏകോ രാജാ സമ്മാപാസം യജന്തോ സരസ്സതിനദീതീരേ പഥവിയാ വിവരേ ദിന്നേ നിമുഗ്ഗോയേവ അഹോസി. അന്ധബാലബ്രാഹ്മണാ ഗതാനുഗതിഗതാ ''അയം തസ്സ സഗ്ഗഗമനമഗ്ഗോ''തി സഞ്ഞായ തത്ഥ സമ്മാപാസയഞ്ഞം പട്ഠപേന്തി. തേന വുത്തം **"നിമുഗ്ഗോകാസതോ പഭുതീ"**തി. അയൂപോ അപ്പകദിവസോ **യാഗോ,** സയൂപോ ബഹുദിവസം സാധേയ്യോ **സത്രയാഗോ**. മന്തപദാഭിസങ്ഖതാനം സപ്പിമധൂനം **വാജ**മിതി സമഞ്ഞാ, ഹിരഞ്ഞസുവണ്ണഗോമഹിം സാദി**സത്തരസകദക്ഖിണസ്സ**. സാരഗബ്ഭകോട്ഠാഗാരാദീസു നത്ഥേത്ഥ അഗ്ഗളന്തി **നിരഗ്ഗളോ**. തത്ഥ കിര യഞ്ഞേ അത്തനോ സാപതേയ്യം അനവസേസതോ അനിഗൂഹിത്വാ നിയ്യാതീയതി. **മഹാരമ്ഭാ**തി ബഹുപസുഘാതകമ്മാ. അട്ഠകഥായം പന ''വിവിധാ യത്ഥ ഹഞ്ഞരേ''തി വക്ഖമാനത്താ ''മഹാകിച്ചാ''തി അത്ഥോ വുത്തോ, ഇധ ''മഹാരമ്ഭാതി പപഞ്ചവസേന അജേളകാ''തിആദി വുത്തന്തി ''ബഹുപസുഘാതകമ്മാ''തി അത്ഥോ വുത്തോ. **നിരാരമ്ഭാ**തി ഏത്ഥാപി വുത്തനയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അനുഗതം കുലന്തി **അനുകുലം,** കുലാനുഗതന്തി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തേനാഹ **"യം നിച്ചഭത്താദി...പേ... അത്ഥോ"**തി.

യഞ്ഞസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ബന്ധനസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൦. **ഇദ**ന്തി ''ഇധ, ഭന്തേ''തിആദികം വചനം. തേ ഭിക്ഖൂ ആരോചേസുന്തി സമ്ബന്ധോ. **തേസൂ**തി തേസു രഞ്ഞാ ബന്ധാപിതമനുസ്സേസു. **സുകതകാരണ**ന്തി സുകാരണകിരിയം ആരോചേസും, ന കേവലം തേസം മനുസ്സാനം ബന്ധാപിതഭാവം . ഇദാനി തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"രഞ്ഞോ കിരാ"**തിആദി വുത്തം. **അട്ഠവങ്കോ**തി അട്ഠംസോ. **അന്തോഘരചാരിനോ**തി അന്തേപുരവാസിനോ.

ഉക്കട്ഠേതി യുദ്ധേ. **മന്തീസൂ**തി ഗുത്തമന്തീസു. **അകുതൂഹല**ന്തി സഞ്ഞതം. **പിയ**ന്തി പിയായിതബ്ബം. **അന്നപാനമ്ഹി** മധുരേ അഭുത്തേ ഉപ്പന്നേ. **അത്ഥേ**തി അത്ഥേ കിച്ചേ ജാതേ **ധീരന്തി ന കഥേന്തി** കായബലമത്തേന അപനേതും സക്കുണേയ്യത്താ. **സുട്ഠു രത്തരത്താ**തി അതിവിയ രത്താ ഏവ ഹുത്വാ രത്താ. **സാരത്തേനാ**തി സാരഭാവേന സാരഭാവസഞ്ഞായ. **ഓഹാരിന**ന്തി ഹേട്ഠാ ഹരണസീലന്തി ആഹ **"ചതൂസു അപായേസു ആകഡ്ഢനക"**ന്തി. **സിഥില**ന്തി സിഥിലാകാരം, ന പന സിഥിലം. തേനാഹ ഭഗവാ **"ദുപ്പമുഞ്ച"**ന്തി.

ബന്ധനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഠമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയവഗ്ഗോ

൧. സത്തജടിലസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൨. **പുബ്ബാരാമസങ്ഖാതേ**തി സാവത്ഥിനഗരസ്സ പുബ്ബദിസായ കതത്താ പുബ്ബാരാമേതി സങ്ഖം ഗതേ. **തത്രാ**തി "മിഗാരമാതുയാ പാസാദേ"തി തസ്മിം സംഖിത്തവചനേ. **അയം** ഇദാനി വുച്ചമാനാ **അനുപുബ്ബികഥാ** ആദിതോ പട്ഠായ അനുക്കമകഥാ. **പത്ഥനം അകാസി** തസ്സ ഭഗവതോ അഗ്ഗുപട്ഠായികം ഏകം ഉപാസികം ദിസ്വാ തം ഠാനന്തരം ആകങ്ഖന്തീ. **മേണ്ഡകപുത്തസ്സാ**തി മേണ്ഡകസേട്ഠിപുത്തസ്സ. **മാതിട്ഠാനേ ഠപേസി** തസ്സാ ഉപകാരം ഗരുഭാവഞ്ച ദിസ്വാ. **തായ കാരിതേ പാസാദേ**തി തായ മഹാഉപാസികായ മഹാലതാപസാധനം വിസ്സജ്ജേത്വാ നവഹി കോടീഹി കരീസമത്തേ ഭൂമിഭാഗേ കാരിതേ സഹസ്സഗബ്ഭപടിമണ്ഡിതേ പാസാദേ.

പരൂള്ഹകച്ഛാതി പരൂള്ഹകച്ഛലോമാ. കമണ്ഡലുഘടികാദിം **പബ്ബജിതപരിക്ഖാരം. നഗ്ഗഭോഗ്ഗനിസ്സിരികാന**ന്തി നഗ്ഗാനഞ്ചേവ ഭോഗ്ഗാനഞ്ച നിസ്സിരികാനഞ്ച. തേ ഹി അനിവത്ഥവത്ഥതായ നഗ്ഗാ ചേവ, അചേലകവതാദിനാ ഭോഗ്ഗസരീരതായ ഭോഗ്ഗാ, സോഭാരഹിതതായ നിസ്സിരികാ ച. **അത്തനാ ദിട്ഠസുതം പടിച്ഛാദേത്വാ ന കഥേയ്യു**ന്തി അകാരണമേതം തേസം രഞ്ഞാ പയുത്തചരപുരിസഭാവതോ. **ഏവം കതേ പന** തേ "അഞ്ഞേപി പബ്ബജിതാ അത്ഥീതി അയം ജാനാതീ"തി മഞ്ഞേയ്യുന്തി കോഹഞ്ഞചിത്തോ ഏവം അകാസീതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും. തഥാ ഹി തേനത്ഥേന അപരിതോസമാനോ **"അപിചാ"**തിആദിമാഹ.

കാസികചന്ദനന്തി ഉജ്ജലചന്ദനം. തം കിര വണ്ണവസേന സമുജ്ജലം ഹോതി പഭസ്സരം, തദത്ഥമേവ നം സണ്ഹതരം കരോന്തി. തേനാഹ **"കാസികചന്ദനന്തി സണ്ഹചന്ദന"**ന്തി. **വണ്ണഗന്ധത്ഥായാ**തി വണ്ണസോഭത്ഥഞ്ചേവ സുഗന്ധഭാവത്ഥഞ്ച. **വണ്ണഗന്ധത്ഥായാ**തി ഛവിരാഗകരണത്ഥഞ്ചേവ സുഗന്ധത്ഥായ ച. "ഗിഹിനാ"തിആദീഹി പദേഹി ഏവം പമാദവിഹാരിനാ തയാ അരഹന്തോ ദുവിഞ്ഞേയ്യാതി ദസ്സേതി.

സംവാസോ നാമ ഇധ കാലേന ഉപസങ്കമനന്തി ദസ്സേന്തോ **"ഉപസങ്കമന്തേനാ"**തി ആഹ. കായവാചാഹി അസംയതേനപി **സംയതാകാരോ, അസംവുതിന്ദ്രിയേനപി സംവുതിന്ദ്രിയാകാരോ. പരിഗ്ഗഹേസ്സാമീ**തി വീമംസിസ്സാമി "പരിസുദ്ധം നു ഖോ, നോ"തി. **സപ്പഞ്ഞേനാ**തി സീലപരിഗ്ഗണ്ഹനപഞ്ഞായ സപ്പഞ്ഞേന. **ജാനിതും ന സക്കോതി** സഭാവസ്സ സതോ സീലസ്സ അനുപധാരണതോ.

കഥനേനാതി അപരാപരം കഥനേന. തഥാ ഹി വക്ഖതി **"ഏകച്ചസ്സ ഹീ"**തിആദി. **അരിയവോഹാരോ**തി ദിട്ഠാദിലക്ഖണേന വോഹരിതോ "ദിട്ഠം അദിട്ഠ"ന്തിആദിനാ പവുത്തസദ്ദവോഹാരോ. തസ്സ പന കാരണമേവ ഗണ്ഹന്തോ **"ഏത്ഥ ചേതനാ"**തി ആഹ. ഏസ നയോ **അനരിയവോഹാരേപി**. പരമത്ഥതോ ഹി സച്ചവാചാദയോ മുസാവാദാദയോ ചേതനാലക്ഖണാതി. **പഞ്ഞത്തിവോഹാരോ** തഥാ തഥാ വോഹരിതബ്ബതോ **ഏവമാഹ** "സംവോഹാരേന ഖോ, മഹാരാജ, സോചേയ്യം വേദിതബ്ബ"ന്തി.

ഞാണഥാമോതി ഞാണഗുണബലം, യേന ഠാനുപ്പത്തികപടിഭാനാദിനാ അച്ചായികകിച്ചകരണീയാനി നിട്ഠാപേതി. **സംകഥായാ**തി അത്ഥവീമംസനവസേന പവത്തായ സമ്മാകഥായ. **ഉപ്പിലവതി** ലഹുകഭാവതോ. **ഹേട്ഠാചരകാ**തി

അവചരകാ. യേ അനുപവിസിത്വാ പരേസം രഹസ്സവീമംസനവസേന പവത്താ, തേസു ഓചരകവോഹാരോതി വുത്തം **“ചരാ ഹീ”**തിആദി.

വണ്ണസണ്ഠാനേനാതി വണ്ണേന വാ സണ്ഠാനേന വാ വണ്ണപോക്ഖരതായ വാ സണ്ഠാനസമ്പത്തിയാ വാ. സുജാനോ പേസലോ വിസ്സസേതി യോജനാ. **ലഹുകദസ്സനേനാ**തി പരിത്തദസ്സനേന വിജ്ജുകേന വിയ. **പരിക്ഖാരഭണ്ഡകേനാ**തി പബ്ബജിതപരിക്ഖാരഭൂതേന ഭണ്ഡകേന. **ലോഹഡ്ഢമാസോ**തി ലോഹമയോ ഉപഡ്ഢഗ്ഘനകമാസോ.

സത്തജടിലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പഞ്ചരാജസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൩. രൂപാതി രൂപസങ്ഖാതാ കാമഗുണാ. തേ പന നീലാദിവസേന അനേകഭേദഭിന്നാപി രൂപായതനത്താ ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യതം നാതിവത്തന്തീതി ആഹ **“നീലപീതാദിഭേദം രൂപാരമ്മണ”**ന്തി. തോ-സദ്ദോപി ദാ-സദ്ദോ വിയ കാലത്ഥോ ഹോതീതി ആഹ **“യതോതി യദാ”**തി. മനം ആപയതി വഡ്ഢേതീതി **മനാപം,** മനോരമം. **മനാപനിപ്ഫത്തി**തന്തി തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ മനസാ പിയായിതം, തസ്സ അഗ്ഗഭാവേന പരിയന്തം പരമം കോടിം കത്വാ പവത്തിതന്തി അത്ഥോ. **പുഗ്ഗലമനാപ**ന്തി ആരമ്മണസഭാവം അചിന്തേത്വാ പുഗ്ഗലസ്സ വസേന മനാപഭാവേനേവ ഇട്ഠതായ ഇട്ഠന്തി. **സമ്മുതീ**തി സമഞ്ഞാ. **പുഗ്ഗലമനാപം നാമ** സഞ്ഞാവിപല്ലാസവസേന വിപരീതമ്പി ഗണ്ഹാതി ഇതരസഭാവതോതി ആഹ **“യം ഏകസ്സ…പേ॰… ഇട്ഠം കന്ത”**ന്തി. ഇദാനി തം ജിവ്ഹാവിഞ്ഞേയ്യവസേന യോജേത്വാ ദസ്സേന്തോ **“പച്ചന്തവാസീന”**ന്തിആദിമാഹ. **ഇദം പുഗ്ഗലമനാപ**ന്തി ഇദം യഥാവുത്തം ജിവ്ഹാവിഞ്ഞേയ്യം വിയ അഞ്ഞമ്പി ഏവംജാതികം തേന തേന പുഗ്ഗലേന മനാപന്തി ഗഹേതബ്ബാരമ്മണം പുഗ്ഗലമനാപം നാമ.

ലോകേ പടിവിഭത്തം നത്ഥി, വിഭജിത്വാ ദസ്സനേന ലോകേന മധുരജാതേനപി പടിവിഭത്തം കത്വാ ഗഹേതും ന സക്കുണേയ്യാതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **“വിഭജിത്വാ പന ദസ്സേതബ്ബ”**ന്തി. **ദിബ്ബകപ്പമ്പീ**തി ദേവലോകപരിയാപന്നസദിസമ്പി **അമനാപം ഉപട്ഠാതി** ഉളാരപണീതാരമ്മണപരിചയതോ. **മജ്ഝിമാനം പന…പേ॰… വിഭജിതബ്ബം** തേസം മനാപസ്സ മനാപതോ, അമനാപസ്സ അമനാപതോ ഉപട്ഠാനതോ. തത്ഥാപി ഇട്ഠാനിട്ഠപരിച്ഛേദോ നിപ്പരിയായതോ ഏവം വേദിതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **“തഞ്ച പനേത”**ന്തിആദി. **തഞ്ച പനേതം** ഇട്ഠാനിട്ഠഭൂതം **ആരമ്മണം** കാമാവചരജവനേസു അകുസലസ്സ വസേന യേഭുയ്യേന പവത്തതീതി കത്വാ തത്ഥ ‘‘രജ്ജതി ദുസ്സതീ’’തി അകുസലസ്സേവ പവത്തി ദസ്സിതാ. സേസകാമാവചരസ്സപി വസേന പവത്തി ലബ്ഭതേവ. തഥാ ഹി തം അപ്പടികൂലേപി പടികൂലാകാരതോ, പടികൂലേപി അപ്പടികൂലാകാരതോ പവത്തതീതി. **വിപാകചിത്തം ഇട്ഠാനിട്ഠം പരിച്ഛിന്ദതി,** ന സക്കാ വിപാകം വഞ്ചേതുന്തി. കുസലകമ്മം ഹി ഏകന്തതോ ഇട്ഠമേവ, അകുസലകമ്മഞ്ച അനിട്ഠമേവ, തസ്മാ തത്ഥ ഉപ്പജ്ജമാനം വിപാകചിത്തം യഥാസഭാവതോ പവത്തതീതി.

യം പന **സമ്മോഹവിനോദനിയം** ‘‘കുസലകമ്മജം അനിട്ഠം നാമ നത്ഥീ’’തി ഏത്തകമേവ വുത്തം, തം പന നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം. തേന സോഭനം

അകുസലകമ്മജമ്പി ഏകച്ചാനം സത്താനം ഇട്ഠന്തി അനുഞ്ഞാതം സിയാ. കുസലകമ്മജം പന സബ്ബേസം ഇട്ഠമേവാതി വദന്തി. തിരച്ഛാനഗതാനം കേസഞ്ചി മനുസ്സരൂപം അമനാപം, യതോ തേ ദിസ്വാവ പലായന്തി. മനുസ്സാ ച ദേവതാനം രൂപം ദിസ്വാ ഭായന്തി, തേസമ്പി വിപാകവിഞ്ഞാണം തം രൂപം ആരബ്ഭ കുസലവിപാകമേവ ഉപ്പജ്ജതി, താദിസസ്സ പന പുഞ്ഞസ്സ അഭാവാ ന തേസം തത്ഥ അഭിരതി ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം. കുസലകമ്മജസ്സ പന അനിട്ഠസ്സ അഭാവോ വിയ അകുസലകമ്മജസ്സ സോഭനസ്സ ഇട്ഠസ്സ അഭാവോ വത്തബ്ബോ. ഹത്ഥിആദീനമ്പി ഹി അകുസലകമ്മജം മനുസ്സാനം അകുസലവിപാകസ്സേവ ആരമ്മണം, കുസലകമ്മജം പന പവത്തേ സമുട്ഠിതം കുസലവിപാകസ്സ, ഇട്ഠാരമ്മണേന വോമിസ്സകത്താ അപ്പകം അകുസലകമ്മജം ബഹുലം അകുസലവിപാകുപ്പത്തിയാ കാരണം ന ഭവിസ്സതീതി സക്കാ വത്തും. ഇദാനി തമേവ വിപാകവസേന ഇട്ഠാനിട്ഠാരമ്മണവവത്ഥാനം വിഭാവേതും **"കിഞ്ചാപി ഹീ"**തിആദി വുത്തം. തയിദം സമ്മുതിമനാപസംവിഭാഗത്ഥം വുത്തം, ഇധ പന ന തഥാ വിഭത്തന്തി ആഹ **"ഭഗവാ പനാ"**തിആദി.

സോ ഉപാസകോ ചന്ദനങ്ഗലഗാമേ ജാതത്താ **"ചന്ദനങ്ഗലികോ"**തി പഞ്ഞായതി, ''ചന്ദനവിലാസോ''തി കേചി. തസ്സ ഉപാസകസ്സ പടിഭാനം ഉദപാദീതി യോജനാ. തേ രാജാനോ ഹതപ്പഭേ ഹതസോഭേ ദിസ്വാതി സമ്ബന്ധോ. **ഉദകാഭിസിത്തേ**തി ഉദകേന അഭിസിഞ്ചിതേ. **അങ്ഗാരേ വിയാ**തി അങ്ഗാരക്ഖണേ വിയ.

കാലസ്സേവാതി പഗേവ. **അവിഗതഗന്ധം** തങ്ഖണവികസിതതായ. **ഈദിസം വചന**ന്തി ''അച്ഛാദേസീ''തി ഏവരൂപം വചനന്തി.

പഞ്ചരാജസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ദോണപാകസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൪. ''ദോണപാകകുര''ന്തി ഏത്ഥ വിഭത്തിലോപം കത്വാ നിദ്ദേസോതി ആഹ **"ദോണപാകം കുര"**ന്തി. **ദോണസ്സാ**തി ചതുന്നം ആള്ഹകാനം, സോളസനാളീനന്തി അത്ഥോ. **തദുപിയ**ന്തി തദനുരൂപം, തസ്സ വുത്തപരിമാണസ്സ അനുച്ഛവികന്തി അത്ഥോ. **പുബ്ബേ**തി തംദിവസതോ പുരിമതരദിവസേസു. **ബലവാ**തി മഹാ. **ഭത്തപരിളാഹോ**തി ഭത്തസമ്മദഹേതുകോ. **അസ്സ** രഞ്ഞോ **ഉഭോസു പസ്സേസു** ഗഹിതതാലവണ്ടാ **ബീജന്തി യമകതാലവണ്ടേഹി**. **ഫാസുവിഹാര**ന്തി ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുതായ ലദ്ധബ്ബസുഖവിഹാരം. ഭോജനമത്തഞ്ഞൂ ഹി സുഖവിഹാരോ ഹോതി. തേനാഹ **"തനുകസ്സ ഭവന്തി വേദനാ, സണികം ജീരതി ആയു പാലയ"**ന്തി.

തനുകസ്സാതി തനുകാ അസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ, ഭുത്തപച്ചയാ വിസഭാഗവേദനാ ന ഹോന്തീതി അത്ഥോ. **സണിക**ന്തി മന്ദം മുദുകം, അപരിസ്സയമേവാതി അത്ഥോ. **ജീരതീ**തി പരിഭുത്താഹാരോ പച്ചതി. **ആയുപാലയ**ന്തി നിരോധോ അവേദനോ ജീവിതം രക്ഖന്തോ. അഥ വാ **സണികം ജീരതീ**തി സോ ഭോജനേ മത്തഞ്ഞൂ പുഗ്ഗലോ പരിമിതാഹാരതായ സണികം ചിരേന ജീരതി ജരം പാപുണാതി ജീവിതം പാലേന്തോ.

പരിയാപുണിത്വാതി ഏത്ഥ യഥാ സബ്ബം സോ പരിയാപുണി, തതോ പരഞ്ച യഥാ പടിപജ്ജി, തം ദസ്സേതും **“രഞ്ഞോ സദ്ധി”**ന്തിആദി വുത്തം. **താവതകേ തണ്ഡുലേ ഹാരേയ്യാസി** തദുപിയഞ്ച ബ്യഞ്ജനന്തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ.

പുരിസഭാഗോ ഏസാതി മജ്ഝിമേന പുരിസേന ഭുഞ്ജിതബ്ബഭാഗോ ഏസോ, യദിദം നാളികോദനമത്തം. **സല്ലിഖിതസരീരതാ**തി ഭമം ആരോപേത്വാ ഉല്ലിഖിതസ്സ വിയ സബ്ബപരിളാഹവൂപസമസ്സ പുഥുലതാപഗതസരീരസ്സ. **സീലം സമ്പരായികത്ഥോ**തി വുത്തം, കുതോ പനേത്ഥ സീലന്തി ആഹ **“ഭോജനേ”**തിആദി. **സീലങ്ഗം നാമ ഹോതീ**തി ചതുപാരിസുദ്ധിസീലസ്സ അവയവോ ഏകോ ഭാഗോ ഹോതി.

ദോണപാകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

४. പഠമസങ്ഗാമസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൫. വേദേന ഞാണേന ഈഹതി ഇരിയതീതി **വേദേഹീ,** കോസലരാജഭഗിനീ അജാതസത്തുനോ മാതാ, സാ കിര സമ്പജഞ്ഞജാതികാ. തേനാഹ **“പണ്ഡിതാധിവചന”**ന്തി, ചത്താരി അങ്ഗാനി ഏതിസ്സന്തി **ചതുരങ്ഗിനീ. ദ്വിന്നം രജ്ജാന**ന്തി കാസികരജ്ജമഗധരജ്ജാനം അന്തരേ, സോ പന ഗാമോ കാസികരജ്ജേ.

പാപാതി ലാമകാ നിഹീനാചാരാ. മേജ്ജതി സിനിയ്ഹതീതി മേത്തി, സാ ഏതേസു അത്ഥീതി **മിത്താ**. സഹ അയന്തി പവത്തന്തീതി **സഹായാ**. **സമ്പവങ്ക**ന്തി സുട്ഠു ഓനതം. **ജയകാരണം ദിസ്വാ ആഹ,** തഥാ ഹി ‘‘അജ്ജ ഇമം രത്തിം ദുക്ഖം സേതീ’’തി കാലപരിച്ഛേദവസേന വുത്തം. വേരിഘാതോ നാമ വേരിപുഗ്ഗലേ സതീതി ആഹ **“വേരിപുഗ്ഗലം ലഭതീ”**തി.

പഠമസങ്ഗാമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ദുതിയസങ്ഗാമസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൬. **സുണാഥാ**തി ‘‘വത്വാ’’തി വചനസേസോ. **ഉപകപ്പതീ**തി സമ്ഭവതി. **സയ്ഹം ഹോതീ**തി കാതും സക്കാ ഹോതി. ‘‘യദാ ചഞ്ഞേ’’തി ച-കാരോ നിപാതമത്തന്തി ആഹ **“യദാ അഞ്ഞേ”**തി. **വിലുമ്പന്തീ**തി വിനാസം അച്ഛിന്ദനം കരോന്തി. **വിലുമ്പീയതീ**തി വിലുത്തപരസന്തകസ്സ അസകത്താ പുഗ്ഗലോ ദിട്ഠധമ്മികം കമ്മഫലം പടിസംവേദേന്തോ വിയ സയമ്പി പരേന വിലുമ്പീയതി, ധനജാനിം പാപുണാതി. **“കാരണ”ന്തി ഹി മഞ്ഞതീ**തി പാപകിരിയം അത്തനോ ഹിതാവഹം കാരണം കത്വാ മഞ്ഞതി. **ജയന്തോ പുഗ്ഗലോ** ‘‘ഇദം നാമ ജിനാമീ’’തി മഞ്ഞമാനോ സയമ്പി തതോ പരാജയം പാപുണാതി. **ഘട്ടേതാര**ന്തി പാപകമ്മവിപാകം. **കമ്മവിവട്ടേനാ**തി കമ്മസ്സ വിവട്ടനേന, പച്ചയലാഭേന ലദ്ധാവസരേന വിവട്ടേത്വാ വിഗമിതേന കമ്മേനാതി അത്ഥോ.

ദുതിയസങ്ഗാമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. മല്ലികാസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൭. ഏകച്ചാതി പണ്ഡിതാ സപഞ്ഞാ. **സേയ്യാ**തി വരാ. ഗാഥാസുഖത്ഥം സസുരസദ്ദലോപം കത്വാ ''സസ്സുദേവാ''തി വുത്തന്തി ആഹ **''സസ്സുസസുരദേവതാ''**തി. **ദിസാജേട്ഠകാ**തി ചതൂസുപി ദിസാസു ജേട്ഠകസീസേന ഹി ലോകം വദതി. **താദിസായാ**തി തഥാരൂപായ മേധാവിതാദിഗുണവുത്തിയാ. **സുഭരിയായാ**തി സുഖേത്തഭൂതായ സുന്ദരിത്ഥിയാതി അത്ഥോ.

മല്ലികാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അപ്പമാദസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൮. സമധിഗ്ഗയ്ഹാതി സമ്മാ അതിവിയ ഗഹേത്വാ, ഞായേന വിസേസതോ ഗണ്ഹിത്വാ. **കാരാപകഅപ്പമാദോ**തി തിണ്ണം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനം പവത്തകഅപ്പമാദോ. **സമവധാന**ന്തി സമവരോധം അന്തോഗധം. **ഉപക്ഖേപ**ന്തി ബഹി അഹുത്വാ പക്ഖിപിതബ്ബതം. **സേസപദജാതാനി വിയ അവ...പേ॰... ധമ്മാ** സപ്പദേസത്താ. **അപ്പമാദേ സമോധാനം ഗച്ഛന്തി** തസ്സ നിപ്പദേസത്താ. **അഗ്ഗം സേട്ഠം** മഹന്തം **സേസധമ്മാനം അപ്പമാദോ. പടിലാഭകട്ഠേനാ**തി അധിഗമഹേതുതായ. **ലോകിയോപി സമാനോ**തി കാമാവചരോപി സമാനോ. മഹഗ്ഗതാനുത്തരാനം പുബ്ബഭാഗേ പവത്തഅപ്പമാദോ ഹി ഇധാധിപ്പേതോ.

പസംസന്തി പണ്ഡിതാതി യോജനാ. അപ്പമാദസ്സ പാസംസഭാവേ ഏകന്തതോ കത്തബ്ബതായ പന **''ഏതാനീ''**തിആദിനാ കാരണം ആഹ. ഇമിസ്സാ യോജനായ ''പുഞ്ഞകിരിയാസൂ''തി പദസ്സ ''അപ്പമത്തോ''തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധോ. യസ്മാ പണ്ഡിതാ അപ്പമാദം പസംസന്തി, യസ്മാ ച പുഞ്ഞകിരിയാസു അപ്പമത്തോ ഉഭോ അത്ഥേ അധിഗ്ഗണ്ഹാതി, തസ്മാ ആയുആദീനി പത്ഥയന്തേന അപ്പമാദോവ കാതബ്ബോതി. ദുതിയയോജനായ പന പണ്ഡിതാ അപ്പമാദം പസംസന്തി. കത്ഥ? പുഞ്ഞകിരിയാസു. കസ്മാതി ചേ? അപ്പമത്തോതിആദി. തേനാഹ **''യസ്മാ...പേ॰... അത്ഥോ''**തി. **അത്ഥപടിലാഭാ**തി ദിട്ഠധമ്മികാദിഹിതപടിലാഭാ.

അപ്പമാദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. കല്യാണമിത്തസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൯. സീലാദിഗുണസമന്നാഗതോ കല്യാണോ ഭദ്ദകോ മിത്തോ ഏതസ്സാതി കല്യാണമിത്തോ, തസ്സ ധമ്മോ **കല്യാണമിത്തസ്സേവ സ്വാഖാതോ നാമ ഹോതി** സുത്വാ കത്തബ്ബകിച്ചസ്സ സാധനതോ. തേനാഹ **''അത്ഥം പൂരേതീ''**തി. **ഇതരസ്സാ**തി പാപമിത്തസ്സ. **തേനാ**തി അത്ഥപൂരണേന. **ഏത**ന്തി ''സോ ച ഖോ കല്യാണമിത്തസ്സാ''തി ഏതം വചനം. **ദേസനാധമ്മോ**തി പരിയത്തിധമ്മോ. സോ ഹി കല്യാണമിത്തതോ പച്ചക്ഖതോ ലദ്ധബ്ബോ, ഇതരേ തദുപനിസ്സയാ പച്ചത്തപുരിസകാരേഹി, തേന ലദ്ധബ്ബോ കല്യാണമിത്തോതി ഏവമത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. സാവകബോധിസത്തവസേന ഹേസാ ദേസനാ ആഗതാ. ന ഹി സേസബോധിസത്താനം പരോപദേസേന പയോജനം അത്ഥി.

ഉപഡ്ഢം കല്യാണമിത്തതോതി ബ്രഹ്മചരിയം ചരന്തസ്സ ഉപഡ്ഢഗുണോ കല്യാണമിത്തതോ ലദ്ധബ്ബോ. **ഉപഡ്ഢം പച്ചത്തപുരിസകാരതോ**തി ഇതരം

ഉപഡ്ഢം ഞാണം പടിപജ്ജന്തസ്സ അത്തനോ പുരിസകാരതോ. ലോകേപി പാകടോയമത്ഥോ "ആചരിയതോ ഉപഡ്ഢം, പച്ചത്തപുരിസകാരതോ ഉപഡ്ഢം ലദ്ധബ്ബാ തേവിജ്ജതാ"തി, തസ്മാ ഥേരോ തഥാ ചിന്തേസി. **നിപ്പദേസ**ന്തി അനവസേസതോ. **തതോ**തി കല്യാണമിത്തതോ. **ഉപഡ്ഢം ആഗച്ഛതീ**തി ഉപഡ്ഢഗുണോ പടിപജ്ജന്തം ഉപഗച്ഛതി. **ബഹൂഹി** പുരിസേഹി. **വിനിബ്ഭോഗോ** വിവേചനം **നത്ഥി** ഏകജ്ഝം അത്ഥസ്സ വിവേചേതും അസക്കുണേയ്യത്താ. **ഏസാ**തി പരതോഘോസപച്ചത്തപുരിസകാരതോ ച സിജ്ഝമാനോ അത്ഥോ. **ഏത്തക**ന്തി ഏത്തകോ ഭാഗോ. യദി ന സക്കാ ലദ്ധും, അഥ കസ്മാ ഉപഡ്ഢന്തി വുത്തന്തി ആഹ **"കല്യാണമിത്തതായാ"**തിആദി. സമ്മാദിട്ഠിആദീസു **ന സക്കാ ലദ്ധും**. അസക്കുണേയ്യേ സകലമ്പി ന സമ്ഭവതി പരതോഘോസമത്തേന തേസം അസിജ്ഝനതോ, പധാനഹേതുഭാവദീപനത്ഥം പന **"സകലമേവാ"**തി വുത്തം. **പുബ്ബഭാഗപടിലാഭങ്ഗ**ന്തി പുബ്ബഭാഗേ പടിലദ്ധബ്ബകാരണം കല്യാണമിത്തസ്സ ഉപദേസേന വിനാ തേന ഉത്തരി വിസേസതോ അലദ്ധബ്ബതോ. **അത്ഥതോ**തി പരമത്ഥതോ. **"കല്യാണമിത്തം…പേ॰… ചത്താരോ ഖന്ധാ"**തി വത്വാ സുത്വാതി അത്ഥോ. തേ പന സീലാദയോ സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നാതി ആഹ **"സങ്ഖാരക്ഖന്ധോതിപി വദന്തിയേവാ"**തി.

മാഹേവന്തി മാ അഹ ഏവന്തി ഛേദോ, **അഹാ**തി നിപാതമത്തം, മാതി പടിസേധേ നിപാതോ. തേനാഹ **"മാ ഏവം അഭണീ"**തി. "മാഹേവം ആനന്ദാ"തി വദതോ ഭഗവതോ ഇമസ്മിം ഠാനേ താദിസസ്സ നാമ തേ, ആനന്ദ, കല്യാണമിത്തഗുണേ സേവതോ വത്തും യുത്തം അയാഥാവതോതി ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികസ്സ യഥാഭൂതഗുണകിത്തനമുഖേന പടിക്ഖേപോ യുത്തോതി ദസ്സേന്തോ **"ബഹുസ്സുതോ"**തിആദിമാഹ. **ഇദ**ന്തി ഇദം വചനം ഭഗവാ ആഹാതി സമ്ബന്ധോ. **സകലമേവ ഹീ**തി ഏത്ഥ **ഹി**-സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥോ. തേന "മാഹേവ"ന്തി തസ്സ പടിക്ഖേപസ്സ കാരണം ജോതിതം, ന സരൂപതോ വുത്തം. "കല്യാണമിത്തസ്സേത"ന്തിആദിനാ പന തം സരൂപതോ ദസ്സിതന്തി ആഹ **"ഇദാനി…പേ॰… ആദിമാഹാ"**തി. **പാടികങ്ഖിതബ്ബ**ന്തി ഇച്ഛനട്ഠേന പാടികങ്ഖിതബ്ബം, ന പടികങ്ഖാനിമിത്തേനാതി ആഹ **"അവസ്സംഭാവീതി അത്ഥോ"**തി.

ഇധാതി അന്തോഗധാവധാരണപദം, ഇധേവാതി അത്ഥോ. ഇമസ്മിംയേവ ഹി സാസനേ അരിയമഗ്ഗഭാവനാ, ന അഞ്ഞത്ഥ. **ആദിപദാനംയേവാ**തി തസ്മിം തസ്മിം വാക്യേ ആദിതോ ഏവ വുത്തസമ്മാദിട്ഠിആദിപദാനംയേവ. **സമ്മാദസ്സനലക്ഖണാ**തി ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം പരിഞ്ഞാഭിസമയാദിവസേന സമ്മദേവ ദസ്സനസഭാവാ. **സമ്മാഅഭിരോപനലക്ഖണോ**തി നിബ്ബാനസങ്ഖാതേ ആരമ്മണേ സമ്പയുത്തധമ്മേ സമ്മദേവ ആരോപനസഭാവോ. **സമ്മാപരിഗ്ഗഹണലക്ഖണാ**തി മുസാവാദാദീനം വിസംവാദനാദികിച്ചതായ ലൂഖാനം അപരിഗ്ഗാഹകാനം പടിപക്ഖഭാവതോ പരിഗ്ഗാഹകസഭാവാ സമ്മാവാചാ സിനിദ്ധഭാവേന സമ്പയുത്തധമ്മേ സമ്മാവാചാപച്ചയം സുഭാസിതസോതാരഞ്ച പുഗ്ഗലം പരിഗ്ഗണ്ഹാതീതി **സമ്മാപരിഗ്ഗഹണലക്ഖണാ**. യഥാ കായികകിരിയാ കിഞ്ചി കത്തബ്ബം സമുട്ഠാപേതി, സയഞ്ച സമുട്ഠഹനം ഘടനം ഹോതി, തഥാ **സമ്മാകമ്മന്ത** സങ്ഖാതാ വിരതിപീതി **സമുട്ഠാപനലക്ഖണാ** ദട്ഠബ്ബാ, സമ്പയുത്തധമ്മാനം വാ ഉക്ഖിപനം **സമുട്ഠാപനം** കായികകിരിയായ ഭാരുക്ഖിപനം വിയ. ജീവമാനസ്സ സത്തസ്സ,

സമ്പയുത്തധമ്മാനം വാ, ജീവിതപ്പവത്തിയാ ആജീവസ്സേവ വാ സുദ്ധി വോദാനം. യഥാ ഉപ്പന്നുപ്പന്നാനം വജ്ജാനം ധമ്മേന പഹാനാനുപ്പാദഅത്ഥലാഭാദിപരിവുഡ്ഢി ഹോതി, ഏവം സമ്പയുത്താനം പഗ്ഗഹണസഭാവോതി **സമ്മാപഗ്ഗഹലക്ഖണോ സമ്മാവായാമോ**. കായവേദനാചിത്തധമ്മേസു സുഭസുഖനിച്ചഅത്തഗാഹാനഞ്ച വിധമനവസേന സമ്മാപതിട്ഠാനസഭാവാതി **സമ്മാഉപട്ഠാനലക്ഖണാ സമ്മാസതി**. സമ്പയുത്തധമ്മാനം സമ്മാ സമാദഹനം ഏകഗ്ഗതാകരണം സഭാവോ ഏതസ്സാതി **സമ്മാസമാധാനലക്ഖണോ സമ്മാസമാധി. തീണി കിച്ചാനി ഹോന്തി** പടിപക്ഖധമ്മേസു , ആരമ്മണധമ്മേസു, സമ്പയുത്തധമ്മേസു ച ഏകസ്മിംയേവ ഖണേ പവത്തിവിസേസഭൂതാനി. ഇദാനി താനി സരൂപതോ ദസ്സേതും **"സേയ്യഥിദ"**ന്തിആദി വുത്തം. **സദ്ധി**ന്തി ഇമിനാ "അഞ്ഞേഹീ"തി വുത്തകിലേസാ മിച്ഛാദിട്ഠിയാ സഹ ഏകട്ഠാ വാ അനേകട്ഠാ വാതി ദസ്സേതി. **പജഹതി** പഹായ നം പടിവിജ്ഝതി. **നിരോധന്തി** നിബ്ബാനം **ആരമ്മണം കരോതി** സച്ഛികിരിയാപടിവേധേന പടിവിജ്ഝതി.

ന കേവലം മഗ്ഗധമ്മാ വുത്തനയേനേവ, അഥ ഖോ അപരേനപി നയേന വേദിതബ്ബാതി ദസ്സേന്തോ **"അപി ചാ"**തിആദിമാഹ. **നാനാഖണാ** പുനപ്പുനം ഉപ്പജ്ജനതോ. **നാനാരമ്മണാ** അനിച്ചാനുപസ്സനാദിഭാവതോ. **ഏകക്ഖണാ** സകിദേവ ഉപ്പജ്ജനതോ. **ഏകാരമ്മണാ** നിബ്ബാനവിസയത്താ. **ചത്താരി നാമാനി ലഭതി** പരിഞ്ഞാഭിസമയാദിവസേന പവത്തിയാ. **തീണി നാമാനി ലഭതി** കാമസങ്കപ്പാദീനം പഹാനവസേന പവത്തിയാ. പടിപക്ഖപഹാനവസേന ഹിസ്സ നാമത്തയലാഭോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **വിരതിയോപി ഹോന്തി ചേതനായോപി** പുബ്ബഭാഗേപി വിക്ഖമ്ഭനവസേന പവത്തനതോ. **മഗ്ഗക്ഖണേ പന വിരതിയോവ** പടിപക്ഖസമുച്ഛിന്ദനസ്സ മഗ്ഗകിച്ചത്താ. ന ഹി ചേതനാ മഗ്ഗസഭാവാ. **സമ്മപ്പധാനസതിപട്ഠാനവസേനാതി** ചതുബ്ബിധസമ്മപ്പധാനചതുബ്ബിധസതിപട്ഠാനവസേന **ചത്താരി നാമാനി ലഭതി** അനുപ്പന്നാകുസലാനുപ്പാദനാദീനം കുസലാനഞ്ച വഡ്ഢനതോ. **പുബ്ബഭാഗേപി മഗ്ഗക്ഖണേപീ**തി യഥാ പുബ്ബഭാഗേ പഠമജ്ഝാനാദിവസേന നാനാ. ഏവം മഗ്ഗക്ഖണേപി. ന ഹി ഏകോപി ച മഗ്ഗസമാധി പഠമജ്ഝാനസമാധിആദിനാമാനി ലഭതി സമ്മാദിട്ഠിആദീനം വിയ കിച്ചവസേന ഭേദാഭാവതോ. തേനാഹ **"മഗ്ഗക്ഖണേപി സമ്മാസമാധിയേവാ"**തി.

ഞത്വാ ഞാതബ്ബാതി സമ്ബന്ധോ. വുദ്ധി നാമ വേപുല്ലം ഭിയ്യോഭാവോ പുനപ്പുനം ഉപ്പാദോ ഏവാതി ആഹ **"പുനപ്പുനം ജനേതീ"**തി. **അഭിനിബ്ബത്തേതീ**തി അഭിവഡ്ഢം പാപേന്തോ നിബ്ബത്തേതി. **വിവിത്തതാ**തി വിവിത്തഭാവോ. സോ ഹി വിവേചനീയതോ വിവിച്ചതി, യം വിവിച്ചിത്വാ ഠിതം, തദുഭയമ്പി ഇധ വിവിത്തഭാവസാമഞ്ഞേന "വിവിത്തതാ"തി വുത്തം. തേസു പുരിമോ വിവേചനീയതോ വിവിച്ചമാനതായ വിവിച്ചനകിരിയായ സമങ്ഗീ ധമ്മസമൂഹോ തായ ഏവ വിവിച്ചനകിരിയായ വസേന വിവേകോതി ഗഹിതോ. ഇതരോ സബ്ബസോ തതോ വിവിത്തസഭാവതായ. തത്ഥ യസ്മിം ധമ്മപുഞ്ജേ സമ്മാദിട്ഠി പവത്തതി, തം യഥാവുത്തായ വിവിച്ചമാനതായ വിവേകസങ്ഖാതം നിസ്സായേവ പവത്തതി, ഇതരം പന തംനിന്നതാതംആരമ്മണതാഹീതി വുത്തം **"വിവേകം നിസ്സിതം, വിവേകേ വാ നിസ്സിത"**ന്തി.

യഥാ വാ വിവേകവസേന പവത്തം ഝാനം “വിവേകജ”ന്തി വുത്തം, ഏവം വിവേകവസേന പവത്താ സമ്മാദിട്ഠി “വിവേകനിസ്സിതാ”തി ദട്ഠബ്ബോ. നിസ്സയോ ച വിപസ്സനാമഗ്ഗാനം വസേന മഗ്ഗഫലാനം വേദിതബ്ബോ. അസതിപി താസം പുബ്ബാപരഭാവേ “പടിച്ചസമുപ്പാദോ”തി ഏത്ഥ പച്ചയാനം സമുപ്പാദനം വിയ അഭിന്നധമ്മാധാരാ നിസ്സയഭാവനാ സമ്ഭവന്തി. തസ്സ തദങ്ഗ-സമുച്ഛേദനിസ്സരണവിവേകനിസ്സിതത്തം വത്വാ പടിപ്പസ്സദ്ധിവിവേകനിസ്സിതതായ അവചനം അരിയമഗ്ഗഭാവനായ വുച്ചമാനത്താ. ഭാവിതമഗ്ഗസ്സ ഹി യേ സച്ഛികാതബ്ബാ ധമ്മാ. തേസം കിച്ചം പടിപ്പസ്സദ്ധിവിവേകോ. **അജ്ഝാസയതോതി** “നിബ്ബാനം സച്ഛികരിസ്സാമീ”തി മഹന്തഅജ്ഝാസയതോ. യദിപി ഹി വിപസ്സനാക്ഖണേ സങ്ഖാരാരമ്മണം ചിത്തം, സങ്ഖാരേസു പന ആദീനവം സുട്ഠു, ദിസ്വാ തപ്പടിപക്ഖേ നിബ്ബാനേ നിന്നതായ അജ്ഝാസയതോ നിസ്സരണവിവേകനിസ്സിതോ ഹോതി, ഉണ്ഹാഭിഭൂതസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ സീതനിന്നചിത്തതാ വിയ. കേചി പന “യഥാ സഭാവതോ, യഥാ അജ്ഝാസയതോ നിസ്സരണവിവേകനിസ്സിതതാ, ഏവം പടിപ്പസ്സദ്ധിവിവേകനിസ്സിതതാപി സിയാ”തി വദന്തി. യദഗ്ഗേന ഹി നിബ്ബാനനിന്നതാ സിയാ, തദഗ്ഗേന ഫലനിന്നതാപി സിയാ “കുദാസ്സു നാമാഹം തദായതനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരേയ്യ”ന്തി അജ്ഝാസയസമ്പത്തിയാ ഭാവതോ. യസ്മാ പഹാനവിനയോ വിയ രാഗനിരോധോപി ഇധാധിപ്പേതവിവേകേന അത്ഥതോ നിബ്ബിസിട്ഠോ, തസ്മാ വുത്തം **ഏസ നയോ വിരാഗനിസ്സിതാദീസൂ**തി. തേനാഹ “വിവേകത്ഥാ ഏവ ഹി വിരാഗാദയോ”തി.

വോസ്സഗ്ഗസദ്ദോ പരിച്ചാഗത്ഥോ പക്ഖന്ദനത്ഥോ ചാതി വോസ്സഗ്ഗസ്സ ദുവിധതാ വുത്താ. വോസ്സജ്ജനഞ്ഹി പഹാനം, വിസ്സട്ഠഭാവേന നിരാസങ്കപവത്തി ച, തസ്മാ വിപസ്സനാക്ഖണേ തദങ്ഗവസേന, മഗ്ഗക്ഖണേ സമുച്ഛേദവസേന പടിപക്ഖസ്സ പഹാനം വോസ്സഗ്ഗോ, തഥാ വിപസ്സനാക്ഖണേ തംനിന്നഭാവേന, മഗ്ഗക്ഖണേ ആരമ്മണകരണേന വിസ്സട്ഠസഭാവതാ വോസ്സഗ്ഗോതി വേദിതബ്ബം. തേനേവാഹ **“തത്ഥ പരിച്ചാഗവോസ്സഗ്ഗോ”**തിആദി. **അയം സമ്മാദിട്ഠീ**തി അയം മിസ്സകവസേന വുത്താ സമ്മാദിട്ഠി. **യഥാവുത്തേന പകാരേനാ**തി തദങ്ഗപ്പഹാനസമുച്ഛേദപ്പഹാനപകാരേന തംനിന്നതദാരമ്മണകരണപ്പകാരേന ച.

പുബ്ബേ വോസ്സഗ്ഗവചനസ്സേവ അത്ഥസ്സ വുത്തത്താ ആഹ **“സകലേന വചനേനാ”**തി. **പരിണമന്തം** വിപസ്സനാക്ഖണേ, **പരിണതം** മഗ്ഗക്ഖണേ. പരിണാമോ നാമ ഇധ പരിപാകോതി ആഹ **“പരിപച്ചന്തം പരിപക്കഞ്ചാ”**തി. പരിപാകോ ച ആസേവനലാഭേന ലദ്ധസാമത്ഥിയസ്സ കിലേസേ പരിച്ചജിതും നിബ്ബാനം പക്ഖന്ദിതും തിക്ഖവിസദഭാവോ. തേനാഹ **“അയ”**ന്തിആദി. **ഏസ നയോതി** യ്വായം നയോ “വിവേകനിസ്സിത”ന്തിആദിനാ സമ്മാദിട്ഠിയം വുത്തോ, സേസേസു സമ്മാസങ്കപ്പാദീസുപി ഏസേവ നയോ, ഏവം തത്ഥ നേതബ്ബന്തി അത്ഥോ. **പടിച്ചാതി** നിസ്സായ. **ജാതിസഭാവാതി** ജായനസഭാവാ. **സകലോതി** അനവസേസോ, സബ്ബോതി അത്ഥോ. ന കോചി മഗ്ഗോ സാവസേസോ ഹുത്വാ സമ്ഭവതി. ഹേട്ഠിമേ മഗ്ഗേ ഉപ്പന്നേ ഉപരിമോ ഉപ്പന്നോ ഏവ നാമ അനന്തരായേന ഉപ്പജ്ജനതോ. **വവസ്സഗ്ഗത്ഥേ**തി വചസായത്ഥേ. **വണ്ണയന്തീ**തി ഗുണവണ്ണനവസേന വിത്ഥാരേന്തി.

കല്യാണമിത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പഠമഅപുത്തകസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൦. ദിവ-സദ്ദോ ദിവാ-സദ്ദോ വിയ ദിവസപരിയായോ, തസ്മാ വിസേസനഭാവേന വുച്ചമാനോ ദിവസദ്ദോ അത്ഥവിസേസം ദീപേതീതി ആഹ **"ദിവസസ്സ ദിവാ"**തിആദി. സം വുച്ചതി ധനം, തസ്സ പതീതി സമ്പതി, ധനസാമികോ, തസ്സ ഹിതാവഹത്താ **സാപതേയ്യ**ന്തി ആഹ **"സാപതേയ്യന്തി ധന"**ന്തി. തസ്സ ഗേഹേ കതാകതഭണ്ഡസ്സ അതിബഹുഭാവതോ വിമ്ഹയപ്പത്തോ രാജാ **"കോ പന വാദോ"**തി ആഹ. **കാളലോഹം** നാമ അയോഫലം. കച്ഛപാദിരൂപേഹിപി സോവണ്ണാദീനി ഠപേന്തി. **സകുണ്ഡകഭത്ത**ന്തി സകുണ്ഡേഹി വാ സഥുസേഹി വാ പക്കഭത്തം. ബിലങ്ഗം വുച്ചതി ധഞ്ഞബിലങ്ഗം, ആരനാലന്തിപി വുച്ചതി, തം ദുതിയം അസ്സാതി **ബിലങ്ഗദുതിയം**. തഞ്ഹി കഞ്ജിതോ നിബ്ബത്തത്താ **കഞ്ജികം** നാമ. തീഹി പക്ഖേഹി വത്ഥഖണ്ഡേഹി കതനിവാസനം **തിപക്ഖവസനം**. തേനാഹ **"തീണി...പേ॰... നിവാസന"**ന്തി.

അസന്തോ നീചോ പുരിസോതി **അസപ്പുരിസോ**തി ആഹ **"ലാമകപുരിസോ"**തി. കമ്മസ്സ നിബ്ബത്തഭാവേന ഓതരണതായ ഫലം അഗ്ഗം നാമ, ഉപരിഭൂമിഗതത്താ ഉദ്ധം അഗ്ഗം അസ്സാതി **ഉദ്ധഗ്ഗികം. ദക്ഖിണ**ന്തി ദാനമാഹ. സഗ്ഗോ നാമ കാമഭവൂപപത്തിഭവോ, തസ്സ നിബ്ബത്തനതോ **"സഗ്ഗസ്സ ഹിതാ"**തി വുത്തം. **തത്രുപപത്തിജനനതോ**തി തത്ര ഉപപത്തിയാ ജനനതോ, ഉപ്പാദനതോതി അത്ഥോ.

സേതം ഉദകം ഏതിസ്സാതി **സേതോദകാ**. സോ യേന ഭാവേന യത്ഥ പാകടതരോ ഹുത്വാ ദിസ്സതി, തം ദസ്സേതും **"വീചീനം ഭിന്നട്ഠാനേ"**തി ആഹ. സുഖോതരണട്ഠാനതായ കദ്ദമാദിദോസവിരഹതോ ച **സുന്ദരതിത്ഥാ. തം അപേയ്യമാന**ന്തി തം ഉദകം കേനചി അപരിഭുഞ്ജിയമാനം. **അത്തനാ കത്തബ്ബകിച്ചകരോ**തി അത്തനാ കാതബ്ബകമ്മസങ്ഖാതകിച്ചകരോ, പരിഭോഗവസേന ചേവ സങ്ഗഹേതബ്ബസങ്ഗണ്ഹനവസേന ച നിയോജകോതി അത്ഥോ. **കുസലകിച്ചകരോ**തി അത്തനാ കാതബ്ബപുഞ്ഞകരോ.

പഠമഅപുത്തകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ദുതിയഅപുത്തകസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൧. പിണ്ഡപാതേനാതി സഹയോഗേ കരണവചനം. പടിപാദനം തേന സഹ യോജനന്തി ആഹ **"പിണ്ഡപാതേന സദ്ധിം സംയോജേസി, പിണ്ഡപാതം അദാസീതി അത്ഥോ"**തി. "പണീതഭോജനം ഭുഞ്ജിത്വാ"തി വുത്തം, പാളിയം പന "കണാജകം ഭുഞ്ജതി ബിലങ്ഗദുതിയ"ന്തി. തം തം പവത്തിതം യേഭുയ്യവസേന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഇദാനി "ഇമസ്സ സേട്ഠിസ്സ കസ്സചി സമണസ്സ വാ ബ്രാഹ്മണസ്സ വാ ദേഥാ"തി വചനം ന സുതപുബ്ബം, യസ്മാ പച്ചേകബുദ്ധാ നാമ അത്തനോ ഗുണാനുഭാവേഹി ലോകേ പാകടാ സഞ്ജാതാ ഏവ ഹോന്തി, തസ്മാ സേട്ഠിഭരിയായ "ന യസ്സ വാ തസ്സ വാ"തിആദി ചിന്തിതം. തഥാ ഹി തേസം ദേന്താപി സക്കച്ചം യേഭുയ്യേന പണീതമേവ ദേന്തി. **നാസാപുടം പഹരി** അത്തനോ ആനുഭാവേന. **സോ** ലുദ്ധതായ "ബഹു വത ധഞ്ഞം മമസ്സാ"തി **ചിത്തം സംയമേതും** സന്ധാരേതും **അസക്കോന്തോ**.

വിപ്പടിസാരുപ്പന്നാകാരം ദസ്സേതും **"വരമേത"**ന്തിആദി വുത്തം. "ഇമസ്സ സമണസ്സ പിണ്ഡപാതം ദേഹീ"തി വദതോ ന ഏകായ ഏവ ജവനവീഥിയാ

വസേന അത്ഥസിദ്ധി. അഥ ഖോ തത്ഥ ആദിതോ പവത്തജവനവാരോപി അത്ഥി മജ്ഝേ പവത്തജവനവാരോപി, തം സന്ധായാഹ **“പുബ്ബപച്ഛിമചേതനാവസേനാ”**തി. **ഏകാ ചേതനാ ദ്വേ പടിസന്ധിയോ ന ദേതീ**തി ഏത്ഥ സാകേതപഞ്ഹവസേന നിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ. ചുദ്ദസന്നം ചേതനാനം പുബ്ബേ പുരേതരം കതത്താ **പുരാണം**.

പരിഗയ്ഹതീതി **പരിഗ്ഗഹോ**തി ആഹ **“പരിഗ്ഗഹിതം വത്ഥു”**ന്തി. അന്വായ ഉപനിസ്സായ ജീവന്തീതി **അനുജീവിനോ. സബ്ബമേത**ന്തി ധനധഞ്ഞാദിസബ്ബം ഏതം യഥാവുത്തപരിഗ്ഗഹവത്ഥും. **നിക്ഖിപ്പഗാമിന**ന്തി നിക്ഖിപിതബ്ബതാഗാമിനം. നിക്ഖിപിതബ്ബസഭാവം ഹോതീതി ആഹ **“നിക്ഖിപ്പസഭാവ”**ന്തി. പഹായ ഗമനീയന്തി അയമേത്ഥ അത്ഥോതി ആഹ **“പരിച്ചജിതബ്ബസഭാവമേവാ”**തി.

ദുതിയഅപുത്തകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. തതിയവഗ്ഗോ

൧. പുഗ്ഗലസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൨. ‘‘നീചേ കുലേ പച്ചാജാതോ’’തിആദി അപ്പകാസനഭാവേന തമതീതി **തമോ,** തേന തമേന യുത്തോതി **തമോ** പുഗ്ഗലോ വുച്ചതി, തംയോഗതോ പുഗ്ഗലസ്സ തബ്ബോഹാരോ യഥാ ‘‘മഞ്ചേരയോഗതോ മഞ്ചേരോ’’തി. തസ്മാ **തമോ**തി അപ്പകാസനഭാവേന തമോ തമഭൂതോ അന്ധകാരോ വിയ ജാതോ, അന്ധകാരത്തം വാ പത്തോതി അത്ഥോ. വുത്തലക്ഖണം തമമേവ പരമ്പരതോ അയനം ഗതി നിട്ഠാ ഏതസ്സാതി **തമപരായണോ,** തമപരായണതം വാ പത്തോതി അത്ഥോ. ഞായേനപി തമഗ്ഗഹണേന ഖന്ധതമോവ കഥിതോ, ന അന്ധകാരതമോ. ഖന്ധതമോതി ച സമ്പത്തിരഹിതാ ഖന്ധപവത്തിയേവ ദട്ഠബ്ബാ. ‘‘ഉച്ചേ കുലേ പച്ചാജാതോ’’തിആദി പകാസനഭാവേന ജോതേതീതി **ജോതി,** തേന ജോതിനാ യുത്തോതിആദി സബ്ബം തമേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. **ഇതരേ ദ്വേ**തി ജോതിതമപരായണോ ജോതിജോതിപരായണോതി ഇതരേ ദ്വേ പുഗ്ഗലേ.

വേണുവേത്താദികേഹി പേളാദികാരകാ **വിലീവകാരകാ**. മിഗമച്ഛാദീനം നിസാദനതോ **നേസാദാ,** മാഗവികമച്ഛബന്ധാദയോ. രഥേസു ചമ്മേന ഹനനകരണതോ **രഥകാരാ** ചമ്മകാരാ വുത്താ. ‘‘പു’’ ഇതി കരീസസ്സ നാമം, തം കുസേന്തി അപനേന്തീതി **പുക്കുസാ,** പുപ്ഫഛഡ്ഡകാ. **ദുബ്ബണ്ണോ**തി വിരൂപോ. **ഓകോടിമകോ**തി ആരോഹാഭാവേന ഹേട്ഠിമകോടികോ, രസ്സകായോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **“ലകുണ്ഡകോ”**തി. ലകു വിയ ഘടികാ വിയ ഡേതി പവത്തതീതി ഹി **ലകുണ്ഡകോ,** രസ്സോ. കണതി നിമീലതീതി **കാണോ**. തം പനസ്സ നിമീലനം ഏകേന അക്ഖിനാ ദ്വീഹിപി വാതി ആഹ **“ഏകക്ഖികാണോ വാ ഉഭയക്ഖികാണോ വാ”**തി. കുണനം കുണോ, ഹത്ഥവേകല്ലം, സോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **കുണീ. ഖഞ്ജോ** വുച്ചതി പാദവികലോ. ഹേട്ഠിമകായസങ്ഖാതോ സരീരസ്സ പക്ഖോ പദേസോ ഹതോ അസ്സാതി **പക്ഖഹതോ**. തേനാഹ **“പീഠസപ്പീ”**തി. പദീപേ പദീപനേ ഏതബ്ബം നേതബ്ബന്തി **പദീപേയ്യം,** തേലകപല്ലാദിഉപകരണം. **വുത്ത**ന്തി അട്ഠകഥായം വുത്തം.

ആഗമനവിപത്തീതി ആഗമനട്ഠാനവസേന വിപത്തി ആഗമോ ഏത്ഥാതി കത്വാ. **പുബ്ബുപ്പന്നപച്ചയവിപത്തീ**തി പഠമുപ്പന്നപച്ചയവസേന വിപത്തി. ചണ്ഡാലാദിസഭാവാ ഹിസ്സ മാതാപിതരോ പഠമുപ്പന്നപച്ചയാ, പഠമുപ്പത്തിയാ വാ പച്ചയാ, തേഹേവസ്സ വിപത്തി ഏവ, ന സമ്പത്തി. **പവത്തപച്ചയവിപത്തീ**തി പവത്തേ സുഖപച്ചയവിപത്തി. താദിസേ നിഹീനകുലേ ഉപ്പന്നോപി കോചി വിഭവസമ്പന്നോ സിയാ, അയം പന ദുഗ്ഗതോ ദുരൂപോ ഹോതി. **ആജീവുപായവിപത്തീ**തി ആജീവനുപായവസേന വിപത്തി. സുഖേന ഹി ജീവികം പവത്തേതും ഉപായഭൂതാ ഹത്ഥിസിപ്പാദയോ ഇമസ്സ നത്ഥി, പുപ്ഫഛഡ്ഡകസിലാകോട്ടനാദികമ്മം പന കത്വാ ജീവികം പവത്തേതി. തേനാഹ **"കസിരവുത്തികേ"**തി. **അത്തഭാവവിപത്തീ**തി ഉപധിവിപത്തി. **ദുക്ഖകാരണസമായോഗോ**തി കായികചേതസികദുക്ഖുപ്പത്തിയാ പച്ചയസമോധാനം. **സുഖകാരണവിപത്തീ**തി സുഖപച്ചയപരിഹാനി. **ഉപഭോഗവിപത്തീ**തി ഉപഭോഗസുഖസ്സ വിനാസോ അനുപലദ്ധി. ജോതി ചേവ ജോതിപരായണഭാവോ ച **സുക്കപക്ഖോ**.

ദസഹി അക്കോസവത്ഥൂഹീതി ലക്ഖണവചനം ഏതം യഥാ "യദി മേ ബ്യാധിതാ ഹോന്തി, ദാതബ്ബമിദമോസധ"ന്തി, തസ്മാ ദസഹി അക്കോസവത്ഥൂഹി, തത്ഥ വാ യേന കേനചി പരിഭാസതീതി അത്ഥോ. **ഏകഗ്ഗചിത്തോ**തി ദാനം ദാതും അപേക്ഖിതതായ സമാഹിതചിത്തോ.

പുഗ്ഗലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അയ്യികാസുത്തവണ്ണനാ

൱൩൩. **ജരാജിണ്ണാ**തി ജരായ ജിണ്ണാ. തേന പാകടജരായ മത്ഥകപ്പത്തിമാഹ. **വയോവുഡ്ഢാ**തി വയസാ വുഡ്ഢാ. തേന പച്ഛിമവയസ്സ ഓസക്കസമ്പത്തിം വദതി. **ജാതിമഹല്ലികാ**തി ജാതിമഹത്തഗതാ. **ചിരകാലം അതിക്കന്താ**തി ദ്വേ തയോ രാജപരിവട്ടേ വീതിവത്താ. വയോ-സദ്ദോ സാധാരണവചനോപി ജിണ്ണസദ്ദസന്നിധാനതോ ഓസാനവയം ഏവ വദതീതി ആഹ **"പച്ഛിമവയം സമ്പത്താ"**തി. **അയ്യികാ**തി മാതാമഹിം സന്ധായ വദതി. ഹത്ഥീ ഏവ രതനഭൂതോ **ഹത്ഥിരതന**ന്തി ആഹ "സതസഹസ്സഗ്ഘനകേനാ"തിആദി. **സബ്ബാനി താനീ**തി കുമ്ഭകാരഭാജനാനി, തേഹി സദ്ധിം സത്തസന്താനസ്സ പമാണം ദസ്സേന്തോ **"തേസു ഹീ"**തിആദിമാഹ, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

അയ്യികാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ഇസ്സത്തസുത്തവണ്ണനാ

൱൩൫. **അട്ഠുപ്പത്തികോ**തി ഏത്ഥ കാ അസ്സ അട്ഠുപ്പത്തി? തിത്ഥിയാനം ഭഗവതോ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ച അലാഭായ അയസായ പരിസക്കനം. തം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"ഭഗവതോ കിരാ"**തിആദി വുത്തം. യഥാ തം സബ്ബദിസാസു യമകമഹാമേഘോ ഉട്ഠഹിത്വാ മഹാഓഘം വിയ സബ്ബാ പാരമിയോ "ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ വിപാകം ദസ്സാമാ"തി സമ്പിണ്ഡിതാ വിയ ലാഭസക്കാരമഹോഘം നിബ്ബത്തയിംസു. തതോ തതോ അന്നപാനയാനവത്ഥമാലാഗന്ധവിലേപനാദിഹത്ഥാ ഖത്തിയബ്രാഹ്മണാദയോ ആഗന്ത്വാ - "കഹം ഭഗവാ, കഹം ദേവദേവോ നരാസഭോ ലോകനാഥോ"തി

ഭഗവന്തം പരിയേസന്തി, സകടസതേഹിപി പച്ചയേ ആഹരിത്വാ ഓകാസം അലഭമാനാ സമന്താ ഗാവുതപ്പമാണമ്പി സകടധുരേന സകടധുരം ആഹച്ച തിട്ഠന്തി ചേവ അനുവത്തന്തി ച അന്ധകവിന്ദബ്രാഹ്മണാദയോ വിയ. സബ്ബം **ഖന്ധകേ** (മഹാവ॰ ൨൮൨) തേസു തേസു സുത്തേസു ച ആഗതനയേന വേദിതബ്ബം. യഥാ ച ഭഗവതോ, ഏവം ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സാപി. വുത്തമ്പി - ''തേന ഖോ പന സമയേന ഭഗവാ സക്കതോ ഹോതി ഗരുകതോ മാനിതോ പൂജിതോ അപചിതോ ലാഭീ ചീവര...പേ॰... പരിക്ഖാരാനം, ഭിക്ഖുസങ്ഘോപി ഖോ''തിആദി (ഉദാ॰ ൩൮), തഥാ ''യാവതാ ഖോ, ചുന്ദ, ഏതരഹി സങ്ഘോ വാ ഗണോ വാ ലോകേ ഉപ്പന്നോ, നാഹം, ചുന്ദ, അഞ്ഞം ഏകം സങ്ഘമ്പി ഏകം ഗണമ്പി സമനുപസ്സാമി ഏവം ലാഭഗ്ഗയസഗ്ഗപ്പത്തം, യഥരിവായം, ചുന്ദ, ഭിക്ഖുസങ്ഘോ''തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൭൬). **ഏവന്തി** ഇദാനി വുച്ചമാനാകാരേന. **നിജ്ഝത്തി**ന്തി സഞ്ഞത്തിം. **നന്തി** കഥം.

ഏവം പുച്ഛിതും അയുത്തം തിത്ഥിയാനം കഥാ മഹാജനസന്നിപാതേ നിയ്യാതിതാ ഹോതീതി. **തസ്മിം ദാതബ്ബം,** ചിത്തപ്പസാദമത്തേന ദേന്തേപി ഹി പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതി. **ആരോചിതം** അത്തനോതി അധിപ്പായോ. **ഭഗവാതി** സത്ഥു ആമന്തനം. **ചിത്തം നാമ** യഥാപച്ചയം പവത്തമാനം **നിഗണ്ഠാ...പേ॰... പസീദതി** പസന്നസ്സാതി അധിപ്പായോ. പുബ്ബേ അവിസേസതോ ദേയ്യധമ്മസ്സ ദാതബ്ബട്ഠാനം നാമ പുച്ഛിതം, ഇദാനി തസ്സ മഹപ്ഫലഭാവകരോ ദക്ഖിണേയ്യവിസേസോതി ആഹ **''അഞ്ഞം തയാ പഠമം പുച്ഛിതം, അഞ്ഞം പച്ഛാ''**തി. **സല്ലക്ഖേഹി ഏതം**. പച്ഛിമം പുരിമേന സദ്ധിം ആനേഹീതി അധിപ്പായോ. പുച്ഛിതസ്സ നാമ പഞ്ഹസ്സ കഥനം മയ്ഹമേവ ഭാരോ. **സമുപബ്യൂള്ഹോതി** ഏകതോ സേനായ രാസിവസേന സമ്പിണ്ഡിതോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **''രാസിഭൂതോ''**തി. **അസിക്ഖിതോതി** സത്തട്ഠസംവച്ഛരാനി ധനുസിപ്പേന സിക്ഖിതോ. ധനുസിപ്പം സിക്ഖിത്വാപി കോചി കതഹത്ഥോ ന ഹോതി, അയം പന അസിക്ഖിതോ ന കതഹത്ഥോ, പോങ്ഖാനുപോങ്ഖഭാവോയേവ ബ്യാമമുട്ഠിബന്ധോ. **തിണപുഞ്ജമത്തികാപുഞ്ജാദീസൂ**തി **ആദി**-സദ്ദേന **പംസുപുഞ്ജവാലുകപുഞ്ജസാരഫലകഅയോഘനാദികേ** സങ്ഗണ്ഹാതി. **അകതപരിചയോ**തി തേസം സന്തികാ വിജ്ഝനട്ഠേന അകതപരിചയോ. രാജരാജമഹാമത്താദികേ ഉപേച്ച അസനം ഉപാസനം, ന കതം ഉപാസനം ഏതേനാതി **അകതൂപാസനോ**. അസിക്ഖിതതാദിനാ ഭീരുഭാവേന വാ കായസ്സ ഛമ്ഭനം സങ്കമ്പനം ഉത്താസോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി ഛമ്ഭീതി ആഹ **''പവേധിതകായോ''**തി.

ദക്ഖിണേയ്യതായ അധിപ്പേതത്താ **''അരഹത്തമഗ്ഗേന കാമച്ഛന്ദോ പഹീനോ ഹോതീ''**തി ആഹ. അച്ചന്തപ്പഹാനസ്സ ഇച്ഛിതത്താ **തതിയേനേവ കുക്കുച്ചം പഹീനം ഹോതി** പടിഘസമ്പയോഗം. അസേക്ഖസ്സ അയന്തി **അസേക്ഖം,** സീലക്ഖന്ധോ. തയിദം ന അഗ്ഗഫലം സീലമേവ അധിപ്പേതം, അഥ ഖോ യം കിഞ്ചി അസേക്ഖസന്താനേ പവത്തം സീലം, ലോകുത്തരോ ഏവ ന അധിപ്പേതോ സിക്ഖായ ജാതത്താ, ഏവം വിമുത്തിക്ഖന്ധോപീതി . സേക്ഖസ്സ ഏസോതി വാ, അപരിയോസിതസിക്ഖത്താ സയമേവ സിക്ഖതീതി വാ സേക്ഖോ, ചതൂസു മഗ്ഗേസു ഹേട്ഠിമേസു ച തീസു ഫലേസു സീലക്ഖന്ധോ. ഉപരി സിക്ഖിതബ്ബാഭാവതോ **അസേക്ഖോ**. വുഡ്ഢിപ്പത്തോ സേക്ഖോതി **അസേക്ഖോ**. അഗ്ഗഫലഭൂതോ സീലക്ഖന്ധോ വുച്ചേയ്യ, അട്ഠകഥായം പന

വിപസ്സകസ്സ സീലസ്സ അധിപ്പേതത്താ തഥാ അത്ഥോ വുത്തോ. **സബ്ബത്ഥാ**തി **"അസേക്ഖേനാ"**തിആദീസു. ഏത്ഥ ച യഥാ സീലസമാധിപഞ്ഞാക്ഖന്ധാ മിസ്സകാ അധിപ്പേതാ, ഏവം വിമുത്തിക്ഖന്ധാപീതി തദങ്ഗവിമുത്തിആദയോപി വേദിതബ്ബാ, ന പടിപ്പസ്സദ്ധിവിമുത്തി ഏവ.

യേന സിപ്പേന ഇസ്സാസോ ഹോതി, തം **ഇസ്സത്ത**ന്തി ആഹ **"ഉസുസിപ്പ"**ന്തി. യസ്സാ വായോധാതുയാ വസേന സരീരം സഞ്ജാതഥാമം ഹോതി, തം ബലപച്ചയം സന്ധായാഹ **"ബലം നാമ വായോധാതൂ"**തി. സമപ്പവത്തിതോ ഹി വിസമപ്പവത്തിനിവാരകധാതു ബലം നാമ, തേന തതോ അഞ്ഞം ബലരൂപം നാമ നത്ഥി.

യസ്മാ അരഹാ ഏവ ഏകന്തതോ സോരതോ, തസ്സ ഭാവോ **സോരച്ച**ന്തി ആഹ **"സോരച്ചന്തി അരഹത്ത"**ന്തി. **ഏതേ ധ്വേ**തി ഖന്തി സോരച്ചന്തി ഏതേ ദ്വേ ധമ്മാ. പാനീയം പിവന്തി ഏത്ഥാതി **പപാ,** യോ കോചി ജലാസയോ യം കിഞ്ചി പാനിയട്ഠാനന്തി ആഹ **"ചതുരസ്സപോക്ഖരണിആദീനീ"**തി. ഉദകവികൂലാദീസു കമന്തി അതിക്കമന്തി ഏതേഹീതി **സങ്കമനാനി,** സേതുആദീനി. സേതുകരണയുത്തട്ഠാനേ സേതും, ചങ്കമനകരണയുത്തട്ഠാനേ ചങ്കമനം, മഗ്ഗകരണയുത്തട്ഠാനേ മഗ്ഗം കരേയ്യാതി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ. തേനാഹ **"പണ്ണാസാ"**തിആദി.

ഭിക്ഖാചാരവത്തന്തി അരിയാനം ഹിതം വത്തപടിപത്തിം. **ദേന്തോപീ**തി **പി**-സദ്ദേന അഖീണാസവസ്സ ദേന്തോപീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി യസ്സ കസ്സചിപി ദേന്തേനപി കമ്മഫലം സദ്ദഹിത്വാ വിപ്പസന്നചിത്തേനേവ ദാതബ്ബന്തി. **ഥനയ**ന്തി ഇദം തസ്സ മഹാമേഘഭാവദസ്സനം, യോ ഹി മഹാവസ്സം വസ്സതി, സോ ഗജ്ജന്തോ വിജ്ജുമ്മാലം വിസ്സജ്ജേന്തോ പവസ്സതി. **അഭിസങ്ഖരിത്വാ സമോധാനേത്വാ**തി ഖാദനീയസ്സ വിവിധജാതിയാനി സമ്പിണ്ഡേത്വാ. തേനാഹ **"രാസിം കത്വാ"**തി.

പകിരണം നാമ വികിരണമ്പി ഹോതി അനേകത്ഥത്താ ധാതൂനന്തി ആഹ **"വികിരതീ"**തി. **പകിരന്തോ വിയ വാ ദാനം ദേതീ**തി ഇമിനാ ഗുണവേത്തമേവ അപരിയേസിത്വാ കരുണാവേത്തേപി മഹാദാനം പവത്തേതീതി ദസ്സേതി. തേന "പകിരേതീ"തി വദന്തേന ഭഗവതാ അട്ഠുപ്പത്തിയം ആഗതതിത്ഥിയവാദേന അപ്പടിസേധിതതാപി ദീപിതാ ഹോതി. **പുഞ്ഞധാരാ**തി പുഞ്ഞമയധാരാ പുഞ്ഞാഭിസന്ദാ. **സിനേഹയന്തീ**തി മൂലധാരേനപി സിനേഹേന സിനിദ്ധം കരോന്തീ. **കിലേദയന്തീ**തി അല്ലഭാവം പാപയന്തീ. യഥായം പുഞ്ഞധാരാ ദാതാരം അന്തോ സിനേഹേതി പൂരേതി അഭിസന്ദേതി, ഏവം പടിഗ്ഗാഹകാനമ്പി അന്തോ സിനേഹേതി പൂരേതി അഭിസന്ദേതി. തേനേവാഹ "ദദം പിയോ ഹോതി ഭജന്തി നം ബഹൂ"തിആദി (അം॰ നി॰ ൫.൩൪) ഏവം സന്തേപി "ദാതാരം അഭിവസ്സതീ"തി വുത്തത്താ അട്ഠകഥായം ദായകവസേനേവ **"സിനേഹേതീ"**തി വുത്തം, യസ്മാ വാ പടിഗ്ഗാഹകസ്സ സിനേഹുപ്പത്തി ആമിസനിസ്സിതാതി ദായകവസേനേവ വുത്തം.

ഇസ്സത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പബ്ബതൂപമസുത്തവണ്ണനാ

ഏനന്റ. ഖത്തിയാതി അഭിസേകപ്പത്താ. ഇസ്സരിയമദോ **കാമഗേധോ**. പഥവിമണ്ഡലസ്സ മഹന്തതാ തംനിവാസിനം അനുയന്തതാതി സബ്ബമിദം യഥിച്ഛിതസ്സ രാജകിച്ചസ്സ സുഖേന സമിജ്ഝനസ്സ കാരണകിത്തനം. യാദിസേ രാജകിച്ചേ ഉസ്സുക്കം ആപന്നോ, തം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"ഏസ കിരാ"**തിആദി വുത്തം. **അന്തരഗമനാനീ**തി തിണ്ണം നിരന്തരഗമനാനം അന്തരന്തരാ ഗമനാനി. **ചോരാ ചിന്തയിംസൂ**തി ഏകോ അന്തരഭോഗികോ രാജാപരാധികോ പഞ്ചസതമനുസ്സപരിവാരോ ചോരിയം കരോന്തോ വിചരതി, തേ സന്ധായ വുത്തം.

"അയുത്തം തേ കത"ന്തി സചാഹം വക്ഖാമീതി യോജനാ. **ധുരവിഹാരേ**തി രഥസ്സ ധുരം വിയ നഗരസ്സ ധുരഭൂതേ വിഹാരേ. **സന്ഥമ്ഭിതു**ന്തി വിസ്സാസഭാവേന ഉപട്ഠാതും. **സദ്ധായികോ**തി സദ്ധായ അയിതബ്ബോ, സദ്ധേയ്യോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"സദ്ധാതബ്ബോ"**തി. **പച്ചയികോ**തി പത്തിയായിതബ്ബോ. **അബ്ഭസമം** പുഥുലഭാവേന. **നിപ്പോഥേന്തോ**തി നിമ്മദ്ദേന്തോ. **സണ്ഹകരണീയം** അതിസണ്ഹം **പിസന്തോ** നിസദപോതോ വിയ പിസന്തോ.

ധമ്മചരിയാതിആദിത്തമ്പി സീസം ചേലഞ്ച അജ്ഝുപേക്ഖിത്വാ സമ്മാപടിപത്തി ഏവ കാതബ്ബാ തസ്സാ ഏവ പരലോകേ പതിട്ഠാഭാവതോ. **ആചിക്ഖാമീ**തി കഥേമി, കഥേന്തോ ച യഥാ തമത്ഥം സമ്മദേവ രാജാ ജാനാതി, ഏവം ജാനാപേമീതി . **നിപ്ഫത്തി** യുദ്ധേന കാതബ്ബഅത്ഥസിദ്ധി. വിസിനോതി ബന്ധതി യഥാധിപ്പേതം ചിത്തം ഏതേനാതി **വിസയോ,** സമത്ഥഭാവോ. **മന്തസമ്പന്നാ**തി സമ്പന്നരാജമന്താ. **മഹാഅമച്ചാ**തി മഹോസധാദിസദിസാ നീതിസത്ഥഛേകാ അമച്ചപുരിസാ. **ഉപലാപേതു**ന്തി പരേസം അന്തരേ വിരോധത്ഥം സങ്ഗണ്ഹിതും.

ദേയേവ പബ്ബതാതി പബ്ബതസദിസാ ദേയേവ ഗഹിതാ. **രാജോവാദേ**തി രാജോവാദസുത്തേ. **ആഗതാവ** തത്തന്തിയാ അനുരൂപത്ഥം. **വിലുമ്പമാനാ**തി **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ. **വിപത്തീ**തി ഭോഗപരിഹാനാദിവിനാസോ. **ഹത്ഥിയുദ്ധാദീഹി ജരാമരണം ജിനിതും ന സക്കാ** സത്തസ്സ അവിസയഭാവതോ. യേന പന ജിനിതും സക്കാ, തം ദസ്സേന്തോ ഭഗവാ **"ബുദ്ധേ…പേ॰… നിവേസയേ"**തി ആഹ. രതനത്തയേ ഹി സദ്ധാ നിവിട്ഠാ മൂലജാതാ പതിട്ഠിതാ ഏകന്തതോ ജരാമരണവിജയായ ഹോതി. തേനാഹ **"തസ്മാ സദ്ധ"**ന്തി.

പബ്ബതൂപമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ

കോസലസംയുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

੪. മാരസംയുത്തം

൧. പഠമവഗ്ഗോ

൧. തപോകമ്മസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൭. ഉരുവേലായ സമീപേ ഗാമോ ഉരുവേലഗാമോ, തം **ഉരുവേലഗാമം** അഭിമുഖഭാവേന സമ്മദേവ സബ്ബധമ്മേ ബുജ്ഝതീതി അഭിസമ്ബോധി, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം, തേന സമന്നാഗതത്താ ച ഭഗവാ **അഭിസമ്ബുദ്ധോ**തി വുച്ചതി. തസ്സ പഞ്ചചത്താലീസായ വസ്സേസു ആദിതോ പന്നരസ വസ്സാനി പഠമബോധി, ഇധ പന സത്താഹബ്ഭന്തരമേവ അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"അഭിസമ്ബുദ്ധോ ഹുത്വാ അന്തോസത്താഹസ്മിം യേവാ"**തി. അസുഖഭാവേന അഞ്ഞേഹി കാതും അസക്കുണേയ്യത്താ ദുക്കരം കരോതീതി ദുക്കരകാരോ, സോ ഏവ ഇത്ഥിലിങ്ഗവസേന **ദുക്കരകാരികാ**. തായ മുത്തോ വതമ്ഹീതി ചിന്തേസി. യദി ഏവം കസ്മാ തം ലോകനാഥോ ഛബ്ബസ്സാനി സമനുയുഞ്ജതി? കമ്മപിലോതികവസേന. വുത്തഞ്ഹേതം **അപദാനേ** (അപ॰ ഥേര ൧.൩൯.൮൬-൮൮) -

"അവചാഹം ജോതിപാലോ, സുഗതം കസ്സപം തദാ;
കുതോ നു ബോധി മുണ്ഡസ്സ, ബോധി പരമദുല്ലഭാ.

"തേന കമ്മവിപാകേന, അചരിം ദുക്കരം ബഹും;
ഛബ്ബസ്സാനുരുവേലായം, തതോ ബോധിമപാപുണിം.

"നാഹം ഏതേന മഗ്ഗേന, പാപുണിം ബോധിമുത്തമം;
കുമ്മഗ്ഗേന ഗവേസിസ്സം, പുബ്ബകമ്മേന വാരിതോ"തി.

മാരേതീതി വിബാധേതി. വിപത്തിആദിസംയോജനഞ്ഹി സാധൂനം പരമത്ഥതോ മരണം സച്ചപടിവേധമാരണത്താ, പാപതരത്താ പാപതമോതി **പാപിമാ**. സാ ചസ്സ പാപതമതാ പാപവുത്തിതായാതി ആഹ **"പാപേ നിയുത്തോ"**തി. **അധിപതീ**തി കാമാധിപതി. അപ്പഹീനകാമരാഗേ അത്തനോ വസേ വത്തേതീതി **വസവത്തീ**. തേസംയേവ കുസലകമ്മാനം അന്തം കരോതീതി **അന്തകോ**. വട്ടദുക്ഖതോ അപരിമുത്തപച്ചയത്താ **നമുചി**. മത്താനം പമത്താനം ബന്ധൂതി **പമത്തബന്ധു**.

തപോകമ്മാതി അത്തകിലമഥാനുയോഗതോ. **അപരദ്ധോ**തി വിരജ്ഝസി. "അപരാധോ"തിപി അത്ഥി, സോയേവ അത്ഥോ. കായകിലമഥം അനുയുഞ്ജന്തോ യേഭുയ്യേന അമരത്ഥായ അനുയുഞ്ജതി, സോ ച കമ്മവാദീഹി അനുയുഞ്ജിയമാനോ ദേവത്ഥായ സിയാതി ആഹ **"അമരഭാവത്ഥായാ"**തി. **സബ്ബം തപന്തി** സബ്ബം അത്തപരിതാപനം. **അത്ഥാവഹം ന ഭവതി** ബോധിയാ അനുപായത്താ. **കിഞ്ചസ്സാ**തി കിഞ്ചി സിയാതി അത്ഥോ. **ഫിയാരിത്തംവ ധമ്മനീ**തി ധമ്മം വുച്ചതി വണ്ണു, സോ ഇധ "ധമ്മ"ന്തി വുത്തോ, ധമ്മനി വണ്ണുപദേസേതി അത്ഥോ. തേനാഹ "അരഞ്ഞേ"തി. ഉഭോസു പസ്സേസു ഫിയാഹി **ആകഡ്ഢേയ്യ ചേവ** അരിത്തേഹി **ഉപ്പീളേയ്യ ച**.

സമ്മാവാചാകമ്മന്താജീവാ ഗഹിതാ മഗ്ഗസീലസ്സ അധിപ്പേതത്താ. സമാധിനോ ഹി ഗഹണേന **സമ്മാവായാമസതിസമാധയോ ഗഹിതാ** ഉപകാരഭാവതോ.

പഞ്ഞായാതി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. ബുജ്ഝതി ഏതേനാതി **ബോധോ**. മഗ്ഗോതി ആഹ **"ബോധായാതി മഗ്ഗത്ഥായാ"**തി. കഥം പന മഗ്ഗം മഗ്ഗത്ഥായ ഭാവേതീതി ആഹ **"യഥാ ഹീ"**തിആദി. തേന യഥാ യാഗുപചനാരമ്ഭോ യാവദേവ യാഗുഅത്ഥോ, ഏവം മഗ്ഗഭാവനാരമ്ഭോ മഗ്ഗാധിഗമത്ഥായാതി ദസ്സേതി. ആരമ്ഭോതി ച അരിയമഗ്ഗഭാവനായ ബന്ധാപനം ദട്ഠബ്ബം. കേചി പന "മഗ്ഗന്തി അരിയമഗ്ഗം, ബോധായാതി അരഹത്തസമ്ബോധായ, ഏവഞ്ച കത്വാ 'പത്തോസ്മി പരമസുദ്ധി'ന്തി ഇദമ്പി വചനം സമത്ഥിത"ന്തി വദന്തി, അപരേ പന "സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസമ്ബോധായാതി. സോ ഹി സബ്ബസ്മാപി ബോധിതോ ഉത്തരിതരോ"തി. **നിഹതോ** നിബ്ബിസേവനഭാവം പാപിതോ. തേനാഹ **"പരാജിതോ"**തി.

തപോകമ്മസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഹത്ഥിരാജവണ്ണസുത്തവണ്ണനാ

൱൩൨. അന്ധഭാവകാരകേതി പചുരജനസ്സ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണുപ്പത്തിനിവാരണേന അന്ധഭാവകാരകേ. **മഹാതമേ**തി മഹതി തമസി. **പാസാണഫലകേ മഹാചീവരം സീസേ ഠപേത്വാ**തി ഏതേന തം ഫലകം അപസ്സായ നിസിന്നോതി ദസ്സേതി . **പധാന**ന്തി ഭാവനം. **പരിഗ്ഗണ്ഹമാനോ**തി സബ്ബസോ ഗണ്ഹന്തോ അവിസ്സജ്ജേന്തോ, ഭാവനം അനുയുഞ്ജന്തോ അനുപുബ്ബസമാപത്തിയോ ഫലസമാപത്തിഞ്ച മനസികരോന്തോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"നനു ചാ"**തിആദി. **അരിട്ഠകോ**തി അരിട്ഠകവണ്ണോ. തേനാഹ **"കാളകോ"**തി.

ദീഘമദ്ധാനന്തി ചിരതരം കാലം. **സംസര**ന്തി ആസാദനാധിപ്പായേന സഞ്ചരന്തോ, അലം തുയ്ഹം ഏതേന നിപ്പയോജനന്തി അധിപ്പായോ. ന ഹി തേന മാരസ്സ കാചി അത്ഥസിദ്ധീതി.

ഹത്ഥിരാജവണ്ണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സുഭസുത്തവണ്ണനാ

൱൩൩. സുസംവുതാതി മഗ്ഗസംവരേന സുട്ഠു സംവുതാ. **സുപിഹിതാ**തി സുട്ഠു പിഹിതാ. **വസാനുഗാ**തി കായാദിദ്വാരവസാനുഗാ വസവത്തിനോ ന ഹോന്തി. **ബദ്ധചരാ**തി പടിബദ്ധചരിയാതി.

സുഭസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. പഠമമാരപാസസുത്തവണ്ണനാ

൱൩൪. ഉപായമനസികാരേനാതി അനിച്ചാദീസു അനിച്ചാദിതോ മനസികരണേന. **ഉപായവീരിയേനാ**തി അനുപ്പന്നാകുസലാനം അനുപ്പാദനായ വിധിനാ പവത്തവീരിയേന. **കാരണവീരിയേനാ**തി അനുപ്പന്നാനുപ്പാദനാദിഅത്ഥസ്സ കാരണഭൂതേന വീരിയേന. അനുപ്പന്നപാപകാനുപ്പാദനാദിഅത്ഥാനി ഹി വീരിയാനി യദത്ഥം ഹോന്തി, തം അത്ഥം സാധേന്തിയേവാതി ഏതസ്സ അത്ഥസ്സ ദീപകോ **സമ്മാ-സദ്ദോ**. യോനിസോസമ്മാസദ്ദേന ഹി ഉപായകാരണത്ഥദീപകതം സന്ധായ

“ഉപായവീരിയേന കാരണവീരിയേനാ”തി വുത്തം. **അരഹത്തഫലവിമുത്തി** ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന. മാരേന ‘‘മയ്ഹം ഖോ, ഭിക്ഖവേ’’തിആദികം ഭഗവതോ വചനം സുത്വാ വുത്തം **“അരഹത്തം പത്വാപി ന തുസ്സതീ”**തിആദി.

കിലേസപാസേനാതി കിലേസമാരസ്സ ഉപായഭൂതേന. കിലേസമാരോ ഹി സത്തേ കാമഗുണപാസേഹി നിബന്ധതി, ന പന സയമേവ. തേനാഹ **“യേ ദിബ്ബാ കാമഗുണസങ്ഖാതാ”**തിആദി. **മാരബന്ധനേ**തി കിലേസമാരസ്സ ബന്ധനട്ഠാനേ, ഭവചാരകേതി അത്ഥോ. **ന മേ സമണ മോക്ഖസീ**തി ഇദം മാരോ ‘‘അനുത്തരാ വിമുത്തി അനുപ്പത്താ, വിമുത്താ സബ്ബപാസേഹീ’’തി ച ഭഗവതോ വചനം അസദ്ദഹന്തോ വദതി സദ്ദഹന്തോപി വാ ‘‘ഏവമയം പരേസം സത്താനം മോക്ഖായ ഉസ്സാഹം ന കരേയ്യാ’’തി അത്തനോ കോഹഞ്ഞേ ഠത്വാ വദതി.

പഠമമാരപാസസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ദുതിയമാരപാസസുത്തവണ്ണനാ

൧൪൧. അനുപുബ്ബഗമനചാരികന്തി ഗാമനിഗമരാജധാനീസു അനുക്കമേന ഗമനസങ്ഖാതം ചാരികം. **ഏവം ഹി ഗതേസൂ**തി ഏവം തുമ്ഹേസു ബഹൂസു ഏകജ്ഝം ഗതേസു.

ആദിമ്ഹി കല്യാണം ഏതസ്സാതി **ആദികല്യാണം,** തഥാ സേസേസു. **സാസനസ്സ ആദി സീലം** മൂലകത്താ. തസ്സ **സമഥാദയോ മജ്ഝം** സാസനസമ്പത്തിയാ വേമജ്ഝഭാവതോ. **ഫലനിബ്ബാനാനി പരിയോസാനം** തദധിഗമതോ ഉത്തരി കരണീയാഭാവതോ. സാസനേ സമ്മാപടിപത്തി നാമ പഞ്ഞായ ഹോതി, തസ്സാ ച സീലം സമാധി ച മൂലന്തി ആഹ **“സീലസമാധയോ വാ ആദീ”**തി. യസ്മാ പഞ്ഞാ അനുബോധപടിവേധവസേന ദുവിധാ, തസ്മാ തദുഭയം ഗണ്ഹന്തോ **“വിപസ്സനാമഗ്ഗാ മജ്ഝ”**ന്തി ആഹ. പഞ്ഞാനിപ്ഫത്തി ഫലകിച്ചം, നിബ്ബാനസച്ഛികിരിയാ പന സമ്മാപടിപത്തിയാ പരിയോസാനം തതോ പരം കത്തബ്ബാഭാവതോതി ആഹ **“ഫലനിബ്ബാനാനി പരിയോസാന”**ന്തി. ഫലഗ്ഗഹണേന ഹി സഉപാദിസേസനിബ്ബാനം ഗയ്ഹതി, ഇതരേന ഇതരം, തദുഭയവസേന പടിപത്തിയാ ഓസാനന്തി ആഹ **“ഫലനിബ്ബാനാനി പരിയോസാന”**ന്തി. ‘‘തസ്മാതിഹ ത്വം, ഭിക്ഖു, ആദിമേവ വിസോധേഹി കുസലേസു ധമ്മേസു. കോ ചാദി കുസലാനം ധമ്മാനം? സീലഞ്ച സുവിസുദ്ധം, ദിട്ഠി ച ഉജുകാ’’തി (സം॰ നി॰ ൫.൩൬൯) വചനതോ സീലദിട്ഠുജുകതായ മത്ഥകഭൂതാ വിപസ്സനാ, തദധിട്ഠാനാ സീലസമാധീതി ഇമേ തസ്സ സാസനസ്സ മൂലന്തി ആഹ **“സീലസമാധിവിപസ്സനാ വാ ആദീ”**തി. സേസം വുത്തനയമേവ.

കിഞ്ചാപി അവയവവിനിമുത്തോ സമുദായോ നത്ഥി, യേസു പന അവയവേസു സമുദായരൂപേന അപേക്ഖിതേസു ഗാഥാതി സമഞ്ഞാ, തം തതോ ഭിന്നം വിയ കത്വാ ദസ്സേന്തോ **“ചതുപ്പദികഗാഥായ താവ പഠമപാദോ”**തിആദിമാഹ. പഞ്ചപദഛപ്പദാനം ഗാഥാനം ആദിപരിയോസാനഗ്ഗഹണേന ഇതരേ ദുതിയാദയോ തയോ ചത്താരോ വാ മജ്ഝന്തി അവുത്തസിദ്ധമേവാതി ന വുത്തം. **ഏകാനുസന്ധികസുത്തസ്സാ**തി ഇദം ബഹുവിഭാഗം യഥാനുസന്ധിനാ ഏകാനുസന്ധികം സുത്തം സന്ധായ വുത്തം, ഇതരസ്സ പന തേയേവ ദേസേതബ്ബധമ്മവിഭാഗേന ആദിമജ്ഝപരിയോസാനഭാഗാ ലബ്ഭന്തി. **നിദാന**ന്തി കാലദേസകപരിസാദി-

അപദിസനലക്ഖണാദികോ അത്ഥോ. **ഇദമവോചാതി ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ. തേന തദവസേസനിഗമനപാളിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **അനേകാനുസന്ധികസ്സ** സഹ നിദാനേന പഠമോ അനുസന്ധി ആദി. സഹ നിഗമനേന പച്ഛിമോ പരിയോസാനം, ഇതരേന മജ്ഝിമന്തിആദിമജ്ഝപരിയോസാനാനി വേദിതബ്ബാനി.

സാത്ഥകന്തി അത്ഥസമ്പത്തിയാ സാത്ഥകം കത്വാ. **സബ്യഞ്ജനന്തി** ബ്യഞ്ജനസമ്പത്തിയാ സബ്യഞ്ജനം. സമ്പത്തി ച നാമ പരിപുണ്ണബ്യഞ്ജനതാതി ആഹ **"ബ്യഞ്ജനേഹി...പേ॰... ദേസേതാ"**തി. **സകലപരിപുണ്ണന്തി** സബ്ബസോ പരിപുണ്ണം സീലാദിപഞ്ചധമ്മക്ഖന്ധപാരിപൂരിയാ. **നിരുപക്കിലേസം** ദിട്ഠിമാനാദിഉപക്കിലേസാഭാവതോ. അവിസേസതോ തിസ്സോ സിക്ഖാ സകലേ സാസനേ ഭവന്തി. **ധമ്മോതി** പന ബ്രഹ്മചരിയം വാ സന്ധായ വുത്തം ''കതമേസാനം ഖോ, ഭന്തേ, ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താനം ബ്രഹ്മചരിയം ചിരട്ഠിതികം അഹോസീ''തിആദീസു (പാരാ॰ ൧൮) വിയ. **ദുകൂലസാണിയാ പടിച്ഛന്നാ വിയ,** ന തു പാകാരസേലാദിപടിച്ഛന്നാ വിയ. തേന ധമ്മനിരുത്തിയാ സകലകിലേസാനം പഹാനാനുഭാവം വദതി. **അലാഭപരിഹാനിയാ,** ന ലദ്ധപരിഹാനിയാ. **അഡ്ഢുഡ്ഢാനീതി** പഞ്ചസതാധികാനി തീണി പാടിഹാരിയസഹസ്സാനി. **സാതന്തി** സുഖം.

ദുതിയമാരപാസസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. സപ്പസുത്തവണ്ണനാ

൧൪൬. **സുരാകാരകാനന്തി** പിട്ഠസുരായോജനകാനം. കോസലാനം ഇസ്സരോതി കോസലോ, കോസലരാജസ്സ അയന്തി **കോസലികാ. പരിഭോഗപാതീതി** ഭത്തപരിഭോജനത്ഥായ പാതി പരിഭോഗപാതി. **കമ്മാരുദ്ധനപണാളിയാതി** കമ്മാരുദ്ധനപണാളിമുഖേ. **ധമമാനായാതി** ധമിയമാനായ. തം പന യസ്മാ ഭസ്തവാതേഹി പൂരിതം നാമ ഹോതി, തസ്മാ **"ഭസ്തവാതേന പൂരിയമാനായാ"**തി വുത്തം. **നിയാമഭൂമിയന്തി** ഭഗവതോ പടിസല്ലാനട്ഠാനേ **സഞ്ചരന്തം** മാരം മംസചക്ഖുനാവ **ദിസ്വാ.** തേനാഹ ''വിജ്ജുലതാലോകേനാ''തി.

സേയ്യത്ഥായാതി സേയ്യാനിസംസായ. തേനാഹ **"ഠസ്സാമീ"**തിആദി. **അത്തസഞ്ഞതോതി** അത്തഭാവേന സംയതോ. തേനാഹ **"സംയതത്തഭാവോ"**തി. **തംസണ്ഠിതസ്സാതി** തസ്മിം ഹത്ഥപാദകുക്കുച്ചരഹിതേ ബുദ്ധമുനിസ്മിം അവട്ഠിതസ്സ. **വോസ്സജ്ജ ചരേയ്യ തത്ഥ സോതി** ഇമിനാ ഭഗവാ തം ബ്യാകരമാനോ വിഭിംസിതാ ബുദ്ധാനം കിം കരിസ്സതി ഭയാഭാവതോ? കേവലം പന അനട്ഠവലികം ഉപ്പീളേന്തോ വിയ ത്വമേവ ആയാസം ആപജ്ജിസ്സസീതി മാരം സന്തജ്ജേതി.

ഭേരവാതി അവീതരാഗാനം ഭയജനകാ. **തത്ഥാതി** തംനിമിത്തം. **ഫലേയ്യാതി** ഭിജ്ജേയ്യ. **സത്തിസല്ലന്തി** സത്തിസങ്ഖാതം പുഥുസല്ലം. **ഉരസ്മിം ചാരയേയ്യുന്തി** ഫാസും വിജ്ഝിതും ഠപേയ്യും ഉഗ്ഗിരേയ്യും. **ഖന്ധുപധീസൂതി** ഖന്ധസങ്ഖാതേസു ഉപധീസു. **താണം കരോന്തി നാമാതി** തതോ ഭയനിമിത്തതോ അത്തനോ താണം കരോന്തി നാമ.

സപ്പസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സുപതിസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൭. ഉതുഗ്ഗാഹാപനത്ഥം ധോവിത്വാ, ന രജോജല്ലവിക്ഖാലനത്ഥം. തേനാഹ **"ബുദ്ധാനം പനാ"**തിആദി. **ധോതപാദകേ ഗേഹേ**തി ധോതപാദേഹി അക്കമിതബ്ബകേ. **വത്ഥഭേദോ നാമ നത്ഥി** ധമ്മസ്സാമിഭാവതോ. **വത്ഥസീസേ ഠത്വാ ധോവന്തി** അഞ്ഞേസം ദിട്ഠാനുഗതിആപജ്ജനത്ഥം. **സോപ്പപരിഗ്ഗാഹകേനാ**തി ഏത്ഥ **സോപ്പം** നാമ നിദ്ദായ അന്തരന്തരാ പവത്തകിരിയമയചിത്തപ്പവത്തിരഹിതാ നിരന്തരഭവങ്ഗസന്തതീതി തം സഭാവതോ പയോജനതോ കാലപരിച്ഛേദതോ പരിഗ്ഗാഹകം ഉപരിനിദ്ദേസസതിസമ്പജഞ്ഞം സന്ധായ വുത്തം **"സോപ്പപരിഗ്ഗാഹകേന സതിസമ്പജഞ്ഞേനാ"**തി. കേചി പന ''നിദ്ദാസോപ്പനാ''തി വദന്തി, തം ഭഗവതോ സോപ്പം ഹീളേന്തോ വദതി.

കിം നൂതി ഏത്ഥം **കിന്തി** ഹേതുനിസ്സക്കേ പച്ചത്തവചനന്തി ആഹ **"കസ്മാ നു സുപസീ"**തി? **ദുബ്ഭഗോ** വുച്ചതി നിസ്സിരികോ ഭിന്നഭഗോ, സോ പന മതസദിസോ വിസഞ്ഞിസദിസോ ച ഹോതീതി ആഹ **"മതോ വിയ വിസഞ്ഞീ വിയ ചാ"**തി.

ആദിനാതി **ആദി**-സദ്ദേന ''ബാഹിരസ്സ ഉപാദായ അട്ഠാരസാ''തിആദിനാ (വിഭം॰ ൮൪൨) ആഗതം തണ്ഹാകോട്ഠാസം സങ്ഗണ്ഹാതി. **തത്ഥ തത്ഥ വിസത്തതായാ**തി തമ്മിം തസ്മിം ആരമ്മണേ വിസേസതോ ആസത്തഭാവേന. വിസസ്സ ദുക്ഖനിബ്ബത്തകകമ്മസ്സ ഹേതുഭാവതോ **വിസമൂലതാ** വിസം വാ ദുക്ഖദുക്ഖാദിഭൂതവേദനാ മൂലം ഏതസ്സാതി **വിസമൂലാ,** തണ്ഹാ. തസ്സ രൂപാദികസ്സ ദുക്ഖസ്സ പരിഭോഗോ, ന അമതസ്സാതി **വിസപരിഭോഗതാ. കത്ഥചി നേതു**ന്തി കത്ഥചി ഭവേ സബ്ബഥാ നേതും? **പരിക്ഖയാ**തി സബ്ബസോ ഖീണത്താ. **തുയ്ഹം കിം ഏത്ഥാ**തി സബ്ബുപധിപരിക്ഖയാ സുദ്ധസ്സ മമ പടിപത്തിയം തുയ്ഹം കിം ഉജ്ഝായനം? കേവലം വിഘാതോയേവ തേതി ദസ്സേതി.

സുപതിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. നന്ദതിസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൮. അട്ഠമം ഉത്താനത്ഥമേവ.

നന്ദതിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പഠമആയുസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൯. പണ്ണാസം വാ വസ്സാനി ജീവതി വസ്സസതതോ ഉപരി സേയ്യഥാപി ഥേരോ അനുരുദ്ധോ. **സട്ഠി വാ വസ്സാനി** സേയ്യഥാപി ഥേരോ ബാകുലോ. പടിഹരിത്വാ പച്ചനീകഭാവേ സാതം സുഖം ഏതസ്സാതി പച്ചനീകസാതോ, തബ്ഭാവോ **പച്ചനീകസാതതാ,** തായ. **അഭിഭവിത്വാ അഭാസി** പടിവചനം ജാനമാനോവ.

ന ഹീളേയ്യ ന ജിഗുച്ഛേയ്യ. **ഏവന്തി** സോ ദാരകോ വിയ കിഞ്ചി അചിന്തേന്തോ സപ്പുരിസോ ചരേയ്യ, ഏവം ഹിസ്സ ചിത്തദുക്ഖം ന ഹോതീതി അധിപ്പായോ. **പജ്ജലിതസീസോ വിയ ചരേയ്യാ**തി യഥാ പജ്ജലിതസീസോ പുരിസോ അഞ്ഞം കിഞ്ചി അകത്വാ തസ്സേവ വൂപസമായ വായമേയ്യ, ഏവം സപ്പുരിസോ ആയും പരിത്തന്തി ഞത്വാ തേനേവ നയേന സബ്ബസങ്ഖാരഗതം അനിച്ചം, അനിച്ചത്താ ഏവ ദുക്ഖം, അനത്താതി വിപസ്സനമ്പി ഓതരിത്വാ തം ഉസ്സുക്കാപേന്തോപി സങ്ഖാരവിഗമായ ചരേയ്യ പടിപജ്ജേയ്യ.

പഠമആയുസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ദുതിയആയുസുത്തവണ്ണനാ

൧൪൬. നേമീവാതി നേമിസീസേന ചക്കം വദതി. **കുബ്ബരം അനുപരിയായതീ**തി കുബ്ബരം അനുപരിവത്തതി. തഥാഭൂതോ പന സോ തം അജഹന്തോവാതി ആഹ **"ന വിജഹതീ"**തി. **ആയു അനുപരിയായതീ**തി മച്ചാനം ആയു ഗതമ്പി പച്ചാഗച്ഛതീതി ഭഗവതോ പടാണി ഹുത്വാ വദതി, ഭഗവാ പന തം അഭിഭവിത്വാ "അച്ചയന്തി അഹോരത്താ"തിആദിനാ ആയുനോ അച്ചയഗമനമരണതംയേവ പവേദേസി.

ദുതിയആയുസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഠമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയവഗ്ഗോ

൧. പാസാണസുത്തവണ്ണനാ

൧൪൭. പവിജ്ഝീതി പബ്ബതം സബ്ബതോ പവത്തേന്തോ തതോ തതോ നിസ്സജ്ജി. **സകല**ന്തി സബ്ബഭാഗവന്തം, നിസ്സേസന്തി അത്ഥോ.

പാസാണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. കിംനുസീഹസുത്തവണ്ണനാ

൧൪൮. വിചക്ഖുകമ്മായാതി വിചക്ഖുഭാവകാമതായ. യഥാ സാ ഭഗവതോ ദേസിയമാനം ധമ്മം അത്തനോ പഞ്ഞാചക്ഖുനാ ന പസ്സിതും സക്കോതി, ഏവം കാതും കാമതായ. തേനാഹ **"പരിസായാ"**തിആദി. **വിനാസേതും ന സക്കോതി** ഭേരവാരമ്മണേ ഭായനസ്സേവ അഭാവതോ. **ദസബലപ്പത്താ**തി ദസഹി ബലേഹി സമന്നാഗതാ.

കിംനുസീഹസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സകലികസുത്തവണ്ണനാ

൧൪൯. മന്ദഭാവേനാതി ജളഭാവേന **മോമൂഹഭാവേനാ**തി മഹാമൂള്ഹതായ. **കബ്ബകരണേന മത്തോ**തി കബ്ബകിരിയാപസുതതാദിവസേന മത്തോ കബ്ബം കത്വാ. **കിമിദം സോപ്പസേവാ**തി ഇദം തവ സോപ്പം കിമത്ഥം, പുരിസേന നാമ

പുരിസത്തകരേന ഭവിതബ്ബം, ന സോപ്പതിയേവ. **അത്ഥം സമാഗന്ത്വാ**തി പരമത്ഥം നിബ്ബാനം സമ്മാ ആഗന്ത്വാ അധിഗന്ത്വാ. **അസങ്ഗ...പേ... നത്ഥി** സബ്ബസോ സിദ്ധത്ഥഭാവതോ. **ജഗ്ഗന്തോ**തി ജാഗരന്തോ പുരിസോ വിയ, **ന ഭായാമി** ഭയഹേതൂനം അഭാവാ. **നാനുതപന്തി** സബ്ബത്ഥ സബ്ബദാപി വിസ്സട്ഠഭാവതോ, **മാമ**ന്തി മമം. ഗാഥാസുഖത്ഥഞ്ഹി ദീഘം കത്വാ വുത്തം. **ഠിതത്താ**തി ഉദ്ദേസപരിപുച്ഛായ പരിച്ഛിജ്ജത്താ. **ഹാനി**ന്തി കസ്സചി ജാനിം.

സകലികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. പതിരൂപസുത്തവണ്ണനാ

൧൫൦. അനുരുജ്ഝതി എതേനാതി അനുരോധോ, രാഗോ. വിരുജ്ഝതി എതേനാതി വിരോധോ, പടിഘോ. തേസു **അനുരോധവിരോധേസു** തന്നിമിത്തം **സജ്ജതി നാമ** സങ്ഗം കരോതി നാമ, അനുരോധവിരോധുപ്പാദനമേവ ചേത്ഥ സജ്ജനം. **യദഞ്ഞമനുസാസതീ**തി യം അഞ്ഞേസം അനുസാസനം, തം തേസം ഹിതേസനം അനുകമ്പനം, തസ്മാ അനുകമ്പകേ ഹിതേസകേ സമ്മാസമ്ബുദ്ധേ അനുരോധവിരോധേ ആരോപേത്വാ വികമ്പനത്ഥം മിച്ഛാ വദസീതി.

പതിരൂപസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. മാനസസുത്തവണ്ണനാ

൧൫൧. **ആകാസേ ചരന്തേ**തി പഞ്ചാഭിഞ്ഞേ സന്ധായ വദതി. അന്തലിക്ഖേ ചരന്തേപി കിച്ചസാധനതോ **അന്തലിക്ഖചരോ**. മനസി ജാതോതി **മാനസോ**. തം പന മനസന്താനസമ്പയുത്തതായാതി ആഹ **"മനസമ്പയുത്തോ"**തി.

മാനസസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. പത്തസുത്തവണ്ണനാ

൧൫൨. പഞ്ചന്നം ഉപാദാനക്ഖന്ധാനം ലക്ഖണാദീനി ചേവ സമുദയഞ്ച അസ്സാദാദീനവനിസ്സരണാനി ച ഗഹേത്വാ സമ്മാ തേസം ലക്ഖണാദീനം ഗഹണം ഹോതീതി ആഹ **"പഞ്ച ഉപാദാനക്ഖന്ധേ ആദിയിത്വാ"**തി. രുപ്പനവേദിയനസഞ്ജാനനഅഭിസങ്ഖരണവിജാനനാനി **ഖന്ധാനം സഭാവലക്ഖണാനി. ആദി**-സദ്ദേന രസപച്ചുപട്ഠാനപദട്ഠാനാനി ചേവ സമുദയാദീനി ച സങ്ഗണ്ഹാതി. **ദസ്സേതീ**തി പച്ചക്ഖതോ ദസ്സേതി, ഹത്ഥാമലകം വിയ പാകടേ വിഭൂതേ കത്വാ വിഭാവേതി. **ഗണ്ഹാപേതീ**തി തേ ധമ്മേ മനസാ അനുപേക്ഖിതേ ദിട്ഠിയാ സുപ്പടിവിദ്ധേ കരോന്തോ ഉഗ്ഗണ്ഹാപേതി. **സമാദാനമ്ഹീ**തി തത്ഥ അത്ഥസ്സ സമ്മദേവ ആദിയനേ ഖന്ധാനഞ്ച സമ്മസനവസേന അഞ്ഞധമ്മവസേന സമാദിയനേ. **പടിവിദ്ധഗുണേനാ**തി തായ ദേസനായ, തം നിസ്സായ പച്ചത്തപുരിസകാരേന ച തേസം പടിവിദ്ധഗുണേന . **ജോതാപേതീ**തി തേസം ചിത്തസന്താനം അസ്സദ്ധിയാദികിലേസമലവിധമനേന പഭസ്സരം കരോതി. **അട്ഠിം കത്വാ**തി തായ ദേസനായ പാപേതബ്ബം അത്ഥം പയോജനം ദള്ഹം കത്വാ. തേനാഹ **"അയം നോ"**തിആദി. **കമ്മകാരകചിത്തം** നാമ ഓതരണചിത്തം. "യോനിസോമനസികാരപുബ്ബകം വിപസ്സനാചിത്ത"ന്തി കേചി. **ഓഹിതസോതാ**തി

അനഞ്ഞവിഹിതതായ ധമ്മസ്സവനായ അപ്പിതസോതാ, തതോ ഏവ തദത്ഥം **ഠപിതസോതാ**.

ഏതേ രൂപാദയോ ഖന്ധേ യഞ്ച സങ്ഖതം സമിദ്ധപച്ചയേഹി കതം, തഞ്ച ‘‘ഏസോ അഹം ന ഹോമി, ഏതം മയ്ഹം ന ഹോതീ’’തി പസ്സന്തോതി യോജനാ. ഖേമോ അത്താതി ഖേമത്താ, തം **ഖേമത്തം**. തേനാഹ **‘‘ഖേമിഭൂതം അത്തഭാവ’’**ന്തി. **പരിയേസമാനാ** മാരസേനാ.

പത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ഛഫസ്സായതനസുത്തവണ്ണനാ

൧൪൭. സഞ്ജായതി ഏതസ്മാതി സഞ്ജാതി, സോ ഏവ സമ്പയുത്തധമ്മോ സമോസരതി ഏത്ഥാതി സമോസരണം, സോ ഏവ അത്ഥോ, തേന **സഞ്ജാതിസമോസരണട്ഠേന. ഭയഭേരവം സദ്ദ**ന്തി ഭായതി ഏതസ്മാതി **ഭയം,** തദേവ യസ്സ കസ്സചി ഭേരവാവഹത്താ **ഭേരവം,** ദേവാദിസദ്ദന്തി അത്ഥോ. വിഗതവലാഹകേ ദേവേ ഉപ്പാതവസേന ഉപ്പജ്ജനകസദ്ദോ **ദേവദുന്ദുഭി**. അസനിപാതാദിസദ്ദോ **അസനിപാതസദ്ദോ. ഉന്ദ്രീയതീ**തി വിപരിവത്തതി. **ലോകോ അധിമുച്ഛിതോ**തി അതിഗധകായോ വിയ മുച്ഛം ആപന്നോ. **മാരസ്സാ**തി കിലേസമാരസ്സ. **ഠാനഭൂത**ന്തി പവത്തിട്ഠാനഭൂതം.

ഛഫസ്സായതനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. പിണ്ഡസുത്തവണ്ണനാ

൧൪൮. **തത്ഥ തത്ഥാ**തി തസ്മിം തസ്മിം ഞാതിമിത്തകുലേ. **പാഹുനകാനീ**തി പഹിതബ്ബപണ്ണാകാരാനി. **ആഗന്തുകപണ്ണാകാരാനീ**തി ആഗന്തുകാനം ഉപഗതാനം ദാതബ്ബപണ്ണാകാരാനി. **സയംചരദിവസേ**തി കുമാരകാനഞ്ച കുമാരികാനഞ്ച സയം അത്തനാ ചരിതബ്ബഛണദിവസേ. ഇദാനി തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേന്തോ **‘‘സമവയജാതിഗോത്താ’’**തിആദിമാഹ. സമവയസമജാതികസമഗോത്താതി പച്ചേകം സമ-സദ്ദോ യോജേതബ്ബോ. ഗോത്തസമതാ ച ആവാഹവിവാഹയോഗ്യതാവസേന ദട്ഠബ്ബാ, ന ഏകഗോത്തതാവസേന. **തതോ തതോ** ഗാമതോ. **അഞ്ഞസ്മിം** ദാതബ്ബേ അസതി. ഛണവസേന പഹിണിതും സമ്പാദിതം പൂവം **ഛണപൂവം. താസം സമ്പത്തിയാ**തി താസം ദാനം ധമ്മസ്സവനഞ്ചാതി തസ്സാ ദുവിധായപി സമ്പത്തിയാ.

ഞാണം നാമ ആവജ്ജനപുബ്ബകം, തസ്മാ അജാനനസ്സ ‘‘അനാവജ്ജനതായാ’’തി കാരണം വത്വാ സേസകാരണം വദന്തോ **‘‘ബുദ്ധാന’’**ന്തിആദിമാഹ. **ഉപചാരഭേദ**ന്തി ബുദ്ധം ദിസ്വാ മനുസ്സേഹി കാതബ്ബഉപചാരസ്സ ഭിന്ദനം. **ഭിന്ദിതു**ന്തി വിധമിതും.

ഭഗവാ പനാതി **പന**സദ്ദോ വിസേസത്ഥജോതകോ. തേന ന കേവലം ഭഗവാ ഉപ്പണ്ഡനം പരിഹരന്തോ തം ഗാമം ന പുന പാവിസി, അഥ ഖോ മാരം അനുകമ്പന്തോതി ഇദം വിസേസം ജോതേതി.

ജനേസീതി അപുഞ്ഞം ജനേസി, ജനേന്തോ ച യഥാ തതോ ആയതിം ഥിരതരം മഹന്തം ദുക്ഖം നിപ്ഫജ്ജിസ്സതി, ഏവം നിപ്ഫാദേസി. **ആസജ്ജന**ന്തി ഏത്ഥ **ന**ന്തി നിപാതമത്തം. കിഞ്ചതി മദ്ദതി അഭിഭവതീതി കിഞ്ചനന്തി ആഹ **"മദ്ദിതും സമത്ഥ"**ന്തി.

പിണ്ഡസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. കസ്സകസുത്തവണ്ണനാ

൧൫൫. **നിബ്ബാനം അപദിസിത്വാ**തി നിബ്ബാനം നിസ്സായ നിബ്ബാനഗുണേ ആരബ്ഭാതി അത്ഥോ. **ഹടഹടകേസോ**തി ഇതോ ചിതോ ച വികിണ്ണത്താ ആകുലാകുലകേസോ. **ചക്ഖുസമ്ഫസ്സവിഞ്ഞാണായതന**ന്തി ഏത്ഥ യഥാ ചക്ഖുഗ്ഗഹണേന ഫസ്സോ വിസേസിതോ, തേന ഏവ വിഞ്ഞാണായതനം. തഥാ സതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ച ഗഹണം ആപജ്ജേയ്യാതി. നനു ചേത്ഥ ചക്ഖുഗ്ഗഹണേന വിസേസിതത്താ ചക്ഖുദ്വാരികാനം സബ്ബേസം വിഞ്ഞാണാനം ഗഹണന്തി? സച്ചമേതം, തഞ്ച ഖോ പഠമേന ചക്ഖുഗ്ഗഹണേനാതി നായം ദോസോ. **ഭവങ്ഗചിത്ത**ന്തി ആവജ്ജനായ അനന്തരപച്ചയഭൂതമേവ അധിപ്പേതന്തി നിയമേത്വാ ദസ്സേതും **"സാവജ്ജനക"**ന്തി വുത്തം, തസ്മാ **തദാരമ്മണമ്പീ**തി ജവനചിത്തേന സഹ തദാരമ്മണചിത്തമ്പി. "വിഞ്ഞാണായതന"ന്തി ച വുത്തേ നിമ്മലമേവ.

"ചക്ഖൂ"തി അവിസേസതോ വുത്തത്താ പന മാരസ്സ അയമ്പി അത്ഥോ ആപന്നോതി ദസ്സേതും **"യം ലോകേ"**തിആദി വുത്തം. **ഉപക്കവിപക്ക**ന്തി ചക്ഖുപാകരോഗേന ഉപരി ഹേട്ഠാ ച സബ്ബസോ പക്കം കുഥിതം. **ഏസേവ നയോ**തി ഇമിനാ യം ലോകേ കുട്ഠകിലാസഗണ്ഡകച്ഛുആദീഹി ഉപദ്ദുതം വണപീളകാദിവസേന പഗ്ഘരന്തം അസുചിം അന്തമസോ പരമജേഗുച്ഛരൂപമ്പി, സബ്ബം തം തവേവ ഹോതൂതി ഏവമാദിം അപദിസതി.

യം ഭണ്ഡകന്തി ഹിരഞ്ഞസുവണ്ണാദിഖേത്തവത്ഥാദിഉപകരണം ഗഹട്ഠാ, പബ്ബജിതാ ച യം പത്തചീവരാദിം "മമ ഇദ"ന്തി അഭിനിവിസന്താവ വദന്തി, **ഏതേസു** പരിഗ്ഗഹത്ഥേസു ച തേസം പരിഗ്ഗാഹകപുഗ്ഗലേസു ച തേ **ചിത്തം യദി അത്ഥി,** താനി ആരബ്ഭ തവ ചിത്തം യദി ഭവതി, ഏവം ത്വം തത്ഥ ബദ്ധോ ഏവ ഹോസീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ന മേ സമണ മോക്ഖസീ"**തി.

യം ഭണ്ഡകം വദന്തീതി യഥാവുത്തം ഉപകരണം ലോകേ ബഹുജനാ "മമ ഇദ"ന്തി വദന്തി. **ന തം മയ്ഹ**ന്തി തം മയ്ഹം ന ഹോതി, ന തത്ഥ മമ തണ്ഹാവസേന മമന്തി നത്ഥി. **ന തേ അഹ**ന്തി യേ പുഗ്ഗലാ ഏത്ഥ ബദ്ധാ, തേപി അഹം ന ഹോമി, തത്ഥ മേ ദിട്ഠിബദ്ധോ നത്ഥി. **ന മേ മഗ്ഗമ്പി ദക്ഖസീ**തി ഏവം സബ്ബസോ ബദ്ധാഭാവേന മുത്തസ്സ മേ ഗതമഗ്ഗമ്പി മാര ത്വം ന ദക്ഖസി ന പസ്സിസ്സസി, യേ ഭവാദയോ തുയ്ഹം വിസയാ, തേസു ഭവയോനിഗതിആദീസു മയ്ഹം ഗതമഗ്ഗം ന പസ്സിസ്സസി ഭവനിസ്സട്ഠത്താതി.

കസ്സകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. രജ്ജസുത്തവണ്ണനാ

ഥന്റെ. അഹനന്തി കരണേ പച്ചത്തവചനന്തി ആഹ **“അഹനന്തേനാ”**തി, പച്ചത്തേ ഏവ വാ പച്ചത്തവചനം, “അഹനന്തോ ഹുത്വാ”തി വചനസേസേന ഭവിതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. **അജിനന്തി** അന്തോഗധഹേതുഅത്ഥം വദതീതി ആഹ **“പരസ്സ ധനജാനിം അകരോന്തേനാ”**തി. **അകാരാപേന്തേനാ**തി പരസ്സ ധനജാനിം അകാരേന്തേന. **അസോചന്തേനാ**തി ഭോഗബ്യസനാദിവസേന പരം അസോചന്തേന. കസ്മാ ഭഗവാ ഏവം ചിന്തേസീതി തത്ഥ കാരണമാഹ **“ഇതീ”**തിആദിനാ. **രജ്ജേ വിജിതേ ദണ്ഡകരപീളിതേ**തി ധനദണ്ഡാദിദണ്ഡേന ചേവ ബലിനാ ച ബാധിതേ.

ഇജ്ഝനകകോട്ഠാസാതി ചേതോവസിഭാവാദികസ്സ സാധനകകോട്ഠാസാ. **വഡ്ഢിതാ**തി ഭാവനാപാരിപൂരിവസേന അനുബ്രൂഹിതാ. **പുനപ്പുനം കതാ**തി ഭാവനായ ബഹുലീകരണേന അപരാപരം പവത്തിതാ. **യുത്തയാനന്തി** യഥാ യുത്താനം ആജഞ്ഞരഥാനം സാരഥിനാ അധിട്ഠിതം യഥാരുചി പവത്തതി, ഏവം യഥാരുചിപവത്തിതം ഗമിതാ. **പതിട്ഠട്ഠേനാ**തി അധിട്ഠാനട്ഠേന. **വത്ഥുകതാ**തി സബ്ബസോ ഉപക്കിലേസസോധനേന ഇദ്ധിവിസയതായ പതിട്ഠാനഭാവതോ സുവിസോധിതപരിസ്സയവത്ഥു വിയ കതാ. **അവിജഹിതാ**തി പടിപക്ഖദൂരീഭാവതോ സുഭാവിതഭാവേന തംതംഅധിട്ഠാനയോഗ്യതായ ന ജഹാപിതാ. **നിച്ചാനുബദ്ധാ**തി തതോ ഏവ നിച്ചം അനുബദ്ധാ വിയ കതാ. **സുപരിചിതാ**തി സുട്ഠു സബ്ബഭാഗേന ഭാവനാനുപചയം ഗമിതാ. **അവിരാധിതവേധിഹത്ഥോ വിയാ**തി അവിരജ്ഝനഭാവേന വിരജ്ഝനഹത്ഥോ വിയ. **സുട്ഠു സമാരദ്ധാ**തി ഭാവനാഉപ്പത്തിയാ സമ്മദേവ സമ്പാദിതാ. **ചിന്തേയ്യാ**തി അത്ഥുദ്ധാരവസേന ചിന്തേയ്യ.

പബ്ബതസ്സാതി പബ്ബതോ അസ്സ. പബ്ബതോ അസ്സാതി **പബ്ബതോ ഭവേയ്യ** കീദിസസ്സാതി ആഹ **“സുവണ്ണസ്സാ”**തിആദി. **ജാതരൂപസ്സാ**തി ആതപരൂപസമ്പന്നസ്സ. **ദ്വിക്ഖത്തുമ്പി താവ മഹന്തോ**തി യത്തകോ സോ പബ്ബതോ ഹോതി, ദ്വിക്ഖത്തും തത്തകോ. **ഏകസ്സാ**തി ഏകസ്സപി പുഗ്ഗലസ്സ **നാലം ന പരിയത്തോ** തണ്ഹായ ദുപ്പൂരണഭാവാ. **ഏവം ജാനന്തോ**തി ഏവം തണ്ഹായ ദുപ്പൂരണഭാവാദീനവതം ജാനന്തോ. **സമം ചരേയ്യാ**തി പരവത്ഥുപരാമാസാദിം വിഹായ കായാദീഹി സമമേവ പടിപജ്ജേയ്യ.

ദുക്ഖം തണ്ഹാനിദാനം, തണ്ഹാ കാമഗുണനിദാനാ, തസ്മാ ദുക്ഖസ്സ തണ്ഹാപച്ചയകാമഗുണനിദാനത്തം വുത്തം. **ത**ന്തി ദുക്ഖം. **യതോനിദാനം ഹോതീ**തി യംനിദാനം യംകാരണം തം പവത്തതി. **ഏവം യോ അദക്ഖീ**തി യോ പരിഞ്ഞാതവത്ഥുകോ ഏവം ദുക്ഖം തസ്സ നിദാനഭൂതേ കാമഗുണേ ച തഥതോ പഞ്ഞാചക്ഖുനാ പസ്സി. **കേന കാരണേന നമേയ്യ**? തം കാരണം നത്ഥീതി അത്ഥോ. **കാമഗുണഉപധി**ന്തി കാമഗുണസങ്ഖാതം ഉപധിം. സജ്ജതി ഏത്ഥാതി **സങ്ഗോ ഏസോ, ലഗ്ഗനമേതന്തി ഏവം വിദിത്വാ**. തമേവ കാമാഭിഭൂതോ നപ്പടിസേവേയ്യ ന ലഗ്ഗേയ്യാതി ഏവം വിനയായ വൂപസമായ സിക്ഖേയ്യാതി.

രജ്ജസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. തതിയവഗ്ഗോ

൧. സമ്ബഹുലസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൭. **ജടാചുമ്ബടകേനാ**തി സീസേ പടിമുക്കേന ജടാകലാപേന. അപരിഗ്ഗഹബ്രാഹ്മണപബ്ബജിതാ ഹി ജടായ ഉഞ്ഛാചരിയം ചരന്തി. **ഉദുമ്ബരദണ്ഡഞ്ഹി** അത്തഗുത്തത്ഥായ ഗഹിതം തേസം അപ്പിച്ഛഭാവപ്പകാസനം. തേനാഹ **"അപ്പിച്ഛഭാവപ്പകാസനത്ഥ"**ന്തി. **സീസം ഓകമ്പേത്വാ**തി ഏത്ഥ അതിവിയ സീസസ്സ ഓകമ്പിതഭാവം ദസ്സേതും **"ഹനുകേന ഉരം പഹരന്തോ അധോനതം കത്വാ"**തി വുത്തം. **ജിവ്ഹം നിഹരിത്വാ**തി ലമ്ബനചാലനവസേന മുഖതോ നിക്ഖാമേത്വാ. തേനാഹ **"ഉദ്ധ"**ന്തിആദി. **തിസാഖന്തി** തിഭങ്ഗഭകുടി വിയ നലാടേ ജാതത്താ **നലാടികം**. തേനാഹ **"നലാടേ ഉട്ഠിതം വലിത്തയ"**ന്തി, തിഭങ്ഗവലികം നലാടേ കത്വാതി അത്ഥോ. **അത്തനോവ തേലേ**തി അത്തനോവ പാപകമ്മനിബ്ബത്തകേ തേലേ, പചിതബ്ബട്ഠാനഗേഹേതി അധിപ്പായോ.

സമ്ബഹുലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സമിദ്ധിസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൮. **മയ്ഹം ലാഭാ**തി ഏവരൂപസ്സ നാമ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ സത്ഥുസ്സ പടിലാഭോ, ഏവരൂപസ്സ ച നാമ നിയ്യാനികസ്സ സദ്ധമ്മസ്സ പടിലാഭോ, ഏവരൂപാനഞ്ച സുപ്പടിപന്നാനം സബ്രഹ്മചാരീനം പടിലാഭോ, ഏതേ മയ്ഹം സുലദ്ധലാഭാ. **മയ്ഹം സുലദ്ധ**ന്തി യഞ്ചേതം മമ നിയ്യാനികസാസനേ പബ്ബജ്ജാ ഉപസമ്പദാ, തസ്മിഞ്ച അഭിരതീതി സബ്ബഞ്ചേതം മയാ സുലദ്ധം. യഥാ പനസ്സ ഏവം ചേതസോ പരിവിതക്കോ ഉപ്പന്നോ, തം ദസ്സേതും **"സോ കിരാ"**തിആദി വുത്തം. ചരിതാനുരൂപവസേന ഗഹിതം **മൂലകമ്മട്ഠാനം. പാസാദികന്തി** പസാദാവഹം. **ഏവമഹോസീ**തി **"ലാഭാ വത മേ"**തിആദിനാ ഏവം പരിവിതക്കോ അഹോസി. **നിസിന്നസദിസോ**തി നിസിന്നോ വിയ. **തസ്മിംയേവ ഠാനേ**തി യസ്മിം ഠാനേ നിസിന്നം മാരോ ഉപസങ്കമി, തസ്മിംയേവ ഠാനേ. **തസ്സാ**തി സമിദ്ധിത്ഥേരസ്സ. **കമ്മട്ഠാനം സപ്പായ**ന്തി കമ്മട്ഠാനഭാവനായ അനുയുഞ്ജനം സപ്പായം ഉപകാരാവഹം ഭവിസ്സതി.

മയ്ഹന്തി മയാ. സതി ച പഞ്ഞാ ച **സതിപഞ്ഞാ,** താ അരിയമഗ്ഗേന ഞാണസമത്ഥനഭാവേന അവബുദ്ധാ. ഥേരോ കിര തദാ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേസി. **കാമ**ന്തി യഥാരുചി. കേചി "കാമം കരസ്സൂതി ആയസ്മതോ 'കാമാ'തി മാരസ്സ ആലപന"ന്തി വദന്തി. **വിഭിംസകാരഹാനീ**തി ഭയാനകാരഹാനി. **രൂപാനീ**തി വിപ്പകാരാനി. വിപ്പകാരത്ഥോപി ഹി രൂപസദ്ദോ **"രൂപം ദസ്സേതി അനപ്പക"**ന്തിആദീസു വിയ. **ന കമ്പേസ്സസീ**തി സമണധമ്മകരണതോ ന ചലിസ്സസി.

സമിദ്ധിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ഗോധികസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൯. **പബ്ബതസ്സ പസ്സേ**തി പബ്ബതപാദേ ഉപച്ചകായം. സമയേ സമയേ ലദ്ധത്താ **സാമയികം**. തേനാഹ **"അപ്പിതപ്പിതക്ഖണേ പച്ചനീകധമ്മേഹി വിമുച്ചതീ"**തി. ലോകിയവിമുത്തി ഹി അനച്ചന്തപഹായിതായ സമയവിമുത്തി

നാമ, ലോകുത്തരവിമുത്തി അച്ചന്തപഹായിതായ അസമയവിമുത്തി. താഹി സമന്നാഗതാ "സമയവിമുത്താ, അസമയവിമുത്താ"തി ച വുച്ചന്തി. **യാവ** പഠമജ്ഝാനനിബ്ബത്തനം, താവ **കസ്മാ പരിഹായീതി** അത്ഥോ? **സാബാധത്താതി** സരോഗത്താ. **വാതപിത്തസേമ്ഹവസേനാതി** കദാചി വാതപിത്തവസേന, കദാചി വാതസേമ്ഹവസേന, ഉഭിന്നമ്പി സന്നിപാതവസേന. **അനുസായികോതി** കായം അനുഗന്ത്വാ സയിതോ, യാപ്യാമയഭാവേന ഠിതോതി അത്ഥോ. **സമാധിസ്സാതി** സമാധിഭാവനായ. **ഉപകാരകധമ്മേ** ഉതുഭോജനാദികേ. **പൂരേതുന്തി** സമോധാനേതും. **പരിഹായീ**തി സരീരസ്സ അകല്ലഭാവതോ.

ആഹരേയ്യന്തി ജീവിതഹരണത്ഥായ ഉപനേയ്യം. **നിബദ്ധാ ഗതി ഹോതി** കേവലം ബ്രഹ്മലോകൂപപത്തിതോ, ന സോതാപന്നാദീനം വിയ പരിച്ഛിന്നഭാവേന. തേനാഹ **"ബ്രഹ്മലോകേ നിബ്ബത്തതീ"**തി.

ജലമാനാതി സമുട്ഠിതനിയതഇദ്ധിയാ അനഞ്ഞസാധാരണപരിവാരസമ്പത്തിയാ ച സദേവകേ ലോകേ ജലമാനാ. മംസചക്ഖു ദിബ്ബചക്ഖു ധമ്മചക്ഖു പഞ്ഞാചക്ഖു സമന്തചക്ഖൂതി പഞ്ചഹി ചക്ഖൂഹി **ചക്ഖുമാ. ആനുഭാവധരാ**തി അചിന്തേയ്യാപരിമേയ്യബുദ്ധാനുഭാവസമ്പന്നാ. ആനുഭാവപരിയായോപി ഹി ജുതി-സദ്ദോ ഹോതി "ഇദ്ധിജുതിബലവീരിയൂപപത്തീ"തിആദീസു (ജാ॰ ൨.൨൨.൧൭൭൬, ൧൭൯൪) വിയ. അനവസേസതോ മാനം സിയതി സമുച്ഛിന്ദതീതി അഗ്ഗമഗ്ഗോ **മാനസം**. തന്നിബ്ബത്തനാ പന അരഹത്തസ്സ മാനസതാ ദട്ഠബ്ബാ. **സീലാദീനി**തി അനുത്തരസീലാദീനി. **സിക്ഖമാനോതി** സിക്ഖാനി ഭാവേന്തോ അത്തനോ സന്താനേ ഉപ്പാദേന്തോ. ന ചിത്തഭാവനാ. തേനാഹ **"സകരണീയോ"**തി. **ജനേതി** സത്തസ്സ കായേ, സദേവകേ ലോകേതി അത്ഥോ. **വിസ്സുതാതി** അനഞ്ഞസാധാരണേഹി സീലാദിഗുണേഹി വിസ്സുതാ.

വേദനം വിക്ഖമ്ഭേത്വാതി ഉപ്പന്നം ദുക്ഖവേദനം പടിച്ച ഉപ്പന്നഅത്തകിലമഥം അനുപ്പാദനവസേന വിക്ഖമ്ഭേത്വാ **തംയേവ വേദനം പരിഗ്ഗഹേത്വാ** പവത്തവിപസ്സനാ വീഥിമേവ ഓതരതീതി കത്വാ **മൂലകമ്മട്ഠാനന്തി** വുത്തം. **"സമസീസീ ഹുത്വാ പരിനിബ്ബായീ"**തി വത്വാ തസ്സ പഭേദം വിഭജിത്വാ ഇധാധിപ്പേതം ദസ്സേതും **"സമസീസീ നാമ തിവിധോ ഹോതീ"**തിആദിമാഹ. ഇരിയാപഥവസേന സമസീസീ **ഇരിയാപഥസമസീസീ**. ഏസ നയോ സേസദ്വയേപി.

ഇരിയാപഥകോപനഞ്ചാതി ഇരിയാപഥേഹി അസമായോഗോ. **ഏകപ്പഹാരേനേവാതി** ഏകവേലായമേവ. **പരിനിബ്ബാനവസേനാതി** അനുപാദിസേസപരിനിബ്ബാനവസേന, ന കിലേസക്ഖയമത്തേന. **ഏത്ഥാതി** ഏതേസു ദ്വീസു നയേസു. ഏവം സതി തേനേവ ഇരിയാപഥേന വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ തേനേവ ഇരിയാപഥേന, ഏകസ്മിം അന്തോരോഗേയേവ വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ അരഹത്തം പത്വാ തേനേവ രോഗേന പരിനിബ്ബായന്താ ഖീണാസവാ ബഹവോപി സമസീസിനോ ഏവ സമ്ഭവേയ്യും. തസ്മാ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

സീസഞ്ചേത്ഥ തേരസ - പലിബോധസീസം തണ്ഹാ, ബന്ധനസീസം മാനോ, പരാമാസസീസം ദിട്ഠി, വിക്ഖേപസീസം ഉദ്ധച്ചം, കിലേസസീസം അവിജ്ജാ, അധിമോക്ഖസീസം സദ്ധാ, പഗ്ഗഹസീസം വീരിയം, ഉപട്ഠാനസീസം സതി,

അവിക്ഖേപസീസം സമാധി, ദസ്സനസീസം പഞ്ഞാ, പവത്തിസീസം ജീവിതിന്ദ്രിയം, ഗോചരസീസം വിമോക്ഖോ, സങ്ഖാരസീസം നിരോധോതി. ഇമേസു തേരസസു സീസേസു പലിബോധസീസാദീനി പവത്തിസീസഞ്ച പരിയാദിയിതബ്ബാനി, അധിമോക്ഖസീസാദീനി പരിയാദായകാനി, പരിയാദായകഫലം ഗോചരസീസം. തഞ്ഹി വിസയജ്ഝത്തം ഫലം വിമോക്ഖോ, പരിയാദായകസ്സ മഗ്ഗസ്സ ഫലസ്സ ച ആരമ്മണം സങ്ഖാരസീസം സങ്ഖാരവിവേകഭൂതോ നിരോധോതി പരിയാദിയിതബ്ബാനം പരിയാദായകഫലാരമ്മണാനം സഹ വിയ സംസിദ്ധം ദസ്സനേന സമസീസിഭാവം ദസ്സേതും പടിസമ്ഭിദായം തേരസ സീസാനി വുത്താനി. ഇധ പന ''അപുബ്ബം അചരിമം ആസവപരിയാദാനഞ്ച ഹോതി ജീവിതപരിയാദാനഞ്ചാ''തി (പു॰ പ॰ ൧൬) വചനതോ തേസു കിലേസപവത്തസീസാനമേവ വസേന യോജനം കരോന്തോ **''ഏത്ഥ ച പവത്തിസീസ''**ന്തിആദിമാഹ.

തത്ഥ പവത്തിസീസം പവത്തതോ വുട്ഠഹന്തോ മഗ്ഗോ ചുതിതോ ഉദ്ധം അപ്പവത്തികരണവസേന യദിപി പരിയാദീയതി, യാവ പന ചുതി, താവ പവത്തിസബ്ഭാവതോ **''പവത്തിസീസം ജീവിതിന്ദ്രിയം ചുതിചിത്തം ഖേപേതീ''**തി ആഹ. കിലേസപരിയാദാനേന പന മഗ്ഗചിത്തേന അത്തനോ അനന്തരം വിയ നിപ്ഫാദേതബ്ബാ പച്ചവേക്ഖണവാരാ ച കിലേസപരിയാദാനസ്സേവ വാരാതി വത്തബ്ബതം അരഹന്തി. ''വിമുത്തസ്മിം വിമുത്തമിതി ഞാണം ഹോതീ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൭൮; സം॰ നി॰ ൩.൧൨) വചനതോ പച്ചവേക്ഖണപരിസമാപനേന കിലേസപരിയാദാനം സമാപിതം നാമ ഹോതി, തം പന പരിസമാപനം യദി ചുതിചിത്തേന ഹോതി, തേനേവ ജീവിതപരിസമാപനഞ്ച ഹോതീതി ഇമായ വാരചുതിസമതായ കിലേസപരിയാദാനജീവിതപരിയാദാനാനം അപുബ്ബാചരിമതാ വേദിതബ്ബാതി ദസ്സേന്തോ **''ദ്വിന്നം ചിത്താനം ഏകതോ ഉപ്പാദോ നത്ഥീ''**തിആദിമാഹ. **ദ്വിന്നം ചിത്താന**ന്തി ചുതിചിത്തമഗ്ഗചിത്താനം. **തന്തി** പച്ചവേക്ഖണം പരിപുണ്ണജവനചിത്താനം സത്തക്ഖത്തും പവത്തിയാ, അപരിപുണ്ണാനം വാ പഞ്ചക്ഖത്തും പവത്തിയാ. കിഞ്ചാപി **''ഏകോ വാ ദ്വേ വാ''**തി വുത്തം യഥാ ''ഏകം വാ ദ്വേ വാ തദാരമ്മണചിത്താനീ''തി, ഹേട്ഠിമന്തേന പന ദ്വേ പവത്തന്തി.

ഉപ്പാടേത്വാതി ഉദ്ധരിത്വാതി അത്ഥോ. **അനുപാദിസേസേനാതി** അനുപാദിസേസനിബ്ബാനേന.

ധൂമായിതത്തന്തി ധൂമസ്സ വിയ അയിതഭാവം പവത്തിആകാരം. ധൂമസദിസാ വലാഹകാ **ധൂമവലാഹകാ,** തിമിരവലാഹകാ, യേ മഹികാ ''തിമിര''ന്തി വുച്ചന്തി. **അപ്പതിട്ഠിതേനാതി** പതിട്ഠം അലഭന്തേന. ഇത്ഥമ്ഭൂതലക്ഖണേ ഏതം കരണവചനം, അനുപ്പത്തിധമ്മേനാതി അത്ഥോ. സതി ഹി ഉപ്പാദേ പതിട്ഠിതം നാമ സിയാ, അട്ഠകഥായം പന യദേവ തസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ അപ്പതിട്ഠാനകാരണം, തദേവ പരിനിബ്ബാനകാരണന്തി വുത്തം **''അപ്പതിട്ഠിതകാരണാ''**തി.

സോകേന ഫുട്ഠസ്സാതി ''അഫലോ വത മേ വായാമോ ജാതോ''തി സോകേന അഭിഭൂതസ്സ. **അഭസ്സഥാതി** ബലവസോകാഭിതുന്നസ്സ സതിസമ്മോസാ സിഥിലം ഗഹിതാ ഭസ്സി പതിതാ സാ കച്ഛാ.

ഗോധികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. സത്തവസ്സാനുബന്ധസുത്തവണ്ണനാ

൧൬൦. യസ്മാ കപിലവത്ഥുതോ നിക്ഖന്തകാലതോ പട്ഠായ മാരോ ഓതാരാപേക്ഖോ ലോകനാഥം അനുബന്ധിതും ആരദ്ധോ, തസ്മാ വുത്തം **"പുരേ ബോധിയാ ഛബ്ബസ്സാനീ"**തി. **അതിഗഹേത്വാ**തി അനുഗന്ത്വാ തസ്സ യഥാരുചി പടിപത്തിം അനുവത്തോ വിയ ഹുത്വാ.

അവജ്ഝായന്തോതി പജ്ഝായന്തോ. **ജിതോ** വിത്തപരാജിതോ അസി നു. **പമാണാതിക്കന്ത**ന്തി ഗരുതരം.

ഖനിത്വാ ഉമ്മൂലേത്വാ. കാമാസവാദീനി പജഹന്തോ **അനാസവോ**.

പേഹീതി അപേഹി. **പാരഗാമിനോ**തി പാരങ്ഗമനസീലാ. തേകാലികോ അയം ഗാമി-സദ്ദോതി ആഹ **"യേപീ"**തിആദി.

മാരവിസൂകാനീതി മാരകണ്ടകാനി കണ്ടകസദിസാനി മാരസ്സ ദുരാചാരാനി. **വിരുദ്ധസേവിതാനി** വിരോധവസേന താസംയേവ വേവചനാനി. താനി സരൂപതോ ദസ്സേതും **"അപ്പമായൂ"**തിആദി വുത്തം. **നിബ്ബേജനീയാ**തി നിബ്ബേദദായികാ. **ഉക്കണ്ഠനീയാ**തി ഉക്കണ്ഠവഹാ.

വികപ്പവസേന വേദിതബ്ബോ ഓപമ്മപരികപ്പവിസയത്താ തസ്സ കിരിയാപദസ്സ. തേനാഹ **"അനുപരിഗച്ഛേയ്യാ"**തി. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം മേദവണ്ണവത്ഥുസ്മിം. **മുദു**ന്തി മുദുമധുരസം **വിന്ദേയ്യാമ** പടിലഭേയ്യാമ. **അസ്സാദോ**തി അസ്സാദേതബ്ബോ.

സത്തവസ്സാനുബന്ധസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. മാരധീതുസുത്തവണ്ണനാ

൧൬൧. **ചിന്തേസീ**തി സോകവസികോ ഹുത്വാ ചിന്തയി. **ഗണികാരഹത്ഥിനിയോ**തി ദീപകകരേണുയോ. **ഏകസതം ഏകസത**ന്തി ഏകസതം ഏകസതം പച്ചേകം സതം സതന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ഏകേകം സതം സതം കത്വാ"**തി. **കുമാരിവണ്ണസത**ന്തി കുമാരിത്ഥീനം അത്തഭാവാനം സതം. താ കിര പഠമം കഞ്ഞാരൂപേന അത്താനം ദസ്സേസും. അനുപഗതപുപ്ഫാനഞ്ഹി സമഞ്ഞാ കഞ്ഞാതി. പുന യഥാവുത്തകുമാരിരൂപേന ഉപഗതപുപ്ഫാ ഹി കുമാരീ. പുന വധുകാരൂപേന. തം സന്ധായ വുത്തം **"അവിജാതവണ്ണസത"**ന്തി . തതിയവാരേ യുവതിരൂപേന. വിജാതാ ഹി ഇത്ഥീ അനതിക്കന്തമജ്ഝിമവയാ യുവതീ. ഏത്താവതാ ബാലാ തരുണീ പോരീതി തിവിധാസു ഇത്ഥീസു പുരിമാ ദ്വേ ദസ്സിതാ, പരിയോസാനവാരേസു മനുസ്സജാതികാനം മനുസ്സിത്ഥിയോവ രുച്ചന്തീതി തേന മനുസ്സരൂപേന താ അത്താനം ദസ്സേസും.

അത്ഥസ്സ പത്തിന്തി ഏകന്തതോ ഹിതാനുപ്പത്തിം. **ഹദയസ്സ സന്തി**ന്തി പരമചിത്തുപസമം. **കിലേസസേന**ന്തി കാമഗുണസങ്ഖാതം പഠമം കിലേസസേനം. സാ ഹി കിലേസസേനാ അച്ഛരാസങ്ഘാതസഭാവാപി പടിപത്ഥയമാനാ പിയായിതബ്ബഇച്ഛിതബ്ബരൂപഭാവതോ പിയരൂപസാതരൂപാ നാമ അത്തനോ കിച്ചവസേന. **ഏകോ അഹം ഝായന്തോ**തി ഗണസങ്ഗണികായ കിലേസസങ്ഗണികായ ച അഭാവതോ ഏകോ അസഹായോ അഹം

ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനേന നിജ്ഝായന്തോ. **അനുബുജ്ഝി**ന്തി അനുക്കമേന മഗ്ഗപടിപാടിയാ ബുജ്ഝിം പടിബുജ്ഝിം. **തസ്മാ**തി യഥാവുത്തവിവേകസുഖസമധിഗമനിമിത്തം. **അകരണേനാ**തി മിത്തസന്ഥവസ്സ അകരണേന. **സക്ഖീ**തി സക്ഖിഭാവോ.

കതമേന വിഹാരേനാതി ഝാനസമാപത്തീനം കതമേന വിഹാരേന. ഇധ ദുതിയപദസ്സ അത്ഥോ വിസ്സജ്ജനഗാഥാവണ്ണനായമേവ ആവി ഭവിസ്സതി. അനാമന്തേന **"തം പുഗ്ഗല"**ന്തി സമ്മുഖാ ഠിതമ്പി ഭഗവന്തം അസമ്മുഖാ വിയ കത്വാ വദതി, കഥം ത്വന്തി അത്ഥോ.

"അവിതക്കഝായീ"തി വക്ഖമാനത്താ അയമേവേത്ഥ കായപസ്സദ്ധി വേദിതബ്ബാതി ആഹ **"ചതുത്ഥജ്ഝാനേന അസ്സാസപസ്സാസകായസ്സ പസ്സദ്ധത്താ പസ്സദ്ധകായോ"**തി. പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദികേ **കമ്മാഭിസങ്ഖാരേ.** കാമാലയാദീനം അഭാവതോ **അനാലയോ. ന സരതീ**തി ന സവതി. രാഗവസേന ഹി സത്താ സംസാരമനുസവന്തി. **ന ഥിനോ**തി ന ഥിനമിദ്ധചിത്തോ. മോഹവസേന ഹി സത്താ ഥിനമിദ്ധം ആപജ്ജന്തീതി. **ദിയഡ്ഢകിലേസസഹസ്സ**ന്തി **ഖുദ്ദകവത്ഥുവിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൮൩൨, ൯൭൩) ആഗതേസു അട്ഠസു കിലേസസതേസു അട്ഠസതം തണ്ഹാവിചരിതാനി അപനേത്വാ സേസാ പഞ്ഞാസാധികം സതം കിലേസാ, തേ **ബ്രഹ്മജാലേ** (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൧) ആഗതാഹി ദ്വാസട്ഠിയാ ദിട്ഠീഹി സഹ പഞ്ചപഞ്ഞാസാധികം സത്തസതം ഹോതി; താ ച ഉപ്പന്നാനുപ്പന്നഭാവേന ദിഗുണിതാ ദിയഡ്ഢകിലേസസഹസ്സം ദസാധികം ഹോതി; തം അപ്പകം പന ഊനമധികം വാ ഗണനുപഗം ന ഹോതീതി "ദിയഡ്ഢകിലേസസഹസ്സ"ന്തി വുത്തം. ഇതരേസം അതീതാദിഭാവാമസനതോ അഗ്ഗഹണം പഹാനസ്സ അധിപ്പേതത്താ. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന **അഭിധമ്മടീകായം** (ധ॰ സ॰ അനുടീ॰ നിദാനകഥാവണ്ണനാ) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ. **പഠമപദേനാ**തി "ന കുപ്പതീ"തി ഇമിനാ പദേന. **ദുതിയേനാ**തി "ന സരതീ"തി പദേന. **തതിയേനാ**തി "ന ഥിനോ"തി പദേന. **നീവരണപ്പഹാനേന ഖീണാസവതം ദസ്സേതി,** അനവസേസതോ നീവരണാനം അച്ചന്തപ്പഹാനം അധിപ്പേതം.

പഞ്ചദ്വാരികകിലേസോഘം തിണ്ണോതി ഛന്നം ദ്വാരാനം വസേന പവത്തനകിലേസോഘം തരിത്വാ ഠിതോ. കാമോഘദിട്ഠോഘഭവോഘട്ഠകിലേസഭാവതോ **"പഞ്ചോഘഗ്ഗഹണേന വാ പഞ്ചോരമ്ഭാഗിയാനി സംയോജനാനി വേദിതബ്ബാനീ"**തി ആഹ. രൂപരാഗാദയോ വിസേസതോ ന പഞ്ചദ്വാരികാതി വുത്തം **"ഛട്ഠഗ്ഗഹണേന പഞ്ചുദ്ധമ്ഭാഗിയാനി വേദിതബ്ബാനീ"**തി.

മച്ചുരാജസ്സാതി സമ്ബന്ധേ സാമിവചനന്തി ദസ്സേന്തോ **"മച്ചുരാജസ്സ ഹത്ഥതോ"**തി ആഹ. **നയമാനാന**ന്തി അനാദരേ സാമിവചനന്തി കത്വാ വുത്തം **"നയമാനേസൂ"**തി.

ഊഹച്ചാതി ബുദ്ധം നിസ്സായ. **"ഇദമവോചാ"തി ദേസനം നിട്ഠാപേത്വാ**തി ഏതേന സംയുത്തേസു അയം നിഗമനപാളി, ഹേട്ഠാ അനാഗതനയത്താ പന കേസുചി പോത്ഥകേസു ന ലിഖീയതീതി ദസ്സേതി. **ദദ്ദല്ലമാനാ**തി ജജ്ജകാരസ്സ ഹി ദദ്ദകാരം കത്വാ നിദ്ദേസോ. തേനാഹ **"അതിവിയ ജലമാനാ"**തി. **നീഹരീ**തി താസം കായവചീവികാരം ന മനസികരോന്തോ തിണായപി അമഞ്ഞമാനോവ

അനപേക്ഖേനേവ നീഹരി. **ഫലതോ ഭട്ഠന്തി** ഫലസിപാടികതോ ഭട്ഠം. കുണ്ഡതിണാദിഗച്ഛതൂലം **പോടകിതൂലം**.

മാരധീതുസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ

മാരസംയുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൫. ഭിക്ഖുനീസംയുത്തം

൧. ആളവികാസുത്തവണ്ണനാ

൧൬൨. **ആളവിയം ജാതാതി** ആളവിയം വിജായിത്വാ സംവഡ്ഢമാനാ. തേനാഹ **"ആളവിനഗരതോയേവ ച നിക്ഖമ്മ പബ്ബജിതാ"**തി. **ധനം സമാദപേത്വാതി** ചേതിയസ്സ രാജാ ഏകം മുഖം, രാജപുത്തോ ഏകം, അമച്ചാനം ജേട്ഠകോ ഹുത്വാ സേനാപതി ഏകം, ജനപദാനം ജേട്ഠകോ ഹുത്വാ സേട്ഠി ഏകന്തി ഏവം ചതൂസു മുഖേസു നവകമ്മേ കയിരമാനേ സേട്ഠിനാ ഗഹിതമുഖേ കമ്മേ ഓലീയമാനേ ഏകോ ഉപാസകോ അരിയസാവകോ പഞ്ച സകടസതാനി യോജാപേത്വാ ജനപദം ഗന്ത്വാ "യോ യം ദാതും ഉസ്സഹതി ഹിരഞ്ഞം വാ സുവണ്ണം വാ സത്തവിധരതനം വാ ഹരിതാലം വാ മനോസിലം വാ, സോ ധനം ദേതൂ"തി സമാദപേത്വാ യഥാലദ്ധം പഠമം കമ്മട്ഠാനം പേസേത്വാ "നവകമ്മം നിട്ഠിത"ന്തി സുത്വാ ഏകകം ആഗച്ഛന്തം അന്തരാമഗ്ഗേ ചോരാ പലിബുന്ധിത്വാ തതോ കിഞ്ചിപി ധനം അലഭന്താ "സചേ നം മുഞ്ചിസ്സാമ, അനത്ഥം നോ കരേയ്യാ"തി ജീവിതാ വോരോപേസും. അനപരാധേ അരിയസാവകേ അപരാധകാ തേ ചോരാ അന്ധാ ജാതാ, തസ്മാ തം ഠാനം **"അന്ധവന"**ന്തി പഞ്ഞായിത്ഥാതി അട്ഠകഥായം വുത്തം. ഖീണാസവാനം യസ്മാ യത്ഥ കത്ഥചി ചിത്തവിവേകോ ഹോതിയേവ ഉപധിവിവേകസ്സ സിദ്ധത്താ. തസ്മാ **"കായവിവേകത്ഥിനീ"**തി വുത്തം.

നിസ്സരണന്തി നിബ്ബാനം സബ്ബസങ്ഖതസ്സ നിസ്സടത്താ. **പച്ചവേക്ഖണഞാണേനാതി** പച്ചവേക്ഖണഞാണേന, പഗേവ മഗ്ഗഫലഞാണേഹീതി അധിപ്പായോ. **നിബ്ബാനപദന്തി** നിബ്ബാനസങ്ഖാതം ധമ്മകോട്ഠാസം. **വിനിവിജ്ഝനട്ഠേനാതി** ഹദയം വിനിവിദ്ധേന ഹദയമ്ഹി വിജ്ഝിത്വാ ദുക്ഖുപ്പാദനേന ഖന്ധാനം ഏതേ പഞ്ച കാമാ സത്തിസൂലസദിസാ. **അധികുട്ടനഭണ്ഡികാതി** ആഘാതനഘടികാ.

ആളവികാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സോമാസുത്തവണ്ണനാ

൧൬൩. **ഠാനന്തി** ഇസ്സരിയട്ഠാനം വിസയജ്ഝത്തം. **ദുപ്പസഹം** അകമ്പിയഭാവത്താ. **ദ്വങ്ഗുലപഞ്ഞായാതി** ഏത്ഥ ഇത്ഥിയോ ഹി ദഹരകുമാരികാകാലതോ പട്ഠായ ഓദനപചനവിധിം അനുതിട്ഠന്തിയോ ഉക്ഖലിയം ഉദകം താപേത്വാ തണ്ഡുലേ പക്ഖിപിത്വാ അത്തനോ ബുദ്ധിയാ തേസം പാകകാലപ്പമാണം പരിച്ഛിന്ദിതും താനി ദബ്ബിയാ ഉദ്ധരിത്വാപി വണ്ണസണ്ഠാനഗ്ഗഹണമത്തേന പക്കാപക്കഭാവം ജാനിതും ന സക്കോന്തി, കേവലം പന ദ്വീഹി അങ്ഗുലീഹി ഉപ്പീളിതകാലേ ഏവ ജാനന്തി, തസ്മാ ദ്വീഹങ്ഗുലികേഹി ദുബ്ബലപഞ്ഞത്താ **"ദ്വങ്ഗുലപഞ്ഞാ"**തി വുച്ചന്തി. ഫലസമാപത്തിഞാണപ്പവത്തികിത്തനേന ചതൂസു സച്ചേസു അസമ്മോഹവിഹാരോ ദീപിതോ ഹോതീതി ആഹ **"ഞാണമ്ഹി വത്തമാനമ്ഹീതി ഫലസമാപത്തിഞാണേ പവത്തമാനേ"**തി. **വിപസ്സന്തസ്സാതി** അസമ്മോഹപടിവേധതോ വിസേസേന പസ്സന്തസ്സ ഖന്ധപഞ്ചകമേവ സച്ചാഭിസമയതോ പുബ്ബഭാഗേ വിപസ്സന്തസ്സ. **അഞ്ഞം വാതി** ഇത്ഥിപുരിസതോ

അഞ്ഞം വാ കിഞ്ചി വത്ഥും. ''അഹം അസ്മീ''തി മാനദിട്ഠിഗാഹതണ്ഹാഗാഹവസേന ഗഹിതവത്ഥുസ്മിം യേവാതി ആഹ **"അഹം അസ്മീതി തണ്ഹാമാനദിട്ഠിവസേനാ"**തി.

സോമാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. കിസാഗോതമീസുത്തവണ്ണനാ

൧൬൪. ''കിസാഗോതമീ''തി എത്ഥ കാ പനായം കിസാഗോതമീ, കിസ്സ അയം ഭിക്ഖുനീ ഹുത്വാ സമണധമ്മം മത്ഥകം പാപേസീതി തമത്ഥം വിഭാവേതും **"പുബ്ബേ കിരാ"**തിആദിമാരദ്ധം. **അങ്ഗാരാവാ**തി അട്ഠാരിട്ഠകവണ്ണഅങ്ഗാരാ ഏവ ജാതാ. **ദാരുസാകന്തി** അദ്ധമാസകേന ദാരും സാകഞ്ച ആഹരിസ്സാമീതി അന്തരാപണേ അന്തരവീഥിം ഗതാ.

സിദ്ധത്ഥകന്തി സാസപം. **സാലായന്തി** അനാഥസാലായം. **ഖുരഗ്ഗേയേവാതി** ഖുരസിഖേ ഏവ, കേസോരോഹനക്ഖണേ ഏവാതി അത്ഥോ.

ഏകമാസീതി എത്ഥ **മ**-കാരോ പദസന്ധികരോ. സംഹിതാവസേന ച പുരിമപദേ വാ രസ്സത്തം. പരപദേ വാ ദീഘത്തന്തി ആഹ **"ഏകാ ആസീ"**തി. **ഭാവനപുംസകമേതം** ''ഏകമന്തം നിസീദീ''തിആദീസു വിയ. **പുത്തമരണം അന്തം അതീതം** ഇദാനി പുത്തമരണസ്സ അഭാവതോ. തേനേവാഹ **"പുത്തമരണം നാമ നത്ഥീ"**തി. **പുരിസം ഗവേസിതുന്തി** യഥാ മയ്ഹം പുരിസഗവേസനാ നാമ സബ്ബസോ നത്ഥി, തഥാ ഏവ പുത്തഗവേസനാപി നത്ഥി, തസ്മാ മേ പുത്തമരണം ഏതദന്തം, സബ്ബേസു ഖന്ധാദീസു ഭവാദീസു ച തണ്ഹാനന്ദിയാ അഭാവകഥനേന സബ്ബസത്തേസു തണ്ഹാ സബ്ബസോ വിസോസിതാ, തസ്സായേവ കാരകഅവിജ്ജാക്ഖന്ധോ പദാലിതോതി അത്തനോ നിക്കിലേസതം പവേദേന്തീ ഥേരീ സീഹനാദം നദീതി.

കിസാഗോതമീസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. വിജയാസുത്തവണ്ണനാ

൧൬൫. പഞ്ച അങ്ഗാനി ഏതസ്സാതി പഞ്ചങ്ഗം, പഞ്ചങ്ഗമേവ പഞ്ചങ്ഗികം, തേന **പഞ്ചങ്ഗികേന. ആതതന്തി**ആദീസു **ആതതം** നാമ ചമ്മപരിയോനദ്ധേസു ഭേരിആദീസു ഏകതലം തൂരിയം. **വിതതം** നാമ ഉഭയതലം. **ആതതവിതതം** നാമ തന്തിബദ്ധവീണാദി. **സുസിരം** വംസാദി. **ഘനം** സമ്മാദി. തതആദിവിസേസോപി ആതതമേവാതി ''ചമ്മപരിയോനദ്ധേസൂ''തി വിസേസനം. ഏകതലം കുമ്ഭഥൂണദദ്ദരാദി. ഉഭയതലം ഭേരിമുദിങ്ഗാദി. ചമ്മപരിയോനദ്ധം സേസം തന്തിബദ്ധം സബ്ബം ആതതവിതതം നാമ, ഗോമുഖീആദീനമ്പി ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **വംസാദീതി ആദി**സദ്ദേന സങ്ഖസിങ്ഗാനമ്പി സങ്ഗഹോ. സമ്മതാള-കംസതാള-സിലാതാള-സലാകതാളാദി സമ്മാദി നാമ. തത്ഥ **സമ്മതാളം** നാമ ദണ്ഡമയതാളം, കംസമയതാളം **കംസതാളം,** സിലായം അയോപത്തേന ച താളനതാളം. **സബ്ബേ** കാമഗുണേ. **ഉഗ്ഘരിതപഗ്ഘരിതട്ഠേനാതി** ഉപരി ഘരണേന ച വിസ്സന്ദനേന ച. **ഏവന്തി** ''ഇമിനാ പൂതികായേനാ''തി. **അരൂപട്ഠായിനോതി** സത്താധിട്ഠാനേനായം ധമ്മദേസനാതി ആഹ **"സബ്ബത്ഥാതി സബ്ബേസു രൂപാരൂപഭവേസൂ"**തി. **തേസം**

ഭിന്നം രൂപാരൂപഭവാനം ഗഹിതത്താ. ഭവഭാവസാമഞ്ഞതോ, തദധിട്ഠാനതോ **ഗഹിതേ കാമഭവേ. അവിജ്ജാതമോ വിഹതോ** അഗ്ഗമഗ്ഗേന സമുഗ്ഘാതിതത്താ.

വിജയാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ഉപ്പലവണ്ണാസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൦. **അഗ്ഗതോ പട്ഠായാ**തി സബ്ബഅഗ്ഗതോ പഭുതി യാവ മൂലാ അന്തരായുത്തം സമ്മദേവ പുപ്ഫിതം സാലരുക്ഖം. വണ്ണധാതുസീസേന വണ്ണധാതുസമ്പന്നം ദുതിയം ഭിക്ഖുനിം വദതീതി ആഹ **"തയാ സദിസാ അഞ്ഞാ ഭിക്ഖുനീ നത്ഥീ"**തി. പഖുമസീസേന അക്ഖിഭണ്ഡം വുച്ചതീതി ആഹ **"പഖുമന്തരികായന്തി ദ്വിന്നം അക്ഖീനം മജ്ഝേ"**തി. **നാസവംസേ**തി നാസവംസമൂലേ. **"ന പസ്സസീ"**തി വത്വാ അദസ്സനേ കാരണം ആഹ **"വസീഭൂതമ്ഹീ"**തി.

ഉപ്പലവണ്ണാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ചാലാസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൧. **ഇദന്തി** ഇദം ദസ്സനം. **ഗാഹാപേസീ**തി സമാദാപേസി **"ജാതിം മാ രോചാ"**തി. **അഞ്ഞന്തി** ബന്ധവധതോ അഞ്ഞം ഛേദനാദിം. **നിവേസേസീ**തി പവിസാപേസി.

ചാലാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഉപചാലാസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൨. **പുനപ്പുനം...പേ॰... ആഗച്ഛന്തി** കാരണസ്സ അസമൂഹതത്താ. **സന്താപിതോ** കിലേസസന്താപേഹി. **അഗതീ**തി അവിസയോ.

ഉപചാലാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. സീസുപചാലാസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൩. **സമണിസദിസാ**തി സമണലിങ്ഗസ്സ ധാരണേന സമണിസദിസാ, കസ്സചിപി പാസണ്ഡസ്സ അരുച്ചനതോ മോനമഗ്ഗസ്സ അപ്പടിപജ്ജനതോ തവ സമണിഭാവം നാനുപസ്സാമീതി അധിപ്പായോ. **പാസം ഡേന്തീ**തി പാസം സജ്ജേന്തി, യഥാ തത്ഥ ദിട്ഠിപാസേ സത്താനം ചിത്തം പടിമുക്കം ഹോതി, ഏവം സജ്ജേന്തീതി അത്ഥോ. തഥാഭൂതാ ച തേ സത്താനം ചിത്തേ ഖിത്താ വിയ ഹോന്തീതി ആഹ **"ചിത്തേസു ദിട്ഠിപാസം ഖിപന്തീതി അത്ഥോ"**തി. **പാസേ മോചേതീ**തി ദിട്ഠിപാസേ സത്താനം ചിത്തസന്താനതോ നീഹരതി ധമ്മസുധമ്മതായ. **തസ്മാ**തി പാസമോചനതോ പാസണ്ഡോതി ന വുച്ചതി. **"ഇതോ ബഹിദ്ധായേവ പാസണ്ഡാ ഹോന്തീ"**തി വുത്തസ്സേ അത്ഥസ്സ നിഗമനം. ഏവഞ്ച കത്വാ സബ്ബേപി ബാഹിരകസമയേ സന്ധായ **ചൂളസീഹനാദസുത്തേ** "ഛന്നവുതി പാസണ്ഡാ"തി വുത്തം. **പസീദന്തീ**തി ദിട്ഠിപങ്കേ സംസാരപങ്കേ ച പകാരേഹി അഗാധാ ഓസീദന്തി.

അഭിഭവിത്വാതി സബ്ബസംകിലേസപ്പഹാനേന അഭിഭുയ്യ അതിക്കമിത്വാ. **അജിതോ**തി അജിനി അവിജയത്ഥാ. സബ്ബാനി അകുസലകമ്മാനി കുസലകമ്മാനി ച ഖീണാനി എത്ഥാതി **സബ്ബകമ്മക്ഖയോ,** അരഹത്തം. ഉപധയോ സമ്മദേവ ഖീയന്തി എത്ഥാതി **ഉപധിസങ്ഖയോ,** നിബ്ബാനം.

സീസുപചാലാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. സേലാസുത്തവണ്ണനാ

൱൭൦. കേനിദം പകതം ബിമ്ബന്തി ഇദം അത്തഭാവസഞ്ഞിതം ബിമ്ബം ബ്രഹ്മാ-വിസണുപുരിസ-പജാപതിആദീസു കേന കതം നിമ്മിതം നിബ്ബത്തിതന്തി കത്തബ്ബമോഹം നാമ കാതുകാമോ പുച്ഛതി. **അഘ**ന്തി അഘവത്ഥു. തേനാഹ **"ദുക്ഖപതിട്ഠാനത്ഥാ"**തി. **ഹേതുനിരോധേനാ**തി തണ്ഹാസങ്ഖതസ്സ ഹേതുനോ അനുപ്പാദനിരോധേന. **പച്ചയവേകല്ലേനാ**തി തദവസിട്ഠകിലേസാഭിസങ്ഖാരാദിപച്ചയസ്സ വേകല്ലഭാവേന, അപച്ചയഭാവൂപഗമനേനാതി അത്ഥോ.

സേലാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൰. വജിരാസുത്തവണ്ണനാ

൱൭൱. സുദ്ധസങ്ഖാരപുഞ്ജേതി രൂപാരൂപവിഭാഗേ കിലേസസങ്ഖാരസമൂഹേ. **പരമത്ഥതോ**തി സഭാവേന. യഥാ ന ഹി സത്തസഞ്ഞിതസങ്ഖാരപുഞ്ജോ നാമ പരമത്ഥതോ ഉപലബ്ഭതി, ഏവം തബ്ബിനിമുത്തോ നാമ കോചി ന ഉപലബ്ഭതി അവിജ്ജമാനത്താ. **വിജ്ജമാനേസൂ**തി യഥാപച്ചയസമ്പത്തിയാ ലബ്ഭമാനേസു. **തേനാകാരേനാ**തി ഇത്ഥിപുരിസാദിആകാരേന. **വവത്ഥിതേസൂ**തി പച്ചേകം പച്ചയവിസേസസമുട്ഠിതം സണ്ഠാനവിസേസം ഉപാദായ "പുരിസോ ഹത്ഥീ അസ്സോ"തിആദിനാ അഭിസങ്ഗതോ പവത്തേസു. **സമ്മുതീ**തി സത്തോതി വോഹാരോ. തേനാഹ **"സമഞ്ഞാമത്തമേവാ"**തി. **പഞ്ചക്ഖന്ധദുക്ഖ**ന്തി പഞ്ചക്ഖന്ധസഞ്ഞിതം ദുക്ഖം. വുത്തം ഹേതം ഭഗവതാ "സംഖിത്തേന പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ദുക്ഖാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൮൭; മ॰ നി॰ ൱.൰൨൦; ൩.൩൭൩; വിഭ॰ ൨൦൨) **അഞ്ഞോ നേവ സമ്ഭോതി** യഥാവുത്തദുക്ഖതോ അഞ്ഞസ്സ സങ്ഖതധമ്മസ്സ അഭാവതോ. **ന നിരുജ്ഝതീ**തി തതോ അഞ്ഞം ന നിരുജ്ഝതി, ഉപ്പാദതോ ഹോതി നിരോധോതി.

വജിരാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ

ഭിക്ഖുനീസംയുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൬. ബ്രഹ്മസംയുത്തം

൧. പഠമവഗ്ഗോ

൧. ബ്രഹ്മായാചനസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൨. **പരിവിതക്കോ ഉദപാദീതി** ധമ്മഗമ്ഭീരതാപച്ചവേക്ഖണഹേതുകോ ധമ്മദേസനായ അപ്പോസ്സുക്കോ ഉപ്പജ്ജി. അയം പരിവിതക്കോ കസ്മാ ഉദപാദി? കഥ ച ഉദപാദീതി തം സബ്ബം വിഭാവേതും **"സബ്ബബുദ്ധാന"**ന്തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **ആചിണ്ണസമാചിണ്ണോ**തി ആചരിതോ ചേവ ആചരന്തേഹി ച സമ്മദേവ ആചരിതോതി അത്ഥോ. ഏതേന അയം പരിവിതക്കോ സബ്ബബുദ്ധാനം പഠമാഭിസമ്ബോധിയം ഉപ്പജ്ജതേവാതി അയമേത്ഥ ധമ്മതാതി ദസ്സേതി. തത്ഥ **അട്ഠമേ സത്താഹേ**തി ഇദം സത്തമസത്താഹതോ പരം സത്താഹബ്ഭന്തരേ ഉപ്പന്നത്താ വുത്തം, ന പന ഇതരേസം വിയ അട്ഠമസ്സ നാമ സത്താഹസ്സ പവത്തിതസ്സ സബ്ഭാവാ. **സപച്ചഗ്ഘേ**തി മഹഗ്ഘേ. ''പച്ചഗ്ഘേ''തി വാ പാഠോ, അഭിനവേതി അത്ഥോ. **സേലമയേ**തി മുഗ്ഗവണ്ണസിലാമയേ.

പടിവിദ്ധോതി സയമ്ഭുഞാണേന ''ഇദം ദുക്ഖ''ന്തിആദിനാ പടിമുഖം നിബ്ബിജ്ഝനവസേന പത്തോ, യാഥാവതോ അവബുദ്ധോതി അത്ഥോ. **ധമ്മോതി ചതുസച്ചധമ്മോ** തബ്ബിനിമുത്തസ്സ പടിവിജ്ഝിതബ്ബധമ്മസ്സ അഭാവതോ. **ഗമ്ഭീരോ**തി മഹാസമുദ്ദോ വിയ മകസതുണ്ഡസൂചിയാ അഞ്ഞത്ര സമുപചിതപരിപക്കഞാണസമ്ഭാരേഹി അഞ്ഞേസം ഞാണേന അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠോ. തേനാഹ **"ഉത്താനപടിക്ഖേപവചനമേത"**ന്തി. യോ അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠോ, സോ ഓഗാഹിതും അസക്കുണേയ്യതായ സരൂപതോ വിസേസതോ ച പസ്സിതും ന സക്കാതി ആഹ **"ഗമ്ഭീരത്താവ ദുദ്ദസോ"**തി. **ദുക്ഖേന ദട്ഠബ്ബോ**തി കിച്ഛേന കേനചി കദാചിദേവ ദട്ഠബ്ബോ. യം പന ദട്ഠുമേവ ന സക്കാ, തസ്സ ഓഗാഹേത്വാ അനു അനു ബുജ്ഝനകോ കദാചി നത്ഥീതി ആഹ **"ദുദ്ദസത്താവ ദുരനുബോധോ"**തി. **ദുക്ഖേന അവബുജ്ഝിതബ്ബോ** അവബോധസ്സ ദുക്കരഭാവതോ. ഇമസ്മിം ഠാനേ ''തം കിം മഞ്ഞഥ, ഭിക്ഖവേ, കതമം നു ഖോ ദുക്കരതരം വാ ദുരഭിസമ്ഭവതരം വാ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൧൧൫) സുത്തപദം വത്തബ്ബം. സന്താരമ്മണതായ വാ **സന്തോ**. നിബ്ബുതസബ്ബപരിളാഹതായ **നിബ്ബുതോ**. അത്തനോ പച്ചയേഹി പധാനഭാവം നീതോതി വാ **പണീതോ** . അതിത്തികരണട്ഠേന **അതപ്പകോ** സാദുരസഭോജനം വിയ. തത്ഥ ച നിരോധസച്ചം സന്തം ആരമ്മണന്തി സന്താരമ്മണം, മഗ്ഗസച്ചം സന്തം സന്താരമ്മണഞ്ചാതി സന്താരമ്മണം, അനുപസന്തസഭാവാനം കിലേസാനം സങ്ഖാരാനഞ്ച അഭാവതോ സന്തോ. നിബ്ബുതസബ്ബപരിളാഹത്താ നിബ്ബുതോ. സന്തപണീതഭാവേനേവ തദത്ഥായ അസേചനകതായ അതപ്പകതാ ദട്ഠബ്ബാ. തേനാഹ **"ഇദം ദ്വയം ലോകുത്തരമേവ സന്ധായ വുത്ത"**ന്തി. ഉത്തമഞാണസ്സ വിസയത്താ **ന തക്കേന അവചരിതബ്ബോ**. തതോ ഏവ നിപുണഞാണഗോചരതായ സണ്ഹസുഖുമസഭാവത്താ ച **നിപുണോ**. ബാലാനം അവിസയത്താ യഥാവുത്തേഹി പണ്ഡിതേഹി ഏവ വേദിതബ്ബോതി **പണ്ഡിതവേദനീയോ**. ആലീയന്തി അഭിരമിതബ്ബട്ഠേന സേവീയന്തീതി **ആലയാ,** പഞ്ച കാമഗുണാ. ആലയന്തി അല്ലീയന്തി അഭിരമണവസേന സേവന്തീതി

ആലയാ, തണ്ഹാവിചരിതാനി. **രമന്തീ**തി രതിം വിന്ദന്തി കീളന്തി ലളന്തി. **ആലയരതാതി** ആലയനിരതാ.

ഠാനം സന്ധായാതി ഠാനസദ്ദം സന്ധായ, അത്ഥകോ പന ഠാനന്തി ച പടിച്ചസമുപ്പാദോ ഏവ അധിപ്പേതോ. തിട്ഠതി ഫലം തദായത്തവുത്തിതായാതി ഹി **ഠാനം,** സങ്ഖാരാദീനം പച്ചയഭൂതാ അവിജ്ജാദയോ. ഇമേസം സങ്ഖാരാദീനം പച്ചയാ ഇദപ്പച്ചയാ, അവിജ്ജാദയോ. **ഇദപ്പച്ചയാ ഏവ ഇദപ്പച്ചയതാ** യഥാ "ദേവോ ഏവ ദേവതാ". ഇദപ്പച്ചയാനം വാ അവിജ്ജാദീനം അത്തനോ ഫലം പതി പച്ചയഭാവോ ഉപ്പാദനസമത്ഥതാ **ഇദപ്പച്ചയതാ**. തേന പരമത്ഥപച്ചയലക്ഖണോ പടിച്ചസമുപ്പാദോ ദസ്സിതോ ഹോതി. പടിച്ച സമുപ്പജ്ജതി ഫലം ഏതസ്മാതി **പടിച്ചസമുപ്പാദോ**. പദദ്വയേനപി ധമ്മാനം പച്ചയട്ഠോ ഏവ വിഭാവിതോ. തേനാഹ **"സങ്ഖാരാദിപച്ചയാനം ഏതം അധിവചന"**ന്തി. സങ്ഖാരാദീനം പച്ചയാ സങ്ഖാരാദിപച്ചയാ, അവിജ്ജാദയോ. തേസം **സങ്ഖാരാദിപച്ചയാനം**. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന **വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനായം** (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൨.൫൭൨-൫൭൩) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ. **സബ്ബസങ്ഖാരസമഥോതിആദി സബ്ബ**ന്തി സബ്ബസങ്ഖാരസമഥാദിഅഭിധേയ്യം സബ്ബം അത്ഥതോ നിബ്ബാനമേവ. ഇദാനി അസ്സ നിബ്ബാനഭാവം ദസ്സേതും **"യസ്മാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **തന്തി** നിബ്ബാനം. **ആഗമ്മാ**തി പടിച്ച അരിയമഗ്ഗസ്സ ആരമ്മണപച്ചയഹേതു. **സമ്മന്തീ**തി പടിപ്പസ്സദ്ധിവൂപസമവസേന സമ്മന്തി. തഥാ സന്താ ച സവിസേസം ഉപസന്താ നാമ ഹോന്തീതി ആഹ **"വൂപസമ്മന്തീ"**തി. ഏതേന സബ്ബേ സങ്ഖാരാ സമ്മന്തി ഏത്ഥാതി **സബ്ബസങ്ഖാരസമഥോ,** നിബ്ബാനന്തി ദസ്സേതി. സബ്ബസങ്ഖാരവിസംയുത്തേ ഹി നിബ്ബാനേ സബ്ബസങ്ഖാരവൂപസമപരിയായോ അട്ഠകഥായം വുത്തോ ഏവ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ.

ഉപധീയതി ഏത്ഥ ദുക്ഖന്തി **ഉപധി,** ഖന്ധാദയോ. **പടിനിസ്സട്ഠാ**തി സമുച്ഛേദവസേന പരിച്ചത്താ ഹോന്തി. **സബ്ബാ തണ്ഹാ**തി അട്ഠസതപ്പഭേദാ സബ്ബാപി തണ്ഹാ. **സബ്ബേ കിലേസരാഗാ**തി കാമരാഗരൂപരാഗാദിഭേദാ സബ്ബേപി കിലേസഭൂതാ രാഗാ, സബ്ബേപി വാ കിലേസാ ഇധ **"കിലേസരാഗാ"**തി അധിപ്പേതാ, ന ലോഭവിസേസാ ഏവ ചിത്തസ്സ പരിളാഹഭാവാപാദനതോ. യഥാഹ "രത്തമ്പി ചിത്തം വിപരിണതം , ദുട്ഠമ്പി ചിത്തം വിപരിണതം, മൂള്ഹമ്പി ചിത്തം വിപരിണത"ന്തി (പാരാ॰ ൨൭൦). **വിരജ്ജന്തീ**തി പലുജ്ജന്തി വിക്ഖമ്ഭനതോ സബ്ബസോ തേന വിസംയുത്തഭാവതോ. **സബ്ബം ദുക്ഖ**ന്തി ജരാമരണാദിഭേദം സബ്ബം വട്ടദുക്ഖം. **ഭവേന ഭവ**ന്തി തേന തേന ഭവേന ഭവന്തരം ഭവനികന്തിഭാവേന സംസിബ്ബതി. **ഫലേന വാ സദ്ധിം കമ്മം** സതണ്ഹസ്സേവ ആയതിം പുനബ്ഭവഭാവതോ. **തതോ വാനതോ നിക്ഖന്തം** തത്ഥ തസ്സ സബ്ബസോ അഭാവതോ. ചിരനിസജ്ജാചിരഭാസനേഹി പിട്ഠിആഗിലായനതാലുഗലസോസാദിവസേന **കായകിലമഥോ ചേവ കായവിഹേസാ ച** വേദിതബ്ബാ. സാ ച ഖോ ദേസനായ അത്ഥമജാനന്താനം അപടിപജ്ജന്താനഞ്ച വസേന, ജാനന്താനം പന പടിപജ്ജന്താനഞ്ച ദേസനായ കായപരിസ്സമോപി സത്ഥു അപരിസ്സമോയേവ. തേനാഹ ഭഗവാ - "ന ച മം ധമ്മാധികരണം വിഹേസേസീ"തി (ഉദാ॰ ൧൦). തേനേവാഹ - **"യാ അജാനന്താനം ദേസനാ നാമ, സോ മമ കിലമഥോ അസ്സാ"**തി. **ഉഭയന്തി** ചിത്തകിലമഥോ ചിത്തവിഹേസാ ചാതി ഉഭയമ്പേതം ബുദ്ധാനം നത്ഥി ബോധിമൂലേ ഏവ സമുച്ഛിന്നത്താ. **അനുബ്രൂഹനം** സമ്പിണ്ഡനം. **സോതി** അപിസ്സൂതി നിപാതോ.

വുദ്ധിപ്പത്താ വാ അച്ഛരിയാ **അനച്ഛരിയാ,** വുദ്ധിഅത്ഥോപി ഹി -കാരോ ഹോതി യഥാ "അസേക്ഖാ ധമ്മാ"തി. കപ്പാനം സതസഹസ്സം ചത്താരി ച അസങ്ഖ്യേയ്യാനി സദേവകസ്സ ലോകസ്സ ധമ്മസംവിഭാഗകരണത്ഥമേവ പാരമിയോ പൂരേത്വാ ഇദാനി സമധിഗതധമ്മരജ്ജസ്സ തത്ഥ അപ്പോസ്സുക്കതാപത്തിദീപനതാ ഗാഥത്ഥസ്സ ച അച്ഛരിയതാ തസ്സ വുദ്ധിപ്പത്തീതി വേദിതബ്ബം. അത്ഥദ്വാരേന ഹി ഗാഥാനം അനച്ഛരിയതാ. **ഗോചരാ അഹേസു**ന്തി ഉപട്ഠഹിംസു. ഉപട്ഠാനഞ്ച വിതക്കേതബ്ബതാവാതി ആഹ **"പരിവിതക്കയിതബ്ബതം പാപുണിംസൂ"**തി.

യദി സുഖാപടിപദാവ, കഥം കിച്ഛതാതി ആഹ **"പാരമീപൂരണകാലേ പനാ"**തിആദി. **ഏവമാദീനി** ദുപ്പരിച്ചജാനി ദേന്തസ്സ. **ഹ**-ഇതി വാ ബ്യത്തന്തി ഏതസ്മിം അത്ഥേ നിപാതോ. "ഏകംസത്ഥേ"തി കേചി. ഹ ബ്യത്തം, ഏകംസേന വാ അലം നിപ്പയോജനം ഏവം കിച്ഛേന അധിഗതസ്സ പകാസിതും ദേസിതുന്തി യോജനാ. **ഹല**ന്തി വാ അലന്തി ഇമിനാ സമാനത്ഥപദം "ഹലന്തി വദാമീ"തിആദീസു വിയ. **രാഗദോസഫുട്ഠേഹീ**തി ഫുട്ഠവിസേന വിയ സപ്പേന രാഗേന ദോസേന ച ഫുട്ഠേഹി അഭിഭൂതേഹി. **രാഗദോസാനുഗതേഹീ**തി രാഗദോസേഹി അനുബന്ധേഹി.

നിച്ചാദീനന്തി നിച്ചാദീനം ചതുന്നം വിപല്ലാസാനം. **ഏവംഗത**ന്തി ഏവം അനിച്ചന്തിആദിനാ ആകാരേന പവത്തം ബുജ്ഝിതബ്ബം. കാമരാഗരത്താ ച ഭവരാഗരത്താ ച നീവരണേഹി നിവുതചിത്തതായ ദിട്ഠിരാഗരത്താ വിപരീതാഭിനിവേസേന **ന ദക്ഖന്തി** യാഥാവതോ ധമ്മം ന പടിവിജ്ഝിസ്സന്തി. **സഭാവേനാ**തി അവിപരീതസഭാവേന. **ഏവം ഗാഹാപേതു**ന്തി അനിച്ചന്തിആദിനാ സഭാവേന യാഥാവതോ ധമ്മം ജാനാപേതും. രാഗദോസപരേതതാപി നേസം സമ്മൂള്ഹഭാവേനേവാതി ആഹ **"തമോഖന്ധേന ആവുടാ"**തി.

ധമ്മദേസനായ അപ്പോസ്സുക്കതാപത്തിയാ കാരണം വിഭാവേതും **"കസ്മാ പനാ"**തിആദിനാ സയമേവ ചോദനം സമുട്ഠാപേതി. **അഞ്ഞാതവേസേനാ**തി ഇമസ്സ ഭഗവതോ സാവകഭാവൂപഗമനേന അഞ്ഞാതവേസേന. "അഞ്ഞതരതാപസവേസേനാ"തി കേചി, സോ പനസ്സ അരഹത്താധിഗമനേനേവ വിഗച്ഛേയ്യ. തിവിധം കാരണം അപ്പോസ്സുക്കതാപത്തിയാ പടിപക്ഖസ്സ ബലവഭാവോ, ധമ്മസ്സ ഗമ്ഭീരതാ, തത്ഥ ച ഭഗവതോ സാതിസയം ഗാരവന്തി തം ദസ്സേതും **"തസ്സ ഹീ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **പടിപക്ഖാ** നാമ രാഗാദയോ കിലേസാ സമ്മാപടിപത്തിയാ അന്തരായകരത്താ. തേസം ബലവഭാവതോ ചിരപരിഭാവനായ സത്തസന്താനതോ ദുബ്ബിസോധിയതായ തേ സത്തേ മത്തഹത്ഥിനോ വിയ ദുബ്ബലപുരിസം അധിഭവിത്വാ അജ്ഝോത്ഥരിത്വാ അനയബ്യസനം ആപാദേന്താ അനേകസതയോജനായാമവിത്ഥാരം സുനിചിതം ഘനസന്നിവേസം കണ്ടകദുഗ്ഗമ്പി അധിസേന്തി. ദൂരപഭേദദുച്ഛേജ്ജതാഹി ദുബ്ബിസോധിയതം പന ദസ്സേതും **"അഥസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ച അന്തോ അമട്ഠതായ **കഞ്ജിയപുണ്ണാ ലാബു,** ചിരപാരിവാസികതായ **തക്കഭരിതാ ചാടി,** സ്നേഹതിന്തദുബ്ബലഭാവേന **വസാപീതപിലോതികാ,** തേലമിസ്സിതതായ **അഞ്ജനമക്ഖിതഹത്ഥോ** ദുബ്ബിസോധനീയാ വുത്താ. ഹീനൂപമാ ചേതാ രൂപപബന്ധഭാവതോ അചിരകാലികത്താ ച മലീനതായ, കിലേസസംകിലേസോ ഏവ പന ദുബ്ബിസോധനീയതരോ അനാദികാലികത്താ അരൂപനിസ്സിതത്താ ച. തേനാഹ "അതിസംകിലിട്ഠാ"തി.

യഥാ ച ദുബ്ബിസോധനീയതരതായ, ഏവം ഗമ്ഭീരദുദ്ദസദുരനുബോധാനമ്പി വുത്തഉപമാ ഹീനൂപമാവ. ഗമ്ഭീരോപി ധമ്മോ പടിപക്ഖവിധമനേന ഞാണേന വിസദഭാവം ആപന്നേന സുപാകടോ ഭവേയ്യ, പടിപക്ഖവിധമനം പന സമ്മാപടിപത്തിപടിബദ്ധം, സാ സദ്ധമ്മസ്സവനാധീനാ, തം സത്ഥരി ധമ്മേ ച പസാദായത്തം. സോ ഗരുട്ഠാനിയാനം അജ്ഝേസനഹേതുകോതി പണാലികായ സത്താനം ധമ്മസമ്പടിപത്തിയാ ബ്രഹ്മായാചനാനിമിത്തന്തി തം ദസ്സേന്തോ **"അപി ചാ"**തിആദിമാഹ.

ഉപക്കിലേസഭൂതം അപ്പം രാഗാദിരജം ഏതസ്സാതി അപ്പരജം, അപ്പരജം അക്ഖി പഞ്ഞാചക്ഖു യേസം തേ തംസഭാവാതി കത്വാ **അപ്പരജക്ഖജാതികാ**തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"പഞ്ഞാമയേ"**തിആദിമാഹ. അപ്പം രാഗാദിരജം യേസം തംസഭാവാ അപ്പരജക്ഖജാതികാതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **അസ്സവനതാതി** "സയം അഭിഞ്ഞാ"തിആദീസു വിയ കരണേ പച്ചത്തവചനന്തി ആഹ **"അസ്സവനതായാ"**തി. **ദസപുഞ്ഞകിരിയവസേനാതി** ദാനാദിദസവിധപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനം വസേന. തേനാഹ **"കതാധികാരാ"**തിആദി. **പപഞ്ചസൂദനിയം** (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨൮൨) പന "ദ്വാദസപുഞ്ഞകിരിയവസേനാ"തി വുത്തം, തം ദാനാദീസു സരണഗമന-പരഹിതപരിണാമനാദിപക്ഖിപനവസേന വുത്തം.

രാഗാദിമലേന **സമലേഹി** പൂരണാദീഹി **ഛഹി സത്ഥാരേഹി** സത്ഥുപടിഞ്ഞേഹി കബ്ബരചനാവസേന ചിന്താകവിആദിഭാവേ ഠത്വാ തക്കപരിയാഹതം വീമംസാനുചരിതം സയംപടിഭാനം ചിന്തിതോ. തേ കിര ബുദ്ധകോലാഹലാനുസ്സവേന സഞ്ജാതകുതൂഹലം ലോകം വഞ്ചേന്താ കോഹഞ്ഞേ ഠത്വാ സബ്ബഞ്ഞുതം പടിജാനന്താ യം കിഞ്ചി അധമ്മമേവ "ധമ്മോ"തി ദീപേസും. തേനാഹ **"തേ ഹി പുരേതരം ഉപ്പജ്ജിത്വാ"**തിആദി. **അപാപുരേതന്തി** ഏതം കസ്സപസ്സ ഭഗവതോ സാസനന്തരധാനതോ പഭുതി പിഹിതം നിബ്ബാനമഹാദ്വാരം അരിയമഗ്ഗം സദ്ധമ്മദേസനാഹത്ഥേന അപാപുര വിവര.

സേലോ പബ്ബതോ ഉച്ചോ ഹോതി ഥിരോ ച, ന പംസുപബ്ബതോ മിസ്സകപബ്ബതോ ചാതി ആഹ **"സേലേ യഥാ പബ്ബതമുദ്ധനീ"**തി. **ധമ്മമയം പാസാദന്തി** ലോകുത്തരധമ്മമാഹ. സോ ഹി സബ്ബസോ പസാദാവഹോ, സബ്ബധമ്മേ അതിക്കമ്മ അബ്ഭുഗ്ഗതട്ഠേന പാസാദസദിസോ ച. പഞ്ഞാപരിയായോ വാ ഇധ ധമ്മ-സദ്ദോതി വുത്തം **"പഞ്ഞാമയ"**ന്തി. സാ ഹി അബ്ഭുഗ്ഗതട്ഠേന പാസാദോതി അഭിധമ്മേ ആഗതാ. തഥാ ചാഹ -

> "പഞ്ഞാപാസാദമാരുയ്ഹ, അസോകോ സോകിനിം പജം;
> പബ്ബതട്ഠോവ ഭൂമട്ഠേ, ധീരോ ബാലേ അവേക്ഖതീ"തി. (ധ॰ പ॰ ൨൮);

യഥാ ഹീതിആദീസു യഥാ ച പബ്ബതേ ഠത്വാ അന്ധകാരേ ഹേട്ഠാ ഓലോകേന്തസ്സ പുരിസസ്സ ഖേത്തകേദാരപാളികുടികായോ തത്ഥ സയിതമനുസ്സാ ച ന പഞ്ഞായന്തി അനുജ്ജലഭാവതോ, കുടികാസു പന അഗ്ഗിജാലാ പഞ്ഞായതി സമുജ്ജലഭാവതോ, ഏവം ധമ്മപാസാദമാരുയ്ഹ സത്തലോകം ഓലോകയതോ ഭഗവതോ ഞാണസ്സ ആപാഥം നാഗച്ഛന്തി അകതകല്യാണാ സത്താ, ഞാണഗ്ഗിനാ അനുജ്ജലഭാവതോ അനുളാരഭാവതോ ച രത്തിം ഖിത്താ സരാ വിയ ഹോന്തി, കതകല്യാണാ പന ഭബ്ബപുഗ്ഗലാ ദൂരേ ഠിതാപി ഭഗവതോ

ആപാഥം ആഗച്ഛന്തി പരിപക്കഞാണഗ്ഗിതായ സമുജ്ജലഭാവതോ ഉളാരസന്താനതായ ഹിമവന്തപബ്ബതോ വിയ ചാതി ഏവം യോജനാ വേദിതബ്ബാ.

ഗരുട്ഠാനീയം പയിരുപാസിത്വാ ഗരുതരം പയോജനം ഉദ്ദിസ്സ അഭിപത്ഥനാ അജ്ഝേസനാ, സാപി അത്ഥതോ യാചനാവ ഹോതീതി ആഹ **"അജ്ഝേസനന്തി യാചന"**ന്തി. പദേസവിസയം ഞാണദസ്സനം അഹുത്വാ ബുദ്ധാനംയേവ ആവേണികഭാവതോ ഇദം ഞാണദ്വയം "ബുദ്ധചക്ഖൂ"തി വുച്ചതീതി ആഹ **"ഇമേസഞ്ഹി ദ്വിന്നം ഞാണാനം 'ബുദ്ധചക്ഖൂ'തി നാമ"**ന്തി. **തിണ്ണം മഗ്ഗ്ഗഞാണാനന്തി** ഹേട്ഠിമാനം തിണ്ണം മഗ്ഗഞാണാനം "ധമ്മചക്ഖൂ"തി നാമം ചതുസച്ചധമ്മദസ്സനമത്തഭാവതോ. യതോ താനി ഞാണാനി വിജ്ജൂപമഭാവേന വുത്താനി, അഗ്ഗമഗ്ഗഞാണം പന ഞാണകിച്ചസ്സ സിഖാപ്പത്തിയാ ദസ്സനമത്തം ന ഹോതീതി "ധമ്മചക്ഖൂ"തി ന വുച്ചതി, യതോ തം വജിരൂപമഭാവേന വുത്തം. **വുത്തനയേനാതി** "അപ്പരജക്ഖജാതികാ"തി ഏത്ഥ വുത്തനയേന. യസ്മാ മന്ദകിലേസാ **"അപ്പരജക്ഖാ"**തി വുത്താ, തസ്മാ ബഹലകിലേസാ **"മഹാരജക്ഖാ"**തി വേദിതബ്ബാ. പടിപക്ഖവിധമനസമത്ഥതായ **തിക്ഖാനി** സൂരാനി വിസദാനി, വുത്തവിപരിയായേന **മുദൂനി. സദ്ധാദയോ ആകാരാതി** സദ്ദഹനാദിപ്പകാരേ വദതി. **സുന്ദരാതി** കല്യാണാ. **സമ്മോഹവിനോദനിയം** പന "യേസം ആസയാദയോ കോട്ഠാസാ സുന്ദരാ, തേ സ്വാകാരാ"തി വുത്തം, തം ഇമായ അത്ഥവണ്ണനായ അഞ്ഞദത്ഥു സംസന്ദതീതി ദട്ഠബ്ബം. **കാരണം** നാമ പച്ചയാകാരോ, സച്ചാനി വാ. **പരലോകന്തി** സമ്പരായം. തം ദുക്ഖാവഹം വജ്ജം വിയ ഭയതോ പസ്സിതബ്ബന്തി വുത്തം **"പരലോകഞ്ചേവ വജ്ജഞ്ച ഭയതോ പസ്സന്തീ"**തി. സമ്പത്തിഭവതോ വാ അഞ്ഞത്താ വിപത്തിഭവോ പരലോകോതി വുത്തം **"പര...പേ॰... പസ്സന്തീ"**തി.

അയം പനേത്ഥ പാളീതി ഏത്ഥ "അപ്പരജക്ഖാ"തി പദാനം അത്ഥവിഭാവനേ അയം തസ്സ തഥാഭാവസാധനപാളി. സദ്ധാദീനഞ്ഹി വിമുത്തപരിപാചകധമ്മാനം ബലവഭാവോ തപ്പടിപക്ഖാനം പാപധമ്മാനം ദുബ്ബലഭാവേ സതി ഹോതി. തേസഞ്ച ബലവഭാവോ സദ്ധാദീനം ദുബ്ബലഭാവേതി വിമുത്തിപരിപാചകധമ്മാനം സവിസേസം അത്ഥിതാനത്ഥിതാവസേന അപ്പരജക്ഖാ മഹാരജക്ഖാതിആദയോ പാളിയം (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൧) വിഭജിത്വാ ദസ്സിതാ "സദ്ധോ പുഗ്ഗലോ അപ്പരജക്ഖോ"തിആദിനാ. ഖന്ധാദയോ ഏവ ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന **ലോകോ** സമ്പത്തിഭവഭൂതോ ലോകോ **സമ്പത്തിഭവലോകോ,** സുഗതിസങ്ഖാതോ ഉപപത്തിഭവോ. സമ്പത്തി ഭവതി ഏതേനാതി **സമ്പത്തിസമ്ഭവലോകോ,** സുഗതിസംവത്തനിയോ കമ്മഭവോ. ദുഗ്ഗതിസങ്ഖാതഉപപത്തിഭവ-ദുഗ്ഗതിസംവത്തനിയകമ്മഭവാ **വിപത്തിഭവലോക-വിപത്തിസമ്ഭവലോകാ**. പുന ഏകകദുകാദിവസേന ലോകം വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **"ഏകോ ലോകോ"**തിആദി വുത്തം. ആഹാരാദയോ വിയ ഹി ആഹാരട്ഠിതികാ സങ്ഖാരാ സബ്ബേ ലുജ്ജനട്ഠേന ലോകോതി. തത്ഥ **ഏകോ ലോകോ സബ്ബേ സത്താ ആഹാരട്ഠിതികാതി** യായം പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ കഥായ സബ്ബേസം സങ്ഖാരാനം പച്ചയായത്തവുത്തിതാ വുത്താ, തായ സബ്ബോ സങ്ഖാരലോകോ ഏകോ ഏകവിധോ പകാരന്തരസ്സ അഭാവതോ. **ദ്വേ ലോകാതിആദീസുപി** ഇമിനാ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. നാമഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ നിബ്ബാനസ്സ അഗ്ഗഹണം തസ്സ അലോകസഭാവത്താ.

നനു ച ‘‘ആഹാരട്ഠിതികാ’’തി ഏത്ഥ പച്ചയായത്തവുത്തിതായ മഗ്ഗഫലാനമ്പി ലോകതാ ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി, പരിഞ്ഞേയ്യാനം ദുക്ഖസച്ചധമ്മാനം ഇധ ‘‘ലോകോ’’തി അധിപ്പേതത്താ. അഥ വാ ന ലുജ്ജതി ന പലുജ്ജതീതി യോ ഗഹിതോ തഥാ ന ഹോതി, സോ ലോകോതി തംഗഹണരഹിതാനം ലോകുത്തരാനം നത്ഥി ലോകതാ. ഉപാദാനാനം ആരമ്മണഭൂതാ ഖന്ധാ **ഉപാദാനക്ഖന്ധാ**. അനുരോധാദിവത്ഥുഭൂതാ ലാഭാദയോ **അട്ഠ ലോകധമ്മാ. ദസായതനാനീ**തി ദസ രൂപായതനാനി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. വിവട്ടജ്ഝാസയസ്സ അധിപ്പേതത്താ തസ്സ ച സബ്ബം തേഭൂമകകമ്മം ഗരഹിതബ്ബം വജ്ജിതബ്ബഞ്ച ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതീതി വുത്തം **‘‘സബ്ബേ അഭിസങ്ഖാരാ വജ്ജാ, സബ്ബേ ഭവഗാമികമ്മാ വജ്ജാ’’**തി . അപ്പരജക്ഖതാദീസു പഞ്ചസു ദുകേസു ഏകേകസ്മിം ദസ ദസ കത്വാ **‘‘പഞ്ഞാസായ ആകാരേഹി ഇമാനി പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി ജാനാതീ’’**തി വുത്തം. അഥ വാ അന്വയതോ ബ്യതിരേകതോ ച സദ്ധാദീനം ഇന്ദ്രിയാനം പരോപരിയത്തം ജാനാതീതി കത്വാ തഥാ വുത്തം. ഏത്ഥ ച അപ്പരജക്ഖാദിഭബ്ബാദിവസേന ആവജ്ജേന്തസ്സ ഭഗവതോ തേ സത്താ പുഞ്ജപുഞ്ജാവ ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്തി, ന ഏകേകാ.

ഉപ്പലാനി ഏത്ഥ സന്തീതി **ഉപ്പലിനീ**. ഉപ്പലഗച്ഛോപി ജലാസയോപി ച. ഇധ പന ജലാസയോ അധിപ്പേതോതി ആഹ **‘‘ഉപ്പലവനേ’’**തി. യാനി ഹി ഉദകസ്സ അന്തോ നിമുഗ്ഗാനേവ ഹുത്വാ പുസന്തി വഡ്ഢന്തി, താനി അന്തോനിമുഗ്ഗപോസീനി. **ദീപിതാനീ**തി അട്ഠകഥായം പകാസിതാനി, ഇധേവ വാ **‘‘അഞ്ഞാനിപീ’’**തിആദിനാ ദസ്സിതാനി. **ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ**തി ഉഗ്ഘടനം നാമ ഞാണുഗ്ഘടനം, ഞാണേന ഉഗ്ഘടിതമത്തേനേവ ജാനാതീതി അത്ഥോ. വിപഞ്ചിതം വിത്ഥാരിതമേവ അത്ഥം ജാനാതീതി **വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂ**. നിദ്ദേസാദീഹി ധമ്മാഭിസമയായ നേതബ്ബോതി **നേയ്യോ**. പജ്ജതി അത്ഥോ ഏതേനാതി പദം, പജ്ജതേ ഞായതേതി വാ പദം, തദത്ഥോ. പദം പരമം ഏതസ്സ, ന സച്ചാഭിസമ്ബോധോതി **പദപരമോ**.

ഉദാഹടവേലായാതി ഉദാഹാരേ ധമ്മസ്സ ഉദ്ദേസേ ഉദാഹടമത്തേയേവ. **ധമ്മാഭിസമയോ**തി ചതുസച്ചധമ്മസ്സ ഞാണേന സദ്ധിം അഭിസമയോ. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ‘‘ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ’’തിആദിനാ നയേന സംഖിത്തേന മാതികായ ഠപിയമാനായ ദേസനാനുസാരേന ഞാണം പേസേത്വാ അരഹത്തം ഗണ്ഹിതും സമത്ഥോ പുഗ്ഗലോ ‘‘ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ’’തി വുച്ചതി. **അയം വുച്ചതീ**തി സംഖിത്തേന മാതികം ഠപേത്വാ വിത്ഥാരേന അത്ഥേ വിഭജിയമാനേ അരഹത്തം പാപുണിതും സമത്ഥോ പുഗ്ഗലോ ‘‘വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂ’’തി വുച്ചതി. **ഉദ്ദേസതോ**തി ഉദ്ദേസഹേതു. ഉദ്ദിസന്തസ്സ ഉദ്ദിസാപേന്തസ്സ വാതി അത്ഥോ. **പരിപുച്ഛതോ**തി അത്ഥം പരിപുച്ഛന്തസ്സ. **അനുപുബ്ബേന ധമ്മാഭിസമയോ ഹോതീ**തി അനുക്കമേന അരഹത്തപ്പത്തി ഹോതി. **ന തായ ജാതിയാ ധമ്മാഭിസമയോ ഹോതീ**തി തേന അത്തഭാവേന മഗ്ഗം വാ ഫലം വാ അന്തമസോ ഝാനം വാ വിപസ്സനം വാ നിബ്ബത്തേതും ന സക്കോതി. **അയം വുച്ചതി പദപരമോ**തി അയം പുഗ്ഗലോ ഛബ്ബിധം ബ്യഞ്ജനപദം ഛബ്ബിധം അത്ഥപദന്തി ഇദം പദമേവ പരമം അസ്സാതി പദപരമോതി വുച്ചതീതി അത്ഥോ.

വാസനാ ഹോതീതി ദേസനാ ഫലവോഹാരേന വാസനാ ഹോതീതി വുത്താ. ന ഹി കാചി ബുദ്ധാനം ദേസനാ നിരത്ഥകാ. **യേ**തി യേ ദുവിധേ പുഗ്ഗലേ. വിഭങ്ഗേ **കമ്മാവരണേനാ**തി പഞ്ചവിധേന ആനന്തരിയകമ്മേന.

വിപാകാവരണേനാതി അഹേതുകപടിസന്ധിയാ. യസ്മാ പന ദുഹേതുകാനമ്പി അരിയമഗ്ഗപടിവേധോ നത്ഥി, തസ്മാ ദുഹേതുകാ പടിസന്ധിപി വിപാകാവരണമേവാതി വേദിതബ്ബാ. **കിലേസാവരണേനാ**തി നിയതമിച്ഛാദിട്ഠിയാ. **അസ്സദ്ധാ**തി ബുദ്ധാദീസു സദ്ധാരഹിതാ. **അച്ഛന്ദികാ**തി കത്തുകമ്യതാഛന്ദരഹിതാ. ഉത്തരകുരുകാ മനുസ്സാ അച്ഛന്ദികട്ഠാനം പവിട്ഠാ. **ദുപ്പഞ്ഞാ**തി ഭവങ്ഗപഞ്ഞായ പരിഹീനാ. ഭവങ്ഗപഞ്ഞായ പന പരിപുണ്ണായപി യസ്സ ഭവങ്ഗചലനം ലോകുത്തരസ്സ പച്ചയോ ന ഹോതി, സോപി ദുപ്പഞ്ഞോ ഏവ നാമ. **അഭബ്ബാ നിയാമം ഓക്കമിതും കുസലേസു ധമ്മേസു സമ്മത്ത**ന്തി കുസലേസു ധമ്മേസു സമ്മത്തനിയാമസങ്ഖാതം മഗ്ഗം ഓക്കമിതും അധിഗന്തും അഭബ്ബാ. **ന കമ്മാവരണേനാ**തിആദീനി വുത്തവിപരിയായേന വേദിതബ്ബാനി. **രാഗചരിതാ**ദിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം **പരമത്ഥദീപനിയം വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനായം** (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൧.൪൩) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം.

നിബ്ബാനസ്സ ദ്വാരം പവിസനമഗ്ഗോ **വിവരിത്വാ ഠപിതോ** മഹാകരുണൂപനിസ്സയേന സയമ്ഭുഞാണേന അധിഗതത്താ. **സദ്ധം പമുഞ്ചന്തൂ**തി അത്തനോ സദ്ധം ധമ്മസമ്പടിച്ഛനയോഗ്യം കത്വാ വിസ്സജ്ജേന്തു, സദ്ദഹനാകാരേന നം ഉപട്ഠപേന്തൂതി അത്ഥോ. സുഖേന അകിച്ഛേന പവത്തനീയതായ **സുപ്പവത്തിതം. ന ഭാസിം** ന ഭാസിസ്സാമീതി ചിന്തേസിം.

സത്ഥു സന്തികം ഉപഗതാനം ദേവാനം ബ്രഹ്മാനഞ്ച തസ്സ പുരതോ അന്തരധാനം നാമ അതിട്ഠനന്തി ആഹ **"സകട്ഠാനമേവ ഗതോ"**തി. സദ്ധിന്ദ്രിയാദി സമ്മാദിട്ഠിആദികോ ധമ്മോ ഏവ വിനേയ്യസന്താനേ പവത്തനട്ഠേന ചക്കന്തി **ധമ്മചക്കം**. അഥ വാ **ചക്ക**ന്തി ആണാ. **ധമ്മ**ന്തി ദേസനാ. അഥ വാ അത്ഥധമ്മതോ അനപേതത്താ ധമ്മഞ്ച തം പവത്തനട്ഠേന ചക്കഞ്ചാതി **ധമ്മചക്കം**. ധമ്മേന ഞായേന ചക്കന്തിപി **ധമ്മചക്കം**. യഥാഹ "ധമ്മഞ്ച പവത്തേതി ചക്കഞ്ചാതി ധമ്മചക്കം, ചക്കഞ്ച പവത്തേതി ധമ്മഞ്ചാതി ധമ്മചക്കം, ധമ്മേന പവത്തേതീതി ധമ്മചക്കം, ധമ്മചരിയായ പവത്തേതീതി ധമ്മചക്ക"ന്തിആദി (പടി॰ മ॰ ൨.൪൦-൪൧). **പവത്തേസീ**തി പട്ഠപേസി.

ബ്രഹ്മായാചനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഗാരവസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൩. അയം വിതക്കോതി അയം "കിന്താഹം വിഹരേയ്യ"ന്തി ഏവം പവത്തിതവിതക്കോ. **അഞ്ഞസ്മി**ന്തി പരസ്മിം. അത്താ ന ഹോതീതി ഹി അഞ്ഞോ, പരോ. സോ പനേത്ഥ ന യോ കോചി അധിപ്പേതോ, അഥ ഖോ ഗരുട്ഠാനീയോ. തേനാഹ **"കഞ്ചി ഗരുട്ഠാനേ അട്ഠപേത്വാ"**തി. പതിസ്സവതി ഗരുനോ "ആമാ"തി സമ്പടിച്ഛതീതി പതിസ്സോ, ന പതിസ്സോതി **അപ്പതിസ്സോ. പതിസ്സയരഹിതോ** ഗരുപസ്സയരഹിതോതി അത്ഥോ.

സദേവകേതി അവയവേന വിഗ്ഗഹോ സമുദായോ സമാസത്ഥോ. സദേവകഗ്ഗഹണേന പഞ്ചകാമാവചരദേവഗ്ഗഹണം പാരിസേസഞായേന ഇതരേസം പദന്തരേഹി സങ്ഗഹിതത്താ, സമാരകഗ്ഗഹണേന ഛട്ഠകാമാവചരദേവഗ്ഗഹണം പച്ചാസത്തിഞായേന. തത്ഥ ഹി മാരോ ജാതോ തന്നിവാസീ ച ഹോതി. സബ്രഹ്മകവചനേന ബ്രഹ്മകായികാദിബ്രഹ്മഗ്ഗഹണം

പച്ചാസത്തിഞായേനേവ. ''സസ്സമണബ്രാഹ്മണിയാ പജായാ''തി സാസനസ്സ പച്ചത്ഥികസമണബ്രാഹ്മണഗ്ഗഹണം. നിദസ്സനമത്തഞ്ചേതം അപച്ചത്ഥികാനം അസമിതപാപാനം അബാഹിതപാപാനഞ്ച സമണബ്രാഹ്മണാനം തേനേവ വചനേന ഗഹിതത്താ. കാമം ''സദേവകേ''തിആദിവിസേസനാനം വസേന സത്തവിസയോ ലോകസദ്ദോതി വിഞ്ഞായതി തുല്യയോഗവിസയത്താ തേസം. ''സലോമകോ സപക്ഖകോ''തിആദീസു പന അതുല്യയോഗേപി അയം സമാസോ ലബ്ഭതീതി ബ്യഭിചാരദസ്സനതോ പജാഗഹണന്തി പജാവചനേന സത്തലോകഗ്ഗഹണം. ദേവഭാവസാമഞ്ഞേന മാരബ്രഹ്മേസു ഗഹിതേസുപി ഇതരേഹി തേസം ലബ്ഭമാനവിസേസദസ്സനത്ഥം വിസും ഗഹണന്തി ദസ്സേന്തോ **''മാരോ നാമാ''**തിആദിമാഹ. മാരോ ബ്രഹ്മാനമ്പി വിചക്ഖുകമ്മായ പഹോതീതി ആഹ **''സബ്ബേസ''**ന്തി. **ഉപരീ**തി ഉപരിഭാവേ. **ബ്രഹ്മാ**തി ദസസഹസ്സിബ്രഹ്മാനം സന്ധായാഹ. തഥാ ചാഹ **''ദസഹി അങ്ഗുലീഹീ''**തിആദി. ഇധ ദീഘനികായാദയോ വിയ ബാഹിരകാനമ്പി ഗന്ഥനികായോ ലബ്ഭതീതി ആഹ **''ഏകനികായാദിവസേനാ''**തി.

വത്ഥുവിജ്ജാദീതി **ആദി**-സദ്ദേന വിജ്ജാട്ഠാനാനി സങ്ഗഹിതാനി. യഥാസകം കമ്മകിലേസേഹി പജാതത്താ നിബ്ബത്തത്താ പജാ, സത്തനികായോ. തസ്സാ **പജായ. സദേവമനുസ്സായാ**തി വാ ഇമിനാ സമ്മുതിദേവഗ്ഗഹണം തദവസിട്ഠമനുസ്സലോകഗ്ഗഹണഞ്ച ദട്ഠബ്ബം. ഏവം ഭാഗസോ ലോകം ഗഹേത്വാ യോജനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അഭാഗസോ ലോകം ഗഹേത്വാ യോജനം ദസ്സേതും **''അപിചേത്ഥാ''**തിആദി വുത്തം. **ലോകവസേന വുത്താനി** ''ലോകീയന്തി ഏത്ഥ കമ്മകമ്മഫലാനീ''തി കത്വാ, **പജാവസേന** ''ഹേതുപച്ചയേഹി പജായതീ''തി കത്വാ. **സീലസമ്പന്നതര**ന്തി ഏത്ഥ പരിപുണ്ണസമ്പന്നതാ അധിപ്പേതാ ''സമ്പന്നം സാലികേദാര''ന്തിആദീസു (ജാ॰ ൧.൧൫.൧) വിയ. തേനാഹ **''അധികതരന്തി അത്ഥോ''**തി. പരിപുണ്ണമ്പി ''അധികതര''ന്തി വത്തബ്ബതമരഹതി. **സേസേസൂ**തി ''സമാധിസമ്പന്നതര''ന്തിആദീസു.

കാരണന്തിആദീസു **കാരണ**ന്തി യുത്തിം. **അത്ഥ**ന്തി അവിപരീതത്ഥം. **വുഡ്ഢി**ന്തി അഭിവുഡ്ഢിനിമിത്തം.

ഇമിനാ വചനേനാതി ഇമസ്മിം സുത്തേ അനന്തരം വുത്തവചനേന. ന കേവലം ഇമിനാവ, സുത്തന്തരമ്പി ആനേത്വാ പടിബാഹിതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ **''ന മേ ആചരിയോ അത്ഥീ''**തിആദിമാഹ. ഏത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം **സുമങ്ഗലവിലാസിനിയാ ദീഘനികായട്ഠകഥായ** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൧൬൧) വുത്തമേവ. **സര**ന്തി കരണേ ഏതം പച്ചത്തവചനന്തി ആഹ **''സരന്തേനാ''**തി, **സര**ന്തി വാ സരണഹേതൂതി അത്ഥോ.

ഗാരവസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ബ്രഹ്മദേവസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൪. ഏകകോതി വിവേകട്ഠിതതായ നിസ്സടോ. ഗണസങ്ഗണികാഭാവോ തസ്സാനേന ദീപിതോ, കിലേസസങ്ഗണികാഭാവോ പന **''അപ്പമത്തോ''**തിആദീഹി പകാസിതോ. **പേസിതത്തോ**തി നിബ്ബാനം പതി പേസിതചിത്തോ. **സമ്മദേവാ**തി ഞായേനേവ. സോ പന യദി ആഗമനതോ പട്ഠായ ലബ്ഭതി, വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി, അഥ പടിപദാരമ്ഭതോ പട്ഠായ ലബ്ഭതി, ഏവമ്പി വട്ടതേവാതി

ദസ്സേതും **"യഥാ വാ തഥാ വാ"**തിആദി വുത്തം. അഗ്ഗമഗ്ഗാധിഗമേന അസമ്മോഹപടിവേധസ്സ സിഖാപ്പത്തത്താ മഗ്ഗധമ്മേസു വിയ ഫലധമ്മേസുപി സാതിസയോ അസമ്മോഹോതി "സയം അഭിഞ്ഞാ"തി വുത്തന്തി ആഹ **"സാമം ജാനിത്വാ"**തി. യഥാ ജാനനാ പനസ്സ സച്ഛികരണം അത്തപച്ചക്ഖകിരിയാതി "സച്ഛികത്വാ"തി വുത്തന്തി ആഹ **"പച്ചക്ഖം കത്വാ"**തി. തഥാ സച്ഛികിരിയാ ചസ്സ വിപസ്സനാപടിലാഭോതി "ഉപസമ്പജ്ജാ"തി വുത്തന്തി ആഹ **"പടിലഭിത്വാ"**തി. **ഏതേനാ**തി "ഖീണാ ജാതീ"തിആദിവചനേന.

ജാതി ഖീണാതി ഏത്ഥ ജാതിസീസേന തബ്ബികാരവന്തോ ഖന്ധാ വുത്താ. **പുബ്ബേവ ഖീണത്താ**തി മഗ്ഗാധിഗമനതോ പഗേവ അതീതഭാവേനേവ ഖീണത്താ. **തത്ഥ** അനാഗതേസു. **വായാമാഭാവതോ**തി അവിജ്ജമാനത്താ. അനാഗതഭാവസാമഞ്ഞം ഗഹേത്വാ ലേസേന വുത്തം. **ന പച്ചുപ്പന്നാ വിജ്ജമാനത്താ**തി സംകിലിട്ഠാ ച മഗ്ഗഭാവനാതി സിയാതി വചനസേസോ. യഥാ അജാതഫലതരുണരുക്ഖമൂലേ ഛിന്നേ ആയതിഉപ്പജ്ജനാരഹാനി ഫലാനി ഛേദനപച്ചയാ അനുപ്പജ്ജമാനാനി നട്ഠാനി നാമ ഹോന്തി, ഏവമേവ ഭാവനായ അസതി ഉപ്പജ്ജനാരഹാ കിലേസാ തപ്പച്ചയാ ജാതി ച മഗ്ഗഭാവനായ സതി ന ഉപ്പജ്ജമാനാ പഹീനാതി വുച്ചന്തീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **"മഗ്ഗസ്സ പനാ"**തിആദിനാ. **അനുപ്പാദധമ്മതം ആപജ്ജനേന** ഞാണേന ഖീണരാഗവസേന.

സോളസകിച്ചഭാവായാതി സോളസകിച്ചതായ, സോളസവിധസ്സ വാ കിച്ചസ്സ ഭാവായ ഉപ്പാദനായ. പാളിയം **സപദാന**ന്തി സപദാനചാരോ വുത്തോ ഭാവനപുംസകനിദ്ദേസേനാതി ആഹ **"സപദാനചാര"**ന്തി. **അനുക്കമ്മാ**തി അനതിക്കമിത്വാ. **ആഹുതിപിണ്ഡ**ന്തി ജുഹിതബ്ബപിണ്ഡം, ജുഹനവസേന അഗ്ഗിമ്ഹി പക്ഖിപിതബ്ബപായാസപിണ്ഡന്തി അധിപ്പായോ. **ഭൂതബലികമ്മ**ന്തി തഥാ പക്ഖിപിത്വാ ബലികമ്മകരണം. **ഹരിതുപലിത്ത**ന്തി അല്ലഗോമയേന കതപരിഭണ്ഡം. **വനമാലപരിക്ഖിത്ത**ന്തി മനോഹരാഹി വനപുപ്ഫമാലാഹി പരിക്ഖിത്തം. **ധൂമകടച്ഛൂ**തി ധൂമപാനം. **സീലഗന്ധ**ന്തി സീലം പടിച്ച ഉപ്പന്നകിത്തിഗന്ധം. **ഘായമാനസ്സാ**തി ഉപഗതം ഗണ്ഹന്തസ്സ.

ഇമമ്ഹാ ഠാനാതി ഇമസ്മാ മനുസ്സാനം വസനട്ഠാനാ, മഹാപഥവിതലതോതി അധിപ്പായോ. **സബ്ബഹേട്ഠിമോ**തി ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജാനം വാസബ്രഹ്മലോകമാഹ. **ബ്രഹ്മപഥോ നാമ ചത്താരി കുസലജ്ഝാനാനി** ബ്രഹ്മലോകമഗ്ഗഭാവതോ. **ജീവിതപഥോ നാമ** ജീവിതപവത്തിഉപായഭാവതോ. "ഭുഞ്ജതു ഭവം മഹാബ്രഹ്മാ"തി വചനം സന്ധായാഹ **"കിം ജപ്പസീ"**തിആദി. **തിണബീജാനീ**തി സാലിതണ്ഡുലാദീനി. **ഗോയൂസ**ന്തി ഖീരം ജിഗുച്ഛന്തോ വദതി. അയമ്പി അത്ഥോ "നേതാദിസോ ബ്രഹ്മഭക്ഖോ"തി വദന്തേന ദീപിതോതി.

അതിദേവപത്തോപി പഞ്ചഖന്ധൂപധീനം അത്ഥിതായ കിലേസൂപധിആദീനംയേവ വിരഹിതഭാവോ ഗഹിതോ. അഞ്ഞത്ര ഹി ഭാവപച്ചയം തദത്ഥോ വിഞ്ഞായതീതി ആഹ **"അതിദേവഭാവം പത്തോ"**തി. യസ്മാ ബ്രഹ്മാനോപി ദേവഗതിപരിയാപന്നത്താ ദേവാ ഏവ, തസ്മാ വുത്തം **"അതിബ്രഹ്മഭാവം പത്തോ"**തി.

അത്താനം ഭാവേത്വാതി സീലാദീഹി ഗുണേഹി അത്താനം വഡ്ഢേത്വാ പരിബ്രൂഹിത്വാ ഠിതോ.

പുഥുജ്ജനാ തസാ തണ്ഹാമാനദിട്ഠിപരിത്താസവസേന താസനതോ. **ഖീണാസവാ ഥാവരാ നാമ** സബ്ബസോ ഗതീസു സഞ്ചരണാഭാവതോ. തഥാ ഹി ചതുന്നം സച്ചാനം സബ്ബസോ അദിട്ഠത്താ ഭവദായജ്ജസ്സ തണ്ഹാദാസബ്യസ്സ ഭാവതോ ഏകച്ചാസു ഗതീസു സഞ്ചരണസഭാവതോ സേക്ഖാ ഥാവരാ ന ഹോന്തി. **ഭജമാനാതി** ഭജാപിയമാനാ. **ഥാവരപക്ഖമേവ ഭജന്തി** സബ്ബസേട്ഠപക്ഖം ഏകന്തപസട്ഠം ഭജമാനഭാവം ഉപാദായ.

പഹീനകിലേസോ ഖീണാസവോ **വിസേനോ**. സുഖം ആയതി സുഖായതി, തസ്സ കാരകം **സുഖായതികം**.

ബ്രഹ്മദേവസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ബകബ്രഹ്മസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൫. ''സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ''തി ഏവം പവത്താ ദിട്ഠി **സസ്സതദിട്ഠി. സഹ കായേനാതി** സഹ തേന ബ്രഹ്മത്തഭാവേന. **ബ്രഹ്മട്ഠാനന്തി** അത്തനോ ബ്രഹ്മവത്ഥും. **അനിച്ചം "നിച്ച"ന്തി വദതി** അനിച്ചതായ അത്തനോ അപഞ്ഞായമാനത്താ. **ധിരന്തി** ദള്ഹം, വിനാസാഭാവതോ സാരഭൂതന്തി അത്ഥോ. ഉപ്പാദവിപരിണാമാഭാവതോ **സദാ വിജ്ജമാനം. കേവലന്തി** പരിപുണ്ണം. തേനാഹ **"അഖണ്ഡ"ന്തി. കേവലന്തി** വാ ജാതിആദീഹി അസമ്മിസ്സം, വിരഹിതന്തി അധിപ്പായോ. ഉപ്പാദാദീനം അഭാവതോ ഏവ **അചവനധമ്മം. കോചി ജായനകോ...പേ... ഉപപജ്ജനകോ വാ നത്ഥി** നിച്ചഭാവതോ ഠാനേന സദ്ധിം തന്നിവാസീനം. നിച്ചഭാവഞ്ഹി സോ പടിജാനാതി. **തിസ്സോ ഝാനഭൂമിയോതി** ദുതിയതതിയചതുത്ഥജ്ഝാനഭൂമിയോ. ചതുത്ഥജ്ഝാനഭൂമിവിസേസാ ഹി അസഞ്ഞസുദ്ധാവാസാരുപ്പഭവാ. **നിബ്ബാനന്തി** വാ ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, ന പരിസമാപനത്ഥോ, തസ്മാ ''സബ്ബ''ന്തി ഇമിനാ ''അസഞ്ഞേ... പേ... ഭവാ''തി വുത്തം സങ്ഗണ്ഹാതി. **പടിബാഹതീ**തി സന്തംയേവ സമാനം അജാനന്തോവ ''നത്ഥീ''തി പടിക്ഖിപതി. **ഏകേ** ഉത്തരവിഹാരവാസിനോ.

ഹേട്ഠൂപപത്തികോതി ഹേട്ഠാ ഭൂമീസു ഉപ്പന്നഉപപത്തികോ. ഇദാനി തമത്ഥം വിവരിതും **"അനുപ്പന്നേ"**തിആദി വുത്തം. **ഹേട്ഠുപപത്തികം കത്വാതി** യഥാഠിതഭൂമിതോ ഹേട്ഠാ തതിയജ്ഝാനഭൂമിയം ഉപപത്തിഝാനം കത്വാ, ന ഉപരിഝാനസ്സ വിയ പത്ഥനാമത്തന്തി അധിപ്പായോ. **പഠമകാലേ**തി തസ്മിം ഭവേ പഠമകാലേ. **അഞ്ഞാസി** ആസന്നഭാവതോ. **ഉഭയന്തി** തം തം അത്തനാ കതകമ്മഞ്ചേവ നിബ്ബത്തട്ഠാനഞ്ചാതി ഉഭയം. **പമുസ്സിത്വാ** നിബ്ബത്തിം അനുപധാരേന്തോ.

അവിജ്ജായ ഗതോതി അവിജ്ജായ സഹ പവത്തോ. സഹയോഗേ ഹി ഇദം കരണവചനം. തേനാഹ **"സമന്നാഗതോ"**തി. **അഞ്ഞാണീതി** അവിദ്വാ. പഞ്ഞാചക്ഖുവിരഹതോ **അന്ധീഭൂതോ,** അന്ധഭാവം ആപന്നോതി അത്ഥോ. അനാഗതേ സദ്ദോ ഹോതായം ''വക്ഖതീ''തി യത്രസദ്ദപയോഗേന, അത്ഥോ പന വത്തമാനകാലികോ. തേനാഹ **"ഭണതീ"**തി. തേനാഹ **"യത്രാ"**തിആദി.

മഗ്ഗചോരോതി മഗ്ഗപരിബുന്ധകചോരോ. **സന്തജ്ജിയമാനോതി** ''അവിജ്ജാഗതോ വത, ഭോ, ബകോ ബ്രഹ്മാ''തിആദിനാ സന്തജ്ജിയമാനോ. **സതിം ലഭിത്വാതി** തേനേവ സന്തജ്ജനേന യോനിസോ ഉമ്മുജ്ജിത്വാ

പുരിമജാതിവിസയം സതിം ലഭിത്വാ. **നിപ്പീളിതുകാമോ**തി ഘംസേതുകാമോ ദോസം ദസ്സേതുകാമോ "ഇദം പസ്സ യാവഞ്ച തേ അപരദ്ധ"ന്തി. **പുഞ്ഞകമ്മാ**തി പുഞ്ഞകാരിനോ. **വേദേഹി** ഞാണേഹി **ഗതത്താ** പവത്തത്താ. **അന്തിമാ ബ്രഹ്മുപപത്തീ**തി സബ്ബപച്ഛിമാ ബ്രഹ്മഭാവപ്പത്തി. **അസ്മാഭിജപ്പന്തീ**തി അസ്മേ അഭിജപ്പന്തി. ആയുവണ്ണാദിവസേന ബ്രൂഹിതഗുണത്താ **ബ്രഹ്മാ**. അഞ്ഞേഹി മഹന്താ ബ്രഹ്മാ **മഹാബ്രഹ്മാ. അഭിഭൂ**തി തം ബ്രഹ്മലോകം ജേട്ഠകഭാവേന അഭിഭവിത്വാ ഠിതോ. **അനഭിഭൂതോ**തി അഞ്ഞേഹി ന അഭിഭൂതോ. **അഞ്ഞദത്ഥൂ**തി ഏകംസവചനമേതം. ദസ്സനവസേന **ദസോ,** സബ്ബം പസ്സതീതി അധിപ്പായോ. **വസവത്തീ**തി സബ്ബജനം വസേ വത്തേതി. **ഇസ്സരോ**തി ലോകേ ഇസ്സരോ. **കത്താ നിമ്മാതാ**തി ലോകസ്സ കത്താ നിമ്മാതാ. **സേട്ഠോ സജിതാ**തി അയം ലോകസ്സ ഉത്തമോ സംവിഭജിതാ ച. **വസീ പിതാ ഭൂതഭബ്യാന**ന്തി ആചിണ്ണവസിത്താ വസീ, അയം പിതാ ഭൂതാനം നിബ്ബത്താനം ഭബ്യാനം സമ്ഭവേസീനന്തി **പത്ഥേന്തി** വികത്ഥേന്തി **പിഹേന്തി** മാനേന്തി.

ഏതന്തി വിപരീതസഞ്ഞാവസേന "ഇദം നിച്ചം ഇദം ധുവം ഇദം സസ്സത"ന്തിആദിനാ വുത്തം ഏതം അപ്പം പരിത്തകന്തി തം ഭഗവാ പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ദസ്സേതി. തം പന "ഏകസ്മിം കോസലകേ തിലവാഹേ വസ്സസതേ വസ്സസതേ ഏകേകതിലുദ്ധാരേ കയിരമാനേ തിലാനി പരിക്ഖയം ഗച്ഛന്തി, ന ത്വേവ അബ്ബുദേ ആയൂ"തി ഏവം വുത്തോ അബ്ബുദോ, തംവസേന വീസതിഗുണം നിരബ്ബുദോ, തേസം നിരബ്ബുദാനം വസേന നിരബ്ബുദസതസഹസ്സം. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരതോ പന പദുമേ ആയുനോ വസ്സഗണനാ ഇമസ്മിംയേവ സംയുത്തേ പരതോ ആഗമിസ്സതി. **അനന്തദസ്സീ**തി അനന്തസ്സ ഞേയ്യസ്സ അനവസേസതോ ദസ്സീ. **വതസീലവത്ത**ന്തി സമാദാനവസേന വതഭൂതം ചാരിത്തസീലവസേന സമാചിണ്ണത്താ സീലവത്തം. തം പന ഏകമേവാതി ആഹ **"സീലമേവാ"**തി.

അപായേസീതി ഏത്ഥ യദാ സോ പിപാസിതേ മനുസ്സേ പാനീയം പായേസി, തം സമുദാഗമതോ പട്ഠായ ദസ്സേതും **"തത്രാ"**തിആദി ആരദ്ധം. **പുബ്ബേ**തി പുരിമജാതിയം. ഏസ ബ്രഹ്മാ "ജരാമരണസ്സ അന്തം കരിസ്സാമീ"തി അജ്ഝാസയവസേന ഝാനം നിബ്ബത്തേത്വാ ബ്രഹ്മലോകേ നിബ്ബത്തി, സോ തത്ഥ നിബ്ബാനസഞ്ഞീ അഹോസി. **ഝാനരതിയാ വീതിനാമേതീ**തി തദാ തസ്സാ കിരിയായ അവിച്ഛേദതോ പവത്തിം ഉപാദായ വത്തമാനപയോഗോ. രത്തന്ധകാരേ പുരതോ പുരതോ ഗച്ഛന്തസ്സ സകടസ്സ അനുസ്സരണവസേന ഗച്ഛന്താനം സകടാനം നിവത്തനം ഹോതീതി **"സബ്ബസകടാനി തഥേവ നിവത്തിത്വാ"**തി വുത്തം.

കമ്മസജ്ജാതി യുദ്ധസജ്ജാ. **വിലോപ**ന്തി വിലുത്തഭണ്ഡം. **ഏണികൂലസ്മി**ന്തി ഏത്ഥ "പനിഹതായ നിച്ചഗങ്ഗായ നാമ"ന്തി കേചി. "ഏണിമിഗബഹുലതായ സോ ഗങ്ഗായ തീരപ്പദേസോ ഏണികൂലന്തി വുത്ത"ന്തി അപരേ. **ഗങ്ഗേയ്യകോ**തി ഗങ്ഗാസന്നിവാസീ.

ബദ്ധചരോതി പടിബദ്ധചരിയോ. തേനാഹ **"അന്തേവാസികോ"**തി. **യസ്മാ ബുദ്ധോ** സബ്ബഞ്ഞൂ, തസ്മാ അഞ്ഞാസി, ഇധ മയ്ഹം പമുട്ഠഞ്ച സബ്ബം ജാനാസീതി അധിപ്പായോ. **സബ്ബം ബ്രഹ്മലോകം ഓഭാസയന്തോ** സബ്ബമ്പിമം ബ്രഹ്മലോകം ഭഗവാ ഓഭാസം അഭിഭവിത്വാ അനഞ്ഞസാധാരണം അത്തനോ ഓഭാസം ഓഭാസേന്തോ തിട്ഠതി.

ബകബ്രഹ്മസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. അഞ്ഞതരബ്രഹ്മസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൬. തേജോകസിണപരികമ്മം കത്വാതി "തേജോകസിണപരികമ്മജ്ഝാനം സമാപജ്ജിസ്സാമീ"തി ചിത്തുപ്പാദോ ഏവേത്ഥ തേജോകസിണപരികമ്മം. ന ഹി ബുദ്ധാനം അഞ്ഞേസം വിയ തത്ഥ ഝാനസമാപജ്ജനേന പരികമ്മപപഞ്ചോ അത്ഥി സബ്ബത്ഥേവ ചിണ്ണവസീഭാവസ്സ പരമുക്കംസഭാവപ്പത്തത്താ. തസ്സ കിര ബ്രഹ്മുനോ "യഥാഹം ഏവം മഹാനുഭാവോ അഞ്ഞോ നത്ഥീ"തി ലദ്ധി, യം സന്ധായ വുത്തം - "നത്ഥി സോ സമണോ വാ ബ്രാഹ്മണോ വാ, യോ ഇധ ആഗച്ഛേയ്യാ"തി. ഭഗവാ തസ്സ തം ലദ്ധിം വിസ്സജ്ജേതും തേജോധാതും സമാപജ്ജിത്വാ തസ്സ ഉപരി ആകാസേ നിസീദി. തേന വുത്തം **"തേജോധാതും... പേ॰... തഥാഗതം ദിസ്വാ"**തി. അട്ഠിവേധം വിയം വിജ്ഝിതബ്ബോ **അട്ഠിവേധീ,** യഥാ അട്ഠിം വിജ്ഝിത്വാ അട്ഠിമിഞ്ജം ആഹച്ച തിട്ഠതി, ഏവം വിജ്ഝിതബ്ബോതി അത്ഥോ. അയം പന അട്ഠിവേധീ വിയ **അട്ഠിവേധീ,** യഥാ സോ ലദ്ധിം വിസ്സജ്ജേതി, ഏവം പടിപജ്ജിതബ്ബോതി അത്ഥോ. **സേസാനന്തി** മഹാകസ്സപമഹാകപ്പിനഅനുരുദ്ധത്ഥേരാനം.

അഞ്ഞബ്രഹ്മസരീരവിമാനാലങ്കാരാദീനം പഭാതി ബ്രഹ്മാനം സരീരപ്പഭാ വിമാനപ്പഭാ അലങ്കാരവത്ഥാദീനം പഭാതി ഇമസ്മിം ബ്രഹ്മലോകേ ഇമാ സബ്ബാ പഭാ അത്തനോ പഭസ്സരഭാവേന അഭിഭവന്തം. **നത്ഥി മേ സാതി** ഇദാനി മേ സാ ദിട്ഠി നത്ഥി, "നത്ഥി സോ സമണോ വാ ബ്രാഹ്മണോ വാ, യോ ഇധ ആഗച്ഛേയ്യാ"തി അയം ലദ്ധി നത്ഥി. തേനാഹ **"ത്രാസ്സ...പേ॰... പഹീനാ"**തി. **ഏത്ഥാതി** ഏതസ്മിം സമാഗമേ. യഥാ തസ്സ ബ്രഹ്മുനോ സബ്ബസോ ദിട്ഠിഗതം വിമുച്ചതി ധമ്മചക്ഖു ഉപ്പജ്ജതി, ഏവം **മഹന്തം ധമ്മദേസനം ദേസേസി**.

"അജ്ജാപി തേ, ആവുസോ"തിആദിനാ വുത്തേന **തത്തകേനേവ. സരൂപേന വുത്താതി** പഠമേന പാദേന ചതസ്സോ, ദുതിയേന ഏകന്തി ഏവം പഞ്ച അഭിഞ്ഞാ സരൂപേന വുത്താ. കസ്മാ ഏത്ഥ ദിബ്ബസോതം നാഗതന്തി? ആഹ **"താസം വസേന ആഗതമേവാ"**തി. യേന ഇമാ ലോകുത്തരാ അഭിഞ്ഞാ അധിഗതാ, ന തസ്സ ദിബ്ബസോതസമ്പാദനം ഭാരിയം പടിപക്ഖവിഗമേന സുഖേനേവ ഇജ്ഝനതോ.

അഞ്ഞതരബ്രഹ്മസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ബ്രഹ്മലോകസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൭. പച്ചേകം ദ്വാരബാഹന്തി പച്ചേകം ദ്വാരബാഹം. പച്ചേക-സദ്ദോ ചേത്ഥ ആവുത്തിവസേന വേദിതബ്ബോ; "പച്ചേകം പച്ചേക"ന്തി ആഹ **"ഏകേകോ ഏകേക"**ന്തി. തേസു ഹി ഏകോ പച്ചേകബ്രഹ്മാ ഗന്ധകുടിയാ ഏകദ്വാരബാഹം നിസ്സായ ഠിതോ, അപരോ അഞ്ഞം. **പച്ചേകബ്രഹ്മാതി** ച ഏകചാരീ ബ്രഹ്മാ, ന പരിസചാരീ ബ്രഹ്മാതി അത്ഥോ. സമിദ്ധി നാമ സഗ്ഗേ സുഖുപകരണേഹി, ബ്രഹ്മാനഞ്ച ഝാനം സുഖുപകരണന്തി **ഝാനസുഖേന സമിദ്ധോതി**. സമ്പത്തിയാ വേപുല്ലപ്പത്തതാ ബ്രഹ്മാനഞ്ച അഭിഞ്ഞാഗുണേഹി വേപുല്ലപ്പത്തീതി ആഹ **"ഫീതോതി അഭിഞ്ഞാപുപ്ഫേഹി സുപുപ്ഫിതോ"**തി. **അസഹന്തോതി** നസഹന്തോ നരോചേന്തോ.

സതപദന്തി സതസദ്ദോ. **രൂപവസേനാ**തി രൂപസദ്ദവസേന, രൂപസദ്ദേന സദ്ധിന്തി അത്ഥോ. തഥാ **പന്തിവസേനാ**തി ഏത്ഥാപി. **ഏകച്ചേ**തി ഏകേ മിഗാരീ, തേസം ബ്യഗ്ഘീനിസാരൂപകാനം പഞ്ചസതാനീതി അത്ഥോ. **"കസ്സ അഞ്ഞസ്സ ഉപട്ഠാനം ഗമിസ്സാമീ"**തി വിമാനസമ്പത്തിയം വിമ്ഹയക്ഖികോ അഹങ്കാരവസേന വദതി. രണന്തി നിന്ദന്തി ഏതേഹീതി **രണാ,** ദോസാ. വിരോധിപച്ചയസന്നിപാതേ വികാരുപ്പത്തി രുപ്പനം രൂപസ്സ പവേധനന്തി ആഹ **"സീതാദീഹി ച നിച്ചം പവേധിത"**ന്തി. **സുമേധോ** സുന്ദരപഞ്ഞോ **സോ സത്ഥാ രൂപേ ന രമതി,** കിം പന മന്ദപഞ്ഞോ രൂപേ സരണഞ്ച പവേധിതഞ്ച അപസ്സന്തോ രമസീതി അധിപ്പായോ.

ബ്രഹ്മലോകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. കോകാലികസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൭. പമാണകരാനം രാഗാദീനം അഭാവതോ ഖീണാസവോ രാഗാദിവസേന ന സക്കാ ഇമം പമാതുന്തി **അപ്പമേയ്യോ,** അപ്പമേയ്യാനി വാ ചത്താരി അരിയസച്ചാനി വിജ്ഝിത്വാ ഠിതത്താ പമിതം പമേയ്യം തസ്സ കതോ പരിമേയ്യോ നത്ഥി. തേനാഹ **"ഖീണാസവോ…പേ॰… ദീപേതീ"**തി. **തന്തി** ഖീണാസവം. **പമേതും** രന്ധഗവേസീ ഹുത്വാ വജ്ജതോ പരിച്ഛിന്ദിതും. യഥാസഭാവതോ തസ്സ മിനനേ നിഹീനപഞ്ഞതായ **അവകുജ്ജപഞ്ഞം**.

കോകാലികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. കതമോദകതിസ്സസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൮. കിം കുസലഗവേസിതായ ''കിം കുസലം അകുസല''ന്തിആദിനാ കിന്തി സുണാതി ഏതായാതി **കിസ്സ വാ വുച്ചതി പഞ്ഞാ**.

കതമോദകതിസ്സസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. തുരൂബ്രഹ്മസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൦. ആബാധോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **ആബാധികോ. അനന്തരസുത്തേ**തി അനാഗതാനന്തരേ സുത്തേ. **വരാകോ**തി അനുഗ്ഗഹവചനമേവ, ന നിപ്പരിയായേന വുത്തവചനം. **പിയസീലാ**തി ഇമിനാ ഏതസ്മിം അത്ഥേ നിരുത്തിനയേന ''പേസലാ''തി പദസിദ്ധീതി ദസ്സേതി. **കബരക്ഖീനീ**തി ബ്യാധിബലേന പരിഭിന്നവണ്ണതായ കബരഭൂതാനി അക്ഖീനി. **യത്തക**ന്തി യം ത്വം ഭഗവതോ വചനം അഞ്ഞഥാ കരോസി, തത്തകം **തയാ അപരദ്ധം,** തസ്സ പമാണം നത്ഥീതി അത്ഥോ. യസ്മാ അനാഗാമിനോ നാമ കാമച്ഛന്ദബ്യാപാദാ പഹീനാ ഹോന്തി, ത്വഞ്ച ദിട്ഠോ കാമച്ഛന്ദബ്യാപാദവസേന ഇധാഗതോ, തസ്മാ യാവ തേ ഇദം അപരദ്ധന്തി അയമേവേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

അദിട്ഠിപ്പത്തോതി അപ്പത്തദിട്ഠിനിമിത്തോ. **ഗിലവിസോ വിയ** വിസം ഗിലിത്വാ ഠിതോ വിയ. **കുഠാരിസദിസാ** മൂലപച്ഛിന്ദനട്ഠേന. **ഉത്തമത്ഥേ**തി അരഹത്തേ. **ഖീണാസവോതി വദതി** സുനക്ഖത്തോ വിയ അചേലം കോരക്ഖത്തിയം. **യോ** അഗ്ഗസാവകോ വിയ **പസംസിതബ്ബോ ഖീണാസവോ,** തം ''ദുസ്സീലോ അയ''ന്തി യോ വാ വദതി. **സമകോവ വിപാകോ**തി

പസംസിയനിന്ദാ വിജ്ജമാനഗുണപരിധംസനവസേന പവത്താ യാവ മഹാസാവജ്ജതായ കടുകതരവിപാകാ, താവ നിന്ദിയപസംസാപി മഹാസാവജ്ജതായ സമവിപാകാ തത്ഥ അവിജ്ജമാനഗുണസമാരോപനേന അത്തനോ പരേസം മിച്ഛാപടിപത്തിഹേതുഭാവതോ പസംസിയേന തസ്സ സമഭാവകരണതോ ച. ലോകേപി ഹി അയം പുരേ സമണഗാരയ്ഹോ ഹോതി, പഗേവ ദുപ്പടിപന്നദുപ്പടിപന്നോതി സമം കരോന്തീതി.

സകേനാതി അത്തനോ സാപതേയ്യേന. **അയം അപ്പമത്തകോ അപരാധോ** ദിട്ഠധമ്മികത്താ സപ്പതികാരത്താ ച തസ്സ. **അയം മഹന്തതരോ കലി** കതൂപചിതസ്സ സമ്പരായികത്താ അപ്പതികാരത്താ ച.

"നിരബ്ബുദോ"തി ഗണനാവിസേസോ ഏകോതി ആഹ **"നിരബ്ബുദഗണനായാ"**തി, സതസഹസ്സം നിരബ്ബുദാനന്തി അത്ഥോ. നിരബ്ബുദപരിഗണനം പന ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. **യമരിയഗരഹീ നിരയം ഉപേതീ**തി ഏത്ഥ യഥാവുത്തം ആയുപ്പമാണം പാകതികേന അരിയൂപവാദിനാ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. "അഗ്ഗസാവകാനം പന ഗുണമഹന്തതായ തതോപി അതിവിയ മഹന്തതരാ ഏവാ"തി വദന്തി.

തുരൂബ്രഹ്മസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. കോകാലികസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൧. ദ്വേ കോകാലികനാമകാ ഭിക്ഖൂ, തതോ ഇധ അധിപ്പേതം നിദ്ധാരേത്വാ ദസ്സേതും - **"കോ അയം കോകാലികോ"**തി? പുച്ഛാ. സുത്തസ്സ അട്ഠുപ്പത്തിം ദസ്സേതും - **"കസ്മാ ച ഉപസങ്കമീ"**തി? പുച്ഛാ . **അയം കിരാ**തിആദി യഥാക്കമം താസം വിസ്സജ്ജനം. വിവേകവാസം വസിതുകാമത്താ അപ്പിച്ഛതായ ച **മാ കസ്സചി...പേ॰... വസിംസു**.

പക്കമിസ്സന്തീതി ആഘാതം ഉപ്പാദേസി അത്തനോ ഇച്ഛാവിഘാതനതോ. **ഥേരാ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ നിയ്യാദയിംസു** പയുത്തവാചായ അകതത്താ ഥേരേഹി ച അദീപിതത്താ. **പുബ്ബേപി...പേ॰... മഞ്ഞേ**തി ഇമിനാ ഥേരാനം കോഹഞ്ഞേ ഠിതഭാവം ആസങ്കതി അവണ്ണേ വണ്ണം പസ്സന്തോ വിയ, സുദ്ധേ ആദാസതലേ ലേഖം ഉട്ഠാപേന്തോ വിയ ച.

അപരജ്ഝിത്വാതി ഭഗവതോ സമ്മുഖാ "പാപഭിക്ഖൂ ജാതാ"തി വത്വാ. ആഹ **"സദ്ധായ ആകരോ പസാദാവഹോ"**തി. പവത്തസദ്ധായികോ വാതി അത്ഥോതി ആഹ **"സദ്ധാതബ്ബവചനോ"**തി.

പീളകാ നാമ ബാഹിരതോ പട്ഠായ അട്ഠിം ഭിന്ദതി, ഇമാ പന പഠമംയേവ അട്ഠിം ഭിന്ദിത്വാ ഉഗ്ഗതാ. **തരുണബേലുവമത്തിയോ**തി തരുണബില്ലഫലമത്തിയോ. **വിസഗിലിതോ**തി ഖിത്തപഹരണോ. തഞ്ച ബളിസം വിസസമഞ്ഞാ ലോകേ. "ആരക്ഖദേവതാനം സുത്വാ"തി പദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ.

മഗധരട്ഠേ സംവോഹാരതോ **മാഗധകോ പത്ഥോ,** തേന. തിലസകടം **തിലവാഹാ**ഏതി വുത്തോ. **പച്ചിതബ്ബട്ഠാനസ്സാ**തി നിരയദുക്ഖേന

പച്ചിതബ്ബപദേസസ്സ. **ഏതം** ‘‘അബ്ബുദോ’’തി നാമം.

വസ്സഗണനാതി ഏകതോ പട്ഠായ ദസഗുണിതം അബ്ബുദആയുമ്ഹി, തതോ പരം വീസതിഗുണം നിരബ്ബുദാദീസു വസ്സഗണനാ വേദിതബ്ബാ. **സബ്ബത്ഥാ**തി അബബാദീസു പദുമപരിയോസാനേസു സബ്ബേസു നിരയേസു. **ഏസേവ നയോ**തി ഹേട്ഠിമതോ ഉപരിമസ്സ ഉപരിമസ്സ വീസതിഗുണതം അതിദിസതി.

കോകാലികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഠമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയവഗ്ഗോ

൧. സനങ്കുമാരസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൨. പോരാണകത്താതി നിബ്ബത്തിതത്താ ചിരകാലത്താ. ജാതത്താ ജനോ, തം ഇതോ **ജനേതോ,** തസ്മിം. **ഖത്തിയോ സേട്ഠോ** ലോകമരിയാദപരിപാലനാദിനാ സമ്മാപടിപത്തിയം സത്താനം നിയോജനേന ബഹുകാരത്താ. സോ ഹി പരേ തഥാ പടിപാദേന്തോ സയമ്പി തത്ഥ പതിട്ഠിതോയേവ ഹോതീതി സേട്ഠോ വുത്തോ. പടിപക്ഖവിജ്ഝനട്ഠേന പുബ്ബേനിവാസാദീനം വിദിതകരണട്ഠേന **വിജ്ജാ**തി. സദ്ധാഹിരോത്തപ്പബാഹുസച്ചവീരിയസതിപഞ്ഞാതി ഇമേ **സത്ത സദ്ധമ്മാ**. ചരന്തി അഗതപുബ്ബം ദിസം ഏതേഹീതി **ചരണാനി,** സീലാദയോ പന്നരസ ധമ്മാ.

സനങ്കുമാരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദേവദത്തസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൩. അപ്പഞ്ഞത്തേ ഏവ സിക്ഖാപദേ ഛേരജ്ജഗാമികമ്മസ്സ കതത്താ സലിങ്ഗേനേവ ച ഠിതത്താ ‘‘ദേവദത്തോ സാസനതോ പക്കന്തോ’’തി ന വത്തബ്ബോതി **അചിരപക്കന്തേ**തി ഏത്ഥ ‘‘സാസനതോ പക്കന്തേ’’തി അവത്വാ **‘‘വേളുവനതോ ഗയാസീസം ഗതേ’’**തി വുത്തം. പകതത്തോ ഹി ഭിക്ഖുസങ്ഘം ഭിന്ദേയ്യ, ന അപകതത്തോതി. **വളവായ**തി വളവായ കുച്ഛിയം ജാതം.

ദേവദത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. അന്ധകവിന്ദസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൪. ജനതന്തി ജനാനം സമൂഹം, ജനസഞ്ചരണട്ഠാനന്തി അത്ഥോ. **മനുസ്സാനം അനുപചാരേ**തി യത്തകേ കസനാദികിച്ചം കരോന്താനം സഞ്ചാരോ ഹോതി, ഏത്തകം അതിക്കമിത്വാ അനുപചാരേ. **സംയോജനവിപ്പമോക്ഖാ**തി സംയോജനവിമോക്ഖഹേതു. വിവേകരതിം പവിവേകസുഖജ്ഝാനം അലഭന്തോ. **ചിത്താനുരക്ഖണത്ഥ**ന്തി പുബ്ബേ മം മനുസ്സാ ‘‘അരഞ്ഞവാസേന പവിവിത്തോ അസംസട്ഠോ ആരദ്ധവീരിയോ’’തി മഞ്ഞിംസു, ഇദാനി ഗാമന്തേ വസന്തം ദിസ്വാ ഗണസങ്ഗണികായ നിവുട്ഠോതി അപ്പസാദം ആപജ്ജിസ്സന്തി. യദിപി മേ ഇധ അഭിരതി നത്ഥി, ഏവം സന്തേപി ഇധേവ വസിസ്സാമീതി

വിക്ഖിത്തചിത്തേന ഹുത്വാ ന വസിതബ്ബം, കോ അത്ഥോ ചിത്തവസം ഗന്ത്വാതി അധിപ്പായോ. **സതിപട്ഠാനപരായണോ**തി സതിപട്ഠാനഭാവനാരതോ. ഏവം ഹിസ്സ ഗണവാസോപി പാസംസോ വിവേകവാസേന വിനാ സമണകിച്ചസ്സ അസിജ്ഝനതോ.

വട്ടഭയതോ പമുത്തോ അജ്ഝാസയവസേനാതി അധിപ്പായോ.

നിസീദി തത്ഥ ഭിക്ഖൂതി ഇമിനാ സത്തൂപലദ്ധിയാ അനിസ്സിതത്താ യഥാരുചിയാ തേസം നിസജ്ജം ദസ്സേതി. തേനാഹ **"ഇമിനാ"**തിആദി.

ഇമിനാ ച ഇമിനാ ച ആകാരേന ജാതന്തി ന അനുസ്സവദസ്സനമേതം, ന അനുസ്സവഗ്ഗഹണം. തക്കഹേതു നയഹേതു വാ ന വദാമീതി യോജനാ. പിടകം ഗന്ഥോ സമ്പദീയതി ഏതസ്സാതി **പിടകസമ്പദാനം,** ഗന്ഥസ്സ ഉഗ്ഗണ്ഹനതോ തേന പിടകസ്സ ഉഗ്ഗണ്ഹനകഭാവേന, കേനചി ഗന്ഥാനുസാരേന ഏവം ന വദാമീതി അത്ഥോ. ബ്രഹ്മസ്സ സേട്ഠസ്സ ധമ്മസ്സ ചരിയം വാചസികം പവത്തതീതി **ബ്രഹ്മചരിയം,** ധമ്മദേസനാ. ഭാവിതേന മരണസ്സ സബ്ബസോ ഭാഗേന വിപ്പഹാനേന **മരണപരിച്ചാഗീനം**. തേ ച ഖീണജാതികാതി ആഹ **"ഖീണാസവാന"**ന്തി.

ദസധാ ദസാതി ദസക്ഖത്തും ദസ. **അഞ്ഞ**ന്തി പഞ്ചസതാധികസഹസ്സതോ അഞ്ഞം. **പുഞ്ഞഭാഗിനോ**തി വിവട്ടനിസ്സിതപുഞ്ഞസ്സ ഭാഗിനോ തസ്സാ ദേസനായ ഏത്തകാ സത്താ ജാതാതി ഗണേതും അഹം ന സക്കോമീതി ദസ്സേതി. **ബ്രഹ്മധമ്മദേസന**ന്തി ബ്രഹ്മുനാ വുത്തം ആഹ.

അന്ധകവിന്ദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. അരുണവതീസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൫. അഭിഭൂ സമ്ഭവോതി തേസം ദ്വിന്നം മഹാഥേരാനം നാമാനി. തേസം വിഭാഗം ദസ്സേതും **"തേസൂ"**തിആദി വുത്തം. ഏതേ ദ്വേ തസ്സ ഭഗവതോ അഗ്ഗസാവകാതി ദസ്സേതി. **അവജ്ഝായന്തീ**തി ഹേട്ഠാ കത്വാ ചിന്തേന്തി. **ഖിയ്യന്തി** തം ലാമകതോ ചിന്തേതബ്ബതം പാപേന്തി പാപകതം കരോന്തി. **വിത്ഥാരയന്താ**തി തമേവ ലാമകതോ ചിന്തേതബ്ബതം വേപുല്ലം പാപേന്താ. സബ്ബേ പാസണ്ഡാ അത്തനോ അത്തനോ സമയേ സിദ്ധന്തേ സബ്ബേ ദേവമനുസ്സാ അത്തനോ അത്തനോ സമയേ പടിലാഭേ പടിലദ്ധഅത്ഥേ പുരിസകാരം വണ്ണയന്തീതി യോജനാ.

ആരമ്ഭവീരിയന്തി മച്ചുസേനാസങ്ഖാതകിലേസധുനനേ ആരമ്ഭവീരിയം, യാ "ആരമ്ഭധാതൂ"തി വുച്ചതി . **നിക്കമവീരിയ**ന്തി കോസജ്ജപടിപക്ഖഭൂതം വീരിയം, യാ "നിക്കമധാതൂ"തി വുച്ചതി. **പയോഗം കരോഥാ**തി പരം പരം ഠാനം അക്കമനതോ തതോപി ബലവതരം ഭാവനാഭിയോഗം പവത്തേഥാതി അത്ഥോ. തേനാഹ "പരക്കമഥാ"തി. **കിലേസസേനാ** നാമ രാഗാദികിലേസസമൂഹോ, സോ മരണപച്ചയഭാവതോ "മച്ചുനോ സേനാ"തി വുച്ചതി. തഞ്ഹി സന്ധായ വുത്തം "മഹാസേനേന മച്ചുനാ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൭൨, ൨൭൪, ൨൭൭). ഖന്ധാനം പഠമാഭിനിബ്ബത്തി **ജാതി,** തദഞ്ഞം പന തേസം പടിപാടി പവത്തം **സംസാരോ**തി അധിപ്പായേനാഹ **"ജാതിഞ്ച**

സംസാരഞ്ചാ"തി. യസ്മാ "ഏകമ്പി ജാതിം ദ്വേപി ജാതിയോ"തിആദീസു തസ്മിം തസ്മിം ഭവേ ആദാനനിക്ഖേപപരിച്ഛിന്നഖന്ധപ്പവത്തി "ജാതീ"തി വുച്ചതി, സാ ഏവ യാവ പരിനിബ്ബാനാ അപരാപരം പവത്തമാനോ സംസാരോ "ഇതോ ചിതോ സംസരണ"ന്തി കത്വാ, തസ്മാ ആഹ **"ജാതിസങ്ഖാതം വാ സംസാര"**ന്തി. **പരിച്ഛേദ**ന്തി പരിയോസാനം. ഓഭാസം ഫരീതി സമ്ബന്ധോ. **ആലോകട്ഠാനേ**തി അത്തനാ കതആലോകട്ഠാനേ. **ആലോകകിച്ചം നത്ഥീ**തി അന്ധകാരട്ഠാനേ ആലോകദസ്സനം വിയ ആലോകട്ഠാനേ ആലോകദസ്സനകിച്ചം നത്ഥി. തസ്മാ തേസം സത്താനം "കിം ആലോകോ അയം, കസ്സ നു ഖോ അയം ആലോകോ"തി? **വിചിനന്താനം** ചിന്തേന്താനം. **സബ്ബേ**തി സഹസ്സിലോകധാതുയം സബ്ബേ ദേവമനുസ്സാ. **ഓസടായ പരിസായാ**തി ധമ്മസ്സവനത്ഥം സബ്ബോസടായ പരിചിതപരിച്ഛിന്നായ പരിസായ. **സദ്ദം സുണിംസൂ**തി ന കേവലം സദ്ദമേവ സുണിംസു, അഥ ഖോ അത്ഥോപീതി യഥാധിപ്പേതോ തേസം പകതിസവനുപചാരേ വിയ പാകടോ അഹോസി, തിസഹസ്സിലോകധാതും വിഞ്ഞാപേസീതി.

അരുണവതീസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പരിനിബ്ബാനസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൬. **ഏവം തം കുസിനാരായ ഹോതീ**തി യഥാ അനുരോധപുരസ്സ ഥൂപാരാമോ ദക്ഖിണപച്ഛിമദിസായം, ഏവം തം ഉയ്യാനം കുസിനാരായ ദക്ഖിണപച്ഛിമദിസായം ഹോതി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ നഗരം പവിസിതുകാമാ ഉയ്യാനതോ ഉപേച്ച വത്തന്തി ഗച്ഛന്തി ഏതേനാതി **ഉപവത്തന**ന്തി വുച്ചതി, തസ്മാ. **ത**ന്തി സാലപന്തിഭാവേന ഠിതം സാലവനം. **അന്തരേനാ**തി വേമജ്ഝേ. അപ്പമജ്ജനം **അപ്പമാദോ,** സോ പന അത്ഥതോ ഞാണൂപസംഹിതാ സതി. യസ്മാ തത്ഥ സതിയാ ബ്യാപാരോ സാതിസയോ, തസ്മാ **"സതിഅവിപ്പവാസേനാ"**തി വുത്തം. **അപ്പമാദപദേയേവ പക്ഖിപിത്വാ അഭാസി** അത്ഥതോ തസ്സ സകലസ്സ ബുദ്ധവചനസ്സ സങ്ഗണ്ഹനതോ.

ഝാനാദീസു ചിത്തേ ച പരമുക്കംസഗതവസീഭാവതായ "ഏത്തകേ കാലേ ഏത്തകാ സമാപത്തിയോ സമാപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സാമീ"തി കാലപരിച്ഛേദം കത്വാ സമാപത്തിസമാപജ്ജനം **പരിനിബ്ബാനപരികമ്മ**ന്തി അധിപ്പേതം. **ഥേരോ**തി അനുരുദ്ധത്ഥേരോ.

അയമ്പി ചാതി യഥാവുത്തപഞ്ചസട്ഠിയാ ഝാനാനം സമാപന്നകഥാപി സങ്ഖേപകഥാ ഏവ. കസ്മാ? യസ്മാ ഭഗവാ തദാ ദേവസികം വളഞ്ജനസമാപത്തിയോ സബ്ബാപി അപരിഹാപേത്വാ സമാപജ്ജി ഏവാതി ദസ്സേന്തോ **"നിബ്ബാനപുരം പവിസന്തോ"**തിആദിമാഹ. **ചതുവീസതി...പേ... പവിസിത്വാ**തി ഏത്ഥ കേചി താവ ആഹു "ഭഗവാ ദേവസികം ദ്വാദസകോടിസതസഹസ്സക്ഖത്തും മഹാകരുണാസമാപത്തിം സമാപജ്ജതി, ദ്വാദസകോടിസതസഹസ്സക്ഖത്തുമേവ ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജതി, തസ്മാ തദാപി ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസങ്ഖാ സമാപത്തിയോ സമാപജ്ജതി. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ 'തഥാഗതം, ഭിക്ഖവേ, അരഹന്തം സമ്മാസമ്ബുദ്ധം ദ്വേ വിതക്കാ ബഹുലം സമുദാചരന്തി ഖേമോ ച വിതക്കോ പവിവേകോ ച വിതക്കോ'തി (ഇതിവു॰ ൩൮). ഖേമോ ഹി വിതക്കോ ഭഗവതോ മഹാകരുണാസമാപത്തിം പൂരേത്വാ ഠിതോ, പവിവേകവിതക്കോ

അരഹത്തഫലസമാപത്തിം. ബുദ്ധാനം ഹി ഭവങ്ഗപരിവാസോ ലഹുകോ മത്ഥകപ്പത്തോ സമാപത്തീസു വസീഭാവോ, തസ്മാ സമാപജ്ജനവുട്ഠാനാനി കതിപയചിത്തക്ഖണേഹേവ ഇജ്ഝന്തി. പഞ്ച രൂപാവചരസമാപത്തിയോ ചതസ്സോ അരൂപസമാപത്തിയോ അപ്പമഞ്ഞാസമാപത്തിയാ സദ്ധിം നിരോധസമാപത്തി അരഹത്തഫലസമാപത്തി ചാതി ദ്വാദസേതാ സമാപത്തിയോ ഭഗവാ പച്ചേകം ദിവസേ ദിവസേ കോടിസതസഹസ്സക്ഖത്തും പുരേഭത്തം സമാപജ്ജതി, തഥാ പച്ഛാഭത്തന്തി ഏവം ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസങ്ഖാ ദേവസികം വളഞ്ജനകകസിണസമാപത്തിയോ''തി.

അപരേ പനാഹു ''യം തം ഭഗവതാ അഭിസമ്ബോധിദിവസേ പച്ഛിമയാമേ പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗമുഖേന പടിലോമനയേന ജരാമരണതോ പട്ഠായ ഞാണം ഓതാരേത്വാ അനുപദധമ്മവിപസ്സനം ആരഭന്തേന യഥാ നാമ പുരിസോ സുവിദുഗ്ഗം മഹാഗഹനം മഹാവനം ഛിന്ദന്തോ അന്തരന്തരാ നിസാനസിലായം ഫരസും നിസിതം കരോതി, ഏവമേവം നിസാനസിലാസദിസിയോ സമാപത്തിയോ അന്തരന്തരാ സമാപജ്ജിത്വാ ഞാണസ്സ തിക്ഖവിസദഭാവം സമ്പാദേതും അനുലോമപടിലോമതോ പച്ചേകം പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗേസു ലക്ഖകോടിസമാപത്തിസമാപജ്ജനവസേന സമ്മസനഞാണം പവത്തേതി, തദനുസാരേന ഭഗവാ ബുദ്ധഭൂതോപി അനുലോമപടിലോമതോ പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗമുഖേന വിപസ്സനാവസേന ദിവസേ ദിവസേ ലക്ഖകോടിഫലസമാപത്തിയോ സമാപജ്ജതി, തം സന്ധായ വുത്തം, 'ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസങ്ഖാ സമാപത്തിയോ പവിസിത്വാ'''തി.

ഇമാനി ദ്വേപി സമനന്തരാനേവ പച്ചവേക്ഖണായപി യേഭുയ്യേന നാനന്തരിയകതായ ഝാനപക്ഖികഭാവതോ. യസ്മാ സബ്ബപച്ഛിമം ഭവങ്ഗചിത്തം തതോ തതോ ചവനതോ ''ചുതീ''തി വുച്ചതി , തസ്മാ ന കേവലം അയമേവ ഭഗവാ, അഥ ഖോ സബ്ബേപി സത്താ ഭവങ്ഗചിത്തേനേവ ചവന്തീതി ദസ്സേതും **''യേ ഹി കേചീ''**തിആദി വുത്തം. **ദുക്ഖസച്ചേനാ**തി ദുക്ഖസച്ചപരിയാപന്നേന ചുതിചിത്തേന **കാലം** കാലകിരിയം **കരോന്തി** പാപുണന്തി, കാലഗമനതോ വാ കരോന്തി പേച്ചാതി.

പടിഭാഗപുഗ്ഗലവിരഹിതോ സീലാദിഗുണേഹി അസദിസതായ സദിസപുഗ്ഗലരഹിതോ. സങ്ഖാരാ വൂപസമ്മന്തി ഏത്ഥാതി **വൂപസമോ**തി ഏവം സങ്ഖാതം ഞാതം കഥിതം നിബ്ബാനമേവ സുഖന്തി. **ലോമഹംസനകോ**തി ലോമാനം ഹട്ഠഭാവാപാദനോ. **ഭിംസനകോ**തി അവീതരാഗാനം ഭയജനകോ **ആസി** അഹോസി. **സബ്ബാകാരവരഗുണൂപേതേ**തി സബ്ബേഹി ആകാരവരേഹി ഉത്തമകാരണേഹി സീലാദിഗുണേഹി സമന്നാഗതേ. **അസങ്കുടിതേനാ**തി അകുടിതേന വിപ്ഫാരികാഭാവതോ. **സുവികസിതേനേവാ**തി പീതിസോമനസ്സയോഗതോ സുട്ഠു വികസിതേന. **വേദനം അധിവാസേസി** സഭാവസമുദയാദിതോ സുട്ഠു പഞ്ഞാതത്താ. **അനാവരണവിമോക്ഖോ സബ്ബസോ** നിബ്ബിദഭാവോ. തേനാഹ **''അപഞ്ഞത്തിഭാവൂപഗമോ''**തി. **പജ്ജോതനിബ്ബാനസദിസോ**തി പദീപസ്സ നിബ്ബാനസദിസോ തത്ഥ വിലീയിത്വാ അവട്ഠാനാഭാവതോ.

പരിനിബ്ബാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ

ബ്രഹ്മസംയുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൭. ബ്രാഹ്മണസംയുത്തം

൧. അരഹന്തവഗ്ഗോ

൧. ധനഞ്ജാനീസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൭. **ധനഞ്ജാനിഗോത്താ**തി ഏത്ഥ പുബ്ബപുരിസതോ ആഗതസ്സ കുലവംസസ്സ നാമാഭിധാനസങ്ഖാതം ഗം തായതീതി ഗോത്തം. (കിം പന തന്തി? അഞ്ഞകുലപരമ്പരാസാധാരണം തസ്സ കുലസ്സ ആദിപുരിസസമുദാഗതം തംകുലപരിയാപന്നസാധാരണം സാമഞ്ഞരൂപന്തി ദട്ഠബ്ബം.) ധനഞ്ജാനിഗോത്തം ഏതിസ്സന്തി **ധനഞ്ജാനിഗോത്താ**. തസ്സാ ഉദാനസ്സ കാരണം പുച്ഛിത്വാ ആദിതോ പട്ഠായ വിഭാവേതും **"സോ കിരാ"**തിആദി വുത്തം. നാനാരസഭോജനം ദേതീതി യോജനാ. പഞ്ചഗോരസസമ്പാദിതം സാലിഭത്തം സൂപസാകബ്യഞ്ജനം നാനാരസം ബ്രാഹ്മണഭോജനം. **മണ്ഡലഗ്ഗഖഗ്ഗ**ന്തി മണ്ഡലഗ്ഗസങ്ഖാതം ഖഗ്ഗം. ദുവിധോ ഹി ഖഗ്ഗോ മണ്ഡലഗ്ഗോ ദീഘഗ്ഗോതി. തത്ഥ യസ്സ അഗ്ഗോ മണ്ഡലാകാരേന ഠിതോ, സോ മണ്ഡലഗ്ഗോ. യസ്സ പന അസിപുത്തികാ വിയ ദീഘോ, സോ ദീഘഗ്ഗോ.

സാസനാതി അനുസാസനാ. "നമോ…പേ॰… സമ്ബുദ്ധസ്സാ"തി ഏവം വുത്താ **പഞ്ചപദികഗാഥാ**. സത്ഥുസാസനേ ഹി ലോകിയച്ഛന്ദം അനപേക്ഖിത്വാ ഏസാ പഞ്ചപദികഗാഥാതി ദട്ഠബ്ബാ. **ഓക്കാവരധരാ**തി പുബ്ബപുരിസസങ്ഖാതഉക്കാകവംസവരധാരികാ. **സക്കാ**തി സക്കുണേയ്യം.

ഏവന്തി "സചേ മേ അങ്ഗമങ്ഗാനീ"തിആദിനാ ഇമിനാ പകാരേന. "പഞ്ച ഗാഥാസതാനി പന അട്ഠകഥം ആരുള്ഹാനി, ഇധ പന ദ്വേ ഏവ ഉദ്ധടാ"തി വദന്തി. **പഹരിതും വാ**തി ഏകവാരമ്പി ഹത്ഥേന വാ പാദേന വാ പഹരിതുമ്പി പരാമസിതുമ്പി അസക്കോന്തോതി അത്ഥോ. സോ ഹി തസ്സാ അരിയസാവികായ ആനുഭാവേന അത്തനോ സാമത്ഥിയേന വസേ വത്താപനത്ഥം സന്തജ്ജിത്വാപി തദനുവത്തന്തോ നിബ്ബിസോ അഹോസി. തേനാഹ **"ഭോതീ"**തിആദി.

തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സാതി അത്തനോ സാമികബ്രാഹ്മണസ്സ. **ഉപസംഹരന്തീ**തി ഉപനേന്തീ. **തസ്മിം സമയേ**തി തസ്മിം ദുക്ഖുപ്പത്തികാലേ "സബ്ബേ സങ്ഖാരാ ദുക്ഖാ"തി ഭഗവതോ വചനം അനുസ്സരിത്വാ "ദസബലസ്സ ഭഗവതോ"തിആദീസു യഥാപരിചിതം ഗുണപദം അനുസ്സരി. തേനാഹ **"ദസബലം സരീ"**തി.

ഖന്തിസോരച്ചരഹിതതായ **കുജ്ഝിത്വാ. ഭിജ്ജിത്വാ**തി സംയതാഭാവതോ തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ അന്തരേ മേത്തിഭേദേന ഭിജ്ജിത്വാ. **ഏവമേവാ**തി യഥാ ഏതരഹി അകാരണേന, ഏവമേവ അഞ്ഞദാപി അകാരണേനാതി അത്ഥോ. നിക്കാരണതാദീപനേ **ഏവം**-സദ്ദോ, **ഏവ**-സദ്ദോ പന അവധാരണത്ഥോ. നിക്കാരണതാ ച നാമ നിരത്ഥകതാ, നിരത്ഥകവിപ്പലാപഭാവേനേത്ഥ **ഏവം**-സദ്ദസ്സ ഗഹണേ പവത്തി ഗവേസിതബ്ബാ. ഗരഹത്ഥോ വായം **ഏവം**-സദ്ദോ അനേകത്ഥത്താ നിപാതാനം. ഗരഹത്ഥതാ ചസ്സ വസലിസദ്ദസന്നിധാനതോ പാകടാ ഏവ.

ഗാമനിഗമരട്ഠപൂജിതോതി ഇമിനാ ഗാമനിഗമരട്ഠസാമികേഹി പൂജിതഭാവോ ദീപിതോ ഗാമാദീനം തേസം വസേ വത്തനതോ. **അസുകസ്സ നാമ** പുഗ്ഗലസ്സ. **സേസന്തി** അഭിക്കന്തന്തിആദി, യമ്പി ചഞ്ഞം ഇധാഗതം ഹേട്ഠാ വണ്ണിതഞ്ച.

ധനഞ്ജാനീസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അക്കോസസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൮. ഭാരദ്വാജോവ സോതി ഭാരദ്വാജോ നാമ ഏവ സോ ബ്രാഹ്മണോ. ഗോത്തവസേന ഹി തയിദം നാമം, വിസേസേന പനേതം ജാതന്തി ദസ്സേതും **"പഞ്ചമത്തേഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ജാനികതാതി** ഞാതിവഗ്ഗഹാനികതാ. **പക്ഖോ ഭിന്നോതി** തതോ ഏവ ഞാതിപക്ഖോ നട്ഠോ. യഥാ ദോമനസ്സിതോ അനത്തമനോതി വത്തബ്ബം ലഭതി, ഏവം കുപിതോതി ആഹ **"ദോമനസ്സേന ചാ"**തി. **ദസഹീതി** അനവസേസപരിയാദാനവസേന വുത്തം പഞ്ചഹി ഗാഥാസതേഹി അക്കോസന്തോ തഥാ അക്കോസേയ്യാതി കത്വാ. തത്ഥ പന യേന കേനചി അക്കോസന്തോപി അക്കോസതിയേവ നാമ. **കരോസി** മമ ഭാതികസ്സ പബ്ബജ്ജം.

സമ്ഭുഞ്ജതീതി സമ്ഭോഗം കരോതി. അക്കോസാദീഹി **ഏകതോ ഭുഞ്ജതി. വീതിഹരതീതി** ബ്യതിഹാരം കരോതി, അക്കോസതോ പച്ചക്കോസനാദിനാ വിനിമയം കരോതീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"കതസ്സ പടികാരം കരോതീ"**തി. അസ്സ അനുസ്സവവസേന സുത്വാ ''സപതി മ''ന്തി സഞ്ഞിനോ ഭയം ഉപ്പജ്ജീതി യോജനാ. **അസ്സാതി** ബ്രാഹ്മണസ്സ. **സുത്വാതി** പദം ഉഭയത്ഥാപി യോജേതബ്ബം ''തവേവേതം ബ്രാഹ്മണാതി സുത്വാ, അനുസ്സവവസേന സുത്വാ''തി ച. കാമം കിസവച്ഛാദയോ സപനം നാദംസു, ദേവതാനംയേവ ഹി സോ അത്ഥോ, സത്താനം പന തഥാ സഞ്ഞാ ഉപ്പന്നാ, സോപി തഥാസഞ്ഞീ അഹോസി. തേനാഹ **"അനുസ്സവവസേനാ"**തി.

ദന്തസ്സ സബ്ബസോ ദമഥം ഉപഗതത്താ. **നിബ്ബിസേവനസ്സാതി** രാഗദോസാദിഹേതുകവിപ്ഫന്ദനരഹിതസ്സ. **തസ്സേവാതി** പടികുജ്ഝന്തസ്സേവ പുഗ്ഗലസ്സ **തേന കോധേന പാപം ഹോതി** പാപസ്സ സന്താനന്തരസങ്കന്തിയാ അഭാവതോ. കേചി പന **"തസ്സേവാതി** തസ്സേവ പടികുജ്ഝന്തപുരിസസ്സ തേന പടികുജ്ഝനേന. **പാപിയോതി** പടികുജ്ഝന്തപുഗ്ഗലസ്സ ലാമകതരോ''തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥം വദന്തി. **സതിയാ സമന്നാഗതോ ഹുത്വാ** പടിസങ്ഖാനേ ഠിതോ **അധിവാസേതി,** ന സഹോ മൂള്ഹോ ഹുത്വാതി അധിപ്പായോ. **ഉഭിന്നം തികിച്ഛന്തന്തി** ഉഭിന്നം ഉപ്പന്നകോധസങ്ഖാതം കിലേസബ്യാധിം തികിച്ഛന്തം വൂപസമേന്തം തം പുഗ്ഗലം. **യോ പുഗ്ഗലോതി**ആദിനാ പുരിമാസു ഗാഥാസു പവത്തിതാനി പദാനി സമ്ബന്ധിത്വാ ദസ്സേതി. പഞ്ചസു ഖന്ധേസു യാഥാവതോ വിനീതാ അരിയധമ്മസ്സ കോവിദാ നാമ ഹോന്തീതി ആഹ **"ധമ്മസ്സാതി പഞ്ചക്ഖന്ധധമ്മസ്സാ"**തി. ഇദാനി തമത്ഥം പരിപുണ്ണം കത്വാ ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ചതുസച്ചധമ്മസ്സ വാ"**തി.

അക്കോസസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. അസുരിന്ദകസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൫. **തേനേവാതി** ഭാതുപബ്ബജിതേനേവ. **അസ്സേവാതി** തിതിക്ഖസ്സ. **"തം ജയം ഹോതീ"**തി ലിങ്ഗവിപല്ലാസവസേന വുത്തന്തി ആഹ **"സോ ജയോ ഹോതീ"**തി, ദുജ്ജയം കോധം തിതിക്ഖായ ജിനന്തസ്സാതി അധിപ്പായോ. യസ്മാ തിതിക്ഖാദയോ ന കോധവസികം ധുരം, തം പന ബാലാനം മഞ്ഞനാമത്തന്തി ഇധ ഇമമത്ഥം വിഭാവേതും **"കതമസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. **വിജാനതോവ ജയോ** ന അവിജാനതോ തിതിക്ഖായ അഭാവതോ. ന ഹി അവിജാനന്തോ അന്ധബാലോ കോധം വിജേതും സക്കോതി. **കേവലം ജയം മഞ്ഞതി** കിലേസേഹി പരാജിതോ സമാനോപീതി അധിപ്പായോ.

അസുരിന്ദകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ബിലങ്ഗികസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൬. **സുദ്ധ**ന്തി കേവലം സമ്ഭാരവിരഹിതം. **സമ്ഭാരയുത്ത**ന്തി കടുകഭണ്ഡാദിസമ്ഭാരസഹിതം. കഞ്ജിതോ നിബ്ബത്തത്താ **കഞ്ജികം,** ആരനാലം, ബിലങ്ഗന്തി അത്ഥോ. **നാമം ഗഹിതം** സങ്ഗീതികാലേ ''ബിലങ്ഗികഭാരദ്വാജോ''തി വിസേസനവസേന. **തയോതി** ധനഞ്ജാനിയാ സാമികോ ഭാരദ്വാജോ, അക്കോസകഭാരദ്വാജോ, അസുന്ദരികഭാരദ്വാജോതി ആദിതോ തീസു സുത്തേസു ആഗതാ തയോ. **മേതി** മയ്ഹം.

ബിലങ്ഗികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. അഹിംസകസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൭. **ഏസാതി** ബ്രാഹ്മണോ. **"അഹിംസകോ അഹ"**ന്തി തദത്ഥം സാധേതും ഇച്ഛായ കഥേസീതി വുത്തം **"അഹിംസകപഞ്ഹം പുച്ഛീ"**തി. **തഥാ ചേ അസ്സാതി** യഥാ തേ നാമസ്സ അത്ഥോ, തഥാ ചേതം ഭവേയ്യാസി അന്വത്ഥനാമകോ ഭവേയ്യാസി അഹിംസകോ ഏവ സിയാതി. **ന ദുക്ഖാപേതി** ദുക്ഖമത്തമ്പി ന ഉപ്പാദേതി, ദുക്ഖതോ അപനേതീതി അത്ഥോ.

അഹിംസകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ജടാസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൮. **ജടാപഞ്ഹസ്സാതി** ''അന്തോജടാ ബഹിജടാ''തി ഏവം ജടാപരിയായസ്സ പഞ്ഹസ്സ.

ജടാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സുദ്ധികസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൯. **സുദ്ധികപഞ്ഹസ്സാതി** ''നാബ്രാഹ്മണോ സുജ്ഝതീ''തി ഏവം സുദ്ധസന്നിസ്സിതസ്സ പഞ്ഹസ്സ. **സീലസമ്പന്നോതി** പഞ്ചവിധനിയമലക്ഖണേന സീലേന സമന്നാഗതോ. **തപോകമ്മ**ന്തി അനസനപഞ്ചാതപതപ്പനാദിപരിഭേദനതപോകമ്മം കരോന്തോപി. **വിജ്ജാതി തയോ വേദാതി** വദന്തി ''തായ ഇധലോകത്ഥം പരലോകത്ഥം ഞായന്തീ''തി കത്വാ. **ഗോത്തചരണ**ന്തി ഗോത്തസങ്ഖാതം ചരണം. **ബ്രാഹ്മണോ സുജ്ഝതി**

ജേട്ഠജാതികത്താ. തഥാ ഹി സോ ഏവ തപം ആചരിതും ലഭതി, ന ഇതരോ. **അഞ്ഞാ ലാമികാ പജാതി** ഇതരവണ്ണം വദതി. **വചനസഹസ്സമ്പീതി** ഗാഥാനേകസഹസ്സമ്പി. അന്തോ കിലേസേഹി പൂതികോ സഭാവേന പൂതികോ. **കിലിട്ഠേഹി കായകമ്മാദീഹി** കായദുച്ചരിതാദീഹി.

സുദ്ധികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. അഗ്ഗികസുത്തവണ്ണനാ

൧൯൮. അഗ്ഗിപരിചരണവസേനാതി അഗ്ഗിഹുത്തജുഹനവസേന. **സന്നിഹിതോതി** മിസ്സീഭാവം സമ്പാപിതോ. തഥാഭൂതോ ച സോ സപ്പിനാ സദ്ധിം യോജിതോ നാമ ഹോതീതി ആഹ **"സംയോജിതോ"**തി. **അപായമഗ്ഗം ഓക്കമതി** മിച്ഛാദിട്ഠിമിച്ഛാസങ്കപ്പാദീനം അത്തനോ സന്താനേ സമുപ്പാദനതോ. തേനാഹ **"ഇമം ലദ്ധി"**ന്തിആദി.

ജാതിയാതി സദോസകിരിയാപരാധസ്സ അസമ്ഭവേന പരിസുദ്ധായ ജാതിയാ. **നാനപ്പകാരേ** അട്ഠാരസവിജ്ജാട്ഠാനസഞ്ഞിതേ **ഗന്ഥേ. സുതവാതി** സുത്വാ നിട്ഠം പത്തോ അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യത്താതി അധിപ്പായോ.

പുബ്ബേനിവാസഞാണേനാതി ഇദം ലോകേ സാസനേ ച നിരുള്ഹതാവസേന വുത്തം. അഞ്ഞേ ഹി പുബ്ബേനിവാസം ജാനന്താ പുബ്ബേനിവാസഞാണേനേവ ജാനന്തി, ഭഗവാ പന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേനപി ജാനാതി. **ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാതി** ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. സബ്ബസോ ജാതി ഖീയതി ഏത്തേനാതി **ജാതിക്ഖയോ,** അഗ്ഗമഗ്ഗോ , തേന പത്തബ്ബത്താ ആപന്നത്താ ച ജാതിക്ഖയോ അരഹത്തം. **ജാനിത്വാ വോസിതവോസാനോതി** വിജാനിതബ്ബം ചതുസച്ചധമ്മം മഗ്ഗഞാണേന ജാനിത്വാ സോളസന്നമ്പി കിച്ചാനം വോസിതവോസാനോ.

ഉപ്പത്തിം ദീപേത്വാതി പായസദാനസ്സ ആഗമനം പകാസേത്വാ. **ഗാഥാഹി അഭിഗീതന്തി** ദ്വീഹി ഗാഥാഹി മയാ അഭിഗീതം. **അഭുഞ്ജിതബ്ബന്തി** ഭുഞ്ജിതും ന യുത്തം. ''അഭോജനേയ്യ''ന്തി കസ്മാ വുത്തം, നനു ഭഗവതോ അജ്ഝാസയോ അച്ചന്തമേവ സുദ്ധോതി? സച്ചമേതം, ബ്രാഹ്മണോ പന പുബ്ബേ അദാതുകാമോ പച്ഛാ ഗാഥാ സുത്വാ ധമ്മദേസനായ മുദുഹദയോ ഹുത്വാ ദാതുകാമോ അഹോസി, തസ്മാ തം ഭിക്ഖൂനം അനാഗതേ ദിട്ഠാനുഗതിആപജ്ജനത്ഥം പടിക്ഖിപി. തഥാ ഹി അനന്തരസുത്തേ കസിഭാരദ്വാജസുത്തേ ച ഏവമേവ പടിപജ്ജി. തേനാഹ **"ത്വം ബ്രാഹ്മണാ"**തിആദി. **കിലഞ്ജമ്ഹി...പേ... പകാസിതാതി** ഏത്തേന ഗാഥം ഉദ്ദേസട്ഠാനേവ ഠപേത്വാ ഭഗവാ ബ്രാഹ്മണസ്സ വിത്ഥാരേന ധമ്മം ദേസേസീതി ദസ്സേതി. **ഗായനേനാതി** ഗായനകേന, ഗാനേന വാ. **അത്ഥഞ്ച ധമ്മഞ്ചാതി** സദേവകസ്സ ലോകസ്സ ഹിതഞ്ചേവ തസ്സ കാരണഞ്ച. **സമ്പസ്സന്താനന്തി** സമ്മദേവ പസ്സന്താനം. **ധമ്മോതി** പവേണിആഗതോ ചാരിത്തധമ്മോ ന ഹോതി. ഭോജനേസു ഉക്കംസഗതം ദസ്സേതും **"സുധാഭോജന"**ന്തി ആഹ. **ധമ്മേ സതീതി** അരിയാനം ആചാരധമ്മേ സതി തം ആലമ്ബിത്വാ ജീവന്താനം ഏതദേവ സേട്ഠന്തി ''സോമം ഭുഞ്ജേയ്യ പായസ''ന്തി തം ആരബ്ഭ കഥായ ഉപ്പന്നത്താ.

സല്ലക്ഖേതി അയം ബ്രാഹ്മണോ. **സേസാ** പച്ചയാ **നിദ്ദോസാ** തേ ആരബ്ഭ കഥായ അപ്പവത്തിതത്താ. **കുക്കുച്ചവൂപസന്തന്തി** അഗ്ഗിആഹിതപദസ്സ വിയ

സദ്ദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ. **അന്നേന പാനേനാ**തി ലക്ഖണവചനമേതം യഥാ “കാകേഹി സപ്പി രക്ഖിതബ്ബ”ന്തി. തേനാഹ **“ദേസനാമത്തമേത”**ന്തി. **ബഹുസസ്സഫലദായകം സുഖേത്തം വിയ പടിയത്ത**ന്തി സമ്മാ കസനബീജനഉദകാനയനാപനയനാദിനാ സുസജ്ജിതം ഖേത്തം വിയ സീലാദിഗുണവിസേസസമ്പാദനേന പടിയത്തം പുഞ്ഞക്ഖേത്തം ഏതം.

അഗ്ഗികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. സുന്ദരികസുത്തവണ്ണനാ

൧൯൪. ആനേത്വാ ഹുനിതബ്ബതോ **ആഹുതി**. സപ്പിമധുപായസാദീഹി അഗ്ഗിം ജുഹോതി ഏത്ഥാതി **അഗ്ഗിഹുത്തം,** സാധിട്ഠാനം വേദിതബ്ബം. തേനാഹ **“അഗ്യായതന”**ന്തിആദി. **സുവിസോധിതോ ചസ്സാ**തി നിഹീനജാതികാനം അനേന സുട്ഠു വിസോധിതോ ച ഭവേയ്യ. “മേ”തി പദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ.

അഫലം കരോതീതി ഇതോ പട്ഠായ യാവ **ദേമീ**തി പദം. താവ അനന്തരസുത്തവണ്ണനായ ആഗതസദിസമേവാതി പേയ്യാലവസേന ഠപേസി, ന സപ്പിസങ്ഖാരട്ഠപനം. **ഹിമപാതസ്സ ച സീതവാതസ്സ ച പടിബാഹനത്ഥ**ന്തി അകാരണമേതന്തി തം അനാദിയിത്വാ അഞ്ഞമേവ സുകാരണം ദസ്സേതും **“പടിബലോവാ”**തിആദി വുത്തം. **സഞ്ജാനിത്വാ**തി “നായം ബ്രാഹ്മണോ”തി സഞ്ജാനിത്വാ.

നീചകേസന്തന്തി രസ്സകേസന്തം. ബ്രാഹ്മണാനം സുദ്ധിഅത്ഥാ സിഖാതി ആഹ **“പവത്തമത്തമ്പി, സിഖം അദിസ്വാ”**തി, “പരമഹംസപരിക്ഖാദിനാ”തി കേചി.

അകാരണം ദക്ഖിണേയ്യഭാവസ്സ ജാതി അദക്ഖിണേയ്യഭാവഹേതൂനം പാപധമ്മാനം അപടിക്ഖേപഭാവതോ. **ഏത**ന്തി സീലാദിഭേദം ചരണം. **ദക്ഖിണേയ്യഭാവസ്സ കാരണം** അദക്ഖിണേയ്യഭാവകാരകപാപധമ്മാനം തദങ്ഗാദിവസേന പജഹനതോ. **അസ്സാ**തി ബ്രാഹ്മണസ്സ. **തമത്ഥ**ന്തി തം ദക്ഖിണേയ്യഭാവസ്സ കാരണതാസങ്ഖാതമത്ഥം ഉപമായ വിഭാവേന്തോ. **സാലാദികട്ഠാ ജാതോവാ**തി സാലാദിവിസുദ്ധകട്ഠാവ ജാതോ. സാപാനദോണിആദിഅവിസുദ്ധകട്ഠാ ജാതോ അഗ്ഗികിച്ചം ന ച ന കരോതി. **ഏവ**ന്തി യഥാ അഗ്ഗി യതോ കുതോചി ജാതോപി അഗ്ഗികിച്ചം കരോതിയേവ, ഏവം ചണ്ഡാലകുലാദീസു ജാതോപി ദക്ഖിണേയ്യോ ന ന ഹോതി ഗുണസമ്പദാവസേന അരിയാനം വംസേ പജാതത്താതി ആഹ **“ഗുണസമ്പത്തിയാ ജാതിമാ”**തി. ധിതിയാ ഗുണസമ്പത്തിയാ പമുഖഭാവം ദസ്സേതും **“സോ ഹീ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ധിതിയാ**തി വീരിയേന. തഞ്ഹി അനുപ്പന്നാനം കുസലധമ്മാനം ഉപ്പാദനപരിബ്രൂഹനേഹി തേ ധാരേതി. **ഹിരിയാ ദോസേ നിസേധേതി,** സമ്മദേവ പാപാനം ജിഗുച്ഛനേ സതി തേസം പവത്തിയാ അവസരോ ഏവ നത്ഥി. **മോനധമ്മേന** ഞാണസങ്ഖാതേന ഓത്തപ്പധമ്മേന. **കാരണാകാരണജാനനകോ**തി തേസം തേസം ധമ്മാനം യഥാഭൂതം ഠാനം, പാപധമ്മാനം വാ വിപ്പകാരസഭാവട്ഠാനം ജാനനകോ.

പരമത്ഥസച്ചേന നിബ്ബാനേന ആരമ്മണപച്ചയഭൂതേന അരിയമഗ്ഗേന **ദന്തോ. ഇന്ദ്രിയദമേനാ**തി തതോ ഏവ അരിയേന ഇന്ദ്രിയസംവരേന ഉപഗതോ. വിദന്തി തേഹി സച്ചാനീതി **വേദാ. മഗ്ഗവേദാനം അന്ത**ന്തി അരിയഫലം. **കിലേസാനം**

അന്തന്തി തേസം അനുപ്പാദനിരോധട്ഠാനം. **യഞ്ഞോ**തി അഗ്ഗഫലം. **നിരത്ഥക**ന്തി അഫലം തേസം അനാഗമനതോ, ആഗതാനമ്പി അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യാഭാവതോ. **ജുഹതി** ദേതി.

സുയിട്ഠന്തി സുദാനം അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യലാഭേന. **സുഹുത**ന്തി തസ്സേവ വേവചനം. അഥ വാ **സുയിട്ഠ**ന്തി സുട്ഠു സമ്മദേവ യിട്ഠം സാരേ ഉപനീതം മമ ഇദം ദേയ്യവത്ഥു. **സുഹുത**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ.

ഉപഹടമത്തേതി ബ്രാഹ്മണേന ''ഭുഞ്ജതു ഭവ''ന്തി ഉപനീതമത്തേ. **നിബ്ബത്തിതോജമേവാ**തി സവത്ഥുകം അഗ്ഗഹേത്വാ വത്ഥുതോ വിവേചിതഓജമേവ. **തേന തം സുഖുമത്തം ഗത**ന്തി തം ഹബ്യസേസം സബ്ബസോ സുഖുമഭാവം ഗതന്തി ഓജായ അനോളാരികതായ പുരിമാകാരേനേവ പഞ്ഞായമാനതം സന്ധായ വുത്തം, ന പന ഓജായ ഏവ കേവലായ ഗഹണം സന്ധായ. സാ ഹി അവിനിബ്ഭോഗവുത്തിതായ വിസും ഗണ്ഹിതും ന സക്കാ, തസ്മാ ദേവതാഹിപി സവത്ഥുകാ ഗയ്ഹതി. **മനുസ്സാനം വത്ഥൂ**തി കരജകായമാഹ. ഓളാരികവത്ഥുതായ ദേവാനം വിയ ഗഹണീ ന തിക്ഖാതി ദിബ്ബോജസമ്മിസ്സതായ സമ്മാ പരിണാമം ന ഗച്ഛതി. സുഖുമാപി സമാനാ ദിബ്ബോജാ തേന പായസേന മിസ്സിതാ ഓളാരികസമ്മിസ്സതായ സുഖുമവത്ഥുകാനം ദേവാനം സുഖദാ ന ഹോതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **''ഗോയൂസേ പനാ''**തിആദിനാ. പരിഭോഗവത്ഥുനോ ഓളാരികതായ വാ ദേവാനം ദുക്കരം സമ്മാ പരിണാമേതും, ദിബ്ബോജായ ഗരുതരഭാവേന മനുസ്സാനം. തേനാഹ ഭഗവാ **''ന ഖ്വാഹ''**ന്തിആദി. സമാപത്തിചിത്തസമുട്ഠിതാ തേജോധാതു ഝാനാനുഭാവസന്തേജിതാ തിക്ഖതരാ ഹോതീതി വുത്തം **''അട്ഠ…പേ॰… പരിണാമേയ്യാ''**തി. ഭഗവതോ പന സുദ്ധേനേവ പരിണമതീതി വുത്തം **''പാകതികേനേവാ''**തി, ഝാനാനുഭാവപ്പത്തേന ഝാനേന വിനാ സഭാവസിദ്ധേനേവ.

''അപ്പഹരിതേ''തി ഏത്ഥ അപ്പ-സദ്ദോ ''അപ്പിച്ഛോ''തിആദീസു വിയ അഭാവത്ഥോതി ആഹ **''അപ്പഹരിതേതി അഹരിതേ''**തി. **പാതിസതേപി** പായസേ. **ന ആലുളതീ**തി ന ആവിലം ഹോതി. **അനാഗന്ത്വാവ ഗച്ഛേയ്യ** ''അത്തനാപി ന പരിഭുഞ്ജി, അഞ്ഞേസം ന ദാപേസി, കേവലം പായസം നാസേസീ''തി ദോമനസ്സപ്പത്തോ.

ദാരു സമാദഹാനോതി ദാരുഹരിട്ഠി ദാരുസ്മിം തസ്സ ദഹന്തോ. **യദീ**തിആദി ദാരുഝാപനസ്സ ബഹിദ്ധഭാവസാധനം അസുദ്ധഹേതൂനം പടിപക്ഖാഭാവതോ തസ്സ. **ഖന്ധാദീസു കുസലാ**തി തേസു സഭാവതോ സമുദയതോ അത്ഥങ്ഗമതോ അസ്സാദതോ ആദീനവതോ നിസ്സരണതോ ജാനനതോ ഛേകാ പണ്ഡിതാ. **ഞാണജോതി**ന്തി ഞാണമയം ജോതിം. **ജാലേമീ**തി പജ്ജലിതം കരോമി. **നിച്ചം പജ്ജലിതഗ്ഗി** സബ്ബത്ഥകമേവ വിഗതസമ്മോഹന്ധകാരതായ ഏകോഭാസഭാവതോ. സബ്ബസോ വിക്ഖേപാഭാവതോ **നിച്ചസമാഹിതത്തോ. ഏവം വദതീ**തി ചരിതം ബ്രഹ്മചരിയം ഗഹേത്വാ ചരാമീതി ഏവം വത്തമാനം വിയ വദതി ആസന്നതം ഹദയേ ഠപേത്വാ.

ഖാരിഭാരോതി ഖാരിഭാരസദിസോ. തേനാഹ **''യഥാ''**തിആദി. **ഖന്ധേന വയ്ഹമാനോ**തി കാജേ പക്ഖിപിത്വാ ഖന്ധേന വയ്ഹമാനോ. **പഥവിയാ സദ്ധിം ഫുസേതി** ഭാരസ്സ ഗരുകഭാവേന കാജസ്സ പരിണമനേന. മാനേന

അത്തനോ ജാതിആദീനി പഗ്ഗണ്ഹതോ അഞ്ഞസ്സ താനി ന സഹതീതി ആഹ - **“തത്ഥ തത്ഥ ഇസ്സം ഉപ്പാദേന്തോ”**തി, തത്ഥ തത്ഥ ജാതിആദിമാനവത്ഥുസ്മിം ഗരുതരഗ്ഗഹണേന സംസീദേയ്യാതി അധിപ്പായോ. **കോധോ ധൂമോ**തി യഥാപി ഭാസുരോ അഗ്ഗി ധൂമേന ഉപക്കിലിട്ഠോ, ഏവം കോധേന ഉപക്കിലിട്ഠോ. **ഞാണഗ്ഗീതി** തസ്സ കോധോ ധൂമോ. മുസാവാദോവ **മോസവജ്ജം**. യഥാ ഞാണേ സതി മുസാവാദോ നത്ഥി, ഏവം മുസാവാദേ സതി ഞാണമ്പീതി തേന തം നിരോധിതം വിയ ഹോതീതി ആഹ - **“മുസാവാദേന പടിച്ഛന്നം ഞാണ”**ന്തി. യഥാ സുജായ വിനാ ബ്രാഹ്മണാനം യാഗോ ന ഇജ്ഝതി, ഏവം പഹൂതജിവ്ഹായ വിനാ സത്ഥു ധമ്മയാഗോ ന ഇജ്ഝതീതി ജിവ്ഹാ സുജാപരിയായാ വുത്താ. ജോതി ഠിയതി ഏത്ഥാതി **ജോതിട്ഠാനം** വേദി, യം അഗ്ഗികുണ്ഡം. **സത്താനം ഹദയം ജോതിട്ഠാനം** ഞാണഗ്ഗിനോ തത്ഥ സമുജ്ജലനതോ. **അത്താതി ചിത്തം** “ആഹിതോ അഹം മാനോ ഏത്ഥാ”തി കത്വാ.

ധമ്മോ രഹദോതി അസ്സദ്ധിയാദിആലസിയാഭാവതോ കിലേസമലപക്ഖാലനതോ പരമഗ്ഗിനിബ്ബുതാവഹനതോ അരിയമഗ്ഗധമ്മോ അനാവിലോ രഹദോ. **ഹേട്ഠുപരിയവാലുകാ**തി വിപരിവത്തിതവാലുകാ ഹുത്വാ. **ആലുളാ**തി ആകുലജാതാ. **പണ്ഡിതാനം പസത്ഥോ**തി പണ്ഡിതാനം പുരതോ സേട്ഠോ. സേട്ഠഭാവേന സന്തോ പാസംസോ ഹുത്വാ കിലേസേ ഭിന്ദതി സമുച്ഛിന്ദതീതി സബ്ഭീതി വുച്ചതി. തേനാഹ **“ഉത്തമട്ഠേനാ”**തി. തഥാ ചാഹ ഭഗവാ **“മഗ്ഗാനട്ഠങ്ഗികോ സേട്ഠോ”**തി (ധ॰ പ॰ ൨൭൩).

വചീസച്ചന്തി ഇമിനാ “ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതാ വാചാ സുപരിസുദ്ധാ ഹോതീ”തി സമ്മാവാചം ദസ്സേതി. സച്ചസംയമപദേഹി ദസ്സിതാ മഗ്ഗധമ്മാ ഇധ “ധമ്മോ”തി അധിപ്പേതാതി ആഹ - **“ധമ്മോതി ഇമിനാ...പേ॰... ദസ്സേതീ”**തി. **മഗ്ഗസച്ചം ഗഹിതം** അനന്തരഗാഥായ അനേകേഹി വിസേസേത്വാ വുത്തത്താ. **അത്ഥതോതി** പുബ്ബങ്ഗമത്താദിഅത്ഥതോ. തായ ഹി സകിച്ചം കരോന്തിയാ ഇതരേ സബ്ബേപി തദനുവത്തികാ ഹോന്തി. **തഗ്ഗതികത്താ**തി സമ്മാദിട്ഠിയാ ഉപകാരകഭാവേന തായ സമാനഗതികത്താ. ആരമ്മണഞ്ഹി വിതക്കേനാഹടം പഞ്ഞാ വിചിനിതും സക്കോതി. തഥാ ഹി സോ പഞ്ഞാക്ഖന്ധേന സങ്ഗഹം ഗതോ. **ധമ്മോ**തി സഭാവതോ സമാധി ഗഹിതോ, ഇതരേ ദ്വേ തദുപകാരത്താ. തഥാ ഹി “ഏവംധമ്മാ തേ ഭഗവന്തോ”തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൩; മ॰ നി॰ ൩.൧൯൭; സം॰ നി॰ ൫.൩൭൮) സമാധി “ധമ്മോ”തി വുത്തോ. **പരമത്ഥസച്ചം ഗഹിതം** സബ്ബേസം സേട്ഠഭാവതോ. യഥാഹ - “യാവതാ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ സങ്ഖതാ വാ അസങ്ഖതാ വാ, വിരാഗോ തേസം അഗ്ഗമക്ഖായതീ”തി (ഇതിവു॰ ൯൦; അ॰ നി॰ ൪.൩൪). **അത്ഥതോതി** തതോ ഏവ പരമത്ഥതോ, അനന്തരം വുച്ചമാനാനം വാ മഗ്ഗധമ്മാനം ആരമ്മണഭാവതോ. **പഞ്ചങ്ഗാനി ഗഹിതാനി** താസം മഗ്ഗഭാവതോ. **തീണി** അങ്ഗാനി. **ബ്രഹ്മചരിയം നാമാതി** ഏതം നിബ്ബാനഗാമി ഉത്തമട്ഠേന മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയം നാമ. **മജ്ഝേ സിതാതി** ലീനുദ്ധച്ചാദിഅന്തദ്വയവിവജ്ജനേന മജ്ഝേ മജ്ഝിമപടിപദാഭാവനം നിസ്സിതാ. സസ്സതുച്ഛേദഗ്ഗഹണം ഹേത്ഥ പധാനതായ നിദസ്സനമത്തം. **സേട്ഠപ്പത്തീ**തി സേട്ഠഭാവപ്പത്തി. **ത-കാരോ പദസന്ധികരോ**തി “സ ഉജുഭൂതേസൂ”തി വത്തബ്ബേ മജ്ഝേ ത-കാരോ പദസന്ധികരോ, **“സ ദുജ്ജുഭൂതേസൂ**തി കേചി പഠന്തി, തേസം ദ-കാരോ പദസന്ധികരോ. സ-ഇതി സുന്ദരികോ ബ്രാഹ്മണോ വുത്തോതി കത്വാ ആഹ **“സ ത്വ”**ന്തി, സോ ത്വന്തി അത്ഥോ. ധമ്മോ സാരിയോ പരിധാനഭൂതാ

അലങ്കാരാ ഏതസ്സാതി **ധമ്മസാരീ**. അഥ വാ ധമ്മേഹി സാരിതവാതി **ധമ്മസാരീ,** തേഹി സാരേത്വാ ഠിതവാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **“കുസലധമ്മേഹീ”**തിആദി.

സുന്ദരികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ബഹുധീതരസുത്തവണ്ണനാ

൧൯൭. സമന്തതോതി ദക്ഖിണവാമാനം വസേന സമന്തതോ. **ഊരുബദ്ധാസന**ന്തി ഊരൂനം ബന്ധനവസേന നിസജ്ജനം. ദ്വിന്നം ഊരൂനം അഞ്ഞമഞ്ഞബന്ധനവസേന ആഭുജിതാകാരം സന്ധായാഹ **“ആഭുജിത്വാതി ബന്ധിത്വാ”**തി. ഹേട്ഠിമകായസ്സ അനുജുകം ഠപനം നിസജ്ജാവചനേനേവ ബോധിതന്തി ‘‘ഉജും കായ’’ന്തി എത്ഥ കായ-സദ്ദോ ഉപരിമകായവിസയോതി ആഹ **“ഉപരിമം സരീരം ഉജുകം ഠപേത്വാ”**തി. തം പന ഉജുകട്ഠപനം സരൂപതോ പയോജനതോ ച ദസ്സേതും **“അട്ഠാരസാ”**തിആദി വുത്തം. **പരിമുഖ**ന്തി എത്ഥ **പരി**-സദ്ദോ അഭിസദ്ദേന സമാനത്ഥോതി ആഹ **“കമ്മട്ഠാനാഭിമുഖ”**ന്തി, ബഹിദ്ധാ പുഥുത്താരമ്മണതോ നിവാരേത്വാ കമ്മട്ഠാനംയേവ പുരേക്ഖതോതി അത്ഥോ. **പരിഗ്ഗഹട്ഠോ** ‘‘പരിണായികാ’’തിആദീസു വിയ. **മുഖന്തി നിയ്യാനട്ഠോ** ‘‘സുഞ്ഞതവിമോക്ഖമുഖ’’ന്തിആദീസു വിയ. പടിപക്ഖതോ നിഗ്ഗമനട്ഠോ ഹി നിയ്യാനട്ഠോ, തസ്മാ **പരിഗ്ഗഹിതനിയ്യാന**ന്തി സബ്ബഥാ ഗഹിതസമ്മോസം പരിച്ചത്തസമ്മോസം **സതിം കത്വാ** പരമം സതിനേപക്കം ഉപട്ഠപേത്വാതി അത്ഥോ. **ഛബ്ബണ്ണാ…പേ॰… നിസീദി** ബ്രാഹ്മണസ്സ പസാദസഞ്ജാനനത്ഥം. **അടവിമുഖാ ചരമാനാ**തി ഗോചരം ഗണ്ഹന്താ.

അജ്ജസട്ഠിന്തി അജ്ജ ഛന്നം പൂരണീ സട്ഠീ ദിവസവുത്തി, അജ്ജ ആദിം കത്വാ ഛ ദിവസേതി അത്ഥോ. അച്ചന്തസംയോഗേ ചേതം ഉപയോഗവചനം. **അജ്ജ ഛദിവസമത്തകാ**തി അജ്ജതോ ഛട്ഠദിവസമത്തകാ. **ലാമകാ**തി നിഹീനാ നിപ്ഫലാ. തേനാഹ **“തിലഖാണുകാ”**തിആദി.

ഉസ്സാഹേനാതി ഉദ്ധം ഉദ്ധം പസാരേന അഭിഭവനേന. തം പന നേസം അഭിഭവനം ദസ്സേതും **“കണ്ണനങ്ഗുട്ഠാദീനീ”**തിആദിമാഹ.

“ഉപ്പാടകപാണകാ”തി തചം ഉപ്പാടേത്വാ വിയ ഖാദകപാണകാ ഊകാമങ്ഗുലാദയോ.

കളാരപിങ്ഗലാതി നിക്ഖന്തപിങ്ഗലക്ഖികാ, **കളാരപിങ്ഗലാ**തി വാ രത്തഗത്താ ച പിങ്ഗലചക്ഖുകാ ച. **തിലകാഹതാ**തി ആഹതതിലകാ, തിലപ്പമാണേഹി ബിന്ദൂഹി സമന്തതോ സന്ഥതസരീരാ.

പടിഗാഥാഹി ബ്രാഹ്മണസ്സ ധമ്മദേസനം വഡ്ഢേസീതി പകതിയാ തസ്സ അത്തനാ കഥേതബ്ബം ധമ്മദേസനം പബ്ബജ്ജാഗുണകിത്തനവസേന സത്ഥാ ഹി വഡ്ഢേസി. **പബ്ബജിത്വാ**തി ഇണായികാനം അത്തനോ പലിബോധം തഥാ തഥാ ജാനാപേത്വാ പബ്ബജിത്വാ.

യഥാ ച തത്ഥ ഭഗവാ പടിപജ്ജി, തം ദസ്സേതും **“പുന ദിവസേ”**തിആദി വുത്തം.

തം തം കുലഘരം പേസേത്വാതി തം തം തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ ധീതരം തസ്സ തസ്സാനുച്ഛവികസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ ദേന്തോ തം തം കുലഘരം പേസേത്വാ ബ്രാഹ്മണധമ്മേ ഗരുകരണാഭാവതോ.

> ‘‘നട്ഠേ മതേ പബ്ബജിതേ, നപുംസകേപി ഭത്തരി;
> ഇത്ഥിയാ പതിസേട്ഠായ, ന അഞ്ഞോ പതി ഇച്ഛിയോ’’തി. -

അയഞ്ഹി ബ്രാഹ്മണധമ്മോ. **അയ്യികട്ഠാനേ**തി മാതാമഹിട്ഠാനേ ഠപേസി സത്ഥു ചിത്താരാധനവസേനാതി.

ബഹുധീതരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഠമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഉപാസകവഗ്ഗോ

൧. കസിഭാരദ്വാജസുത്തവണ്ണനാ

൧൯൭. ദക്ഖിണാഗിരിസ്മിന്തി ദക്ഖിണാഗിരിജനപദേ, തസ്മിം ദക്ഖിണാഗിരിജനപദേ ദക്ഖിണാഗിരിവിഹാരേ. **ഖന്ധേസു ഠപേത്വാ യുഗേ യോത്തേഹീ**തി യോത്തരജ്ജൂഹി യുത്താനി പയോജിതാനി ഇച്ചേവ അത്ഥോ.

പഠമദിവസേതി വപനദിവസേസു പഠമദിവസേ ആരദ്ധദിവസേ. പഞ്ചങ്ഗാനിപി പരിപുണ്ണാനി, പഗേവ ഇതരങ്ഗാനീതി ദസ്സേതും **“പരിപുണ്ണപഞ്ചങ്ഗാ”**ഇച്ചേവ വുത്തം. ഹരിതാലമനോസിലാഅഞ്ജനേഹി ഉരത്ഥനാദീസു ഠപിതത്താ ആഭായ ഉജ്ജലഗത്താ. **അവസേസാ** ബലീബദ്ദാ. കിലന്തഗോണം മോചേത്വാ അകിലന്തസ്സ യോജനം **കിലന്തപരിവത്തനം**.

സീഹകുണ്ഡലാനീതി സീഹമുഖകുണ്ഡലാനി. **ബ്രഹ്മവേഠന**ന്തി ബ്രഹ്മുനോ വേഠനസദിസം, അസ്സനഖവേഠനസദിസന്തി അത്ഥോ.

ബുദ്ധാനം കിച്ചാനി കാലവസേന വിഭത്താനി **പഞ്ച കിച്ചാനി ഭവന്തി. പുരേഭത്തകിച്ച**ന്തി ഭത്തതോ പുബ്ബേ ബുദ്ധേന കാതബ്ബകിച്ചം. **വീതിനാമേത്വാ**തി ഫലസമാപത്തിയാ കാലം വീതിനാമേത്വാ. **കദാചി ഏകോ**തിആദി തേസം തേസം വിനേയ്യാനം വിനയനാനുരൂപപടിപത്തിദസ്സനം. **പകതിയാ**തി പകതിബുദ്ധവേസേന. ബുദ്ധാനം ഹി രൂപകായസ്സ അസീതിഅനുബ്യഞ്ജനപടിമണ്ഡിത-ബാത്തിംസമഹാപുരിസ- ലക്ഖണ-കായപ്പഭാ-ബ്യാമപ്പഭാ-കേതുമാലാവിചിത്തതാ ബുദ്ധവേസോ. **കദാചി അനേകേഹി പാടിഹാരിയേഹി വത്തമാനേഹീ**തി ഇമിനാ പാരമീനം നിസ്സന്ദഭൂതാനി പാടിഹാരിയാനി രുചിവസേനേവ പകാസനകാനി ഭവന്തി, ന സബ്ബദാതി ദസ്സേതി. ഏവഞ്ച കത്വാ **“ഇന്ദഖീലസ്സ അന്തോ ഠപിതമത്തേ ദക്ഖിണപാദേ”**തിആദിവചനം സമത്ഥിതം ഹോതി. ഭഗവതോ കായേ പീതരസ്മീനം യേഭുയ്യതായ **“സുവണ്ണരസസിഞ്ചനാനി വിയാ”**തി വത്വാ കായമ്ഹി നീലാദിരസ്മീഹി തഹം തഹം പീതമിസ്സിതം സന്ധായ **“വിചിത്രപടപരിക്ഖിത്താനി വിയ ചാ”**തി വുത്തം. **മധുരേനാകാരേന സദ്ദം കരോന്തി** തുട്ഠരവരവനതോ.

തത്ഥാതി വിഹാരേ. **ഗന്ധമണ്ഡലമാളേ**തി ഹത്ഥേന കതപരിഭണ്ഡേ സമോസരിതഗന്ധപുപ്ഫദാമേ മണ്ഡലമാളേ.

ഉപട്ഠാനേതി പമുഖേ. **"ഓവദതീ"**തി വത്വാ തത്ഥോവാദം സാമഞ്ഞതോ ദസ്സേതും, **"ഭിക്ഖവേ"**തിആദി വുത്തം. **സമ്പത്തീ**തി ചക്ഖാദിഇന്ദ്രിയപാരിപൂരി ചേവ ഹത്ഥാദിസമ്പദാ ച. **സമസ്സാസിതകായോ** കിലമഥവിനോദനേന. "തഞ്ച ഖോ സമാപജ്ജനേനാ"തി വദന്തി. **ദുതിയഭാഗേ**തി ഇമിനാ അപരഭാഗം തയോ ഭാഗേ കത്വാ തത്ഥ പുരിമഭാഗം സേയ്യനിസജ്ജാവസേന സമാപത്തീഹി വീതിനാമേതീതി ദസ്സേതി. **ലോകന്തി** രാജഗഹാദീസു യം തദാ ഉപനിസ്സായ വിഹരതി, തത്ഥ അഞ്ഞത്ഥ വാ ബുജ്ഝനകം വിനേയ്യസത്തലോകം ബുദ്ധചക്ഖുനാ വോലോകേതി. **കാലയുത്തന്തി** തേസം ഇന്ദ്രിയപരിപാകകാലാനുരൂപം. **സമയയുത്തന്തി** തസ്സേവ വേവചനം. **സമയയുത്തന്തി** വാ തേഹി ആജാനിതബ്ബവിസേസപടിലാഭാനുരൂപം.

പടിസല്ലീനോതി കാലപരിച്ഛേദം കത്വാ സമാപത്തിം സമാപന്നോ. **അധിപ്പായം സമ്പാദേന്തോ** തം അവിരാധേന്തോ, അജ്ഝാസയാനുരൂപന്തി അത്ഥോ.

സകല...പേ॰... ദേവതായോതി ഏത്ഥ ലോകധാതുസാകല്യം ദട്ഠബ്ബം, ന ദേവതാസാകല്യം. ന ഹി മഹാസമയേ വിയ സബ്ബദാ മജ്ഝിമയാമേ ദസസഹസ്സചക്കവാളേ സബ്ബത്ഥ സബ്ബാ ദേവതാ സത്ഥു സമീപം ഉപഗച്ഛന്തി. **കിലാസുഭാവോ** കിലമഥോ.

വിഹാരചീവരപരിവത്തനവസേനാതി വിഹാരേ നിവത്ഥനിവാസനപരിവത്തനവസേന. **ആദിയിത്വാ**തി പാരുപനവസേന ഗഹേത്വാ. തേനാഹ **"ധാരേത്വാ"**തി. **ഭിക്ഖാചാരന്തി** ഭിക്ഖത്ഥം ചരിതബ്ബട്ഠാനം.

അതിരോചമാനന്തി തം തം അതിക്കമിത്വാ സമന്തതോ സബ്ബദിസാസു വിരോചമാനം. **സരീരപ്പഭന്തി** അത്തനോ സരീരപ്പഭം. **ജങ്ഗമം വിയ പദുമസരന്തി** രതനമയകിഞ്ജക്ഖം രജതമയകണ്ണികം സമന്തതോ സമ്ഫുല്ലിതകഞ്ചനപദുമം സഞ്ചാരിമസരം വിയ. **ഗഗനതലന്തി** അബ്ഭമഹികാദിഉപക്കിലേസവിഗമേന സുവിസുദ്ധആകാസതലം വിയ. തമ്പി ഹി താരാഗണകിരണജാലസമുജ്ജലതായ സമന്തതോ വിരോചതി. **കനകസിഖരന്തി** കനകഗിരിസിഖരം. **സിരിയാ ജലമാനന്തി** സബ്ബസോ അനവജ്ജായ സബ്ബാകാരേന പരിപുണ്ണകായതായ അനഞ്ഞസാധാരണായ രൂപകായസിരിയാ സമുജ്ജലം, യസ്സാ രുചിരഭാവോ വിദ്ധേ വിഗതവലാഹകേ പുണ്ണമാസിയം പരിപുണ്ണകലമനോമമണ്ഡലം ചന്ദമണ്ഡലം അതിരോചതി, പഭസ്സരഭാവോ സഹസ്സരംസികിരണതേജോജാലസമുജ്ജലം സൂരിയമണ്ഡലം അഭിഭവതി, ഹേമസമുജ്ജലഭാവോ തദുഭയേ അഭിഭുയ്യ പവത്തമാനം ഏകക്ഖണേ ദസസഹസ്സിലോകധാതുവിജ്ജോതനസമത്ഥ-മഹാബ്രഹ്മുനോ പഭാസമുദയം അഭിവിഹച്ച ഭാസതി തപതി വിരോചതി.

സമന്തപാസാദികേതി സമന്തതോ പസാദാവഹേ. തഞ്ച ഖോ സബ്ബസോ സരിതബ്ബതായാതി ആഹ **"പസാദനീയേ"**തി. **ഉത്തമദമഥസമഥമനുപ്പത്തേ**തി കായവാചാഹി അനുത്തരം ദന്തഭാവഞ്ചേവ അനുത്തരം ചിത്തവൂപസമഞ്ച

സമ്പത്തേ. **അപ്പസാദേനാ**തി പസാദാഭാവേന, പസാദപടിക്ഖേപേന വാ അസ്സദ്ധിയേന. **ഉഭയഥാപി നോ**തി അപ്പസാദോ മച്ഛരിയന്തി ഉഭയഥാപി നോ ഏവ, അഥ ഖോ അനത്തമനതായ ഉപാരമ്ഭാധിപ്പായേന അപസാദേന്തോ, ഭഗവതോ മുഖതോ കിഞ്ചി ദേസേതുകാമോ വാ ഏവമാഹ. തത്ഥ കാരണം ദസ്സേന്തോ **"ഭഗവതോ പനാ"**തിആദിമാഹ. **അതിത്ത**ന്തി തിത്തിം അഗച്ഛന്തം. **കമ്മഭങ്ഗ**ന്തി കമ്മഹാനിം.

തിക്ഖപഞ്ഞോ ഏസ ബ്രാഹ്മണോ, തഥാ ഹി ന ചിരസ്സേവ അരഹത്തം സച്ഛികരിസ്സതി. **കഥാപവത്തനത്ഥമ്പി ഏവമാഹ** - "ഏവം അഹം ഇമസ്സ കഞ്ചി ധമ്മം സോതും ലഭിസ്സാമീ"തി. **വേനേയ്യവസേനാ**തി അത്തനോ കസനകാരിഭാവകിത്തനമുഖേന വിനേതബ്ബപുഗ്ഗലവസേന.

ഓളാരികാനീതി പാകതികാനി. "ഏസ ഉത്തമദക്ഖിണേയ്യോ"തി **സഞ്ജാതബഹുമാനോ**. പാളിയം **"യുഗം വാ നങ്ഗലം വാ"**തി വാ-സദ്ദോ അവുത്തവികപ്പത്ഥോ. തേന ബീജാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി, തസ്മാ ബീജം വാ ഈസം വാ പരിഗ്ഗഹയോത്താനി വാതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോ ഹോതി. തഥാ ഹി ഭഗവാ ബ്രാഹ്മണസ്സ പടിവചനം ദേന്തോ **"സദ്ധാ ബീജ"**ന്തിആദിമാഹ. **പുബ്ബധമ്മസഭാഗതായാ**തി പഠമം ഗഹിതധമ്മസഭാഗതായ. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം അട്ഠകഥാരുള്ഹമേവ ഗഹേതബ്ബഞ്ച സദ്ദതോ അത്ഥാപത്തിതോ വാ ഇധ ദട്ഠബ്ബം. **ബുദ്ധാനം ആനുഭാവോ** അയം, യദിദം പസങ്ഗാഗതധമ്മമുഖേന ദേസനം ആരഭിത്വാ വേനേയ്യവിനയനം.

അനനുസന്ധികാതി പുച്ഛാനുസന്ധിവസേന അനനുസന്ധികാ. **ഏവന്തി** ഇദാനി വുച്ചമാനാകാരേന. **ഏത്ഥാ**തി ഏതിസ്സാ ദേസനായ. **സോ**തി ഭഗവാ. **തസ്സാ**തി ബ്രാഹ്മണസ്സ. **അനുകമ്പായാ**തി അസബ്ബഞ്ഞൂ ഹി സതിപി അനുകമ്പായ പുച്ഛിതമത്ഥേ തിട്ഠേയ്യ, തഥാ ജാനന്തോപി അനനുകമ്പകോ, ഭഗവാ പന ഉഭയധമ്മപാരിപൂരിയാ "ഇദം അപുച്ഛിത"ന്തി അപരിഹാപേത്വാ കഥേതി. **സമൂല**ന്തിആദിനാ സങ്ഖേപേന വുത്തമത്ഥം വിവരന്തോ **"തത്ഥാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ബീജസ്സ കസിയാ മൂലഭാവോ നാനന്തരിയതോ തപ്പമാണവിധാനതോ ചാതി ആഹ **"തസ്മിം...പേ... കത്തബ്ബതോ"**തി. തേന അന്വയതോ ബ്യതിരേകതോ ച ബീജസ്സ കസിയാ മൂലഭാവം വിഭാവേതി. **കുസലാ**തി ഇമിനാ അകുസലാ തതോ അഞ്ഞഥാപി കരോന്തി, തം പന അപ്പമാണന്തി ദസ്സേതി.

തസ്സാതി ബ്രാഹ്മണസ്സ ബീജട്ഠാനിയസ്സ ധമ്മസ്സ ച **ഉപകാരഭാവതോ. ധമ്മസമ്ബന്ധസമത്ഥഭാവതോ**തി തഥാ വുത്തധമ്മസ്സ ഫലേന സമ്ബന്ധിതും യോജേതും സമത്ഥഭാവതോ. **തപോ വുട്ഠീ**തി വുത്തവചനം സന്ധായ വുത്തം. സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം പാകടം കാതും **"അയം ഹീ"**തിആദി വുത്തം. കസ്സകസ്സ ഉപകാരസ്സ ബീജസ്സ അനന്തരം വുട്ഠി വുച്ചമാനാ അട്ഠാനേ വുത്താ നാമ ന ഹോതി. കസ്മാ? ബീജസ്സ വപ്പകാലേ അനുരൂപായ വുട്ഠിയാ ഇച്ഛിതബ്ബതോ, തസ്മാ അവസാനേ മജ്ഝേ വാ വുച്ചമാനായ ധമ്മസമ്ബന്ധസമത്ഥതാ തസ്സാ വിഭാവിതാ ന സിയാ. **അത്തനോ അവിസയേ**തി ഝാനാദിഉത്തരിമനുസ്സധമ്മേ. **പച്ഛാപീ**തി കസിസമ്ഭാരകഥനതോ പച്ഛാപി. **വത്തബ്ബോ**തി ഏകന്തേന വത്തബ്ബോ. **തദനന്തരംയേവാ**തി ബീജാനന്തരംയേവ. **വുച്ചമാനാ** വുട്ഠി **സമത്ഥാ ഹോതി** , ബീജസ്സ ഫലേന സമ്ബന്ധനേ സമത്ഥാതി ദീപിതാ ഹോതി അനന്തരവചനേനേവ തസ്സാ ആസന്നഉപകാരത്തദീപനതോ.

സമ്പസാദലക്ഖണാതി പസീദിതബ്ബേ വത്ഥുസ്മിം സമ്മദേവ പസീദനലക്ഖണാ. **ഓകപ്പനലക്ഖണാ**തി സദ്ധേയ്യവത്ഥുനോ ഏവമേതന്തി പക്ഖന്ദനലക്ഖണാ. **മൂലബീജ**ന്തിആദീസു മൂലമേവ ബീജം മൂലബീജം. ഏസ നയോ സേസേസുപി ബീജഗാമസ്സ അധിപ്പേതത്താ. ഭൂതഗാമോ പന മൂലം ബീജം ഏതസ്സാതി മൂലബീജന്തിആദിനാ വേദിതബ്ബോ. **ബീജബീജ**ന്തി പഞ്ചമം പന പച്ചയന്തരസമവായേ സദിസഫലുപ്പത്തിയാ വിസേസകാരണഭാവതോ വിരൂഹനസമത്ഥേ സാരഫലേ നിരുള്ഹോ ബീജസദ്ദോ തദത്ഥസിദ്ധിയാ മൂലാദീസുപി കേസുചി പവത്തതീതി തതോ നിവത്തനത്ഥം ഏകേന ബീജ-സദ്ദേന വിസേസേത്വാ വുത്തം **"ബീജബീജ"**ന്തി "ദുക്ഖദുക്ഖം രൂപരൂപ"ന്തി ച യഥാ. ഏവമ്പി ഇമിനാ അത്ഥേന ഇമസ്സപി നിപ്പരിയായോവ ബീജഭാവോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"തം സബ്ബമ്പി...പേ॰... ഗച്ഛതീ"**തി.

ഇദാനി കഥഞ്ചി വത്തബ്ബേ സദ്ധായ ഓപമ്മത്ഥേ ബീജേ സദ്ധായ ബീജഭാവം വിഭാവേതും **"തത്ഥ യഥാ"**തിആദി ആരദ്ധം. കാമം സദ്ധൂപനിസം സീലം, തഥാപി സമാധിസ്സ വിയ സബ്ബേസമ്പി അനവജ്ജധമ്മാനം ആദിമൂലഭാവതോ സദ്ധായപി പതിട്ഠാ ഹോതീതി ആഹ **"ഹേട്ഠാ സീലമൂലേന പതിട്ഠാതീ"**തി. യസ്മാ സബ്ബസ്സേവ പുഗ്ഗലസ്സ സദ്ധാവസേന സമഥവിപസ്സനാരമ്ഭോ, തസ്മാ സാ **"ഉപരി സമഥവിപസ്സനങ്കുരം ഉട്ഠാപേതീ"**തി വുത്താ. **ത**ന്തി ധഞ്ഞബീജം. **പഥവിരസം ആപോരസ**ന്തി സസമ്ഭാരപഥവീആപേസു ലബ്ഭമാനം രസം. **ഗഹേത്വാ**തി പച്ചയപരമ്പരായ ഗഹേത്വാ. **ധഞ്ഞപരിപാകഗഹണത്ഥ**ന്തി ധഞ്ഞപരിപാകനിബ്ബത്തിഅത്ഥം. **രസ**ന്തി സദ്ധാസീലമൂലഹേതുസമഥവിപസ്സനാഭാവനാരസം ആദിയിത്വാ. **അരിയമഗ്ഗനാളേനാ**തി അരിയമഗ്ഗസോതേന **അരിയഫലധഞ്ഞപരിപാകഗഹണത്ഥ**ന്തി അരിയഫലമേവ ധനായിതബ്ബതോ ധഞ്ഞം തസ്സ നിബ്ബത്തിഅത്ഥം. ധഞ്ഞനാളം നാമ കണ്ഡസ്സ നിസ്സയഭൂതോ പച്ഛിമദേസോ, **കണ്ഡോ** തബ്ഭന്തരോ തംനിസ്സയോയേവ ദണ്ഡോ. **പസവോ** നാമ പുപ്ഫം. **വുദ്ധി**ന്തി അവയവപാരിപൂരിവസേന വുദ്ധിം. **വിരൂള്ഹി**ന്തി മൂലസന്താനദള്ഹതായ വിരുള്ഹതം. **വേപുല്ല**ന്തി പത്തനാളാദീഹി വിപുലഭാവം. **ഖീരം ജനേത്വാ**തി തരുണസലാടുകഭാവപ്പത്തിയാ തണ്ഡുലസ്സ ബീജസ്സ ബീജഭൂതം ഖീരം ഉപ്പാദേത്വാ. **ഏസാ**തി സദ്ധാ. **പതിട്ഠഹിത്വാ**തി കമ്മപഥാകമ്മപഥസമ്മാദിട്ഠിസഹിതേന ആദിതോ പവത്തസീലമത്തേന പതിട്ഠഹിത്വാ. **വുദ്ധി**ന്തിആദീസു സുപരിസുദ്ധാഹി സീലചിത്തവിസുദ്ധീഹി വുദ്ധിം, ദിട്ഠികങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധീഹി **വിരൂള്ഹിം**. മഗ്ഗാമഗ്ഗപടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധീഹി **വേപുല്ലം** പത്വാ. **ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിഖീര**ന്തി സാദുരസസുവിസുദ്ധിഭാവതോ ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിസങ്ഖാതം ഖീരം ജനേത്വാ. **അനേക...പേ॰... ഫല**ന്തി അനേകപടിസമ്ഭിദാ-അനേകാഭിഞ്ഞാണപരിപുണ്ണം അരഹത്തഫലസീസം നിപ്ഫാദേതി.

ബീജകിച്ചകരണതോതി ബീജകിച്ചസ്സ കരണതോ. യഞ്ഹി തംസദിസസ്സ വിസദിസസ്സ ച അത്തനോ ഫലസ്സ പതിട്ഠാപനസമ്ബന്ധനനിപ്ഫാദനസങ്ഖാതം ബീജസ്സ കിച്ചം, തസ്സ കരണതോ നിബ്ബത്തനതോ **"ഏവം സദ്ധാ ബീജകിച്ച"**ന്തി വുത്തം. ഇമിനാ അനഞ്ഞസാധാരണം സദ്ധായ കുസലധമ്മാനം ബീജഭാവം ദസ്സേതി. **സാ ചാ**തിആദിനാ തമേവത്ഥം സമത്ഥേതി. ഇദാനി തത്ഥ ആഗമം ദസ്സേന്തോ **"സദ്ധാജാതോ"**തിആദിമാഹ. തേന യഥാ സപ്പുരിസൂപനിസ്സയസ്സ

സദ്ധമ്മസ്സവനസ്സ ച, ഏവം അനവസേസായ സമ്മാപടിപത്തിയാ സദ്ധാ മൂലകാരണന്തി ദസ്സേതി.

ഇന്ദ്രിയസംവരോ വീരിയഞ്ച അകുസലധമ്മേ, ദുക്കരകാരികാ ധുതങ്ഗഞ്ച അകുസലധമ്മേ ചേവ കായഞ്ച തപതി വിബാധതീതി **തപോ**തി വുച്ചതി. **ഇന്ദ്രിയസംവരോ അധിപ്പേതോ** വീരിയസ്സ ധോരയ്ഹഭാവേന ഗയ്ഹമാനത്താ, ഇതരേസം വുട്ഠിഭാവസ്സ അനുയുഞ്ജമാനത്താ. ആദി-സദ്ദേന കലലങ്ഗാരവുട്ഠിആദീനം സങ്ഗഹോ. **സമനുഗ്ഗഹിത**ന്തി ഉപഗതം. വിരുഹനാമിലായനനിപ്ഫത്തിവചനേഹി ധഞ്ഞബീജസന്താനസ്സ വിയ തേസം വുദ്ധിയാ സദ്ധാബീജസന്താനസ്സ തപോവുട്ഠിയാ ആദിമജ്ഝപരിയോസാനേസു ഉപകാരതം ദസ്സേതി.

പുരിമപദേസുപീതി **അപി**-സദ്ദേന പരപദേസുപീതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ "ഹിരീ മേ ഈസാ, മനോ മേ യോത്ത"ന്തി ഇച്ഛിതത്താ, "സതി മേ"തി ഏത്ഥ മേ-സദ്ദോ ആനേത്വാ യോജേതബ്ബോ. **ഉദകമ്പി താവ ദാതബ്ബം ഹോതി** നദീതളാകാദിതോ ആനേത്വാ. **വീരിയബലീബദ്ദേ** ചതുബ്ബിധേ **യോജേത്വാ. നിച്ചകാലം** അത്ഥീതി വചനസേസോ.

സഹ വിപസ്സനായ മഗ്ഗപഞ്ഞാ അധിപ്പേതാ അമതപ്ഫലായ കസിയാ അധിപ്പേതത്താ. **വിപസ്സനാ പഞ്ഞാ** ചാതി ദുവിധാപി പഞ്ഞാ ഉപനിസ്സയാ ഹോതി വിസിട്ഠഭാവതോ. തേനാഹ **"യഥാ ഹീ"**തിആദി. **പഞ്ഞാ**തി പകാരേഹി ജാനാതീതി പഞ്ഞാ. പഞ്ഞവതം പഞ്ഞാ പുരതോ ഹോതി യോനിസോമനസികാരസ്സ വിസേസപച്ചയഭാവതോ, സഹജാതാധിപതീസു ച ഉക്കട്ഠഭാവതോ. **സിരീ**തി സോഭഗ്ഗം. **സതം ധമ്മാ** സദ്ധാദയോ, **അനപായികാ**തി അനുഗാമിനോ. **ഈസാബദ്ധാ ഹോതീ**തി ഹിരിസങ്ഖാതഈസായ ബദ്ധാ ഹോതി , പഞ്ഞായ കദാചി അപ്പയോഗതോ മനോസീസേന സമാധി ഇധ വുത്തോതി ആഹ **"മനോസങ്ഖാതസ്സ സമാധിയോത്തസ്സാ"**തി. **സമം** ഉപനേത്വാ ബന്ധിത്വാ ബദ്ധരജ്ജുകത്താ **സമാധിയോത്തം. ഏകതോ ഗമന**ന്തി ലീനച്ചാരദ്ധസങ്ഖാതം ഏകപസ്സതോ ഗമനം വാരേതി. മജ്ഝിമായ വിപസ്സനാവീഥിയാ പടിപാദനതോ കായാദീസു സുഭസുഖനിച്ചത്തഭാവവിഗമനേ പഞ്ഞായ വിസേസപച്ചയാ സതീതി വുത്തം - **"സതിയുത്താ പഞ്ഞാ"**തി തസ്സാ സതിവിപ്പയോഗാസമ്ഭവതോ. സന്തതിഘനാദീനം അയം വിസേസോ - പുരിമപച്ഛിമാനം ധമ്മാനം നിരന്തരതായ ഏകീഭൂതാനം വിയ പവത്തി **സന്തതിഘനതാ,** ഏകസമൂഹവസേന ഏകീഭൂതാനമിവ പവത്തി **സമൂഹഘനതാ,** ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യകിച്ചഭേദവസേന ഏകീഭൂതാനമിവ പവത്തി. **കിച്ചഘനതാ,** ഏകാരമ്മണവസേന ഏകീഭൂതാനമിവ പവത്തി **ആരമ്മണഘനതാ**. സബ്ബേസം, സബ്ബാനി വാ കിലേസാനം മൂലസന്താനകാനി **സബ്ബ...പേ॰... സന്താനകാനി**. അനുപ്പയോഗോ ഹി അത്ഥോ. **പദാലേതീ**തി ഭിന്ദതി സമുച്ഛിന്ദതി. **സാ ച ഖോ** "പദാലേതീ"തി വുത്താ **ലോകുത്തരാവ** പഞ്ഞാ അനുസയപ്പഹാനസ്സ അധിപ്പേതത്താ. സന്തതിഘനാദിഭേദനാ പന ലോകിയാപി ഹോതി വിപസ്സനാവസേന ഘനവിനിബ്ഭോഗസ്സ നിപ്ഫാദനതോ. തേനാഹ **"ഇതരാ പന ലോകികാപി സിയാ"**തി.

ഹിരീയതീതി ലജ്ജതി, ജിഗുച്ഛതീതി അത്ഥോ. തസ്മാ **"പാപകേഹി ധമ്മേഹീ"**തി നിസ്സക്കവചനം ദട്ഠബ്ബം, ഹേതുമ്ഹി വാ കരണവചനം. **ഓത്തപ്പമ്പി ഗഹിതമേവ,** ന ഹി ലജ്ജനം നിബ്ഭയം പാപഭയം വാ അലജ്ജനം

അത്ഥീതി. **രുക്ഖലട്ഠീ**തി രുക്ഖദണ്ഡോ. തേന പദേസേന കസനതോ വിസേസതോ നങ്ഗലന്തി വുച്ചതീതി ആഹ **"ഈസാ യുഗനങ്ഗലം ധാരേതീ"**തി. കാമം പഞ്ഞാരഹിതാ ഹിരീ അത്ഥി, ഹിരിരഹിതാ പന പഞ്ഞാ നത്ഥേവാതി ആഹ **"ഹിരി…പേ॰… അഭാവതോ"**തി. സന്ധിട്ഠാനേ കമ്പനാഭാവതോ **അചലം.** ഥിരഭാവേന **അസിഥിലം.** ഹിരിപടിബദ്ധപഞ്ഞാ പടിപക്ഖവസേന ച അസിഥിലഭാവേന ച **അചലാ അസിഥിലാ**തി ആഹ **"അബ്ബോകിണ്ണാ അഹിരികേനാ"**തി. നാളിയാ മിനമാനപുരിസോ വിയ ആരമ്മണം മുനാതി പരിച്ഛേദതോ ജാനാതീതി **മനോ. മനോസീസേനാ**തി മനസോ അപദേസേന. **തംസമ്പയുത്തോ**തി ഇമിനാ കുന്തസഹചരണതോ പുരിസോ കുന്തോ വിയ മനസഹചരണസമാധി "മനോ"തി വുത്തോതി ദസ്സേതി. **സാരഥിനാ**തി കസ്സകേന. സോ ഹി ഇധ ബലീബദ്ദാനം സാരണതോ പാചനതോ "സാരഥീ"തി അധിപ്പേതോ. **ഏകാബന്ധന**ന്തി ഏകാബദ്ധകരണം. **സകകിച്ചേ**തി സകകിച്ചേന യുത്തേ. തേന ഹി ഈസാദീസു യഥാരഹം ബന്ധിത്വാ ഏകാബദ്ധേസു കതേസു നങ്ഗലേസു കിച്ചം ഇജ്ഝതി, നോ അഞ്ഞഥാതി തം **"സകകിച്ചേ പടിപാദേതീ"**തി വുത്തം. **അവിക്ഖേപസഭാവേനാ**തി അത്തനോ അവിക്ഖേപസഭാവേന . **ബന്ധിത്വാ**തി സഹജാതാദിപച്ചയഭാവേന അത്തനാ സമ്ബന്ധിത്വാ. **സകകിച്ചേ**തി ഹിരീആദീഹി യഥാസകം കത്തബ്ബേ കിച്ചേ.

ചിരകതാദിമത്ഥന്തി ചിരഭാസിതമ്പി അത്ഥം. **സരതി** അനുസ്സരതി കായാദിം അസുഭാദിതോ നിജ്ഝായതി. **ഫാലേതീ**തി പദാലേതി. പാജേന്തി ഗമേന്തീതി തം **പാജനം. ഇധ** ഇമസ്മിം സുത്തേ **"പാചന"ന്തി വുത്തം** ജ-കാരസ്സ ച-കാരം കത്വാ. **ഫാലപാചന**ന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും **"യഥാ ഹി ബ്രാഹ്മണ…പേ॰… സതീ"**തി വുത്തം. ഇദാനി തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേന്തോ **"തത്ഥ യഥാ"**തിആദിമാഹ. **നങ്ഗലം അനുരക്ഖതി** ഭിജ്ജനഫാലനതോ. **പുരതോ ചസ്സ ഗച്ഛ**തീതി അസ്സ നങ്ഗലസ്സ കസ്സനേ ഭൂമിയാ വിലിഖനേ പുരതോ ഗച്ഛതി പുബ്ബങ്ഗമാ ഹോതി. **ഗതിയോ**തി പവത്തിയോ. **സമന്വേസമാനാ**തി സരണവസേന ഗവേസമാനാ. **ആരമ്മണേ വാ** കായാദികേ **ഉപട്ഠാപയമാനാ** അസുഭാദിവസേന **പഞ്ഞാനങ്ഗലം രക്ഖതി**. സഭാവാസഭാവൂപഗമേ ഫാലോ വിയ നങ്ഗലസ്സ **"ആരക്ഖാ"തി വുത്താ** "സബ്ബാനത്ഥതോ സതി രക്ഖതീ"തി കത്വാ. തഥാ ഹേസാ ആരക്ഖപച്ചുപട്ഠാനാ. ചിരകതചിരഭാസിതാനം അസമ്മുസ്സനവസേന സതി പഞ്ഞാനങ്ഗലസ്സ പുരതോ ഹോതീതി വത്വാ തസ്സ പുരതോഭാവം ദസ്സേതും **"സതി…പേ॰… നോ പമുട്ഠേ"**തി ആഹ. **സതിപരിചിതേ**തി സതിയാ പട്ഠാപിതേ. "ഉപട്ഠാപിതേ"തിപി പാഠോ, അയമേവത്ഥോ. **സംസീദിതും ന ദേതീ**തി സകിച്ചകിരിയായ സംസീദനം കാതും ന ദേതി. കോസജ്ജസങ്ഖാതം സംസീദനം **കോസജ്ജസംസീദനം.**

പാതിമോക്ഖസംവരസീലം വുത്തം കായികവാചസികസംയമസ്സ കഥിതത്താ. **ആഹാരേ ഉദരേ യതോ**തി പരിഭുഞ്ജിതബ്ബആഹാരേ സംയതഭാവദസ്സനേന പരിഭുഞ്ജിതബ്ബതായ ചതൂസുപി പച്ചയേസു സംയതഭാവോ ദീപിതോതി ആഹ **"ആഹാരമുഖേനാ"**തിആദി. സംയതഭാവോ ചേത്ഥ പച്ചയഹേതു അനേസനാഭാവോതി വുത്തം **"നിരുപക്കിലേസോതി അത്ഥോ"**തി. ഭോജനസദ്ദോ ആഹാരപരിഭോഗേ നിരുള്ഹോതി കത്വാ വുത്തം **"ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുതാമുഖേനാ"**തി. പരിഭുഞ്ജനട്ഠേന പന ഭോജനസദ്ദമുഖേനാതി വുത്തേ അധിപ്പേതത്ഥോ ലബ്ഭതേവ. **തേനാ**തി കായഗുത്താതിആദിവചനേന. **ന വിലുമ്പന്തീ**തി **"ദീപേതീ"**തി പദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ.

ദ്വീഹാകാരേഹീതി അദിട്ഠാദീനം അദിട്ഠാദിവസേന ദിട്ഠാദീനഞ്ച ദിട്ഠാദിവസേനാതി ഏവം ദ്വിപ്പകാരേഹി. **അവിസംവാദനം** അവിതഥകഥനം. **ഛേദനം** മൂലപ്പദേസേ നികന്തനം. **ലുനനം** യഥ കത്ഥചി ഛേദനം. **ഉപ്പാടനം** ഉമ്മൂലനം. **അസിതേനാ**തി ദത്തേന, ലായിതേനാതി അത്ഥോ. **വിസംവാദന**സങ്ഖാതാനം **തിണാനം,** അട്ഠന്നം അനരിയവോഹാരാനന്തി അത്ഥോ. **യഥാഭൂതഞാണ**ന്തി നാമ രൂപപരിച്ഛേദകഞാണം. **സച്ചന്തി വേദിതബ്ബം** അവിപരീതവുത്തികത്താ **"ഛേദകം"** ഛിന്ദനകം. **നിദ്ദാന**ന്തി നിദ്ദായകം. ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞന്തി ദിട്ഠി **"ദിട്ഠിസച്ച"**ന്തി വുച്ചതി. **ദ്വീസു വികപ്പേസൂ**തി ഭാവകത്തുസാധനവസേന ദ്വീസു വികപ്പേസു. ''നിദ്ദാന''ന്തി ഉപയോഗവസേനേവ അത്ഥോ.

സീലമേവ "സോരച്ച"ന്തി വുത്തം ''പാണാതിപാതാദീഹി സുട്ഠു ഓരതസ്സ കമ്മ''ന്തി കത്വാ. സങ്ഖാരദുക്ഖാദീനം അഭാവതോ സുന്ദരഭാവതോ സുന്ദരേ നിബ്ബാനേ ആരമ്മണകരണവസേന രതത്താ സുരതോ, അരഹാ. തസ്സ ഭാവോ **സോരച്ചം,** അരഹത്തം. **അപ്പമോചനമേവ** അച്ചന്തായ പമോചനം ന ഹോതി.

യദഗ്ഗേന വിപസ്സനായ പഞ്ഞായ തംസഹഗതവീരിയസ്സ ച നങ്ഗലധോരയ്ഹതാ, തഥാപവത്തകുസലഭാവനായ ച കസിഭാവോ ച, തദഗ്ഗേന തതോ പുരേതരം പവത്തപഞ്ഞാവീരിയപാരമീനം നങ്ഗലധോരയ്ഹതാ, തഥാപവത്തകുസലഭാവനായ ച കസിഭാവോ വേദിതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ **"യഥാ ഹീ"**തിആദിമാഹ. ധുരം വഹതീതി **ധോരയ്ഹം. യഥാവുത്തം ഘന**ന്തി അസ്മിമാനാദിഭേദം ഘനം. വഹിതബ്ബാ ആദിഭൂതാ ധുരാ ഏതേസം അത്ഥീതി ധുരാ, പുരിമധുരവാഹകാ. തംമൂലകാ അപരം ധുരം വഹന്താ ധോരയ്ഹാ. **ധുരാ ച ധോരയ്ഹാ ച ധുരധോരയ്ഹം** ഏകത്തവസേന. **വഹന്ത**ന്തി കസനേന പവത്തന്തം.

കാമയോഗാദീഹി **യോഗേഹി ഖേമത്താ** അനുപദ്ദവത്താ. **തം** നിബ്ബാനം **അധികിച്ച** ഉദ്ദിസ്സ. **വാഹീയതി** വിപസ്സനായ സഹഗതം. **അഭിമുഖം വാഹീയതി** മഗ്ഗപരിയാപന്നം. **ഖേത്തകോടി**ന്തി ഖേത്തമരിയാദം. **ദിട്ഠേകട്ഠേ**തി ദിട്ഠിയാ സഹജാതേകട്ഠേ പഹാനേകട്ഠേ ച. **ഓളാരികേ**തി ഉപരിമഗ്ഗവജ്ഝേ ഉപാദായ വുത്തം, അഞ്ഞഥാ ദസ്സനപഹാതബ്ബാപി ദുതിയമഗ്ഗവജ്ഝേഹി ഓളാരികാതി. **അണുസഹഗതേ**തി അണുഭൂതേ. ഇദം ഹേട്ഠിമമഗ്ഗവജ്ഝേ ഉപാദായ വുത്തം. **സബ്ബകിലേസേ** അവസിട്ഠസബ്ബകിലേസേ **പജഹന്തം അനിവത്തന്തം ഗച്ഛതി** പുന പഹാതബ്ബതായ അഭാവതോ. **അനിവത്തന്ത**ന്തി ന നിവത്തന്തം, യഥാ നിവത്തനം ന ഹോതി, ഏവം ഗച്ഛതീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"നിവത്തനരഹിത"**ന്തിആദി. **ഏതം പന** തവ ധുരധോരയ്ഹം.

ഏവമേസാ കസീതി യഥാവുത്തസ്സ പച്ചാമസനം. തേനാഹ **"നിഗമനം കരോന്തോ"**തി. വുത്തസ്സേവ ഹി അത്ഥസ്സ പുന വചനം. **പഞ്ഞാനങ്ഗലേന സതിഫാലം ആകോടേത്വാ**തി പഞ്ഞാസങ്ഖാതേന നങ്ഗലേന സദ്ധിം സതിഫാലസ്സ ഏകാബദ്ധഭാവകരണേന ആകോടേത്വാ. **കട്ഠാ**തി ഏത്ഥ ''കസീ''തി പദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം ''കട്ഠാ കസീ''തി. **കമ്മപരിയോസാന**ന്തി യഥാവുത്തകസികമ്മസ്സ പരിയോസാനഭൂതം. യദിപി പുബ്ബേ ''പഞ്ഞാ മേ യുഗനങ്ഗല''ന്തിആദിനാ അത്തുദ്ദേസികവസേനായം അമതപ്ഫലാ കസി ദസ്സിതാ, മഹാകാരുണികസ്സ പന ഭഗവതോ ദേസനാ സബ്ബസ്സപി സത്തനികായസ്സ സാധാരണാ ഏവാതി ദസ്സേന്തോ **"സാ ഖോ പനേസാ"**തിആദിമാഹ.

ദിവസേയേവാതി തംദിവസേ ഏവ. **ആദിമാഹാ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന കഥാപരിയോസാനേ പാഠപദേസോ ഗഹിതോതി തദഞ്ഞം “ഏവം വുത്തേ”തിആദിപാഠം സന്ധായ **“തതോ പരഞ്ചാ”**തി ആഹ.

കസിഭാരദ്വാജസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഉദയസുത്തവണ്ണനാ

൧൯൮. **ഏതം വുത്ത**ന്തി “ഓദനേന പൂരേസീ”തി ഏതം വചനം വുത്തം. **“ഗഹേതും സമത്ഥോ നാമ നാഹോസീ**തി ഭഗവതോ അധിട്ഠാനബലേനാ”തി വദന്തി. **തം** ബ്രാഹ്മണം വിനേതുകാമതായ കിര ഭഗവാ തഥാ അകാസി.

ഉപാരമ്ഭഭയേനാതി പരൂപവാദഭയേന. **അവത്വാവ നിവത്തോ** “അബ്ഭാഗതോപി പാസണ്ഡോ വാചാമത്തേനപി ന പൂജേതബ്ബോ”തി ബ്രാഹ്മണധമ്മേ വുത്തത്താ. **പക്കന്തോ**തി ബ്രാഹ്മണസ്സ ധമ്മം അവത്വാ പക്കന്തോ ബ്രാഹ്മണസ്സ ന താവ ഞാണം പരിപക്കന്തി. **ഏതം വചനം…പേ॰… മഗമാസി** “പുനപ്പുനഞ്ചേവ വപന്തി ബീജ”ന്തിആദിനാ ധമ്മം കഥേതും അവസ്സം ആകങ്ഖന്തോ. പകാരതോ കസ്സതീതി **പകട്ഠകോ,** രസതണ്ഹായ പകട്ഠോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **“രസഗിദ്ധോ”**തി.

“പുനപ്പുനഞ്ചേവ വപന്തി ബീജ”ന്തി ഇമം ദേസനം ആരഭീതി സമ്ബന്ധോ. **ബീജ**ന്തി ച ഇതി-സദ്ദോ നിദസ്സനത്ഥോ വാ. തേന അവയവേന സമുദായം നിദസ്സേതി. **ഓസക്കസീ**തി സങ്കോചസി. **വുത്ത**ന്തി വപനം കതം. തസ്മാ വുത്തം **“അലമേത്താവതാ”**തി. **“വസ്സിത്വാ”**തി വുട്ഠിം പവത്തേത്വാ.

ദേസനാ…പേ॰… ദസ്സേതി ബ്രാഹ്മണേന വുത്തം അയുത്തവചനം പരിവട്ടേന്തോപി ദിവസേ ദിവസേ ഭിക്ഖാചരിയാ നാമ ഭിക്ഖൂനം കായഗതാ വുത്തീതി. ഖീരം ഹത്ഥേന നയന്തീതി വാ **ഖീരനികാ. കിലമതീ**തി തംതംകിച്ചകരണവസേന ഖിജ്ജതി. **ഫന്ദതീ**തി അനത്ഥസമായോഗവസേന വിപ്ഫന്ദതി. **അപുനബ്ഭവായാ**തി ആയതിം അനുപ്പത്തിയാ. **മഗ്ഗോ നാമാ**തി ഉപായോ നാമ നിബ്ബാനം, തസ്മിം ലദ്ധേ പുനബ്ഭവാഭാവതോ. “പുനപ്പുന”ന്തി വചനം ഉപാദായ ബീജവപനാദയോ പുനപ്പുനധമ്മാ നാമ ജാതാതി ആഹ **“സോളസ പുനപ്പുനധമ്മേ ദേസേന്തേനാ”**തി.

ഉദയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ദേവഹിതസുത്തവണ്ണനാ

൧൯൯. **ഉദരവാതേഹീ**തി വാതകതവിജ്ഝനതോദനാദിവസേന അപരാപരം വത്തമാനേഹി ഉദരവാതേഹി, തസ്സ വാ വികാരേഹി. നിബദ്ധുപട്ഠാകകാലേ പന ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികോവ. **അരഞ്ഞ**ന്തി ഭഗവതോ ഭിക്ഖൂനഞ്ച വസനട്ഠാനഭൂതം തപോവനം. തം **നിദ്ധൂമം ഹോതി** ഉദകതാപനസ്സപി അകരണതോ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ തസ്സ ഉണ്ഹോദകവിക്കിണനചരിയായ ജീവികാകപ്പനം ഹോതി, തസ്മാ.

വത്തമേതം തസ്സ പതികാരത്ഥം പരികഥാദീനമ്പി കാതും ലബ്ഭനതോ. ഇദാനി തത്ഥ കാരണമ്പി സവിസയം ദസ്സേതും **“വണ്ണം ഹീ”**തിആദി വുത്തം.

ഭഗവാ ഹി ആയസ്മതോ ഉപവാണസ്സ ദേവഹിതബ്രാഹ്മണസ്സ തം സമ്ഭാവിതം ഭവിസ്സതി തികിച്ഛാപടിയത്തം, തായ ച അത്തനോ രോഗസ്സ വൂപസമനം, തപ്പസങ്ഗേന ച ദേവഹിതബ്രാഹ്മണോ മമ സന്തികം ആഗന്ത്വാ ധമ്മസ്സവനേന സരണേസു സീലേസു ച പതിട്ഠഹിസ്സതീതി സബ്ബമിദം ഞത്വാ ഏവം **"ഇങ്ഘ മേ ത്വം, ഉപവാണ, ഉണ്ഹോദകം ജാനാഹീ"**തി അവോച. **ആഗമനീയപ്പടിപദം** പുബ്ബഭാഗപ്പടിപദം പുബ്ബഭാഗപ്പടിപത്തിം **കഥേതും വട്ടതി** അനുത്തരിമനുസ്സധമ്മത്താ. **സദേവകേന ലോകേനാ**തി അനവസേസതോ ലോകസ്സ ഗഹണം. ഫലവിസേസാകങ്ഖായ പൂജേതബ്ബാതി പൂജനീയാ, തേ ഏവ ഇധ **"പൂജനേയ്യാ"**തി വുത്താ. തഥാ ആദരേന പൂജേതബ്ബതായ സക്കാരിയാ, ആ-കാരസ്സ രസ്സത്തം, രി-സദ്ദസ്സ ച രേ-ആദേസം കത്വാ **"സക്കരേയ്യാ"**തി വുത്തം. "അപചയേയ്യാ"തി വത്തബ്ബേ യ-കാരലോപം കത്വാ **"അപചേയ്യാ"**തി വുത്തം. **തേസ**ന്തി സദേവകേന പൂജനേയ്യാദീനം. **ഹരിതു**ന്തി നേതും.

ഏത്തകേനപീതി ഉപസങ്കമനാദിനാ ഏത്തകേന അപ്പമത്തകേനപി കതവത്തേന **അയം കിത്തി...പേ॰... സോമനസ്സജാതോ**.

യജമാനസ്സാതി ദേയ്യധമ്മം ദേന്തസ്സ. ദക്ഖിണായ ഇജ്ഝനം നാമ വിപുലഫലഭാവോതി ആഹ **"മഹപ്ഫലോ ഹോതീ"**തി. **വിദിത**ന്തി പടിവിദ്ധപച്ചക്ഖകതം. **ആജാനാതീ**തി വുത്ഥഭവാദിം പരിയാദായ ജാനാതി പടിവിജ്ഝതി. **ജാനിത്വാ**തി ചത്താരി സച്ചാനി മഗ്ഗപടിപാടിയാ പടിവിജ്ഝിത്വാ. അഗ്ഗപ്പത്തതായ **കതകിച്ചതം പത്തോ**. ബ്രാഹ്മണേന അത്തനാ കതോ കാരോ ച ഭഗവതോ ഏവ പച്ചുപട്ഠാതീതി തം ദസ്സേന്തോ **"ഇമിനാ ഖീണാസവേ യജനാകാരേന യജന്തസ്സാ"**തി വുത്തം.

ദേവഹിതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. മഹാസാലസുത്തവണ്ണനാ

൨൦൦. യസ്മാ തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ അനിസ്സയസ്സ ജിണ്ണഭാവേന വിസേസതോ കായോ ലൂഖോ ജാതോ, ജിണ്ണപിലോതികഖണ്ഡേഹി സങ്ഘടിതം പാവുരണം, തസ്മാ **"ലൂഖപാവുരണോ"**തി പദസ്സ **"ജിണ്ണപാവുരണോ"**തി അത്ഥോ വുത്തോ. **പാടിയേക്ക**ന്തി പുത്തേസു ഏകമേകോ ഏകമേകായ വാചായ വിസും വിസും.

സമ്പുച്ഛനം നാമ ഇധ സമ്മന്തനന്തി ആഹ **"സദ്ധിം മന്തയിത്വാ"**തി. **നന്ദിസ്സ**ന്തി അഭിനന്ദിം. അതീതത്ഥേ ഹി ഇദം അനാഗതവചനം. തേനാഹ **"നന്ദിജാതോ... പേ॰... അഹോസി"**ന്തി. **ഭുസ്സന്താ**തി നിബ്ഭുസ്സനവസേന രവന്താ.

വയോഗതന്തി പച്ഛിമവയം ഉപഗതം. സോ പന യസ്മാ പുരിമേ ദ്വേ വയേ അതിക്കമവസേന ഗതോ. പച്ഛിമം ഏകദേസതോ അതിക്കമനവസേന, തസ്മാ വുത്തം - **"തയോ വയേ ഗതം അതിക്കന്തം പച്ഛിമവയേ ഠിത"**ന്തി.

നിപ്പരിഭോഗോതി ജിണ്ണഭാവേന ജവപരക്കമഹാനിയാ അപരിഭോഗോ ന ഭുഞ്ജിതബ്ബോ. **ഖാദനാ അപനീയതീ**തി യവസം അദദന്താ തതോ നീഹരന്തി നാമ. **ഥേരോ**തി വുഡ്ഢോ.

അനസ്സവാതി ന വചനകരാ. **അപ്പതിസ്സാതി** പതിസ്സയരഹിതാ. **അവസവത്തിനോതി** ന മയ്ഹം വസേന വത്തനകാ. **സുന്ദരതരോതി** ഉപത്ഥമ്ഭകാരിഭാവേന സുന്ദരതരോ.

പുരതോതി ഉപത്ഥമ്ഭകഭാവേന പുരതോ കത്വാ. **ഉദകേ പതിട്ഠം ലഭതി** തത്ഥ പതിട്ഠിതോ ഥിരപതിട്ഠഭാവതോ. അദ്ധപതിട്ഠോ ഹി ദണ്ഡോ ദണ്ഡധരപുരിസസ്സ പതിട്ഠം ലഭാപേതി.

ബ്രാഹ്മണിയോതി അത്തനോ ബ്രാഹ്മണിയോ. **പാടിയേക്കന്തി** ''അസുകസ്സ ഗേഹേ അസുകസ്സ ഗേഹേ''തി ഏവം ഉദ്ദേസികം കത്വാ വിസും വിസും. **മാ നിയ്യാദേഹി, അമ്ഹാകം രുച്ചനട്ഠാനമേവാതി** തവ പുത്താനം ഗേഹേസു യം അമ്ഹാകം രുച്ചനട്ഠാനം. തത്ഥേവ ഗമിസ്സാമാതി സബ്ബേസമ്പി ഏതേസം അനുഗ്ഗഹം കാതുകാമോ ഭഗവാ ഏവമാഹ.

തതോ പട്ഠായാതി സോതാപത്തിഫലപടിലാഭതോ പട്ഠായ. യദത്ഥം മയം ഇമസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ മഹാസമ്പത്തിദാനാദിനാ അനുഗ്ഗഹോ കതോ, സോ ചസ്സ പുത്തപരിജനസ്സപി അത്ഥോ സിദ്ധോതി സത്ഥാ ന സബ്ബകാലം തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ പുത്താനം ഗേഹം അഗമാസി, തേ ഏവ പന കാലേന കാലം സത്ഥു സന്തികം ഗന്ത്വാ യഥാവിഭവം സക്കാരസമ്മാനം അകംസൂതി അധിപ്പായോ.

മഹാസാലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. മാനത്ഥദ്ധസുത്തവണ്ണനാ

൨൦൧. **മാനേന ഥദ്ധോതി** ''അയം ഖോ''തിആദിനാ പഗ്ഗഹിതേന മാനേന ഥദ്ധോ ബജ്ഝിതചിത്തോ ഥദ്ധഅയോസലാകോ വിയ കസ്സചിപി അനോനതോ. **ന കിഞ്ചി ജാനാതി** ലോകേ പടിസന്ഥാരമത്തസ്സപി അജാനനതോ.

അബ്ഭുതവിത്തജാതാതി സഞ്ജാതഅബ്ഭുതവിത്താ. വിത്തം വിത്തീതി ച തുട്ഠിപരിയായാ. **അഭൂതപുബ്ബായാതി** യാ തസ്സാ പരിസായ വിത്തി തദാ ഭൂതാ, സാ ഇതോ പുബ്ബേ അഭൂതാ. തേനാഹ **''അഭൂത…പേ… സമന്നാഗതാ''**തി. **അസ്സ പുഗ്ഗലസ്സാതി** അനേന പുഗ്ഗലേന. **അപചിതാതി** പരമനിപച്ചേന പൂജനീയസാമഞ്ഞതോ തത്ഥ അത്തനോ പക്ഖിപനം ഇധ ദേസനാകോസല്ലം.

മാനത്ഥദ്ധസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. പച്ചനീകസുത്തവണ്ണനാ

൨൦൨. **''സബ്ബം സേത''**ന്തി കേനചി **വുത്തേ** തസ്സ **പച്ചനീകം കരോന്തസ്സേവ അസ്സ** ബ്രാഹ്മണസ്സ. **വിനേത്വാതി** വിനാസേത്വാ. **സുണാതീതി അത്ഥോതി** ''സുണാതീ''തി കിരിയാപദം ആഹരിത്വാ ഗാഥായ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ ''ജഞ്ഞാ സുഭാസിത''ന്തി വുത്തത്താ. ന ഹി അസുത്വാ ദേസിതം ജാനിതും സക്കോന്തി.

പച്ചനീകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. വനകമ്മികസുത്തവണ്ണനാ

൨൦൩. വനകമ്മേ നിയുത്തോ, കിരിയമാനേന വനകമ്മം ഏതസ്സ അത്ഥീതി **വനകമ്മികോ. ഇമസ്മിം വനസണ്ഡേ**തി ഇമസ്മിം ഏവംമഹന്തേ വനസണ്ഡേ. ന മേ വനസ്മിം കരണീയമത്ഥി യഥാ, ‘‘ബ്രാഹ്മണ, തുയ്ഹ’’ന്തി അധിപ്പായോ. ഇതരം പന യം മഹാകിലേസവനം, തം മഗ്ഗഞാണഫരസുനാ സമാധിമയസിലായം സുനിസിതേന സബ്ബസോ ഉച്ഛിന്നമൂലം, തതോ ഏവ **നിബ്ബനഥോ** നിക്കിലേസഗഹനോ. വിവേകാഭിരതിയാ ഏകകോ അഭിരതോ പടിപക്ഖവിഗമേന. തേനാഹ **‘‘അരതിം…പേ… ജഹിത്വാ’’**തി.

വനകമ്മികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. കട്ഠഹാരസുത്തവണ്ണനാ

൨൦൪. ധമ്മന്തേവാസികാതി കിഞ്ചിപി ധനം അദത്വാ കേവലം അന്തേവാസികാ. തേനാഹ **‘‘വേയ്യാവച്ചം കത്വാ സിപ്പുഗ്ഗണ്ഹനകാ’’**തി. **ഗമ്ഭീരസഭാവേ**തി സമന്തതോ ദൂരതോ ഗഹനസച്ഛന്നവിപുലതരരുക്ഖഗച്ഛലതായ ച, തദാ ഹിമപിണ്ഡസിന്നഭാവേന മയൂരയാനേഹി പതിട്ഠാതും അസക്കുണേയ്യതായ ച ഗമ്ഭീരഭാവേ.

ബഹുഭേരവേതി ബഹുഭയാനകേ. **അനിഞ്ജമാനേനാ**തി ഇത്ഥമ്ഭൂതത്ഥേ കരണവചനം. **അതിസുന്ദരം വതാ**തി ഏവം സന്തേ നാമ അരഞ്ഞേ ഏവം നിച്ചലകായോ നിസിന്നോ ഝായന്തോ അതിവിയ സുന്ദരഞ്ച ഝാനം ഝായസീതി വദതി.

അച്ഛേരരൂപന്തി അച്ഛരിയഭാവം. **സേട്ഠപ്പത്തിയാ**തി സേട്ഠഭാവപ്പത്തിയാ.

‘‘ലോകാധിപതിസഹബ്യതം ആകങ്ഖമാനോ’’തി ഇമിനാ ബ്രാഹ്മണോ ലോകാധിപതിസഹയോഗം പുച്ഛതി, ‘‘കസ്മാ ഭവ’’ന്തിആദിനാ പന തദഞ്ഞവിസേസാകങ്ഖം പുച്ഛതീതി ആഹ **‘‘അപരേനപി ആകാരേന പുച്ഛതീ’’**തി.

കങ്ഖാതി തണ്ഹാ അഭിക്ഖണവസേന പവത്താ. **അനേകസഭാവേസൂ**തി രൂപാദിവസേന അജ്ഝത്തികാദിവസേന ഏവം നാനാസഭാവേസു ആരമ്മണേസു. അസ്സാദരാഗോ ലോഭോ അഭിജ്ഝാതി **നാനപ്പകാരാ. സേസകിലേസാ വാ** ദിട്ഠിമാനദോസാദയോ. **നിച്ചകാലം അവസ്സിതാ** സത്താനം അവസ്സയഭാവത്താ. **പജപ്പാപനവസേനാ**തി പകാരേഹി തണ്ഹായനവസേന. **നിരന്താ**തി അന്തരഹിതാ നിരവസേസാ.

അനുപഗമനോതി അനുപാദാനോ. **സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ദീപേതി,** തസ്സ ഹി വസേന ഏവ നാനാസഭാവേസു ഭഗവാ സമന്തചക്ഖുനാ പസ്സതീതി **‘‘സബ്ബേ… പേ… ദസ്സനോ’’**തി വുച്ചതി. **അരഹത്തം സന്ധായാഹ,** തഞ്ഹി നിപ്പരിയായതോ ‘‘അനുത്തര’’ന്തി വുച്ചതി.

കട്ഠഹാരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. മാതുപോസകസുത്തവണ്ണനാ

൨൦൫. ഇതോതി മനുസ്സത്തഭാവതോ. **പടിഗന്ത്വാ**തി അഭിഗന്ത്വാ. സഗ്ഗേ ഹി നിബ്ബത്തന്തോ കമ്മഫലേന ധമ്മതാവസേന പടിസന്ധികാലതോ പട്ഠായ

അഭിരതിവസേന അഭിരമതി ഏവ നാമാതി.

മാതുപോസകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഭിക്ഖകസുത്തവണ്ണനാ

൨൦൬. വിരൂപം ഗന്ധം പസവതീതി **വിസ്സോ,** ദുഗ്ഗന്ധോ. **ബാഹിത്വാ**തി അത്തനോ സന്താനതോ ബഹികത്വാ നീഹരിത്വാ. തം പന അനവസേസതോ പജഹനന്തി ആഹ **"അഗ്ഗമഗ്ഗേന ജഹിത്വാ"**തി. സങ്ഖായതി സമ്മദേവ പരിച്ഛിന്ദതി ഏതായാതി **സങ്ഖാ,** ഞാണന്തി ആഹ **"സങ്ഖായാതി ഞാണേനാ"**തി. **ഭിന്നകിലേസത്താ**തി നിരുത്തിനയേന ഭിക്ഖുസദ്ദസിദ്ധിമാഹ.

ഭിക്ഖകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. സങ്ഗാരവസുത്തവണ്ണനാ

൨൦൭. പച്ചേതീതി പത്തിയായതി സദ്ദഹതി. തഥാഭൂതോ ച തമത്ഥം നികാമേന്തോ നാമ ഹോതീതി വുത്തം **"ഇച്ഛതി പത്ഥേതീ"**തി. **സാധു, ഭന്തേ**തി ഏത്ഥ **സാധു**-സദ്ദോ ആയാചനത്ഥോ, ന അഭിനന്ദനത്ഥോതി **"ആയാചമാനോ ആഹാ"**തി വത്വാ ആയാചനേ കാരണം ദസ്സേന്തോ **"ഥേരസ്സ കിരാ"**തിആദിമാഹ. ഉദകസുദ്ധികോ ന ഏകംസേന അപായൂപഗോ, ലദ്ധിയാ പന സാവജ്ജകിലേസഭൂതഭാവതോ ആയാചതി. അഞ്ഞം കാരണം അപദിസന്തോ **"അപിചാ"**തിആദിമാഹ. ഫലഭൂതോ അത്ഥോ ഏതസ്സാതി **അത്ഥവസം,** കാരണന്തി ആഹ **"അത്ഥാനിസംസം അത്ഥകാരണ"**ന്തി. **പപഞ്ചസൂദനിയം** പന ഫലേനേവ അരണീയതോ അത്ഥോ, കാരണന്തി കത്വാ "അത്ഥോ ഏവ അത്ഥവസോ, തസ്മാ **ദ്വേ അത്ഥവസേ**തി ദ്വേ അത്ഥേ ദ്വേ കാരണാനീ"തി വുത്തം.

സങ്ഗാരവസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. ഖോമദുസ്സസുത്തവണ്ണനാ

൨൦൮. ഏവംലദ്ധനാമം പിണ്ഡായ പാവിസീതി യോജനാ. **ഏവമേവ**ന്തി കേനചി അനിമന്തിതേന സയമേവ ഉപസങ്കമന്തേ. **അഫാസുകധാതുക**ന്തി അയുത്തരൂപം. **സഭാധമ്മ**ന്തി സഭായ ചരിതബ്ബം ചാരിത്തധമ്മം. **അസഞ്ചാലേത്വാ**തി ആസനതോ അവുട്ഠാപേത്വാ. **ഉജുകമേവ ആഗച്ഛതി** ലോകഗ്ഗനായകോ ഭഗവാ സബ്ബസത്തുത്തമോ അത്തനോ ഉത്തരിതരസ്സ അഭാവതോ ലോകസ്സ അപചിതിം ന ദസ്സേതി. യേ സബ്ബസോ സംകിലേസേ പജഹന്തി, തേവ പണ്ഡിതേ "സന്തോ"തി ദസ്സേതി **"ഏതേ"**തിആദിനാ.

ഖോമദുസ്സസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ

ബ്രാഹ്മണസംയുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൮. വങ്ഗീസസംയുത്തം

൧. നിക്ഖന്തസുത്തവണ്ണനാ

൨൦൯. **ആളവിയ**ന്തി ആളവിനഗരസമീപേ. **അഗ്ഗചേതിയേ**തി ഗോതമകചേതിയാദീഹി ഉത്തമചേതിയേ. തം കിര ഭൂമിരാമണേയ്യകഭാവേന മനുഞ്ഞതായ പധാനയുത്തതാദിസമ്പത്തിയാ ച ഇതരചേതിയേഹി സേട്ഠസമ്മതം. **കപ്പത്ഥേരേനാ**തി ''കപ്പോ''തി ഗോത്തതോ ആഗതനാമോ ഥേരോ, സഹസ്സപുരാണജടിലാനം അബ്ഭന്തരേ അയം മഹാഥേരോ. **ഓഹീനകോ**തി ഥേരേസു ഗാമം പിണ്ഡായ പവിട്ഠേസു വിഹാരേ ഏവ അവഹീനകോ ഠിതോ. തത്ഥ കാരണമാഹ **''വിഹാരപാലോ''**തിആദി. **സമലങ്കരിത്വാ**തി സമം അലങ്കാരേന അലങ്കരിത്വാ. **കുസലചിത്തം വിദ്ധംസേതി** പവത്തിതും അപ്പദാനവസേന. **ഏതസ്മി**ന്തി ഏതസ്മിം രാഗേ ഉപ്പന്നേ. ''ഏകസ്മി''ന്തി വാ പാഠോ, ഏകസ്മിം വിസഭാഗവത്ഥുകേ രാഗേ ഉപ്പന്നേ. **ധമ്മോ വാ**തി മമ ചിത്തേ ഉപ്പജ്ജനകതോ അഞ്ഞോ ധമ്മോ വാ. യേന കാരണേന പരോ അനഭിരതിം വിനോദേത്വാ ഇദാനേവ അഭിരതിം ഉപ്പാദേയ്യ, തം കാരണം കുതോ ലബ്ഭാതി യോജനാ, തം കാരണം നത്ഥീതി അത്ഥോ, തസ്സ അഭാവകാരണവചനം.

അനഗാരിയന്തി അഗാരവിരഹതോ അനഗാരം പബ്ബജ്ജാ. തത്ഥ നിയുത്തത്താ അനഗാരിയം ക-കാരസ്സ യ-കാരം കത്വാ, പബ്ബജിതന്തി അത്ഥോ. **ആധാവന്തീ**തി ഹദയം അഭിഭവിത്വാ ധാവന്തി. **ഉഗ്ഗതാന**ന്തി ഉളാരാനം പുത്താ. തേനാഹ **''മഹേസക്ഖാ രാജഞ്ഞഭൂതാ''**തി. **ഉത്തമപ്പമാണ**ന്തി സഹസ്സപലം **സമന്താ**തി സമന്തതോ. **പരികിരേയ്യു**ന്തി വിജ്ഝേയ്യും. **ഏതസ്മാ സഹസ്സാ**തി യഥാവുത്താ ധനുഗ്ഗഹസഹസ്സതോ. **അതിരേകതരാ** അനേകസഹസ്സാ. **ഇത്ഥിയോ** ഓലോകനസിതലപിതരോദിതസരേ ഖിപന്തിയോ. **നേവ മം ബ്യാധയിസ്സന്തി** നേവ മം നിജ്ഝായിസ്സന്തി. ''ബ്യാധയിസ്സതീ''തി പാഠോതി വുത്തം **''ചാലേതും ന സക്ഖിസ്സതീതി അത്ഥോ''**തി. **ധമ്മേ സമ്ഹീ**തി സകേ സന്തികേ പതിട്ഠിതേ സാസനധമ്മേ. തേനാഹ **''അനഭിരതിം വിനോദേത്വാ''**തിആദി.

മഗ്ഗന്തി ''മഗ്ഗോ''തി വത്തബ്ബേ ലിങ്ഗവിപല്ലാസേന വുത്തം. തേനാഹ **''സോ ഹി നിബ്ബാനസ്സ പുബ്ബഭാഗമഗ്ഗ്ഗോ''**തി.

നിക്ഖന്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അരതിസുത്തവണ്ണനാ

൨൧൦. **വിഹാരഗരുകോ കിരേസ ഥേരോ**തി ഏതേന ഥേരോ അത്തനോ സദ്ധിവിഹാരികം വങ്ഗീസം ഓവദിതും അനവസരോ. തേന അന്തരന്തരാ തസ്സ ചിത്തം രാഗോ അനുദ്ധംസേതീതി ദസ്സേതി. **സാസനേ അരതി**ന്തി സീലപരിപൂരണേ സമഥവിപസ്സനാഭാവനായ ച അനഭിരതിം. **കാമഗുണേസു ച രതി**ന്തി പഞ്ചസു കാമകോട്ഠാസേസു അസ്സാദം. **പാപവിതക്ക**ന്തി കാമസങ്കപ്പം. **സബ്ബാകാരേനാ**തി സബ്ബേ തദങ്ഗവിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛിന്ദനാകാരേന. യഥാ മഹന്തം അരഞ്ഞം വനഥന്തി, ഏവം മഹന്തം കിലേസവനം **''വനഥ''**ന്തി വുത്തം.

പഥവിഞ്ച വേഹാസന്തി ഭുമ്മത്ഥേ പച്ചത്തവചനം, തസ്മാ പഥവിയം ആകാസേ ചാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"പഥവിട്ഠിത"**ന്തിആദി. **ജഗതീ**തി ച പഥവിയാ വേവചനം. തേനാഹ **"അന്തോപഥവിയ"**ന്തി. **പരിജീരതീ**തി സബ്ബസോ ജരം പാപുണാതി. **സമാഗന്ത്വാ**തി ഞാണേന സമാഗന്ത്വാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"മുതത്താതി വിഞ്ഞാതത്തഭാവാ"**തി.

പടിഘപദേന ഗന്ധരസാ ഗഹിതാ ഘാനജിവ്ഹാനം പടിഹനനവസേന പവത്തനതോ. **മുതപദേന ഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണം ഗഹിതം** മുത്വാ ഗഹേതബ്ബതോ. **ന ലിപ്പതീ**തി ന മക്ഖീയതി.

സട്ഠി-സദ്ദോ ഛ-സദ്ദേന സമാനത്ഥോതി **"സട്ഠിനിസ്സിതാ"**തി പദസ്സ **"ഛആരമ്മണനിസ്സിതാ"**തി അത്ഥോ വുത്തോ. **പുഥൂ അധമ്മവിതക്കാ**തി രൂപവിതക്കാദിവസേന ബഹൂ നാനാവിതക്കാ മിച്ഛാസങ്കപ്പാ. **ജനതായ നിവിട്ഠാ**തി മഹാജനേ പതിട്ഠിതാ. **തേസം വസേനാ**തി തേസമ്പി മിച്ഛാവിതക്കാനം വസേന. **ന കത്ഥചി** ആരമ്മണേ. **കിലേസവഗ്ഗഗതോ**തി കിലേസസങ്ഗണികം ഉപഗതോ ന ഭവേയ്യ, കിലേസവിതക്കാ ന ഉപ്പാദേതബ്ബാതി അത്ഥോ. **ദുട്ഠുല്ലവചനം** കാമപടിസംയുത്തകഥാ.

ദബ്ബജാതികോതി ദബ്ബരൂപോ. **നേപക്കേനാ**തി കോസല്ലേന. **നിബ്ബാനം പടിച്ചാ**തി അസങ്ഖതധാതും ആരമ്മണവസേന പടിച്ച. **പരിനിബ്ബാനകാല**ന്തി അനുപാദിസേസനിബ്ബാനകാലം.

അരതിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പേസലസുത്തവണ്ണനാ

൨൧൧. ഏതേസന്തി ഏതേസം മഹല്ലകാനം. **ന പാളി** ആഗച്ഛതി അപ്പഗുണഭാവതോ. ന ച പാളി ഉപട്ഠാതി, ഏകായ പാളിയാ സതി പാളിഗതിയാ തഥാ തഥാ ഉപട്ഠാനമ്പി നേസം നത്ഥീതി വദതി. **ന അട്ഠകഥാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. സിഥിലധനിതാദിതംതംബ്യഞ്ജനബുദ്ധിം അഹാപേത്വാ ഉച്ചാരണം **പദബ്യഞ്ജനമധുരതാ. അതിക്കമിത്വാ മഞ്ഞതി** അഞ്ഞേ ഭിക്ഖൂ. ഹീളനവസേന അഭിഭവിത്വാ പടിഭാനസുതേന അത്താനം പസംസതി സമ്ഭാവേതി. മാനസ്സ പവത്തിതായ സഹജാതനിസ്സയാദിപച്ചയധമ്മാ തംസഹഭുധമ്മാ. മാനവസേന **വിപ്പടിസാരീ അഹുവാ**. മാ അഹോസീതി യോജനാ. **വണ്ണഭണന**ന്തി പരേഹി കിരിയമാനം ഗുണാഭിത്ഥവം. **അഖിലോ**തി പഞ്ചചേതോഖിലരഹിതോ. **നിസ്സേസം നവവിധ**ന്തി നവവിധമ്പി മാനം കസ്സചി ഏകദേസസ്സാപി അസേസതോ. **വിജ്ജായാ**തി അഗ്ഗമഗ്ഗവിജ്ജായ. അച്ചന്തമേവ **സമിതതായ** വൂപസമിതതായ **സമിതാവീ**.

പേസലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ആനന്ദസുത്തവണ്ണനാ

൨൧൨. രാഗോതി ഏത്ഥ ആയസ്മതോ വങ്ഗീസസ്സ രാഗസ്സ ഉപ്പത്തിയാ കാരണം വിഭാവേതും **"ആയസ്മാ ആനന്ദോ"**തിആദി വുത്തം. **ത**ന്തി ആനന്ദത്ഥേരം. **ആരമ്മണം പരിഗ്ഗഹേതു**ന്തി കായവേദനാദിഭേദം ആരമ്മണം സതിഗോചരം. അസുഭദുക്ഖാദിതോ, രൂപാദിഏകേകമേവ വാ ഛളാരമ്മണം

അനിച്ചദുക്ഖാദിതോ പരിഗ്ഗണ്ഹിതും പരിച്ഛിജ്ജ ജാനിതും. **ഇത്ഥിരൂപാരമ്മണേ**തി ഇത്ഥിസന്താനേ രൂപസഭാവേ ആരമ്മണേ.

നിബ്ബാപനന്തി നിബ്ബാപയതി ഏതേനാതി നിബ്ബാപനം. **വിപല്ലാസേനാ**തി അസുഭേ ''സുഭ''ന്തി വിപല്ലാസഭാവഹേതു. **രാഗട്ഠാനിയ**ന്തി രാഗുപ്പത്തിഹേതു. **ഇട്ഠാരമ്മണ**ന്തി സുഭാരമ്മണം. ഏത്ഥ ച ഇട്ഠാരമ്മണസീസേന തത്ഥ ഇട്ഠാകാരഗ്ഗഹണം വദതി. തഞ്ഹി വജ്ജനീയം. **പരതോ**തി അവസവത്തനത്ഥേന അഞ്ഞതോ. സങ്ഖാരാ ഹി ''മാ ഭിജ്ജന്തൂ''തി ഇച്ഛിതാപി ഭിജ്ജന്തേവ, തസ്മാ തേ അവസവത്തിത്താ പരോ നാമ, സാ ച നേസം പരതാ അനിച്ചദസ്സനേന പാകടാ ഹോതീതി വുത്തം **''പരതോ പസ്സാതി അനിച്ചതോ പസ്സാ''**തി. കാമം വിപസ്സനാ സങ്ഖാരനിമിത്തം ന പരിച്ചജതി സങ്ഖാരേ ആരബ്ഭ വത്തനതോ, യേസം പന നിമിത്താനം അഗ്ഗഹണേന അനിമിത്താതി ഗഹിതും അരഹതി, തം ദസ്സേതും **''നിച്ചാദീനം നിമിത്താന''**ന്തിആദി വുത്തം. സലക്ഖണ-സാമഞ്ഞലക്ഖണ-ദസ്സനവസേന മാനസ്സ ദസ്സനാഭിസമയോ, വിപസ്സനായ പഹാനാഭിസമയോ. ''മഗ്ഗേനാ''തി വദന്തി, മഗ്ഗേനേവ പന അസമ്മോഹതോ പരിഞ്ഞാപടിവേധവസേന ദസ്സനാഭിസമയോ, പഹാനപടിവേധവസേന പഹാനാഭിസമയോ. **രാഗാദിസന്തതായാ**തി രാഗാദീനം സമുച്ഛേദവസേന പടിപ്പസ്സദ്ധിവസേന വൂപസമേതബ്ബതോ സന്തഭാവേന.

ആനന്ദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. സുഭാസിതസുത്തവണ്ണനാ

൨൧൩. അങ്ഗീയന്തി ഹേതുഭാവേന ആഗമഭാവേന അവയവഭാവേന വാ ഞായന്തീതി **അങ്ഗാനി,** കാരണാനി, അവയവാ വാതി ആഹ **''അങ്ഗേഹീതി കാരണേഹി, അവയവേഹി വാ''**തി. വിരതിയോ സുഭാസിതവാചായ പുബ്ബം പതിട്ഠിതാ ഹോന്തീതി മുസാവാദാവേരമണിആദയോ തസ്സാ വിസേസഹേതൂതി ആഹ **''മുസാവാദാ…പേ॰… കാരണാനീ''**തി. യസ്മാ അരിയവോഹാരാ വിസേസതോ ചേതനാസഭാവാ, തസ്മാ വചീസുചരിതസമുദായസ്സ സച്ചവാചാദയോ അങ്ഗഭൂതാതി ആഹ **''സച്ചവചനാദയോ ചത്താരോ അവയവാ''**തി. **നിസ്സക്കവചന**ന്തി ഹേതുമ്ഹി നിസ്സക്കവചനം. തേനാഹ **''സമനുആഗതാ പവത്താ''**തി. വാചാ ഹി തായ വിരതിയാ സമ്മാ അനുരൂപതോ ആഗതാ പവത്താതി ''സമന്നാഗതാ''തി വുച്ചതി. **കരണവചന**ന്തി സഹയോഗേ കരണവചനം. തേനാഹ **''യുത്താ''**തി. സഹജാതാപി ഹി ചേതനാ യഥാസമാദിന്നായ വിരതിയാ സമ്മാ അനുരൂപതോ യുത്താതി വത്തും അരഹതി.

സമുല്ലപനവാചാതി സദ്ദവാചാ, സാ വുച്ചതീതി **വാചാ** നാമ. വിഞ്ഞത്തി പന വുച്ചതി ഏതായാതി **വാചാ** നാമ, തഥാ വിരതി ചേതനാവാചാ. **ന സാ ഇധ അധിപ്പേതാ**തി സാ ചേതനാവാചാ വിഞ്ഞത്തിവാചാ വിയ ഇധ ഇമസ്മിം സുത്തേ ന അധിപ്പേതാ ''സുഭാസിതാ ഹോതീ''തി വചനതോ. തേനാഹ **''അഭാസിതബ്ബതോ''**തി. സുട്ഠു **ഭാസിതാ**തി സമ്മാ ഞായേന ഭാസിതാ വചീസുചരിതഭാവതോ. **അത്ഥാവഹത**ന്തി ഹിതാവഹകാലം പതി ആഹ. **കാരണസുദ്ധി**ന്തി യോനിസോമനസികാരേന കാരണവിസുദ്ധിം. **ദോസാഭാവ**ന്തി അഗതിഗമനാദിദോസാഭാവം. രാഗദോസാദിവിനിമുത്തഞ്ഹി തം ഭാസതോ അനുരോധവിരോധവിവജ്ജനതോ അഗതിഗമനം ദൂരസമുഗ്ഘാടിതമേവാതി.

അനുവാദവിമുത്താതി അപവാദവിരഹിതാ. **സബ്ബാകാരസമ്പത്തിം ദീപേതി,** അസതി ഹി സബ്ബാകാരസമ്പതിയം അനുവജ്ജതാപി.

കിഞ്ചാപി പുബ്ബേ ധമ്മാധിട്ഠാനാ ദേസനാ ആരദ്ധാ, പുഗ്ഗലജ്ഝാസയതോ പന **പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ...പേ॰... വചനമേതം**. കാമഞ്ചേത്ഥ **"അഞ്ഞതരനിദ്ദോസവചന"**ന്തി അവിസേസതോ വുത്തം, "ധമ്മംയേവ ഭാസതീ"തിആദിനാ പന അധമ്മദോസാദിരഹിതായ വാചായ വുച്ചമാനത്താ ഇധാപി സുഭാസിതാ വാചാ അധിപ്പേതാതി. "സുഭാസിതംയേവാ"തി അവധാരണേന നിവത്തിതം സരൂപതോ ദസ്സേതി **"നോ ദുബ്ഭാസിത"**ന്തി ഇമിനാ. തേനാഹ **"തസ്സേവ വാചങ്ഗസ്സ പടിപക്ഖഭാസനനിവാരണ"**ന്തി. പടിയോഗീനിവത്തനത്ഥോ ഹി ഏവ-സദ്ദോ, തേന പിസുണവാചാപടിക്ഖേപോ ദസ്സിതോ. "സുഭാസിത"ന്തി വാ ഇമിനാ ചതുബ്ബിധം വചീസുചരിതം ഗഹിതന്തി **"നോ ദുബ്ഭാസിതന്തി ഇമിനാ മിച്ഛാവാചപ്പഹാനം ദീപേതീ"**തി വുത്തം. സബ്ബവചീസുചരിതസാധാരണവചനഞ്ഹി സുഭാസിതന്തി. തേന പരഭേദനാദികം അസബ്ഭാദികഞ്ച ബോധിസത്താനം വചനം അപിസുണാദിവിസയന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ഭാസിതബ്ബവചനലക്ഖണ**ന്തി ഭാസിതബ്ബസ്സ വചനസ്സ സഭാവലക്ഖണം ദീപേതീതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. യദി ഏവം നനു അഭാസിതബ്ബം പഠമം വത്വാ ഭാസിതബ്ബം പച്ഛാ വത്തബ്ബം യഥാ "വാമം മുഞ്ച, ദക്ഖിണം ഗണ്ഹാ"തി ആഹ **"അങ്ഗപരിദീപനത്ഥം പനാ"**തിആദി.

പഠമേനാതി "സുഭാസിത"ന്തി പദേന. **ധമ്മതോ അനപേത**ന്തി അത്തനോ പരേസഞ്ച ഹിതസുഖാവഹധമ്മതോ അനപേതം. **മന്താവചന**ന്തി മന്തായ പവത്തേതബ്ബവചനം. പഞ്ഞവാ അവികിണ്ണവാചോ ഹി ന ച അനത്ഥാവഹം വാചം ഭാസതി. **ഇതരേഹി ദ്വീഹീ**തി തതിയചതുത്ഥപദേഹി. **"ഇമേഹി ഖോതിആദീനീ**തി കരണേ ഏതം ഉപയോഗവചന"ന്തി കേചി. **തം വാച**ന്തി യഥാവുത്തം ചതുരങ്ഗികം. യഞ്ച വാചം മഞ്ഞന്തീതി സമ്ബന്ധോ. **അഞ്ഞേതി** ഇതോ ബാഹിരകാ ഞായവാദിനോ അക്ഖരചിന്തകാ ച. "പടിഞ്ഞാഹേതുഉദാഹരണൂപനയനിഗമനാനി അവയവാ വാക്യസ്സാ"തി വദന്തി. **നാമാദീഹീ**തി നാമാഖ്യാതപദേഹി. **ലിങ്ഗം** ഇത്ഥിലിങ്ഗാദി **വചനം** ഏകവചനാദി. പഠമാദി **വിഭത്തി** അതീതാദി **കാലം**. കത്താ സമ്പദാനം അപാദാനം കരണം അധികരണം കമ്മഞ്ച **കാരകം**. **സമ്പത്തീഹി സമന്നാഗത**ന്തി ഏതേ അവയവാദികേ സമ്പാദേത്വാ വുത്തം. **തം പടിസേധേതീ**തി തം യഥാവുത്തവിസേസമ്പി വാചം "ഇമേഹി ഖോ"തി വദന്തോ ഭഗവാ പടിസേധേതി. **ഖോ**-സദ്ദോ ഹേത്ഥ അവധാരണത്ഥോ. തേനാഹ **"അവയവാദീ"**തിആദി. യാ കാചി അസഭാവനിരുത്തിലക്ഖണാ. സാ മിലക്ഖുഭാസാ. **സീഹളകേനേവാതി** സീഹളഭാസായ പരിയാപന്നേന വചനേന. **അരഹത്തം പാപുണിംസൂ**തി സംസാരേ അതിവിയ സഞ്ജാതസംവേഗാ തന്നിസ്സരണേ നിന്നപോണമാനസാ ഹുത്വാ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ മഗ്ഗപടിപാടിയാ അരഹത്തം പാപുണിംസു.

പാതോവ ഫുല്ലിതകോകനദന്തി പാതോവ സംഫുല്ലപദുമം. **ഭിജ്ജിയതേതി** നിബ്ഭിജ്ജിയതി നിബ്ഭിഗ്ഗോ ജായതി. **മനുസ്സത്തം ഗതാ**തി മനുസ്സത്തഭാവം ഉപഗതാ.

ബുദ്ധന്തരേതി ബുദ്ധുപ്പാദന്തരേ ദ്വിന്നം ബുദ്ധുപ്പാദാനം അന്തരാ. തദാ ഹി പച്ചേകബുദ്ധാനം സാസനേ, ന ബുദ്ധസാസനേ ദിപ്പമാനേ.

ജരായ പരിമദ്ദിതന്തി യഥാ ഹത്ഥചരണാദിഅങ്ഗാനി സിഥിലാനി ഹോന്തി, ചക്ഖാദീനി ഇന്ദ്രിയാനി സവിസയഗ്ഗഹണേ അസമത്ഥാനി ഹോന്തി, യോബ്ബനം സബ്ബസോ വിഗതം, കായബലം അപഗതം, സതിമതിധിതിആദയോ വിപ്പയുത്താ, പുബ്ബേ അത്തനോ ഓവാദപടികരാ പുത്തദാരാദയോപി അപസാദകാ, പരേഹി വുട്ഠാപനീയസംവേസനീയതാ പുനദേവ ബാലഭാവപ്പത്തി ച ഹോന്തി, ഏവം ജരായ സബ്ബസോ വിമദ്ദിതം. **ഏത**ന്തി സരീരം വദതി.
മിലാതഛവിചമ്മനിസ്സിതന്തി ജിണ്ണഭാവേന അപ്പമംസലോഹിതത്താ മിലാതേഹി ഗതയോബ്ബനേഹി ധമ്മേഹി സന്നിസ്സിതം. **ഘാസമാമിസ**ന്തി ഘാസഭൂതം ആമിസം മച്ചുനാ ഗിലിത്വാ വിയ പതിട്ഠപേതബ്ബതോ.
കേസലോമാദി**നാനാകുണപപൂരിതം**. തതോ ഏവ **അസുചിഭാജനം ഏതം**. സബ്ബഥാപി നിസ്സാരതായ **കദലിക്ഖന്ധസമം**.

അനുച്ഛവികാഹീതി സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ അനുരൂപാഹി. **ന താപേയ്യാ**തി ചിത്തഞ്ച കായഞ്ച ന താപേയ്യ. താപനാ ചേത്ഥ സമ്പതി ആയതി ച വിസാദനാ. **ന ബാധേയ്യാ**തി **"നാഭിഭവേയ്യാ"**തി പദസ്സ അത്ഥദസ്സനം. **അപിസുണവാചാവസേനാ**തി സബ്ബസോ പഹീനപിസുണവാചതാവസേന. **പാപാനീ**തി ലാമകാനി നികിട്ഠകാനി. തേനാഹ **"അപ്പിയാനീ"**തിആദി. **അനാദായാ**തി അഗ്ഗഹേത്വാ.

സാധുഭാവേനാതി നിദ്ദോസമധുരഭാവേന. **അമതസദിസാ**തി സദിസേ തബ്ബോഹാരോതി, കാരണേ വായം കാരിയവോഹാരോതി ആഹ **"നിബ്ബാനാമതപച്ചയത്താ വാ"**തി. പച്ചയവസേന ഹി സാ തദാ ദസ്സനപ്പവത്തി. **ചരിയാ**തി ചാരിത്തം. **പോരാണാ** നാമ പഠമകപ്പികാ, ബുദ്ധാദയോ വാ അരിയാ.

പതിട്ഠിതാതി നിച്ചലഭാവേന അട്ഠിം കത്വാ പച്ചയായത്തഭാവതോ അവിസംവാദനകാ. ഉഭയഥാ പടിപത്തിം ആഹ **"അത്തനോ ച പരേസഞ്ച അത്ഥേ പതിട്ഠിതാ"**തി. **അത്ഥേ** ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികാദിഹിതേ പതിട്ഠിതത്താ ഏവ **ധമ്മേ** അവിഹിംസാദിധമ്മേ പതിട്ഠിതാ. **അനുപരോധകര**ന്തി ഏതേന ഹിതപരിയായോയം അത്ഥ-സദ്ദോതി ദസ്സേതി. **ധമ്മിക**ന്തി ധമ്മതോ അനപേതം, അത്ഥധമ്മൂപസംഹിതം വാ.

നിബ്ബാനപ്പത്തിയാതി നിബ്ബാനപ്പത്തിയത്ഥം. **ദുക്ഖസ്സ അന്തകിരിയായ** അന്തകരണത്ഥം. യസ്മാ ബുദ്ധോ ഖേമായ ഭാസതി, തസ്മാ ഖേമുപ്പത്തിഹേതുയാ **ഖേമാ,** തസ്മാ സാ സബ്ബവാചാനം ഉത്തമാതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **മന്താവചനവസേനാ**തി സബ്ബദോസരഹിതവസേന.

സുഭാസിതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. സാരിപുത്തസുത്തവണ്ണനാ

൨൧൪. വാക്കരണചാതുരിയതോ വചനഗുണഹേതൂനം പൂരിയാ പൂരേ ഭവാതി പോരീ, തായ **പോരിയാ**. തേനാഹ **"അക്ഖരാദിപരിപുണ്ണായാ"**തി. **അവിബദ്ധായാ**തി പിത്താദീഹി ന വിബദ്ധായ അനുപദ്ദുതായ. തേനാഹ **"അപലിബുദ്ധായാ"**തിആദി. **നിദ്ദോസായാ**തി അത്ഥതോ ബ്യഞ്ജനതോ

വിഗതദോസായ. **അക്ഖലിതപദബ്യഞ്ജനായാ**തി അഗലിതപദബ്യഞ്ജനായ, **അത്ഥസ്സ വിഞ്ഞാപനിയാ**തി ദിട്ഠധമ്മികാദിഅത്ഥസ്സ ബോധനേ പരിയത്തായ. **ഭിക്ഖുന**ന്തി ഗാഥാസുഖത്ഥം രസ്സം കത്വാ വുത്തം.

"സംഖിത്തേനപി ദേസേതി, വിത്ഥാരേനപി ഭാസതീ"തി നയിദം പഠമം ഉദ്ദിസിത്വാ തസ്സ അത്ഥസ്സ കിത്തനവസേന പവത്തിതം വചനം സന്ധായ വുത്തം. സാ ഹി വിത്ഥാരദേസനാ ഏവ ഹോതി. യാ പന ദേസനാ കദാചി ധമ്മപടിഗ്ഗാഹകാനം അജ്ഝാസയവസേന സംഖിത്തേനേവ ദസ്സേത്വാ നിക്ഖിപതി, യാ ച കദാചി വിത്ഥാരേന, തദുഭയം സന്ധായ വുത്തം. തേനാഹ **"ചത്താരിമാനീ"**തിആദി. സഭാവമധുരോ പച്ചയവസേന മധുരതരോ ഹോതീതി ദസ്സേതും **"യഥാ"**തിആദി വുത്തം. വിവിധാകാരം കത്വാ ധമ്മം കഥേതും പടിഭാതീതി **പടിഭാനം,** ദേസനാപകാരഞാണം. തേനാഹ **"സമുദ്ദതോ"**തിആദി. **ഓദഹന്തീ**തി അവജാനനവസേന ഗമേന്തി.

സാരിപുത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. പവാരണാസുത്തവണ്ണനാ

൨൧൫. തസ്മിം അഹൂതി തസ്മിം അഹനീതി ആഹ **"തസ്മിം ദിവസേ"**തി. **അനസനേനാ**തി സബ്ബസോ ആഹാരസ്സ അഭുഞ്ജനേന. സാസനികസീലേന ബാഹിരകഅനസനേന വാ ഉപേതോ ഹുത്വാതി യോജനാ. **വാ**-സദ്ദേന ഖീരപാനമധുസായനാദീനിപി സങ്ഗണ്ഹാതി. പകാരേഹി ദിട്ഠാദീഹി വാരേതി കായകമ്മാദികേ സരാപേതി ഗാരയ്ഹേ കരോതി ഏതായാതി **പവാരണാ,** പടിപത്തിവിസോധനായ അത്തനോ അത്തനോ വജ്ജസോധനായ ഓകാസദാനം. യസ്മാ യേഭുയ്യേന വസ്സംവുട്ഠേഹി കാതബ്ബാ ഏസാ വിസുദ്ധിദേസനാ, തസ്മാ വുത്തം **"വസ്സംവുട്ഠപവാരണായ. വിസുദ്ധിപവാരണാതിപി ഏതിസ്സാവ നാമ"**ന്തി. തദാ തസ്സ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ തുണ്ഹീഭാവസ്സ അനവസേസതായപി വണ്ണം ദസ്സേതും പാളിയം ''തുണ്ഹീഭൂത''ന്തി വുത്തന്തി ആഹ **"യതോ യതോ…പേ॰… നത്ഥീ"**തി. ഹത്ഥസ്സ കുക്കുച്ചതാ അസംയമോ അസമ്പജഞ്ഞകിരിയാ **ഹത്ഥകുക്കുച്ചം**. തഥാ **പാദകുക്കുച്ചം** വേദിതബ്ബം, **വാ**-സദ്ദോ അവുത്തവികപ്പത്ഥോ, തേന തദഞ്ഞേസമഭാവോ വിഭാവിതോതി ദട്ഠബ്ബം.

പഞ്ചപസാദേഹീതി പഞ്ചവണ്ണേഹി പസാദേഹി. **വോസ്സഗ്ഗത്ഥോ** യഥാരുചി കിരിയായ വോസ്സജ്ജനം. **പുച്ഛനത്ഥേ**തി പടിക്ഖേപമുഖേനേവ പുച്ഛനത്ഥേ **ന**കാരോ, **മേ കിഞ്ചി** കിരിയം വാ വാചസികം വാ ന ഗരഹഥ, കിം നു ഗരഹഥ കായവാചാഹീതി അത്ഥോ. കേചി ''ദ്വാരാനേവാ''തി ദ്വാരസീസേന ദ്വാരപ്പവത്തചരിയം വദന്തി. വിസുദ്ധിപവാരണായ അധിപ്പേതത്താ യേന പവാരിതം, തേനേവ വിസുദ്ധീതി ഞായതി, യേന ന പവാരിതം. കിം നു തം അവിസുദ്ധന്തി സിയാ കസ്സചി പുഥുജ്ജനസ്സ ആസങ്കാ? തന്നിവാരണത്ഥമാഹ **"നോ അപരിസുദ്ധത്താ"**തി. **മനോദ്വാരം പരിസുദ്ധം** അസുചികാരകഉപക്കിലേസാനം ദൂരീകതത്താ. **ഇദാനി** ഏതരഹി ബുദ്ധകാലേ. **ഏത്ഥാ**തി മനോദ്വാരപരിസുദ്ധിയം.

കായവചീസമാചാരപരിസുദ്ധിയാ പവേദിതായ മനോസമാചാരപരിസുദ്ധി അത്ഥതോ പവേദിതാവ ഹോതീതി **"കായികം വാ വാചസികം വാ"**ഇച്ചേവാഹ. തഥാ ഹി വുത്തം **"കായികം വാ വാചസികം വാതി ഇദം ചതുന്നം അരക്ഖിയതം**

സന്ധായ ഥേരോ ആഹാ”തി. “ഭിക്ഖവേ, പവാരേമി വോ”തി ഭിക്ഖുസങ്ഘവിസയത്താ പവാരണായ തത്ഥ ഭിക്ഖുസങ്ഘേന വത്തബ്ബം പടിവചനം ദേന്തോ ധമ്മസേനാപതി **“ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ഭാരം വഹന്തോ”**തി വുത്തോ. തേനാഹ **“ന ഖോ മയം, ഭന്തേ”**തിആദി. **അരക്ഖിയാനീ**തി പരാനുവാദതോ ന ഭായിതബ്ബാനി സുപരിസുദ്ധഭാവതോ.

“അനുപ്പന്നസ്സാ”തി ഇദം അധിപ്പായികവചനന്തി തദധിപ്പായം വിവരന്തോ **“കസ്സപസമ്മാസമ്ബുദ്ധതോ പട്ഠായാ”**തിആദിമാഹ. **കസ്സപസമ്മാസമ്ബുദ്ധതോ**തി വിഭത്തേ നിസ്സക്കം, തസ്മാ കസ്സപസമ്മാസമ്ബുദ്ധതോ ഓരന്തി അത്ഥോതി. **അഞ്ഞേനാ**തി ഇതോ ഭഗവതോ അഞ്ഞേന. **അനുപ്പാദിതപുബ്ബസ്സാ**തി പരസന്താനേ ന ഉപ്പാദിതപുബ്ബസ്സ. സസന്താനേ പന പച്ചേകബുദ്ധാനം വസേന ന ഉപ്പാദിതോതി ന സക്കാ വത്തും. **സമനുആഗതാ**തി സമ്മാ അനു ഉപഗതാ. **ഭഗവതോ സീലാദയോ ഗുണാ**തി ബുദ്ധഭൂതസ്സ ഗുണാ അധിപ്പേതാതി ആഹ **“അരഹത്തമഗ്ഗമേവ നിസ്സായ ആഗതാ”**തി. **സബ്ബഗുണാ**തി ദസബലഞാണാദയോ സബ്ബേ ബുദ്ധഗുണാ. **ഭന്തേ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ. തേന “ഇമേസം പന...പേ०... വാചസികം വാ”തി യാവായം പാളിപദേസോ, തം സബ്ബം ഗണ്ഹാതി. തേനാഹ **“ഇദം ഥേരോ...പേ०... പവാരേന്തോ ആഹാ”**തി.

യം അത്തനോ പുഞ്ഞാനുഭാവസിദ്ധം ചക്കരതനം നിപ്പരിയായതോ തേന പവത്തിതം നാമ, ന ഇതരന്തി പഠമനയോ വുത്തോ. യസ്മാ പവത്തിതസ്സേവ അനുപവത്തനം, പഠമനയോ ച തംസദിസേ തബ്ബോഹാരവസേന വുത്തോതി തം അനാദിയിത്വാ ദുതിയനയോ വുത്തോ. **ദസവിധ**ന്തി അന്തോജനസ്മിം, ബലകായേ രക്ഖാവരണഗുത്തിയാ സംവിധാനം, ഖത്തിയേസു അനുയുത്തേസു, ബ്രാഹ്മണഗഹപതികേസു, നേഗമജാനപദേസു, സമണബ്രാഹ്മണേസു, മിഗപക്ഖീസു അധമ്മചാരപടിക്ഖേപോ, അധനാനം ധനാനുപ്പദാനം, സമണബ്രാഹ്മണേ ഉപസങ്കമിത്വാ പഞ്ഹപുച്ഛനന്തി ഏവം ദസവിധം. തത്ഥ ഗഹപതികേ പക്ഖിജാതേ ച വിസും കത്വാ ഗഹണവസേന **ദ്വാദസവിധം. ചക്കവത്തിവത്ത**ന്തി ചക്കവത്തിഭാവാവഹം വത്തം. യസ്മാ യാഥാവതോ പവത്തിതം, തദനുരൂപകം പന ഞായേന യുത്തകേന പവത്തിതം നാമ ഹോതീതി ആഹ **“സമ്മാ നയേന ഹേതുനാ കാരണേനാ”**തി. **ഉഭതോഭാഗവിമുത്താ**തി ഉഭയഭാഗേഹി ഉഭയഭാഗതോ വിമുത്താതി അയമേത്ഥ അത്ഥോതി ദസ്സേതി **“ദ്വീഹി ഭാഗേഹി വിമുത്താ, അരൂപാ...പേ०... നാമകായതോ”**തി ഇമിനാ. **തേവിജ്ജാദിഭാവ**ന്തി തേവിജ്ജഛളഭിഞ്ഞചതുപ്പടിസമ്ഭിദഭാവം. പഞ്ഞാവിമുത്താ ഹി തം തിവിധം അപ്പത്താ കേവലം പഞ്ഞായ ഏവ വിമുത്താ.

വിസുദ്ധത്ഥായാതി വിസുദ്ധിപവാരണത്ഥായ. സംയോജനട്ഠേന **സംയോജനസങ്ഖാതേ ചേവ** ബന്ധനട്ഠേന **ബന്ധനസങ്ഖാതേ ച. വിജിതസങ്ഗാമ**ന്തി യഥാ രാഗാദയോ പുന ന സീസം ഉക്ഖിപന്തി, ഏവം അരിയമഗ്ഗസേനായ വസേന വിജിതസങ്ഗാമം. തേനാഹ **“വിജിതരാഗദോസമോഹസങ്ഗാമ”**ന്തി. **മാരബലസ്സാ**തി മാരസേനായ, മാരസ്സ വാ സാമത്ഥിയസ്സ. **വേനേയ്യസത്ഥ**ന്തി വിനേതബ്ബജനസമൂഹം. സകടാദിസത്ഥസഭാഗതോ വിനേയ്യോവ സത്ഥോതി തം വേനേയ്യസത്ഥം. സീലസാരാദിഅഭാവതോ **അന്തോതുച്ഛോ**.

പവാരണാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. പരോസഹസ്സസുത്തവണ്ണനാ

൨൧൮. സഹസ്സതോ പരം അഡ്ഢതേയ്യഭിക്ഖുസതം തദാ ഭഗവന്തം പയിരുപാസതീതി ആഹ **"പരോസഹസ്സന്തി അതിരേകസഹസ്സ"**ന്തി. **നിബ്ബാനേ കുതോചി ഭയം നത്ഥീ**തി കുതോചിപി കാരണതോ നിബ്ബാനേ ഭയം നത്ഥി അസങ്ഖതഭാവേന സബ്ബസോ ഖേമത്താ. തേനാഹ ഭഗവാ - "ഖേമഞ്ച വോ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മം ദേസേസ്സാമി ഖേമഗാമിനിഞ്ച പടിപദ"ന്തിആദി (സം॰ നി॰ ൪.൩൭൩-൪൦൭). ന കുതോചി ഭയം ഏതസ്മിം അധിഗതേതി **അകുതോഭയം,** നിബ്ബാനം. തേനാഹ **"നിബ്ബാനപ്പത്തസ്സാ"**തിആദി. **വിപസ്സിതോ പട്ഠായാ**തി അമ്ഹാകം ഭഗവതോ നാമവസേന ഇസീനം സത്തമഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തം. തേ ഹി തത്ഥ തത്ഥ സുത്തേ ബഹുസോ കിത്തിതാ. **ഇസീനന്തി** വാ പച്ചേകബുദ്ധസാവകബാഹിരകഇസീനം സത്തമോ ഉത്തരോ സേട്ഠോതി അത്ഥോ.

അട്ഠുപ്പത്തിവസേനാതി കാരണസമുട്ഠാനവസേന. തദസ്സ അട്ഠുപ്പത്തിം വിഭാവേതും **"സങ്ഘമജ്ഝേ"**തിആദി വുത്തം. പടിഭാനസമ്പന്നവാചായ അഞ്ഞേ ഈസതി അഭിഭവതീതി **വങ്ഗീസോ**. തേനാഹ **"പടിഭാനസമ്പത്തി"**ന്തിആദി.

കിലേസുമ്മുജ്ജനസതാനീതി രാഗാദികിലേസാനം രജ്ജനദുസ്സനാദിനയേഹി സവിസയേ അയോനിസോ ഉട്ഠാനാനി. യദി അനേകാനി സതാനി, അഥ കസ്മാ "ഉമ്മഗ്ഗപഥ"ന്തി? വുത്തന്തി ആഹ **"വട്ടപഥത്താ പന പഥ"**ന്തി. രാഗദോസമോഹമാനദിട്ഠിവസേന **രാഗഖിലാദീനി പഞ്ച**ഖിലാനി. **വിഭജന്ത**ന്തി വിഭജനവസേന കഥേന്തം. **വിഭജിത്വാ**തി ഞാണേന വിവേചേത്വാ.

അമതേ അക്ഖാതേതി അമതാവഹേ ധമ്മേ ദേസിതേ. **ധമ്മസ്സ പസ്സിതാരോ** സച്ചസമ്പടിവേധേന. **അസംഹീരാ** ദിട്ഠിവാതേഹി.

അതിവിജ്ഝിത്വാതി പടിവിജ്ഝിത്വാ. **അതിക്കമഭൂത**ന്തി അതിക്കമനട്ഠേന ഭൂതം. **ദസദ്ധാന**ന്തി ദസന്നം ഉപഡ്ഢാനം. തേനാഹ **"പഞ്ചന്ന"**ന്തി. **ജാനന്തേനാ**തി ധമ്മസ്സ സുദുല്ലഭതം ജാനന്തേന.

പരോസഹസ്സസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. കോണ്ഡഞ്ഞസുത്തവണ്ണനാ

൨൧൯. ഏവംഗഹിതനാമോതി "അഞ്ഞാസി വത, ഭോ, കോണ്ഡഞ്ഞോ"തി സത്ഥു വചനം നിസ്സായ ഭിക്ഖൂഹി അഞ്ഞേഹി കോണ്ഡഞ്ഞനാമകേഹി വിസേസനത്ഥം ഏവംഗഹിതനാമോ. ദ്വാദസന്നം സംവച്ഛരാനം വസേന **ചിരസ്സം. ഛദ്ദന്തഭവനേ**തി ഛദ്ദന്തനാഗരാജഭവനട്ഠാനേ. **പഞ്ഞവാ മഹാസാവകോ** രത്തഞ്ഞുതായ. **"ദസസഹസ്സചക്കവാളേ ദേവമനുസ്സാന**ന്തി ദസസഹസ്സചക്കവാളേ ദേവാനം, ഇമസ്മിം ചക്കവാളേ ദേവമനുസ്സാനഞ്ചാതി ഏവം ദസസഹസ്സചക്കവാളേ ദേവമനുസ്സാന"ന്തി വദന്തി. **അഗ്ഗ**ന്തിആദിതോ. **തത്ഥാ**തി മന്ദാകിനിതീരേ.

വസ്സഗ്ഗേനാതി വസ്സപടിപാടിയാ. **ത**ന്തി അഞ്ഞാസികോണ്ഡഞ്ഞത്ഥേരം. മഹാബ്രഹ്മാനം വിയ ലോകിയമനുസ്സാ ഹരായന്തി. പാമോക്ഖഭൂതോ

ആയസ്മാ ഥേരോ അന്തരന്തരാ തത്ഥ തത്ഥ ജനപദേ വസിത്വാ തദനുക്കമേന മന്ദാകിനിതീരം ഉപഗതോ, തസ്മാ വുത്തം - **"ഇച്ഛാമഹം, ഭന്തേ, ജനപദേ വസിതു"**ന്തി.

ആനുഭാവസമ്പന്നാ ദിബ്ബായുകാ തേ ഹത്ഥിനാഗാതി വുത്തം **"പുബ്ബേ പച്ചേകബുദ്ധാനം പാരിചരിയായ കതപരിചയാ"**തി. ഥേരസ്സ സഞ്ചരണട്ഠാനേ **ആവരണസാഖാ ഹരിത്വാ** അപനേത്വാ. **മുഖോദകഞ്ചേവ ദന്തകട്ഠഞ്ച ഉപേതീ**തി സളലദേവദാരുകട്ഠാദീനി അഞ്ഞമഞ്ഞം ഘംസിത്വാ അഗ്ഗിം നിബ്ബത്തേത്വാ ജാലേത്വാ തത്ഥ പാസാണഖണ്ഡാനി താപേത്വാ താനി ദണ്ഡകേഹി വട്ടേത്വാ തളാകാസു ഉദകസോണ്ഡീസു ഖിപിത്വാ ഉദകസ്സ തത്തഭാവം ഞത്വാ നാഗലതാദന്തകട്ഠം ഉപനേന്തോ മുഖോദകഞ്ച ഉപേതി. **വത്തം കരോതീ**തി അന്തോകുടിയാ ബഹി ച പമുഖേപി അങ്ഗണേപി സാഖാഭങ്ഗേഹി സമ്മജ്ജന്തോ വക്ഖമാനനയേന ആഹാരം ഉപനേന്തോ വത്തം കരോതി.

പതിട്ഠപ്പമാണേതി കടിപ്പമാണേ, അയമേവ വാ പാഠോ **താവ മഹന്തമേവാ**തി യാവ മഹന്തം സേതപദുമവനം , താവ മഹന്തമേവ. ഏസേവ നയോ **രത്തകുമുദവനാദീസു. ഖാദന്താ** മനുസ്സാ. **പക്കപയോഘനികാ വിയാ**തി സുപക്കപയോഘനം വിയ. ഘനഭാവേന പന പക്ഖിത്തഖുദ്ദമധു വിയ ഹോതി. തേനാഹ **"ഏതം പോക്ഖരമധു നാമാ"**തി. **മുളാല**ന്തി സേതപദുമാനം മൂലം. **ഭിസ**ന്തി തേസംയേവ കന്ദം. **ഏകസ്മിം പബ്ബേ**തി ഏകേകസ്മിം പബ്ബന്തരേ. **പാദഘടക**ന്തി ദോണസ്സ ചതുഭാഗോ സണ്ഠാനതോ ഖുദ്ദകോ, തസ്മാ **പാദഘടകപ്പമാണ**ന്തി തുമ്ബമത്തം. **സോണ്ഡിആവാടേ**തി ഖുദ്ദകസോണ്ഡിയോ ചേവ ഖുദ്ദകആവാടേ ച.

ഏതം ഭോജനന്തി യഥാവുത്തം നിരുദകപായസഭോജനം. **കേചി സഞ്ജാനന്തി** യേ ഥേരാ വുഡ്ഢതരാ. **കേചി ന സഞ്ജാനന്തി** യേ നവാ അചിരപബ്ബജിതാ.

ബുദ്ധാനുബുദ്ധോതി ബുദ്ധസ്സ അനുബുദ്ധോ. **ബാള്ഹവീരിയോ**തി ചതുന്നം സമ്മപ്പധാനാനം വസേന ചിരനിചിതവീരിയോ. **തിണ്ണം വിവേകാന**ന്തി കായചിത്തഉപധിവിവേകാനം ലാഭീതി യോജനാ. **ചതസ്സോ വദതി** വങ്ഗീസത്ഥേരോ സയംപടിഭാനം, ന സേസാഭിഞ്ഞാനം അഭാവതോതി ആഹ **"ഇതരാ"**തിആദി. **പരിസാ സന്നിസീദി** നിസ്സദ്ദഭാവേന തുണ്ഹീ അഹോസീതി അത്ഥോ. **അനുജാനാപേസീ**തി പഠമം അത്തനാ ഞാതം ഉപട്ഠിതം അത്തനോ പരിനിബ്ബാനകാലം അനു പച്ഛാ സത്ഥാരം ജാനാപേസീതി ഏവം ഏത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

തന്തി ആസാള്ഹിപുണ്ണമായ ഇസിപതനേ യം ദസ്സനം, യം വാ ദുക്കരചരിയായം തുമ്ഹാകം ഉപട്ഠാനം ആദിതോ ദസ്സനം, തം, ഭന്തേ, പഠമദസ്സനം. **ഓനതവിനതാ**തി ഹേട്ഠാ ഉപരി ച ഓനതാ വിനതാ. **കമ്പേത്വാ**തി ഥോകം ചാലേത്വാ ദസ്സനത്ഥം **ഏകനിന്നാദോ** തേസം ഹത്ഥിനാഗാനഞ്ചേവ നാഗയക്ഖകുമ്ഭണ്ഡാനം ദേവതാനഞ്ച സദ്ദേന. ബ്രഹ്മാനോ ദേവാനം അദംസൂതി സമ്ബന്ധോ.

സജ്ഝായമകംസു പസാദനീയേസു പസാദവസേന സന്നിപതിതപരിസായ പസാദജനനത്ഥം **ഭഗവതി നിക്ഖമിത്വാ**തി ഭഗവതി ഗന്ധകുടിതോ നിക്ഖമിത്വാ. **ധരതിയേവാ**തി അദുട്ഠതം പത്വാ തിട്ഠതേവ.

കോണ്ഡഞ്ഞസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. മോഗ്ഗല്ലാനസുത്തവണ്ണനാ

൨൧൭. പച്ചവേക്ഖതീതി തേസം അരിയാനം ചിത്തം അത്തനോ ഞാണചക്ഖുനാ പതി അവേക്ഖതി പച്ചവേക്ഖതി. **പബ്ബതസ്സാ**തി ഇസിഗിലിപബ്ബതസ്സ. **ദുക്ഖപാരം ഗത**ന്തി വട്ടദുക്ഖസ്സ പാരം പരിയന്തം ഗതം . **സബ്ബഗുണസമ്പന്ന**ന്തി സബ്ബേഹി ബുദ്ധഗുണേഹി ച സാവകഗുണേഹി ച പരിപുണ്ണം. **അനേകാകാരസമ്പന്ന**ന്തി രൂപഘോസലൂഖധമ്മപ്പമാണികാനം സത്താനം തേഹി തേഹി ആകാരേഹി സബ്ബേസഞ്ച അനേകേഹി അനന്താപരിമേയ്യേഹി പസീദിതബ്ബാകാരേഹി സമന്നാഗതം. തേ പന ആകാരാ യസ്മാ അനഞ്ഞസാധാരണാ ബുദ്ധഗുണാ ഏവ, തസ്മാ ആഹ **"അനേകേഹി ഗുണേഹി സമന്നാഗത"**ന്തി.

മോഗ്ഗല്ലാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ഗഗ്ഗരാസുത്തവണ്ണനാ

൨൧൮. തേതി തേ ദേവമനുസ്സേ. **"സരീരവണ്ണേനാ**തി സരീരേ ഛവിവണ്ണേനാ"തി വദന്തി. **സരീരവണ്ണേനാ**തി വാ ധമ്മരൂപകായഗുണേന. "യസസാ"തിപി പാഠോ, സോ ഏവത്ഥോ. **വിഗതമലോ**തി അബ്ഭാമഹികാദീഹി വിഗതൂപക്കിലേസോ . ഭാണു വുച്ചതി പഭാ, സാതിസയോ ഭാണു ഏതസ്സ അത്ഥീതി **ഭാണുമാ**. സൂരിയോതി ആഹ **"ആദിച്ചോ വിയാ"**തി.

ഗഗ്ഗരാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. വങ്ഗീസസുത്തവണ്ണനാ

൨൧൯. സോ കിര വിചരതീതി സമ്ബന്ധോ. "യഥായം ദീപോ ജമ്ബുദീപോതി ജമ്ബുനാ പഞ്ഞാതോ, ഏവാഹമ്പി തേന ജമ്ബുനാ പഞ്ഞായിസ്സ"ന്തി **ജമ്ബുസാഖം പരിഹരിത്വാ. വാദം കത്വാ**തി "ഇമസ്മിം വാദേ സചേ തേ പരാജയോ ഹോതി, ത്വം മേ ദാസോ ഹോഹി. സചേ മേ പരാജയോ, അഹം തേ ഭരിയാ"തി ഏവം കതികം കത്വാ. **വാദേ ജയപരാജയാനുഭാവേനാ**തി തഥാപവത്തിതേ വാദേ പരിബ്ബാജകസ്സ ജയാനുഭാവേന ചേവ അത്തനോ പരാജയേന ച. **വയം ആഗമ്മാ**തി സിപ്പുഗ്ഗഹണവയം ആഗമ്മ. **വിജ്ജ**ന്തി മന്തം.

നിബ്ബത്തഗതിവിഭാവനവസേന ഛവസീസഭാവം ദൂസേതി വിനാസേതീതി **ഛവദൂസകം സിപ്പം,** തഥാപവത്തം മന്തപദം. **അത്തനോ ആനുഭാവേനാ**തി നിരയേ നിബ്ബത്തസത്തസ്സ സീസം യത്ഥ കത്ഥചി ഠിതം ബുദ്ധാനുഭാവേന ആനേത്വാ ദസ്സേത്വാ. **ഖീണാസവസ്സ സീസ**ന്തി പരമപ്പിച്ഛതായ കഞ്ചിപി അജാനാപേത്വാ അരഞ്ഞം പവിസിത്വാ പരിനിബ്ബുതസ്സ ഖീണാസവസ്സ ഛഡ്ഡിതം സീസകടാഹം. **ദസ്സേസീ**തി അത്തനോ ആനുഭാവേന ആനേത്വാ ദസ്സേസി.

"തുമ്ഹേ, ഭോ ഗോതമ, ജാനാഥാ"തി കാമം വങ്ഗീസോ നിബ്ബത്തട്ഠാനം സന്ധായ പുച്ഛതി, ഭഗവാ പന അനുപാദിസേസനിബ്ബാനം സന്ധായ **"ആമ, വങ്ഗീസ...പേ... ഗതിം ജാനാമീ"**തി ആഹ. വുത്തഞ്ഹേതം "നിബ്ബാനം അരഹതോ

ഗതീ''തി. വങ്ഗീസോ സയം മന്തബലേന ഗതിപരിയാപന്നസ്സ ഗതിം ജാനന്തോ ഭഗവന്തമ്പി ''അയമ്പി തഥാ''തി മഞ്ഞമാനോ **"മന്തേന ജാനാസി, ഭോ ഗോതമാ"**തി ആഹ. ഭഗവാ അത്തനോ ബുദ്ധഞാണമേവ മന്തം കത്വാ ദീപേന്തോ **"ആമ, വങ്ഗീസ, ഏകേന മന്തേനേവ ജാനാമീ"**തി ആഹ. മുധാ ഏവ ദാതബ്ബന്തി **അമൂലികോ**. അനന്തരഹിതായ ഭൂമിയാ സയനം **ഥണ്ഡിലസേയ്യാ**. **ആദി**-സദ്ദേന സായതതിയം ഉദകോരോഹണഭൂമിഹരണാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **സോ തം...പേ॰... അരഹത്തം പാപുണീ**തി ഇമിനാ വങ്ഗീസത്ഥേരോ പബ്ബജിത്വാ ന ചിരസ്സേവ സുഖായ പടിപദായ അരഹത്തം പത്തോ വിയ ദിസ്സതി, ന ഖോ പനേതം ഏവം ദട്ഠബ്ബം, ആയതിം ഥേരോ പബ്ബജിത്വാ സമഥവിപസ്സനാസു കമ്മം ആരഭിത്വാപി ദുക്ഖായ പടിപദായ താദിസം കാലം വീതിനാമേത്വാ അരഹത്തം പാപുണി. തേനാഹ -

> ''നിക്ഖന്തം വത മം സന്തം, അഗാരസ്മാനഗാരിയം;
> വിതക്കാ ഉപധാവന്തി, പഗബ്ഭാ കണ്ഹതോ ഇമേ''. (സം॰ നി॰ ൧.൨൦൯; ഥേരഗാ॰ ൧൨൧൯);

ആയസ്മതോ വങ്ഗീസസ്സ അനഭിരതി ഉപ്പന്നാ ഹോതി, രാഗോ ചിത്തം അനുദ്ധംസേതി, ''കാമരാഗേന ഡയ്ഹാമി, ചിത്തം മേ പരിഡയ്ഹതീ''തിആദി (ഥേരഗാ॰ ൧൨൩൨).

വിമുത്തിസുഖന്തി സബ്ബസോ കിലേസവിമുത്തിയം നിബ്ബാനേ ച ഉപ്പന്നം സമ്പതിഅരഹത്തഫലസുഖം **പടിസംവേദേന്തോ**തി യഥാപരിച്ഛിന്നം കാലം പതി സമ്മദേവ വേദേന്തോ അനുഭവന്തോ. കവിനാ കതം, തതോ വാ ആഗതം, തസ്സ വാ ഇദന്തി കാവേയ്യം, തദേവേത്ഥ **"കാവേയ്യ"**ന്തി വുത്തം. **യേ നിയാമഗതദ്ദസാ**തി യേ ഭിക്ഖൂ അരിയാ ബുദ്ധാനം സാവകാ ഫലട്ഠഭാവേന നിയാമഗതാ ചേവ മഗ്ഗട്ഠഭാവേന നിയാമദസാ ച. **നിയാമോ**തി ഹി സമ്മത്തനിയാമോ അധിപ്പേതോ. **സുആഗമന**ന്തി മമ ഇമസ്സ സത്ഥുനോ സന്തികേ ആഗമനം ഉപഗമനം, ഇമസ്മിഞ്ച ധമ്മവിനയേ ആഗമനം പബ്ബജനം ഉപസമ്പദാ സുന്ദരം ആഗമനം. തത്ഥ കാരണമാഹ **"തിസ്സോ വിജ്ജാ"**തിആദി. **അവുത്ത**മ്പി ഗാഥായ അത്ഥതോ ഗഹിതമേവ ഥേരസ്സ ഛളഭിഞ്ഞഭാവതോ.

വങ്ഗീസസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ

വങ്ഗീസസംയുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

ൻ. വനസംയുത്തം

൧. വിവേകസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൧. **സംവേജേതുകാമാ**തി അത്ഥതോ സംവേഗം ഉപ്പാദേതുകാമാ. തഥാഭൂതാ നം കിലേസസങ്ഗണികാദിതോ വിവേചേതുകാമാ നാമ ഹോതീതി വുത്തം **"വിവേകം പടിപജ്ജാപേതുകാമാ"**തി. **ബാഹിരേസൂ**തി ഗോചരജ്ഝത്തതോ ബഹിഭൂതേസു. **പുഥുത്താരമ്മണേസൂ**തി രൂപാദിനാനാരമ്മണേസു. **ചരതീ**തി പവത്തതി. **ത്വം ജനോ**തി ത്വം അത്തനോ കിലേസേഹി ജനനതോ വിസും ജാതോ താദിസേ ഏവ അഞ്ഞസ്മിം ജനേ ഇമം അയോനിസോമനസികാരവസേന പവത്തമാനം ഛന്ദരാഗം വിനയസ്സു വിനോദേഹി. **സതം തം സാരയാമസേ**തി നിയ്യാനികസാസനേ പബ്ബജിത്വാ സത്ഥു സന്തികേ കമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാ അരഞ്ഞവാസേന ച സതിമന്തം പണ്ഡിതം തം മയമ്പി യഥാഉപ്പന്നം വിതക്കം വിനോദനായ സാരയാമ, സതം വാ സപ്പുരിസാനം കിലേസവിഗമനധമ്മം പടിപജ്ജിത്വാ വസന്തം തം സാരയാമ വട്ടദുക്ഖം. **പാതാല**ന്തി മോഹപാതാലം കിലേസരജോ, തദേവ "പാതാല"ന്തി വുത്തം. **മാ അവഹരീ**തി ഹേട്ഠാ ദുഗ്ഗതിസോതം മാ ഉപനേസി. **സിത**ന്തി സമ്ബന്ധം. തേനാഹ **"സരീരലഗ്ഗ"**ന്തി. **വിവേകമാപന്നോ**തി കിലേസവിവേകം സമഥവിപസ്സനാഭാവനമാപന്നോ. **ഉത്തമവീരിയ**ന്തി ഉസ്സോള്ഹിലക്ഖണപ്പത്തം വീരിയം, ചതുബ്ബിധം സമപ്പധാനവീരിയം വാ സമ്പത്തം. **പഗ്ഗയ്ഹാ**തി ആരോപേത്വാ. **പരമവിവേക**ന്തി പരമം സമുച്ഛേദവിവേകം.

വിവേകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഉപട്ഠാനസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൨. **കായദരഥോ ഹോതിയേവ** നിയമേന, ന ചിത്തദരഥോ തസ്സ മഗ്ഗേനേവ സമുഗ്ഘാടിതത്താ.

ജരാതുരോതി ജരാഭിഭവനേന ആതുരോയേവ. പദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. ഉപരിട്ഠതായ പരിതോ ദീഘപുഥുലതായ അതിവിയ വിജ്ഝതീതി സത്തിസല്ലഗ്ഗഹണം. ഏവം ഹിസ്സ തണ്ഹാസല്ലസ്സ സദിസതാ. അവിജ്ജായ പന സമ്മോഹാപാദനേന ദുക്ഖാപാദനേന ച വിസസദിസതാ. **രുപ്പതോ**തി വികാരം ആപാദിയമാനസ്സ പീളിയമാനസ്സാതി അത്ഥോതി ആഹ **"ഘട്ടിയമാനസ്സാ"**തി.

പബ്ബജിതന്തി സസന്താനതോ പബ്ബജിതം വാ രാഗാദിമലതോ പബ്ബജിതം വാ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ഥേരസ്സേവേതം വചനം, തസ്മാ **അയം** ഇദാനി വുച്ചമാനോ **ഏത്ഥ** ഗാഥായ അത്ഥോ. **ദേവതായ ഹീ**തിആദി വുത്തസ്സേവ അത്ഥസ്സ പാകടകരണം. **ഏത്ഥാ**തി സേസഗാഥാസു. അത്ഥസ്സ വുത്തനയത്താ **"അനുത്താനപദവണ്ണനാ"**തി ആഹ. **വിനയാ**തി ഹേതുമ്ഹി നിസ്സക്കവചനന്തി തസ്സ ഹേതുമ്ഹി കരണവചനേന അത്ഥമാഹ **"വിനയേനാ"**തി. തഥാ **"സമതിക്കമാ"**തി ഏത്ഥാപി. **പരമപരിസുദ്ധം** സംകിലേസസമുച്ഛിന്ദനതോ. **ആരദ്ധവീരിയ**ന്തി സമ്ഭാവിതവീരിയം. സമ്ഭാവനഞ്ചസ്സ പഗ്ഗണ്ഹനം പരിപൂരണഞ്ചാതി ആഹ **"പഗ്ഗഹിതവീരിയം പരിപുണ്ണവീരിയ"**ന്തി.

ഉപട്ഠാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. കസ്സപഗോത്തസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൬. **ഛേതന്തി** മിഗാനം ജീവിതം ഛേതം. തേനാഹ **"മിഗലുദ്ദക"**ന്തി. **രോഹിതമിഗന്തി** ലോഹിതവണ്ണം ഖുദ്ദകമിഗം, ''മഹാരോഹിതമിഗ''ന്തി കേചി. സത്ഥു സന്തികേ കമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാ തസ്സ ജനപദസ്സ സുലഭഭിക്ഖതായ തത്ഥ ഗന്ത്വാ വിഹരതീതി ഇമമത്ഥം സന്ധായ **"പഠമസുത്തേ വുത്തനയേനേവാ"**തി വുത്തം. അയം പന ഥേരോ പഞ്ചാഭിഞ്ഞോ വിപസ്സനാകമ്മികോ. **ഠത്വാതി** പദാനുബന്ധനവസേന ഗമനം ഉപച്ഛിന്ദിത്വാ ഥേരസ്സ ആസന്നട്ഠാനേ ഠത്വാ. തസ്സ വചനം **സോതും ആരദ്ധോ. അങ്ഗുട്ഠകം ജാലാപേസീതി** അധിട്ഠാനബലേന ദണ്ഡദീപികം വിയ അത്തനോ അങ്ഗുട്ഠകം ജാലാപേസി. **അക്ഖീഹിപി പസ്സതി** അങ്ഗുട്ഠകം ജാലമാനം. **കണ്ണേഹിപി** സുണാതി തേന വുച്ചമാനം ധമ്മം ഏകദേസേന. ചിത്തം പനസ്സ ധാവതീതി സമ്ബന്ധോ. **ഏതസ്സപീതി** ലുദ്ദകസ്സപി.

അപ്പപഞ്ഞന്തി ഏത്ഥ **അപ്പ**-സദ്ദോ ''അപ്പഹരിതേ''തിആദീസു വിയ അഭാവത്ഥോതി ആഹ **"നിപ്പഞ്ഞ"**ന്തി. **കാരണജാനനസമത്ഥേനാതി** ഇമിനാ കാരണേന സത്താനം സുഖം, ഇമിനാ ദുക്ഖന്തി ഏവം സമാചരമാനേന കാരണം ജാനിതും സമത്ഥേന കമ്മസ്സകതഞാണസമ്പയുത്തചിത്തേനാതി അത്ഥോ. **സുണാതീതി** കേവലം സവനമത്തവസേന സുണാതി, ന തദത്ഥവസേന. തേനാഹ **"അത്ഥമസ്സ ന ജാനാതീ"**തി. **കാരണരൂപാനീതി** സഭാവകാരണാനി. **കിം മേ ഇമിനാതി**? ''ഇദം പപഞ്ച''ന്തി പഹായ. **വീരിയം പഗ്ഗയ്ഹാതി** ചതുബ്ബിധം സമ്മപ്പധാനം വീരിയം പഗ്ഗണ്ഹിത്വാ.

കസ്സപഗോത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. സമ്ബഹുലസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൮. **സമ്ബഹുലാതി** സുത്തന്തനയേന സമ്ബഹുലാ. സുത്തന്തേ സജ്ഝായിംസൂതി **സുത്തന്തികാ**. വിനയം ധാരേന്തീതി **വിനയധരാ. യുഞ്ജന്തീതി** വാസധുരേ യോഗം കരോന്തി. **ഘടേന്തീതി** തത്ഥ വായാമം കരോന്തി. കരോന്താനംയേവ അരുണോ ഉഗ്ഗച്ഛതീതി സമ്ബന്ധോ.

കോമേതി കിം ഇമേ? തേനാഹ **"കഹം ഇമേ"**തി? വജ്ജിഭൂമിം വജ്ജിരട്ഠം ഗതാതി **വജ്ജിഭൂമിയാ**. തേനാഹ **"വജ്ജിരട്ഠാഭിമുഖാ ഗതാ"**തി. നത്ഥി ഏതേസം നികേതം നിബദ്ധനിവാസട്ഠാനന്തി **അനികേതാ** തേനാഹ **"അഗേഹാ"**തി. ഉതു ഏവ സപ്പായം, ഉതുവസേന വാ കായചിത്താനം കല്ലത്താ സപ്പായം. ഏസ നയോ സേസേസുപി.

സമ്ബഹുലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ആനന്ദസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൯. **അതിവേലന്തി** അതിബഹുകാലം. ഭിക്ഖുനാ നാമ ഉപഗതാനം ഉപനിസിന്നകഥാമത്തം വത്വാ ഗന്ഥധുരേഹി വാസധുരേഹി വാ യുത്തപയുത്തചിത്തേന ഭവിതബ്ബം, നാതിവേലം തേസം സഞ്ഞത്തിബഹുലേന. ഥേരോ പന തദാ കേനചി കാരണേന ബഹുവേലം ഗിഹിസഞ്ഞത്തിബഹുലോ അഹോസി, തം സന്ധായ വുത്തം ''അതിവേല''ന്തിആദി. ഇദാനി തമത്ഥം

വിഭാവേതും **“ഭഗവതീ”**തിആദി വുത്തം. **തന്തി** തം താദിസം സഞ്ഞാപനം സന്ധായ ഏതം “അതിവേലം ഗിഹിസഞ്ഞത്തിബഹുലോ”തി വചനം വുത്തം. **ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ കഥം സുത്വാ**തി സങ്ഘസ്സ മജ്ഝേ നിസീദിത്വാ ഥേരേന കഥിതത്താ വുത്തം. **സത്ഥുസാസന**ന്തി പിടകത്തയം വദതി.

പസക്കിയാതി ഉപസക്കിത്വാ ഗന്ത്വാ. തം പന തത്ഥ അജ്ഝോഗാഹനം ഹോതീതി ആഹ **“പവിസിത്വാ”**തി. സങ്ഖാരദുക്ഖതോ നിബ്ബിന്നഹദയസ്സ സബ്ബസങ്ഖാരവിനിസ്സടം നിബ്ബാനം യാഥാവതോ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ സമ്മദേവ സമസ്സാസകരം ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്തം തം ഉപരി അധിഗമായ ഉസ്സുക്കം കരോന്തോ നിബ്ബാനം ഹദയേ നിക്ഖിപതി നാമാതി ആഹ - **“നിബ്ബാനം…പേ॰… ഓപേതി നാമാ”**തി. നിബ്ബാനം…പേ॰… ആരമ്മണതോ ഓപേതി നാമാതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. അത്ഥവിരഹിതാ “ബിളിബിളീ”തി പവത്തകിരിയാ ബിളികാ, അയം പന ഗിഹിസഞ്ഞത്തികഥാ ഥേരസ്സ അത്തനോ സാമഞ്ഞത്ഥഅസാധനതോ ദേവതായ ബിളികാ വിയാതി **ബിളിബിളികാ**തി വുത്താ.

ആനന്ദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. അനുരുദ്ധസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൬. **അനന്തരേ അത്തഭാവേ**തി അതീതാനന്തരേ ദേവത്തഭാവേ. ഥേരോ ഹി താവതിംസദേവലോകാ ചവിത്വാ ഇധൂപപന്നോ. **അഗ്ഗമഹേസീ**തി കാചി പരിചാരികാ ദേവധീതാ ചിത്തപണിധാനമത്തേന ഇദാനിപി ദേവകായേ ഭവിസ്സതി ഉപചിതകുസലധമ്മത്താതി മഞ്ഞമാനാ തസ്മിം വത്തമാനം വിയ കഥേന്തീ **“സോഭസീ”**തി ആഹ. ഏവം അതീതമ്പിസ്സ ദിബ്ബസോതം പച്ചുപ്പന്നം വിയ മഞ്ഞേയ്യ നാതിചിരകാലത്താതി ദസ്സേന്തോ **“പുബ്ബേപി സോഭസീ”**തി ആഹ. സുഗതിനിരയാദിദുഗ്ഗതിയാ വസേന ദുഗ്ഗതാ ഏതരഹീതി അധിപ്പായോ. **പടിപത്തിദുഗ്ഗതിയാ** കാമേസു സമ്മുച്ഛിതഭാവതോ.

പതിട്ഠഹന്തോതി നിവിസന്തോ. **അട്ഠഹി കാരണേഹീ**തി ചിരകാലപരിഭാവനായ വിരുള്ഹമൂലേഹി അയോനിസോമനസികാരാദിപച്ചയമൂലകേഹി വുച്ചമാനേഹി അട്ഠഹി കാരണേഹി. **രത്തോ രാഗവസേനാ**തി സഭാവതോ സങ്കപ്പതോ ച യഥാസമീഹിതേ ഇട്ഠാകാരേ സക്കായേ സഞ്ജാതരാഗവസാ രത്തോ ഗിദ്ധോ ഗധിതോ. **പതിട്ഠാതീ**തി ഓരുയ്ഹ തിട്ഠതി. **ദുട്ഠോ ദോസവസേനാ**തി സഭാവതോ സങ്കപ്പതോ ച യഥാസമീഹിതേ അനിട്ഠാകാരേ സക്കായേ സഞ്ജാതദോസവസേന ദുട്ഠോ രുപിതചിത്തോ. **മൂള്ഹോ മോഹവസേനാ**തി അസമപേക്ഖനേന മൂള്ഹോ മുയ്ഹനവസേന. **വിനിബദ്ധോ**തി അഹംകാരേന വിസേസതോ നിബന്ധനതോ മാനവത്ഥുസ്മിം ബന്ധിതോ. **മാനവസേനാ**തി തേന തേന മഞ്ഞനാകാരേന. **പരാമട്ഠോ**തി ധമ്മസഭാവം നിച്ചാദിവസേന പരതോ ആമട്ഠോ. **ദിട്ഠിവസേനാ**തി മിച്ഛാദസ്സനവസേന. **ഥാമഗതോ**തി രാഗാദികിലേസവസേന ഥാമം ഥിരഭാവം ഉപഗതോ. **അനുസയവസേനാ**തി മഗ്ഗേന അപ്പഹീനതായ അനു അനു സന്താനേ സയനവസേന. അപ്പഹീനട്ഠോ ഹി തേസം അനുസയട്ഠോ. **അനിട്ഠങ്ഗതോ**തി സംസയിതോ. **വിക്ഖേപഗതോ**തി വിക്ഖിത്തഭാവം ഉപഗതോ. **ഉദ്ധച്ചവസേനാ**തി ചിത്തസ്സ ഉദ്ധതഭാവവസേന. **താപീ**തി താപി ദേവകഞ്ഞായോ. **ഏവം പതിട്ഠിതാവാ**തി

യഥാവുത്തനയേന രത്തഭാവാദിനാ സക്കായസ്മിം പതിട്ഠിതാ ഏവ. **നരദേവാന**ന്തി പുരിസഭൂതദേവാനം.

പടിഗന്തുന്തി അപേക്ഖാവസേന തതോ അപഗന്തും അപേക്ഖം വിസ്സജ്ജേതും. **ദുസ്സന്ത**ന്തി ദസന്തം, ''വത്ഥ''ന്തി കേചി. **സൂചിം യോജേത്വാ**തി സിബ്ബനസുത്തേന സൂചിം യോജേത്വാ പാസേ ച പവേസേത്വാ. മനാപകായേ ദേവനികായേ ജാതാ **മനാപകായികാ**. തേസം പഭാവം ദസ്സേതും **''മനസാ''**തിആദി വുത്തം. **സമജ്ജ**ന്തി സംഹിതം. **ഗമനഭാവ**ന്തി ഗമനജ്ഝാസയം. **വിക്ഖീണോ**തി വിച്ഛിന്ദനവസേന ഖീണോ. ദേവതാനം ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മാരോചനേ ദോസോ നത്ഥീതി താസം പുന അനാഗമനത്ഥം അരഹത്തം ബ്യാകാസി.

അനുരുദ്ധസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. നാഗദത്തസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൭. **അതികാലേനാ**തി അതിവിയ പുബ്ബണ്ഹകാലേന, കാലസ്സേവാതി അത്ഥോ. **കോടിസമ്മുഞ്ജനിയാ**തി സമ്മുഞ്ജനികോടിയാ, സമ്മുഞ്ജനിയാ ഏകദേസേനേവാതി അത്ഥോ. ഇമിനാ സമ്മജ്ജനേ അമനാപകാരിതം ദസ്സേതി. **മജ്ഝന്ഹികേ വീതിവത്തേ**തി ഗിഹിസംസഗ്ഗവസേന കാലം വീതിനാമേന്തോ മജ്ഝന്ഹേ ബഹുവീതിവത്തേ. **അഞ്ഞേഹി ഭിക്ഖൂഹീ**തി നാതികാലം പവിട്ഠേഹി. നിസ്സക്കവചനഞ്ചേതം. **ഭായാമി നാഗദത്ത**ന്തി തസ്സ പടിപത്തിം ഭായിതബ്ബം കത്വാ ദേവതാ വദന്തീ പടിപത്തിയം നിയോജേതി. **സുപ്പഗബ്ഭ**ന്തി കായപാഗബ്ബിയാദീഹി അതിവിയ സമന്നാഗതം.

നാഗദത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. കുലഘരണീസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൮. **ഓഗാഹപ്പത്തോ**തി വിസ്സാസവസേന അനുപ്പവേസം പത്തോ. **അഞ്ഞതരം കുല**ന്തി തസ്മിം കുലേ ജായമ്പതിം സന്ധായ വദതി. **''ബഹൂപകാരം മേ ഏതം കുലം** ചിരം സപ്പായാഹാരദാനാദിനാ; തസ്മാ ഇധാഹം അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യോ ജാതോ; ഇമേസംയേവ ദേയ്യധമ്മപടിഗ്ഗണ്ഹനേന പുഞ്ഞം വഡ്ഢേസ്സാമീ''തി ചിന്തേസി. തേനാഹ **''അഞ്ഞത്ഥ ഗന്ത്വാ കിം കരിസ്സാമീ''**തിആദി. **സാ**തി ദേവതാ. **ഉഭോപേതേ**തി തം ഭിക്ഖുഞ്ച ഘരണിഞ്ച സന്ധായ വദതി. **പടിഗാധപ്പത്താ**തി പടിഗാധം പത്താ അഞ്ഞമഞ്ഞസ്മിം പതിട്ഠിതവിസ്സാസേന.

വിസ്സമപ്പത്തിവസേന സന്തിട്ഠന്തി ഏത്ഥാതി **സണ്ഠാനം,** വിസ്സമനട്ഠാനം. **സമാഗന്ത്വാ**തി സന്നിപതിത്വാ. പടിഞ്ഞൂദാഹരണേഹി മന്തയതീതി **മന്തനം,** ഞാപകം കാരണം. **പടിലോമസദ്ദാ**തി പടിലോമഭാവേന പതിതത്താ അസച്ചവിഭാവനാ പടികൂലസദ്ദാ. **തേന കാരണേനാ**തി തേന കാരണപടിരൂപകേന മിച്ഛാവചനേന. **ന മങ്കുഹോതബ്ബം** അകാരകഭാവതോ. **സദ്ദേന പരിതസ്സതീ**തി പരേഹി അത്തനി പയുത്തമിച്ഛാസദ്ദമത്തേന പരിതസ്സനസീലോ. **വതം ന സമ്പജ്ജതീ**തി യഥാസമാദിന്നവതം ലഹുചിത്തതായ ന പാരിപൂരിം ഗച്ഛതി. **സമ്പന്നവതോ**തി പരിപുണ്ണസീലാദിവതഗുണോ

കുലഘരണീസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. വജ്ജിപുത്തസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൯. വജ്ജിരട്ഠേ രാജപുത്തോതി വജ്ജിരട്ഠേ ജാതസംവദ്ധോ വജ്ജിരാജപുത്തോ. **സബ്ബരത്തിചാരോതി** ഛണസമ്പത്തിയാ ഇതോ ചിതോ ചരന്തേഹി അനുഭവിതബ്ബനക്ഖത്തമഹോ. തേനാഹ **"കത്തികനക്ഖത്തം ഘോസേത്വാ"** തിആദി. **ഏകാബദ്ധം ഹോതീതി** യസ്മാ ചാതുമഹാരാജികദേവാ തസ്മിം ദിവസേ നക്ഖത്തം ഘോസേത്വാ അത്തനോ പുഞ്ഞാനുഭാവസിദ്ധായ ദിബ്ബസമ്പത്തിയാ മഹന്തം നക്ഖത്തകീളാസുഖം അനുഭവന്തി, തസ്മാ തം തേഹി ഏകാബദ്ധം വിയ ഹോതി. **ഭേരിആദിതൂരിയാനന്തി** ഭേരിമുദിങ്ഗസങ്ഖപണവവീണാദിതൂരിയാനം. **താളിതാനന്തി** ആരദ്ധലയാനുരൂപം പഹടാനം. **വീണാദീനന്തി** വീണാവേണുഗോമുഖീആദീനം. **വാദിതാനന്തി** യഥാരദ്ധമുച്ഛനാനുരൂപം സങ്ഘട്ടിതാനം. **അഭാസീതി** തേന സദ്ദേന ആകഡ്ഢിയമാനഹദയോ അയോനിസോ ഉമ്മുജ്ജിത്വാ "മഹതീ വത മേ ജാനീ"തി അനുത്ഥുനന്തോ അഭാസി. **ഛഡ്ഡിതദാരുകം വിയാതി** വനേ ഛഡ്ഡിതനിരത്ഥകകളിങ്ഗരം വിയ. **ലാമകതരോതി** നിഹീനതരോ. ദേവതാ പഠമപ്പിതം ആണിം പടാണിയാ നീഹരന്തീ വിയ തേന ഭിക്ഖുനാ വുത്തമത്ഥം അപനേന്തീ "തസ്സ തേ ബഹുകാ പിഹയന്തീ"തി അവോചാതി വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **"ഥേരോ"**തിആദിമാഹ. സഗ്ഗം ഗച്ഛന്താനം യഥാ നേരയികാ പിഹയന്തി, ഏവം സമ്മാപടിപന്നസ്സ തുയ്ഹം ബഹൂ പിഹയന്തി, തസ്മാ ത്വം "പാപിയോ"തി അത്താനം മാ മഞ്ഞിത്ഥാതി അധിപ്പായോ.

വജ്ജിപുത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. സജ്ഝായസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൦. നിസ്സരണപരിയത്തിവസേനാതി അദ്ധാ ഇമം പരിയത്തിം നിസ്സായ വട്ടദുക്ഖതോ നിസ്സരിതും ലബ്ഭാതി ഏവം നിസ്സരണപരിയത്തിവസേന. **സജ്ഝായനതോതി** വിമുത്തായതനസീസേ ഠത്വാ സജ്ഝായനതോ. ഇദാനി തസ്സ നിസ്സരണപരിയത്തിവസേന സജ്ഝായനകരണം, പടിപത്തിവസേന വത്തപടിവത്തകരണം, വിപസ്സനാഭാവനഞ്ച ദസ്സേതും **"സോ കിരാ"**തിആദി വുത്തം. അരഹത്തം പത്തദിവസേ പടിപത്തികിത്തനായ പുരിമദിവസേസുപി തഥാ പടിപജ്ജി, വിപസ്സനം പന ഉസ്സുക്കാപേതും നാസക്ഖീതി ദസ്സേതി. **കാലം അതിവത്തേതീതി** ഇദം **"സങ്കസായതീ"**തി പദസ്സ അത്ഥവചനം. **ഥേരസ്സാതി** സജ്ഝായകത്ഥേരസ്സ.

ധമ്മപദാനീതി സീലാദിധമ്മക്ഖന്ധദീപകാനി പദാനി. തേനാഹ **"സബ്ബമ്പി ബുദ്ധവചനം അധിപ്പേത"**ന്തി. ന ഗണ്ഹാസി ഉദ്ദേസന്തി അധിപ്പായോ. പാളിയം "ഭിക്ഖൂഹി സംവസന്തോ"തി ഇമിനാ തേസം ധമ്മസ്സവനത്ഥായപി ധമ്മോ പരിയാപുണിതബ്ബോതി ദസ്സേതി. വിരജ്ജതി ഏതേനാതി **വിരാഗോ,** അരിയമഗ്ഗോ. **ജാനിത്വാതി** പരിഞ്ഞാഭിസമയവസേന ദിട്ഠസുതാദിം യാഥാവതോ ജാനിത്വാ പടിവിജ്ഝിത്വാ. **വിസ്സജ്ജനന്തി** പഹാനം. **ന ബുദ്ധവചനസ്സ** വിസ്സജ്ജനം. ഭണ്ഡാഗാരികപരിയത്തിയാപി അനുഞ്ഞാതത്താ പഗേവ നിസ്സരണത്ഥായ, തത്ഥ പന മത്താ ജാനിതബ്ബാതി ദസ്സേന്തോ **"ഏത്താവതാ"**തിആദിമാഹ.

സജ്ഝായസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. അകുസലവിതക്കസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൧. അകുസലേ വിതക്കേതി അകോസല്ലസമ്ഭൂതട്ഠേന അകുസലേ മിച്ഛാവിതക്കേ. യോനി വുച്ചതി ഉപായോ, തസ്മാ അസുഭാദികേ സുഭാദിവസേന മനസികാരോ അയോനിസോമനസികാരോതി ആഹ **“അനുപായമനസികാരേനാ”**തി. **പാസാദികകമ്മട്ഠാന**ന്തി പസാദാവഹം ബുദ്ധാനുസ്സതിആദികമ്മട്ഠാനം. **ബലവപീതിഞ്ച സുഖഞ്ചാ**തി നീവരണവിക്ഖമ്ഭനതോ ബലവന്തം ഉപചാരജ്ഝാനസഹഗതം പീതിഞ്ച സുഖഞ്ച.

അകുസലവിതക്കസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൨. മജ്ഝന്ഹികസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൨. നന്ദനവഗ്ഗേതി നന്ദനവഗ്ഗവണ്ണനായം തത്ഥ ഇധാപി ഗാഥായ വിസേസാഭാവതോ. യദി ഏവം കസ്മാ തത്ഥ സങ്ഗീതം ഇധ ഗഹിതന്തി? ദേവതാപടിസംയുത്തതം ഉപാദായ ദേവതാസംയുത്തേ സങ്ഗഹിതമ്പി അട്ഠുപ്പത്തിയാ പടിസംയുത്തത്താ ഇധ ഗഹിതം.

മജ്ഝന്ഹികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൩. പാകതിന്ദ്രിയസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൩. തേരസമേ യം വത്തബ്ബം, തം വിത്ഥാരിതമേവാതി യോജനാ. **ജന്തുദേവപുത്തസുത്തേ**തി ജന്തുദേവപുത്തസുത്തസംവണ്ണനായ. ‘‘തത്ഥ സങ്ഗീതം ഇധാപീ’’തിആദി അനന്തരസുത്തവണ്ണനായം വുത്തനയമേവ.

പാകതിന്ദ്രിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൪. ഗന്ധത്ഥേനസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൪. ഗന്ധാരമ്മണം ഉപനിജ്ഝായതീതി ഗന്ധസങ്ഖാതം ആരമ്മണം ഉപേച്ച നിജ്ഝായതി, രൂപാരമ്മണേന വിയ വിഞ്ഞാണേന രൂപം, ഗന്ധാരമ്മണേന തം ഉപേച്ച നിജ്ഝായതി പച്ചക്ഖതോ, യാഥാവതോ സഭാവതോ പടിവിജ്ഝതീതി അത്ഥോ. **ഉപസിങ്ഘിസ്സതീ**തി തണ്ഹാവസേന ഉപഗന്ത്വാ സിങ്ഘിസ്സതി.

ഏകങ്ഗമേതം ഥേയ്യാനന്തി ആരമ്മണവസേന ഥേയ്യവത്ഥൂസു വിഭജിയമാനേസു ഏകമങ്ഗമേതം ഗന്ധാരമ്മണന്തി ആഹ **“ഥേനിതബ്ബാന”**ന്തിആദി. ഓജാപേക്ഖായ ഥേയ്യായ പവത്തമാനായ ധമ്മാരമ്മണതാപി തസ്സാ സിയാ, സാ പന ന മധുരാ ഥേയ്യകതാ ചാതി **“പഞ്ചകോട്ഠാസാന”**ന്തി വുത്തം. കാമഞ്ച തം ഗന്ധാരമ്മണം കേനചി പരിഗ്ഗഹിതം ന ഹോതീതി ആദിയിതും സക്കാ, സത്ഥാരാ പന അനനുഞ്ഞാതത്താ ന യുത്തോ തസ്സ പരിഭോഗോ. യം പന തേന ഭിക്ഖുനാ

വുത്തം **“ന ഹരാമി ന ഭഞ്ജാമീ”**തി, തസ്സപി അയമേവ പരിഹാരോ. വണ്ണീയതി ഫലം ഏതേനാതി **വണ്ണം,** കാരണന്തി വുത്തം **“വണ്ണേനാതി കാരണേനാ”**തി.

തസ്മിന്തി തസ്മിം ഭിക്ഖുസ്മിം. **ആകിണ്ണകമ്മന്തോ**തി തണ്ഹാദിട്ഠിആദിവസേന അകുസലകമ്മന്തോ ദിട്ഠിമോഹതണ്ഹാദിവസേന ആദിതോ പട്ഠായ കുസലകമ്മാനം പടിക്ഖേപനതോ. ദിട്ഠിവസേന ച കഥിനകക്ഖളഖരിഗതത്താ **“അഖീണകമ്മന്തോ കക്ഖളകമ്മന്തോ”**തി വുത്തം.

ആകിണ്ണലുദ്ദോതി ആകിണ്ണോ ഹുത്വാ കക്ഖളോ. തേനാഹ **“ബഹുപാപോ”**തിആദി. **മക്ഖിതോ**തി ലിത്തോ. **ത**ന്തി ദേവതാചോദനം. **തസ്മാ**തി അതിക്കമ്മ ഠിതത്താ“ത്വഞ്ചാരഹാമി വത്തവേ”തി ഏവമാഹ.

ഗവേസന്തസ്സ അത്തനോ സന്താനേ ഉപ്പാദനവസേന പരിയേസന്തസ്സ. അനേകയോജനായാമവിത്ഥാരം ഗഗനതലം ബ്യാപേത്വാ ഉപ്പന്നവലാഹകകൂടപ്പമാണം വിയ. **സുദ്ധോ**തി സീലേന പരിസുദ്ധോ അയന്തി ജാനാസി. **സുഗതി**ന്തി സുന്ദരനിബ്ബത്തിം. തേന നിബ്ബാനസ്സപി സങ്ഗഹോ സിദ്ധോ.

ഗന്ധത്ഥേനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ

വനസംയുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൧൦. യക്ഖസംയുത്തം

൧. ഇന്ദകസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൫. അത്തനോ പരിണായകത്തേന ഇന്ദോ നാമ മഹേസക്ഖോ, ഇന്ദോതി സമഞ്ഞാ അസ്സാതി കത്വാ ''ഇന്ദകോ''തിപി വുച്ചതി, തസ്സ **ഇന്ദകസ്സ**. ഇന്ദകൂടേ പബ്ബതേ നിവസതീതി ഇന്ദകൂടനിവാസീ, തസ്സ **ഇന്ദകൂടനിവാസിനോ**. ബലികമ്മേഹി യജിതബ്ബതോ പൂജിതബ്ബതോ യക്ഖോ, തസ്സ **യക്ഖസ്സ**. ഇന്ദസ്സ നിവാസട്ഠാനഭൂതം കൂടം ഇന്ദകൂടന്തി **യക്ഖതോ കൂടേന നാമം ലദ്ധം**. ഇന്ദകൂടോ ഇന്ദോ ഉത്തരപദലോപേന യഥാ ''കേലാസകൂടോ കേലാസോ''തി. ഇന്ദോ യക്ഖോതി **കൂടതോ യക്ഖേന നാമം ലദ്ധം**. **ന** ചേത്ഥ ഇതരീതരനിസ്സയദോസോ അഞ്ഞമഞ്ഞൂപലക്ഖണഭാവതോ യഥാ തം ''കായകമ്മട്ഠാന''ന്തി. **രൂപന്തി** സകലം രൂപക്ഖന്ധമാഹ, ന രൂപായതനന്തി. ഇമം സരീരം പേച്ച അയം കിന്തി പടിലഭതീതി ചോദേതി.

കുതോ ആഗച്ഛതീതി പരാധാരരൂപേ ജീവേ അത്തനി മാതുകുച്ഛിമോക്കന്തേ രൂപസ്സ സമ്ഭവോതി കുതോ നാമ ഠാനതോ ആഗച്ഛതി. തേനാഹ **''ഇമാനി ച അട്ഠീനി ഇമാ ച മംസപേസിയോ''**തിആദി. **കഥം നയ**ന്തി അയം കുച്ഛിസങ്ഖാതേ ഗബ്ഭരേ കഥം സജ്ജതീതി പുച്ഛതി. ''സീഹാനംവ നദന്താനം, ദാഠീനം ഗിരിഗബ്ഭരേ''തിആദിനാ (ഥേരഗാ॰ നിദാനഗാഥാ) ഗബ്ഭരോ ച കുച്ഛിവാചകോ ആഗതോ. തേനാഹ **''ഗബ്ഭരസ്മിന്തി മാതുകുച്ഛിസ്മി''**ന്തി. **പുഗ്ഗലവാദീതി** അത്തവാദുപാദാനോ. യഥാ ഹി മച്ഛമംസം ഭുത്തം ഫേണം വിയ ഹുത്വാ വിലീയതി, ന ച പഞ്ഞായതി സത്തഭാവേന അപ്പവത്തനതോ, ഏവമേവം യദി മാതുകുച്ഛിസ്മിം ഗബ്ഭഭാവേന ഉപ്പന്നം രൂപം സത്തോ ന ഭവേയ്യ നോ വഡ്ഢേയ്യ, വിലീയിത്വാ ഗച്ഛേയ്യ, പഞ്ഞായതി ച തം രൂപം, തസ്മാ ജീവോതി ഇമായ **ലദ്ധിയാ. ഏവമാഹാ**തി ''രൂപം...പേ॰... ഗബ്ഭരസ്മി''ന്തി ഏവമവോച. **പഠമ**ന്തി ഏതേസം പഞ്ചന്നം പഠമം. തേനാഹ **''പഠമേന പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണേന സദ്ധി''**ന്തി. **''ജാതിഉണ്ണംസൂഹീ**തി ജാതിഏളകായ ഉണ്ണംസൂഹീ''തി വദന്തി. ''ഗബ്ഭം ഫാലേത്വാ ഗഹിതഉണ്ണാ **ജാതിഉണ്ണാ**. തസ്സാ അംസൂഹി **തീഹി കതസുത്തഗ്ഗേ''**തി സംയുത്തഭാണകാനം അധിപ്പായോ.

അനാവിലോതി അച്ഛോ, സുപ്പസന്നോതി അത്ഥോ. **ഏവംവണ്ണപ്പടിഭാഗ**ന്തി വുത്തപ്പമാണസണ്ഠാനസമ്പരിച്ഛിന്നം. **കലലം സമ്പവുച്ചതീ**തി അത്തഭാവോ ഭൂതുപാദാരൂപസങ്ഖാതോ സന്താനവസേന പവത്തമാനോ കലലം നാമാതി കഥീയതി.

കലലാതി യഥാവുത്തകലലരൂപഹേതു തം നിസ്സായ പച്ചയം കത്വാ. **മംസധോവനഉദകവണ്ണ**ന്തി വണ്ണതോ മംസധോവനഉദകവണ്ണം, സണ്ഠാനതോ പന വിലീനതിപുസദിസം.

പരിപക്കന്തി പരിപാകകലലഭാവതോ പരിപാകം ഗതം സുപരിപാകം ഗതം. **സമൂഹത**ന്തി സമൂഹഭൂതം സങ്ഗതം. **വിവട്ടമാന**ന്തി പരിണമന്തം. **തബ്ഭാവ**ന്തി കരണേ ഏതം ഉപയോഗവചനം, തബ്ഭാവേന പരിണമന്തന്തി അത്ഥോ. നിസ്സക്കേ വാ ഉപയോഗവചനം, തബ്ഭാവതോ കലലഭാവതോ കലലം വിപരിണമന്തം. **അബ്ബുദം നാമ ജായതി,** അബ്ബുദം നാമ സമ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ.

വിലീനതിപുസദിസാ സണ്ഠാനവസേന, വണ്ണവസേന പന സിതാ അരത്താവ ഹോതീതി വദന്തി. **മണ്ഡ**ന്തി ദാരികാനം തഥാ പീളനതോ നിബ്ബത്തമരിചപക്കസ്സ സാരഭൂതം രസം. **സബ്ബഭാഗേഹി മുച്ചതീ**തി സോ മണ്ഡോ കപാലേ അലഗ്ഗോ ഹുത്വാ തസ്സ സബ്ബഭാഗേഹി മുച്ഛിത്വാ പിണ്ഡിതോ ഹുത്വാ തിട്ഠതി. **ഏവരൂപാ പേസി ഹോതീ**തി സാ പേസി ഗബ്ഭാസയേ കഥചി അലഗ്ഗാ യഥാവുത്തമണ്ഡോ വിയ പിണ്ഡിതോ ഹുത്വാ തിട്ഠതി. തേനാഹ **"വിലീനതിപുസദിസാ"**തി.

പേസി നിബ്ബത്തതീതി ഏത്ഥ **പേസീ**തി നിസ്സക്കേ പച്ചത്തവചനന്തി ആഹ **"തതോ പേസിതോ"**തി.

ഘനസ്സ സണ്ഠാനം. നിബ്ബത്തം കമ്മപച്ചയാതി തംസണ്ഠാനം രൂപധമ്മനിബ്ബത്തിയാ ജായതി. ''ജരാമരണം അനിച്ചം സങ്ഖതം പടിച്ചസമുപ്പന്ന''ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൨൦) ഹി വുത്തം.

പീളകാതി പീളകസദിസാ മംസപിണ്ഡാ ജായന്തി.

സത്തമാദീനീതി **ആദി**-സദ്ദേന അട്ഠമസത്താഹതോ പട്ഠായ യാവ ഏകചത്താലീസാ ചതുത്തിംസ സത്താഹാനി സങ്ഗണ്ഹാതി. **പരിണതകാല**ന്തി ഗബ്ഭസ്സ പരിണതകാലം. നവമാസതോ ബഹി പരിപക്കോ നാമ ഹോതി കേസലോമാദിനിബ്ബത്തിതോ. തേനാഹ **"ദ്വാചത്താലീസേ സത്താഹേ ഏതാനി ജായന്തീ"**തി.

തസ്സാതി ഗബ്ഭസേയ്യകസത്തസ്സ. **മാതുഉദരപടലേന ഏകാബദ്ധോ ഹോതി** യതോ മാതരാ പരിഭുത്തആഹാരോ ആമാസയേ പതിട്ഠിതേ ഗബ്ഭസ്സ നാഭിനാളാനുസാരേന ഗബ്ഭഗതസ്സ സരീരം സമ്പത്വാ ആഹാരകിച്ചം കരോതി. **ആഹാരസമുട്ഠാനരൂപം സമുട്ഠാപേതീ**തി ഗബ്ഭഗതസ്സ കായേ ഓജായ പച്ചയോ ഹോതി. സാ ച തം പച്ചയം ലഭിത്വാ ഓജട്ഠമകം രൂപം സമുട്ഠാപേതി. ഏവം മാതരാ പരിഭുത്തആഹാരപച്ചയേന ഗബ്ഭഗതോ ദസ മാസേ യാപേതി അത്തനോ നാഭിനാളാനുസാരഗതേനേവ തേന യാവ ആഹാരസമുട്ഠാനസത്താഹോ, തതോ പട്ഠായ ആഹരണതോ. കേചി പന ''മാതരാ പരിഭുത്തആഹാരോ ബാഹിരവഗ്ഗോ വിയ തസ്സ കായം അഭിസന്നേതി പരിസന്നേതി, തേന സോ യാപേതീ''തി വദന്തി. കുച്ഛിഗതം ഉദരപടലേന തിരോഹിതത്താ ബഹി ഠിതന്തി വത്തബ്ബതം ന അരഹതീതി **"കുച്ഛിയാ അബ്ഭന്തരഗതോ"**തി ആഹ. **മാതുകുച്ഛിഗതോ നരോ**തി മാതു തിരോകുച്ഛിഗതോ. **ഏവം ഖോ**തി ഇമിനാ യഥാവുത്താകാരേന അയം സത്തോ...പേ॰... നിബ്ബത്തതി, തസ്മാ രൂപം ന ജീവോ. ന ഹി ദിട്ഠിഗതസ്സ സത്താഹക്കമേന വുഡ്ഢിപ്പത്തോ ഇച്ഛിതോ അനിച്ചതാപത്തിതോ.

ഇന്ദകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സക്കനാമസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൬. **സക്കനാമകോ**തി ബലിപുത്തോ വിയ സക്കസ്സ വസേന ഗഹിതനാമോ. ''ഏസോ കിരാ''തി പാഠോ. ''ഏകോ കിരാ''തിപി ലിഖന്തി. മാരസ്സ പക്ഖേ ഗതോ **മാരപക്ഖികോ. യദഞ്ഞ**ന്തി ഏത്ഥ **യ**ന്തി

കിരിയാപരാമസനം, തസ്മാ യം അഞ്ഞസ്സ അനുസാസനം, തം സമണസ്സ ന സാധൂതി യോജനാ. **കാരണേനാ**തി കാരണമത്തേന സംവാസോ ജായതി. **യേന കേനചി** ഗഹട്ഠേന വാ പബ്ബജിതേന വാ. **തം** കാരണന്തരം സമാഗതം പുരിസം **സപ്പഞ്ഞോ** സമ്ബുദ്ധോ **അനുകമ്പിതും നാരഹതി** വിസേസാധിഗമാഭാവാ, സതി പന തസ്മിം സവിസേസം പസാദോ ഹോതീതി. **മനസാ ചേ...പേ॰... ന തേന ഹോതി സംയുത്തോ** സിനേഹവസേന അനുകമ്പാ അനുദ്ദയാ തസ്സാ അസംകിലിട്ഠസഭാവത്താ.

സക്കനാമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സൂചിലോമസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൭. ഗയായ അവിദൂരേ ഭവോ ഗാമോ ''ഗയാ''തി വുത്തോതി ആഹ **"ഗയായ"**ന്തി, തേനാഹ **"ഗയായ അവിദൂരേ നിവിട്ഠഗാമം ഉപനിസായാതി അത്ഥോ"**തി. ഗോചരഗാമനിദസ്സനം ഹേതം. **ഇദം ഉപരി ഇദം ഹേട്ഠാതി നത്ഥി** ഉപ്പടിപാടിയോ മഞ്ചപാദാനം ദ്വീസു പസ്സേസു ദീഘഭാവേന. ബലികമ്മത്ഥായ കതം ദേവതാധിട്ഠാനന്തി അധിപ്പായേന **ദേവട്ഠാനേ ഠപേന്തി**. അട്ഠപാദമഞ്ചസദിസോ കിര സോ ഹേട്ഠുപരിപരിവത്തേതബ്ബതോ. കഥിനസിബ്ബനസൂചി **കഥിനസൂചി. അപച്ചത്ഥരിത്വാ**തി കിഞ്ചി സങ്ഘികസേനാസനസ്സ ഉപരി പടിച്ഛദനം അപച്ചത്ഥരിത്വാ. **ഗവച്ഛിവിജ്ഝിതം വിയാ**തി തേഹി സൂചിലോമേഹി ഗവച്ഛിജാലം വിയ ഗതം സബ്ബസോ സമോഹതം.

ഇധാപി ''ഖരസരീരോ''തി വത്വാ ഖരസരീരം കഥിനസൂചിസദിസതായ ലോമസ്സാതി തസ്സ തഥാഭാവസ്സ കാരണം ദസ്സേന്തോ **"സോ കിരാ"**തിആദിമാഹ. **അത്തനോ ഹത്ഥേഹീ**തി സങ്ഘികതേലസമ്മക്ഖിതേഹി അത്തനോ സരീരം മക്ഖേസി. **ഇതീ**തി വുത്താകാരേന.

സമാഗമട്ഠാനന്തി യക്ഖസന്നിപാതട്ഠാനം. **സോ**തി സൂചിലോമോ യക്ഖോ. **മ**ന്തി ച തമേവ വദതി.

ഉട്ഠാപേത്വാതി ഉദ്ധഗ്ഗാ കത്വാ. **അപനാമേസീ**തി യഥാ സോ അത്തനോ കായം ഉപനേതും ന സക്കോതി, തഥാ കരോന്തോ ഥോകം അപനാമേസി. **അമനുഞ്ഞോ**തി ഫരുസതിക്ഖതായ ന മനുഞ്ഞോ. **ചിത്തം വാ തേ ഖിപിസ്സാമീ**തി മയ്ഹം ആനുഭാവേന തവ ചിത്തവിക്ഖേപം വാ കരിസ്സാമി. യഥാ പന സോ ചിത്തവിക്ഖേപം കരേയ്യ, തം ദസ്സേതും **"യേസഞ്ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ഭേരവം വാ**തി വുത്താകാരേന അഞ്ഞഥാ വാ ഭയാനകം ദസ്സനമത്തേനേവ സത്താനം ഭയം ഛമ്ഭിതത്തം ലോമഹംസം ഉപ്പാദേതും സമത്ഥം. ''കഥേന്താനംയേവാ''തി വാ പാഠോ. തം ദ്വീസു പാദേസു ഗഹേത്വാ പാരം ഗങ്ഗായ ഖിപിസ്സാമീതി യോജനാ.

കുതോനിദാനാതി കസ്മാ കാരണാ? അട്ഠകഥായം പന സമാസപദമേതം, വിഭത്തിഅലോപേന നിദ്ദേസോതി ദസ്സേതും **"കിംനിദാനാ കിംപച്ചയാ"**തി? അത്ഥോ വുത്തോ. **ചിത്തം ഓസ്സജന്തീ**തി കുസലചിത്തം പവത്തിതും അപ്പദാനവസേന പുരതോ ഖിപന്തി. **കുതോ സമുട്ഠായാ**തി മിച്ഛാവിതക്കാനം സമുട്ഠാനം പുച്ഛതി?

കാമരാഗാദയോ സുഭനിമിത്താദീസു അയോനിസോമനസികാരഹേതൂ. കാമോ പന അയോനിസോമനസികാരോ ച നിയകജ്ഝത്തപരിയാപന്നോതി ആഹ **“അയം അത്തഭാവോ നിദാനം എതേസന്തി ഇതോനിദാനാ”**തിആദി. **എവമേവാതി** അട്ഠകഥായം കീളാപസുതകുമാരകാ വിയ മിച്ഛാവിതക്കാ ദട്ഠബ്ബാ, തേസം ഉപ്പത്തിട്ഠാനഭൂതോ ലോകോ വിയ അയം അത്തഭാവലോകോ. തേഹി ഓസ്സജ്ജിയമാനം ധങ്കം വിയ ചിത്തം, തസ്സ പാദേ ബദ്ധദീഘസുത്തകം വിയ തം ദൂരാനുബന്ധം സംയോജനന്തി എവം ഉപമായ സംസന്ദനം ദട്ഠബ്ബം.

പാപവിതക്കാനം തംസമ്പയുത്തകിലേസാനഞ്ച തണ്ഹാ വിസേസപച്ചയോ തദഭാവേന തേസം അഭാവതോതി ആഹ **“തണ്ഹാസിനേഹതോ ജാതാ”**തി. അത്തഭാവപരിയാപന്നത്താ **“അത്തനി സമ്ഭൂതാ”**തി വുത്തം. തേന നേസം അനഞ്ഞഹേതുകതം ദസ്സേതി, **നിഗ്രോധസ്സേവ ഖന്ധജാതീ**തി ഇമിനാ പന പുഥുഭാവഞ്ച, **വിസത്താ**തിആദിനാ ദുബ്ബിനിസ്സടതഞ്ച. **വത്ഥുകാമേസു** രൂപാരമ്മണാദീസു പുഥൂസു. **പുഥൂ കിലേസകാമാ** കാമരൂപതണ്ഹാദയോ. **തേഹി** കിലേസകാമേഹി കരണഭൂതേഹി. **അത്തഭാവം** ഖന്ധപഞ്ചകം. **യേ** വിപസ്സനായ യുത്തപയുത്താ യാഥാവതോ **ജാനന്തി**.

യതോതി പച്ചത്തേ നിസ്സക്കവചനന്തി ആഹ **“യം നിദാനമസ്സാ”**തി. ‘‘വിനോദേന്തീ’’തി കത്തുനിദ്ദേസേന യേന ന വിനോദേന്തി, തം കാരണം ബാധിതമേവാതി ആഹ **“മഗ്ഗസച്ചേന വിനോദേന്തീ”**തി. വിനോദനഞ്ചേത്ഥ സന്താനതോ നീഹരണം ബഹികരണം സബ്ബസോ പഹാനം, പഹീനേ ച തസ്മിം കിലേസേ ഓഘം തരന്തീതി ദസ്സേന്തോ **“ദുത്തര”**ന്തിആദിമാഹ. എതസ്മിം അധിഗതേ ന പുന ഭവോതി **അപുനബ്ഭവോ, നിബ്ബാന**ന്തി ആഹ **“അപുനബ്ഭവസങ്ഖാതസ്സാ”**തിആദി. യസ്മാ എത്ഥ ‘‘യേ നം പജാനന്തി, യതോനിദാന’’ന്തി പദദ്വയേന ദുക്ഖസമുദയസച്ചാനി, വിനോദനഗ്ഗഹണേന മഗ്ഗസച്ചം, അപുനബ്ഭവഗ്ഗഹണേന നിരോധസച്ചം പകാസിതം, തസ്മാ വുത്തം **“ചത്താരി സച്ചാനി പകാസേന്തോ”**തി.

തസ്മിംയേവാതി യത്ഥ ഠിതോ ‘‘രാഗോ ച ദോസോ ചാ’’തിആദിനാ പഞ്ഹം പുച്ഛി, തസ്മിംയേവ പദേസേ ഠിതോ. **ദേസനാനുസാരേനാ**തി സത്ഥു സാമുക്കംസികധമ്മദേസനായ അനുസ്സരണേന. **ഞാണം പേസേത്വാ**തി വിപസ്സനാപടിപാടിയാ നിബ്ബാനം പതി അനുബോധഞാണം പേസേത്വാ പവത്തേത്വാ. **സോതാപത്തിഫലേ പതിട്ഠിതോ**തി സഹസ്സനയപടിമണ്ഡിതസ്സ പഠമമഗ്ഗസ്സ അധിഗമേന പഠമഫലേ പതിട്ഠിതോ പടിലഭതീതി യോജനാ. **ന കിലിട്ഠത്തഭാവേ തിട്ഠന്തി** മഹാനുഭാവത്താ അരിയധമ്മസ്സ. **സേതകണ്ഡുപീളകസൂചിയോ**തി സേതഭാവം പത്വാ കണ്ഡുപീളകാ ലോമസൂചിയോ **സബ്ബാ** അനവസേസാ **പതിതാ** പരിഭട്ഠാ അപഗതാ. **ഭുമ്മദേവതാപരിഹാര**ന്തി ഭുമ്മദേവത്തഭാവന്തി.

സൂചിലോമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. മണിഭദ്ദസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൭. **സുഖം പടിലഭതീ**തി ദിട്ഠധമ്മികാദിഭേദം സുഖം അധിഗച്ഛതി. **നിച്ചമേവ സേയ്യോ** സതിമതോ ആയതിം ഹിതചരണതോ. മണിഭദ്ദോ ‘‘സതിമാപുഗ്ഗലോ സതോകാരീ സമ്പതി വേരം നപ്പസവതീ’’തി അധിപ്പായേന

“വേരാ ച പരിമുച്ചതീ”തി ആഹ. ഭഗവാ പന സതിമന്തതാസിദ്ധിയാ വേരപരിമുച്ചനം ന അച്ചന്തികം, നാപി ഏകന്തികം പടിപക്ഖേന പരതോ ച അപ്പഹീനത്താതി തം നിസേധേന്തോ **“വേരാ ച ന പരിമുച്ചതീ”**തി വത്വാ, യം അച്ചന്തികം ഏകന്തികഞ്ച പരസ്സ വസേന വേരപരിമുച്ചനം, തം ദസ്സേന്തോ **“യസ്സാ”**തി ഗാഥമാഹ. **കരുണായാ**തി അപ്പനാപ്പത്തായ കരുണായ. **കരുണാപുബ്ബഭാഗേ**തി കരുണാഭാവനായ വസേന ഉപ്പാദിതപഠമജ്ഝാനൂപചാരേ. **സോ**തി കരുണാഭാവനം ഭാവേന്തോ പുഗ്ഗലോ. **മേത്തംസോ**തി മേത്തചിത്തം അംസോ ഏകോ കുസലകോട്ഠാസോ ഏതസ്സാതി മേത്തംസോ. **തസ്സ കേനചീ**തി തസ്സ അരഹതോ കരുണായ മേത്താഭാവനായ ച സാതിസയത്താ തദഭാവേന കേനചി പുഗ്ഗലേന സദ്ധിം വേരപ്പസങ്ഗോ നാമ നത്ഥി. ഇമിനാ ഖീണാസവേപി മേത്താകരുണാഭാവനാരഹിതേ കോചി അത്തനോ ചിത്തദോസേന വേരം കരേയ്യ, ന പന തസ്മിം മേത്താകരുണാചേതോവിമുത്തിസമന്നാഗതേ കോചി വേരം കരേയ്യ. ഏവം മഹിദ്ധികാ ബ്രഹ്മവിഹാരഭാവനാതി ദസ്സേതി.

മണിഭദ്ദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. സാനുസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൯. **യക്ഖേന ഗഹിതോ ഹോതീ**തി യക്ഖേന അനുപവിട്ഠോ ഹോതി. തസ്സ യക്ഖഗഹണസ്സ കാരണം മൂലതോ പഭുതി വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **“സോ”**തിആദിമാഹ. തസ്സ അന്തിമഭവികത്താ ആദിതോ പട്ഠായ അധിസീലസിക്ഖായ സക്കച്ചം പൂരണന്തി ദസ്സേതി **“സോ പബ്ബജിതകാലതോ”**തിആദിനാ. **പച്ചാഹാരന്തി** പടിക്ഖേപം. **ഇമസ്മിം സരഭഞ്ഞേ**തി ഇമസ്മിം മമ ധമ്മഭണനേ. **പത്തി**ന്തി പത്തിദാനം. **പിയാ ഹോന്തി,** തേനാഹ ഭഗവാ “ആകങ്ഖേയ്യ ചേ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ‘സബ്രഹ്മചാരീനം പിയോ ച അസ്സം മനാപോ ച ഗരു ച ഭാവനീയോ ചാ’തി, സീലേസ്വേവസ്സ പരിപൂരകാരീ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൬൫). തഥാ ചാഹ **“തസ്മിം സാമണേരേ”**തിആദി.

വുഡ്ഢിമന്വായാതി യോബ്ബനപ്പത്തിയാ അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനം പരിവുഡ്ഢിമാഗമ്മ. കാമസമ്ഭോഗസമത്ഥതാവസേന **പരിപക്കിന്ദ്രിയോ**. **അനുയോജേത്വാവാ**തി വിസ്സജ്ജേത്വാവ, ഗിഹിഭാവേ വാ അനുയോജേത്വാവ. “പുബ്ബേ തുയ്ഹം പുത്തോ സീലവാ കല്യാണധമ്മോ ലജ്ജീ കുക്കുച്ചകോ സിക്ഖാകാമോതി സമ്ഭാവിതോ, ഇദാനി തതോ അഞ്ഞഥാ ജാതോ”തി ഘോസനാവസേന **ദേവതാനം അന്തരേ മാഹേവ മേ ലജ്ജം ഉപ്പാദേയ്യ**.

പാടിഹാരിയപക്ഖഞ്ചാതി ചാതുദ്ദസീപഞ്ചദസീഅട്ഠമീനം യഥാക്കമം ആദിതോ അന്തതോ ആദിഅന്തതോ ച പവേസനനിക്ഖമനവസേന ഉപോസഥസീലസ്സ പടി പടി അഭിമുഖം പച്ചാവഹിതബ്ബപക്ഖഞ്ച. **തേരസിയാപീ**തി പരം സത്തമീനവമീസുപീതി അത്ഥോ. പവേസഭൂതഞ്ഹി ഉപോസഥസീലസ്സ സത്തമീസു സമാദിന്നം സീലം പടിപദം, നവമീസു നിക്ഖമഭൂതന്തി ആചരിയാ. പോരാണട്ഠകഥായം പന പച്ചുഗ്ഗമനാനുഗമനപരിയായേന വുത്തന്തി ആഹ **“മനുസ്സാ”**തിആദി. **അഡ്ഢമാസന്തി** സകലകാലപക്ഖം . ഏവഞ്ഹി വസ്സവാസസ്സ അനുഗമനം ഗതം ഹോതി. **സുട്ഠു സമാഗത**ന്തി സുപരിസുദ്ധം സമ്പന്നം കത്വാ അത്തനോ സന്താനം ആഗതം. തം പന അത്തനോ ചിത്തേന സമം പകാരേഹി യുത്തം

ഹോതീതി ആഹ **“സമ്പയുത്ത”**ന്തി. അരഹന്താനം അനുകരണേന **സേട്ഠചരിയം. “ന തേ ഹി യക്ഖാ കീളന്തീ”**തി അത്തനോ പുത്തസ്സ കായേ അധിമുച്ചനം അത്തനോ കീളനം വിയ ഹോതീതി കത്വാ ആഹ.

ഉപാസികാ യഥാവുത്തഉപോസഥസീലേന സീലവതീ, സാമണേരോ പന അത്തനോ സാമണേരസീലേന സീലവാ. **ഉപ്പതിത്വാ**തി ആകാസേ ഉപ്പതിത്വാ. **മോക്ഖോ നത്ഥി** ദുക്ഖാവഹസ്സ കമ്മസ്സ കതൂപചിതത്താ.

ദുവിധേപി കാമേതി വത്ഥുകാമകിലേസകാമേ. കിലേസകാമം പരിച്ചജന്തോ ഏവ ഹി വത്ഥുകാമേ പരിച്ചജതി നാമ. **വിബ്ഭമനവസേന ആഗച്ഛതി** ഭിക്ഖായ ആഹിണ്ഡനാദിപബ്ബജിതകിച്ചതോ. **ഉപ്പബ്ബജിത്വാ** വിഗതസീലസ്സ ജീവതോ ആനാപാനമത്തേന **ജീവന്തോപി സോ മതകോവ**. വുത്തഞ്ഹേതം “മരണഞ്ഹേതം, സുനക്ഖത്ത, അരിയസ്സ വിനയേ, യോ സിക്ഖം പച്ചക്ഖായ ഹീനായാവത്തതീ”തി (മ॰ നി॰ ൩.൬൫).

ഉണ്ഹട്ഠേനാതി സപരിളാഹട്ഠേന. **അഭിധാവഥാ**തി അഭിധാവതീതി ഇമസ്മിം അഭിധാവനകിച്ചേ ഭദ്ദം തേ ഹോതൂതി വത്വാ ഗിഹിഭാവായ അഭിധാവഥ. **നീഹരിത്വാ**തി നിക്ഖാമേത്വാ. ഏകാദസഹി അഗ്ഗീഹി ആദിത്തത്താ **മഹാഡാഹസദിസേ. സല്ലക്ഖേത്വാ**തി ഗിഹിഭാവേ ആദീനവം, പബ്ബജ്ജായ ആനിസംസഞ്ച സല്ലക്ഖേത്വാ. **ഹിരോത്തപ്പം പടിലഭിത്വാ** “മമ ഉപ്പബ്ബജിതുകാമതം സബ്രഹ്മചാരിനോ ജാനിസ്സന്തീ”തി. ചതുന്നം പരിസാനം ചിത്തസങ്ഖോഭവസേന **സകലജമ്ബുദീപം ഖോഭേത്വാ**.

സാനുസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. പിയങ്കരസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൦. പച്ചന്തേതി പരിയന്തേ. **പാടിയേക്ക**ന്തി സങ്ഗീതികാലേ വിസും. യമകവഗ്ഗാദികാ ബ്രാഹ്മണവഗ്ഗപരിയോസാനാ ഛബ്ബീസതി വഗ്ഗാ ഏതിസ്സാതി **ഛബ്ബീസതിവഗ്ഗാ, തന്തീ**തി പാളി. ഉച്ചാരപസ്സാവാദി ഏവരൂപം **ദുബ്ഭോജനം,** “അസുചിജേഗുച്ഛഭാവേന ദുട്ഠു ഭോജന”ന്തി കത്വാ, ദുബ്ഭോജനഗ്ഗഹണേന വാ വന്തഗബ്ഭമലാദീനി അതിദിസതി. **ഛവിആദീനി ഛേത്വാ**തി ഛവിആദീനി അതിവിജ്ഝ അതിവിയ പവിസിത്വാ. **അട്ഠിമിഞ്ജം ആഹച്ച അട്ഠാസി** പീതിസമുട്ഠാനഉളാരോളാരരൂപപ്പവത്തിയാ. തേനാഹ **“ഹദയങ്ഗമനീയോ ഹുത്വാ”**തി.

ധമ്മതായ സമാദിണ്ണന്തി കസ്സചി സന്തികേ അഗ്ഗഹേത്വാ സയമേവ തസ്മിം ഖണേ സംയതാ ഹോമാതി യഥാസംയതാ. **തതിയപദേനാ**തി “സിക്ഖേമ സുസീല്യ”ന്തി ഇമിനാ പദേന. **സേസാ**തി വുത്താവസേസാ. **തിസ്സോ** അദിന്നാദാനമിച്ഛാചാരസുരാപാനവിരതിയോ. **ഗഹിതാ** ഗോബലീബദ്ദഞായേന. ഛാതകം ദുബ്ഭിക്ഖഞ്ച ഏതഥാതി **ഛാതകദുബ്ഭിക്ഖാ,** ജിഘച്ഛാദുബ്ഭിക്ഖാബഹുലായാതി അത്ഥോ. **പിസാചയക്ഖയോനിയാ**തി പേത്തിവിസയസദിസയക്ഖയോനിയാ അപി നാമ മുച്ചേമാതി യോജനാ.

പിയങ്കരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. പുനബ്ബസുസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൯. വസനട്ഠാനഗ്ഗഹണേന രത്തിട്ഠാനദിവാട്ഠാനാദയോ സങ്ഗണ്ഹാതി. **ദ്വാദസഹത്ഥമത്തമേവ ഗണ്ഹാതി** പകതിസഞ്ചരണൂപചാരമത്തബ്യാപനതോ. **യഥാപരിസന്തി** പരിസാനുരൂപം, യത്ഥ യത്ഥ പരിസാ തിട്ഠതി, തം തം ഠാനം ഗച്ഛതി പരിസപരിയന്തികത്താ. സത്ഥു മുഖവികാരാഭാവതോ പവേസാനുഞ്ഞം സല്ലക്ഖേന്തീ "നൂന അയം കതാധികാരാ ഭവിസ്സതീ"തി അനുമാനസിദ്ധം **ഉപനിസ്സയം ദിസ്വാ. ഏകീഭാവഗമനേനാതി** ഹത്ഥപാസൂപഗമനേന പരിസായ മിസ്സീഭാവപ്പത്തിയാ. **പുത്തകാതി** പുത്തപുത്തിയോ. അനുകമ്പായഞ്ഹി **ക-**സദ്ദോ.

നിബ്ബാനാരമ്മണേന അരിയമഗ്ഗേന മുഞ്ചിയമാനാ ഗന്ഥാ **"നിബ്ബാനം ആഗമ്മ പമുച്ചന്തീ"**തി വുത്താ. **വേലാതിക്കന്താതി** പമാണതോ പരിച്ഛിന്ദിതും ന സക്കാതി ആഹ **"പമാണാതിക്കന്താ"**തി. **പിയായനാതി** ആസീസനാ. ആസീസനം പേമവസേന പേമവത്ഥുനോ ഏസനാ പത്ഥനാവ ഹോതീതി ആഹ **"മഗ്ഗനാ പത്ഥനാ"**തി. **തതോതി** പിയപുത്താദിതോ. **പാണീനന്തി** സാമിഅത്ഥേ പുഥുവചനം ദുക്ഖസദ്ദാപേക്ഖം. **കേ മോചേതീതി** മോചനകിരിയായ കമ്മം പുച്ഛതി? ഇഭരോ പന അത്ഥവസേന വിഭത്തിവിപരിണാമോതി **"പാണിനേതി ആഹരിത്വാ വത്തബ്ബ"**ന്തി ആഹ. **അഭിസമ്ബുധന്തി** അഭിസമ്ബുധന്തോ. തേനാഹ **"അഭിസമ്ബുദ്ധോ"**തി. **സദ്ധമ്മസ്സാതി** ഉപയോഗത്ഥേ സാമിവചനന്തി ആഹ **"സദ്ധമ്മമേവ അജാനിത്വാ"**തി.

പുത്തസ്സ അനുമോദനം കരോന്തീതി പുത്തസ്സ പടിപത്തിഅനുമോദനം കരോന്തീ. **ഉഗ്ഗതാതി** ഏത്ഥ കലലേ വട്ടദുക്ഖേ നിമുജ്ജമാനാ തതോ സീസം ഉക്ഖിപിതും അസക്കോന്തി അജ്ജ ബുദ്ധാനുഭാവേന പഞ്ഞാസീസം ഉക്ഖിപിത്വാ ഉഗ്ഗതാ. പുന വിനിപാതാഭാവതോ സമ്മദേവ ഉഗ്ഗതത്താ **സമുഗ്ഗതാ**. തഥാഭൂതാ സാസനേപി ഉഗ്ഗതാ സമുഗ്ഗതാ ജാതാ. **ചതുസച്ചപടിവേധഭാവന്തി** ചതുസച്ചപടിവേധസ്സ അത്ഥിഭാവം. **കണ്ഡുകച്ഛുആദീതി ആദി**-സദ്ദേന ജേഗുച്ഛഅസാതാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **ദിബ്ബസമ്പത്തിം പടിലഭതി** പവത്തിയം സമ്പത്തിദായിനോ കമ്മസ്സ കതോകാസത്താ. **തുണ്ഹീ ഉത്തരികേ ഹോഹീതി** മാതു-വചനം സമ്പടിച്ഛിത്വാ തസ്സ വിസേസാധിഗമസ്സ അവിബന്ധകരണസമ്മാപയോഗേന യഥാലദ്ധവിസേസായ മാതുയാ വസേന യസ്മാ ധീതാ ദിട്ഠധമ്മികസമ്പത്തിലാഭീ, തസ്മാ വുത്തം **"മാതു ആനുഭാവേനേവാ"**തി.

പുനബ്ബസുസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. സുദത്തസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൨. കരണീയേനാതി ഏത്ഥ **കരണീയന്തി** വാണിജ്ജകമ്മം അധിപ്പേതന്തി തം വിവരന്തോ **"അനാഥപിണ്ഡികോ ചാ"**തിആദിമാഹ. **വിക്കീയതീതി** വിക്കയം ഗച്ഛതി. **തഥേവ കരോതീതി** യഥാ രാജഗഹസേട്ഠിനാ സാവത്ഥിം ഗന്ത്വാ കതം, തഥേവ രാജഗഹം ഗന്ത്വാ കരോതി. **സ്വായന്തി** അനാഥപിണ്ഡികോ.

തം ദിവസന്തി യം ദിവസം അനാഥപിണ്ഡികോ, ഗഹപതി, രാജഗഹസമീപം ഉപഗതോ, തം ദിവസം. **പണ്ണന്തി** സാസനം. **ന സുണീതി** അസുണന്തോ "പണ്ണം ന സുണീ"തി വുത്തോ. ധമ്മഗാരവേന ഹി സോ സേട്ഠി അഞ്ഞം കിച്ചം തിണായപി ന മഞ്ഞി. തേനാഹ **"ധമ്മസ്സവനത്ഥായാ"**തിആദി. **ദാരകരൂപാനന്തി**

ദാരകാനം. അനത്ഥന്തരകരോ ഹി **രൂപ**-സദ്ദോ യഥാ "ഗോരൂപാന"ന്തി. **പഞ്ചവണ്ണ**ന്തി ഖുദ്ദികാദിഭേദം പഞ്ചപ്പകാരം പീതിം പടിലഭി. അനുക്കമേന ഹി താ ഏതസ്സ സമ്ഭവന്തി. **"സീസേന ഉട്ഠായ...പേ... ഗച്ഛതീ"**തി പദം പീതിസമുട്ഠാനരൂപവസേന ലക്ഖേത്വാ വുത്തം.

സിവഥികായ വസതീതി സിവഥികായ സമീപേ വസതി. സുസാനസ്സാസന്നട്ഠാനേ ഹി സോ വിഹാരോ. **അഥസ്സാ**തി അഥസ്സ അനാഥപിണ്ഡികസ്സ "അകാലോ...പേ... ഉപസങ്കമിസ്സാമീ"തി ഏതം അഹോസി. **ബുദ്ധഗതായ സതിയാ**തി അഞ്ഞം കിഞ്ചി അചിന്തേത്വാ ബുദ്ധഗതായ ഏവ സതിയാ സയനവരഗതോ നിപജ്ജി. തേന വുത്തം **"തം ദിവസ"**ന്തിആദി.

ബലവപ്പസാദോതി ബുദ്ധാരമ്മണാ ബലവതീ സദ്ധാ. **പീതിആലോകോ**തി പുരിമബുദ്ധേസു ചിരകാലം പരിചയം ഗതസ്സ ബലവതോ പസാദസ്സ വസേന "ബുദ്ധോ"തി നാമം സവനമത്തേന ഉപ്പന്നായ ഉളാരായ പീതിയാ സമുട്ഠാപിതോ വിപസ്സനോഭാസസദിസോ സാതിസയോ ആലോകോ ഹോതി ചിത്തപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനോ. തേനാഹ **"സബ്ബതമം വിഗച്ഛീ"**തിആദി. "ദേവതാ ഹി കതാ"തിപി വദന്തി, പുരിമോ ഏവേത്ഥ യുത്തോ.

അമനുസ്സാതി അധിഗതവിസേസാ ദേവതാ. താ ഹി സേട്ഠിസ്സ സമ്പത്തിം പച്ചക്ഖതോ പസ്സിംസു. തേനാഹ **"അയം മഹാസേട്ഠീ"**തിആദി. **അല്ലസരീര**ന്തി താവദേവ ഛഡ്ഡിതം അച്ഛിന്നം വാ കളേവരം. **അപരമ്പീ**തി മതം കുഥിതകുണപം. **പരികിരിംസൂ**തി സമന്തതോ ഓസരിതാ അഹേസും. **ആലോകോ അന്തരധായി**പീതിവേഗസ്സ മന്ദഭാവേന തംസമുട്ഠാനരൂപാനം ദുബ്ബലഭാവതോ.

ഇമിനാവാതി അധികാരേന സഹസ്സപദേന ഏവ സമ്ബന്ധിതബ്ബാനി. പദം വീതിഹരതി ഏത്ഥാതി **പദവീതിഹാരോ,** പദവീതിഹാരട്ഠാനം. **സമഗമനേ**തി ദുതവിലമ്ബിതം അകത്വാ സമഗമനേ. **തതോ**തി തേസു സോളസഭാഗേസു. **ഏകോ കോട്ഠാസോ**തി യഥാവുത്തം പദവീതിഹാരപദേസം സോളസധാ ഭിന്നസ്സ ഏകോ ഭാഗോ. **പവത്തചേതനാ**തി യഥാവുത്തകലാസങ്ഖാതസ്സ പദേസസ്സ ലങ്ഘനധാവനപവത്തചേതനാ. പദം വാ വീതിഹരതി ഏതേനാതി **പദവീതിഹാരോ,** തഥാപവത്താ കുസലചേതനാ. "തസ്സാ ഫലം സോളസധാ കത്വാ"തി വദന്തി. പതിട്ഠംഹന്തസ്സ വസേന ഗഹിതന്തി യോജനാ. വിവട്ടനിസ്സിതായ ഏവ രതനത്തയപൂജായ ധമ്മസ്സവനസ്സ സിക്ഖാപദസമാദാനസ്സ സരണഗമനസ്സ ച അത്ഥായ ഗച്ഛതോപി വസേന വട്ടതി. പഠമം വുത്തഗമനം ലോകുത്തരവിസേസാധിഗമസ്സ ഏകന്തികം, ദുതിയം അനേകന്തികന്തി **"വട്ടതിയേവാ"**തി സാസങ്കവചനം.

സോതി അനാഥപിണ്ഡികോ സേട്ഠി. **അനുയുത്താ**തി അനുഗാമിനോ സഹായാ. തേവ സന്ധായ വദതി. "സിവകോ അമനുസ്സോ"തി അപരേ. ന കേവലം "അനുയുത്താപി മേ അത്ഥി, കസ്മാ ഭായാമീ"തി ഏവം സൂരോ അഹോസി? അഥ ഖോ ബുദ്ധഗതായ തിക്ഖവിസദസഭാവേന സബ്ബം പരിസ്സയം മദ്ദിത്വാപി അഗമാസീതി ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി വുത്തം. പക്ഖന്ദനലക്ഖണാ ഹി സദ്ധാ, തായ യുത്തകോ സപ്പുരിസോപി സദ്ധമ്മഗുണവസേന സബ്ബം പരിസ്സയം മദ്ദിത്വാ പക്ഖന്ദതീതി ദട്ഠബ്ബം.

സബ്ബകാമസമിദ്ധതാ പരിച്ചാഗസീലതാ ഉളാരജ്ഝാസയതാ പരദുക്ഖാപനയകാമതാ പരേസം ഹിതേസിതാ പരസമ്പത്തിപമോദനാതി ഏവമാദീനം മഹാഗുണാനം വസേന നിച്ചകാലം അനാഥാനം പിണ്ഡദായകത്താ ''അനാഥപിണ്ഡികോ''തി ഏവം **ഉപ്പന്നം നാമം. ഏവമാഹാ**തി ''ഏഹി സുദത്താ''തി ഏവം ആഹ.

കിലേസപരിനിബ്ബാനേനാതി സബ്ബസോ രാഗാദികിലേസവൂപസമേന. **കിലേസവൂപസമ**ന്തി സബ്ബസോ സബ്ബേസം കിലേസാനം വൂപസമം അഗ്ഗമഗ്ഗേന പത്വാ. **അനുപുബ്ബികഥ**ന്തി ദാനാദികഥം. സാ ഹി അനുപുബ്ബേന കഥേതബ്ബത്താ ''അനുപുബ്ബികഥാ''തി വുച്ചതി. തം സന്ധായ വുത്തം - ''അഥ ഖോ ഭഗവാ അനുപുബ്ബിം കഥം കഥേസി. സേയ്യഥിദം - ദാനകഥം സീലകഥം സഗ്ഗകഥം കാമാനം ആദീനവം ഓകാരം സംകിലേസം നേക്ഖമ്മേ ആനിസംസം പകാസേസീ''തി (ചൂളവ॰ ൩൦൫). **മത്ഥകേ**തി അനുപുബ്ബികഥായ ഉപരി പരതോ. **ചത്താരി സച്ചാനി പകാസേസീ**തി യഥാ മഹാസേട്ഠി സഹസ്സനയപടിമണ്ഡിതേ സോതാപത്തിഫലേ പതിട്ഠാതി, ഏവം പവത്തിനിവത്തിയോ സഹ ഹേതുനാ വിഭജന്തോ ചത്താരി അരിയസച്ചാനി പകാസേസീതി.

സുദത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പഠമസുക്കാസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൧. രഥികന്തി രച്ഛം. **ഗഹേത്വാ**തി ഗന്ത്വാ. **സിങ്ഘാടക**ന്തി അഞ്ഞത്ഥ തികോണാ രച്ഛാ വുച്ചതി. ഇധ പന ''ചതുക്ക''ന്തി വുത്തം. **''മധുപീകാ''**തി ഏത്ഥ **മധു**-സദ്ദേന മധുവിസേസോ വുച്ചതീതി ആഹ **''ഗന്ധമധുപാനം പീതാ വിയാ''**തി. സാമഞ്ഞജോതനാ ഹി വിസേസേ തിട്ഠതീതി **ഗന്ധമധൂ**തി ച അതിവിയ മധുരോ മദനിയോ ഏകോ മധുവിസേസോ. തേനാഹ **''അസഞ്ഞീ ഹുത്വാ സയതേവാ''**തി.

ന പടിവാനീയം ന അപനേതബ്ബന്തി **അപ്പടിവാനീയം**. തേനാഹ **''ബാഹിരകഞ്ഹീ''**തിആദി. യം കിഞ്ചി സന്തപണീതഭാവാവഹം ന സേചനന്തി **അസേചനകം**. തതോ ഏവ **അനാസിത്തകം. ഓജവന്ത**ന്തി ബഹുസമ്മതഓജവന്തസദിസതായ ഓജവന്തം. തേനാഹ **''യഥാ ഹീ''**തിആദി. **ധമ്മതായാ**തി അത്തനോ സഭാവേനേവ. **മധുരോ** ഇട്ഠോ. **പിവന്തീ വിയാ**തി സുക്കായ ഭിക്ഖുനിയാ ഉപനീയമാനം സദ്ധമ്മാമതരസം അത്തനോ സോതഞ്ജലിം പൂരേത്വാ ഓദഹന്തീവ. വലാഹകതോ ആഗതം **വലാഹകം**.

പഠമസുക്കാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ദുതിയസുക്കാസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൨. ബഹും വത പുഞ്ഞം പസവതി സബ്ബഗന്ഥവിമുത്തിയാ സീലസമന്നാഗതേന അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യായ സുക്കായ ഥേരിയാ ഭോജനസ്സ ദിന്നത്താ.

ദുതിയസുക്കാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. ചീരാസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൭. ഏകാദസമം ഉത്താനമേവ ദസമേന സദിസത്താ. തത്ഥ ഹി ഭോജനം ഉപാസകസ്സ ആഭതം, ഇധ ചീവരദാനന്തി അയമേവ വിസേസോ.

ചീരാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ആളവകസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൬. ആളവിയന്തി ഇത്ഥിലിങ്ഗവസേന തം രട്ഠമ്പി നഗരമ്പി വുച്ചതി. രട്ഠേ അധിപ്പേതേപി ന എത്ഥ ബഹുവചനം തഥാരുള്ഹിയാ അഭാവതോ. **തഞ്ച ഭവന**ന്തി തഞ്ച ആളവകസ്സ യക്ഖസ്സ ഭവനം. **തത്ഥാ**തി ആളവകസ്സ ഭവനേ. ''അഥ ഖോ ആളവകോ യക്ഖോ യേന ഭഗവാ തേനുപസങ്കമീ''തി **എത്ഥ** തസ്മിം പാഠപദേസേ. **അയമനുപുബ്ബികഥാ**തി അയം ഇദാനി വുച്ചമാനാ അനുപുബ്ബതോ ആഗതാ കഥാ. ആളവിയാ ഇസ്സരോതി ആളവോ, **ആളവകോ**തി ച രാജാ വുത്തോ. കദാചി ചോരപടിബാഹനത്ഥം, കദാചി ഉസ്സാഹസത്തിവിഭാവനവസേന പടിരാജനിസേധനത്ഥം, കദാചി ലക്ഖയോഗ്യവിനിയോഗവസേന ബ്യായാമകരണത്ഥഞ്ച. മിഗാനം വനനതോ വസനതോ വാനതോ വാ ''മിഗവാ''തി ലദ്ധസമഞ്ഞം **മിഗവം. തസ്സേവാ**തി രഞ്ഞോ എവ. **മിഗോ**തി ഏകോ എണിമിഗോ. **തിയോജന**ന്തി അച്ചന്തസംയോഗേ ഉപയോഗവചനം. **ഉദകം വിയ പവിസിത്വാ ഠിത**ന്തി യഥാ പരിസ്സമപ്പത്തോ ഉദകം പവിസിത്വാ ഠിതോ നിരസ്സാസോ ഹോതി, ഏവം വിയ ഠിതം. **മൂല**ന്തി സമീപം. യക്ഖം ദിസ്വാവ രഞ്ഞോ ഭയം ഛമ്ഭിതത്തം ഊരുത്ഥമ്ഭം അഹോസി, തസ്മാ രാജാ പലായിതും നാസക്ഖി. തേന വുത്തം **''ഖാദിതും ഉപഗതോ''**തി. അഥ രാജാ ദ്വിധാ ഛിന്നം മിഗം ദത്വാ അത്താനം മോചേതുകാമോ അഹോസി. യക്ഖോ ''നനു മമ ഹത്ഥഗതകാലതോ പട്ഠായ മിഗോപി മമ സന്തകോ, തത്ഥ കിന്നാമ തേ കേരാടിയമിദം ദത്വാ അത്തനോ മോചന''ന്തി രാജാനം ന മുഞ്ചി. അഥ രാജാ തസ്സ താദിസം പടിഞ്ഞാതം അകാസി. തേന വുത്തം **''രാജാ തേന സദ്ധി''**ന്തിആദി. **ഭവനം അനുപഗത**ന്തി ഇദം മമ ഭവനം അനുപഗതം. **അനനുഞ്ഞാത**ന്തി ഉപഗതേന സാമിഭൂതേന അനനുഞ്ഞാതഞ്ച. ഏതേന ഉപഗതം തം, ഇദാനി താദിസേന അനുഞ്ഞാതഞ്ച ഖാദിതും ലഭാമീതി ദസ്സേതി.

മച്ചുപഥേതി മച്ചുഗോചരേ. ആസന്നമരണതായ ഏവമാഹംസു.

തം ആളവകകുമാരം ആദായ പക്കമിംസൂതി യോജനാ. തസ്സ രഞ്ഞോ മഹേസീ ആളവകകുമാരസ്സ മാതാതി വുത്താ. ദേവിസഹസ്സാനം വിപ്പലപന്തീനന്തി വചനം പരിണാമേതബ്ബം.

ദേസനാപരിയോസാനേതി യക്ഖം ദമേത്വാ പച്ചാഗന്ത്വാ നഗരദ്വാരസമീപേ രുക്ഖമൂലേ നിസിന്നേന ഭഗവതാ സരാജികായ മഹതിയാ പരിസായ ദേസിതദേസനായ പരിയോസാനേ. **സോ**തി ഭഗവാ. **ഭവനേ ഏവാ**തി വിമാനേ ഏവ. **ഭഗവാപി പസ്സതി** പകതിചക്ഖുനാവ നിഗ്രോധസ്സ ഉപരി നിബ്ബത്തത്താ.

തത്രാതി തസ്മിം ''രോസേതുകാമതായാ''തി വചനേ. **തേസ**ന്തി സാതാഗിരിഹേമവതാനം. കാലദീപദേസകുലജനേത്തിആയുപ്പമാണവിസയം **പഞ്ചമഹാവിലോകിതം. ''സീതം ബ്യപഗതം ഹോതി, ഉണ്ഹഞ്ച ഉപസമ്മതീ''**തിആദിനാ (ബു॰ വം॰ ൨.൮൩) ആഗതാനി **ദ്വത്തിംസ**

പുബ്ബനിമിത്താനി. കടിപ്പദേസവത്ഥികോസകണ്ണതോ **തിധാ. സദ്ദോ**തി ആളവകസ്സ ഉഗ്ഘോസിതസദ്ദോ.

ഇമിനാ പസങ്ഗേന സകലജമ്ബുദീപം ബ്യാപേത്വാ പവത്തേ അപരേപി തയോ സദ്ദേ യഥാ ഏതേ, ഏവം ആളവകസ്സ ഉഗ്ഘോസിതസദ്ദോപീതി ദസ്സേതും **"ചത്താരോ"**തിആദി വുത്തം. **ഓസക്കന്തേ**തി പരിഹായമാനേ.

ചുണ്ണേന്താതി ചുണ്ണേതും സമത്ഥതം സന്ധായ വുത്തം, ന പന ചുണ്ണനവസേന വുത്തം. തേനാഹ **"മാ കസ്സചീ"**തിആദി. **ഉസ്സാവബിന്ദുമത്തമ്പീ**തി ഉസ്സാവപതനമത്തമ്പി. **ഖുരപ്പം** സല്ലം.

സേട്ഠാനീതി അജേയ്യേന അപ്പടിഹതഭാവേന ഉത്തമാനി. **ദുസ്സാവുധന്തി** ആവുധകിച്ചകരം ഉത്തരിയം ദുസ്സം. ഇമാനി കിര സക്കാദീനം പുഞ്ഞാനുഭാവേന നിബ്ബത്താനി അപ്പടിഹതപ്പഭാവാനി പടിപക്ഖവിധമനയുത്താനി അവജ്ഝാനി ആവുധാനി. തേനാഹ **"യദി ഹീ"**തിആദി.

അസനിവിചക്കം വിയാതി അസനിമണ്ഡലം വിയ.

പിത്തന്തി അലഗദ്ദപിത്തം. **ഭിന്ദേയ്യാ**തി ആസിഞ്ചേയ്യ. **സുഖന്തി** സുകരം. **മുദുഭൂതചിത്തവവത്ഥാനകരണത്ഥന്തി** മുദുഭൂതം അത്തനോ ചിത്തേ വവത്ഥാനസ്സ കരണത്ഥം.

ഏവം വുത്തേതി "ന ഖ്വാഹ"ന്തി ഏവം വുത്തേ. ഭഗവതോ സാസനേ ഠിതേ പയിരുപാസിത്വാ ഉഗ്ഗഹിതം ഭഗവന്തം പയിരൂപാസിത്വാ ഉഗ്ഗഹിതമേവ നാമാതി ആഹ **"കസ്സപം...പേ... ഉഗ്ഗഹേസു"**ന്തി. **പുട്ഠപഞ്ഹാ**തി സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന പുട്ഠപഞ്ഹാ. യസ്മാ ബുദ്ധവിസയേ പുട്ഠപഞ്ഹാ, തസ്മാ ബുദ്ധവിസയാവ ഹോന്തി.

പടിസേധേത്വാതി വാചായ അസക്കുണേയ്യഭാവേനേവ പടിസേധേത്വാ. "യദാകങ്ഖസീ"തി പദസന്ധിവസേന നിദ്ദേസോതി ആഹ **"യദി ആകങ്ഖസീ"**തി. തേന തുയ്ഹം പുച്ഛം താവ സുത്വാ വിസ്സജ്ജേസ്സന്തി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"ന മേ"**തിആദി. ദുതിയവികപ്പേ ദ-കാരോ പദസന്ധികരോതി ആഹ **"യം ആകങ്ഖസീ"**തി. "പുച്ഛ, ആവുസോ, സുത്വാ ജാനിസ്സാമീ"തി അവത്വാ സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധസ്സ അനിയമേത്വാ വചനം സബ്ബവിസയം ഹോതീതി ആഹ **"സബ്ബം തേ"**തിആദി.

കിം സൂതി ഏത്ഥ **കി**ന്തി പുച്ഛായം, **സൂ**തി സംസയേ, കിം നൂതി അത്ഥോ? **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം ലോകേ. **തസ്മാ വിത്തന്തി** യസ്മാ വിത്തികരണതോ വിത്തം. **സുകതന്തി** സുട്ഠു സക്കച്ചം കതം. **സുഖന്തി** ഇട്ഠഫലം. തത്ഥ യം പധാനം, തം ദസ്സേതും **"കായികചേതസികം സാത"**ന്തിആദി വുത്തം. നിസ്സന്ദഫലഞ്ഹി തഗ്ഗഹണേന ഗഹിതമേവ ഹോതി. **അപ്പേതീ**തി പാപേതി. അതിസയത്ഥജോതനോ തര-സദ്ദോതി ആഹ **"അതിസയേന സാദൂ"**തി. രസസഞ്ഞിതായ ഇട്ഠാനം രാഗാദിധമ്മാനം. **കേന പകാരേനാ**തി **കഥം**-സദ്ദസ്സ അത്ഥമാഹ. **കഥംജീവിന്തി** യദി സമാസപദമേതം, "കഥ"ന്തി സാനുനാസികാ കതാതി ആഹ **"ഗാഥാബന്ധസുഖത്ഥ"**ന്തിആദി.

സദ്ധീധ വിത്തന്തി ഏകദേസേന സമുദായദസ്സനം സമുദ്ദപബ്ബതനിദസ്സനം വിയ. **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ''വിത്തികരണതോ വിത്ത''ന്തി വുത്തമത്ഥം സന്ധായ ഹേതൂപമാഹി യോജേത്വാ ദസ്സേതും **''യഥാ ഹീ''**തിആദി വുത്തം. തേന സുഖാവഹനതോ, ദുക്ഖപടിബാഹനതോ, ദാലിദ്ദിയൂപസമനതോ, രതനപടിലാഭഹേതുതോ, ലോകസന്തതിആവഹനതോ ച സദ്ധാ വിത്തം യഥാ തം ഹിരഞ്ഞസുവണ്ണാദീനി. തേനാഹ **''ഏവ''**ന്തിആദി. നനു ചേതനാ സമ്മാദിട്ഠിആദയോ ച സാതിസയം വിപാകസുഖം ആവഹന്തി, തം കഥം സദ്ധാ ആവഹതീതി? സദ്ധാധുരഭാവസഭാവതോ. തേനാഹ **''സദ്ധാധുരേന പടിപന്നാന''**ന്തി. തസ്സ ച സേസപദേസുപി യോജേതബ്ബം.

ഇദാനി യം ഹിരഞ്ഞസുവണ്ണാദി സദ്ധാവിത്തസ്സ ഓപമ്മം, തം ഹീനം, സദ്ധാവിത്തമേവ ഉത്തമന്തി പാളിയം സേട്ഠഗ്ഗഹണം കതന്തി ദസ്സേതും **''യസ്മാ പനാ''**തിആദി വുത്തം. പരലോകം ഗതം അനുഗച്ഛതീതി **അനുഗാമികം**. അഞ്ഞേഹി ന സാധാരണന്തി **അനഞ്ഞസാധാരണം. സബ്ബസമ്പത്തിഹേതൂ**തി സബ്ബാസം സീലസമ്പദാദീനം ലോകിയലോകുത്തരാനം സമ്പത്തീനം ഹേതു. **അനത്ഥായ ഹോതി** അനുപായപടിപത്തിതോ. **തസ്മാ** അനുഗാമികത്താ. അനഞ്ഞസാധാരണത്താ സബ്ബസമ്പത്തിഹേതുഭാവതോ ഹിരഞ്ഞാദിവിത്തനിദാനത്താ ച **സദ്ധാവിത്തമേവ സേട്ഠം**. ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദദേസനാ യഥാ ''സത്ഥാ ദേവമനുസ്സാന''ന്തി.

''ദസകുസലധമ്മോ''തി ഇമിനാ ഏകച്ചാനംയേവ ദാനാദിധമ്മാനം സങ്ഗഹോ, ന സബ്ബേസന്തി അസങ്ഗഹിതസങ്ഗണ്ഹനത്ഥം **''ദാനസീലഭാവനാധമ്മോ വാ''**തി വുത്തം. **''സുഖ''**ന്തി തിവിധസ്സപി സുഖസ്സ സാധാരണഗ്ഗഹണമേതന്തി തം സവിസേസലദ്ധം പുഗ്ഗലവസേന ദസ്സേന്തോ **''സോണസേട്ഠി...പേ॰... ആവഹതീ''**തി ആഹ. യോ സോ പദുമവതിയാ ദേവിയാ പുത്തോ മഹാപദുമോ നാമ രാജാ ദിബ്ബസുഖസദിസം രജ്ജസുഖമനുഭവിത്വാ പച്ഛാ പച്ചേകബുദ്ധോ ഹുത്വാ നിബ്ബാനസുഖമനുഭവി, തം നിദസ്സനഭാവേന ഗഹേത്വാ ആഹ **''മഹാപദുമാദീനം വിയ നിബ്ബാനസുഖഞ്ച ആവഹതീ''**തി.

അത്ഥുദ്ധാരനയേന സച്ചസദ്ദം സംവണ്ണേന്തോ **''അനേകേസു അത്ഥേസു ദിസ്സതീ''**തി ആഹ. **വാചാസച്ചേ** ദിസ്സതി സച്ചസദ്ദോ ''ഭണേ''തി വുത്തത്താതി അധിപ്പായോ. **വിരതിസച്ചേ** ദിസ്സതി. വേരമണീസു ഹി പതിട്ഠിതാ സമണബ്രാഹ്മണാ **''സച്ചേ ഠിതാ''**തി വുച്ചന്തി. അത്താകാരമ്പി വത്ഥും ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞന്തി പവത്തിയാകാരം ഉപാദായ ദിട്ഠി ഏവ സച്ചന്തി ദിട്ഠിസച്ചം, തസ്മിം **ദിട്ഠിസച്ചേ** ദിസ്സതീതി യോജനാ. **ബ്രാഹ്മണസച്ചാനീ**തി പരമത്ഥബ്രഹ്മാനം സച്ചാനി, യാനി ''സബ്ബേ പാണാ അവജ്ഝാ, സബ്ബേ കാമാ അനിച്ചാ, സബ്ബേ ഭവാ അനിച്ചാ, നാഹം ക്വചനി കസ്സചി കിഞ്ചനതസ്മി''ന്തിആദിനാ (അ॰ നി॰ ൪.൧൮൫) ചതുക്കനിപാതേ ആഗതാനി. പരമത്ഥഭൂതം സച്ചം നിബ്ബാനം. **അബ്ഭന്തരം കത്വാ**തി അന്തോഗധമേവ കത്വാ, തേഹി സദ്ധിന്തി അത്ഥോ പരമത്ഥസച്ചാനമ്പി സാദുതരത്താ. **യസ്സാനുഭാവേനാ**തി യസ്സ വാചാസച്ചസ്സ ആനുഭാവേന.

ഉദകമ്ഹി ധാവതീതി ഉദകപിട്ഠിയം അഭിജ്ജമാനായം പഥവിയാ വിയ ധാവതി ഗച്ഛതി മഹാകപ്പിനരാജാ വിയ. **വിസമ്പി സച്ചേന ഹനന്തി പണ്ഡിതാ**തി കണ്ഹദീപായനാദയോ വിയ. **സച്ചേനാ**തി മച്ഛജാതകേ ബോധിസത്തസ്സ വിയ സച്ചേന **ദേവോ ഥനയം പവസ്സതി. സച്ചേ ഠിതാ**തി വിരതിസച്ചേ വാചാസച്ചേ ച

ഠിതാ തയോപി ബോധിസത്താ. **നിബ്ബുതി**ന്തി നിബ്ബാനം പത്ഥയന്തി. **സാദുതര**ന്തി സാതതരം ഇട്ഠതരവിപാകദാനതോ.

രസാനന്തി നിദ്ധാരണത്ഥേ സാമിവചനം. നിദ്ധാരണഞ്ച കോചി കുതോചി കേനചി ഇമന്തി കസ്സചി വചനം ന സാധേതീതി ദസ്സേന്തോ **"യേ ഇമേ"**തിആദിമാഹ. തേന ഹി നിബ്ബാനം രസസമുദായതോ സാദുതരതാവിസേസേന നിദ്ധാരീയതി. തത്ഥ യേ ഇമേ വുച്ചന്തീതി യോജനാ. **സായനീയധമ്മാ**തി ജിവ്ഹായ സായിതബ്ബാ ധമ്മാ. രസായതനം രസോതി ആഹ **"മൂലരസോ ഖന്ധരസോ"**തിആദി. **ഫലരസ**ന്തി ഫലസ്സ രസം, ഫലം പീളേത്വാ താപേത്വാ ഗഹേതബ്ബരസന്തി അത്ഥോ. **അരസരൂപോ**തി ആചാരരഹിതസഭാവോ. രൂപസ്സ അസ്സാദനവസേന ഉപ്പജ്ജനകസുഖധമ്മാ **രൂപരസാ**. ഏസ നയോ **സദ്ദരസാ**ദീസു. **സദ്ദരസോ**തി ബ്യഞ്ജനസമ്ഭൂതോ രസോ. **വിമുത്തിരസോ**തി വിമുത്തിസമ്പത്തികോ രസോ. **അത്ഥരസോ**തി അത്ഥസ്സ പടിവിജ്ഝനവസേന ഉപ്പജ്ജനകസുഖം അത്ഥരസോ, തഥാ **ധമ്മരസോ വേദിതബ്ബോ. രൂപാചാരാ**തിആദീസു രസഗ്ഗഹണേന ഫലരസം വദതി. സോ ഹി ഫലസ്സ രൂപോ ച, രസിതബ്ബതോ ആസാദേതബ്ബതോ രസോ ചാതി **"രൂപരസോ"**തി വുച്ചതി. **ആചാരോ** പന സാമഗ്ഗീരസഹേതുതായ **"രസോ"**തി വുത്തോ. **സച്ചം ഹവേ**തി ഏത്ഥ **ഹവേ**തി ഏകംസത്ഥേ നിപാതോ, ഏകംസത്ഥോ ച അവധാരണമേവാതി ആഹ **"സച്ചമേവ സാദുതര"**ന്തിആദി. **സരീരമുപബ്രൂഹേന്തി,** ന ചിത്തം. നനു ച സുഖുപ്പത്തിപയോജനത്താ ചിത്തമ്പി ഉപബ്രൂഹേന്തീതി? ന, സുഖസ്സ സരീരബ്രൂഹനം പടിച്ച ഉപ്പന്നത്താ. **വിരതിസച്ചവാചാ**തി സച്ചവിസേസേന സമ്പജ്ജനം വദതി. **ചിത്തമുപബ്രൂഹേതി** പദാലികായ വിരതിവാചായ സച്ചരസേ സതി സമഥവിപസ്സനാദീഹി ചിത്തപരിബ്രൂഹനസ്സ സമ്ഭവതോ മഗ്ഗഫലാനിസംസം ഗണ്ഹാതി. **അസംകിലേസികഞ്ച സുഖമാവഹതി** വിവട്ടസന്നിസ്സിതത്താ. **വിമുത്തിരസോ**തി ഫലസുഖം വദതി നിബ്ബാനസുഖമ്പി വാ. **പരമത്ഥസച്ചരസോ** നാമ നിബ്ബാനരസോ. തഥാ ഹി തം ''അച്ചുതിരസം അസ്സാസകരണരസ''ന്തിപി വുച്ചതി. തേന **പരിഭാവിതത്താ**തി വിമുത്തിരസസ്സ സാദുതരഭാവദസ്സനത്ഥം. ഏവം സന്തേപി ''വിമുത്തിരസപരിഭാവിതത്താ''തി ഏതേന കാമം വിമുത്തിരസോ വാ പരമത്ഥസച്ചരസോ വാ സാദുതരരസാതി ദസ്സേതി. **തദധിഗമൂപായഭൂത**ന്തി തസ്സ പരമത്ഥസച്ചസ്സ അധിഗമൂപായഭൂതം. **അത്ഥഞ്ച ധമ്മഞ്ചാ**തി ഫലഞ്ച കാരണഞ്ച നിസ്സായ പവത്തിതോ അത്ഥരസാ ധമ്മരസാ ച സാദൂ, തതോപി പരമത്ഥസച്ചമേവ സാദുരസന്തി അധിപ്പായോ.

ലോകുത്തരം ലോകിയഞ്ച അത്ഥം അജാനന്തോ **അന്ധോ,** ലോകിയത്ഥമേവ ജാനന്തോ **ഏകചക്ഖു,** ഉഭയം ജാനന്തോ **ദ്വിചക്ഖു**. പരഹിതം അത്തഹിതഞ്ച അജാനന്തോ **അന്ധോ,** അത്തഹിതമേവ ജാനന്തോ **ഏകചക്ഖു,** ഉഭയത്ഥം ജാനന്തോ **ദ്വിചക്ഖു**. സോ ദ്വിചക്ഖുപുഗ്ഗലോ **പഞ്ഞാജീവീ**. തം പന ഗഹട്ഠപബ്ബജിതവസേന വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **"ഗഹട്ഠോ വാ"**തിആദി വുത്തം. ഗഹട്ഠപടിപദം ആരാധേത്വാ ചാതി യോജനാ. **ആരാധേത്വാ**തി ച സാധേത്വാതി അത്ഥോ.

പുരിമനയേനേവാതി കസ്സപസമ്മാസമ്ബുദ്ധവിസ്സജ്ജിതനയേനേവ. **കിഞ്ചാപീ**തി അനുജാനനസന്ദസ്സനത്ഥേ നിപാതോ. കിം അനുജാനാതീതി? ഗാഥായ ചതൂഹി പദേഹി വുത്തേസു അത്ഥേസു ഏകസ്സ അത്ഥസ്സ സിദ്ധിയം

ഇതരേസമ്പി സിദ്ധിം അനുജാനാതി. തേനാഹ **"യോ ചതുബ്ബിധമോഘം...പേ°... പരിസുജ്ഝതീ"**തി. കിം സന്ദസ്സേതീതി? യേസം പാപധമ്മാനം ബലവഭാവേന ഓഘതരണാദി ന സിജ്ഝതി, തേസം പടിപക്ഖാനം നിസ്സന്ദേഹവസേന സന്ദസ്സനം. തേനാഹ **"ഏവം സന്തേപീ"**തിആദി. **ഓഘതരണ**ന്തി ഓഘതരണപടിപത്തിം. **അസദ്ദഹന്തോ**തി ഏവം പടിപജ്ജന്തോ ഇമായ പടിപത്തിയാ ഓഘം തരതീതി ന സദ്ദഹന്തോ. **ന പക്ഖന്ദതീ**തി പക്ഖന്ദനലക്ഖണായ സദ്ധായ ന ഉഗ്ഘാടീയതീതി ന ഓതരതി. **ചിത്തവോസ്സഗ്ഗേനാ**തി യഥാകാമാചാരവസേന ചിത്തസ്സ വോസ്സജ്ജനേന. **പമത്തോ** പമാദം ആപന്നോ. **തത്ഥേവാ**തി കാമേസു ഏവ. **വിസത്തത്തോ** ലഗ്ഗത്താ. **വോകിണ്ണോ**തി വിസേവിതോ. **തസ്മാ**തി വുത്തസ്സ ചതുബ്ബിധസ്സപി അത്ഥസ്സ ഹേതുഭാവേന പച്ചാമസനം. **തപ്പടിപക്ഖ**ന്തി അസ്സദ്ധിയാദീനം പടിപക്ഖം സദ്ധാദീനം ഓകാസത്താ.

ഏതായാതി ഗാഥായം ഇമിനാ പദേനാതി സമ്ബന്ധോ. സപ്പുരിസസംസേവോ സദ്ധമ്മസ്സവനം യോനിസോമനസികാരോ ധമ്മാനുധമ്മപടിപത്തീതി ഇമേസം സോതാപത്തിമഗ്ഗാധിഗമസ്സ അങ്ഗാനം ആസന്നകാരണം സദ്ധിന്ദ്രിയന്തി ആഹ **"സോതാപത്തിയങ്ഗപദട്ഠാനം സദ്ധിന്ദ്രിയ"**ന്തി. വുത്തഞ്ഹേതം - "സദ്ധാജാതോ ഉപസങ്കമതി , ഉപസങ്കമന്തോ പയിരുപാസതി, പയിരുപാസന്തോ സോതം ഓദഹതി, ഓഹിതസോതോ ധമ്മം സുണാതീ"തിആദി (മ° നി° ൨.൧൮൩, ൪൩൨). ദിട്ഠോഘം തരതി ഏതേനാതി **ദിട്ഠോഘതരണം,** ദിട്ഠോഘസ്സ തരണം. കാമഞ്ചേത്ഥ "തരതി ഓഘ"ന്തി വുത്തം, വത്തമാനസമീപേപി പന വത്തമാനം വിയ വോഹരണം യുത്തം ദിട്ഠോഘസ്സ തിണ്ണഭാവസ്സ ഏകന്തികത്താതി **"സോതാപന്നഞ്ച പകാസേതീ"**തി വുത്തം. ഏസ നയോ സേസേസുപി. ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാദിപടിപത്തന്തരായകരാനം പാപധമ്മാനം സമുച്ഛിന്നത്താ **സോതാപന്നോ...പേ°... അപ്പമാദേന സമന്നാഗതോ. "സോതാപത്തി... പേ°... തരതീ"**തി ഏത്തകേ വുത്തേ സകിദേവ ഇമസ്സ ലോകസ്സ ആഗമനമ്പി ഗഹിതം സിയാതി തന്നിവത്തനത്ഥം **"ആരാധേത്വാ...പേ°... അവസേസ"**ന്തി വുത്തം. നനു "അവസേസ"ന്തി വുത്തത്താ സോതാപത്തിമഗ്ഗേന അതിണ്ണം അനവസേസം ഭവോഘവത്ഥു ഗഹിതമേവ സിയാതി? ന, ഉപരി ദ്വീഹി മഗ്ഗേഹി തരിതബ്ബാനം തേസം പരതോ ദ്വിന്നം പഹാനവസേന വുച്ചമാനത്താ. അപവാദവിസയമ്പി പരിഹരതി - "ഏവം ഏസാ ചോദനാ അത്തനോ വിസയേ ന പതിട്ഠാതീ"തി. അനാദികാലഭാവത്താ കാമസഞ്ഞായ കാമോഘതരണം മഹതാ ഏവ വീരിയേന സാധേതബ്ബന്തി ആഹ **"വീരിയേനാ"**തി. **തതിയം മഗ്ഗം ആരാധേത്വാ**. കാമോഘസ്സ വത്ഥു **കാമോഘവത്ഥു,** കാമഗുണേഹി സദ്ധിം സബ്ബോ കാമഭവോ. **കാമോഘസഞ്ഞിത**ന്തി കാമോഘസങ്ഖാതം. കാമനട്ഠേന കാമോ ച സോ ദുക്ഖോ ചാതി **കാമദുക്ഖം**. അസ്സാദനട്ഠേന കാമോ ഏവ സഞ്ഞാതി കാമസഞ്ഞാ, സബ്ബസോ സമുച്ഛിന്നത്താ വിഗതാ കാമസഞ്ഞാ ഏതിസ്സാതി **വിഗതകാമസഞ്ഞാ** . സബ്ബേസം രാഗാദിമലാനം മൂലഭൂതത്താ സത്തസന്താനസ്സ വിസേസതോ മലീനസഭാവാപാദനതോ പരമം ഉക്കംസഗതം മലന്തി **പരമമലം,** അവിജ്ജാ. തേനാഹ ഭഗവാ - "അവിജ്ജാപരമം മല"ന്തി (ധ° പ° ൨൪൩).

പഞ്ഞാപദം ഗഹേത്വാതി യഥാവുത്തം പഞ്ഞാപദം ഹദയേ ഠപേത്വാ. തപ്പസങ്ഗേന അത്തനോ പടിഭാനേന സബ്ബേഹി വിയ ഉഗ്ഗഹിതനിയാമേന. **സബ്ബത്ഥേവാ**തി പഞ്ചസുപി ഠാനേസു. **അത്ഥയുത്തിപുച്ഛാ**തി പഞ്ഞാദിഅത്ഥസമധിഗമസ്സ യുത്തിയാ കാരണസ്സ പുച്ഛാ. തേനാഹ **"അയം**

ഹീ”തിആദി. **പഞ്ഞാദിഅത്ഥം ഞത്വാ**തി പഞ്ഞാധന-കിത്തി-മിത്ത-അഭിസമ്പരായസങ്ഖാതം അത്ഥം സരൂപതോ സച്ചപടിവേധനിപ്ഫാദനേന ഞാണേന ജാനിത്വാ. നനു ഏസ ലോകുത്തരം സോതാപത്തിമഗ്ഗഫലപഞ്ഞം തദധിഗമൂപായം ലോകിയപഞ്ഞഞ്ച അഭിഭവിത്വാ ഠിതോ, സോ കസ്മാ തത്ഥ അത്ഥയുത്തിം പുച്ഛതീതി? സച്ചമേതം, ഉപരി പന സമാധിസ്സ യുത്തിം പുച്ഛിതുകാമോ പഞ്ഞായ സേട്ഠഭാവതോ, തസ്സ ച ഏകദേസേനേവ അധിഗതത്താ തമേവ ആദിം കത്വാ പുച്ഛതി. **“കായ യുത്തിയാ”**തിആദി അത്ഥവണ്ണനം അതിദിസ്സതി **“ഏസ നയോ ധനാദീസൂ”**തി. തത്ഥാപി അത്ഥയുത്തിപുച്ഛാഭാവോ പന “സബ്ബത്ഥേവാ”തി ഇമിനാ വിഭാവിതോതി.

സദ്ധാസുസ്സൂസാഅപ്പമാദഉട്ഠാനസങ്ഖാതേഹി **ചതൂഹി കാരണേഹി. കായസുചരിതാദിഭേദേന** ആജീവട്ഠമകസീലഭൂതേന. സമഥവിപസ്സനാഭൂതേന നിപ്പരിയായേന ബോധിപക്ഖിയേ ഏവ ഗണ്ഹന്തോ **“അപരഭാഗേ”**തി ആഹ. പരിയായബോധിപക്ഖിയാ പന വിസേസതോ വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാകാലേപി ലബ്ഭന്തി. **പുബ്ബഭാഗേ**തി വാ തരുണവിപസ്സനാകാലം. തതോ പുബ്ബസാധനഞ്ച സന്ധായ **“അപരഭാഗേ”**തി പുനാഹ, തതോ പരന്തി അത്ഥോ. **ധമ്മ**ന്തി പടിപത്തിധമ്മം. ന സദ്ധാമത്തകേനേവ പഞ്ഞം ലഭതീതി യോജനാ. യദി ഏവം കസ്മാ “സദ്ദഹാനോ”തി വുത്തന്തി ആഹ **“യസ്മാ പനാ”**തിആദി. **കിം വുത്തം ഹോതീ**തിആദിനാ വുത്തമേവ അത്ഥം വിവരതി. ന കേവലം സുസ്സൂസാമത്തേന പഞ്ഞാപടിലാഭോ, അഥ ഖോ അപ്പമാദേന പഞ്ഞം ലഭതീതി ദസ്സേതും പാളിയം “അപ്പമത്തോ വിചക്ഖണോ”തി വുത്തന്തി തദത്ഥം ദസ്സേന്തോ **“ഏവ”**ന്തിആദിമാഹ.

ഇദാനി സദ്ധാദീനം പഞ്ഞാപടിലാഭസ്സ തംതംവിസേസപച്ചയാനി നീഹരിത്വാ ദസ്സേതും **“ഏവ”**ന്തി വുത്തം. **സുസ്സൂസായാ**തി സോതുകാമതായ. സാ അത്ഥതോ ഉപസങ്കമനാദി. **പഞ്ഞാധിഗമൂപായ**ന്തി പരിയത്തിധമ്മമാഹ. തേനാഹ **“സുണാതീ”**തി. **ഗഹിതം ന പമുസ്സതി,** സതിഅവിപ്പവാസലക്ഖണോ ഹി അപ്പമാദോതി. ന കേവലം യാഥാവതോ ഗഹണകോസല്ലമേവ വിചക്ഖണതാ, അഥ ഖോ യാഥാവതോ പഞ്ഞാസമ്പവേധനഞ്ചാതി ആഹ **“വിത്ഥാരികം കരോതീ”**തി. ഇദാനി പഞ്ഞാപടിലാഭഹേതും മത്ഥകം പാപേത്വാ ദസ്സേതും **“സുസ്സൂസായ വാ”**തിആദി വുത്തം. **അത്ഥമുപപരിക്ഖതീ**തി സുതകതാനം ധമ്മാനം പാളിഅത്ഥൂപപരിക്ഖാപുബ്ബകം രൂപാരൂപവിഭാഗം പരമത്ഥം സലക്ഖണതോ സാമഞ്ഞലക്ഖണതോ ച ഉപപരിക്ഖതി വീമംസതി. **അനുപുബ്ബേനാ**തി ഏവം ഞാതപരിഞ്ഞം പത്വാ തീരണപരിഞ്ഞായ തതോ അനുക്കമേന തീരണപരിഞ്ഞം പഹാനപരിഞ്ഞഞ്ച മത്ഥകം പാപേന്തോ മഗ്ഗപ്പടിപാടിയാ പരമത്ഥസച്ചഭൂതം നിബ്ബാനം സച്ഛികരോതി.

ഇമാനി സദ്ധാദീനി ചത്താരി കാരണാനി മത്ഥകം പാപേത്വാ ദസ്സേന്തോ ആഹ **“ദേസകാലാദീനി അഹാപേത്വാ”**തി. യസ്മിം ദേസേ യസ്മിം കാലേ യേ ച സഹായകേ നിസ്സായ യം കിച്ചം തിരേതബ്ബം, താനി ദേസകാലാദീനി അനതിക്കമിത്വാ അത്തനോ അഭിവുഡ്ഢിം ഇച്ഛന്തേന “അയം നാമ ദേസോ, യത്ഥാഹം ഏതരഹി വസാമി, അയം കാലോ, ഇമേ മിത്താ, ഇമേ അമിത്താ, ഇമേ ആയവയാ, അഹഞ്ച ഏദിസോ ജാതി-കുല-പദേസ-ബലഭോഗ-പരിവാരാദീഹി, തം കിച്ചം ഇദാനി ആരദ്ധബ്ബം, ഇദാനി നാരദ്ധബ്ബ”ന്തി സബ്ബം ഉപപരിക്ഖിത്വാ പടിപജ്ജിതബ്ബം. ഏവം പടിപജ്ജന്തോ ഹി ലോകിയസ്സ

ധനസ്സ പടിരൂപാധിഗമൂപായം കരോതി നാമ. ലോകുത്തരസ്സ പന സീലവിസോധനാദിവസേന വേദിതബ്ബം. വഹിതബ്ബഭാവേന ധുരോ വിയാതി ധുരോ, ഭാരോ. ഇധ പന ധുരസമ്പഗ്ഗഹോ ഉത്തരപദലോപേന ധുരോ, വീരിയം. സോ സാതിസയോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **ധുരവാ**. "ഉട്ഠാതാ"തി പദേന കായികവീരിയസ്സ വക്ഖമാനത്താ **"ചേതസികവീരിയവസേനാ"**തി വിസേസിതം. **അനിക്ഖിത്തധുരോ** ധോരയ്ഹഭാവതോ. **തിണാ ഭിയ്യോ ന മഞ്ഞതീ**തി തിണം വിയ പരിഭവന്തോ അതിഭുയ്യ വത്തതീതി അത്ഥോ. **ആദിനാ നയേനാ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന -

> "കരം പുരിസകിച്ചാനി, സോ സുഖാ ന വിഹായതി; (ദീ॰ നി॰ ന.വ.ത്ഥ);
> "ന ദിവാ സോപ്പസീലേന, രത്തിമുട്ഠാനദേസ്സിനാ;
> നിച്ചം മത്തേന സോണ്ഡേന, സക്കാ ആവസിതും ഘര"ന്തി ച. (ദീ॰ നി॰ ന.വ.ത്ഥ); -

ഏവമാദീനം സങ്ഗഹോ. **അസിഥിലപരക്കമോ** അനലസഭാവതോ. **ഏകമൂസികായാ**തി ഏകായ മതമൂസികായ. **നചിരസ്സേവാ**തി ചതുമാസബ്ഭന്തരേയേവ. **ചതുസതസഹസ്സസങ്ഖം ചൂളന്തേവാസീ വിയാ**തി കാകണികഡ്ഢകഹാപണ-സോളസ-കഹാപണ-ചതുവീസതി-കഹാപണ-സതഹരണക്കമേന ദ്വേ സതസഹസ്സാനി, ചൂളകമഹാസേട്ഠിനോ ധീതുലാഭവസേന ദ്വേ സതസഹസ്സാനീതി ഏവം ചതുസതസഹസ്സസങ്ഖം ധനം ഏകമൂലേന യഥാ ചൂളന്തേവാസീ വിന്ദി, ഏവം അഞ്ഞോപി പതിരൂപകാരീ ധുരവാ ഉട്ഠാതാ വിന്ദതേ ധനം. അയഞ്ച അത്ഥോ ചൂളകസേട്ഠിജാതകേന ദീപേതബ്ബോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "അപ്പകേനപി മേധാവീ, പാഭതേന വിചക്ഖണോ;
> സമുട്ഠാപേതി അത്താനം, അണും അഗ്ഗിംവ സന്ധമ"ന്തി. (ജാ॰ ഫ.ഫ.ർ);

വത്തം കത്വാതി അധിട്ഠാനവത്തം കത്വാ. "സച്ചവാദീ ഭൂതവാദീ"തി കിത്തിം പപ്പോതീതി യോജനാ. **ഇച്ഛിതപത്ഥിത**ന്തി യേഹി മിത്തം ഇച്ഛതി, തേഹി ഇതരം പത്ഥിതം. **മിത്താനി ഗന്ഥതീ**തി മിത്തഭാവം ഘടേതി. ദാനസ്സ പിയഭാവകരണതോ **"ദദം പിയോ ഹോതീ"**തി വുത്തം. യം ദാനം ഏകന്തതോ മിത്തഭാവാവഹം, തം ദസ്സേന്തോ **"ദുദ്ദദം വാ ദദം തം ഗന്ഥതീ"**തി ആഹ. ദദന്തി ച ലക്ഖണവചനമേതന്തി ആഹ **"ദാനമുഖേന വാ"**തിആദി.

ആളവകസ്സ അജ്ഝാസയാനുരൂപം **ഗഹട്ഠവസേന വിസ്സജ്ജേന്തോ**. സദ്ധാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി സദ്ധോ, തസ്സ **സദ്ധസ്സ. ഘരമേസിനോ**തി ഘരാവാസസങ്ഖാതം ഘരം ഏസന്തസ്സ. ഘരാവാസസന്നിസ്സിതത്താ "ഘര"ന്തി കാമഗുണാ വുച്ചന്തീതി ആഹ **"പഞ്ച കാമഗുണേ"**തി. "ഏതേ ചതുരോ ധമ്മാ"തിആദിനാ ഗഹിതാ അനന്തരഗാഥായ വുത്തധമ്മാ ഏവാതി ദസ്സേന്തോ **"വുത്തപ്പകാരം സച്ച"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ "ഇമേ കുസലാ, ഇമേ അകുസലാ"തിആദിനാ തേ അത്ഥേ യാഥാവതോ ധാരണതോ ഉപധാരണതോ **ധമ്മോ**. സഞ്ഞാ ചിത്തചേതസികാനം ധാരണം, അവിച്ഛേദതോ സന്ധാരണതോ കുസലസന്താനം ധാരേതീതി **ധിതി,** വീരിയം. ചജതി ഏതേനാതി **ചാഗോ,** ദാനം. പച്ചയവേകല്ലതോ ഫലുപ്പാദനസമത്ഥതാവസേന **സന്തി**.

അഞ്ഞേപീതി ഇതോ യഥാവുത്തധമ്മസമുദായതോ അഞ്ഞേപി ധമ്മാ യദി സന്തി, തേ ധമ്മേ പുച്ഛസ്സൂതി. കിലേസേ, കായവാചാദികേ വാ ദമേതീതി **ദമോ**, പഞ്ഞാ. ഉട്ഠഹതി ഉസ്സഹതി ഏതേനാതി **ഉട്ഠാനം,** വീരിയം. **ഏത്ഥാ**തി ഏതിസ്സാ പുച്ഛായ. **സദ്ധി**ന്തി സങ്ഖേപതോ ഭാവത്ഥപദാനം ബന്ധനേന സഹ. **ഏകമേകം പദ**ന്തി പഞ്ഞാദികമേകേകം പദം. ''പഞ്ഞാ ഇമസ്മിം ഠാനേ പഞ്ഞാതി ധമ്മോതി ച ആഗതാ''തിആദിനാ പഞ്ഞാദിഅത്ഥസ്സ ഉദ്ധരണം **അത്ഥുദ്ധാരോ**. തസ്സ തസ്സ അത്ഥസ്സ ''പഞ്ഞാ പജാനനാ''തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൬) വേവചനപദാനം ഉദ്ധരണം **പദുദ്ധാരോ**. പജാനാതീതി പഞ്ഞാ, ധാരേതീതി ധമ്മോ, ദമേതീതി ദമോതി ഏവം പദസ്സ കഥനം **പദവണ്ണനാ**.

അജ്ജാതി വാ ഏതരഹി. **യഥാവുത്തേന പകാരേനാ**തി ''സദ്ദഹാനോ അരഹത''ന്തിആദിനാ വുത്തപ്പകാരേന. സച്ചസമ്പടിവേധാവഗഹണം വാ യഥാവുത്തേന പകാരേന ദിട്ഠസച്ചതായ ഇധലോകപരലോകത്ഥം യാഥാവതോ ജാനന്തോ. ഏവഞ്ച യക്ഖോ സത്ഥു ദേസനാനുഭാവസിദ്ധം പഞ്ഹം പുച്ഛനേന അത്തനോ പടിലാഭസമ്പത്തിം വിഭാവേന്തോ ''കഥംസു ലഭതേ പഞ്ഞ''ന്തിആദിമാഹാതി ആചരിയാ. **സമ്പരായികോ**തി ഏത്ഥ ച-സദ്ദോ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠോ, തേന ''ദിട്ഠധമ്മികോ ചാ''തി അയമത്ഥോ വുത്തോ ഏവാതി ദസ്സേന്തോ **''യോ അത്ഥോ...പേ॰... ദസ്സേതീ''**തി ആഹ. അരീയതി ഫലം ഏതസ്മാതി **അത്ഥോ,** കാരണം. **വിചക്ഖണേ** സപയോജനതായ.

തസ്സ ഞാണസ്സാതി തസ്സ അത്ഥസ്സ ആവിഭാവനസ്സ ഞാണസ്സ. ഗുണവിസേസേഹി ച സദിസസ്സപി അഞ്ഞസ്സ അഭാവതോ **അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യോ ബുദ്ധോ** ഭഗവാ. തേനാഹ -

''നയിമസ്മിം ലോകേ പരസ്മിം വാ പന,
ബുദ്ധേന സേട്ഠോവ സമോവ വിജ്ജതി;
ആഹുനേയ്യാനം പരമാഹുതിം ഗതോ,
പുഞ്ഞത്ഥികാനം വിപുലഫലേസിന''ന്തി. (വി॰ വ॰ ൧൦൪൭);

സഹിതപടിപത്തിന്തി പഞ്ഞാസങ്ഗാഹികം അത്തനോ പടിപത്തിം. സുന്ദരാ ബോധി സുബോധി, ബുദ്ധസ്സ സുബോധി ബുദ്ധസുബോധി, സാ ഏവ **ബുദ്ധസുബോധിതാ**. ധമ്മസ്സവനത്ഥം സന്നിപതിതദേവതാഹി **സങ്ഘുട്ഠസാധുകാരസദ്ദുട്ഠാനഞ്ച**.

സതപുഞ്ഞലക്ഖണന്തി സതസഹസ്സകപ്പേ പുഞ്ഞസമ്ഭാരസ്സ കതത്താ തേസം പുഞ്ഞാനം വസേന സതപുഞ്ഞലക്ഖണം അനേകപുഞ്ഞനിബ്ബത്തലക്ഖണം. അഭിനന്ദിയതായ സബ്ബേഹി അങ്ഗേഹി സമുപേതം സമന്നാഗതം. കതപുഞ്ഞഭാവം ബ്യഞ്ജേന്തീതി ബ്യഞ്ജനാനി , അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനി. തേസം പരിപുണ്ണത്താ **പരിപുണ്ണബ്യഞ്ജനം. തം യക്ഖോ...പേ॰... പൂരേസീ**തി ഗാഥാപൂരണത്ഥമേവ ഹി ഭഗവാ തഥാരൂപാനി അകാസി. **അബ്യാധിതാ**തി അരോഗാ. ''അബ്യഥിതാ''തി കേചി പഠന്തി, സയസന്താസരഹിതാതി അത്ഥോ.

''ഹത്ഥയോ''തി വത്തബ്ബേ **''ഹത്ഥകോ''**തി വുത്തം. **ആളവിനഗര**ന്തി ആളവിനഗരവാസിനോ വദതി. ഭവതി ഹി തത്രട്ഠതായ തം-സദ്ദോ യഥാ ''ഗാമോ ആഗതോ, മഞ്ചാ ഉക്കുട്ഠിം കരോന്തീ''തി. **ഏകകോലാഹലേന** വത്തമാനേന.

സമ്പിണ്ഡിത്വാതി സന്നിപതിത്വാ. കാമം സമ്ഭാരോ തേന കതോതി നത്ഥി, യുദ്ധത്ഥം പന ബഹുസോ ഉസ്സാഹസ്സ കതത്താ **"യുദ്ധമാദിം കത്വാ"**തി വുത്തം. **തമേവ ആളവകസുത്തം കഥേസി** തസ്സാ **ഏവ** ദേസനായ സന്നിപതിതപരിസായ സപ്പായത്താ. തേനാഹ **"കഥാപരി…പേ॰… അഹോസീ"**തി. **ചതൂഹി വത്ഥൂഹീ**തി ചതൂഹി സങ്ഗഹവത്ഥൂഹി. **പരിസ**ന്തി അത്തനോ പരിസം. **"ഇതരഞ്ചാ"**തിപി വദന്തി.

ആളവകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ

യക്ഖസംയുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൧൧. സക്കസംയുത്തം

൧. പഠമവഗ്ഗോ

൧. സുവീരസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൭. **അഭിയംസൂ**തി യുദ്ധസജ്ജാഭിമുഖാ ഹുത്വാ ഗച്ഛിംസു. **തത്രാ**തി തസ്മിം അസുരാനം അഭിയാനേ **അയം** ദാനി വുച്ചമാനാ അനുപുബ്ബതോ കഥാ. **തേത്തിംസ പുരിസേ ഗഹേത്വാ**തി തേത്തിംസ പുരിസേ പുഞ്ഞകിരിയായ സഹായഭൂതേ ഗഹേത്വാ. ''യാവജീവം മാതാപിതുഭരോ അസ്സ''ന്തിആദിനാ സമാദിന്നാനി **സത്ത വതപദാനി പൂരേത്വാ. അധിഗണ്ഹന്തം** അഭിഭവന്തം. **പുത്തഹതായാ**തി ഹതപുത്തായ. സാ സുരാ ന ഹോതി, ന സുരം പിവിമ്ഹാതി അധിപ്പായോ. **തതോ പട്ഠായാ**തി ''ന സുരാ''തി വുത്തകാലതോ പട്ഠായ. ''ന സുരന്തി ന ദിബ്ബന്തീതി അസുരാ''തി കേചി. **ഹേട്ഠിമതലേ** അന്തോഭൂമിയം ആയാമതോ ദസയോജനസഹസ്സം.

ഉരഗാദിസഹചരിതാനി ഠാനാനി ഉരഗാദീനീതി ആഹ **''ഉരഗാദീസു പഞ്ചസു ഠാനേസൂ''**തി. **പഠമാലിന്ദേ**തി പഠമേ പരിഭണ്ഡേ. പഞ്ചയോജനസഹസ്സവിത്ഥാരപുഥുബഹലാഹി സിനേരുസ്സ ചതൂസുപി പസ്സേസു ചത്താരോ പരിഭണ്ഡാ. സിനേരുസ്സ ഹി തസ്മിം തസ്മിം പസ്സേ യുഗന്ധരാദീസു പഞ്ചസതപരിത്തദീപപരിവാരേ മഹാദീപേ ച ലഭിതബ്ബസ്സ മഹതോ അത്ഥസ്സ വസേന **മഹത്ഥാ. കുപിതാവിലചിത്താ**തി കുപിതേന കോപേന ആകുലചിത്താ. **യുദ്ധേസീ**തി യുദ്ധേസിനോ. **സേസേസൂ**തി സേസേസു പരിഭണ്ഡേസു. **സേസാ**തി സുപണ്ണാദയോ.

വമ്മികമക്ഖികാതി സപക്ഖികഉപചികാ. **ഓസക്കിത്വാ**തി പിട്ഠിഭാഗേന നിവത്തിത്വാ.

പമാദം ആപാദേസീതി സക്കസ്സ ആണായ പമാദം ആപജ്ജി. **സട്ഠിയോജനം** വിത്ഥാരേന. **സുവണ്ണമഹാവീഥി**ന്തി സുവണ്ണമയഭൂമിജഗതിവീഥിം.

അനുട്ഠഹന്തോതി ഉട്ഠാനം കായികവീരിയം അകരോന്തോ. **അവായമന്തോ**തി വായാമം ചേതസികവീരിയം അകരോന്തോ. **കിഞ്ചി കിച്ച**ന്തി കസിവാണിജ്ജാദിഭേദം അഞ്ഞതരം കിച്ചം കത്തബ്ബകമ്മം. **വര**ന്തി പവരം. തേനാഹ **''ഉത്തമ''**ന്തി. തഞ്ച ഖോ കസിതബ്ബട്ഠാനം അധിപ്പേതന്തി ആഹ **''ഓകാസ''**ന്തി. **കമ്മം അകത്വാ**തി കിഞ്ചിപി ജീവിതഹേതുഭൂതം കമ്മം അകത്വാ. **ജീവിതട്ഠാനം നാമാ**തി തസ്സ ജീവിതസ്സ ഹേതു നാമ. **നിബ്ബാനസ്സ മഗ്ഗോ**തി നിബ്ബാനസ്സ അധിഗമുപായഭൂതോ മഗ്ഗോ.

സുവീരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സുസീമസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൮. **അന്തരേ**തി അബ്ഭന്തരേ. **ഏവംനാമക**ന്തി ''സുസീമോ''തി ഏവംനാമകം. **ഏകം പുത്തമേവ** അഞ്ഞതരം അത്തനോ പുത്തമേവ.

സുസീമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ൻ. ധജഗ്ഗസുത്തവണ്ണനാ

വ൪ൻ. സമുപബ്യൂള്ഹോതി ഉഭിന്നം സഹ ഏവ സമാഗമോ, ഭുസം വാ ബ്യൂള്ഹോതി അത്ഥോ. ഭുസാ പനസ്സ ബ്യൂള്ഹതാ ദ്വിന്നം സേനാനം സമാഗന്ത്വാ സമ്പിണ്ഡിതഭാവേനാതി ആഹ **"സമ്പിണ്ഡിതോ രാസിഭൂതോ"**തി. **പച്ഛിമന്തോതി** രഥപഞ്ജരസ്സ പരന്തോ പച്ഛിമന്തോ പച്ഛിമകോട്ഠാസോ. **രഥസന്ധിതോതി** രഥപഞ്ജരസ്സ കുബ്ബരേന സദ്ധിം സമ്ബന്ധനട്ഠാനതോ. **തദേവ പമാണന്തി** തദേവ "ദിയഡ്ഢയോജനസതായാമോ"തി വുത്തപ്പമാണമേവ. **ദിഗുണം കത്വാതി** "പച്ഛിമന്തോ സതയോജനോ"തിആദിനാ ദിഗുണം കത്വാ. ചന്ദമണ്ഡലസൂരിയമണ്ഡലകിങ്കിണികജാലാദിഭേദസ്സ **സേസാലങ്കാരസ്സ. പസ്സന്താനം** ദേവാനം. **രാജാ നോതി** അമ്ഹാകം രാജാ ദേവസേട്ഠോ. **ദുതിയം ആസനം ലഭതീതി** സക്കേ നിസിന്നേ തസ്സ അനന്തരം ദുതിയം ആസനം ലഭതി. തസ്മാ ദേവസേട്ഠതായ സക്കോ വിയ ഗാരവട്ഠാനിയോ, യതോ സക്കോ "തസ്സ ധജഗ്ഗം ഉല്ലോകേയ്യാഥാ"തി ആഹ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **അസുരേഹി പരാജിതോതി** അസുരേഹി പരാജയം ആപാദിതോ. **രജധജം ദിസ്വാതി** പരസേനായ ഉപഗച്ഛന്തിയാ ഉട്ഠിതരജമത്തമ്പി ദിസ്വാ ഠിതോപി തം രജധജം ദിസ്വാ ഭീരുഭാവേന **പലായനധമ്മോ**.

യസ്സ ധജഗ്ഗപരിത്തസ്സ. **ആനുഭാവോ വത്തതി** അസമ്മുഖീഭൂതാഹിപി ദേവതാഹി സിരസാ സമ്പടിച്ഛിതബ്ബതോ. **ചോരഭയാദീഹീതി ആദി**-സദ്ദേന രോഗഭയാദീനഞ്ചേവ വട്ടദുക്ഖസ്സ ച സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ വിധിനാ ഭാവിതേ പരിത്തസ്സ അത്ഥേ ഉപചാരജ്ഝാനാദീനമ്പി ഇജ്ഝനതോ.

ദീഘവാപീനാമകേ ഗാമേ ചേതിയം **ദീഘവാപിചേതിയം. മുദ്ധവേദികാ** നാമ ഹമ്മിയം പരിക്ഖിപിത്വാ കതവേദികാ. ബുദ്ധഗതം സതിം ഉപട്ഠപേത്വാ പരിത്തരക്ഖഗുത്തിം ആഹ. പരിത്തസ്സ ആനുഭാവേന **ദ്വേ ഇട്ഠകാ...പേ... അട്ഠംസു**. തഥാ ഹി **തസ്മിം നിസ്സേണിയം ഠിതേ...പേ... അട്ഠംസൂതി**.

ധജഗ്ഗസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ര്. വേപചിത്തിസുത്തവണ്ണനാ

വ൱. "മഹാനുഭാവതായ അസുരാനം ചിത്തവേപനേന വേപചിത്തീ"തി വദന്തി. ഇസീഹി പന അഭയം യാചിതേ "ഭയമേവ ദദാമീ"തി വത്വാ തേഹി "അക്ഖയം ഹോതു തേ ഭയ"ന്തി അഭിസപവസേന വുത്തകാലതോ പട്ഠായ വേപനചിത്തതായ **"വേപചിത്തീ"**തി വുച്ചതി, യം ലോകിയാ "പുലോമോ"തി ച വദന്തി. നിപാതപദാനിപി കാനിചി അത്ഥവിസേസജോതകാനി ഹോന്തീതി ആഹ **"നിപാതമത്ത"**ന്തി ഹേതുഅത്ഥാദീനമേത്ഥ അസമ്ഭവതോ. **തന്തി** സക്കം ദേവാനമിന്ദം. **കണ്ഠേ പഞ്ചമേഹീതി** കണ്ഠബന്ധനപഞ്ചമേഹി, വിഭത്തിഅലോപേന നിദ്ദേസോ. **ചിത്തേനേവാതി** "ഇമം ബന്ധാമി, അയം ബജ്ഝതൂ"തി ഉപ്പന്നചിത്തേനേവ. **ബജ്ഝതി** ബദ്ധോ ഹോതി, അയം ദേവാനുഭാവോ. **മുച്ചതീതി** ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **ദസഹീതി** "ചോരോസീ"തിആദിനാ ഇധ വുത്തേഹി ദസഹി. തേനാഹ **"ഇമേഹീ"**തി. നിബ്ബത്തിത്വാ ചിരകാലതം ഉപാദായ ഖുംസനവസേന വദതി **"ജരസക്കാ"**തി. **ന**

തം അക്കോസം മനസി കരോതി ദീഘരത്തം ഖന്തിസോരച്ചേസു നിരുള്ഹഅജ്ഝാസയത്താ. **മഹാപടിഗ്ഗഹണ**ന്തി മഹന്തം ഉപസമബ്യഞ്ജനം. **അസ്സാ**തി വേപചിത്തസ്സ.

പടിസംയുജേതി പടിസത്തു ഹുത്വാ സംയുദ്ധം കരേയ്യ. തേനാഹ **"പടിപ്ഫരേയ്യാ"**തി. **ഉപസമം...പേ॰... മഞ്ഞേ** ഉപസമേനേവ പച്ചത്ഥികസ്സ നായകഭൂതസ്സ കോധസ്സ പടിസേധനതോ. താദിസേ ഹി കോധോ പടികിരിയം അലഭന്തോ അനുപാദാനോ വിയ ജാതവേദോ വൂപസമ്മതി. **യദാ**-സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥോ, ന കാലത്ഥോതി ആഹ **"യസ്മാ തം മഞ്ഞതീ"**തി. **താവദേവ ഭിയ്യോ ഗാവോ യുജ്ഝന്തേ**തി തസ്മിംയേവ ഖണേ ദ്വീസു ഗോണേസു യുജ്ഝന്തേസു.

ഖന്തിതോ ഉത്തരിതരോ അഞ്ഞോ അത്ഥോ ന വിജ്ജതി അനന്തരേവ അസ്സ വിരോധം അനത്ഥം പടിബാഹിത്വാ ദിട്ഠധമ്മികസ്സ ചേവ സമ്പരായികസ്സ ച സംവിധാനതോ. **തം ഖന്തിം പരമം ആഹു** സേട്ഠംബലം വിരോധപച്ചയം അഭിഭുയ്യ പവത്തനതോ. ബാലയോഗതോ ബാലോ, തസ്സ ബലം **ബാലബലം,** അഞ്ഞാണന്തി ആഹ **"ബാലബലം നാമ അഞ്ഞാണബല"**ന്തി. **തം യസ്സ ബല**ന്തി തം അഞ്ഞാണബലം യസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ബലം, **അബലമേവ തം** പഞ്ഞാബലേന വിദ്ധംസേതബ്ബതോ. **പടിവത്താ ന വിജ്ജതീ**തി ധമ്മട്ഠം പടിപ്ഫരിത്വാ അഭിഭവിത്വാ പവത്താ നത്ഥി. പടിവചനമത്തം പന കോചി വദേയ്യാപി, തം അകാരണന്തി ദസ്സേന്തോ **"പടിപ്ഫരിത്വാ വാ"**തിആദിമാഹ. **ബാലബല**ന്തി "പടിപ്ഫരിത്വാ"തി വചനസ്സ കാരണവചനം. **തസ്സേവ പുഗ്ഗലസ്സ** പടികുജ്ഝനകസ്സ. നാനത്താവിതക്കനതോ **ഉഭിന്നം അത്ഥം. തികിച്ഛന്ത**ന്തി അനത്ഥപടിബാഹനമുഖേന പണ്ഡിതകിച്ചകരണേന പടിസേധേന്തം. "ബാലോ അയ"ന്തി ഏവം പഞ്ഞപേതും ഹേതുഫലാനം അനവബോധതോ **ചതുസച്ചധമ്മേ അഛേകാ**തി.

വേപചിത്തിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. സുഭാസിതജയസുത്തവണ്ണനാ

൨൫൦. **"ഛേകതായാ"**തി വത്വാ തസ്സ വത്തും ഛേകഭാവം ദസ്സേതും **"ഏവം കിരസ്സാ"**തിആദിമാഹ. **ഗാഹ**ന്തി ലദ്ധിം. **മോചേതവാ**തി യസ്സ പുന "ചോരോ"തി ഉത്തരി വത്തും ന സക്കോതി, ഏവം വിമോചേതവാതി പഠമം വത്തും ന സക്കാ. **ഗരൂ**തി ഭാരിയം, ദുക്കരന്തി അത്ഥോ. **പച്ഛാ**തി "പരസ്സാ"തി വുത്തോ സോ കിഞ്ചി പഠമം വദന്തോ അത്തനോ അധിപ്പായം പവേദേതി നാമ, തം യഥാസത്തി വിദിതമനോ തസ്സ ഉത്തരി വത്തും സക്കോതി. തേനാഹ **"പരസ്സ വചനം അനുഗന്ത്വാ പന പച്ഛാ സുഖം വത്തു"**ന്തി. അപി ച അസുരിന്ദേന "ഹോതു, ദേവാനമിന്ദ, സുഭാസിതേന ജയോ"തി പഠമം വുത്തം, വിസേസോ ച പുബ്ബം ഉപനേന്തം അനുവത്തതി. വചസി കുസലോ സക്കോ ദേവരാജാ തം വിസേസം തേനേവ പുബ്ബം ഉപനയാപേന്തോ ഉപലാപനവസേന "തുമ്ഹേ ഖോത്ഥാ"തിആദിമാഹ. **പുബ്ബദേവാ**തി സക്കപമുഖായ ദേവപരിസായ ലോകേ പുബ്ബേവ ഉപ്പന്നത്താ "പുബ്ബദേവാ"തി പസംസവചനം. വേപചിത്തിം സന്ധായ "തുമ്ഹേ"തി "പുബ്ബദേവാ"തി ച വുത്തത്താ **"തുമ്ഹാകം താവ പവേണിആഗതം ഭണഥാ"**തി വുത്തം. ഗാരവട്ഠാനിയത്താ വേപചിത്തിനോ ബഹുവചനപയോഗോ. ദണ്ഡേന അവചാരോ അവചരണം ദണ്ഡാവചരോ,

നത്ഥി ഏത്ഥ വുത്തോ ദണ്ഡാവചരോതി **അദണ്ഡാവചരാ,** സക്കേന വുത്താ ഗാഥായോ.

സുഭാസിതജയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. കുലാവകസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൯. **രഥസദ്ദോ**തി രഥാലങ്കാരഭൂതാനം കിങ്കിണികജാലാദീനം സദ്ദോ. തഥാ **ധജസദ്ദോ. ആജാനീയസദ്ദോ**തി ആജാനീയാനം ഹസിതസദ്ദോ ച. **കരുണാസമാവജ്ജിതഹദയോ**തി പാണാനം അനുപരോധേന പണാമിതചിത്തോ. **ഈസാമുഖേനാ**തി രഥകപ്പരമുഖേന. **പുഞ്ഞപച്ചയനിബ്ബത്തോ**തി ഉളാരം സുവിപുലം പുഞ്ഞം പച്ചയം കത്വാ നിബ്ബത്തോ. **ന സജ്ജതി** കത്ഥചി അപ്പടിഘട്ടനേന ഗച്ഛന്തോ. **സിമ്ബലിവനേനാ**തി സിമ്ബലിവനമജ്ഝേന . **വിഭഗ്ഗം നിമ്മഥിത**ന്തി ഇതോ ചിതോ വിഭഗ്ഗഞ്ചേവ നിരവസേസതോ മഥിതഞ്ച ഹോതി.

കുലാവകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. നദുബ്ഭിയസുത്തവണ്ണനാ

൨൫൦. **സുപച്ചത്ഥികോ**തി സുട്ഠു അതിവിയ പച്ചത്ഥികോ പടിസത്തു. **ഗഹിതോസീ**തി ദേവപാസേന ബന്ധിത്വാ ഗഹിതോ അസി. **ബദ്ധോവ അഹോസി** സക്കസ്സ പുഞ്ഞാനുഭാവേന. ചേതിയരാജാ കിര ഇമസ്മിം കപ്പേ തതോ പുബ്ബേ കേനചി അവുത്തപുബ്ബം ഖരമുസാവാദം അഭാസി, താവദേവ വിരജ്ഝിത്വാ മഹാപഥവിയാ വിവരേ ദിന്നേ നിപതിത്വാ അവീചിഅഗ്ഗിജാലാനമിന്ധനമഹോസി. തം സന്ധായ വുത്തം **"ചേതിയരഞ്ഞോ പാപം സന്ധായാ"**തി. **മഹാപാപാനീ**തി മഹന്താനി ഗരുതരാനി പാപാനി. തഥാ ഹി വേപചിത്തിനോ സപഥകരണേ നിദസ്സനഭാവേന ഏതാനി അട്ഠകഥായം ആഗതാനീതി.

നദുബ്ഭിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. വേരോചനഅസുരിന്ദസുത്തവണ്ണനാ

൨൫൧. **ദ്വാരപാലരൂപകാനി വിയാ**തി ദ്വാരപാലാകാരേന കതപടിമായോ വിയ. **വായമേഥേവ,** ന അന്തരാ സംകോചം ആപജ്ജേയ്യാതി അധിപ്പായോ. **നിപ്ഫന്നസോഭനേസൂ**തി നിപ്ഫന്നഭാവേന സുന്ദരേസു. സബ്ബേ ഹി അനിപ്ഫന്നാ അത്ഥാ ന സോഭന്തി. **കിച്ചജാതാ**തി വിപ്പകതഭാവേന സഞ്ജാതകിച്ചാ. **അകിച്ചജാതോ**തി അസഞ്ജാതകിച്ചോ കിച്ചരഹിതോ നാമ നത്ഥി ഗമനട്ഠിതസയനനിസജ്ജാദിവസേന ഉപ്പജ്ജനകദുക്ഖവിനോദനഭാവതോ. **സംയോഗപരമാത്വേവ സമ്ഭോഗാ**തി ഇമേസം സത്താനം സംഭുഞ്ജിതബ്ബവത്ഥൂനി നാമ പകതിയാ വിരോധസീലാനിപി അസംയോഗേന വാ അസുന്ദരാനിപി, താനി അഭിസങ്ഖരണപചനസംയോജനപരമാനി വേദിതബ്ബാനി തഥാ സതി സമ്ഭോഗാരഹഭാവൂപഗമനതോ. തേനാഹ **"പാരിവാസികഓദനാദീനീ"**തിആദി. ഉണ്ഹാപേത്വാ പരിഭുഞ്ജിതബ്ബയുത്തേ പരിഭുഞ്ജിത്വാതി അധിപ്പായോ.

വേരോചനഅസുരിന്ദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. അരഞ്ഞായതനഇസിസുത്തവണ്ണനാ

൨൫൮. ജാമാതികാ വുച്ചതി ധീതുപതി, സസുരോ ഭരിയായ പിതാ, തസ്മാ ഇമേ അന്തരവത്തിനോ ദ്വേ ജനാ സക്കവേപചിത്തിനോ സുജായ വസേന **ജാമാതികസസുരാ.** **"ചിരദിക്ഖിതാന"**ന്തി ദിക്ഖിത്വാ പബ്ബജിത്വാ ചിരകാലാനം വതസമാദാനവസേന ഇതോ ബാഹിരകാനം പബ്ബജിതാനന്തി ആഹ **"ചിരസമാദിന്നവതാന"**ന്തി. **ഇതോ പടിക്കമാ**തി ഇതോ യഥാഠിതട്ഠാനതോ അപേഹി അപക്കമ. **ന പടിക്കൂലസഞ്ഞിനോ** ഗുണേ ഗാരവയോഗതോ. ദേവാ ഹി യേഭുയ്യേന "മയം പുബ്ബേ ഗുണവന്തേ പയിരുപാസിത്വാ തേസം ഓവാദേ ഠത്വാ പുഞ്ഞാനി ഉപചിനിത്വാ ഇധൂപപന്നാ"തി ഗുണവന്തേസു ആദരഭാവം ഉപട്ഠപേന്തി.

അരഞ്ഞായതനഇസിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. സമുദ്ദകസുത്തവണ്ണനാ

൨൫൯. **ചക്കവാളമഹാസമുദ്ദപിട്ഠിയ**ന്തി ചക്കവാളപബ്ബതപാദസമന്താ മഹാസമുദ്ദതീരപിട്ഠിയം. യഥേവ സിനേരുസമീപേ മഹാസമുദ്ദോ അനുപുബ്ബനിന്നോ അനുപുബ്ബപോണോ അനുപുബ്ബപബ്ഭാരോ, ഏവം യേഭുയ്യേന ചക്കവാളപാദസമീപേപി. തേനാഹ **"രജതപട്ടവണ്ണേ വാലുകപുലിനേ"**തി. **വുത്തപ്പകാരാസൂ**തി അനന്തരസുത്തേ വുത്തപ്പകാരാസു. **അസ്സമപദേനാ**തി അസ്സമപദവേമജ്ഝേന. **ഏവം ചിന്തയിംസൂ**തി "യം നൂന മയ"ന്തിആദിനാ യഥാ പാളിയം ആഗതം, ഏവം മന്തയിംസു.

ഇച്ഛിതകരോതി യദിച്ഛിതകരണം. **ദുട്ഠാന**ന്തി ദുരാസയാനം. തേ പന ദുട്ഠജ്ഝാസയാ വിരുദ്ധാ ഹോന്തീതി ആഹ **"ദുട്ഠാനം വിരുദ്ധാന"**ന്തി. **പവുത്ത**ന്തി ബീജം സന്ധായ വപിതം. തേനാഹ **"ഖേത്തേ പതിട്ഠാപിത"**ന്തി.

സായമാസഭത്തന്തി സായം അസിതബ്ബഭോജനം. യഥാവാരം ഭക്ഖിതമേതം ദേവാനം വിയ സുഖുമം ഗുരുവാസഞ്ച ന ഹോതീതി **"ഭത്ത"**ന്തി വുത്തം. **ഗേലഞ്ഞജാത**ന്തി സഞ്ജാതഗേലഞ്ഞം. **വേപതീ**തി കമ്പതി പവേധതി.

സമുദ്ദകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഠമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയവഗ്ഗോ

൧. വതപദസുത്തവണ്ണനാ

൨൬൦. സമാദാതബ്ബതോ **വതാനി,** അഞ്ഞമഞ്ഞം അസങ്കരസഭാവേന പബ്ബജിതബ്ബതോ **പദാനി,** തതോ ഏവ അസംകിണ്ണഭാഗാതി കത്വാ **"വതകോട്ഠാസാനീ"**തി വുത്തം. **സമത്താനീ**തി പുഞ്ഞവിസേസതായ പുജ്ജഭവഫലനിബ്ബത്തനേന കിത്തിസഞ്ഞാനേന ച സമം അത്താനി സമത്താനി. **പരിപുണ്ണാനീ**തി അഖണ്ഡാദിഭാവേന സബ്ബസോ പുണ്ണാനി. **സമാദിന്നാനീ**തി തഥ സക്കച്ചകാരിതായ സമ്മാ ആദിന്നാനി. **മാതുലാനീ**തി പിതുഭഗിനീ, ന യാ കാചി മാതുലസ്സ ഭരിയാ കുലജേട്ഠകാനം അധിപ്പേതത്താ, ഭരിയാപി വാ

മാതുലസമ്ബന്ധതോ ഗഹേതബ്ബാ, തഥാ സതി മഹാപിതുഭരിയാദീനമ്പി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

ആദി-സദ്ദേന ജേട്ഠഭഗിനീനം സങ്ഗഹോ. **അപചിതികാരകോ**തി തേസം പച്ചുട്ഠാനകരോ. യോ കോചി ദദന്തോപി സാപേക്ഖോ ദേതി, സോ മുത്തചാഗോ ന ഹോതി, അയം പന ന ഏവന്തി **"മുത്തചാഗോ ഹോതീ"**തി വുത്തം. **വിസ്സട്ഠചാഗോ**തി നിരപേക്ഖപരിച്ചാഗോതി അത്ഥോ. യഥാ പാണാതിപാതബഹുലോ "ലോഹിതപാണീ"തി വുച്ചതി, തഥാ ദാനബഹുലോ "പയതപാണീ"തി വുത്തോതി ആഹ **"ദേയ്യധമ്മദാനത്ഥായ സദാ ധോതഹത്ഥോ"**തി. **വോസ്സഗ്ഗരതോ**തി ദേയ്യധമ്മസ്സ പരിച്ചജനേ അഭിരതോ. **പരേഹി യാചിതബ്ബാരഹോ**തി പരേഹി യാചിതും യുത്തോ ഇച്ഛിതസ്സ അത്ഥസ്സ താവദേവ വിസ്സജ്ജനതോ. **ദാനേനേവ യുത്തോ**തി സബ്ബകാലം ദാനേനേവ യുത്തോ അഭിണ്ഹം പവത്തമഹാദാനത്താ. **ദാനേ ച സംവിഭാഗേ ചാ**തി പരസ്സ സമ്പുണ്ണം കത്വാ പരിച്ചജനസങ്ഖാതേ ദാനേ ച അത്തനാ പരിഭുഞ്ജിതബ്ബതോ സംവിഭജനസങ്ഖാതേ സംവിഭാഗേ ച **രതോ** അഭിരതോ.

വതപദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സക്കനാമസുത്തവണ്ണനാ

൨൫൭. മനുസ്സഭൂതോതി മനുസ്സേസു ഭൂതോ, മനുസ്സത്തം വാ പത്തോ. **ആവസഥ**ന്തി നിവാസട്ഠാനം കാരേത്വാ അദാസി, തസ്മാ വാസം അദാസീതി **വാസവോ**. അത്ഥ-സദ്ദോ ഇധ കാരണപരിയായോതി ആഹ **"സഹസ്സമ്പി കാരണാന"**ന്തി. സ്വായമത്ഥോ ഹേട്ഠാ വിഭാവിതോവ. **വിനിച്ഛിനതി,** തസ്മാ സഹസ്സം പഞ്ഞാഅക്ഖീനി ഏതസ്സാതി **സഹസ്സക്ഖോ**. മഘം വുച്ചതി ധനം, തം പന സദ്ധാസങ്ഖാതം മഘം അസ്സ അത്ഥീതി **മഘവാ**. പുരേ ദാനം ദദാതീതി **പുരിന്ദദോ** അനുനാസികലോപം അകത്വാ. പുഞ്ഞാനി കാതും സക്കോതീതി **സക്കോ**.

സക്കനാമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. മഹാലിസുത്തവണ്ണനാ

൨൫൮. സോതി സക്കോ ദേവരാജാ. ബഹുവചനേ വത്തബ്ബേ ഏകവചനം വുത്തം. വുച്ചതീതി വചനം, അത്ഥോ. തസ്മാ **ബഹുവചനേ**തി ബഹുമ്ഹി അത്ഥേതി അത്ഥോ . യഥാ പടിപജ്ജന്തോ അനുക്കമേന തേ ധമ്മേ സമാദിയിത്വാ സക്കോ സക്കത്തം അജ്ഝഗാ, തം പടിപത്തിം ദസ്സേതും **"സക്കോ കിരാ"**തിആദി വുത്തം. **അനന്തരേ**തി സക്കഭാവസ്സ അതീതാനന്തരേ അത്തഭാവേ. **തം സബ്ബ**ന്തി സക്കസ്സ മഘമാണവകാലേ സമ്മാപടിപത്തിം, തായ സക്കഭാവൂപഗമനഞ്ചാതി തം സബ്ബം. **വുത്തോ,** തസ്മാ തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോതി അധിപ്പായോ.

മഹാലിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ദലിദ്ദസുത്തവണ്ണനാ

൨൬൭. **മനുസ്സദലിദ്ദോ**തി മനുസ്സേസു ദുഗ്ഗതോ. **മനുസ്സകാരുഞ്ഞത**ന്തി മനുസ്സേസു പരമനിഹീനതം. **മനുസ്സകപണോ**തി മനുസ്സേസു വാ പരമനിഹീനോ. **തസ്മിം ഠാനേ**തി തസ്സ ദേവപുത്തസ്സ തസ്മിം ഉപ്പജ്ജനട്ഠാനേ. **ലാമകതോ ചിന്തേന്തീ**തി തസ്സ പുരിമവത്ഥും നിസ്സായ ഹീനതോ ചിന്തേന്തി. **കഥേന്തീ**തി തമേവ പരേസം കഥേന്തി. **വിത്ഥാരേന്തീ**തി വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരികം കരോന്തി. സബ്ബദാ പരിച്ഛിജ്ജ പരിവാരസമ്പന്നോ ഹുത്വാ അഡ്ഢട്ഠരതനേ ഹത്ഥിക്ഖന്ധേ മഹച്ചരാജാനുഭാവേന നിസിന്നത്താ **ജനകായേന സമുല്ലോകിയമാനോ. അവലമ്ബന്തീ**തി ഓലമ്ബന്തി. **വന്ദനമത്തം വാ നാഹോസി,** അഞ്ഞദത്ഥു പച്ചേകബുദ്ധതോ അത്തനോ സമാനാദരകിരിയം പച്ചാസീസതി. തേന വുത്തം **"സോ"**തിആദി. **ക്വായന്തി** കോ അയന്തി ബ്യാപന്നവസേന വദതി. കാളരത്തേഹി സുത്തേഹി സിബ്ബിതത്താ വണ്ണവികാരം ദിസ്വാ **"കുട്ഠിചീവരാനി പാരുതോ"**തി ആഹ. **മഹാനിരയേ നിബ്ബത്തിത്വാ** മഹാദുക്ഖം പച്ചനുഭോതി. തദനുരൂപപാപകമ്മസ്സ വിപാകാവസേസേന ലദ്ധോകാസേന **രാജഗഹേ...പേ॰... പടിസന്ധിം ഗണ്ഹി**. കാമഞ്ച എത്ഥ പടിസന്ധിഗ്ഗഹണം കുസലകമ്മേനേവ, തസ്സ പന അകുസലകമ്മസ്സ വിപാകിനോ ബലവഭാവതോ വുത്തം **"വിപാകാവസേസേനാ"**തി. തേനാഹ **"ഗഹിതകാലതോ...പേ॰... നിക്ഖന്തോ"**തി. ഭിക്ഖായ ചരിതും സമത്ഥകാലതോ പട്ഠായ രോഗസ്സ ബലവതായ **മംസാനി... പേ॰... പതന്തി. ഞാണം പേസേത്വാ**തി വിപസ്സനാപടിപാടിയാ ഭാവനാഞാണം നിബ്ബാനം പടിപേസേത്വാ പവത്തേത്വാ. ഇന്ദ്രിയാനം പരിപക്കത്താ സത്ഥു ദേസനാവിലാസേന **സോതാപത്തിഫലേ പതിട്ഠിതോ. ചുമ്ബട**ന്തി പാദചുമ്ബടം. കുട്ഠിനോ ഹി സകലപാദതലം മാ രുജീതി ചുമ്ബടം കത്വാ തം പാദതലേ ബന്ധിത്വാ ഗച്ഛന്തി, **മത്തികപാതിം ഭിന്ദിത്വാ വിയ** തഥാ നിഹീനമനുസ്സത്തഭാവതോ ചവിത്വാ **സുവണ്ണപാതിം പടിലഭന്തോ വിയ** ദേവത്തഭാവം ഗണ്ഹന്തോ ചുതിചിത്തതോ ദുതിയചിത്തവാരേ ആദാനചിത്തക്ഖണേ ദേവലോകേ നിബ്ബത്തോ.

മഗ്ഗേനാഗതാതി മഗ്ഗാധിഗമനേന ആഗതാ ഉപ്പന്നാ. **അരിയകന്തസീല**ന്തി അരിയാനം കന്തം മനാപം മനോരമം സീലധമ്മം. അരിയാനം അധിചിത്തഅധിപഞ്ഞാസിക്ഖാ വിയ അധിസീലസിക്ഖാപി സബ്ബാ അതിവിയ കന്താ എവാതി ആഹ **"കിഞ്ചാപീ"**തിആദി. **ഇമസ്മിം പനത്ഥേ**തി ഇമസ്മിം സോതാപന്നസ്സ ഭവസങ്ഖാതേ അത്ഥേ നിദ്ധാരേത്വാ വുച്ചമാനേ. **പഞ്ചസീല**മ്പി യസ്മാ ദിട്ഠി വിയ ഭവന്തരേപി **അപ്പഹീനം**.

ദലിദ്ദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. രാമണേയ്യകസുത്തവണ്ണനാ

൨൬൮. ആരമന്തി എത്ഥ സത്താതി **ആരാമാ,** മനോരമാ ഉപവനാദയോ. തേ എവ ചേതേന്തി എത്ഥ സദ്ധായ അത്തനോ പീതിസോമനസ്സം സന്ധഹന്തീതി **ചേതിയാ**തി ച വുച്ചന്തി. **മനുസ്സരമണീയഭാവസ്സാ**തി മനുസ്സാനം ആരമണീയഭാവസ്സ. തസ്സ പന സീലാദിഗുണവസേന അചിന്തേയ്യാപരിമേയ്യാനുഭാവതാപി ഹോതീതി ഭഗവാ **"നാഗ്ഘന്തി സോളസി"**ന്തി അവോച. അചേതനായ ഭൂമിയാ രമണീയതാ നാമ ഗുണവിസിട്ഠാനം അരിയാനം സേവനവസേന വേദിതബ്ബാതി വുത്തം **"ഇദാനി... പേ॰... ഗാമേ വാതിആദിമാഹാ"**തി.

രാമണേയ്യകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. യജമാനസുത്തവണ്ണനാ

൨൬൨. **യജന്താനന്തി** ദക്ഖിണേയ്യം ഉദ്ദിസ്സ ദേന്താനം. അട്ഠുപ്പത്തികോ സുത്തനിക്ഖേപോതി ദസ്സേത്വാ അത്ഥവണ്ണനം കാതും **"തദാ കിരാ"**തിആദി വുത്തം. **അഗ്ഗന്തി** സേട്ഠം. തേഹി തേഹി വാ യഥാലദ്ധസപ്പിആദയോ മാ നസ്സന്തു, അഗ്ഗഭാവേന ഗഹിതാനി സപ്പിആദീനി കേവലം അഗ്ഗിമ്ഹി ഝാപനേന, ദേവാ മനുസ്സാ മിച്ഛാഗാഹേന മാ നസ്സന്തു. **തക്കേനാതി** തക്കമത്തേന. "കഥമാ"തി അമ്ഹേ മഞ്ഞഥ, ഇദാനി പസ്സഥ, പച്ചക്ഖതോ അയം വോ...പേ॰... ആഗച്ഛതീതി ആഹംസൂതി യോജനാ.

ഉപധിവിപാകന്തി ഉപധീസു വാ വിപച്ചതി, ഉപധയോ വാ വിപാകാ ഏതസ്സാതി ഉപധിവിപാകം. **വിപ്ഫാരവന്തം ഹോതി** വിപുലപക്ഖതായ. **ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ അദംസു** "സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന മഹാബ്രഹ്മുനാ ച ഏവം ഓവാദോ ദിന്നോ"തി.

യജമാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ബുദ്ധവന്ദനാസുത്തവണ്ണനാ

൨൬൩. **ഉട്ഠഹാതി** ഉട്ഠാനം കായികവീരിയം കരോഹി. തേനാഹ **"വിചര, ലോകേ"**തി. ചേതസികവീരിയം പന ഭഗവതാ മത്ഥകം പാപിതമേവ. തേനാഹ **"വിജിതസങ്ഗാമാ"**തി. **ദ്വാദസയോജനികസ്സ** ഉച്ചഭാവേന. വിത്ഥാരതോ പന ആയാമതോ ച അനേകയോജനസതസഹസ്സപരിമാണചക്കവാളം അതിബ്യാപേത്വാ ഠിതസ്സ. **പന്നഭാരാതി** പാതിതഭാര. നിക്ഖേപിതബ്ബതോ ഭാരാതി ആഹ **"ഓരോപിതഖന്ധാ"**തിആദി. തേ ഹി തംസമങ്ഗിനോ പുഗ്ഗലസ്സ സമ്പാതനട്ഠേന **ഭാരാ** നാമ. വുത്തഞ്ഹേതം "ഭാരാ ഹവേ പഞ്ചക്ഖന്ധാ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൨൨). തദേകദേസാ ച **കിലേസാഭിസങ്ഖാരാ. പന്നരസായ പുണ്ണമായ രത്തിന്തി** യഥാ പന്നരസപുണ്ണമായ രത്തിയം പരിപുണ്ണകാലേ ഉപക്കിലേസവിമുത്തോ ചന്ദോ സോഭതി, ഏവം തവ ചിത്തം സബ്ബസോ ഉപക്കിലേസവിമുത്തം സോഭതീതി അധിപ്പായോ.

ബുദ്ധവന്ദനാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ഗഹട്ഠവന്ദനാസുത്തവണ്ണനാ

൨൬൪. **പുഥുദ്ദിസാതി** ബഹുദിസാ. കാ പന താതി ആഹ **"ചതസ്സോ ദിസാ ചതസ്സോ അനുദിസാ ചാ"**തി. അനുദിസാഗഹണേന ചേത്ഥ ഉദ്ധം അധോപി ഗയ്ഹതീതി ച ദസ്സേതി. **ഭൂമിവാസിനോതി** ഭൂമിപടിബദ്ധവുത്തിനോ. ഏതേന രുക്ഖപബ്ബതനിവാസിനോപി ഗഹിതാ ഹോന്തി. **ചിരരത്തസമാഹിതചിത്തേതി** ഉപചാരപ്പനാഝാനാനി ഉപ്പാദേത്വാ അപരിഹീനജ്ഝാനതായ ചിരകാലം സമാഹിതചിത്തേ. **ആപാണകോടികന്തി** ജീവിതപരിയന്തം യാവജീവം. **ഏവമാദീതി ആദി**-സദ്ദേന അവസേസപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനി സങ്ഗണ്ഹാതി. നിച്ചസീലവസേന **പഞ്ചഹി,** നിയമസീലവസേന **ദസഹി. പി**-സദ്ദേന തതോ

കതിപയേഹി ഉപോസഥസീലവസേന അട്ഠഹിപീതി ദസ്സേതി. **ധമ്മികേഹീ**തി ധമ്മതോ അനപേതേഹി. **പമുഖോ**തി പമോക്ഖോ.

ഗഹട്ഠവന്ദനാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ൻ. സത്ഥാരവന്ദനാസുത്തവണ്ണനാ

൨൬൪. **ബ്രഹ്മജാണുകോ**തി ദക്ഖിണജാണുമണ്ഡലം പഥവിയം ഠപേത്വാ വന്ദമാനോ ബ്രഹ്മജാണുകോ നാമ തഥാഭൂതോ ഹുത്വാ. യജിതബ്ബതോ **യക്ഖോ,** പൂജനീയോ. ഏവം പൂജാവിസേസയോഗതോ സക്കോതി ആഹ **"സോ യക്ഖോതി സോ സക്കോ"**തി. സക്കസ്സ നമക്കാരഭാജനഭൂതഞ്ഹി പുച്ഛന്തോ മാതലി **"കോ നാമ സോ യക്ഖോ"**തി ആഹ. **ഗുണനേമിത്തകേഹീ**തി ഗുണഹേതുകേഹി അനന്താനി ഹി ബുദ്ധാനം നാമാനി, താനി ച ഖോ സബ്ബാനിപി ഗുണനേമിത്തകാനേവ. അനന്തഗുണത്താ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> ''അസങ്ഖ്യേയ്യാനി നാമാനി, സഗുണേന മഹേസിനോ;
> ഗുണേന നാമമുദ്ധേയ്യം, അപി നാമസഹസ്സതോ''തി. -

തസ്മാ **അനോമനാമ**ന്തി പരിപുണ്ണഗുണനാമന്തി അത്ഥോ. **സമതിക്കമേനാ**തി സമ്മാ സമുച്ഛിന്ദനവസേന അതിക്കമനേന. കിലേസാരീനം അപേതചയോതി **അപചയോ,** സോ ആരമിതബ്ബട്ഠേന ആരാമോ ഏതേസന്തി **അപചയാരാമാ**. തേനാഹ **"വട്ടവിദ്ധംസനേ രതാ"**തി.

സത്ഥാരവന്ദനാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. സങ്ഘവന്ദനാസുത്തവണ്ണനാ

൨൬൫. **പൂതിമ്ഹി** ദേഹേ **മാതു സരീരേ** സയനതോ, **അത്തനോ ഏവ വാ** പൂതിദേഹം **സരീരം** തസ്മിം ഠിതതായ **അവത്ഥരിത്വാ സയനതോ പൂതിദേഹസയാ**തി യോജനാ. **കുണപമ്ഹേതേ**തി ഏതേ മനുസ്സാ അസുചിദുഗ്ഗന്ധജേഗുച്ഛപടിക്കൂലേ മാതുകുച്ഛിസങ്ഖാതേ കുണപസ്മിം ദസ മാസേ നിമുഗ്ഗാ. തേസം കിന്നാമ ത്വം പിഹയസീതി യോജനാ. **ഏതേസം ഏതം വിഹയാമീ**തി ഏതേസം ഇസീനം ഏതം സമ്മാപടിപത്തിം വിഹയാമി. ഇദാനി തം പടിപത്തിം ദസ്സേതും **"ന തേ സം കോട്ഠേ ഓപേന്തീ"**തി വുത്തം. **ധഞ്ഞം കോട്ഠേ ന പക്ഖിപന്തി** പക്ഖിപിതബ്ബസ്സ ച അഭാവതോ. തേനാഹ **"ന ഹി ഏതേസം ധഞ്ഞ"**ന്തി. **പരേസം നിട്ഠിത**ന്തി പരേസം ഗഹിതം സന്തകം തേസം പാകായ നിട്ഠിതം. **ഭിക്ഖാചാരവത്തേനാ**തി പിണ്ഡാചരിയായ. **ഏസമാനാ** പരിയേസന്താ. **ഏവം പരിയിട്ഠേന**. യാപേന്തി, ന ഏസന്തി അനേസനം. **സുസമാദിന്നസുന്ദരവതാ**തി സുട്ഠു സമാദിന്നസോഭനവതാ.

ഏവം സുഭാസിതഭാസിനോതി ഗന്ഥധുരവിപസ്സനാധുരാനം വസേന ഗുണപരിമാണസുഭാസിതസ്സേവ ഭാസനസീലാ . അരിയേന തുണ്ഹീഭൂതേന **തുണ്ഹീഭൂതാ**. തതോ ഏവ മനസ്സ സാതിസയം **സമഞ്ചരാ**. ഗഹിതദണ്ഡേസു പരാമാസാദിപയുത്തേസു ദണ്ഡാദാനാദിഹേതു ഉപ്പജ്ജനകകിലേസപരിളാഹാഭാവതോ **നിബ്ബുതാ**. തേനാഹ **"വിസ്സട്ഠദണ്ഡാ"**തി. **സാദാനേസൂ**തി സഭവാദാനേസു. **അനാദാനാ**തി തബ്ബിരഹിതാ. തേനാഹ **"ഭവയോനീ"**തിആദി.

സങ്ഘവന്ദനാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. തതിയവഗ്ഗോ

൧. ഛേത്വാസുത്തവണ്ണനാ

൨൬൭. വുത്തത്ഥമേവ ഹേട്ഠാ ദേവപുത്തസംയുത്തവണ്ണനായം.

ഛേത്വാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുബ്ബണ്ണിയസുത്തവണ്ണനാ

൨൬൮. ദുബ്ബണ്ണോ ദുദ്ദസികോ വിരൂപവണ്ണോ. **ഓകോടിമകോ**തി രസ്സഭാവേന അവരകോടിമകോ. **സക്കേന ഗഹിതനാമമേവേതം,** ന പന സോ തഥാരൂപോ കോചി യക്ഖോ. തേനാഹ **"ഏകോ രൂപാവചരബ്രഹ്മാ"**തി. യദി ഏവം കസ്മാ സോ തഥാരൂപോ ഹുത്വാ ആഗതോതി ആഹ **"സക്കോ കിരാ"**തി. കഥം പനേത്ഥ ഞായതി "സോ ഏകോ രൂപാവചരബ്രഹ്മാ, ന പനേസോ അവരുദ്ധകയക്ഖോ"തി യുത്തിം ദസ്സേന്തോ **"അവരുദ്ധകയക്ഖാ പനാ"**തിആദിമാഹ. **ദേവാനം** വചനം **സുത്വാ. ഫരുസേനാ**തി ഫരുസസമാചാരേന. "കോ നാമ മയ്ഹം ആസനേ സന്നിസിന്നോ"തി അക്ഖന്തിം അനുപ്പാദേന്തോ **ഖന്തിയം ഠത്വാ. ബലവചിത്തീകാര**ന്തി ഗരുതരം സക്കാരബഹുമാനം. **നീചവുത്തിയാ**തി പരമനിപച്ചകാരേ സുവൂപസമനേ ച ദസ്സിയമാനേ. സക്കസ്സ തായ ഏവ ആചാരസമ്പത്തിയാ **സക്കാസനേ ഠാതും,** അത്തനോ ച ആവികാതും **അസക്കോന്തോ അന്തരധായി. ഉപഹതചിത്തോമ്ഹീ**തി ഖന്തിമേത്താനുദ്ദയാസബ്ഭാവതോ പരസ്മിം ഉപഹതചിത്തോമ്ഹീതി സക്കോ അത്തനോ സഭാവം വദതി. **കോധവസേ വത്തേതു**ന്തി കോധേന അത്തനോ വസേ നിബ്ബത്തേതും ന സുകരോമ്ഹി, അഥ ഖോ കോധം മയ്ഹം വസേ ന വത്തേമീതി അധിപ്പായോ. **ചിരം ന കുജ്ഝാമീ**തി യദി മേ കദാചി കോധോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ, തം കോധം അനുവത്തേന്തോ ചിരകാലം ന കുജ്ഝാമി . **ന ഉപനയ്ഹാമീ**തി അന്തോ സചേ മേ കോധോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ, ഖിപ്പമേവ ച നം പടിവിനേയ്യന്തി തം മേ പുബ്ബേവ വതം പരിപൂരിതം.

ദുബ്ബണ്ണിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സമ്ബരിമായാസുത്തവണ്ണനാ

൨൬൯. ആബാധികോതി ആബാധോ അസ്സ അത്ഥീതി ആബാധികോ. **വാചേസീ**തി സിക്ഖാപേസി. സമ്ബരോ നാമ അസുരമായായ ആദിപുരിസോ പുരാതനോ അസുരിന്ദോ. തം സന്ധായാഹ **"യഥാ സമ്ബരോ"**തിആദി. **ഏവം പച്ചതി** അഞ്ഞോപി മായാവീ മായം പയോജേത്വാ. ഉപവാദന്തരായോ നാമ ഖമാപനേ സതി വിഗച്ഛതി, പാകതികമേവ ഹോതീതി ആഹ **"ഏവമസ്സ ഫാസു ഭവേയ്യാ"**തി. **തേനാ**തി വേപചിത്തിനാ സമ്ബരവിജ്ജായ അദാനേന വഞ്ചിതത്താ. **തഥാ അകത്വാ**തി ഇസീനം സന്തികം നേത്വാ ഖമാപനവസേന കാതബ്ബം അകത്വാ.

സമ്ബരിമായാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. അച്ചയസുത്തവണ്ണനാ

൨൭൦. സമ്പയോജേസുന്തി അഞ്ഞമഞ്ഞം വാചസികം ഫരുസം പയോജേസും. തേനാഹ **"കലഹം അകംസൂ"**തി, വിവാദം അകംസൂതി അത്ഥോ. **അതിക്കമ്മവചനന്തി** വചീസംവരം അതിക്കമിത്വാ വചനം. യസ്മാ അച്ചയേ ദേസിയമാനേ തം ഖീണയതി അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ ഖമമാനസ്സ ഖമനം പടിഗ്ഗണ്ഹതോ, തസ്മാ വുത്തം **"നപ്പടിഗണ്ഹാതീതി ന ഖമതീ"**തി. തുമ്ഹാകം വസേ വത്തതു, വിസേവിതം അകത്വാ യഥാകാമകരണീയോ ഹോതു. മിത്തധമ്മോ ഇധ ഉത്തരപദലോപേന ''മിത്തോ''തി വുത്തോതി ആഹ **"മിത്തധമ്മേ"**തി. **കരണവചനന്തി** ''മിത്തേഹീ''തി കരണവചനം ഭുമ്മത്ഥേ. തേനാഹ **"മിത്തേസൂ"**തി. യഥാ നിബ്ബത്തസഭാവസ്സ ഭാവതോ അഞ്ഞഥത്തം **ജരാ,** ഏവം മിത്തഭാവതോ വുത്തവിപരിയായോ അമിത്തധമ്മോ ജരാപരിയായേന വുത്തോ. **അഗാരയ്ഹം അനവജ്ജം സബ്ബസോ പഹീനകിലേസം. തേനാഹ "ഖീണാസവപുഗ്ഗല"**ന്തി.

അച്ചയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. അക്കോധസുത്തവണ്ണനാ

൨൭൧. കോധോ തുമ്ഹേ മാ അഭിഭവീതി ഏത്ഥ കോധേന അനഭിഭവനീയത്തം ഖന്തിമേത്താകരുണാദിതപ്പടിപക്ഖധമ്മപരിബ്രൂഹനേന . തഥാ ഹി തംസമങ്ഗിനോ കോധോ അഭിഭുയ്യതീതി ആഹ **"തുമ്ഹേവ കോധം അഭിഭവഥ. കുജ്ഝന്താനം മാ പടികുജ്ഝിത്ഥാ"**തി. **പടിപദാതി** ഏസാ പടിപത്തി. **മേത്താതി** അപ്പനാപ്പത്താ മേത്താ. തദുപചാരോ **മേത്താപുബ്ബഭാഗോ.** ന വിഹിംസതി കിഞ്ചി ഏതായാതി **അവിഹിംസാ. കരുണാതി** അപ്പനാപ്പത്തകരുണാ വേദിതബ്ബാ. തദുപചാരോ **കരുണാപുബ്ബഭാഗോ. ലാമകജനന്തി** ഖന്തിആദീസു യോനിസോമനസികാരാഭാവേന ഗാരയ്ഹസമാചാരസമായോഗേന ച നിഹീനം ജനം. പച്ചയപരിസുദ്ധിയാ **കോധോ** അഭിമദ്ദമാനോ പുഗ്ഗലം **അഭിമദ്ദതി,** തസ്സ സോ പടിസങ്ഖാനഭാവനാബലേഹി സമ്മദേവ പഹാതബ്ബോതി.

അക്കോധസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ

സക്കസംയുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

നിട്ഠിതാ ച സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ

സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ സഗാഥാവഗ്ഗവണ്ണനാ.

പഠമോ ഭാഗോ നിട്ഠിതോ.